

**International
Mediterranean Social Sciences
Congress
(MECAS)**

**CONGRESS
BOOK
SERIES**

International Mediterranean Social Sciences Congress (MECAS)
CONGRESS BOOK SERIES

FIFTH INTERNATIONAL MEDITERRANEAN SOCIAL SCIENCES CONGRESS
(MECAS V)

THEME: Social Coherence in Balkans through EU Accession

PUBLISHER:

DOBRA KNJIGA d.o.o.

EDITORS:

RECAI AYDIN
HAKAN YILDIZ

DESIGN & DTP:

AFFAN SIKALO

PRINTED BY:

DOBRA KNJIGA d.o.o.

CIRCULATION:

200

PLACE OF PUBLICATION:

SARAJEVO

COPYRIGHT:

DOBRA KNJIGA d.o.o.

PRINT DATE:

December 6, 2019

VOLUME: 3

ISSUE: 4

ISSN: 2566-3216

CONGRESS BOARDS

HONORARY BOARD

Dr. Veselin Vukotic, Rector, University of Donja Gorica, Montenegro
Dr. Suleyman Ozdemir, Rector, Bandirma Onyedi Eylul University, Turkey
Dr. Mehmet Bulut, Rector, Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey
Dr. Ahmet Yildirim, Rector, International University of Sarajevo, B&H
Dr. Alim Yildiz, Rector, Sivas Cumhuriyet University, Turkey
Dr. Recai Aydin, Social Sciences University of Ankara, Turkey

ORGANIZATION COMMITTEE

Dr. Ivana Katnic, University of Donja Gorica, Montenegro (Chair)
Mrs. Sejma Aydin, International University of Sarajevo, B&H (Deputy Chair)
Mr. Hakan Yildiz, Zonguldak Bulent Ecevit University, Turkey
Mr. Yasin Unvanli, Hitit University, Turkey
Dr. Celil Aydin, Bandirma Onyedi Eylul University, Turkey
Mr. Gokhan Yildiz, Duzce University, Turkey
Ms. Marija Radunovic, University of Donja Gorica, Montenegro
Mr. Alen Adrovic, University of Donja Gorica, Montenegro

SCIENTIFIC COMMITTEE

Dr. Adem Caylak, Kocaeli University, Turkey
Dr. Adem Dogan, Sivas Cumhuriyet University, Turkey
Dr. Adem Efe, Suleyman Demirel University, Turkey
Dr. Aleksandra Martinovic, University of Donja Gorica, Montenegro
Dr. Ali Acaravci, Mustafa Kemal University, Turkey
Dr. Ali Aksu, Sivas Cumhuriyet University, Turkey
Dr. Ali Gunes, Social Sciences University of Ankara, Turkey
Dr. Ali Taskin, Sivas Cumhuriyet University, Turkey
Dr. Alpaslan Serel, Bandirma Onyedi Eylul University, Turkey
Dr. Ana Nikodinovska, Goce Delcev University, Macedonia
Dr. Arif Ersoy, Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey
Dr. Arjan Tushaj, University of Tirana, Albania
Dr. Bulent Ari, Mustafa Kemal University, Turkey
Dr. Charles L. Allen, Lamar University, USA
Dr. David Y. Aharon, Ono Academic College, Israel
Dr. Edip Orucu, Bandirma Onyedi Eylul University, Turkey
Dr. Erdal Tanas Karagol, Yildirim Beyazit University, Turkey
Dr. Ergita Kokaveshi, University of Tirana, Albania
Dr. Etis Jorgji, University of Tirana, Albania
Dr. Fatih Kaplanhan, Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey
Dr. Georgi Marinov, Varna University of Economics, Bulgaria
Dr. Haci Ibrahim Delice, Sivas Cumhuriyet University, Turkey
Dr. Hakan Yekbas, Sivas Cumhuriyet University, Turkey
Dr. Hasan Korkut, Marmara University, Turkey
Dr. Hasan Huseyin Tekin, Turkish Police Academy, Turkey
Dr. Hatice Aydin, Bandirma Onyedi Eylul University, Turkey
Dr. Hristo Mavrov, Varna University of Economics, Bulgaria
Dr. Huseyin Arslan, Turkish Police Academy, Turkey

Dr. Huseyin Yilmaz, George Mason University, USA
Dr. Ibrahim Dursun, Turkish Police Academy, Turkey
Dr. Ismail H. Genc, American University of Sharjah, UAE
Dr. Issa Ziddy, State University of Zanzibar, Tanzania
Dr. Ivana Katnic, University of Donja Gorica, Montenegro
Dr. Kylo-Patrick R. Hart, Texas Christian University, USA
Dr. Mehmed Ganic, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
Dr. Metin Aksoy, Selcuk University, Turkey
Dr. Mehmet Ali Tekiner, Turkish Police Academy, Turkey
Dr. Mehmet Arslan, Sivas Cumhuriyet University, Turkey
Dr. Mesut Murat Arslan, Yildirim Beyazit University, Turkey
Dr. Mevludin Ibish, International Balkan University, Macedonia
Dr. Milica Vukotic, University of Donja Gorica, Montenegro
Dr. Miroslav Pendaroski, MIT University, Macedonia
Dr. Nadjhia Normil-Skakavac, Virginia State University, USA
Dr. Ognjen Ridic, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
Dr. Orkun Aydin, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
Dr. Ozcan Karahan, Bandirma Onyedi Eylul University, Turkey
Dr. Pinar Unal Aydin, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
Dr. Roger Morefield, University of St. Thomas, USA
Dr. Rovshan Guliev, Baku State University, Azerbaijan
Dr. Sanja Ivanovic, University of Donja Gorica, Montenegro
Dr. Sema Yilmaz, Sivas Cumhuriyet University, Turkey
Dr. Senad Busatlic, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
Dr. Senol Yaprak, Turkish Police Academy, Turkey
Dr. Serap Palaz, Bandirma Onyedi Eylul University, Turkey
Dr. Sergej Gricar, University of Novo Mesto, Slovenia
Dr. Songul Kakilli Acaravci, Mustafa Kemal University, Turkey
Dr. Suela Kristo, University of Tirana, Albania
Dr. Sultan Hasan Al Hazmi, Jazan University, Saudi Arabia
Dr. Tomo Popovic, University of Donja Gorica, Montenegro
Dr. Zoran Filipovski, International Vision University, Macedonia
Dr. Jadranka Kaludjerovic, ISSP, Montenegro
Dr. Khondker Aktaruzzaman, University of Jaen, Spain
Dr. Levent Sahin, Istanbul University, Turkey
Dr. Maja Drakic-Grgur, Montenegrin Academy of Sciences and Arts, Montenegro
Dr. Mehmet Can, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

FOREWORD

Fifth International Mediterranean Social Sciences Congress (MECAS V) with the main theme of “Social Coherence in Balkans through EU Accession” was jointly organized by the University of Donja Gorica and Bandirma Onyedi Eylul University and also supported by the following universities: Istanbul Sabahattin Zaim University, International University of Sarajevo and Sivas Cumhuriyet University. The congress was held in June 18-20, 2019 in Podgorica, Montenegro. In the congress, over 60 presentations were made by scholars from 33 universities from 9 countries (Montenegro, Albania, Bosnia and Herzegovina, Croatia, North Macedonia, Slovakia, Spain, Northern Cyprus Turkish Republic and Turkey).

The congress aimed to bring together international scholars and researchers in the areas of economics, finance, business studies, international relations, law, sociology, psychology, tourism, education, political science and all other areas of social sciences, in order to provide a forum for dialogue and exchange of recent research findings and ideas related to the challenges that Balkan and Mediterranean countries are facing in time of global turmoil. The Scientific and Organizing Committees are founded by different universities in the region. We received a large number of applications that gave us the opportunity to choose the most excellent of them in order to reach higher scientific level.

I would like to thank all the participants for their enthusiasm to contribute to this project and their willingness both to keep to tight deadlines and to accept editorial recommendations; to all the Scientific and Organizing Committee members, for their patience, support and tolerance. Special thanks go to the rectors of our partner universities for their valuable support. We hope to see you all in our next congress.

Sincerely Yours,

Prof. Dr. Veselin Vukotic, Rector
University of Donja Gorica

Fifth International Mediterranean Social Sciences
Congress

MECAS V

Social Coherence in Balkans through EU Accession

University of Donja Gorica
Podgorica, Montenegro
June 18-20, 2019

TABLE OF CONTENTS

Dr. Hakan Atalay	
Splitting: A Possible Reason of The Impasse in Relations between Turkey and The European Union	11
Dr. Filiz Eratas Sonmez, Dr. Yagmur Saglam	
The Effect of Financial Instability on Economic Growth: The Case of Balkan Countries	25
Dr. Marian Ambrozy	
Selected Connections of Marketing and Philosophy	39
Mrs. Aida Zaganjori	
The Writer As Literary Critic in Communist Albania: The Case Gent Arbana (or Ismail Kadare)	47
Ms. Burcu Turhan	
Acquisition of Argument Structures and Ditransitive Verbs in Turkish: A Focus on Ellipsis	55
Dr. Yagmur Saglam, Dr. Filiz Eratas Sonmez	
Determinants of Economic Freedom and Linkage with Economic Growth: An Empirical Analysis	67
Dr. Sanida Sehmehmedovic	
Individualisation in Education	79
Mr. Demir Ali Akyar, Dr. Ismail Bilge Cetin	
Relative Efficiency Analysis of Container Terminals in Turkey	97
Dr. Yilmaz Ari	
The Role of Sacred Natural Sites in Nature Conservation at “Kazdagi” (Mount Ida) National Park, Balikesir, Turkey	111
Ms. Havva Gozgec Mutlu	
Recent Technologies and Methods in Restaurant Kitchens	123
Ms. Nazli Cabiroglu	
How Turkish Children Process Causative Morphology? A Focus on Linguistically and Morphologically Transitive Verbs	129
Dr. Senem Nart	
The Bridge between Manager and Artificial Intelligence: Organizational Change	139

Dr. Ana Sekulovska Jovkovska	151
On the Verge of EU Accession: Identity Crises, Political Instability and Its Implications on the Design of Society	
Dr. Derya Alimanoglu Yemisci	160
General Overview of Global Young Unemployment Issues	
Dr. Branko Metzger – Sober, Dr. Jerica Zihlerl	176
Fijumani Kao Pitanje Riječkoga Lokalnoga Entiteta	
Dr. Senay Yürür, Nihal Yazıcı	185
Bireylerin Adaletsizliğe Karşı Tepkileri: Eşitlik Kuramı Kapsamında Bir Analiz	
Begüm Güler, Dr. Füsün Küçükbay	193
Kurumsal Sürdürülebilirlik Kavram	
Dr. Nesrin Kale	203
“Ötekini” Anlamak; Diyalog ve Eğitimde Çokkültürlülük	
Dr. Zeki Aktaş	213
Thomas Hobbes’ta Yöntem Sorunu	
Dr. Hüseyin Nihat Güneş	219
Prens Sabahattin’de Kişisel Girişim Düşüncesi	
Dr. Hüseyin Nihat Güneş	227
Prens Sabahattin’in Fikirleri Çerçevesinde 2005 İlköğretim Programlarında Küresel Değerler	
Dr. Melih Coşgun	239
Chantal Mouffe’da Antagonizma’nın Kökenleri Üzerine Bir Deneme	
Berk Kale	249
Tarihsel Perspektif Çerçevesinde Türk-Rus İlişkileri (1990-2019)	
Neslihan Demirkol, Rabia Gökçe Koyuncu	267
Ceza Muhakemesi Hukukunda Konutta, İşyerinde ve Diğer Kapalı Alanlarda Arama	

Dr. Arzuhan Burcu Gültekin, Yusuf Emre Köroğlu, Evgin Apaydın	
Merkezi Yönetimin Kentsel Dönüşümde Sürdürülebilir Bina Tasarım Yaklaşımındaki Farkındalık Düzeyinin Değerlendirilmesi	285
Özge Balaban, Dr. Ümit Süleyman Üstün	
İdari İşlemlerin Geri Alınması, Kaldırılması, Değiştirilmesi ve Düzeltilmesi	301
Özlem Sezer	
İki Yönlü Simetrik Model Bağlamında Oyunlaştırma: Nike+/Nikeplus ve Bitaksi Uygulama Örneği	321
Dr. Tufan Çötök, Özge Kara	
Hobbes'un Basiret Kavramının Aristotelesçi Kökenleri	335
Hatice Bayraktar	
19. Yüzyılda Yakova'da Yerleşim Birimleri	345
Dr. Gülşen Sarı Gerşil	
Küresel Göç ve Entegrasyon Sorunlarına Yönelik Değerlendirme	355
Rabia Gökçe Koyuncu, Neslihan Demirkol	
Türk Ceza Kanunu'nda Şantaj Suçu	367
Hakan Yıldız, Dr. Recai Aydın	
Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Gelişimi	379
Dr. Murat Özkul	
Hasan Aycın Çizgileri Üzerinden "Diriliş Çizgisi"ni Okumak: Sanat Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme	389

Splitting: A Possible Reason of The Impasse in Relations between Turkey and The European Union

Dr. Hakan Atalay, Yeditepe University
hakan.atalay@yeditepe.edu.tr

ABSTRACT

The objective of this paper is to investigate the question of whether (and if possible, how) psychoanalytic concepts, which are usually to be used for individual analysis, may be drawn on in analysing even the greater systems such as nations, considering the fact that psychoanalytic theory has been used in several studies with this aim. Based on this question, I have tried to practice on psychoanalytic theory to see if the collective traumas experienced by the Turkish nation in the “formative” years can explain some distinctive social and political manifestations observed in daily life and popular culture and in its foreign relations. It concludes that some defence mechanisms such as splitting, may be the key concept for understanding some observed behaviour of the Turkish society and its relationships with other countries, especially with the European Union.

Keywords: Psychoanalysis, Collective Trauma, National Character, Identity, Splitting.

INTRODUCTION

Although there appears to have no generally accepted definition of nation, here I will find Ginsberg's definition of nation as a group of people, inhabiting or associated with a given territory, who regard themselves as a unity and have the will to give expression to that unity in political independence or at least in a measure of cultural autonomy (Ginsberg, 1941/1942) sufficient for the present purpose. During the last several centuries a great variety of works have been carried out to study such a complex entity as nation which have dealt with its different aspects by varied methods. Some of them have made use of research techniques based on individuals, single or small groups: Free interview, questionnaires, standardized interviews, personality inventories, projective techniques, etc. A possible well-known source of information on different nations consists of those widely distributed judgments familiar to all the people, namely, stereotypes. Stereotypes place national groups within some sort of schematic classification (McDougall, 1920). As is seen in Octavio Paz's *The Labyrinth of Solitude*, the more specific products of individual writers could also be useful to understand that nation's mind. There are other cultural products such as folk-tales and legends, pictures, literature, contemporary popular songs, scientific achievements, language, philosophy that may be helpful to understand a nation's mentality. However, when it comes to the notion of identity, many scholars will agree that psychoanalysis remained an indispensable investigative tool even today (Volkan, 1999). Here my basic assumption also is that psychoanalytic theory can be applied to investigating why certain groups, whether racial, religious, or national, behave the way that do at a certain time. The method consists essentially of the application to the large groups of the psychoanalytic theory of the relation between the earliest experience of the child and the development of the adult personality (Gorer, 1943). The requirement is likely to have an approach to make bridges between the ways analysing the individual and national identity because large groups, such as nations, have their own specific psychological processes. Given the fact that each nation can be considered a collective as well as an individual system among others, here systems theory may provide such a perspective for deeper understanding since this theory deals all individual and collective systems with both common and varying emergent features. In literature no work appears that aims to investigate nations psychologically by bringing both systems theory and psychoanalysis together. That is why in this paper the aim is to see whether systems theory and psychoanalysis are useful tools in order to examine large groups such as nations. The perspective is based on the idea that a nation can be analysed as a system since at the same time it is in and of itself a subsystem within hierarchy of all living systems.

GENERAL SYSTEMS THEORY

Having proposed in the 1940s by the biologist Ludwig von Bertalanffy (1950), and furthered by Ross Ashby (1956), systems theory is the trans-disciplinary study of the abstract organisation of phenomena, independent of their substance, type, or spatial or temporal scale of existence. According to Bertalanffy (1950, 1968), "... in the past centuries, science tried to explain phenomena by reducing them to an interplay of elementary units which could be investigated independently each other. ... At present there is a tendency to consider a society,

an economy, or a nation, as a whole which is superordinated to its part. Not only are general aspects and viewpoints alike in different fields of science; it is also found formally identical or isomorphic laws in completely different fields. This is a well-known fact in physics where the same differential equations apply for example to the flow of liquids, of heat, and of electric currents in a wire. But it appears that the significance of this fact, and the possibilities it opens in fields outside physics have hardly been considered.” Rather than reducing an entity (e.g. the human body) to the properties of its parts or elements (e.g. organs or cells), systems theory focuses on the arrangement of and relations between the parts which connect them into a whole. This particular organisation determines a system, which is independent of the concrete substance of the elements (e.g. particles, cells, transistors, people, etc). Thus, the same concepts and principles of organisation underlie the different disciplines (physics, biology, psychology, technology, sociology, etc.), providing a basis for their unification. In brief, systems theory is a framework by which one can analyse and or/describe any group of objects that work in concert to produce some results. This could be a single organism, any organization or society, or any electro-mechanical or informational artifact.

Terhune's (1970) study on national character and national behavior may be seen one of the first attempts to analyse nations systematically without any explicit reference to systems theory. He has addressed, for example, to the cognitive stages of nations citing from the studies of other scholars: They argue that nations are conceived as evolving from a level in which concrete, associative reasoning is prominent to higher levels where thought processes are more abstract and inductive. In fact he suggests to take examples from chemistry or physics to illustrate the interaction model for the behavior between nations even before the introduction of systems theory. It follows that just as each individual has some biological and psychological mechanisms for identifying, denying, receiving, associating, processing, protecting, communicating and discharging certain amount of matter-energy and information, the society has also mechanisms common to all open systems (Sabelli & Carlson-Sabelli, 1989). 'Living systems theory' is a general theory about how all living systems “work“, about how they maintain themselves and how they develop and change. Living systems are considered subset of all systems. They are by definition open self-organising systems that have the special characteristics of life and interact with their environment. This takes place by means of information and material-energy exchanges. Bertalanffy emphasised that real systems are open to, and interact with, their environment, and that they can acquire qualitatively new properties through emergence, resulting in continual evolution (Bertalanffy, 1968). Living systems can be as simple as a single cell or as complex as a supranational organisation such as the European Union (Miller, 1978). Then, the mechanisms, which make these procedures possible, are common to all systems. Consequently it can be said that scientific basis of psychoanalytic studies on large groups can be found in the framework of the systems theory. The government, mass media, military services of the country, for example, work to product, import, export, exchange, preserve, convey, etc. matter-energy and information necessary for its institutions and citizens. It means that we can use similar hypotheses for understanding people individually as well as socially in the symbolic level (Cohen, 1999), and in this case the use of some psychological defense mechanisms such as splitting by some greater systems like nations as well as by infants during normal development, and some people with personality pathologies

are not to be seen unexpected as a common procedure to some systems at least in person and society levels.

NATIONAL IDENTITY

Although Freud suggested his followers to refrain from making use of psychoanalysis outside individual psychology, they all did not hesitate using the psychoanalysis in interpreting both individual and social/cultural phenomena (Freud, 1999; 2004). Erik Fromm made the psychoanalytic theory basic foundation for his works on cultural analysis introducing the term of “social character” (Fromm, 1984; 1996; 1998). Social character is also a systematic analysis of then prominent culture and it refers to the nucleus of the character structure which is shared by most members of the same culture. It is not at all only a statistical concept in the sense that it is the sum total of character traits to be found in the majority of people in a given culture (Fromm, 1949). With this term Erikson marked a transitional phase between national character in the early sense of 'native genius' to something much closer to 'national identity' and the term won out over the national character in 1980s and 1990s (Orchard, 2002). In this respect social character is one of the assumptions that try to explain large groups like nations as a whole not as merely statistical findings. Indeed Fromm suggests that the social character studies must not be focused on childhood training, or such like, but on the structure of the society as a whole.

At the outset identity was not a word that was frequently used by Freud, but when did it he referred to a link between his individual and large-group identity. He also used the term "das ich" (translated as "ego") in two different ways: as an executive agency of mind and as the “person’s self as a whole.” The latter concept corresponds with the term identity that we use to describe the contemporary phenomenon (Mann, 2006). Then Erikson described “ego identity” as the “persistent sameness within oneself (self-sameness) and a persistent sharing of some kind of essential character with others” (Erikson, 1968). Usage of the term identity increased markedly through the 1980s and 1990s, to include not only individual but also collective forms of identity (Bendle, 2002). The developmental lines of infancy and childhood are accompanied by the child’s acquisition of general filiations (an understanding of being a son or a daughter), and, through that, a sense of historical continuity. Identity now gains the facet of belonging to a group that is family of origin, and by extension, to similar families. The resulting identifications along the lines of “us” and “them” yield cultural and ethnic dimensions to the self experience (Mann, 2006).

During adolescence, the issue of identity once again surfaces with full force. Identity formation continues during adulthood and the importance which children attribute to their national identity increases significantly with age. Individuals who have achieved a healthy identity demonstrate consistent attitudes and behaviours (Erikson 1958, 1959). Individuals who possess a “self history” (Stern, 1985) retain genuine ties with their past, comfortably locate themselves in their current realities, and envision their future (Akhtar 1992; Volkan 1976).

In brief, having described with reference to the culture of a people including values, language, child-rearing practices, a sense of history, modes of expression, and patterns of interpersonal behaviour so-called national character is transmitted to children by exposure to

the family's cultural mores and by a shared "language" within the family. Through identification with parents, especially during the oedipal phase, the child gradually acquires a sense of generational continuity (Mann 2006). Extension of this sense results in a feeling of belonging to an historical community. Sense of belonging to the nation survives past adolescence and imparts a sense of historical depth to the adult identity (Volkan, 2002). Volkan described national identity as people arranged around a gigantic maypole, which represents the group leader. He expanded this metaphor by imagining a canvas extending from the pole over the people, forming a kind of tent. This canvas represents the large-group identity (Volkan, 1999; 2003). Following Erik Erikson's (1959) description of individual identity, he suggests the large-group identity of tens of thousands, or even millions of people -most of whom will never meet each other in their lifetimes- who share a persistent sense of sameness (we-ness) while also sharing some characteristics with people who live under other tents. Sharing the tent canvas as a common garment connects multitudes of people and may dominate their individual psychological processes (Volkan, 1999).

THE BIRTH OF THE TURKISH REPUBLIC

Just as in order to deeply understand a person one should examine the circumstances through which s/he has undergone in his or her early childhood, it would be interesting to scrutinize a nation's historical conditions in terms of its 'psychological' development from the beginning for understanding its mental realm. Regarding the current mental state of the Turkish Republic one may argue in the same way and one may examine its historical emergence and development with the emphasizing its early social conditions in general and its collective traumas in particular. Then it seems that the rise of the Republic of Turkey over the ashes of the Ottoman Empire is only understandable in the context of the interactions between the Turks and the Western civilisation(s) for centuries. It was a history beginning with long series of wars and victories. However, since early 18th century, the Ottoman Empire came to a decline in many areas such as economy, military, culture, and so on, whereas the 'West' made a great scientific and technological advance through the industrial revolution. The subsequent developments had the economic, political, military, social as well as psychological effects on both sides. For example, the 'West' became increasingly the Other for the Ottomans, that is, an 'ego-ideal' to be identified as well as an outside enemy with malicious intentions. The 18th and 19th centuries witnessed the Ottomans' modernisation efforts in the cultural and military areas (Karpat, 1995; 2002). Since these efforts, however, were not originated in both an in-depth social context and an intellectual revolution such as Renaissance, as were in the West, they remained but futile efforts. Finally, having weakened in an unexpectedly short time, the Ottoman Empire, with itself being the other of the West for centuries, lost the large parts of its lands as well as its prestige since the beginning from 19th century.

Both the Muslim and Turkish people and the non-Turkish and non-Muslim ethnic and cultural groups heavily paid the price of this economical, military and psychological decline of the Empire. Several hundred thousands of the Muslim and the Turkish people who lived in the Crimea, the Caucasia, the Balkans, and the Aegean Islands were killed, were forced to migrate or to be assimilated. The Anatolian Peninsula ("Minor Asia") became a melting pot within

which the sufferings of these mass movements of populations were moulded. The same painful process was undergone to a large portion of the Christian population in the Anatolia in the reverse direction and the massively deportations of the Armenians toward certain regions within the Empire led to many sufferings because of significant losses from deaths and injuries of individuals, particularly in the East Anatolia. The Rum (i.e., Greek people lived under the Turkish influence) experienced a different history and had to wait the end of the Turkish Independence War for a significant reduction of their population in the Anatolia. Finally, the Anatolia became both a Turkish (and Kurdish) and a Muslim country at the time when thousands and millions of people are getting out and into the Anatolia. This complicated movements of large populations eventually led to painful experiences to many (Karpas, 2002; Keyder, 2003).

Having been completely exhausted due to the extensive migrations toward both inside and outside the country, and the endless wars around the world, Turkish people still had to make a war for independence against the occupying forces after the World War I, although in fact the above-mentioned massive displacements could be sufficient to produce a traumatic experience for the people. With coming to an end of the Independence War, the charismatic personality of the Turks' leader, Mustafa Kemal Atatürk, could make ease the country, only if it had not to face with the enormous efforts for expected cultural transformation after the Independence and the declaration of the Turkish Republic, the aim of which is the westernisation of a traditional society. Atatürk assumed that the essential strength of the Western Civilisation is based on its modern, secular, rational and scientific qualities. Therefore, he put his own modernisation project into the nations' everyday life. Among others, it included the abolition of the authority of the Sultanate and the Caliphate, the integration of diverse education systems under one secular system, providing women with the right to have the vote and to stand for election, the legal arrangements about the peoples' costumes, accepting the international system of measures, and so on. Although the Turkish intelligentsia easily adapted to the new developments and became the adherents of Atatürk, these rapid changes meant new challenges and traumas for the majority of people who were used to live under certain established cultural and religious codes for centuries.

SOME PRELIMINARY COMMENTS ON THE PSYCHOLOGY OF THE TURKISH PEOPLE

Authors who investigated historical origins of the nations demonstrated how the nations came to life within the minds of the people as psychological structures and how the individual members of society became member of a nation (Hobsbawm, 1995; Smith, 1994). Furthermore, they demonstrated how people experienced the processes of the formation of identity, the invention of a new history (Anderson, 1995; Smith, 1994), the definition of the borders (Barth, 2001), and usage of a symbolic language (Cohen, 1999) and even how they had to be amnesic about some events (Donnan & Wilson, 2002). All point out to the fact that establishment of nations is in part due to psychological processes, too. The relationships between the Western countries and the Ottoman Empire (then Turkey) have also been subject to such psychological mechanisms as idealisation, devaluation, projection, etc. over

approximately a thousand years since the battle of Malazgirt in 1071. When Constantinople was lost to the Ottomans the sentiment was that this was God's punishment for their (European) sins. Turkic nomads received the projective image (as "other") quite regularly; about a thousand years back, Attila the Hun was portrayed similarly as the "whip of God". Ottoman Sultan was named "Satan, Beast of the Apocalypse". The image of Turks as cruel, lustful, bestial pervers was spreading through Europe (Kayatekin, 2008, p. 202).

After the seventeenth century, the asymmetry between Europe and the Ottoman shifted toward the dominance of Europe. Once feared foe, Ottomans never regained their political/military supremacy. As their capacity to be threat to the West vanished, the images of the Ottomans in the West altered; the negative, vilified image of the Muslim Turk subsided and was replaced by a widespread fascination of Ottomans as objects of interest and they began to be depicted as somewhat inferior, primitive, and different, something to be curious about (Kayatekin, 2008, pp. 204-5).

In the meantime, at the turning point of millenium a known psychologist in a daily newspaper interview pointed out that the Turkish society displayed characteristics of adolescents and that therefore the society had to be psychoanalysed (Erten, 2000). Before that, in a book containing a comprehensive inquiry about 'Turkish intelligentsia and identity problem' (Sen, 1995) some of Turkish intellectuals have described the identity problems of Turkish society as schizophrenia, even paranoia, resulted from the above-mentioned historical reasons, whereas others have attributed it to the fact that we are a childish society (Ağaoğlu, 1995; Avcı, 1995; Kılıçbay, 1995; Koçak, 1995). Most of the Turkish intellectuals have emphasized in this book the psychic breakdowns induced by the cultural transformation after the foundation of the Turkish Republic, and they have suggested that the historical characteristic of our culture was in fact based on the idea of "continuity" and "integrity" while that idea was lost after the period called "Tanzimat". Tanzimat was the time period during and some years after the Imperial Declaration invoked for many reforms ("Tanzimat Firman") in 1839 in order to prevent the Empire from apparently inevitable declining. In another work on Turkish Identity, Bozkurt Güvenç, very known academician is also of the opinion that Turkish intelligentsia is in the search for a (national) identity since a century, at least dating from Tanzimat Period (Güvenç, 1997). Some intellectuals believe that Westernisation-induced duality has began primarily in the collective experience of the people during this period and has divided our society (Yavuz, 1998). According to a known Turkish writer, poet, and academician, Hilmi Yavuz, for example, this division is profoundly settled in our souls. He refers this division as "to live one life with two aims". Moreover, he claims that "this duality is manifested in the individuals as an internal splitting" (Yavuz, 1998; 2003).

Splitting is in fact a psychological defense mechanism mostly used in some psychopathological conditions such as borderline personality organization. According to Kernberg, the severe personality disorders are resulted from the permanence and of the continuation of some (primitive) defence mechanisms, which the infant naturally uses, toward the adulthood due to the various factors, for example, secondary aggression caused by frustration. For him, it is a necessary step for child to integrate the libidinal (positive) and the

aggressive (negative) aspects of the relationship with its mother as long as the things go well. However, this integration can not be reached by the child owing to early traumas in the mother-child relationship, and therefore the child can not abandon the defence mechanism splitting and keep on using it as an adult, too. As a result, this process causes some individuals to develop a disintegrated self and to have a shaky self-image with carrying this unsteadiness to own adulthood relations. Such people have no intact self-image and split the outer world and themselves. Therefore, they can admire other people for a while, whereas they can devaluate him/her immediately after a very little time. More interestingly, they cannot grasp the emotional meaning of this contradictory attitude, which they assumed on the same person (Kernberg, 1985; 1999; 2000).

The main idea of the present paper is that the people did not manage to give up the defence mechanisms such as splitting, because of the great sufferings experienced in the last years of the Ottoman Empire and of the traumas caused by the enormous cultural transformations after the birth of the Turkish Republic. Since a large group is not one living organism with one brain, its mourning over the loss of loved ones, lands, and prestige after a war or war-like situation will appear in large group processes on a societal level (Volkan, 2003). When members of a large group are unable to mourn their loss and humiliation, they pass on the images of their injured selves and object images of those who hurt them to their offspring (“trans-generational transmission”) (Akhtar, 1999; Volkan, 2000). Thus such a mental representation of a historical event emerges as a significant large-group identity marker and then becomes like a psychological gene that influences the child's identity. By sharing these images of their ancestors' trauma, succeeding generations are unconsciously knit together. In other words, such traumatic events affect all those under the ethnic or national tent, and all are subjected to societal processes, many of them unconscious, in response (Volkan, 1998; 2002).

It is very possible to observe the psychopathological symptoms of national identity problem of the nation due to the splitting in many areas: The low self-esteem, unstable ego-image expressed itself in behavior from governmental politics to the soccer matches, the internal conflicts about ethnic and religious divisions, the patronising approach of the governments to the people, troubles with democracy in everyday life, the relationships of the Turkish society as a whole with the “West”, etc. may be signified the problems of self-image. Public opinion as is reflected in mass media considers the Western civilisation sometimes as an ideal, which people will have to try to achieve, but other times it becomes an enemy, which will have to be stood aloof, otherwise it will break us to pieces and destroy. At times, even the soccer matches between the teams from Turkey and the European countries have been become the way through which we will fascinate and show to the West that we are very alike as them, but at other times, the stadiums where games play can become an arena in which the West is presupposed to display its eternal hostility and tricks to us. In many respects the relationships between the Republic of Turkey and the European Union seems like transference and countertransference problems similar to those observed in the relationships between an individual with severe personality disorder and his/her therapist. Meltem Ahiska, a well-known sociologist, outlines this position explaining “how Europe has been an object of desire as well

as a source of frustration for Turkish national identity in a long and strained history” (Ahiska, 2003). The historical progress of the relationships between the Turkey and the Union also show these ambiguous positions: Turkey was one of the first countries to seek close cooperation with the then European Economic Community with being an applicant in 1959. However, recently accession negotiations between Turkey and EU have stalled because of some new political considerations on both sides, although Turkey has been an applicant to accede to the EU since 1987. Finally Turkey applied for full membership, and on December of 2004, was given a date when she would begin negotiations with the members of the EU. The final years of this process created substantial splits in Turkey on whether they should join the EU. There were similar splits in Europe (Kayatekin, 2008, p. 211). During that long period many countries that make application for accession have quickly been members of the Union in spite of short, even if diverse among countries, time periods past after their applications. Unlike the relationships of the European Union with other candidate countries, the Union has just now split in the face of Turkey. Some of member countries state that we are a very good country and we have to be a member of the Union immediately, whereas the others try to clarify that we are a very bad country and we have never us to be allowed a member of the Union. In recent years debate on Turkey in the West is sharply divided between those who see Turkey moving away from the West toward a more Middle Eastern and Islamic orientation and those who see Ankara's improved ties with its Islamic neighbours as a natural progression toward balance and diversification (Arin 2013).

DISCUSSION AND CONCLUSIONS

Psychoanalysis remains primarily an investigative tool of an individual's internal world, however, it largely failed to consider how mental representation of societal processes influenced the personality development of individuals belonging to the same large group and changed that group's historical or political movements (Volkan 2003). In the same vein, some theories are also too statistical to explain the total character of any nation since it should be conceived not as a sort of algebraic sum of the relevant characteristics of its members, but as a property of the whole group (Terhune 1970). The present paper suggests that the scientific basis of psychoanalytic studies on large groups can be found in the framework of the systems theory because it proposes that there exist general system laws which apply to any system of a certain type, irrespective of the particular properties of the system or the elements involved. Composed of interacting members and subsystems, this system here is *nation* and the mechanism used by the system of nation is *splitting*. According to this approach, the nation can be seen as a systematic structure, which arise and evolve in a historical moment and then their character may be described as system properties. In this case, the nation always acquires an identity and tries to preserve it in that moment. The paper argues that, because of some traumatic events experienced during the last decades of the Ottoman Empire and the first years of the Republic of Turkey, the national identity established may have required the persistence of some psychopathologic defence mechanisms such as splitting. The various aspects of this configuration can be observed in many areas of the cultural and everyday life (i.e. people's daily conversations, writings of the newspapers, the political arena, soccer plays, literature) as well as in the relationships of Turkey with the European Union and the other countries.

Although not entirely, there are indeed similar approaches to the subject, considering a nation as a whole, as a system to explain its character. For example, Terhune (1970) mentions two types of modal personality and one of them, core personality, may be applied to 'deeper' variables such as needs and defence mechanisms. Moreover he proposes that global properties of a nation are based on information about the properties of individual members and that they seem to refer to properties of the outputs of the collectivity: 'mentality expressed in cultural products' (Terhune, 1970). In the case of our suppositions, these cultural products clearly demonstrate the Turkish national behavior to be based on a splitting in such many areas as foreign relations, politics, literature, etc.

I would like to emphasise that these interpretations of Turkish national identity do not mean to make it with a psychoanalytic or psychiatric diagnoses, because large groups may create disturbed, stereotypical shared representations of self and other that are unstable, susceptible to regressive shifts in response to their traumatic experiences. What I want to express here is that to reflect upon some national behavior may help to understand their current internal and international *modus operandi* demonstrating that they make use of some psychoanalytical mechanisms due to their original history during the years of establishment. Discussions of identity today run into problems as well, although a deeper understanding of the national identities is particularly critical at this time, as countries around the world adapt to globalisation, experience a "clash of civilisations", and cope with other social changes related to intercultural understanding (and misunderstanding) (Robins, 2005). For example, if the individual is no longer a stable subject (Deleuze & Guattari, 1977), then collective identity can no longer be based on the organicist assumptions that formerly dominated the classic discussions of, for example, Latin American identity, from Domingo Sarmiento to Octavio Paz (Franco, 1997). Some psychosocial overviews of social issues also illustrate the dangers of over-emphasising psychological aspects and thus psychologising issue away. Some authors claim that psychological reductionism, in the form of viewing these issues as caused by "psychological problems", "national character", or "irrationality" show the futility of one-factor theories or unidisciplinary approaches to social conflicts (Beit-Hallahmi, 1972). Still others go as far as to assert that all culture and personality studies obscure the uniqueness of the individual, and divert attention and resources from more fruitful lines of inquiry such as the dynamics of class struggle and the scientific study of particular social structures and functions. At its worst, critics and social advocates say, group personality studies and inquiry into broad patterns of cultural adaptation on the part of social scientists exacerbate racism and bigotry (Lassiter, 2000).

Besides, there are major splits or fragmentations in many parts of the world due to a variety of different reasons including ethnicity, social class, culture, etc. Turkey has, of course, other forms of split such as those observed between Turkish and Kurdish ethnicities, or modern and secular people and those being traditional and religious, too. What is important here, however, is that Turkish society as a whole is subject to a certain defense mechanism, i.e., splitting, due to some traumatic experiences, and its the persistence as a defense mechanism up to the present day keeps affecting the people's mentality although it occurs during the formative years of the nation. I think this perspective has clearly an explanatory power. In conclusion I

must say that this psychosocial analysis also represents both an effort of understanding and a hope for change by way of gaining insight, as are in other analyses. Thus, although it tries to explain the group characteristics of the Turkish society by making use of the psychoanalytic concepts at the same time as maintaining an objective point of view, it is necessary to remember that this paper has been written from a subjective individual perspective. Thus it is possible to see this effort as a self-critique, an intent to heal the nation by leading it to ventilate its emotions, not stigmatising it with a psychiatric diagnoses. Of course, the predictive value of this point of view may be shown only if it helps us to know the forms that these ideas will be taken later. Only if it is taken as granted and is seen as a matter of fact without any overvaluation and if it is read as a draft analysis about the use of the individual psychoanalytic data in group analysis, it will give hope to the future research in this area.

REFERENCES

- Ağaoğlu, A. (1995). Türk Aydın ve Ben Kimim Sorunu. (Turkish İntelligentsia and the Question of “Who Am I?”) In Şen, S. (ed.), Türk Aydın ve Kimlik Sorunu (Turkish İntelligentsia and İdentity Problem). İstanbul: Bağlam Yayınları, pp. 219-226.
- Ahıska, Meltem (2003) “Occidentalism: The Historical Fantasy of the Modern” South Atlantic Quarterly 102/2-3, Spring-Summer (Special Issue on Turkey: “Relocating the Fault Lines. Turkey Beyond the East-West Divide”), pp. 351–379.
- Akhtar, S. (1992). Broken Structures: Severe Personality Disorders and Their Treatment. Northvale, NJ: Jason Aronson.
- Akhtar, S. (1999). The immigrant, the exile and the experience of nostalgia. J Applied Psychoanal Studies, 1(2), pp. 123-130.
- Anderson, B. (1995). Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması (İmaged Communities, Reflections on the Origins and Spread of Nationalism). Translated by İskender Savaşır. 2nd ed, İstanbul: Metis Yayınları.
- Arin KY (2013). The AKP's Foreign Policy, Turkey's Reorientation from the West to the East? Wissenschaftlicher Verlag Berlin, Berlin 2013. ISBN 9 783865 737199.
- Ashby, MR. (1956). An introduction to cybernetics. London: Chapman & Hall.
- Avcı, N. (1995). Sağ-Sol Kutuplaşması Türk Düşünce Dünyası Bakımından Ne Anlama Gelebilir? (What does the polarization between the Left and Right mean in Turkish intellectual world?) In Şen, S. (ed.), Türk Aydın ve Kimlik Sorunu. (Turkish İntelligentsia and İdentity Problem), İstanbul: Bağlam Yayınları, pp. 299-302.
- Barth, F. (2001). Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu. (Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture) Translated by Ayhan Kaya and Seda Gürkan, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Beit-Hallahmi, B. (1972). Some psychosocial and cultural factors in the Arab-Israeli conflict: a review of the literature. J Conflict, 16(2), pp. 269-280.
- Bendle, MF. (2002) The crisis of 'identity' in high modernity. Br J Sociol, 53(1), pp. 1-18.
- Bertalanffy, L von. (1950). An outline of general systems theory. Br J Phil Sci, 1, pp. 139-164.
- Bertalanffy, von L. General System Theory: Foundations, Development, Application. George Braziller, New York, 1968.
- Cohen, AP. (1999). Topluluğun Simgesel Kuruluşu (The Symbolic Construction of Community). Translated by Mehmet Küçük, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Deleuze, G., Guattari, F. (1977). Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia. New York: Viking Press.
- Donnan, H., Wilson, TM. (2002). Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları (Borders: Frontiers of Identity, Nation, and State). Translated by Zeki Yas. İstanbul: Ütopya Yayınları.

- Erikson, EH. (1958). *Young Man Luther: A study in psychoanalysis and history*. New York: W.W. Norton & Co. Inc.
- Erikson, EH. (1959). *Identity and Life Cycle*. New York: International Universities Press.
- Erikson, EH. (1968). *Identity Youth and Crisis*. New York: W.W.Norton & Co. Inc.
- Erten, Y. (1999). "This Society Should Be Psycho-Analysed" in *Radikal*, April 19.
- Freud, S. (1999). *Uygarlığın Huzursuzluğu (Civilization and Its Discontents)*. Translated by Haluk Barışcan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Freud, S. (2004). *Uygarlık Toplum ve Din (Civilization, Society and Religion)*. Translated by Emre Kapkın. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fromm, E. (1949). Psychoanalytic characterology and its application to the understanding of culture. In: S. Stansfeld Sargent and Marian W. Smith (Eds.), *Culture and Personality*. New York: Viking Press.
- Fromm, E. (1984). *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum (Beyond the Chains of Illusion)*. Translated by Necla Arat. İstanbul: Say Kitap Pazarlama.
- Fromm, E. (1996). *Sağlıklı Toplum (The Sane Society)*. Translated by Yurdanur Salman and Zeynep Tanrıseven, 3rd ed. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fromm, E. (1998). *Toplumsal Bilinçaltının Araştırılması (Die Entdeckung des gesellschaftlichen Unbewussten)*. Translated by Aydın Arıtan. İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Ginsberg, M. (1941/1942). National character. *Br J Psychol*, 32, pp. 183-205.
- Gorer, G. (1943). Themes on Japanese Culture. *Trans NY Acad Sci*, 5, pp. 106-124.
- Güvenç, B. (1997). *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları (Turkish Identity: Sources of Cultural History)*, 5th Ed. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hobsbawm, EJ. (1995). *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit ve Gerçek (Nations and Nationalism since 1780: "Programme, Myth, Reality")*. Translated by Osman Akinhay, 2nd Ed. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Karpat, KH. (1995). Türkiye'de Kimlik Sorununun Tarihsel, Toplumsal ve İdeolojik Gelişimi (Historical, Social and Ideological Development of Identity Problem in Turkey). In Şen, S. (ed.), *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu (Turkish Intelligentsia and Identity Problem)*. İstanbul: Bağlam Yayınları, pp. 23-38.
- Karpat, KH. (2002). *Osmanlı Modernleşmesi (The Ottoman Modernization)*. Translated by Akile Zorlu Durukan and Kaan Durukan. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kayatekin S. Christian-Muslim Relations. The Axis of Balkans and the West. In Akhtar S (ed.) *The Crescent and the Couch. Cross-Currents Between Islam and Psychoanalysis*. Jason Aronson, NY, 2008.
- Kernberg, OF. (1985). Theories of Personality and Psychopathology: Other Schools. In Kaplan HI and Sadock BJ (Eds), *Comprehensive Textbook of Psychiatry*, 4th Ed. Baltimore/London: Williams and Wilkins.
- Kernberg, OF. (1999). *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm (Borderline Conditions and Pathological Narcissism)*. Translated by Mustafa Akay İstanbul: Metis Yayınları.
- Kernberg, OF. (2000). *Aşk İlişkileri: Normallik ve Patoloji (Love Relations: Normality and Pathology)*. Translated by Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Keyder, Ç. (2003). *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne (From the Ottoman Empire to the European Union)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıçbay, MA. (1995). Türk Aydınının Dünyasını Anlamak (Understanding the Realm of the Turkish Intellectual. In Şen, S. (ed.), *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu (Turkish Intelligentsia and Identity Problem)*. İstanbul: Bağlam Yayınları, pp. 175-180.
- Koçak, O. (1995). *Ataç, Meriç, Caliban, Bandung – Evrensellik ve Kısmilik Üzerine bir Taslak (Ataç, Meriç, Caliban, Bandung – A Draft on Universality and Partiality)* In Şen, S. (ed.), *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu (Turkish Intelligentsia and Identity Problem)*. İstanbul: Bağlam Yayınları, pp. 227-252.
- Lassiter, JE. (2000). African Culture and Personality: Bad Social Science, Effective Social Activism, or a Call to Reinvent Ethnology? *African Studies Quarterly*. <http://www.web.africa.ufl.edu/asq/v3/v3i3al.htm> (accessed on 21 October 2001).

- Mann, MA. (2006). The formation and development of individual and ethnic identity: Insights from psychiatry and psychoanalytic theory. *Am J Psychoanal*, 66(3), pp. 211-224.
- McDougall, W. (1920). *The Group Mind*. New York: Putnam.
- Miller, JG. (1978). *Living Systems*. New York: Mc Graw-Hill.
- Robins, RW. (2005). The nature of personality: Genes, culture, and national character. *Science*, 7, pp. 62-63.
- Sabelli, HC., Carlson-Sabelli, L. (1989). Biological primacy and psychological supremacy: a new integrative paradigm derived from process theory”, *Am J Psychiatry*, 146, pp. 1541-1551.
- Smith, AD. (1994). *Milli Kimlik (National Identity)*. Translated by Bahadır Sina Sener, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stern, KN. (1985). *The interpersonal world of the infant*. New York: Basic Books.
- Volkan, VD. (1976). *Primitive Internalized Object Relations*. New York: International Universities Press.
- Volkan, DV. (1998). Transgenerational transmissions and chosen traumas. Opening Address XIII International Congress International Association of Group Psychotherapy August, 1998.
- Volkan, VD. (1999). Psychoanalysis and diplomacy Part I: Individual and large-group identity. *J Appl Psychoanal Studies*, 1, pp. 29-55.
- Volkan, V. D. (2000). Traumatized societies and psychological care: Expanding the concept of preventive medicine. *Mind and Human Interaction*, 11, pp. 177-194.
- Volkan, V., Itzkowitz, N. (2002). *Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular (Turks and Greeks: Neighbours in Conflict)*. Translated by Banu Büyükkal. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Volkan, DV. (2003). Large-group identity: Border psychology and related societal processes. *Mind and Human Interaction*, 13: 49-76. http://www.austenriggs.org/Senior_Erikson_Scholar/ (accessed on 5 November 2007).
- Yavuz, H. (1998). *Osmanlılık, Kültür ve Kimlik (Being Ottoman, Culture and Identity)* 2nd Ed. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Yavuz, H. (2003). *Doğu'ya ve Batı'ya Yolculuk (Travel to the East and the West)* Mustafa Armağan (ed.). İstanbul: Ufuk Kitapları.

The Effect of Financial Instability on Economic Growth: The Case of Balkan Countries

Dr. Filiz Eratas Sonmez, Manisa Celal Bayar University
filiz.eratas@cbu.edu.tr

Dr. Yagmur Saglam, Sinop University
yagmur.saglam@sinop.edu.tr

ABSTRACT

This study aims to examine the impact of financial instability on economic growth for Balkan countries. In this context, an econometric model is created by using non-stationary dynamic panel data analysis. Initially, the homogeneity of the slope coefficient of the variables in the model is examined by delta test. Then, the cross-sectional dependence of variables are tested by CDIm tests. Durbin-H test is used to investigate the cointegration relationship between variables that had both heterogeneous and cross-section dependency. For the long-term regression coefficient estimation, a common correlated effect model is used and the causal relationship between the variables is analyzed by Dumetriscu Hurlin panel causality test. According to the empirical findings, financial instability has a negative impact on economic growth, in the Balkan countries.

Keywords: Financial Instability, Economic Growth, Nonstationary Panel Data Analysis, Balkan Countries.

JEL Codes: F43, F47, C33.

INTRODUCTION

In economics, the concept of stability is generally emphasized, and this leads to inability to offer realistic solutions to financial instability. The starting point of the study is to determine the financial instability which is a problem for many developing countries and then to provide solutions. In this study, both conceptual definitions and empirical analysis of whether financial instability is a problem especially for developing Balkan countries are examined with the help of an econometric model. The aim is to test the hypothesis that financial instability has a negative impact on economic growth.

The concept of financial stability is more common in the literature, and the results of limited empirical studies on financial instability differ in terms of the country groups discussed. This study is expected to contribute to the literature both with the conceptual explanation of financial instability and the empirical model and current econometric approaches.

In the first part of the study, after defining the problem of financial instability, the conceptual explanation of the financial instability index is used, and the method of index formation is mentioned. Then, the literature review which summarizes the studies subject to the analysis is included. In the last part of the study, an econometric model has been developed to explain the relationship between financial instability and economic growth. The empirical model includes non-stationary panel data analysis due to the complex and unbalanced structure of the financial system. In the context of the relationship between the financial instability index and economic growth, long-term regression coefficients are estimated by using the joint-related effects model and parameter estimates for each country are interpreted separately. Finally, the causality relationship for these two variables is determined by panel causality analysis.

CONCEPTUAL FRAMEWORK: FINANCIAL INSTABILITY

Minsky defines financial instability as a natural and inseparable part of self-interest behaviours in complex structured economies with advanced financial institutions (Minsky, 1982: 13). Mishkin (1999), on the other hand, defines financial instability as any information fluctuation that eliminates the function of the financial system to convert the funds into profitable investments (Mishkin, 1999: 7).

Financial instability can be expressed as a recurrent problem unless interventions in the borrowing process are intervened. Financial instability is a factor that eliminates the ability of the financial system to withstand the crisis following a given shock to itself. Financial markets have the essential function of ensuring that the necessary funds are transmitted to private or legal persons with profitable investment opportunities. If the financial market fails to fulfill this task, economic activities cannot be maintained effectively, and economic growth will be damaged (Mishkin, 1999: 3).

The causes of financial instability are evaluated from both the Post Keynesian and New Keynesian perspectives. The causes of financial instability can be grouped under six main headings. These include deterioration in financial sector balance sheets, deterioration in real

sector balance sheets, increase in interest rates, excessive debt accumulation, increase in uncertainty and instinctive response. These reasons cause financial instability by disrupting the functioning of the financial market.

Since financial institutions are also affected by the main macroeconomic indicators, it is critical to use these indicators in the instability analysis. Decrease in national income, increase in current account deficit, increase in external borrowing, rise in inflation rate, volatility in interest rate and exchange rate, and increase in loans used trigger financial instability problem (Enowbi and Kupukile, 2012: 8).

FINANCIAL INSTABILITY INDEX

One of the major problems related to financial instability is whether a qualitative and quantitative measure of instability can be established. It is necessary to distinguish which changes in financial variables provide information about how and to what extent instability. Likewise, some macroeconomic variables can provide a realistic prediction for instability as much as they are associated with financial instability (Bilgin, 2007: 64).

In the economic literature, the financial instability index is named as financial stress index or financial stability index. These studies include Illing and Liu (2003, 2006), Nelson and Perli (2005), Gerls and Hemanek (2006), Cihak (2007), Roubah (2007) and Albulescu (2010,2012), Vermeulen et al. (2015), Karanovic and Karanovic (2015) as examples. There are many studies on this index in the literature of economics. Although the name used is different, the content and descriptions of the index are often the same. Illing and Liu (2006), Hakkia and Keaton (2009), Davig and Hakkio (2010), Hatzius et al. (2010), Sinenko et al. (2013) Roye (2014) can be given as case studies for single country analyzes of financial instability index. In contrast, Homfeldt et al. (2009), Albulescu (2010), Grimaldi (2010), Afonso et al. (2011), Cardarelli et al. (2011), Sligenberg and Hoan (2011), Hollo et al. (2012), Albulescu (2012), Çevik et al. (2013), İslami and Kurz-Kim (2013), Jakubik and Slacik (2013), Vermeulen et al. (2015), Ahmed et al. (2015), Erataş Sönmez and Uysal (2018) can be shown as an example of multi-country analysis.

Many recent studies emphasize the existence of a nonlinear relationship between financial markets and the economy (Davig and Hakkio, 2010; Liu et al., 2011, Hubrich and Tetlow, 2012; Mittnik and Semmler, 2013; Brunnerneimer and Sannkiov, 2014; Ubilava, 2014). According to Hubrich and Tetlow (2012), this is due to the fact that economic units tend to behave differently and behave irrationally in the case of financial fluctuations. In this study, Principal Component Analysis (PCA) is included considering the nonlinear structure of the dynamic relationship between financial market and economy. PCA is used as an indexing method, Illing and Liu (2003, 2006), Hakkio and Keaton (2009), Kliesen et al. (2012), Hollo et al. (2012) and Roye and Björn (2014).

Principal component analysis (PCA) refers to the linear component of the k variable, which is less than the original variable, and the structure explained by the p number of variables with correlation between them. The main purpose of PCA is to reduce the number of dimensions

in a multivariate data set while maintaining the relevant information structure. The variables included in the PCA analysis and constituting the financial instability index (FII) are indicated in the table below. The financial instability index is compiled from macro financial data based on Albulescu (2011) study.

Table 1: Financial Instability Indicators

Variable	Database
Domestic Credits/GDP (%)	World Bank-GFD
Return on Equity-ROE (%)	World Bank-GFD
Return on Assets-ROA (%)	World Bank-GFD
Nonperforming Loans/Total Credits (%)	World Bank-GFD
Net Interest Margin (%)	World Bank-GFD
Current Account/GDP (%)	IMF-WEO
Inflation Rate (%)	IMF-WEO

DATA SET AND METHODOLOGY

Within the scope of the empirical model, an econometric model is created for the Balkan countries (Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Greece, North Macedonia, Serbia, Slovenia) which are considered as developing countries, with the data obtained from the World Bank and International Monetary Fund. The econometric model, which is created with the annual data for the 2000-2016 period, is estimated with panel data analysis methods.

$$GDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 FII_{it} + u_{it}$$

GDP_{it} : GDP with constant prices (%)

FII_{it} : Financial Instability Index (%)

Homogeneity of Slope Coefficient

In the empirical model part, the homogeneity of the slope coefficient of variables is examined. This feature changes the structure of the unit root and cointegration tests that will be applied later in the analysis. The delta test used to determine this feature is calculated as follows (Pesaran ve Yamagata, 2008:56):

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \frac{N^{-1} \tilde{S} - k}{\sqrt{2k}}$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \frac{\sqrt{N} N^{-1} \tilde{S} - k}{\sqrt{Var(T, k)}}$$

$\tilde{\Delta}$ is used for small samples and $\tilde{\Delta}_{adj}$ is used for large samples. The null hypothesis and the alternative hypothesis of the Delta test are as follows (Pesaran ve Yamagata, 2008:57-58):

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_n = \beta$$

$$H_1: \beta_1 \neq \beta_2 \neq \dots \neq \beta_n$$

Table 2: Delta Test Results

Test	Test Statistics	Prob.
$\tilde{\Delta}$	2.740	0.003
$\tilde{\Delta}_{adj}$	3.001	0.001

According to the test results, the calculated probability values are significant at 5% level and H_0 is rejected. It means that the variables in the model are fanalysogeneous.

Cross-sectional Dependence

When a series of shock is applied to the series forming the panel, it should be investigated whether all cross-sectional units in the sample are equally affected by the shock. In this study, Pesaran CD_{LM} test is used to investigate the cross-sectional dependence. The statistical significance of the relationship is tested by Breusch and Pagan (1980) LM test. CD_{LM} test statistic is expressed as follows (Pesaran, 2004:4):

$$CD_{LM} = T \sum_{i=j}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2 \sim \chi_{N(N-1)/2}^2$$

Pesaran (2004) derives the CD_{LM} test statistic for cases where both T and N are large, then Pesaran et al. (2008) increased the power of the CD_{LM} test and, according to Pesaran and Yagamata (2008), the test can be used in small samples (Pesaran, 2004:5; Pesaran et al.:2008:106, Pesaran ve Yamagata:2008:51):

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=j}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{p}_{ij}^2 - 1) \sim N(0,1)$$

The null hypothesis of the CD_{LM} test indicates that there is no dependence between cross-sections, whereas the alternative hypothesis refers to cross-sectional dependence.

$$H_0: p_{ij} = p_{ji} = \text{cor}(u_{it}, u_{jt}) = 0, \quad i \neq j$$

$$H_1: p_{ij} = p_{ji} \neq 0, \quad i \neq j$$

Table 3: CD_{LM} Test Results for Model

CD Test	Test Statistics	Prob.
LM (Breusch, Pagan 1980)	120.166	0.000
CD LM 1 (Pesaran 2004)	12.316	0.000
CD LM 2 (Pesaran 2004)	9.388	0.000
Bias-adjusted CD (Pesaran et al. 2008)	0.925	0.177

Table 4: CD_{LM} Test Results for G

CD Test	Test Statistics	Prob.
LM (Breusch, Pagan 1980)	54.188	0.002
CD LM 1 (Pesaran 2004)	3.500	0.000
CD LM 2 (Pesaran 2004)	-2.118	0.017
Bias-adjusted CD (Pesaran et al. 2008)	-1.050	0.853

Table 5: CD_{LM} Test Results for FII

CD Test	Test Statistics	Prob.
LM (Breusch, Pagan 1980)	52.315	0.004
CD LM 1 (Pesaran 2004)	3.249	0.001
CD LM 2 (Pesaran 2004)	-1.542	0.062
Bias-adjusted CD (Pesaran et al. 2008)	-1.134	0.872

When three tables are evaluated together, it is seen that the null hypothesis is rejected for the whole model and for the results obtained from the CD_{LM} test for both G and FII. The probability values in the tables are significant at 5% and the null hypothesis is rejected. There is a dependency between the cross-section units. In other words, one of the countries analyzed within the scope of the Balkan Countries is affected by any shock in other countries.

Stationary

Pesaran (2007) is used in the extended series of ADF (Augmented Dickey Fuller) test with delayed cross-sectional averages and this eliminates the correlation. This second-generation panel unit root test, which considers the cross-sectional dependence developed by Pesaran (2007), is called Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller (CADF) Test.

The t statistic of the CADF test is calculated as follows (Pesaran, 2007:269):

$$t_i(N, T) = \frac{\Delta \bar{Y}_i \bar{M}_w Y_{i-1}}{\hat{\sigma}(\bar{Y}_{i-1} \bar{M}_w Y_{i-1})^{1/2}}$$

The CIPS statistics of the CADF test are calculated as follows (Pesaran, 2007:269):

$$\bar{t} = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T)$$

The null and alternative hypotheses of the CADF test are expressed as follows. The null hypothesis indicates that the series is stationary, while the alternative hypothesis states that the series is not stationary (Pesaran, 2007:276):

$$\begin{aligned} H_0: b_i &= 0 \\ H_1: b_i &< 0 \quad i = 1, 2, 3, \dots, N. \end{aligned}$$

Table 6: CADF Test Results

Countries	CADF Test Statistics	
	GDP	FII
Albania	-4.4142	-2.5576
Bosnia and Herzegovina	-3.1037	-0.9757
Bulgaria	-3.6885	-2.3403
Croatia	-2.6508	-1.8629
Greece	-2.1267	-4.8453
North Macedonia	-3.0111	-2.0132
Serbia	-2.6287	-0.8034
Slovenia	-3.6878	-1.6969
CIPS	-3.1640	-2.2619

When the results given in the table are evaluated, it is concluded that the CADF tau statistic values of the G and FII (CADF statistic is considered because the data are heterogeneous) are greater than the critical value -3.51 (except Albania for and except Greece for FII), therefore the series contain unit root (Pesaran, 2007:281).

Co-integration Relationship

Durbin Hausman (DH) panel cointegration test based on error correction model is chosen to investigate the cointegration relationship between variables. This test takes into account the cross-sectional dependence of the common factor (Westerlund, 2008: 195). Two different test statistics of the DH test are calculated. These; DH_g is considered in the presence of heterogeneity, while DH_p is considered in the presence of homogeneity.

The DH test statistics are calculated as follows (Westerlund, 2008:203):

$$DH_g = \sum_{i=1}^n \hat{S}_i (\tilde{\Phi}_i - \hat{\Phi}_i)^2 \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2$$

$$DH_p = \hat{S}_n(\tilde{\Phi} - \hat{\Phi})^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=1}^T \hat{e}_{it-1}^2$$

The null and alternative hypotheses of the DH test are as follows (Westerlund, 2008:203):

$$H_0: \phi_i = 1$$

$$H_{1a}: \phi_i = \phi < 1$$

$$H_{1b}: \phi_i < 1$$

Table 7: Durbin-H Test Results

	Test Statistics	Prob.
<i>DHg</i>	7.262	0.000
<i>DHp</i>	7.582	0.000

Since the variables in the model are heterogeneous, DHg statistic is taken into consideration. According to the findings, there is a cointegrated relationship between G and FII variables. The probability value of the variable DHg is less than 0.05 and the null hypothesis is rejected. As a result, there is a cointegrated relationship between G and FII, and they move together in the long run.

Estimation of Long-run Regression Coefficients: Common Correlated Effects Model

In this study, the Common Correlated Effects Model (CCE) is used to estimate the long-term coefficients of the model. This method allows the estimation of regression coefficients for each cross-section unit separately (Pesaran, 2006: 2-3). The CCE model can be used in cases where both $N > T$ and $T > N$ are used, and the model predictors give strong results in small samples (Pesaran and Tosetti, 2011: 192). In the model where the cross-sectional dependence is considered, it is possible to analyze the same or different degrees of stationarity of the variables (Pesaran and Yamagata, 2012: 26).

In the CCE model, for each cross-section unit, N separate equations containing the average of the cross-section unit are created (Pesaran, 2006:14):

$$\hat{b}_{MG} = N^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{b}_i$$

$$\hat{b}_P = \left(\sum_{i=1}^N \theta_i X_i' \bar{M}_w X_i \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \theta_i X_i' \bar{M}_w y_i$$

Table 8: CCE Pooled $\hat{b}_p$ Result

Depended Variable: G			
	Coef.	Standard Deviation	T-Statistics
FII	-0.62787	0.423046	-1.38962

Since the variables in the model are heterogeneous, CCE pooled results are considered (Pesaran, 2006: 998). When the results indicated in the table are examined, it is seen that the coefficients in front of the financial instability index (FII) variable are consistent with the theory. According to the findings, when financial instability increases by 1%, economic growth decreases by approximately 0.62%. When the significance of the coefficients predicted as a result of the CCE model is examined, the critical table value at the 5% significance level is 6.90 (Pesaran, 2006: 997). Standard deviation and t statistics. Newey West values are considered and the long-term regression coefficient of FII variable is significant.

Causality Relationship Between the Variables

One of the basic panel causality tests is similar to the granger causality test developed by Dumetrescu and Hurlin (2012). This test considers the cross-sectional dependence but can be applied in the presence or absence of cointegration relationship (Dumitrescu ve Hurlin 2012:1450).

$$W_{N,T}^{Hnc} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,T}$$

$$Z_{N,T}^{Hnc} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{Hnc} - K)$$

$$Z_{N,T}^{tild} = \frac{\sqrt{N} [W_{N,T}^{Hnc} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{i,T})]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N var(W_{i,T})}}$$

The null and alternative hypotheses of the Dumetrescu and Hurlin tests are as follows:

$$H_0: \beta_1 = 0 \quad \forall i = 1, \dots, N.$$

$$H_1: \beta_1 \neq 0 \quad \forall i = 1, \dots, N; N_1 + 2, \dots, N$$

Table 9: Dumetriscu-Hurlin Panel Causality Test Result

	T-statistics	Prob.
Null Hypothesis: <i>G does not Granger cause FDI</i>		
Whnc	2.490	0.017**
Zhnc	2.980	0.004***
Ztild	1.917	0.063*
Null Hypothesis: <i>FII, does not Granger cause G</i>		
Whnc	1.869	0.063*
Zhnc	1.738	0.088*
Ztild	1.007	0.240

*: 10%, **:5%, ***:1%

When the results in table 10 are evaluated, the null hypothesis that FII is not the granger cause of G and the second null hypothesis that G is not the granger cause of FII are rejected. The calculated coefficients are significant at 5% and 10%. In short, there is a two-way causality relationship between financial instability and economic growth. It is clearly seen that the results are consistent with the literature on the relationship between financial instability and economic growth. Financial instability adversely affects economic growth. Moreover, the causality relationship from economic growth to financial instability indicates that countries may increase their financial instability depending on the sources of growth. According to the empirical findings, while increasing financial instability adversely affects economic performance, as in the case of the Balkan countries, economic growth, especially through borrowing, leads to an increase in financial instability.

CONCLUSION

In the empirical model, which uses panel data analysis to test the relationship between financial instability and economic growth, the impact of financial instability on economic growth is analyzed within the Balkan Countries. Panel data analysis is used in the empirical model. Since time and cross-section units are handled together in the panel data, the number of observations is higher, thus providing more information from the data. In addition, the model can be estimated with less restrictive assumptions and the parameter estimates are more reliable. The results obtained from panel data analysis are more effective and asymptotically consistent.

Non-stationary panel data analysis is preferred in the study because of the complex structure of the financial system. For the analysis, first financial instability index is created and then the homogeneity of the slope coefficients of the variables are examined. In addition, the cross-sectional dependence test is used to investigate whether the effects of possible shocks vary from country to country. For the series having homogeneous and cross-sectional dependence, second generation panel unit root tests are used and after the stability of the data, the existence of the cointegrated relationship between the series is examined by second generation panel cointegration tests.

According to the findings, financial instability adversely affects economic growth. This result is obtained by Loayza and Ranciere (2006), Enowbi and Kupukile (2012), Creel et al. (2014), Ahmed et al. (2015) and Ceballos (2015). The result also shows that the effective market hypothesis is not valid. According to the effective market hypothesis advocated by mainstream economic theory to exist, there should be no significant relationship between financial instability and economic growth. Financial markets are inherently unstable and increasing financial instability decreases economic growth.

REFERENCES

- Afonso A., Baxa J., & Slaviš M. (2011). Fiscal developments and financial stress: A threshold VAR analysis. *European Central Bank, Working Paper Series* 1319.
- Ahmed, K., Juliot, M. B. M. & Abid, I. (2015). Financial development, financial instability and economic growth: Case of maghreb countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(4), 1043-1054.
- Albulescu, C. T. (2010). Forecasting the romanian financial system stability using a stochastic simulation model. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 13(1): 81-98.
- Albulescu, C. T. (2011). Economic and financial integration of ceece: the impact of financial instability. *AUCO Czech Economic Review*, 5, 27-45.
- Albulescu, C. T. (2012). Financial stability, monetary policy and budgetary coordination in EMU. *Theoretical and Applied Economics*, 8(573), 85-96.
- Bilgin, C. (2007). Finansal istikrarsızlık sorunu ve iktisat politikası bağlamında Türkiye örneği, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Cardarelli R, Elekdag S & Lall, S. (2011). Financial stress and economic contractions. *Journal of Financial Stability*, 7, 78-97.
- Ceballos, D., Pascual, M. & Cantarero, D. (2015). Financial instability and economic environment. <http://www.ub.edu/iafi/Membres/DCeballos/bilbao06.pdf>, 1-11, (Erişim Tarihi:09.08.2016).
- Cihak, M. (2007). Systemic loss: A measure of financial stability. *Chez Journal of Economics and Finance*, 57(1-2), 5-26.
- Creel, J., Hubert, P. & Labondance, F. (2014). Financial stability and economic performance. *Economic Modelling*, 48, 25-40.
- Çevik EI, Diboğlu S. & Kutan, A. M. (2013). Measuring financial stress in transition economies. *Journal of Financial Stability*, 9, 597-611.
- Davig, T. & Hakkio C. (2010). What is the effect of financial stress on economic activity?. *Federal Economic Review*, (Q II), 35-62, Reserve Bank of Kansas City.
- Dumetriscu, E. & Hurlin C. (2012). Testing for granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Enowbi, M. B. & Kupukile, M. (2012). Financial instability, financial openness and economic growth in african countries. *MPRA, Paper No:43340*.
- Sönmez, Erataş F. & uysal, D. (2018). Finansal istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: BRİCT ekonomileri, *Business & Economics Research Journal*, 9 (1), 25-48.
- Grimaldi M. B. (2010). Detecting and interpreting financial stress in the euro area. *European Central Bank, Working Paper Series* 1214.
- Güloğlu, B. ve M. İvrendi. (2010). Output fluctuations: transitory or permanent? the case of latin america, *Applied Economics Letters*, 17(4): 381-386.
- Hakkio C. & W. Keeton. (2009). Financial stress: What is it, how can it be measured and why does it matter?. *Federal Reserve Bank of Kansas City - Economic Review*, (Q II), 5-50.
- Hatzius J., Hooper P., Mishkin F., S., Schoenholtz K., L. & Watson, M., W. (2010). Financial conditions indexes: A fresh look after the financial crisis. *NBER, Working Paper* 16150.

- Holmfeldt M, Rydén A, Strömberg L & M. Strömqvist. (2009). How has the stress on the financial markets developed? – An index-based discussion. Riksbank Economic Commentaries, 13, www.riksbank.com/upload/Dokument_riksbank/Kat_publicerat/Ekonomiska%20kommentarer/2009/ek_kom_no_13_09eng.pdf.
- Hubrich, K. & Telow, R. J. (2012). Financial stress and economic dynamics the transmission of crises, European Central Bank Working Paper, No:1728.
- Illing, M. & Liu, Y. (2003). An index of financial stress for Canada. National Bank of Canada, Working Papers14.
- Illing, M. & Liu, Y. (2006). Measuring financial stress in a developed country: an application to Canada. *Journal of Financial Stability*, 2:243-265.
- Jakubik, P. & Slacik, T. (2013). Measuring financial (in)stability in emerging europe: A new index-based approach. *Financial Stability Report* 25.
- Karanovic, G. & Karanovic, B. (2015). Developing an aggregate index for measuring financial stability in the balkans. *Procedia Economics and Finance*, 33(2015), 3-7.
- Kliesen, K., L, Owyang, M., T., ve E., K. Vermann. (2012). Disentangling diverse measures: a survey of financial stress indexes, *Federal Reserve Bank of St. Louis Econ Review*, 2012:369–397.
- Liu, Z., Waggoner, D. F. & Zha, T. (2011). Source of macroeconomic fluctuations: A regimeswitching DSGE approach. *Quantitative Economics*, 2: 251-301.
- Loayza, N. & Ranciere, R. (2006). Financial development, financial fragility and growth. *Journal of Money Credit and Banking*, 38, 1051-1076.
- Minsky, H. P. (1982). The financial instability hypothesis: Capitalist processes and the behavior of the economy. Hyman P. Minsky Archive. Paper 282. http://digitalcommons.bard.edu/hm_archive/282. (19.12.2015).
- Mishkin, F. S. (1999). Global financial instability: Framework, events, issues. *Journal of Economic Perspectives*, 13(4), 3-20.
- Mittnik, S. & Semmler, W. (2013). The real consequences of financial stress. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 37(8), 1479-1499.
- Nelson, W.R., & Perli, R. (2005). Selected indicators of financial stability. Fourth Joint Central Bank Research Conference, European Central Bank, No:8.
- Pesaran, H., M. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. Working Paper 0435, University of Cambridge.
- Pesaran, H., M. (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure. *Econometrica*, 74(4), 967- 1012.
- Pesaran, H., M. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence, *Journal of Applied Economics*, 22, 265-312.
- Pesaran, H., M. & Tosetti, E. (2011). Large panels with common factors and spatial correlation. *Journal of Econometrics*, 161, 182-202.
- Pesaran, H., M., Ullah, A. & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted lm test of error crossection independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Pesaran, H, M. & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50-93.
- Pesaran, H. M. & Yamagata, T. (2012). Testing CAPM with a large number of assets. Discussion Papers 12/05, Department of Economics, University of York.
- Pradhan, R. P., Dasgupta, P. & Samadhan, B. (2013). Finance, development and economic growth in BRICS: A panel data analysis. *Journal of Quantitative Economics*, 11(6), 308-322.

- Roye, B. J. (2014). Financial stress and economic activity in Germany. *Emprica*, 41, 101-126.
- Sinenko, N., Titarenko, D. & Arins, M. (2013). The Latvian financial stress index as an important element of the financial system stability monitoring framework. *Baltic Journal Economics*, 13(2), 87-112.
- Slingenberg J., W. & Haan, J. (2011). Forecasting financial stress. De Nederlandsche Bank, Working Paper 292.
- Ubiliva, D. (2014). On the relationship between financial instability and economic performance: Stressing the business of nonlinear modelling. *Agricultural & Applied Economics Association's, Annual Meeting*, 1-24.
- Vermeulen, R., Hoeberichts, M., Vasicek, B., Zigraiova, D. Smidkova K. & Haan, J. (2015). Financial stress indices and financial crises. *Open Economic Review*, 26, 383–406.
- Westerlund, J. (2008). Panel cointegration tests of the fisher effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2), 193-233.

Selected Connections of Marketing and Philosophy

Dr. Marian Ambrozy, College of International Business ISM Slovakia in Presov
ambrozy.marian@gmail.com

ABSTRACT

As the Austrian management theorist Peter Drucker said, two basic business roles are marketing and innovation. The current concepts (applied philosophy) of management marketing contain five basic access options. Their correlations with theoretical philosophy are truly diverse. 5 types of concepts (applied philosophies) that a potential vendor can follow have a basis in which parallels with their own theoretical philosophy can often be found. In terms of theoretical philosophy, the youngest of the concepts is optimal. If we are to evaluate marketing concepts in terms of social consequences, their connotations will be diverse. A very serious impact is the social marketing concept in the field of environmental and sustainable development. If Martin Heidegger insists on the need to restore a holistic perspective in metaphysics and gnoseology, the social marketing concept persuades the holistic principle of a global perspective in terms of social responsibility. We believe that its consistent application in real economic life can bring about elimination and prophylaxis against many problems of society and civilization at all.

Keywords: Marketing, Philosophy, Ethics, Marketing Concepts.

INTRODUCTION

Marketing and philosophy do not seem to have much in common. The role of philosophy is to integrate because it is related to every scientific discipline. Therefore, it is certainly possible to find topics that both philosophy and marketing address. These are largely ethical topics as well as topics relating to social philosophy. Marketing itself has a lot in common with the philosophy of management too. “The modern development of an enterprise is possible only on the basis of marketing since the enterprise is effective only in case of its usefulness for consumers, the relation with which is one of the main marketing functions, i.e., marketing is a philosophy of management.” (Raiko & Cherepanova, 2019, p. 191) For example, authors Beal and Cavalieri talk about connection between institutional economics and communitarian philosophy (Beal & Cavalieri 2019). As Jütten said, the philosophy of market has received increasing attention in academic philosophy in the last two or three decades too (Jütten, 2018, p. 1187).

Ethical viewpoint of marketing can be very wide. Advertising dominates marketing competition, however, the competition cannot be unfair. “Communication role of advertising rests in the fact that advertising informs consumers about a product, whereas it is based on a detailed knowledge of the needs, wishes, and purchasing power of the consumer.” (Agafonová, 2007, p. 31) First of all, advertising must be truthful. It cannot be misleading. Presenting of incorrect, deliberately untrue or exaggerated information represents a very serious ethical problem. Advertising must not, in any case, defame competitive manufacturers or service providers. In every case the well-known Rorty’s mirror should be the arbiter of the reflection of the presented and declared features of products or services.

“Public relations is a multiform tool for marketing communication, widely used by managers in their business activities” (Závadský, Šatanová & Hvizdová 2017, p. 124). Marketing techniques cannot have the features of manipulative behaviour. Profit shows how successful a product or service is, however, it must not be earned by manipulation or misleading the customer. Marketing survey cannot be a masked sale of products. It is based on an unconditional consent of the respondents and it cannot associate survey questions with any form of sales.

Another possible ethical problem is pricing. Typical example of manipulative behaviour is initial overstating the price and subsequent immediate “reduction” of the price. The first price is usually very high and its purpose is to deceive the customers and make them believe that the reduction is huge. We are not saying that it is like this every time shops state both the original and reduced prices, nevertheless, stating both prices can have such background too.

Ethical problems of marketing include also selling of dangerous products. Concealing their harmful effects on health can increase the products’ sales. If all their detrimental effects were clearly presented, only very few indifferent customers would buy them. However, such products can harm people’s health or damage their property. This leads to another question of determining the extent to which an advertisement is permissible and appropriate. Promoting

alcohol which, in some cases, can disrupt families, and cause severe addiction or even death, is questionable. Advertising promoting cigarettes and tobacco products represents a similar problem. Is such advertising permissible at all? It remains a question.

Marketing has its own ethical codices, nevertheless, they are confronted with the same problems as other ethical codices. First of all, ethical codex can regulate people's behaviour to a certain extent only as it cannot include all possible situations. Secondly, rules of ethical codex can be misused by the creators of the codex for manipulating the employees. On the other hand, ethical codex can provide an overview of ideas its authors deem important.

There are several areas where marketing and philosophy overlap. Besides ethics, they also share topics with social philosophy. The present paper introduces the question of five marketing concepts and their philosophical relations.

The notion of marketing philosophy sometimes appears in scientific publications. Many times, the use of the term marketing philosophy is incorrect. This is primarily due to confusing the terms philosophy and concept. Some theorists simply confuse the content of philosophy with the content of the overall basic concept. In our paper we see philosophy in its own meaning, not as a metaphor. Philosophy has its subject of research which is defined. The philosophy of marketing also has its subject. Therefore, it is not possible to confuse it with the concept of marketing.

Aristotle claims that movement is an accompanying phenomenon and sign of imperfection. Karl Heinrich Marx divides human needs to the superstructure and base. The base is what belongs to the existence of a human being to the extent that the person physiologically survives and keeps the offspring alive. Approximately after the first quarter of the 19th century, as a result of the industrial revolution, there was an unprecedented world growth of GDP. In about 50 years this growth jumped to an exponential increase. Naturally, the period of rising living standard was also a time of changing wishes into demand. Only wishes based on ability to pay eventually turn into demand. If a person is able to satisfy their needs to a greater extent through exchange, then marketing arises. The key term in marketing is exchange. The emergence of a general exchange equivalent - money facilitated the process of defining equivalence in exchange.

THE WAYS OF MARKETING PHILOSOPHY

As Austrian theorist Peter Drucker said, two core business roles are marketing and innovation (Drucker, 2002). If people are able to meet their needs by exchange, marketing arises. Marketing management is a continuous process of analysing and planning, implementation and control; its purpose is to create and maintain long-term relationships with target customers to enable businesses and other subjects achieve objectives (Kotler, 1967). If marketing management entails a business exchange, it should be driven by a philosophy that influences the company's approach to the customer.

The practical implementation of marketing philosophy applies to universities too (de Sabando, Forcata & Zorilla 2017). Researcher Wang believes that “it is recommended that universities/colleges seriously consider hiring those administrators who have adopted the right philosophies as the wrong philosophies will work against the mission of certain academic departments, hence the whole university or college.” (Wang 2013, p. 15) Philosophical debates about marketing philosophy began in the 1980s. There are seven publications that are key in the history of marketing philosophy. “The seven are the publication of the "little green book" by Grid, Inc. in 1976; the philosophy of science panel discussion held at the Winter American Marketing Association Educators' Conference in 1982; the special issue of the Journal of Marketing on marketing theory in 1983; three articles on the "critical relativist perspective" by the Journal of Consumer Research in 1986 and 1988; the "blue book" by South-Western in 1991; a trilogy of articles on truth, positivism and objectivity in the Journal of Marketing and the Journal of Consumer Research in 1990-1993; and an article on "rethinking marketing" in the European Journal of Marketing in 1994” (Hunt, 2014, p. 351).

Kotler presents 5 types of concepts which are used in marketing;

1. Production concept - consumers focus on affordable products. “The production-marketing integration is studied and the production-marketing matrix as a framework to achieve agility is proposed. The concepts to realize this integration are made clear by examining some practical cases on the proposed production-marketing matrix.” (Masaharu, 2001, p. 225) The production concept has parallels with the philosophy of Henri Claude de Saint-Simon. The principle of producing massively available products is common to the principle of Fourier - the cooperative production of everything that society needs and the availability of these needs. The motto of Saint-Simon was: everything through industry, all for industry. Social philosophies of Marxism and even Nazism were heading towards implementation of a manufacturing concept that had the task of making available products. Let's just mention the concepts of folk vehicles of both establishments. Parallels can also be found with the social philosophy of Auguste Comte.
2. Product concept - parallel to another aspect of philosophy of H. C. de Saint Simon and Auguste Comte. It focuses on improving quality, improving properties, simply improving the product. The idea behind the concept is to gain advantage over the competition if the improvements of a product are really achieved. It is the idea of progress present in the work of both above mentioned philosophers. This idea resulted in establishing a new religion by Comte. This marketing concept does not contain a philosophy of history, nor a religious ambition. Belief in a positive exact scientific progress is quite common. The building enthusiasm of the Enlighteners was also taken up by Marx and it partly influenced also ultra-right ideologies.
3. Marketing concept – it focuses on target customer groups; it tries to get information about target group 's wishes. It aims at an increase of the competitiveness of industrial products by means of applying efficient marketing concept (Makarenko, 2008). It seeks to meet the needs of target groups. It concentrates on long-term customer relationships. The aim is to respond flexibly to customers' needs. “Current trends in marketing communication are offering more and more options and opportunities to manage customer relationships so that individual campaigns and other methods of marketing communication will become most effective and

acceptable for customers.” (Čarnogurský & al., 2018, p. 181) The goal is to meet customers’ needs while maintaining profit. It seems to be an accommodating concept including philanthropic features. The concept is not based on pragmatism. It does not take society into account in a holistic sense of the word. The most accurate comparison is with the approach of liberalism. The marketing concept does not try to influence potential customers. It wants to adapt to their wishes and needs. It is about adapting to the group that makes up a set of potential customers. A group of customers cannot be identified with the entire society or with one social class. The names of specific philosophers with whom associations may exist are identical to representatives of liberalism: J. S. Mill, F. A. Voltaire, A. Smith, I. Berlin, R. Nozick.

4. Sales concept - perceives the seller as a subject, as an individual. There is only a seeming parallel with Nietzsche's ideas. Nietzsche's aristocratic individualism is different. This concept is closer to the theoretical stance of pragmatism for which the truth is what is good for someone. Also, inaccurate misleading information can be true for the seller if it brings profit. If this information brings economic gain, it meets the criteria for a pragmatic theory of truth. Product shortcomings can be hidden from the public. Reinhold illustrates the practical impact of this concept (Reinhold, 2011).

5. Social marketing concept - the concept of social marketing is comparable to the theoretical approach of many philosophers who build a model of holistic development of society (Fox and Kotler, 1980). Parallel can be found in Rousseau's will of the people as the will of the society. Holistic all-society the approach is also typical for A. Comte, J. G. Fichte, and G. Sorrel. A. N. Whitehead sees the society as part of the world which in his theoretical concept means that it is part of a living organism. “Macro-social marketing is the use of social marketing – up, mid and downstream – to affect holistic systemic change.” (Kennedy 2017, p. 347)

BRIEF EVALUATION OF INDIVIDUAL CONCEPTS

1. We consider sales concept to be the most problematic. Here we perceive the danger of possible manipulation. In the context of most truthful theory, pragmatic concept seems unacceptable. It is in direct contrast to the concept of the truth of Martin Heidegger – ἀληθεια. Trading with the truth is only one of the ways of manipulating with being – compare Sucharek (Sucharek, 2011). In his paper Solomon (Solomon, 1995) writes about the relationship between Heidegger's thoughts and marketing concepts.

2. “The conventional view of marketing as somehow adding to the work of manufacturing is rooted in the concept of production as the creation of material attributes.” (Dixon, 1990, p. 337) The basic production marketing concept probably comes from the belief that it is necessary to satisfy customers to maximum if it also brings profits to the entity offering the products. However, there may appear wishes of individuals or groups that are not globally holistic to represent the long-term interests of the whole society.

3. We evaluate the rationally oriented marketing concept fairly positive but with the proviso that it can allow the prevalence of interests of consumer society groups. These can ignore the

society's holistic needs. There are some negative phenomena such as the concept of planned obsolescence.

4. The evaluation of product marketing concept in terms of philosophy is based on the fact that the concept believes in the existence of continuous scientific progress. It remains a question whether it is possible to ensure continuous and steady progress in technology. Philosopher Laudan believes that the path of scientific progress is not continuous or straightforward. "Laudan tried to elaborate a theory of science that would demonstrate that science is truly progressive and rational, but this progressiveness and rationality do not depend on any truth." (Karaba, 2017, p. 106) Even K. R. Popper, the critic of Comte, has a negative approach to the question of progress. The most problematic is the link between the idea of progress and historicism as a philosophy of history. The production concept means producing both affordable and available products in order to satisfy the broad masses. The danger can rest in purposeful ideological connection of manufacturing concept and some totalitarian social philosophies. Negative social consequences are generally known. In the case of eliminating the aforementioned hazards, also manufacturing concept can play a positive role which can be beneficial to the society.

5. Lastly, we rate social marketing concept. "The popularity and benefits of social marketing partnerships accord partnerships as the 5th 'P' of the social marketing mix and an essential element of interventions. Yet the scope and substance of partnerships within social marketing remains ambiguous and is an underutilized marketing mix tool." (Duane & Domegan 2019, p. 169) Positive feature of social marketing is the long-term commitment to the global needs of society. We appreciate the holistic focus of the concept which recognizes long-term demands of the whole society. This concept is close to a holistic-oriented effort of many social concepts. This concept is applied for example in the Caribbean too. "The early years of social marketing in the Caribbean were characterized by donor-funded programs and projects that addressed social issues such as environmental protection, family planning, contraception and fertility control, and sexual and reproductive health matters." (White, 2018, p. 35) Social marketing concept has a significant impact on environmental and sustainable development. "When the consumers were given the option to choose, they considered green-distribution label more effective in addressing the environmental issues over others." (Kulshreshtha & al., 2019, p. 212)

CONCLUSION

The current concepts (applied philosophies) of marketing management comprise five basic approach options. There is a great variety of their correlations with theoretical philosophy. Evaluation from the viewpoint of theoretical philosophy results in selection of social marketing as an optimal concept. This concept supports the principle of holistic and global perspective in terms of social responsibility. Its consistent application to real economic life can bring about elimination and prophylaxis against many problems of society and civilization in general. "In a network world and organization, it is critical for enterprises to realize and operate as if marketing is no longer simply a separate business function but also a general management

responsibility within a broad network enterprise where the interests of many stakeholders need to be unified with the customer and the enterprise.” (Lusch & Webster, 2011, p. 129)

Acknowledgement: This paper was supported with grant IG-KSV-ET-02/2016-2.1.5.

REFERENCES

- Agafonová, Mária; 2007. *Podnikateľská etika*. Košice: TUKE, p. 43
- Beal, Denilson; Cavalieri, Marco; 2019. Connecting Institutional Economics to Communitarian Philosophy: Beyond Market Institutions and Pecuniary Canons of Value? In: *Journal of Economic Issues* 53 (3), pp. 634 – 646
- Dixon, Donald F.; 1990. Marketing as production: The development of a concept, In: *Journal of the Academy of Marketing Science* 18 (4), pp. 337 – 343
- Drucker, Peter; 2002. *Managing in the Next Society*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 321 p.
- Duane, Sinead; Domegan, Christine; 2019. Social marketing partnerships: Evolution, scope and substance, In: *Marketing Theory* 19 (2), pp. 169 – 193
- Hunt, Shelby; 2014. Understanding marketing's philosophy debates: A retrospective on seven key publication events, In: *Journal of Historical Research in Marketing* 6 (3), pp. 351 - 378
- Jütten, Timo; 2018. The Philosophy of the Market, In: *European Journal of Philosophy* 26 (3), pp. 1187 – 1190
- Karaba, Miroslav; 2017. The paradigmatic approach and its application to the system of religious beliefs, In: *Studia Theologica* 19 (3), pp. 45 – 60
- Kennedy, Ann Marie; 2017. Makro – social marketing research: Philosophy, Methodology and Methods, In: *Journal of Macromarketing* 37 (4), pp. 347 - 355
- Kotler, Philip; 1967. *Marketing Management: Analysis, Planning, and Control*. New Jersey: Prentice – Hall, 628 p.
- Kulshreshtha, Kushagra; Bajpai, Naval; Tripathi, Vikas; Sharma, Gunjan; 2019. Consumer preference for eco – friendly appliances in trade-off: a conjoint analysis approach, In: *International Journal of Product Development* 23 (2-3), pp. 212 – 243
- Križo, Pavol; Čarnogurský, Karol; Sirotiaková, Mária; 2018. Using the concept of SoLoMo marketing in digital environment to increase brand awareness and communication with customers, In: *Communications in Computer and Information Science* 877, pp. 551 - 561
- Lusch, Robert; Webster, E. Frederick; 2011. A Stakeholder-Unifying, Cocreation Philosophy for Marketing, In: *Journal of Macromarketing* 31 (2), pp. 129 – 134
- Masaharu, Ota; 2001. The concepts of production-marketing integration towards agile manufacturing, In: *International Journal of Manufacturing Technology and Management* 3(3), pp. 225 – 237
- Makarenko, Marina Vasilivna; 2008. Industrial products competitiveness increase by means of applying efficient marketing concept of distribution, In: *Actual Problems of Economics* 79, pp. 26 - 34
- Raiko, Diana; Cherepanova, Viktoria; 2019. Creation of the image and brand of the enterprise on the basis of marketing as a philosophy of management, In: *Baltic Journal of Economic Studies* 5 (2), pp. 191 – 205
- Reinhold, Kirsten; Evelin Brandt Designer Kollektion Wird Flächenfähig, In: *TextilWirtschaft* 25, pp. 42
- de Sabando, Amaia Lafuente; Forcada, Javier; Zorilla, Pilar; 2017. The marketing orientation as a university management philosophy: a framework to guide its application, In: *Cuadernos de Gestión* 18 (2), pp. 1 – 22
- Solomon, Robert C.; 1995. Marketing Heidegger: Entrepreneurship and Corporate Practices, In: *Inquiry* 38 (1-2), pp. 75 – 81
- Sucharek, Pavol; 2011. *Komentár k schéme časovosti v Bytí a čase (§§ 65 – 68)*, In: *Cestami Heideggerovho myslenia*. Pusté Úľany: Schola Philosophica, pp. 164 – 185
- Wang, Victor C. X.; 2015. *Marketing Educational Programs through Technology and the Right Philosophies*, In: Purnendu, Tripathi; Siran, Mukerji; *Marketing Strategies for Higher Education Institutions: Technological Considerations and Practices*. IGI-Global, pp. 15 – 24
- White, Livingston A.; 2018. Social Marketing in the Caribbean: Philosophy, Programs, Projects, and Pedagogy, In: *Social Marketing Quarterly* 24(1), pp. 35 – 44
- Závadský, Ján; Šatanová, Anna; Hvizdová, Eva; Public relations management in the internet environment, In: *Economic Annals* XXI 165 (5-6), pp. 124 - 127

The Writer As Literary Critic in Communist Albania: The Case Gent Arbana (or Ismail Kadare)

Mrs. Aida Zaganjori, University of Shkodra
aida_zaganjori@yahoo.com

ABSTRACT

The aim of this paper is to shed light on a specific aspect of Albania's well-known novelist Ismail Kadare's output during the communist period, namely his work as a literary critic under the pseudonym Gent Arbana. After analyzing some of the 'duties' literary criticism had in communist Albania, the literary criticism under the pseudonym Gent Arbana is considered, a bulk of writings almost unknown to belong to Kadare. The chronological charting revealed this work was carried out in two major phases. Analyzing the style and content of the writings, their total conformity to the ideological prescriptions of the regime is observed, a stance quite irreconcilable with Kadare's literary work. Relating this fact with the political context and biographic data showed that Ismail Kadare's literary criticism under the pseudonym Gent Arbana was carried during periods of intense political stress, when he was especially liable to suspicion or even punishment by the communist leadership. It is concluded that this was the opposite balancing pole of Kadare's complex relationship with the regime, a necessary concession the writer was obligated to make to the regime's demand for total political loyalty.

Keywords: Ismail Kadare, Literary Criticism, Pseudonym, Gent Arbana, Communist Regime.

INTRODUCTION

According to a skeptical argument against literary criticism, whose roots date back in the 19th century, by the criticism of a work we learn more about the author of the criticism than about the work itself or the matter in discussion.¹ However even if we accept a similar premise, at least with its part created by writers themselves, literary criticism would keep its important role for literature. In the case of a critic-writer living in a totalitarian system, his critical writings make up a notably precious source for a thorough and elaborated interpretation of his artistic work. This is intended in a wider meaning, which stretches beyond simply outlining the principles of the creative poetics, and includes other determining factors such as the writer's relationship with his time, with censorship, power, etc.

SOCIALIST REALISM IN ALBANIA

For the totalitarian conditions in which was forced to evolve, Albanian literature of the socialist period constitutes a very interesting field of research in this direction. As a matter of fact, it provides multiple occasions for such considerations, as there was barely any reputable writer, who was not engaged in a certain amount with critical writings in the periodicals of that time. On one hand, this has to do with an active involvement (opposite to passivity or indifference) which was required in all domains of the 'construction of socialism.' On the other hand, this emphasis on criticism can be seen as part of that continuous verbalization process which characterized socialist culture, in the foundation of which stood the utopia of a total communication, of a language which would be monosemic, terminological despite how unattainable that 'total' clarity could be in reality (Heller 1997: 59). In this sense should be interpreted first of all the ongoing refrains about the backwardness of literary criticism and the exhortations that even writers should be engaged in this activity,² even though an objective basis in the situation of literary criticism itself should be accepted anyway. Surely, at a certain level, criticism was a mechanism of political-ideological control too.³ In the request to help or lead the writers in the literary process,⁴ there is something of that 'infantilization of culture' which characterized socialist societies generally (Dobrenko 2011: 100).

ISMAIL KADARE AND THE CASE OF GENT ARBANA

A very interesting case to study in this direction is certainly Ismail Kadare, not only because of his status as a major writer of the period, but for the quite ambivalent relationship his literature had with official ideology also.⁵ Obviously, in literary criticism there is a limited space for "ideological smuggling", as its denotative language practically excludes playing with analogies or symbols typical of Kadare. Moreover, if in literature the author can express ideas or aesthetical attitudes which somehow oppose the official ones by putting them in the mouth

¹ See, Northrop Frye, *Anatomy of criticism*, p. 3.

² See, for example, Shaplllo 1981: 57-8; Agolli 1981: 71; Kadare 1981: 99.

³ See, Kuçuku 2015: 17; Sinani 2009: 22.

⁴ Shaplllo 1981: 57; Bihiku 1989: 44; Kostallari 1989: 9.

⁵ Kadare himself has spoken several times about his early awareness of his work as some kind of 'ideological smuggling' (Kadare 2008: 466), and he even compares dictatorship and literature with two beasts which can co-exist only by eroding each other night and day (Kadare 2008: 12).

of some character, in critical writings a similar strategy is impossible. But beyond these limitations and the overused clichés of socialist rhetorics that were impossible to avoid, the critical writings of Kadare open up a very inciting interpretative terrain.

One of the most interesting aspects when researching this part of Kadare's work is the fact that he has written a number of articles with the pseudonym Gent Arbana. This identity can be corroborated by the fact that Kadare's well-known article *Socialist realism – the great art of the revolution* published in the newspaper *Zëri i Popullit*,⁶ was republished six years later translated in French precisely under the pseudonym Gent Arbana. This article appeared in 1980's first issue of the literary-artistic magazine *Les Lettres Albanaises*⁷ (a periodical of the Albanian *Writers and Artists' Association*), when Kadare worked there as editor in chief. In an interview of 2014, Kadare has himself finally acknowledged this fact, but downplaying it as insignificant in his overall work.⁸ The usage of a pseudonym itself (something quite unusual in the socialist period) as well as the author's insistence to clearly distance these writings from his literary work, encourage for their careful consideration.

INTERPRETATIONS

Researching the periodical press of the time a total of 51 writings of Kadare published under the pseudonym Gent Arbana were found. They span from 1973 to 1987. A careful observation, however, shows an interesting curve. Thus, in 1978-1979 there is a complete hiatus. The only three writings of the two following years (1980-1981), published in French in the magazine *Les Lettres Albanaises*, can be seen as an exception, not only in the linguistic, but in the thematic and stylistic aspect as well.⁹ Likewise an exception is also the only article published in 1987, an obituary of the writer Marguerite Yourcenar (1903-1987).¹⁰ In this way it is clear that Kadare's writings under the pseudonym Gent Arbana appeared in two distinct phases: a first group during the four year period 1973-1977 and a second group during the period of 1982-1986.

As to the typology of the writings, a small part of them (10, exactly) are poems. Except from one,¹¹ others are all satirical. This has determined then the periodicals where they appeared. Most of them (7) were published in *Hosteni*,¹² and very sporadically in other organs like *Estrada* (1 item) or *Shqipëria e re* (1 item). Almost all belong to the first of the two aforementioned phases of activity. The subjects are practically political slogans of the regime, hence more than just 'politically correct'. Thus, after the country's break of diplomatic relations

⁶ *Zëri i Popullit*, 13.01.1974, p. 3.

⁷ *Les lettres albanaises*, 1980, nr. 1, p. 179-184.

⁸ Kadare affirms: *There are many such writings, but I don't know how many. They are not writings of any value, written during my mandatory work as a journalist, thus they cannot be counted as part of my creative work. Newspapers wrote what happened in the world, news from world culture, that is why I have published these writings without my name, but I have written satirical poems also* (Kryeziu 2014: 389).

⁹ This last point will be discussed below.

¹⁰ In this article she is praised, among other things, for being the first case when the Academy of France broke its rule and accepted a woman as a member, as well as for her interest in Albanian literature (see: Drita, 27.12.1987, p. 15).

¹¹ See note no. 9.

¹² The chief magazine of the time dedicated to humor and satire.

with the Soviet Union (1961), when ‘revisionism’ was attacked even more harshly than western ‘imperialism’, the sarcastic humor on Czechoslovakia’s invasion (1968) by the soviets,¹³ or jabbing Russian hegemonic politics against smaller republics of the Soviet Union,¹⁴ were some of the most preferred motifs that the ideological drums were beating at that time in Albania. In this line are other topics too, as for example the despairing of the ‘reactionary debacled classes’ from the ‘achievements’ of socialism, some jab on bureaucracy, etc.

As to the articles (41 in all), the major part are critical articles in feuilleton style over literary, artistic and cultural issues, but inevitably for the period, always treated in a political viewpoint. The ‘ideological’ attitude appears quite similar to that of the satirical poems, so zealous in fact, as to be interpreted retrospectively as an exercise in irony. The majority of the articles (34) appeared in *Drita* newspaper, an organ of the Writers and Artists’ Association in Albania. These articles are of that kind which filled the last pages of this newspaper, having in focus the frontal ‘unmasking’ of the capitalist (western) and (after 1961) of the ‘revisionist’ (soviet) worlds. The ‘daily consumption’ nature of these articles is clearly indicated by the fact that none of them was published in any scholarly periodical, such as the Association’s magazine *Nëntori* or any similar one. A small number of articles (5) were published in *Zëri i Popullit*,¹⁵ the official newspaper of the party in power.

These facts show clearly Gent Arbana in the most opposite end compared to Gent Ruvina, the character in Kadare’s novel *Përbindëshi* (undoubtedly a kind of alter ego of the author). Quite contrary to the erudite meditations of Gent Ruvina, in some aspects quite similar to those of Stephen Dedalus in Joyce’s *Ulysses*, Gent Arbana appears unequivocally as a dedicated knight of the regime’s political propaganda in its fight ‘against inner and outer enemies’.

From this point of view we can figure out the use of the pseudonym. It is definitely not a strategy to defend oneself *from totalitarian power*, as could be thought at the beginning. Actually, in the centralized socialist system, there was no possibility that the true authorship of any kind of publishing could escape the manifold controlling filters. No pseudonym could protect an author from the dictatorship. In this sense, the pseudonym Gent Arbana is more a strategy to protect the writer *from the reader*, if we can say so, namely, a strategy to not compromise the prestige that Ismail Kadare had consolidated with his literary work. Concerning this issue, in an interview quoted above, Kadare said:

They all knew it was me. Those are mainly informative writings, arguments, news, nonsense... writings which I didn't want to publish under my name, of course. Those are writings without any value, written during my mandatory work as a journalist... In the papers was written what happened in the world too, news from world culture, that is why these writings are published not under my name (Kryeziu, 2014: 389).

¹³ Something exploited by Albanian authorities as an argument to exit the Warsaw Treaty.

¹⁴ See, for example, *Brezhnjeviada*, Hosteni, 26. 12. 1974, p. 8; *Epopeja e pushtimit të Çekoslovakisë*, Hosteni, 12. 08. 1975, p. 11; etc.

¹⁵ Mainly in the last phase, and precisely 4 items in 1984 and 1 item in 1986.

Despite Kadare's legitimate insistence to distance his literary work from the writings with the pseudonym Gent Arbana (referring to them as 'mandatory work as journalist' as well as to the fact that they were 'news from world culture'), there is an aspect in which the latter open an interesting interpretative path. In the first place, it is interesting to notice the time itself when Gent Arbana started to appear. It is the year 1973. On 26-28 June of that year was organized the inglorious IV Plenum of the Central Committee of Albanian Socialist Party, where 'foreign influences' and 'liberal occurrences' in culture were denounced. Just one month later, the Writers and Artists' Association organized its own Plenum to 'reflect' on the 'lessons of the Party', reflections that started to fill imperiously¹⁶ the first pages of its main periodical, *Drita* newspaper.¹⁷ It was just the beginning of a long punishment campaign, imprisonments and exiles, probably the harshest one in the cultural field throughout the dictatorial period. In this atmosphere started to show Gent Arbana. His earliest writing traced so far is of 22 July of that year.

The focus of the 'news from world culture' that these writings convey is on literature, but some attention is reserved also for the arts, cinema, television, etc. Most interesting, however, is the shift of focus that can be seen in the two periods of the activity. Thus, in the first period (1973-1977) nine out of the fourteen articles target soviet 'revisionists' while only five hit on cultural problems in the western 'capitalist' block. This disproportion deepens even further if we take into consideration the satirical poems, most of which again mock 'revisionists' whilst the other part focuses on 'internal' issues (bureaucracy, etc). During the second phase (1982-1986), on the contrary, there are only two writings against 'revisionists' meanwhile the full artillery of criticism is now directed against western 'bourgeois' literature and culture (21 articles in total).

During the first phase when Gent Arbana started to appear, although the 'foreign influences' denounced by the regime are the western ones, equally harsh is the condemnation of the 'liberal attitudes' towards them, something that in a global level Albanian propaganda attributed to the soviets.¹⁸ In this sense, Arbana's initial focus on the 'revisionists' is in total harmony with the orientation of official politics. However, in 1975, especially after the ban of his poem *Në mesditë Byroja Politike u mbledh (At noon the Political Bureau gathered)*,¹⁹ Kadare was targeted for 'anti-revolutionary ideological deviations' (namely, western). In the personal diary of dictator Enver Hoxha (lately published by Dashnor Kaloci), in the notes related to Kadare's abovementioned poetry, besides scathing remarks such as 'reactionary, bourgeois poet of ravens', there is a significant passage:

¹⁶ It is especially significant that they were published without author, actually more proclamations than articles in the strict sense.

¹⁷ Some of the most typical were: "Communist party-mindedness – great principle of our literature and arts", *Drita*, 1.07.1973, p. 1-2; "Socialist content – the distinguishing and most essential feature of our literature and arts", *Drita*, 15.07.1973, p. 1; etc.

¹⁸ This explains the seeming paradox that in his famous speech at the Fourth Plenum, Enver Hoxha attacked revisionists at least as much as capitalists.

¹⁹ The last quarter of that year Kadare himself has described as one of the darkest winters in his life (Kadare 2008: 215).

*I have the impression that while writing, Ismail Kadare does not first and principally think about the education of our socialist public, but he thinks his work to be published and liked even abroad, in the bourgeois world.*²⁰

On one hand, this clearly shows that the ‘Kadare issue’, or his renown in west, was now being considered at the uppermost level of the totalitarian power. On the other hand, it seems that the real problem was not Kadare’s fame in the west, but the suspicion that the new reception horizon had affected the author’s attitude and his work’s content. The author himself has mentioned several times the thought that it was exactly the international renown which was pushing him towards punishment (Kadare 2008: 458). In this sense, this almost full shift of Gent Arbana towards cultural problems in the west can be interpreted as a strategy of Kadare to mitigate somehow the suspicions as ‘pro-western’, which would eventually pursue him until the fall of the dictatorship. Overall, this seems to be the underlying role and function of Gent Arbana. With his active commitment, ideological zeal, and the ‘vigilance’ over political developments, he appears as an opposite, balancing pole of Ismail Kadare’s relationship with dictatorial power. It is not insignificant that the publishing of more overtly political works (like for example *Palace of Dreams*, 1981) is often accompanied with intensive ‘unmasking’ activity in the press by Gent Arbana.²¹

CONCLUSIONS

Among the paradoxes of Marxist literary criticism worldwide is its distinguished history out of power and its far shabbier record once it becomes official doctrine (Emerson 2011: 280). This is all the more valid in the harsh Stalinist system of Albanian communism in the second half of the 20th century. According to Enver Hoxha, in order to judge the work of a writer, his political activity should be judged as well (Hoxha 1977: 37). The critical writings of Ismail Kadare with the pseudonym Gent Arbana make up a part of what the writer himself has called the ‘tax’ of the writer to the dictatorship, that is, a necessary concession the writer was obliged to make to the regime’s demand for total political loyalty.

²⁰ <http://www.panorama.com.al/pashallaret-e-kuq-zbulohet-ditari-sekret-i-enverit-kadare-poet-i-lig-korbash/> - last accessed in 3.06.2019.

²¹ 1982 is G. Arbana’s most prolific year, with seven writings.

REFERENCES

- Agolli, D. (1981) Romani në arritjet dhe në kërkimet e tij të vazhdueshme, *Nëntori*, nr. 12, pp. 60-73.
- Dobrenko, E. (2011) *Socialist realism*, Në: DOBRENKO, Evgeny, BALINA, Marina (red.), *The Cambridge Companion to Twentieth-Century Russian Literature*. Cambridge University Press, pp. 97-114.
- Emerson, C. (2011) Russian critical theory, in: Dobrenko, E. Balina, M (ed.), *The Cambridge Companion to Twentieth-Century Russian Literature*. Cambridge University Press, pp. 269-288.
- Frye, N. (1990) *Anatomy of criticism*. Princeton University Press.
- Groys, B. (1992) *The total art of stalinism*. Princeton University Press,.
- Heller, L. (1997) A world of prettiness. Socialist realism and its aesthetic categories, in Lahusen, Th., Dobrenko, E. (eds), *Socialist realism without shores*. Duke University Press, pp. 51-75.
- Hoxha, E. (1977) Mbi letërsinë dhe artin. *Shtëpia botuese '8 Nëntori', Tiranë*.
- Kadare, (2008) *Vepra*, vëll. XX. Onufri, Tiranë.
- Kadare, I. (1981) Formën e romanit e sjell koha, *Nëntori*, nr. 12, pp. 98-99.
- Kostallari, A.(1989) Fjala e mbylljes në Konferencën shkencore Koha jonë, letërsia, shkenca letrare, *Studime filologjike*, , nr. 4, pp. 7-10.
- Kryeziu, J. (2014) *Kadare. Bibliografi I*. Botime “Pegi”, Tiranë.
- Kuçuku, B. (2015) *Kadare në gjuhët e botës*. Onufri, Tiranë.
- Shaplo, D. (1981) Arritjet e romanit tonë të viteve të fundit dhe detyrat për pasqyrimin më të mirë të realitetit socialist dhe për ngritjen e cilësisë ideoartistike, *Nëntori*, nr. 12, pp. 30-59.

Acquisition of Argument Structures and Ditransitive Verbs in Turkish: A Focus on Ellipsis

Ms. Burcu Turhan, Hatay Mustafa Kemal University
burcuturhan@mku.edu.tr

ABSTRACT

Each verb in a language permits at least one argument structure in its frame; in fact, many verbs are accompanied with two or more arguments (Allen, 2015). For this reason, it is crucial to know how argument structures are acquired by children. In parallel with this, this study scrutinises how Turkish children acquire argument structures of ditransitive verbs in their mother tongue. In this regard, 10 children were presented a task including nine sentences built with ditransitive verbs. Words in those nine sentences were intentionally ordered differently; and also each sentence was formed with different subjects and objects. Specifically, sentences which could be frequently used in the kindergarten context were included in the task. Moreover, a particular focus was on circumstances when Turkish children omit argument structures in their spontaneous speech. To achieve this, children were encouraged to speak spontaneously with the researcher. The obtained data were analysed descriptively, afterwards frequencies and percentages were presented. The results indicate that children are successful at interpreting argument structures and aware of argument ellipsis. In addition, they do not rely on word order in order to correctly interpret arguments.

Keywords: Ditransitive verbs, Argument structures, Ellipsis, Turkish, Acquisition.

INTRODUCTION

Many studies on language acquisition indicate that adults use verbs as frequently as nouns although nouns are used more commonly in child's speech, and in fact nouns are the first lexical items produced by children (Gentner, 1978; Ekmekçi, 1979; Sofu, 1995, Türkay, 2005). As such, the study of verbs and their argument structures has become crucial in terms of understanding how they are acquired. In this regard, the first step should be to be familiar with what an argument is. Generally, an argument is defined as a noun phrase having a semantic and grammatical relation to a verb (Allen, 2015). Because of this relation, the presence of an argument is necessary for the well-formedness of sentences; and the presence of arguments may be either overt or implied depending on the context of the utterances. In the literature, how children learn verbs and argument structures have been argued with four main hypotheses which are semantic bootstrapping, syntactic bootstrapping, verb island hypothesis and weak or graded abstract representations.

Firstly, as a way to understand how verbs and argument structures are acquired, semantic bootstrapping hypothesis asserts that children pay attention to the events which verbs refer to, which means semantic cues are fundamental grammatical evidences for children to learn meanings of verbs (Pinker, 1984; 1989). In relation to this, Allen (2015) exemplifies the semantic bootstrapping as noticing that some events (e.g. running) require an Agent; however, some events (e.g. pushing) require a Patient in it. For instance, through observation, children notice that a running event requires an Agent who is running, but a pushing event requires an Agent who is pushing and a Patient who is pushed. Allen also posits that children map knowledge of verbs having a Subject or an Object as they are exposed to the input. This shows that repeated experiences can be important in order for children to figure out argument structures of verbs that they hear. In this process, children have the innate ability to be able to make connections between the semantic knowledge and syntactic knowledge (Pinker, 1989). In Pinker's study including spontaneous speech and production activities are used, it has been revealed that children do not make dative overgeneralizations to verbs that do not allow for this. Such a finding can be an indicative of the sensitivity of children to semantic relations between verbs and argument structures.

The main challenge to semantic bootstrapping comes from the supporters of syntactic bootstrapping hypothesis. These supporters are those who claim that syntactic cues surrounding a verb help children learn the meaning of that verb (Gleitman, 1990; Landau & Gleitman, 1985). To clarify, Gleitman (1990) gives evidence from the verb acquisition process of a blind child even though he/she could not see the context where the specific action takes place. That is, both blind and sighted children who are under different exposure conditions to language input acquire more or less the same representations for the verbs. Starting from this point of view, what provides children to learn verb meanings is the number of noun phrases and other elements occurring with the verbs (Gleitman, 1990). Identically, Göksun et al. (2008) propose that children analyses the different verbs depending on their differing syntactic features while learning argument structures. Another rationale behind Gleitman's (1990) syntactic bootstrapping hypothesis is that some verbs are very similar; therefore, it may be impossible to

differentiate them just by observing (eg. flee vs. chase). Moreover, some verbs have meanings which we cannot understand by observing (eg. think, know). Naigles et al. (1992) have shown that children (2-4 ages) try to adjust a known verb into a new syntactic frame contrary to older children who (5-12 ages) may not be interested in the syntactic frame when it does not fit the established verb meaning like adults. In addition, Lee and Naigles (2008) conclude that children extend meanings of verbs and they do this by analysing the number of noun phrases in an utterance. This finding is an evidence for the presence of an abstract grammatical knowledge in acquisition of verbs, namely the syntactic bootstrapping. Similarly, in Turkish context, Göksun et al. (2008) have found out that Turkish-speaking children are better at syntactic bootstrapping tasks. This is most probably because of the fact that case marking is essential in Turkish and case information gives cues on argument roles.

In fact, it would be wrong to evaluate the impacts of semantic and syntactic bootstrapping hypotheses as totally separate issues since the only distinction between them is the direction of the mapping process. In the former one, the acquisition is from the semantic cues to syntactic knowledge whereas in the latter one, the acquisition is from syntactic cues to semantic knowledge. As for similarities between these two hypotheses, both claim that children have adult-like grammar and the effect of an innate ability to acquire adult-like grammar cannot be ignored. As a matter of fact, Pinker (1984) mentions that both semantic and syntactic knowledge are efficient in the acquisition process; yet, we need to know which one matters more at the very beginning of the acquisition process. To put it differently, Pinker (1989) argues that children make use of innate semantic knowledge to bootstrap into syntax; however, Gleitman (1990) states that children focus upon innate syntactic knowledge to bootstrap into semantics.

Apart from those opposite theories accounting for an innate linguistic knowledge, Tomasello (2000) alleges that children only benefit from general cognitive mechanisms to acquire language. In this theory named as usage based theory or verb-island hypothesis, the aid in the acquisition process is the generalizations which children make from the input. The foundations for this approach are based on the findings of Tomasello' (1992) study in which spontaneous speech of a child before age 2 were utilized. The data illustrate that each verb is an "island" with its own distinctive argument structures. Tomasello also proposes that verb-specific argument structures are later generalized by children to more abstract categories such as Agents, Subject, and intransitive verbs and so on. In this process, the primary determinants are the cognitive development and social interaction (Tomasello & Brooks, 1999). This indicates that children make an organization of verbs in their brain with the information that they gain through experience. Further, 3-4 years olds could integrate the novel items to the utterances that they did not encounter in adult speech; however, 2-3 years olds could not do the same thing (Tomasello & Brooks, 1998). The implication is that children gradually construct an abstract linguistic knowledge as understood from the case of older children. In the same line with this notion, Theakston et al. (2001) emphasize that the most important factor influencing children's acquisition of verbs and argument structures is the experience with the input, rather than abstract grammatical representations.

Allen (2015) enounces some contradictory opinions toward the proposition that experience and exposure are the keys for acquiring verbs. The critique for the verb-island hypothesis mainly belongs to Fisher who believes the usage-based theory behind the verb-island hypothesis does not account for abstractness and it solely provides evidence for syntactic priming. She supported her idea by asserting that the child continues to use the learned syntactic frames just because he/she is primed to use the frames heard in the environment. Therefore, she named her hypothesis as “weak or graded abstract representations”. From a different view, the usage-based approach primarily relies on production studies in which children have to be active decision-makers; and this process is really bound to syntactic representations. In spite of this, comprehension studies can be less demanding on children and thus, children could be involved in abstract representations of argument structures. What is implied here is that more comprehension studies need to be conducted so as to compensate for the lack of abstractness because usage-based theorists make interpretations depending on what is available in the input.

Apart from these four hypotheses, much of the related literature is concerned with the presence of arguments in caregiver speech; however, this is not always the case (Allen, 2015) because omission of arguments, namely argument ellipsis, is possible in many languages. The crucial point is that we need to know how children process the input to learn arguments or how they produce argument structures. It is obvious that children have difficulty in using syntactic cues to learn argument structures especially in languages (e.g. Turkish) where arguments are often omitted. Similar to that, in such languages, children are not able to use semantic cues to bootstrap themselves into verb meaning.

In relation to argument ellipsis, Sugisaki (2009) conducted a study with 24 Japanese-speaking children aged between 4;11 and 6;07. The experimenter used Truth-Value Judgement Task in which children were supposed to say whether the puppet truly described the story or not. The results showed that Japanese-speaking children have knowledge of argument ellipsis. Argument ellipsis is said to be connected to scrambling (Takahashi, 2008) or the lack of overt agreement (Saito, 2007). Moreover, argument ellipsis is found to be acquired early by Sugisaki (2009). This may be because of the fact that argument ellipsis and some specific properties of the Japanese language such as agreement and scrambling are interrelated (Saito, 2007; Takahashi, 2008). As for Turkish which is a head-final, SVO language like Japanese, there is a correlation between argument ellipsis and scrambling (Oku, 1998). Also, Turkish allows for object ellipsis, but it does not allow for subject ellipsis. The reason for that is argument ellipsis is not permitted when there is agreement (Saito, 2007); however, the presence of scrambling is a determinant for argument ellipsis (Oku, 1998).

In Turkish context, Göksun et al. (2008) assert that both the number of noun phrases and the influence of an accusative case marker can be the determinant of the verb meaning process. Hence, language-general properties lead to supporting view for the syntactic bootstrapping in the acquisition process of verbs. Again in Turkish context, Ketrez (1999) explored that verbs are either used in frozen forms or in base forms by children. In a sense, this shows the absence of an adult-like verb category for children. Furthermore, Ketrez (1999) mentions about the existence of semantic bootstrapping hypothesis based on the errors made

when the subject of the action is inanimate. Accordingly, children may not successfully relate verbs to noun phrases in the specific semantic context. Contrarily, Yapıcı (2008) associates verb and argument structure acquisition of Turkish children with the verb-island hypothesis. She is of the opinion that Turkish children cannot use overt arguments at the outset, but they become able to use multiple arguments later in the acquisition process. This notion is in the same line with the proposition of verb-island hypothesis demonstrating that children succeed to acquire argument structures as they get older and as they experience with the language.

In the light of all these views, the present study aims to investigate how sensitive Turkish children are in identifying argument structures of ditransitive verbs. Relatedly, sensitivity of children toward argument structures in sentences whose word orders are different is also within the scope of the study. Another aim is to reveal to what extent children tend to omit arguments in their utterances. The reason why ditransitive verbs are under scrutiny is that both direct and indirect objects are possible to co-occur with ditransitive verbs. In addition, it may be essential to study ditransitive verbs in Turkish which permits a free word order and this freedom can make things more complicated to understand the preferences and order of argument structures. In line with these notions, three research questions were formulated:

1. To what extent are Turkish children sensitive to argument structures of ditransitive verbs?
2. To what extent are Turkish children sensitive to sentences in which argument structures of ditransitive verbs are ordered differently?
3. To what extent do Turkish children omit argument structures of ditransitive verbs?

METHOD

Research Design

The present study was designed as a cross-sectional study which is descriptive in nature. Trochim (2006) defines the cross-sectional studies as the investigation of characteristics in a community without manipulating the variables at a single point in time. As understood, the data were collected from different participants only once. The factors such as age, gender, socioeconomic level, language proficiency, educational background were not included as variables in the study.

Participants

10 Turkish monolingual children who live in a monolingual environment were involved in the study. Their ages ranged between 3,4 and 5,9. Four of them were females and six of them were males. All of them attended a daily kindergarten located in Adana, Turkey. As for their socioeconomic status, all of them had a high socioeconomic level.

Data Collection Task

The data collection task prepared for the study involved nine sentences built with ditransitive verbs. In each sentence, “Subject” was the initial word and the orders of “Verb, Direct Object and Indirect Object” differed. The common point was that subjects of each sentence were 3rd person singular and all of them were formed in the past tense. Detailed information about the task is illustrated in Table 1 below:

Table 1: Sentences in the data collection task

Ditransitive Verbs	Sentences in Different Word Orders
sormak (to ask)	Öğretmenim soru bana sordu. (S-DO-IO-V) (My teacher question me asked) My teacher asked me a question.
gizlemek (to hide)	Babam makası dolaba gizledi. (S-DO-IO-V) (My father the scissors in the cupboard hid.) My father hid the scissors in the cupboard.
vermek (to give)	Arkadaşım kitabını bana verdi. (S-DO-IO-V) (My friend me his/her book gave.) My friend gave me his/her book.
getirmek (to take)	Babam okula beni getirdi. (S-IO-DO-V) (My father to school me took.) My mother took me to school.
yazmak (to write)	Öğretmenim kağıda ismimi yazdı. (S-IO-DO-V) (My teacher my name on the paper wrote.) My teacher wrote my name on the paper.
anlatmak (to tell)	Öğretmenim bize masal anlattı. (S-IO-DO-V) (My teacher us tale told.) My teacher told us a tale.
göstermek (to show)	Ablam gösterdi bize resimler. (S-V-IO-DO) (My elder-sister showed us pictures.) My elder-sister showed us pictures.
ödünç vermek (to lend)	Arkadaşım ödünç verdi bana boyayı. (S-V-IO-DO) (My friend lent me the crayon.) My friend lent me the crayon.
göndermek (to send)	Annem gönderdi bana yemeği. (S-V-IO-DO) (My mom sent me the food.) My mom sent me the food.

Note: S: Subject, DO: Direct Object, IO: Indirect Object, V: Verb.

Procedure

In the first phase of the data collection process, each child listened to each sentence in the task from the recorder. Afterwards, the researcher uttered the sentence one more time and the child were encouraged to repeat the sentence so as to check the comprehension. After the child's comprehension is ensured, the researcher asked questions such as "Who did this?, What is done? To whom/To where is the action done?". The responses to these questions were important in terms of understanding the children's sensitivity to the subjects, direct and indirect objects of particular verbs. The researcher went through the same procedure separately with each child. Before the actual audio-recordings, the researcher introduced herself and created rapport so that she could obtain reliable data. Another reason for becoming acquainted with children was because the researcher wanted children to be relaxed and to produce speech as usual without hesitation. When the task was over, the researcher encouraged each child to talk spontaneously with herself during almost 10 minutes. In the course of these dual conversation, the researcher asked questions involving ditransitive verbs so that she could obtain data in relation to argument ellipsis when a ditransitive verb was uttered. The whole procedure was audio-recorded.

Data Analysis

For the analysis of arguments structures of ditransitive verbs used by children, the first step was to prepare the transcriptions so as to make the data ready for the descriptive analysis. The true and wrong responses of children to questions "Who did this?, What is done? To whom is the action done?" were counted and frequencies were obtained. Moreover, the use of argument structures for different word orders was also presented. Further, omitted argument structures in children's spontaneous speech were determined and calculated.

FINDINGS AND DISCUSSION

To what extent are Turkish children sensitive to argument structures of ditransitive verbs?

To explore the sensitivity to argument structures co-occurring with ditransitive verbs, 10 children were exposed to nine different sentences and asked to identify argument structures. Relatedly, true responses for each argument structure were defined and counted; afterwards, frequencies and percentages were revealed as illustrated in Table 2:

Table 2: Argument structures identified correctly by the children

Arguments	f	%
S	89 (out of 90)	99
DO	80 (out of 90)	89
IO	83 (out of 90)	92
Total	252 (out of 270)	93

Note: S: Subject, DO: Direct Object, IO: Indirect Object.

As understood from Table 2, children seem to be able to identify the majority (93%) of argument structures of ditransitive verbs correctly when the total results were examined. In terms of S, DO and IO; children were found to be sensitive to the subject to a great extent (99%). Following this, they were quite good at determining the direct (89%) and indirect objects (92%) consecutively. When the results are compared, it can be argued that there is just a slight difference between the true responses for direct and indirect objects even though indirect objects are identified more appropriately. Overall, children can be said to be successful at their interpretations of argument structures of ditransitive verbs. This can also show that children aged between 3;4 and 5;9 were remarkably good at comprehending argument structures.

To what extent are Turkish children sensitive to sentences in which argument structures of ditransitive verbs are ordered differently?

To investigate whether different word orders are influential in the sensitivity of children to argument structures co-occurring with ditransitive verbs, sentences in the data collection task were grouped under three categories which were S+DO+IO+V, S+IO+DO+V and S+V+IO+DO. As seen, the subject was always in the initial position; however, the other argument structures and the verb were positioned differently. Correspondingly, Table 3 shows how sensitive children were in identifying argument structures of ditransitive verbs positioned in different orders:

Table 3: Argument structures identified correctly by the children in sentences in which words are sequenced differently

Arguments	Word Orders					
	S+DO+IO+V		S+IO+DO+V		S+V+IO+DO	
	f	%	f	%	f	%
S	30	100	30	100	29	97
DO	23	77	29	97	28	93
IO	29	97	25	83	29	97

Note: S: Subject, DO: Direct Object, IO: Indirect Object.

Table 3 sheds light into the relation between different word orders and sensitivity of Turkish children to argument structures of ditransitive verbs. It is highly possible to say that there are not huge differences in the correct interpretations of argument structures by children. For each different word order, it can be mentioned that the subject were almost always interpreted correctly. Only for **S+V+IO+DO** order, the subject was not identified correctly once. When the results regarding direct and indirect objects were scrutinized, some slight differences could be said to emerge. To exemplify, for the **S+DO+IO+V** order, indirect objects (97%) were more correctly interpreted than direct objects (77%). The situation for **S+IO+DO+V** order is vice versa because children seem to be more skilful at identifying direct objects (97%) than indirect objects (83%). Concerning **S+V+IO+DO** order, the results show that children are considerably capable of interpreting each argument structure. Based on all these, it is logical to express that various word orders might not create a difference or challenge for children's identification of argument structures of ditransitive verbs.

To what extent do Turkish children omit arguments structures of ditransitive verbs?

In total, 80 utterances including ditransitive verbs were identified from children's spontaneous speech. Among 80 utterances, omitted argument structures were defined and calculated; and the results are presented in Table 4:

Table 4: Ellipsis of argument structures of ditransitive verbs in children's spontaneous speech

	f	%
Ellipsis of S (Null Subject)	57	48
Ellipsis of DO	21	18
Ellipsis of IO	40	34
Ellipsis in total	118	100

Note: S: Subject, DO: Direct Object, IO: Indirect Object.

According to Table 4, children omitted 118 arguments in their utterances. Out of these 118 ellipses, the most frequent ellipsis (48%) is related to the subject, which means children tend to prefer null subject very commonly. In other words, approximately half of the ellipses are linked to the use of null subject. One example for null subject use is “Masal anlatmış çocuklara (Tale told children)”. As seen in this utterance, the child did not refer to the subject who was a third person singular, but the subject was in fact “the teacher” depending on the contextual information.

The other frequently omitted argument is indirect objects (34%) and following this, direct objects were also omitted in the ratio of 18%. If we compare the ellipses of direct and indirect objects, we can assert that indirect objects were nearly omitted two times more than direct objects. This can be an indicative of a tendency among Turkish children to tell more about indirect objects which represent the recipient or beneficiary of the action of the verb. To exemplify ellipsis of direct objects, “Babam okula getirmiş (My dad to school took)” can be an illustrative example. Here, what was taken to school was not mentioned whereas the contextual cues pointed to the “schoolbag”. In terms of indirect object omissions, one child uttered this sentence: “Arkadaşım kitabı vermiş (My friend the book gave).” That is, we could not know to whom/to where the book was given in the absence of discourse cues.

Apart from these, it was also found out that children did not omit any arguments in four sentences listed in Table 5 below. As highlighted in Table 5, children preferred not to omit any argument in four different sentences. When these sentences are examined, it is seen that children made use of different word orders although the initial word was always the subject. In the above sentences, another common point is that the direct object was always used as the second word. Most probably, differences in the word orders of those sentences are resulting from the fact that children tried to put emphasis on different words by using arguments in interchangeable positions.

Table 5: Utterances in which there is no ellipsis

Turkish Version	English Version	Word Order
Öğretmenim arkadaşımın ismini tahtaya yazmıştı.	My teacher my friend's name on the board wrote.	S+DO+IO+V
Öğretmenimiz masal anlatmıştı bize.	Our teacher tale told to us.	S+DO+V+IO
Babam telefonu dolaba saklıyor.	My dad the phone in the cupboard is hiding.	S+DO+IO+V
Annem yemek gönderir babama.	My mom meal sends to my dad.	S+DO+V+IO

Overall, according to result of argument ellipsis, the most-eye-catching point might be that direct objects existed more frequently in children's utterances when compared to other argument structures co-occurring with ditransitive verbs. This shows that children tended to give information about direct object; and this maybe because direct objects are directly affected by the action of the verbs, namely they are the things acted upon.

CONCLUSIONS

As an elliptical language, Turkish has a free word order; that is, verbs are generally at the final position whilst subjects and objects are possible to be used in interchangeable positions. In the related literature, the studies (Lidz et al., 2003; Lee & Naigles, 2008, Göksun et al., 2008) generally cover the number of noun phrases to have an idea about the verb acquisition of children. For this reason, the present study aimed at revealing how Turkish children "comprehend" and "produce" argument structures with certain ditransitive verbs. To achieve the former aim (comprehension), a task including sentences in which words were ordered differently was conducted with children. To achieve the latter (production), children were encouraged to speak spontaneously with the researcher by focusing some certain actions of pre-selected verbs. To this end, 10 Turkish children aged between 3,4 and 5,9 were involved in the study.

The primary results show that children were found to be sensitive to argument structures of ditransitive verbs and there are only slight differences between the correct interpretations of the subject, direct and indirect object. Among those, the subject was correctly interpreted more frequently. Regarding other arguments, indirect objects were correctly identified more often when compared to the correct identification of direct objects. The reason behind the correct interpretation of the subject might be related to the affixes attached to the verb give information about the subject. As for direct and indirect objects' correct identification, children may use both syntactic and semantic mechanisms together. The former one refers to

syntactic cues surrounding a verb (Gleitman, 1990; Landau & Gleitman, 1985) and the latter one refers to the use of innate semantic knowledge (Pinker, 1989).

With regard to sensitivity to varying word orders, children do not seem to be influenced by the interchangeable positions of arguments while identifying argument structures of ditransitive verbs. The reason why they do not rely on word order so as to interpret arguments correctly is most probably because they focus on their semantic mechanisms instead of benefitting from syntactic bootstrapping strategies as proposed by Gleitman (1990). Another explanation for this might be related to the fact that discourse related cues can be helpful to learn verb meanings and argument structures (Ketrez, 1999). Another justification for this may be that language-specific properties in verb learning, such as free order property which makes Turkish different from other languages having strict word order rules (e.g. English and French), might be influential in the interpretation of arguments. This contradicts with the proposition that language general mechanisms play a role in the acquisition of verb meanings and argument structures (Lidz et al., 2003).

Concerning argument ellipsis, both direct and indirect objects are omitted to a great extent, but children tend to mention direct objects more frequently in their utterances. This shows that Turkish children aged between 3;4 and 5;9 are aware of argument ellipsis. This finding is in consistency with the findings of Sugisaki (2009) indicating that Japanese-speaking children have knowledge of argument ellipsis. In addition, argument ellipsis is found to be acquired early by Sugisaki (2009). This can be also accepted as true for the present study. As to reasons behind argument ellipsis, Takahashi (2008) relates argument ellipsis to scrambling or the lack of overt agreement (Saito, 2007). Similarly, Oku (1998) points out that the presence of scrambling is a determinant for argument ellipsis. For the present study, it can be stated that argument ellipsis is prevalent among Turkish children and this may be because of the fact that the scrambling property of Turkish language allows children to omit arguments.

To clarify limitations of the study, it can be argued that a further study can be conducted in order to see similarities and differences between argument comprehension and production of children at different ages. Alternatively, a longitudinal study could be carried out to examine the process of how arguments are acquired through time. If these are ensured, more reliable and valid data could be obtained; and we can have a broader idea about the acquisition of argument structures. In terms of contexts where the data are collected, argument structures uttered in different settings where children are dealing with different things can be investigated. In this way, the variables resulting from setting differences could be eliminated. Last but not least, arguments produced by caregivers or adults can also be in the scope of another study in which argument structures of children and adults are compared in a way that the researcher can use adults' argument structures as a reference while making comparisons.

REFERENCES

- Allen, E. M. Shanley. (2015). Verb Argument Structures. Retrieved from <https://www.sowi.uni-kl.de/fileadmin/ewiss/pdf/VerbArgumentStructure.pdf>
- Ekmekçi, Ö. F. (1979). Acquisition of Turkish: A Longitudinal study on the early language development of a Turkish child. The University of Texas, Austin.
- Gentner, D. (1978). On relational meaning: The acquisition of verb meaning. *Child Development*, 49, 988-998.
- Gleitman, L. (1990). The structural sources of verb meanings. *Language Acquisition*, 1 (1), 3-55.
- Göksun, T., Küntay, A. C. & Naigles, L. R. (2008). Turkish children use morphosyntactic bootstrapping in interpreting verb meaning. *Journal of Child Language*, 35, 291-323.
- Ketrez, N. F. (1999). Early verbs and the acquisition of Turkish argument structure. (Unpublished master's thesis). Boğaziçi University, İstanbul, Turkey.
- Landau, B. & Gleitman, L. R. (1985). *Language and experience: Evidence from the blind child*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lee, J. & Naigles, L. R. (2008). Mandarin learners use syntactic bootstrapping in verb acquisition. *Cognition*, 106 (2), 1028-1037.
- Lidz, J., Gleitman, H., & Gleitman, L. (2003). Understanding how input matters: Verb learning and the footprint of universal grammar. *Cognition*, 87, 151-178.
- Naigles, L. G., Fowler, A., & Helm, A. (1992). Developmental shifts in the construction of verb meanings. *Cognitive Development*, 7, 403-427.
- Oku, S. (1998). LF copy analysis of Japanese null arguments. In Proceedings of CLS 34, eds. M. Catherine Gruber, Derrick Higgins, Kenneth S. Plson, and Tamra Wysocki, 299–314.
- Pinker, S. (1984). *Language Learnability & Language Development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Pinker, S. (1989). *Learnability & Cognition. The Acquisition of Argument Structure*. Cambridge: MIT Press.
- Saito, M. (2007). Notes on East Asian argument ellipsis. *Language Research* 43, 203–227.
- Sofu, H. (1995). Acquisition of lexicon in Turkish. (Unpublished doctoral dissertation). Çukurova University, Adana, Turkey.
- Sugisaki, K. (2009). Argument Ellipsis in Child Japanese: A Preliminary Report. In The Proceedings of the Tenth Tokyo Conference on Psycholinguistics, ed. Yukio Otsu, 291– 312. Tokyo: Hituzi Syobo.
- Takahashi, D. (2008). *Noun phrase ellipsis*. In S. Miyagawa and M. Saito (Eds.), *The Oxford Handbook of Japanese Linguistics* (pp.394–422). New York: Oxford University Press.
- Theakston, A., Lieven, E.V.M., Pine, J. M. & Rowland, C.F. (2001). The role of performance limitations in the acquisition of verb-argument structure: an alternative account. *Journal of Child Language*, 28, 127-152.
- Tomasello, M. (1992). *First verbs: A case study of early grammatical development*. New York: Cambridge University Press.
- Tomasello, M. & Brooks, P. (1998). Young children's earliest transitive and intransitive constructions. *Cognitive Linguist*, 9, 379–395.
- Tomasello, M. & Brooks, P. J. (1999). *Early syntactic development: A construction grammar approach*. In Barrett, M. (Ed.), *The Development of Language*. London: Psychology Press, 161-190.
- Tomasello, M. (2000). The item-based nature of children's early syntactic development. *Trends in Cognitive Sciences*, 4 (4), 156-163.
- Trochim, W.M.K. (2006). Time in research. Research Methods Knowledge Base. Web Center for Social Research Methods. Retrieved from <http://www.socialresearchmethods.net/kb/timedim.php>
- Türkay, F. (2005). Children's early lexicon in terms of noun/verb dominance. (Unpublished doctoral dissertation). Çukurova University, Adana, Turkey.
- Yapıcı, B. (2008). Development of argument structure in the early phases of language acquisition. (Unpublished master's thesis). Çukurova University, Adana, Turkey.

Determinants of Economic Freedom and Linkage with Economic Growth: An Empirical Analysis

Dr. Yagmur Saglam, Sinop University
yagmur.saglam@sinop.edu.tr

Dr. Filiz Eratas Sonmez, Manisa Celal Bayar University
filiz.eratas@cbu.edu.tr

ABSTRACT

The purpose of the study is to estimate the long term co-efficient of economic growth (GDP per capita growth annual %) and economic freedom (overall-heritage foundation database) with control variables to understand the linkage between them. Control variables are chosen from health sector for being different than the written literature. Respectively; life expectancy at birth (total years), life time risk of maternal death (%), mortality rate, infant (per 1,000 lives) are gained from World Bank Development Indicators and the logarithmic form of life expectancy and mortality infant rate and economic freedom has been estimated in excel. For thirteen European Transition Economies related variables ran with panel data analysis for the period between 1995 and 2015. According to empirical results, the countries who have positive economic freedom co-efficient individually are; Slovak Republic, Slovenia, Lithuania, Czech Republic, Bulgaria and Albania. Among these countries Lithuania has the highest positive co-efficient for its control variables except for life time risk of maternal rate. So it shows that health sector in Lithuania has a positive effect on economic freedom and economic growth rate. Estonia has negative estimated co-efficient for its control variables in health sector and economic freedom has also negative co-efficient. Life time risk of maternal rate is really high in Romania and Hungary during the selected period. Therefore, in the long-term the relationship between economic growth and economic freedom also depends on health care.

Keywords: Economic Freedom, Economic Growth, Health Sector, Panel Data Analysis.

JEL Codes: I15, C5, B22.

INTRODUCTION

The definition of economic freedom is the ability of individuals to carry out their economic activities freely without feeling pressure or any restrictions. It is mentioned for the first time by Adam Smith in 1776 and he believed that the state intervention on economic freedom and welfare needs to be minimum. Madan (2002), according to economists defending the free market system, the components of economic freedom are; sources and selections of production, market competition, free trade, protectionism of property rights and etc. Briefly, in an economically free society, individuals must be competent to work, produce, consume and invest in the way they prefer, and these freedoms must be protected by the state (Miller & Kim, 2011: 19).

There are two important indexes in the measurement of economic freedom. Firstly, the Heritage Foundation (based in United States of America) jointly prepared by Wall Street Journal (IEF- Index of Economic Freedoms) and the second one is World Economic Freedom Index (EFW) operated by the Fraser Institute in Canada (Tunçsiper & Biçen, 2014: 25). Empirical studies aiming at analyzing the effects of economic freedom on various social indicators have gained momentum with the spread of these indexes.

According to the report number 139, published by Heritage Foundation in 2013, basically countries that provide the principles of economic freedom also ensure a better health care system from birth to death. There are two most important indicators of health standards such as; life expectancy and infant mortality. Low rates of infant mortality indicate two things; good health care facilities before and after birth as well women can afford their pregnancy. The higher the quality of health care, the longer the citizens of a country can live. The report also draws attention to health care policies that promote economic freedom such as; instead of monopolizing the health system to increase competition because the competition between bidders will reduce the cost and motivate innovation in health sector. One-size-fits-all regulation ignores the local differences in insurance system so policymakers should focus decentralizing and allows rule to fit customers. According to Bengoa and Sanchez-Robles (2003) the higher the levels of economic freedom, the economy enjoys the higher growth rates and the greater efficiency ratios. This is why economic freedom is a crucial determinant of economic growth and it has seen as a solution for sustainable economic growth. While the economic freedom rises, the global economy expands and the poverty falls. The greater economic freedom means the greater human development. Economic freedom facilitates innovation and better environmental protection. Also economic freedom ensures greater societal progress (Miller & Kim 2017: 9-17).

According to Barro (2001), at a certain income level; a high stock of human capital, equipped with factors such as education, health, capital and knowledge, stimulates rapid economic growth through two channels (via physical and human capital) after all barriers to the freedom have been removed. The positive contribution of human capital, which will emerge with the help of opportunities such as education, health, know-how and technological development, cannot be denied in the long-term growth process.

The empirical model of this study includes European transition economies which share a common history, linguistic origins, same continent and even same regime (central planning) till the fall of Berlin Wall in 1989. As the transition process started in 1991 in Poland, all selected countries had a chance to gain some political, institutional and economic freedom such as; free market system, democracy, property rights, right of claims for good and services (also private health services) etc. Under central planning, health care was officially free to the citizens but it was not that efficient so a black market existed (with informal payments). After the independence when the transition has started, the government health expenditures declined and caused more troubles. Majority of the hospitals still owned by the state and the privatization was limited. Since 1991, most of the European transition economies replaced or combined their general revenue-financed health systems with social health insurance, yet a lack of sufficient transfers to the insurance funds has led to large deficits, which is covered by government budget (Leive, 2010: 6-7). Dynamics of health reforms since 1990s show that financing reforms are more implemented compare to policy (demand-side) or supply side reforms.

Therefore, it is important to test the effects of economic freedom and its components on economic growth with some social indicators such as health care especially for transition economies. The paper divided into 3 sections. First part is give some examples from empirical literature and after that empirical model and data is tested with panel date analysis. The last part is interpreting the numerical results economically.

LITERATURE

The given empirical literature is mostly examining the relationship between economic growth and economic freedom directly with time series analysis, regression analysis or panel data analysis for developing and developed countries. Also in some studies components of economic freedom and some control variables have been included. In this part we tried to write down the researches about economic freedom and health care as much as possible, even though not many of them is done.

Esposto & Zaleski (1999) compared the level of economic freedom in 1985 with the period between 1980 and 2000. Similar to Grubel (1998), they have chosen average life expectancy and literacy rate as independent variables. According to their study, an increase in economic freedom will rise directly the quality of health and education systems as well life standards of individuals indirectly.

Stroup (2007), tested the effects of economic freedom and democracy on social welfare indicators such as average life expectancy, education, disease prevention for 104 countries during 1980-2000. Empirical results show that democracy has null effect on welfare measures than economic freedom but the relationship between two has positive direction.

Justesen (2008), tested the relationship between some chosen variables with the economic freedom index developed by Fraser Institute and concluded that the spending of government on health and education system increases economic growth via human capital, free trade (absence of tariffs and non-tariff barriers) ensures countries to specialize in some certain

goods and to be able to price competitive.

Sarıbaş (2009), tested causality between economic freedom and economic growth with panel data analysis for 49 countries. The data is collected from Heritage foundation and Penn World Tables for the period between 1995 and 2004 annually. The results gained from the model indicate that there is a one way and negative relationship from economic freedom to economic growth. In addition to that there is no linkage between free trade or money and the size of government and financial freedom.

Kaya & Çalışkan (2016), tested the effects of economic freedom on health (average life expectancy and infant mortality rate) and education (student-teacher ratio and literacy rate) indicators with panel data analysis. They considered different income group of countries such as; low income, lower-middle, upper-middle and high income ones. During the period between 1970 and 2000, the results indicate that dependent variable contributes to the selected welfare indicators positively, results differ according to countries income level and as expected, there is a correlation between income rates and economic freedom. As a component of economic freedom, free trade contributes the most to the development of countries, the effects of other components such as; law system, property rights and hard currency differ.

DATA AND METHODOLOGY

The main purpose of this empirical model is to calculate long term co-efficients of economic growth (GDP per capita growth annual %) and economic freedom (overall-heritage foundation database). Control variables are chosen from health sector for being different than the written literature. Respectively; life expectancy at birth (total years), life time risk of maternal death (%) - $\ln LR$, infant mortality rate (per 1,000 lives) are gained from World Bank Development Indicators and the logarithmic form of life expectancy ($\ln LE$) and mortality infant rate ($\ln M$) and economic freedom ($\ln EF$) has been estimated in excel. For thirteen European Transition Economies such as; Poland, Czech Republic, Estonia, Hungary, Bulgaria, Romania, Latvia, Lithuania, Bosnia and Herzegovina, Albania, Croatia, Slovenia, Slovakia variables tested with panel data analysis for the period between 1995 and 2015. The rest of the transition countries and further time period could not be included due to lack of data. There are many studies about economic growth and economic freedom but not many of them are on transition economies or health sector. This study contributes to the literature not only with a new methodology but also with a new group of countries and variables (taking into account proxies of health care quality).

The mathematical function and the econometric model can be written as follows;

$$\ln Y = f(\ln M, \ln LR, \ln LE, \ln EF) \quad (1)$$

$$\ln Y_t = \alpha + \beta_1 \ln M_t + \beta_2 \ln LR_t + \beta_3 \ln LE_t + \beta_4 \ln EF_t + u_t \quad (2)$$

According to the equations number (1) and (2) economic growth per capita is a function of chosen independent variables. u_t indicates error term.

Panel data analysis has a rising trend as a research tool for econometric studies because it allows to model time and cross-section dimensions together. Baltagi (2005) states that panel data analysis allows combining the modelling of economic behavior and its relationships between cross-sections. Also the second generation tests which take into account cross-section dependence and heterogeneity of variables are giving more reliable and unbiased results. Thus, non-stationary (dynamic) panel data techniques (such as: Delta and CD_{LM} preliminary tests, Multifactor error structure unit root test, Westerlund ECM Co-integration test and Common Correlated Effects-CCE Model) has been applied in this study.

Panel data analysis let us know the changes in cross-sectional units over time. Examination of different variables at a single point of time follows the definition of cross-section analysis. For example; different countries can be tested for different time periods with the same dependent and independent variables. The time series analysis allows to measure values of variables over a time interval. But in panel data analysis, data set has both cross-section and a time series dimension. It is not realistic to assume that cross-sections have no effect on one another over a given time period or the homogeneity of units which means a shock to the time series will affect units at the same level. Therefore, in order to determine whether the selected panel data set is homogeneous (vice versa), the Delta test developed by Pesaran & Yamagata (2008) was first applied and then the cross-section independence is analyzed by the CD_{LM} test developed by Pesaran (2004).

Table 1: Homogeneity Test Results

Delta Test	Test Statistics	Probability
$\hat{\Delta}$	3.634	0.000
$\hat{\Delta}_{adj}$	4.261	0.000

According to table 1, null hypothesis which claims homogeneity of variables has been rejected ($H_0: \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_n = \beta$, for all β_i 's). Probability value is smaller than 0.05 and statistically significant for both big ($\hat{\Delta}_{adj}$: Augmented delta test statistic) and small samples ($\hat{\Delta}$: delta test statistic).

Pesaran CD_{LM} test has been applied to each variables individually and the results are as follow;

Table 2: CD_{LM} Test Results for Variables

Variables	Test Statistics	Probability
InY	111.901	0.007*
InM	126.732	0.000*
$InLE$	89.682	0.172
$InLR$	104.159	0.026*
$InEF$	159.605	0.000*

According to table 2, except life time expectancy, probability values of all variables are significant (* represents that probability values are smaller than 0.05) so the null hypothesis which claims that “there is no dependence between cross-sections” ($H_0: \rho_{ij} = \rho_{ji} = \text{cor}(u_{it}, u_{jt}) = 0, i \neq j$) is rejected. So cross-sections are heterogeneous.

Multifactor unit root test is developed by Pesaran et al. (2013) and it takes into account the cross-sectional dependency and also can be used in the presence of Multifactor Error Structure which is a prerequisite for *CCE* (Common Correlated Effects) Model. Basically, the purpose of this unit root test is to eliminate the error structure of common factors (autocorrelation) for empirical studies in macroeconomic theory. In this study some related control variables has been chosen from the health sector so it is important to consider common error structures between them to not to have biased test results.

There are two different test statistics estimated; *CIPS* (cross-sectionally augmented panel unit root test) and *CSB* (simple average of cross-sectional augmented Sargan-Bhargava) statistics. The reason of calculating *CSB* statistic apart from the *CIPS* is that lag number ($k = m_{max} - 1$) depends on real factor number m^0 , so if ($k \geq m^0 - 1$) then the distribution limit of *CIPS* and *CSB* will not be linked to other unnecessary variables. Thus, there is no need for all variables to be resistant and the error structure resulting from multiple factors is eliminated (Pesaran et al., 2013: 94).

The *CIPS* test statistic, is a new version of Im-Pesaran-Shin (2003) test statistic which is adapted to cross-sectional units and it is calculated as follows (Pesaran et al., 2013: 96);

$$CIPS_{NT}^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i^*(N, T) \quad (3)$$

N refers the number of cross-section units and T refers time. $t_i^*(N, T)$ shows the distribution of sample. Null hypothesis claims that for all i 's (1,2,3, ... N) $H_0: \beta_i$ cross section-units have unit root or not co-integrated (Pesaran et al., 2013: 99). The *CSB* test statistic has been calculated with stochastic simulation method. Therefore, series whether or not linear, or even in the existence of autocorrelation, the calculated test statistics are reliable and superior then the *CIPS* statistics in this respect. It is calculated as follow (Pesaran et al., 2013: 96);

$$CSB_{NT} = N^{-1} \sum_{i=1}^N CSB_i(N, T) \quad (4)$$

Table 3: Multifactor Error Structure Unit Root Test Results

		Constant		Constant and Trend	
			Critical Value ($m^0=4$) (%10)		Critical Value ($m^0=4$) (%10)
	Lags	Stat.		Stat.	
<u>InY</u>					
<i>CIPSm</i>	0	-2.846	-2.68	-2.772*	-3.05
	1	-	-2.50	-	-2.83
	2	-	-2.20	-	-2.47
	3	-	-1.98	-	-2.27
	4	-	-	-	-
<i>CSBm</i>	0	0.079	0.307	0.054	0.109
	1	0.090	0.232	0.057	0.087
	2	0.137	0.147	0.063	0.063
	3	0.205*	0.102	0.041*	0.038
	4	0.247*	0.049	0.044*	0.016
Factors		<i>InM;InLR;InEF;InLE</i>		<i>InM;InLR;InEF;InLE</i>	
<u>InLR</u>					
<i>CIPSm</i>	0	-2.809	-2.68	-3.678	-3.05
	1	-	-2.50	-	-2.83
	2	-	-2.20	-	-2.47
	3	-	-1.98	-	-2.27
	4	-	-	-	-
<i>CSBm</i>	0	0.077	0.307	0.034	0.109
	1	1.500*	0.232	0.263*	0.087
	2	0.267*	0.147	0.116*	0.063
	3	0.157*	0.102	0.072*	0.038
	4	0.058*	0.049	0.013*	0.016
Factors		<i>InY;InEF;InLE;InM</i>		<i>InY;InEF;InLE;InM</i>	
<u>InLE</u>					
<i>CIPSm</i>	0	-6.512	-2.68	-6.400	-3.05
	1	-	-2.50	-	-2.83
	2	-	-2.20	-	-2.47
	3	-	-1.98	-	-2.27
	4	-	-	-	-
<i>CSBm</i>	0	0.107	0.307	0.046	0.109
	1	0.478*	0.232	0.123*	0.087
	2	0.179*	0.147	0.073*	0.063
	3	0.239*	0.102	0.069*	0.038
	4	0.173*	0.049	0.027*	0.016

Factors		<i>InY;InLR;InLF;InM</i>		<i>InY;InLR;InLF;InM</i>	
<i>InM</i>					
<i>CIPSm</i>	0	-2.506*	-2.68	-2.651*	-3.05
	1	-	-2.50	-	-2.83
	2	-	-2.20	-	-2.47
	3	-	-1.98	-	-2.27
	4	-	-	-	-
<i>CSBm</i>	0	0.060	0.307	0.047	0.109
	1	0.95*1	0.232	0.151*	0.087
	2	0.405*	0.147	0.092*	0.063
	3	0.349*	0.102	0.062*	0.038
	4	0.132*	0.049	0.018*	0.016
Factors		<i>InLR;InLE;InY;InEF</i>		<i>InLR;InLE;InY;InEF</i>	
<i>InEF</i>					
<i>CIPSm</i>	0	-2.667*	-2.68	-2.311*	-3.05
	1	-	-2.50	-	-2.83
	2	-	-2.20	-	-2.47
	3	-	-1.98	-	-2.27
	4	-	-	-	-
<i>CSBm</i>	0	0.103	0.307	0.068	0.109
	1	0.356*	0.232	0.064	0.087
	2	0.357*	0.147	0.057	0.063
	3	0.193*	0.102	0.042*	0.038
	4	0.136*	0.049	0.013	0.016
Factors		<i>InY;InM;InLR;InLE</i>		<i>InY;InM;InLR;InLE</i>	

The *CIPS* and the *CSB* statistic's critical values are taken from Pesaran et al.'s (2013) study. Check the *CIPS* values for constant model in page 109 at table B1; constant and trend model in page 110 at table B2. Check the *CSB* values for constant model in page 112 at table B3; constant and trend model in page 114 at table B4. (*) indicates that calculated statistical value is greater than the table critical value. According to table 3, variables contain unit root at level I(0) but their first difference is stationary I (1).

Westerlund (2007) ECM test gives effective results even the number of observations (N) and the time dimension (T) is small and assumes that each unit is stationary after the first difference. There are four different (two group and two panel) test statistics estimated with error correction mechanism in three different level (Westerlund, 2007: 718). Nazlıoğlu (2010); Westerlund (2007) cointegration test assumes that "there is no co-integration between cross-section units". This is why it is recommended by Chang (2004) to compare test statistics with bootstrap critical values.

Table 4: Co-integration Test Results

t-statistics	Bootstrap	Prob.
g_τ	-40.287	0.061*
g_α	2.645	0.903
p_τ	1.725	0.010*
p_α	0.863	0.910

Table 4 shows that the probability of panel test indicators are (*) less than 0.05 and statistically significant. The existence of a co-integrated relationship between cross-section units has been proved and the null hypothesis is rejected.

Pesaran (2006) developed a new prediction approach that takes into account the multi-factor error structure which considers the unobservable common factors for the panel data models and the possible association of exogenously given individual regressors. The *CCE* model calculates long-run co-efficients with two different estimators for two different situations (when the cross-section units are homogeneous or heterogeneous). Common Correlated Effects Mean Group (*CCEMG*) and Common Correlated Effects Pooled (*CCEP*) are the long-run co-efficient estimators.

The *CCEMG* estimator is a simple average of the individual $(\widehat{b}_i)$ CCE estimators and written as follow (Pesaran, 2006: 982);

$$\widehat{b}_{CCEMG} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \widehat{b}_i \quad (4)$$

Monte Carlo experiments showed that *CCEMG* and *CCEP* estimators are giving effective results even in small samples and *CCEP* estimator is superior than the *CCEMG* under the condition of homogeneity vice versa (Pesaran, 2006: 992). Written as follow;

$$b_{CCEP'} = (\sum_{i=1}^N \theta_i x_i M_w x_i)^{-1} \sum_{i=1}^N \theta_i x_i M_w x_i \quad (5)$$

One of the advantages of this method is, the long-term co-efficient of each individual unit can be individually estimated. So it is possible to compare the results of each country separately and to decide the right policy recommendations (Nazlıoğlu, 2010: 102).

Table 5: CCE (Mean Group) Test Results

<i>Dependent: InY</i>			
Variables	Coefficients	SD(NW)	T- stats(NW)
InLR	95.350	221.222	0.431
InLE	-26.0149	78.542	-0.331
InM	45.513	23.195	1.962
InEF	11.588	7.627	1.519

Only mean group coefficients have been reported because the data is found heterogeneous with CD_{LM} test before. The significance and reliability of co-efficients for $N \times T = 13 \times 21$, bias: -0.05, $RMSE$: 8.97, size: 5.50, power: 10.80 with rank deficiency) can be seen from table 4, experiment 2b in Pesaran (2006) page 997. Table 5 shows that in the long-term there is a positive relationship between economic growth and economic freedom. When the $lnEF$ increases 1 %, economic growth rate increases 11 %. But there is a negative relationship between life expectancy (-26.01) and economic growth. Other control variables have positive contribution to economic growth and life time risk contributed more than mortality (95.35 is bigger than 45.51).

Table 6: Individual CCE Test Results

ID	<i>lnM</i>	<i>lnEF</i>	<i>lnLE</i>	<i>lnLR</i>
Slovak R.	-20.412	6.647	-145.987	-363.093
Slovenia	-88.593	33.140	-209.874	136.568
Romania	8.356	-22.445	-44.592	-829.177
Poland	13.226	-26.424	-58.284	-157.25
Lithuania	18.494	48.552	79.835	-102.00
Latvia	71.812	-26.778	-641.478	-70.96
Estonia	-26.906	-82.985	-398.007	-220.012
Czech R.	-27.799	25.446	180.627	649.945
Croatia	20.375	-23.009	-144.129	-9.623
Bulgaria	62.106	41.378	-64.527	113.694
Bosnia H.	-77.596	-55.488	-319.31	589.01
Albania	173.363	4.298	-23.889	-420.986
Hungary	28.500	-23.113	84.949	-968.627

Newey-west type standard deviation is estimated according to equation 50 in Pesaran (2006) at p. 981 and T represents time. The CCE coefficients of independent variables estimated according to equation 26 in Pesaran's (2006) study at page 977. According to table 6, in the long-term, mostly all co-efficients have negative contribution to economic growth. Except lnM in Albania, Hungary, Lithuania, Latvia, Romania and Poland. Life time risk indicator contributed negatively highest in Hungary and Romania, the economic freedom indicator has the biggest number for Lithuania. To be sure about the significance of co-efficient please check Pesaran's (2006) study, page 994, table 1a.

CONCLUSION

The countries who has positive economic freedom co-efficient individually are; Slovak Republic, Slovenia, Lithuania, Czech Republic, Bulgaria and Albania. Among these countries Lithuania has the biggest number and it also has positive co-efficient for its control variables except ($lnLR$). So it shows that health sector in Lithuania has a positive effect on economic freedom and economic growth rate. Estonia has negative estimated co-efficient for its control

variables in health sector and as expected economic freedom (InEF) has a negative co-efficient too. Life time risk of maternal rate is really high in Romania and Hungary. Therefore, in the long- term, the relationship between economic growth and economic freedom also depends on health care quality. The results are supporting the studies of Kaya & Çalışkan (2016), Justesen (2008) and Stroup (2007).

As it is expected during 1995 and 2015 for selected transition economies the effects of economic freedom on economic growth and health sector differ from one country to another. Even if those countries share the same linguistic origins or history or the geography, because not all of them are a member of Eurzone or even European Union. So health care system standards and services still differ from each other. The development level of their economies are not also highly equal. For further studies government spendings on health care or privatization in health care system after 1991 can be discussed and tested with other economic freedom components.

REFERENCES

- Baltagi, B. H. (2005), *Econometric analysis of panel data*. Third Edition, England, John Wiley & Sons Ltd.
- Barro, Robert J. (2001), "Human capital and growth", *The American Economic Review*, 91(2), 12-17.
- Chang, Y. (2004), "Bootstrap unit root tests in panels with cross-sectional dependency", *Journal of Econometrics*, 120, 263-293.
- Bengoa, M., Sanchez-Robles, B. (2003), "Foreign direct investment, economic freedom and growth: New evidence from Latin America" *European Journal of Political Economy*, 19(3), 529-545.
- Esposito, A. G, Zaleski, P. A. (1999), "Economic freedom and the quality of life: An empirical analysis", *Constitutional Political Economy*, 10, 185-197.
- Grubel, H. G. (1998), "Economic freedom and human welfare: Some empirical findings", *Cato Journal*, 18, 287-304.
- Heritage Foundation (2013), Report, No 139, http://thf_media.s3.amazonaws.com/2013/pdf/SR139.pdf (16.05.2019).
- Justesen, M. K. (2008). "The effect of economic freedom on growth revisited: New evidence on causality from a panel of countries 1970-1999", *European Journal of Political Economy*, 24(3), 642-660.
- Kaya, A. I., Çalışkan, Z. (2016), "Ekonomik özgürlüklerin sağlık ve eğitime etkisi: Panel veri analizi", *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 81-102.
- Leive, A. (2010), "Economic transition and health care reform: The experience pf Europe and Central Asia", IMF Working Paper, WP/10/75, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp1075.pdf>, (16.05.2019).
- Madan, A. (2002 "The relationship between economic freedom and socio-economic development", Honors Projects Working Paper, 37, 1-47.
- Miller, T. M., Kim A. B. (2011), "Defining economic freedom", Ed. T. Miller ve K. R. Holmes, 2011 Index of Economic Freedom, Washington: Heritage Foundation and Wall Street Journal.
- Miller, T.M., Kim, A. B. (2017). <https://www.heritage.org/index/pdf/2017/book/chapter1.pdf>, Chapter 1, Heritage.org. (17.05.2019).
- Nazlioglu, S. (2010), "Makro iktisat politikalarının tarım sektörü üzerindeki etkisi: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bir karşılaştırma", Erciyes University Social Sciences Institute, (Unpublished PhD Thesis).

- Pesaran, M. H. (2004), "General diagnostic tests for cross section dependence in panels", IZA Discussion Paper. 1240: 1-39.
- Pesaran, M. H. (2006), "Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure", *Econometrica*, 74(4), 967-1012.
- Pesaran, M. H., Yamagata, T. (2008), "Testing slope homogeneity in large panels", *Journal of Econometrics*, 142, 50-93.
- Pesaran, H. M., Smith, V. L., Yamagata, T. (2013), "Panel unit root tests in the presence of multifactor error structure", *Journal of Econometrics*, 173, 94-115.
- Sarıbaş, H. (2009), Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme ilişkisi: Bir panel veri analizi: Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 46 (538).
- Stroup, M. D. (2007), "Economic freedom, democracy and the quality of life", *World Development*, 35(1), 52-66.
- Tunçsiper, B., Biçen, Ö. F. (2014), "Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel regresyon yöntemiyle incelenmesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 9(2), 25-45.
- Westerlund, J. (2007), "Testing for error correction in panel data", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.

Individualisation in Education

Dr. Sanida Sehmehmedovic, International University of Sarajevo

ssehmehmedovic@ius.edu.ba

ABSTRACT

Failure to recognize the specificity of the attitude's development, personality traits and teaching methods, automatically leads to a series of misguided attitudes and actions that the professor undertake in the educational work. Knowledge of the mentioned will help the teachers to ease and eliminate failure in school learning. With more security, learning difficulties will be explained, the strength of certain factors of success or failure will be noted. Success in learning can be influenced by a certain system of psychological and pedagogical measures. It is known that failure in learning, especially if repeated, leads to feelings of lesser value, feelings of insecurity, and a series of other unadapted behaviors. Then, the productivity of the work of both- professors and students is greatly reduced, which is the basic problem of the advancement of traditional education in BiH. Contemporary education reforms seek to maximize the individual development of each student, putting the development of personality and ability first. This research is based on the study of the facilitation in teaching individualization, which reflects the school's success and the behavior of high school students. Individualization in education is a study on the ways of human learning by educational/ methods and techniques, on the effectiveness of educational interventions. This is also the psychology of education/ lectures, the social psychology of the school. Individualization can be realized through "Curriculum Reform", revealing a hidden emotional curriculum, primarily, by changing the curriculum, whose contents suit the pupil's different abilities, in accordance with effective application in the labor market.

Keywords: Individualisation, Learning difficulties, Contemporary education, Curriculum reform.

INTRODUCTION

This research is based on examining the effects of individualization in teaching, which is reflected in the school's success and the behavior of high school students. The first task of a teacher is to know individualization through the motivation of a student to learn, and then to teach them. Teacher has to develop students' desire for learning, the need for achievement, the desire for reward, and self- actualization. Students should be enabled to take advantage of what they have learned to achieve their own goals and interests, satisfy their curiosity and desire to understand the world and themselves by studying natural and social sciences, literature and various experiences, experiencing affection and affection for professors, organizations and informal groups, experiencing and acknowledging professors, companions and parents, experiencing sympathy, feeling of security. In schools, it is necessary to develop strategies, methods and techniques for raising student motivation levels and encouraging them to achieve better school achievement. Such access is largely within the competence of school psychologists that have a significant impact on the sense of success, personal competence, and thus the development of healthy personality of students.

Current research on high school children is mostly limited to the numerical evaluation of mental abilities (thinking, memory, acquired intelligence) manifested exclusively through grades in the section book. Other determinants such as the emotional and social aspects of personality, individualization in teaching (interaction and cooperation), methods and techniques of work, curriculum, formation and re- education of a professional team, "real" professional assessment of the mental ability of students and partnership with parents were quite neglected as a valid presumption of student's school success.

Knowledge of individualized specific cognitive and affective dispositions, mental abilities and personality traits reflected through social and emotional interaction of students and adequate individualization in teaching, will help the professors to mitigate or eliminate errors in an objective assessment of the pupil and thus failure in school learning decrease.

LITERATURE REVIEW

The task of an expert team in teaching is also to stimulate the creative/ innovative or creative thinking of all students. All of the hypothetical paradigms mentioned so far can be realized through "curricular reform" and the discovered hidden- emotional curriculum as follows:

1. Change the curriculum whose contents correspond to the pupil's different abilities in accordance with the effective application of the labor market;
2. Parent participation in decision making of teaching content;
3. Displacement of frontal teaching and the adoption of cooperative and interactive teaching;
4. The difference in learning, apart from the ability, is also in the style of learning (processing of info, emotions);
5. The goals, contents and ways of implementation should be designed to stimulate the learning process and to offer more creative work opportunities;
6. An important cultural structure of the society in which the student lives;
7. The curriculum should be designed to respect the integrated process of intellectual,

emotional and social development of students; 8. Curriculum orientation towards the learner according to his/ her needs for an active role in the process of own development and as needed for updating;

This realization is possible with the principles of the curriculum that are based on: a. *Balancing*- Between knowledge, skills, attitudes and values; Development of personal identity in the conditions of different religions and multiculturalism; b.) *Coherence and continuity* - Horizontal and vertical linkage of goals, contents, methods and forms of teaching with the results of education at all levels of student age; c.) *Openness*- Defining the basic elements of operationalized goals; d.) *Flexibility*- Individualized tuition adapted to students; e.) *Interculturality*- Multicultural structure of society; f.) *Inclusion*- Inclusion of different traditions, cultures, processes of historical and current development in the system of educational valuation; g.) *A student- oriented approach* The teaching methods are based on student needs, situations where students are actors; Participatory learning through relaxation/ free activities;

Prejudices and stereotypes, ie unjustified generalizations, categorization and stigmatization (labeling) of students have many negative consequences, for which there is no place in the post-industrial system of education, because they diminish mutual learning and cooperation with each other. It is necessary for children to influence at their formation of extraverted and dignified behavior, an independent view of objective reality in independence, self- criticism, honesty and diligence. From the above it is obvious that, on the implementation of individualized education, the expert team has a great influence.

METHODOLOGICAL ASPECTS AND RESULTS

Methods of research

The empirical analytical method and method of theoretical comparative analysis of the content was used in the research. The empirical- analytical method is based on empirical facts, a concrete experience, whose basic task is to determine the existence of causative (causal) relationships in educational empiricism, by studying this experience, and on the basis of the obtained results, the court's presentation of its value. This method is a unique empirical - analytical methodological orientation, which starts from the epistemological assumption, where teaching is the structure of causal variables rather than the complex interaction of groups and individuals in a particular social environment.

In this study, the data were collected from a group of sixty (60) respondents, who were made up of a population of professors who teach in I- IV grade, in the secondary schools Konjic and Jablanica, BiH- Gymnasium, Economics, Medicine and Catering/ Hospitality- Tourism. The data were collected by the method of individual assessment (by professors).

Problem of research

Individualization in teaching involves the curriculum, teaching methods and techniques, teaching- interaction and cooperation with reduced frontal teaching, teacher re-

education, team building, partnership with parents, etc. It is very important to emphasize the impact of individualization on the realistic assessment of students' of their school success.

The task is to examine the extent to which individualization in teaching increases the productivity of student work;

Hypothesis

The presence of individualization in teaching increases the productivity of students / adolescents:

- ▶ H1: The authoritative attitude of the professor (leadership, motivation and development of student emotional reaction) is desirable;
- ▶ H2: Individualization in teaching is the foundation of students' progress; Individualization - interactive and cooperative approach, flexibility of the curriculum and students' programs, emphasis on students' strengths and potential, strengthening the sense of value and self- confidence of students;
- ▶ H3: Decentralization of the education system and support of the local community in the organization of schooling is inevitable for education reform;
- ▶ H4: Evaluative contributes to objective assessment of knowledge in school work is significant for student motivation;
- ▶ H5: The collective atmosphere in the school, regarding the cooperation between the professors themselves, the professor- pedagogue/ psychologist, the professor- director, is satisfied in school;
- ▶ H6: There is a statistically significant correlation between the quality of the curriculum, the teaching methods and techniques, the professional team, the partnership with the parents, the reeducation of professors and architectural conditions with the productivity of the work in education.
- ▶ H7: There is no significant difference between teacher attitudes about the importance of individualization in education, in many different schools;

Techniques and instruments of research

Questionnaire for School Individualization Assessment- What we will be able to conclude from the elaboration of the Questionnaire for Assessing Individualization in Education is the fact whether pupil's school success and their counter- indicative behaviors are caused by an inadequate educational environment and professional services, and to what extent teachers are re- educated about the psychological indicators of adolescents, what is the quality of teaching (methods and forms of work in teaching, pupil grading system, curriculum, professional team, partnership with parents, teaching techniques, decentralization, collective atmosphere, reeducation of teachers).

Results of research

- ▶ H1: The authoritative attitude of a professor (guiding, motivating and developing an affective aspect of a student's behaviour) is desirable;

Given the different types of schools, economics and gymnasiums, we can say that there is a statistically significant difference to 95% of the safety of occurrence, between the attitudes of the examined professors. Economics school teachers are much more convincing in the importance of authoritarianism compared to high school students, with a percentage difference of 15%.

Discussion of the discontinuity of conducting the behavioral course (building character traits of personality) and directing the students to adequate control of behavioral responses is very important, as well as on the reasons for the introduction of authoritative teaching (primary factor for professor teaching). The meaning of the concept of authoritarianism should be examined, comparing with the concept of authority. The question is whether the professors understood appropriately the connotation of the mentioned terms and answered in the correct terms.

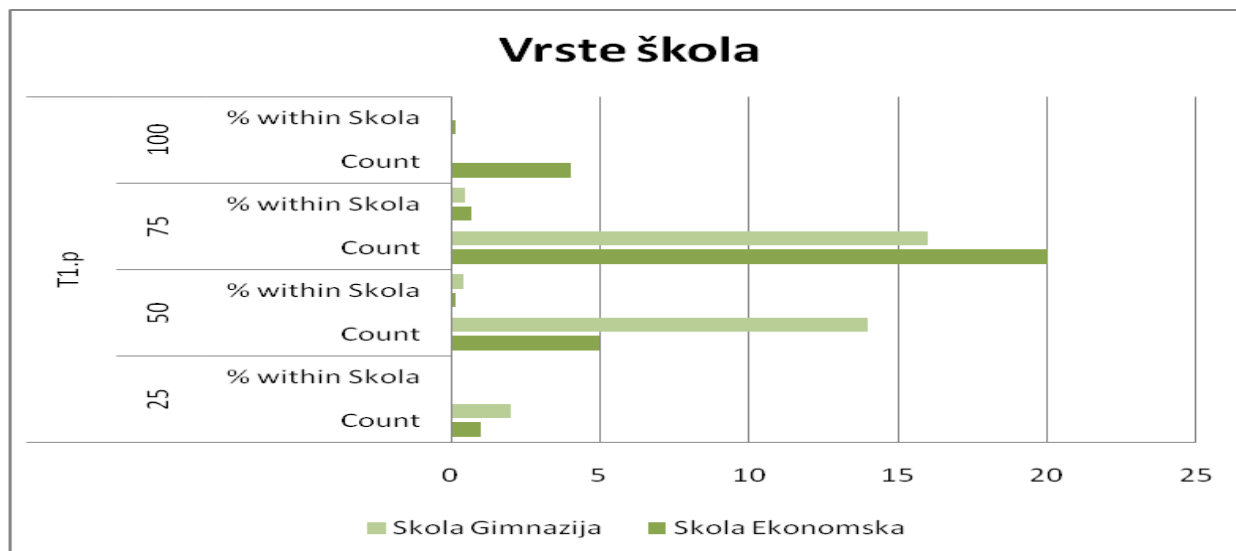
Table 1: H_i^2 test results of variable Authoritative attitude of a professor“, in compare with type of school where teachers work and assess significance of variable, shown in percentage;

			School		Total
			Economic	Gymnasium	
T1.p	25	Count	1	2	3
		% within Skola	3,3%	6,3%	4,8%
	50	Count	5	14	19
		% within Skola	16,7%	43,8%	30,6%
	75	Count	20	16	36
		% within Skola	66,7%	50,0%	58,1%
	100	Count	4	0	4
		% within Skola	13,3%	,0%	6,5%
Total		Count	30	32	62
		% within Skola	100,0%	100,0%	100,0%

Table 2: Pearson's correlation coefficient between variables „Authoritative attitude of a professor“ and type of school, where assess its significance

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8.986 ^a	3	,029
Likelihood Ratio	10,705	3	,013
Linear-by-Linear Association	7,245	1	,007
N of Valid Cases	62		

Graph 1: Graph of correlation between variables „Authoritative attitude of a professor“ and type of school, where assess its significance



- **H2:** Individualization in teaching is the foundation of students' progress; Individualization- interactive and cooperative approach, flexibility of the curriculum and curriculum for students, quality of curriculum, methods and techniques in teaching, emphasis on students' strengths and potential, strengthening of emotional and student confidence, architectural conditions in educational institutions;

In the second hypothesis we can say that the hypothesis is not confirmed. The difference is not statistically significant in the evaluation of individualization variables by professors, in compare with differences in schools types. Given the difference in schools, economics professors express 100% agreement with individualization and its full meaning in 46.7% of cases, while in the gymnasium this percentage is represented in 31.3% of cases. The difference is not statistically significant, because it is a shade in the frequency of the results of one and the other school.

85% of the responses were given by 26.7% of the economics professor, while the number in the gymnasium was 40.6%. The differences are very small, which tells us that the professors have detailed understanding of the individualization and efficiency of their contribution to the secondary education process. Pearson's correlation coefficient does not mention a statistically significant difference between the individualization of professors of different schools, with probability of error of $p < 0.05$. Approximately 70% of professors consider the importance of individualization in education of great importance (exactly more than 85% of the need for individualization, expressed in cumulative recurrence). Understanding the notion and connotation of individualization by the professor was satisfactory.

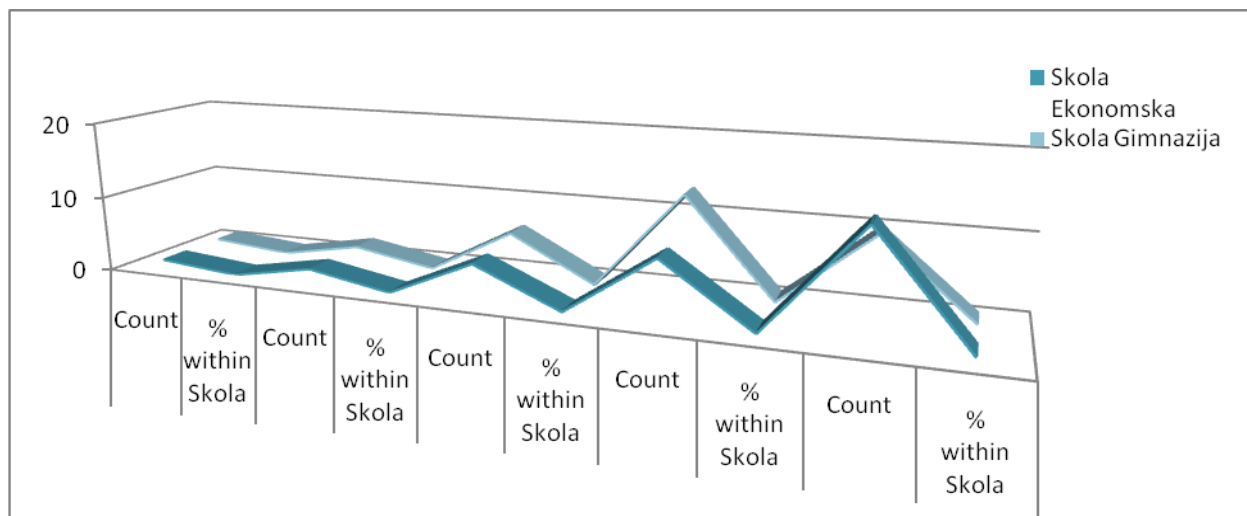
Table 3: H_i^2 test results of variable „Individualisation in education“, in compare with type of school where teachers work and assess significance of variable, shown in percentage;

			School		Total
			Economic	Gymnasium	
T2.p	42.857142857143	Count	1	1	2
		% within Skola	3,3%	3,1%	3,2%
	57.142857142857	Count	2	2	4
		% within Skola	6,7%	6,3%	6,5%
	71.428571428571	Count	5	6	11
		% within Skola	16,7%	18,8%	17,7%
	85.714285714286	Count	8	13	21
		% within Skola	26,7%	40,6%	33,9%
	100.000000000000	Count	14	10	24
		% within Skola	46,7%	31,3%	38,7%
Total		Count	30	32	62
		% within Skola	100,0%	100,0%	100,0%

Table 4: Pearson's correlation coefficient between variables „Individualisation in education“ and type of school, where assess its significance

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1.885 ^a	4	,757
Likelihood Ratio	1,898	4	,754
Linear-by-Linear Association	,352	1	,553
N of Valid Cases	62		

Graph 2: Graph of correlation between variables „Individualisation in education“ and type of school, where assess its significance



- **H3:** Decentralization of the education system and local community support in the organization of education is inevitable for education reform;

Given the professors attitudes in different schools, no statistically significant difference has been shown in assessing the significance of local community participation in education, as well as the need for decentralization of the education system, even at probable errors of 5%. It is important that professors become satisfied with the work of the local community in terms of education and develop a high level of trust in cooperation with the same. The appropriateness of schooling is always better controlled from smaller centers, based on an individualized approach exclusively for one particular school, where access to all barriers was much more detailed, precise and more speculative. Labor market needs are easier to regulate in just one municipality and thus match the one with the programs and courses of local schools.

Table 5: H_i^2 test results of variable „Decentralisation“, in compare with type of school where teachers work and assess significance of variable, shown in percentage

			School		Total
			Economic	Gymnasium	
T6.p	0	Count	10	13	23
		% within Skola	33,3%	40,6%	37,1%
	50	Count	17	15	32
		% within Skola	56,7%	46,9%	51,6%
	100	Count	3	4	7
		% within Skola	10,0%	12,5%	11,3%
Total	Count	30	32	62	
	% within Skola	100,0%	100,0%	100,0%	

Table 6: Pearson's correlation coefficient between variables „Decentralisation“ *and type of school, where assess its significance*

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	,595 ^a	2	,743
Likelihood Ratio	,596	2	,742
Linear-by-Linear Association	,084	1	,772
N of Valid Cases	62		

It is important to emphasize that the understanding of the effects of evaluation and adequate methods contributes significantly to the work of both, students and professors themselves. Evaluation is desirable to be descriptive (not just numerically, because the child is classified into categories that do not include its total mental capacities), the evaluation may not be subjective (where the emotions, moods, halo effects, and personal equations of the professor can influence the end result), evaluation should be transparent.

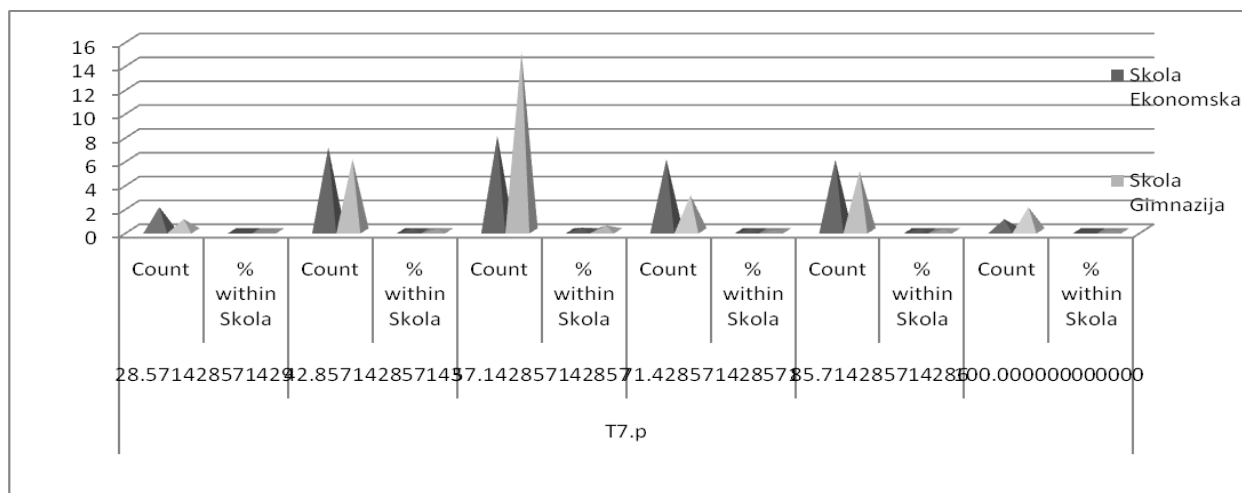
Table 7: H_i^2 test results of variable „Objectivity of assessment“, in compare with type of school where teachers work and assess significance of variable, shown in percentage;

			School		Total
			Economic	Gymnasium	
T7.p	28.571428571429	Count	2	1	3
		% within Skola	6,7%	3,1%	4,8%
	42.857142857143	Count	7	6	13
		% within Skola	23,3%	18,8%	21,0%
	57.142857142857	Count	8	15	23
		% within Skola	26,7%	46,9%	37,1%
	71.428571428571	Count	6	3	9
		% within Skola	20,0%	9,4%	14,5%
	85.714285714286	Count	6	5	11
		% within Skola	20,0%	15,6%	17,7%
	100.000000000000	Count	1	2	3
		% within Skola	3,3%	6,3%	4,8%
Total		Count	30	32	62
		% within Skola	100,0%	100,0%	100,0%

Table 8: Pearson's correlation coefficient between variables „Objectivity of assessment“ and type of school, where assess its significance

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3.904 ^a	5	,563
Likelihood Ratio	3,967	5	,554
Linear-by-Linear Association	,001	1	,974
N of Valid Cases	62		

Graph 4: Graph of correlation between variables „Objectivity of assessment“ and type of school, where assess its significance



- **H5:** The collective atmosphere in the school, concerning the cooperation between the professors themselves, the professor- pedagogue/ psychologist, the professor- director, is satisfying;

This hypothesis is confirmed, given that the highest percentage of professors in different schools (> 50%) opted for the affirmation of the collective atmosphere, expressing satisfaction with inter professional relations. The correlation between the estimation of the variable mentioned, by the professors in different schools where they works, is statistically significant at probable errors of $p < 0.05$.

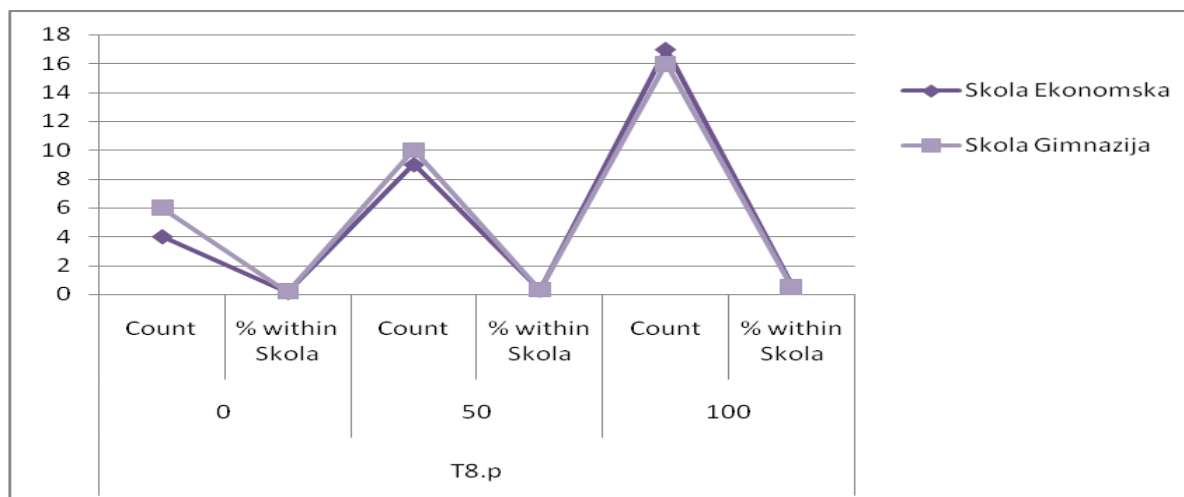
Table 9: H_i^2 test results of variable „Collective atmosphere in school“, in compare with type of school where teachers work and assess significance of variable, shown in percentage;

			School		Total
			Economic	Gymnasium	
T8.p	0	Count	4	6	10
		% within Skola	13,3%	18,8%	16,1%
	50	Count	9	10	19
		% within Skola	30,0%	31,3%	30,6%
	100	Count	17	16	33
		% within Skola	56,7%	50,0%	53,2%
Total	Count	30	32	62	
	% within Skola	100,0%	100,0%	100,0%	

Table 10: Pearson's correlation coefficient between variables „Collective atmosphere in school“ and type of school, where assess its significance

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson	.419 ^a	2	.811
Chi-Square			
Likelihood	.421	2	.810
Ratio			
Linear-by-Linear	.400	1	.527
Association			
N of Valid Cases	62		

Graph 5: Graph of correlation between variables „Collective atmosphere in school“ and type of school, where assess its significance



- **H6:** There is a statistically significant correlation between reeducation of professors, partnerships with parents, and a professional team with the productivity of work in education. (T3- "Reeducation of Professors", T4- "Partnership with Parents" and T5- "Professional Team");

This hypothesis is partially confirmed. Pearson's correlation coefficient proves that there is a statistically significant correlation between, individually, each variable, and the efficiency of work in education, according to professor estimates with regard to different cultural backgrounds, whereas according to the types of schools in which professors work there is no significant correlation in estimating variables: reeducation of prof. and partnership with parents.

Table 11: H_i^2 test results of variable „Reeducation of Professors“, in compare with type of school where teachers work and assess significance of variable, shown in percentage;

			School		Total
			Economic	Gymnasium	
T3.p	.000000000000	Count	2	0	2
		% within Skola	6,7%	,0%	3,2%
	33.3333333333333	Count	5	4	9
		% within Skola	16,7%	12,5%	14,5%
	66.6666666666667	Count	17	19	36
		% within Skola	56,7%	59,4%	58,1%
	100.000000000000	Count	6	9	15
		% within Skola	20,0%	28,1%	24,2%
Total	Count	30	32	62	
	% within Skola	100,0%	100,0%	100,0%	

Table 12: Pearson's correlation coefficient between variables „Reeducation of professors“ and type of school, where assess its significance

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2.761 ^a	3	,430
Likelihood Ratio	3,535	3	,316
Linear-by-Linear Association	1,942	1	,163
N of Valid Cases	62		

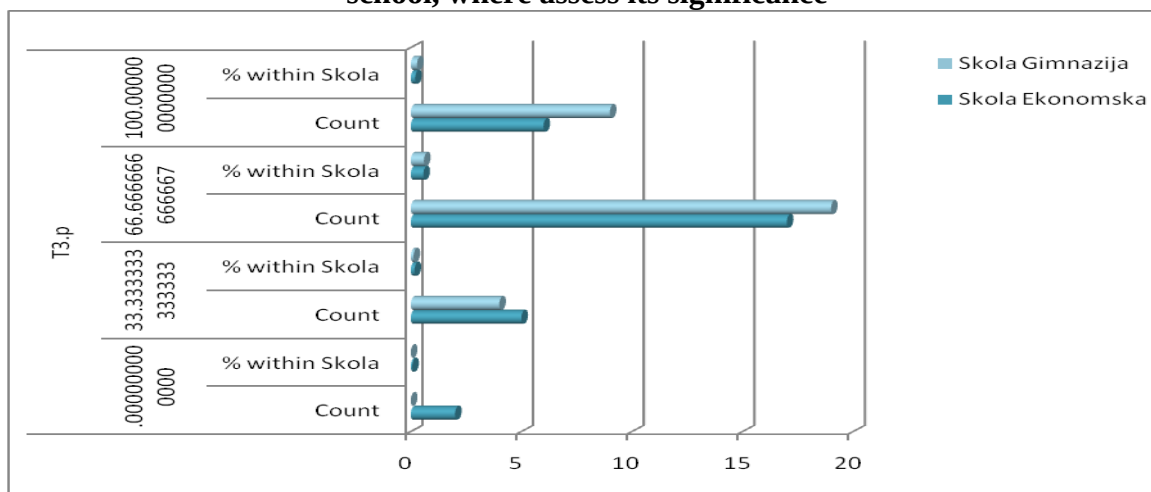
Graph 6: Graph of correlation between variables „Reeducation of professors“ and type of school, where assess its significance

Table 13: H_i^2 test results of variable „School Partnership with parents“, in compare with type of school where teachers work and assess significance of variable, shown in percentage;

			School		Total
			Economic	Gymnasium	
T4.p	0	Count	0	1	1
		% within Skola	,0%	3,1%	1,6%
	20	Count	4	6	10
		% within Skola	13,3%	18,8%	16,1%
	40	Count	8	5	13
		% within Skola	26,7%	15,6%	21,0%
	60	Count	8	10	18
Total		% within Skola	26,7%	31,3%	29,0%
	80	Count	7	5	12
		% within Skola	23,3%	15,6%	19,4%
	100	Count	3	5	8
		% within Skola	10,0%	15,6%	12,9%
	Total	Count	30	32	62
		% within Skola	100,0%	100,0%	100,0%

Table 14: Pearson's correlation coefficient between variables „School Partnership with parents“ and type of school, where assess its significance

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3.087 ^a	5	,687
Likelihood Ratio	3,486	5	,626
Linear-by-Linear Association	,028	1	,866
N of Valid Cases	62		

Graph 7: Graph of correlation between variables „School partnership with parents“ and type of school, where assess its significance

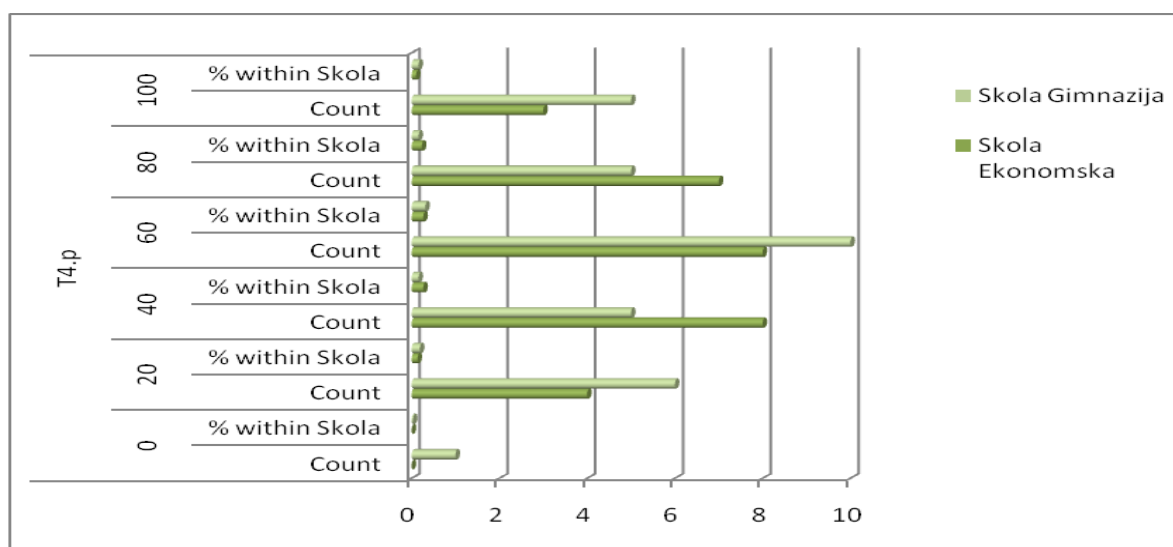


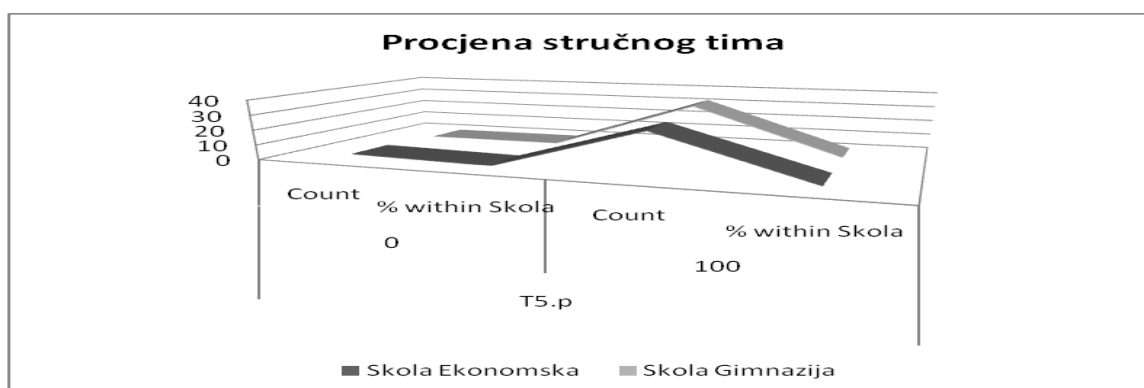
Table 15: H_i^2 test results of variable „Professional team“, in compare with type of school where teachers work and assess significance of variable, shown in percentage;

			School		Total
			Economic	Gymnasium	
T5.p	0	Count	2	0	2
		% within Skola	6,7%	,0%	3,2%
	100	Count	28	32	60
		% within Skola	93,3%	100,0%	96,8%
Total	Count		30	32	62
	% within Skola		100,0%	100,0%	100,0%

Table 16: Pearson's correlation coefficient between variables „Professional team“ and type of school, where assess its significance

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	2.204 ^a	1	,138	,230	,230
Continuity Correction ^b	,586	1	,444		
Likelihood Ratio	2,975	1	,085		
Fisher's Exact Test					
Linear-by-Linear Association	2,169	1	,141		
N of Valid Cases	62				

Graph 8: Graph of correlation between variables „Professional team“ and type of school, where assess its significance



- *H7*: There is no significant difference between multiple dimensions of individualization in education, according to professor estimates in several different schools;

Table 17: Spearman's correlation coefficient between assessment multiple variables of individualisation in education

			T1.p	T2.p	T3.p	T4.p	T5.p	T6.p	T7.p	T8.p
Spearman's rho	T1.p	Correlation Coefficient	1,000	-,074	-,082	,025	,003	-,102	-,053	,334**
		Sig. (2-tailed)	.	,567	,524	,847	,982	,430	,682	,008
		N	62	62	62	62	62	62	62	62
	T2.p	Correlation Coefficient	-,074	1,000	,075	-,118	,307*	,075	,232	-,036
		Sig. (2-tailed)	,567	.	,565	,360	,015	,561	,069	,780
		N	62	62	62	62	62	62	62	62
	T3.p	Correlation Coefficient	-,082	,075	1,000	,148	,023	,003	,164	-,003
		Sig. (2-tailed)	,524	,565	.	,252	,859	,981	,202	,979
		N	62	62	62	62	62	62	62	62
	T4.p	Correlation Coefficient	,025	-,118	,148	1,000	,060	,127	-,247	,269*
		Sig. (2-tailed)	,847	,360	,252	.	,643	,327	,053	,035
		N	62	62	62	62	62	62	62	62
	T5.p	Correlation Coefficient	,003	,307*	,023	,060	1,000	,221	,037	-,017
		Sig. (2-tailed)	,982	,015	,859	,643	.	,084	,775	,896
		N	62	62	62	62	62	62	62	62
	T6.p	Correlation Coefficient	-,102	,075	,003	,127	,221	1,000	,053	,073
		Sig. (2-tailed)	,430	,561	,981	,327	,084	.	,681	,575
		N	62	62	62	62	62	62	62	62
	T7.p	Correlation Coefficient	-,053	,232	,164	-,247	,037	,053	1,000	,052
		Sig. (2-tailed)	,682	,069	,202	,053	,775	,681	.	,691
		N	62	62	62	62	62	62	62	62
	T8.p	Correlation Coefficient	,334**	-,036	-,003	,269*	-,017	,073	,052	1,000
		Sig. (2-tailed)	,008	,780	,979	,035	,896	,575	,691	.
		N	62	62	62	62	62	62	62	62

The difference was proved statistically significant, only partially, on individual profiles of individualization using the Spearman coefficient of correlation. These are profiles T1 and T8, T2 and T5, as well as T4 and T8. For probable errors of 1% ($p < 0.01$) and the safety of 99% affinity, we can state that the following variables are closely related: 1.) Authoritative attitude of the professor and 2.) Satisfactory collective atmosphere (as conditions of advanced work in education). For probable errors of 5% ($p < 0.05$) and the safety of a 95% correlation, we can state that the following variables are closely related: 1.) Individualization in teaching and 2.) Professional engagement of experts; As well as profiles: 1.) Objectivity of assessment and 2.) Collective atmosphere- interpersonal relations in educational institution. Professionals who have confirmed the importance of one variable are, they are also confirmed the significance of other correlated variable.

CONCLUDING REMARKS

In order to eliminate a series of misguided attitudes and activities of professors in educational work and to explain difficulties in learning and student behavior, it is necessary to spot the strength of certain factors of success or failure with a certain psychological-pedagogical measure.

Failure in learning leads to a feeling of less value, insecurity, destructive reactions, and a host of other unadapted behaviors that greatly disturb the coherence of the narrower and wider social community, which significantly undermines the quality of life of the young. There is a need to provide assistance to those students whose causes are of a failure of lower intellectual capacity and undesirable personality traits, which seeks to provide modern pedagogical reforms through the maximum individual development of each student.

In the earlier form of education, we can say that for years attention has been focused on the segregation and discrimination of students towards cognitive traits, without accepting the affective- emotional, conative- motivational and moral components of personality; Observing from the global aspect, individualization in education is a movement that emphasizes the rights and needs of socially marginalized persons, in terms of family background, language, race, class, nation, religion, abilities in the sense of advocating an integrated, multicultural, plural or assimilation concept in education. Individualization in education encompasses global approaches to emotional or social intelligence, which are ways of internalization, socialization, enculturation, acculturation, integration and personalization.

New Methods and Teaching Techniques, Assessment Societies, Parent Partnerships, Qualified School Achievement Team, Collective Atmosphere, Teacher Reeducation, and Decentralization of the School make a significant contribution to adjusting teaching to individual students' abilities and developing their talents. Understanding the notion and connotation of individualization by the professor was satisfactory. The individual approach to the students is important in terms of monitoring the potential of each student, expressing the same to the optimal level, matching their chronological needs with the curriculum, flexibility of the curriculum with contemporary methods and techniques, as well as strengthening extracurricular activities in terms of creating creative clubs and rewarding students who stand out in different areas through innate talents and acquired ones.

REFERENCES

- Andrilović, V., Čudina-Obradović, M., «Psihologija učenja i nastave», Školska knjiga, Zagreb, 1996;
- Allport, G.V. «Sklop i razvoj ličnosti», Bugojno, Katarina, 1991.g;
- Atkinson, J.& Raynor O., «Motivation and achievement», Washington, Winston, 1974;
- B.Miler, „Kako ostvariti uspješan kontakt sa učenicima“, 2005.g;
- Barnes, H.L., & Olson, D.H., «Parent– children communication and the circumplex model», Child Development, 56
- Bezinović, P., «Samopoštovanje i percepcija osobne kompetentnosti», Godišnjak Zavoda za psihologiju, Rijeka, 1993/1994
- Blos, P., «The early childhood Passage», International Universities Press, New York, 1979;
- Campbell, E., Adams, G.R., & Dobson, W.R., «Family correlates of identity formation in childhood», A study of the predictive utility of connectedness and individuality in family relations, Journal of Youth and Adolescence, 13, 1984.
- Campbell, J & Oliver M., «Disability politics: Understanding our past, changing our future», Routledge, 1996;
- Cooper, C.R., Grotevant, H.D., & Condon, S.M., «Family support and conflict: Both foster children identity and role-taking skills», Jossey-Bass, San Francisco, 1984;
- D.Nosen, J.Anderson, „Stvaranje uslova za kvalitetnu školu“, Alineja, Zagreb, 1997.g.;
- Freud, A., « Normalnost i patologija djece», Prosvjeta, Zagreb, 2000;
- Freud, A., «Psychological Study of the child», 1958;
- Fromm, E., «Anatomija ljudske destruktivnosti», Naprijed, Zagreb, 1989;
- Fulgosi, A., «Psihologija ličnosti», Naklada Slap, 1997;
- Haralambos, M. I Head, R., «Uvod u sociologiju», Globus, Zagreb, 1980;
- Harris, I.D., & Howard, K.I., « Parental criticism and children's experience», Journal of Jouth and Adolescence, 13., 1984;
- Henting, „Humana škola“, Eduka, Zagreb, 1997g.;
- J.Lerner, Learning disabilities, Houghton Mifflin Company, 1997;
- James, W., « The principles of Psychology», izvor sa Interneta;
- K.Marsh, „Kurikulum“, 1998.g.;
- Noller, P. «Explaining Family Interactions», London, 1995;
- OSCE: Materijal za kampanju provoğenja reforme obrazovanja, 2002;
- Suzić, N.,«Mjerenje emocionalne inteligencije», Obrazovna tehnologija br.2, Beograd, 2004.Wehmeier,S.,«Oxford dictionary», Great Britain, 1997.
- Winkel, R., «Djeca koju je teško odgajati», Eduka, Zg, 1994;

Relative Efficiency Analysis of Container Terminals in Turkey

Mr. Demir Ali Akyar, Bandırma Onyedi Eylül University
dakyar@bandirma.edu.tr

Dr. Ismail Bilge Cetin, Dokuz Eylül University
ismail.cetin@deu.edu.tr

ABSTRACT²²

Container shipping sits at the heart of our modern-day transportation systems. Nine out of ten products that we find at the shelf of our supermarket at least once have been transported by maritime transportation. More than eighty percent of the world trade by weight is transported by maritime transport and sixty percent of the world general cargo trade moved by the sea is carried in containers. Cargo volume of container shipping has been growing since the invention of the box in the late 1950s. Before the container, the transportation of goods was so expensive that only few items were shipped halfway across countries and even less around the globe. Container ports are referred as “nodal points and shifting points” for cargoes between the sea and land transportation modes. As it is the case for bulk and general cargo terminals, in container transportation as well, there is also an intense competition among ports. Hence, efficient operation of container terminals plays a decisive role for the port competitiveness and the overall success of the supply chains. Operational efficiency of container terminals affects the customer satisfaction in terms of; lead time, transportation cost and service quality. Port efficiency has been a notable issue for the port authorities and stakeholders in the last three decades therefore it has become a field of interest for the academicians as well. In this study, the relative efficiency of container terminals located in Turkey has been analyzed using the Data Envelopment Analysis (DEA), as a non-parametric research method. According to the extensive literature review, input and output variables have been determined and tested using the latest available data. Results of the study reveal the most decisive parameters of efficiency, determine the most and least efficient terminals and state the recent situation of the Turkish container terminals.

Keywords: Turkey, Container Terminal, Efficiency Analysis, Data Envelopment Analysis.

²² This work was supported by Scientific Research Projects Coordination Unit of Bandırma Onyedi Eylül University. Project Number: BAP-19-1009-023.

INTRODUCTION

Seaports handle more than eighty percent of the global trade by volume and more than seventy per cent of its value (Unctad, 2017: 10). Speaking of maritime transportation, more than half of the world general cargo trade is carried in containers (Worldbank, 2007: 80). Since its invention in the nineteen-fifties, transportation of cargo in containers has always been an increasing trend among the cargo interests. Containerization has dramatically increased since 1960s and today complies %17 of the global maritime trade in terms of tons loaded (Unctad, 2017: 6). Containerization brought advantages of such; standardizing the unit of transport, easing the handling operations, decreasing the costs of storage/handling and enabling consolidation of even the smallest amount of cargo. Astonishingly, nowadays even some bulk cargoes began to be transported in containers.

Container ports perhaps play the most crucial role for the container shipping. With the expansion of the intermodal transport systems, the traditional understanding of trade has changed and container terminal operators have found themselves in an intensely competitive environment (Wang and Song, 2003: 698). In addition, this competition is far beyond from national level (Hoshino, 2010: 32). Ports need to take appropriate steps in order to increase their market share (Acosta et al., 2007: 502).

Intense competition brings the question of being efficient to the mind. Efficiency has been an issue for the port authorities and stakeholders in the last three decades so it has become a field of interest for the academicians as well. Efficiency is defined as “*doing the things right*” while effectiveness as “*doing the right things*” (Gleason and Barnum, 1982: 379). Customers would prefer ports that are relatively efficiency to another. According to Beth, “*specialists estimate port costs as 10% of the total supply chain cost on average*” (Francou, 2002: 16). Inefficiency in port operations increases the handling costs and total transportation cost. Making most of the previous studies, this study unfolds the most significant elements determining a container terminal’s operational efficiency and aims to analyze the relative efficiencies of the container ports located in Turkey.

Port efficiency is a concept that can be measured by taking different variables into consideration. Thus there is a high uncertainty or a high chance of inconsistent results when measured. The aim of this study is to analyze the efficiency determinants of container ports and to understand the most decisive elements on port operational efficiencies. In this regard, an extensive literature examination is carried out and port performance determinants are selected by testing their suitability through applying correlation analysis. Potential port efficiency indicators are identified through broad literature review on areas of ports and container terminals, maritime transport, logistic and supply chain management (SCM).

Following, Data Envelopment Analysis is utilized for measuring the relative efficiency scores of Turkish container ports. Reasons of inefficiency is pointed for the inefficient ports. For an inefficient container port by revealing it how the resources and focus should be dispersed over the decision units is believed to be a critical issue on “achieving efficiency” for a container port/terminal.

LITERATURE REVIEW

Shipping industry is usually evaluated under two major sectors: bulk shipping and the liner shipping. Bulk shipping is involved with the transportation of homogeneous raw materials such as iron ore, oil, coal, and grain – and the liner shipping deals with final and semi-finished products such as phones, televisions and various kinds of industrial output (Haralambides, 2007: 761). Cargo carried by liner shipping is known as ‘General Cargo’. Whether a maritime business carries out short sea shipping, cabotage transportation or offshore transportation, it provides services to customers either by tramp or liner transportation.

Port efficiency is affected by different infrastructural and superstructural elements and thus it is a hard concept to be measured. Many attempts have been made using different methods (Poitras et al., 1996; Tongzon, 2001; Cullinane and Wang, 2006; Hung et al., 2010; Bichou, 2012; Ates and Esmer, 2011) for the purpose of port efficiency measurements.

In many studies, with many methodologies and research scopes, different ports in different countries have been investigated. Studies focusing on port performance measurement have generally aimed for the measurement of efficiency and the effectiveness. Although port efficiency and port productivity seem to be similar to each other, they have different meanings. While efficiency expresses how the resources are being used, productivity deals with the relationship between inputs, processing and the outputs obtained at the end of this process (Korea Maritime Institute, 2005: 72).

One of the first studies on port performance measurement was published by UNCTAD in 1976. The financial and operational indicators are summarized in this guidebook. Financial indicators are related with revenues and expenditures per ton of cargo. Operational indicators mentioned in the paper are mostly focused on the vessel and cargo operation durations such as; arrival time, waiting time, turnaround time, tonnage per ship hour at port, tons per ship hour at berth and so on (Unctad, 1976: 9). Many researchers used these indicators for port productivity and effectiveness measurements. Although the study is outdated, it has been a cornerstone for the further studies came after that.

Another early study belongs to Suykens who discussed the cargo-handling efficiency of Antwerp Port. Indicators taken into account in this study are the dock labor, dock lay out design and the equipment performances. He related the performance increase in West European ports to the introduction of container and the technological developments in cargo handling systems of ships and berths (Suykens, 1983: 39).

First study on the efficiency of ports with DEA was the work of Roll and Hayuth in 1993. However, this study showed a theoretical approach rather than practical. Tongzon attempted one of the earliest studies to measure operational efficiencies using the number of SSG, terminal quay length as inputs and throughput (TEU) as the output. 23 international ports form the sample of this study and provides an empirical basis for the crucial role of terminal efficiency relative to other factors in the overall port performance (Tongzon, 1995: 245).

Table 1: Port efficiency studies and methodologies

Author(s)	Year	Method	Inputs	Outputs	Efficiency type
Lopez Bermudez et.al.	2019	SFA	Frequency of ship calls	Throughput (TEU)	Operational
Kutin et al.	2017	DEA	Draft, Terminal area, Quay length, Number of quay cranes and RTGs, Number of trucks	Container throughput	Operational
Serebrisky et al.	2016	SFA (Translog function)	Area (sqm), Length (m), Mobile/quay cranes, STS gantry cranes, Ships' cranes (dummy)	Throughput (TEU)	Operational
Almawshaki and Shah	2015	DEA-CCR	Terminal area, Quay length, Quay cranes, Yard equipment, Maximum draft	Container throughput	Operational
Rajasekar and Deo	2014	DEA	Number of berth, Berth length, Number of equipment, Number of employee	Throughput (TEU), Total cargo traffic	Operational
Bichou	2013	DEA	Terminal Area, Maximum Draft, Total shore length, Quay crane index, Storage yard stowing index, Trucks & Vehicles, Gates	Throughput (TEU)	Operational
Hung et al.	2010	DEA-CCR, DEA-BCC, DEA with bootstrap method	Terminal area, Number of STS gantry cranes, Number of berths, Total quay length	Container throughput (TEU)	Operational
Lin and Tseng	2005	DEA-CCR, DEA-BCC, FDH	Terminal Length, Terminal Area, Number of cranes, Stacking equipments	Throughput (TEU)	Operational
Martinez Budria et al.	1999	DEA-BCC	Labor cost, Depreciation cost, Other costs	Total throughput, Rent income from port facilities	Financial
Roll and Hayuth	1993	DEA-CCR	Cargo characteristics, Workforce, Capital	Cargo throughput, Service level, Ships that call the port	Operational, Financial

ASEAN port performances and efficiencies have been investigated by Tongzon and Ganesalingam (1994) and two types of indicators have been identified: Operational efficiency indicators include containers per net crane hour, container (TEUs) per crane and TEUs per berth length. Customer-oriented indicators include reliability and ship's waiting time.

The efficiency of 2 Greek and 4 Portuguese ports was compared by Barros and Athanassiou (2004) using the CCR and BCC models of DEA. There have been 2 inputs in this study: labor and capital, and 4 outputs: cargo handled, containers handled, number of vessel visits and the movement of freight. Port efficiency levels were determined with the data set between 1998-2000 for the benchmarking purpose in order to find the most efficient port.

Wanke et al. (2011) analyzed the Brazilian ports and factors that influence their efficiency. Several efficiency factors are identified: port ownership model, hinterland access, port hinterland characteristics, number of access channels, and cargo types handled at the port.

Caglar (2012) determined the efficiency of container, general cargo and bulk cargo terminals of Turkish private ports with the DEA method. Ates and Esmer (2011) measured the relative efficiencies of 15 Turkish ports using the data from 2010. Storage area, berth length, number of berths and number of cranes were used as inputs and container throughput data was used as the single output. This study has shown while Izmir, Marport, Kumport and MIP container terminals are the most efficient terminals, Alport has been found as the least efficient.

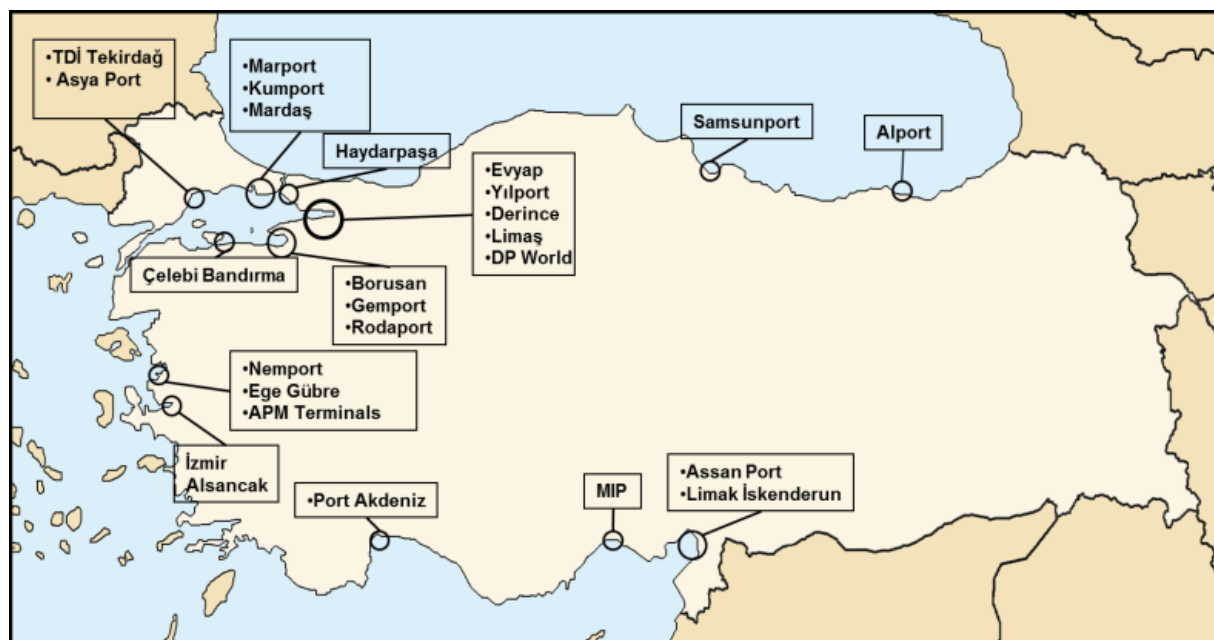
The latest attempt with DEA was made by Gokcek and Senol for measuring the technical efficiencies of the Mediterranean container ports (Gokcek and Senol, 2018: 129). Relative efficiency analysis is conducted based on data from the year of 2016. Findings of the study reveals that subjected Mediterranean container terminals can increase their output by 1,47 times without expanding their inputs. Efficiency slightly increases from eastern ports towards the western ports of the Mediterranean Sea. Other studies related with port productivity and efficiency are expressed in Table 1.

SFA and DEA methods have been widely used by researchers in order to determine the efficiency and productivity of container terminals around the globe. Noticeably, DEA has been the most preferred method for measuring the port and terminal efficiencies (Cullinane and Wang, 2006: 523).

Total container throughput at Turkish ports has reached 10.1 million TEUs. Foreign trade and cabotage container throughput is at 7,5 million TEUs and transit container throughput is 2,6 million TEUs. Growth of container throughput is 14,1% in total, 11,1% in foreign trade and cabotage, 26,1% in transit at Turkish ports (Turklim, 2018: 63).

Marmara Region which includes Ambarli ports, handles the highest container amount in Turkey with a rate of 62,7%. Mediterranean ports follow Marmara with 22,1% followed by Aegean Region ports with 14,4%. Black Sea Region ports handled only 0,8% of the total throughput (Turklim, 2018: 63).

Figure 1: Ports/Terminals capable of handling container in Turkey



Source: Turklim, 2018: 64.

While the North West Marmara Region ranks first in terms of the total berth length allocated to container ships, the Eastern Mediterranean Region ranks first in terms of the total storage yard allocated to container operations in ports (Oral, 2017: 74). Berth lengths and storage yard sizes are directly proportional to the volume of containers handled.

METHODOLOGICAL ASPECTS AND RESULTS

Methodological Aspects

DEA method is used for performance comparison in multi-output and multi-output production relationships where classical regression analysis cannot be applied directly (Baysal et al., 2005: 5). As a non-parametric approach, DEA aims to weigh the inputs/outputs for measuring the relative efficiencies of decision making units (DMUs) (Ablanedo-Rosas and Ruiz-Torres, 2009: 279).

In 1957, Farrell theoretically presented the DEA, which is widely used today. DEA was first put forward by Charnes, Cooper and Rhodes in 1978 as a mathematical programming method evaluating the relative activities of decision-making units (DMUs), which includes multiple inputs and multiple outputs. DMUs are the units that are evaluated for their ability of translating inputs into outputs by the use of a variety of applications (Charnes et al., 1978: 430).

The purpose of data envelopment analysis is to define an envelope boundary surface for all sample observations to measure their production efficiency. Each DMU is evaluated for its radial distance to this surface. Decision-making units on this surface are considered as efficient and out of the surface units are considered inefficient. Individual inefficiency values are calculated for each decision unit (Kocakoc, 2013: 18).

In the Data Envelopment Analysis, DMUs are selected first and inputs/outputs are determined. The next step is deciding whether the determined approach should be input or output oriented. The focus of input oriented approach is the minimum input quantity to be used to produce a certain output (input minimization); and in the output oriented approach is the maximum amount of output (output maximization) to be generated using a certain input. Both optimization problems give the same effective limit, but occasionally there may be differences in inactive units (Kaya, 2005: 7).

First standard model of DEA is the CCR (Charnes Cooper and Rhodes) model and the following proportional equation indicates this model:

$$Maks.\theta = \left\{ \frac{\sum_{i=1}^p a_{ki} * Xi}{\sum_{j=1}^m b_{kj} * Yj} \right\} \quad (1)$$

For every decision unit in a container port limitations are formed as;

$$k = 1, 2, 3 \dots, n \text{ and } Xi \geq 0 \text{ and } Yj \geq 0$$

$$\frac{\sum_{i=1}^p a_{ki} * Xi}{\sum_{j=1}^m b_{kj} * Yj} \leq 1 \quad (2)$$

From this point of view, it is stated as;

$$\sum_{i=1}^p a_{ki} * Xi : \text{the output function of the k. decision unit,}$$

$$\sum_{j=1}^m b_{kj} * Yj : \text{the input function of the k. decision unit.}$$

When applying DEA method in the CCR model to maximize efficiency; either the inputs are to be considered as the minimum or the output function is considered to be the maximum. The model is to be applied under any of these two constraints.

In the DEA that is input oriented;

It is accepted that: $\sum_{i=1}^p a_{ki} * Xi = 1$ and the objective equation would be;

$$\text{Minimum } Zk = \sum_{j=1}^m b_{kj} * Yj$$

In the DEA that is output oriented;

It is accepted that: $\sum_{j=1}^m b_{kj} * Y_j = 1$ and the objective equation would be;

$$\text{Maximum } Z_k = \sum_{i=1}^p a_{ki} * X_i$$

An output-oriented model is preferred if the control over inputs is low (or absent); if control over outputs is low, an input-oriented model should be preferred (Yaralioglu, 2004). CCR Input and CCR Output oriented models are applied in order to see the minimum input levels of ports and the possible maximum outputs they can produce with the available inputs. Both DEA models are run as input and output oriented and the results are evaluated. Decision-making units subjected to this study are 26 Turkish container ports/terminals.

Table 2: Descriptive statistics of variables

Criteria	Output	Inputs						
	Container throughput (TEU)	Terminal area (m ²)	Number of berth	Berth length (m)	Number of Quay Cranes	Number of yard handling equipments	Max. Draft (m)	Number of Employees
Mean	409.403	364.635	3,92	1174	7,4	40,6	16,79	536,6
Standard Deviation	466.817	200.533	2,13	534,14	3,92	31,71	6,08	351,79
Minimum	1.495	50.000	1	330	2	10	10	100
Maximum	1.711.357	1.000.000	9	2174	16	153	36	1501

The variables that affect container terminal efficiency have been derived from literature studies. Although there are different approaches, the general assumption is that the number and length of berths, terminal area, the number and capacity of the cranes used in container handling (mobile cranes and large quay cranes) and the number of employees are the input variables affecting container terminal efficiency (Marconsult, 1994; Notteboom et al., 2000; Tongzon and Heng, 2005). In this study; seven inputs and one output variables are used for the calculation. Input variables are; the terminal area (m²), number of berths, berth length (m), the number of quay cranes, the number of yard handling equipments, draft of the port (m) and the number of employees. The output variable is selected as the annual container throughput (TEU). Descriptive statistics of the collected data is presented in the Table 2.

Results

Correlation analysis is conducted in order to identify the linear relationship between variables. Since there is a low and insignificant correlation between the (Annual Throughput and Terminal area) and (Annual throughput and Draft) variables, the analysis was performed by subtracting these three inputs. If the number of inputs is reduced in the DEA analysis, the differences between DMUs can be seen more clearly. While the aim of output oriented models

is to obtain the maximum amount of output; the aim of the input-oriented models is to determine the lowest amount of input (Charnes et al., 1994; Kecek, 2010; Ates, 2010). BCC input and output oriented results obtained from the research do not represent the market conditions as there are too many efficient ports in BCC results which requires further “Super-efficiency analysis” (Chen and Du, 2015: 381). For this reason, the evaluations were interpreted according to the CCR input and output oriented analysis results.

According to the results in Table 3, 4 ports (Marport, Mersin MIP, Asyaport and Kumport) have been identified as effective in their operations. Derince Safiport has been found as the least efficient port, followed by Trabzon and Akcansa. Ports that are away from industrial zones and international trade routes showed less scores of efficiency due to the reason of less container throughputs.

Table 3: DEA efficiency scores (4 Inputs, 1 Output)

DMUs	DEA Model Efficiency Scores			
	CCR-I	CCR-O	BCC-I	BCC-O
Marport	1	1	1	1
Mersin MIP	1	1	1	1
Asyaport	1	1	1	1
Evyap	0,442	0,442	0,647	0,491
Izmir	0,774	0,774	0,807	0,785
Kumport	1	1	1	1
Yilport	0,547	0,547	0,683	0,587
Ege Gubre	0,6	0,6	0,831	0,657
Gemport	0,443	0,443	0,536	0,45
Mardas	0,605	0,605	0,852	0,743
Nemport	0,682	0,682	0,918	0,831
Borusan	0,43	0,43	0,802	0,522
Limak Iskenderun	0,724	0,724	1	1
Port Akdeniz	0,566	0,566	1	1
Assan	0,412	0,412	0,876	0,679
Haydarpasa	0,131	0,131	0,574	0,186
Roda Port	0,155	0,155	0,534	0,218
Samsunport	0,172	0,172	0,757	0,29
DP World	0,974	0,974	1	1
Trabzon	0,022	0,022	0,627	0,03
Limas	0,07	0,07	1	1
C. Bandirma	0,079	0,079	0,823	0,206
Derince Safiport	0,002	0,002	0,44	0,003
Akcansa (Ambarli)	0,058	0,058	1	1
SOCAR Terminal Aliaga	0,932	0,932	1	1

Results show that the capacity utilization of the container ports in Turkey is about 40.57% which accounts for a huge amount of capacity surplus. Additionally, according to the optimization of CCR-I model, “number of berths” has been found as the most inefficient input

for Turkish container ports, followed by berth length, number of quay cranes and number of container yard handling equipments. In case of full capacity utilization, using the existing resources, ports in Turkey can handle %48,7 more containers annually according to the findings of CCR-Output oriented model. Although the terminals have a certain capacity, low amount of container handling in the year of 2017 had caused the performance of many terminals to be calculated as low.

The highest correlating variable with the container throughput has been found as “Number of personnel” with a score of 0,87 and “Number of Quay cranes” with a score of 0,86. Therefore these variables are the most significant determinants of the operational efficiency in container terminals. As a result of this study, Marport, Mersin MIP, Asyaport and Kumport were found to be the most efficient ports with scores of 1. The most inefficient ports are determined as; Derince Safiport, Trabzon and Akcansa, respectively. Derince Safiport has made new investments for container handling equipments in 2018 and it is found to be inefficient due to the fact that the amount of containers handled was very low in 2017. Also Trabzon Port has been found as highly inefficient as the industrialization rate in the Black Sea Region of Turkey is quite low. Furthermore, another handicap of the port is that the hinterland connection is only possible by roadway. Akcansa port is mainly focused on bulk cargoes and container throughput of the port has been 13.310 TEU and the efficiency score was found as 0,058 for container handling. Terminals with high performance are located close to the industrial zones and/or to large hinterlands and the terminals with low efficiency scores lack sufficient and strong connections (i.e. railway connection) with their hinterland.

CONCLUSIONS

Port investments are long-term and highly expensive investments. Efficiency of ports and avoiding waste of resource provide cost and time advantages for port owners and users. Therefore, infrastructure and superstructure planning should be done very well before the port constructions or investments. Port location, capacity, equipments, number of employees and other related parameters are the factors affecting the efficiency and the competitiveness of a port. Inefficiencies resulting from i.e. idle capacity, non-operating equipment, over employment are some of the factors that reduce profitability.

Most of the ports in Turkey do not only serve to containerized cargo but to different types of cargoes such as; dry and liquid bulk, Ro-Ro and project cargoes etc. For this reason, Turkish ports do not make the necessary investments in container terminals. This situation creates a lack of specialization on container handling and delays the process of reaching world standards in the services provided for container transportation.

Located at the crossroads of the East-West and North-South trade routes, Turkey has a significantly important geographical position. Yet however, it is hard to claim that Turkey holds a high proportion of container transportation which is growing its share year by year in the world maritime trade. Turkey also constitutes a high potential for transit cargoes as well. However, Turkish container terminals cannot get the deserved share from the transit freight

market due to lack of infrastructure for accommodating large-scale container vessels operating in main trade routes.

DISCUSSION AND RECOMMENDATIONS

In line with previous studies, ports located close to the industrial zones and/or to the international trade routes have found to be more efficient and local ports, and/or ports that have hinterland connectivity problems are found to be relatively inefficient.

Findings of this study overlap with the results of the study done by Alpaslan et al. (2013) which indicates Black Sea ports of Turkey as inefficient compared to the other countries' ports in that region. Ates and Esmer (2011) studied relative efficiencies of 15 Turkish container ports and identified Marport, Izmir, Mersin MIP and Kumport container terminals as relatively efficient and the only Black Sea Region port subject to that study "Alport" as the most inefficient container port. Both studies seem coherent in the essence of ports with highly industrialized and populated hinterlands and/or with a close location to main trade routes are found to be more efficient. On contrary, Izmir Port is replaced by Asyaport in the findings of this study as efficient and similarly the Black Sea ports are found to be the least efficient ports.

The DEA analysis used in this study is extremely sensitive to inputs and outputs and their accuracy. Increasing the number of DMUs used in the analysis would boost the accuracy of the analysis and make things more clear in terms of the separation of efficient ports from the inefficient. This study comprised all container ports in Turkey. 4 ports were found to be relatively efficient. In future studies, efficiency of these ports can be revealed by making super efficiency analysis among themselves. Also comparing Turkish ports with best practitioner international hub port equivalents would help understanding the condition of Turkish ports in a better way.

Although this study avoids the human factor, it is also a significant determinant on port efficiencies. Number of handling equipments and quay cranes are used as inputs in this study but the performance of these equipments depends on the operators. It can be discussed in further studies how to integrate the human capabilities and skills into the performance measurements.

One of the facts determined in the study is that the inputs and outputs used in the efficiency analysis might not be measured by every port in accordance with certain standards, in the same and comparable way. The declarations of the official institutions were taken as basis. Therefore, as a need, a guidebook can be constituted by the authorities or port organizations in order to standardize the international port performance criteria measurements.

As mentioned by Cetin et al. (2017) the ultimate goal of container ports is to increase their profitability. Increasing the port efficiency and effectiveness are of many cornerstones towards achieving this goal. Fiskin et al. (2016) emphasized that there are numerous elements that affect the competitiveness of container ports. These can be summarized as; time spent at port for a container vessel, location of the port, port service quality, port facilities and

equipments, port tariff, intermodal connections and port draft. Competitive advantage is only possible when all these elements are optimally utilized and combined towards achieving port operational efficiency and effectiveness. The DEA analysis results compare the ports among themselves and pick the most efficient port(s) from the sample. It would be a wrong statement to say that ports have been found as effective in this study operate hundred percent efficiently. For example, Marport is found to be efficient according to the CCR-I model but it cannot be said that it is a productive port on a world scale.

Ports need to plan their needs coherently and utilize in particular from the establishment of a strong bond with their hinterlands through rail and road connections. Ports in Turkey should adapt their infrastructures and superstructures by taking the best practitioner ports in the world as benchmarks, focusing on the recent technological developments in container shipping and port management techniques.

REFERENCES

- Ablanedo-Rosas, J. H., & Ruiz-Torres, A. J. (2009). Benchmarking of Mexican ports with data envelopment analysis. *International Journal of Shipping and Transport Logistics*, 1(3), 276-294.
- Acosta, M., Coronado, D. and Cerban M. (2007). Port competitiveness in container traffic from an internal point of view: The experience of the port Algeciras Bay. *Maritime Policy & Management*, 34(5), 501-520.
- Alpaslan, A., Esmer, S., Cakir, E., & Balci, K. (2013). Karadeniz konteyner terminallerinin göreceli etkinlik analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-22.
- Ates, A., & Esmer, S. (2011). Veri Zarflama Analizi ile Türkiye'deki konteyner terminallerinin etkinlik ölçümü. *Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu*, 26-29.
- Ates, A., (2010). Türkiye Konteyner Terminallerinde Verimlilik Analizi. Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Su Ürünleri Mühendisliği Anabilim Dalı, Unpublished PhD Thesis. Erzurum.
- Barros, C. P., & Athanassiou, M. (2004). Efficiency in European seaports with DEA: evidence from Greece and Portugal. In *Port Management* (pp. 293-313). Palgrave Macmillan, London.
- Baysal, M.E., Alçılar, B., Çerçioğlu, H., Toklu, B. (2005). "Türkiye'deki Devlet Üniversitelerinin 2004 Yılı Performanslarının, Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Belirlenip Buna Göre 2005 Yılı Bütçe Tahsislerinin Yapılması", *SAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5-45.
- Bichou, K. (2012). An empirical study of the impacts of operating and market conditions on container-port efficiency and benchmarking. *Research in Transportation Economics*, 42(1), 28-37.
- Caglar, V. (2012). Türk Özel Limanlarının Etkinlik ve Verimlilik Analizi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, PhD Thesis.
- Cetin, I., Balci, G., Esmer, S. (2017). Uzayan Liman Özelleştirme Sürecinin Etkileri: İzmir Alsancak Limanı Vaka Çalışması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 112-134. DOI: 10.18613/deudfd.351630.
- Charnes, A., Cooper, W. W., & Rhodes, E. (1978). Measuring the efficiency of decision making units. *European journal of operational research*, 2(6), 429-444.
- Charnes, A., Cooper, W. W., Lewin, A. Y., & Seiford, L. M. (1994). Data Envelopment Analysis: Theory. *Methodology and Applications*. (1st ed.) Kluwer Academic Publishers, Boston.
- Chen, Y., & Du, J. (2015). Super-efficiency in data envelopment analysis. In *data envelopment analysis* (pp. 381-414). Springer, Boston, MA.
- Cullinane, K., & Wang, T. F. (2006). Data envelopment analysis (DEA) and improving container port efficiency. *Research in Transportation Economics*, 17, 517-566.
- Fiskin, C. S., Akgul, E. F., & Cetin, Ç. K. (2016). Liman Rekabetçiliğini Etkileyen Faktörler: Ege Bölgesi Konteyner Terminalleri Kullanıcılarına Yönelik Bir Vzahp Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 8, 1-23.
- Francou, B. (2002). Port Performance Indicators. Unpublished lecture handout, World Maritime University, Malmö, Sweden.
- Gleason, J. M., & Barnum, D. T. (1982). Toward valid measures of public sector productivity: Performance measures in urban transit. *Management science*, 28(4), 379-386.
- Gokcek, V., & Senol, Y. E. (2018). Efficiency Analysis of Mediterranean Container Ports. *Journal of ETA Maritime Science*, 6, 129-40.
- Haralambides, H. E. (2007). Structure and operations in the liner shipping industry. *Handbook of Transport Modelling*. Pergamon-Elsevier Science, 761-775.
- Hoshino, H. (2010). Competition and collaboration among container ports. *The Asian Journal of Shipping and Logistics*, 26(1), 31-48.
- Hung, S. W., Lu, W. M., & Wang, T. P. (2010). Benchmarking the operating efficiency of Asia container ports. *European journal of operational research*, 203(3), 706-713.
- Kaya, D. (2005). "Dezenflasyon Sürecinde Türk Bankacılık Sektöründe Etkinliğin Gelişimi", *BDDK ARD Çalışma Raporları*, 2005/10, Araştırma Dairesi, 7.

- Kecek, G., (2010). Veri Zarflama Analizi Teori ve Uygulama Örneği. Siyasal Kitabevi.
- Kocakoc, I. D. (2003). Veri Zarflama Analizi'ndeki Ağırlık Kısıtlamalarının Belirlenmesinde Analitik Hiyerarşi Sürecinin Kullanımı. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(2).
- Korea Maritime Institute. (2005). "A Study on Port Performance Related to Port Backup Area in the ESCAP Region. 1-109.
- Marconsult. (1994). Major Container Terminals Structure and Performances. Report Genoa.
- Notteboom, T., Coeck, C., Van Den Broeck, J. (2000). Measuring and Explaining the Relative Efficiency of Container Terminals by Means of Bayesian Stochastic Frontier Models. International Journal of Maritime Economics 2, (83-106).
- Oral, E. Z. (2017). TURKLİM Türkiye Limanları Kapasite Raporu, Türkiye Liman İşletmecileri Derneği. P.74.
- Poitras, G., Tongzon, J., & Li, H. (1996). Measuring port efficiency: An application of data envelopment analysis. *Department of Economics and Statistics, National University of Singapore*.
- Suykens, F. (1983). A few observations on productivity in seaports. *Maritime Policy & Management*, 10, 17-40.
- Tongzon, J. (2001). Efficiency measurement of selected Australian and other international ports using data envelopment analysis. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 35, 107-122.
- Tongzon, J. and Heng, W. (2005). Port Privatization, Efficiency and Competitiveness: Some Empirical Evidence from Container Ports(Terminals). *Transportation Research Part A*: 39(405-424).
- Tongzon, J. L. & Ganesalingam, S. (1994). An evaluation of ASEAN port performance and efficiency. *Asian Economic Journal*, 8, 317-330.
- Tongzon, J. L. (1995). Determinants of port performance and efficiency. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 29, 245-252.
- Turklim. (2018). Turkish Port Sector Report (2018). TURKLİM. Istanbul.
- UNCTAD. (1976). Port Performance Indicator. Monographs on Port Management. Pgs 1-23.
- UNCTAD. (2017). Review of maritime transport. New York and Geneva.
- Wang, TF., Song, D.W. (2003). Container port production efficiency: A comparative study of DEA and FDH approaches. *Journal of Eastern Asia Society for Transportation Studies*, 5, 698-713.
- Wanke, P. F., Barbastefano, R. G., & Hijjar, M. F. (2011). Determinants of efficiency at major Brazilian port terminals. *Transport Reviews*, 31(5), 653-677.
- World Bank. (2007). World Bank Port Reform Toolkit. Washington, DC, US: World Bank.
- Yaralioglu, K. (2004). Uygulamada Karar Destek Yöntemleri, İzmir: İlkem Ofset.

The Role of Sacred Natural Sites in Nature Conservation at “Kazdagi” (Mount Ida) National Park, Balıkesir, Turkey

Dr. Yılmaz Ari, Bandırma Onyedi Eylül University
yari@bandirma.edu.tr

ABSTRACT

Nature conservation has become the primary means of protecting important natural areas officially during the last 100 years. However, protecting natural sacred sites by local communities dates back to hundreds of years because parts of local cultures are embedded to these places and local communities put much effort to safeguard these areas before modern conservation programs have arrived in these sites. This research evaluates sacred natural sites in and around Kazdagi National Park in Balıkesir, Turkey from a perspective of the significance of their value as an asset for nature conservation. Fifteen sacred sites were identified in and around Kazdagi National Park and they were categories depending on their natural characteristics and the reason why people visit all these places. As previous literature suggested the more people visit these sites the more importance was attached to them. I will try to identify ways in which all these sacred natural sites can be integrated into modern conservation programmes. The local communities have developed strategies to manage these places. These sites can help to popularize the nature conservation efforts but have the potential to invite more people than the carrying capacity of the protected areas. Therefore, careful conservation planning is needed to provide sustainable use and integration of these sacred natural sites into modern conservation programmes.

Keywords: Geography, Nature Protection, Sacred Natural Sites, Traditional-Ecological Knowledge, Kazdagi National Park.

INTRODUCTION

Nature conservation can be defined as “The legal, administrative, technical and social arrangements that are required to transfer the relatively unspoiled areas of nature to the next generations by preserving biological and cultural diversity in line with specific objectives” Arı, 2019, p. 166). The official nature conservation history started in the World when The Yellowstone National Park was created in 1872 in the United States of America (USA). The local and indigenous peoples were moved out from the park’s area (Colchester, 2004) and the “Yellowstone model of management” has become common management practice throughout the World for a long time (Anderson and Grove, 1987; Mombeshora and Le Bel, 2009; Jeanrenaud, 2002; Adams, 2003). Dowie (2005) reported that the idea behind this practice came from one of the earliest conservationists in the USA, John Muir, and he put the rationale for this approach as “wilderness should be cleared of all inhabitants and set aside to satisfy urbane people’s tastes for recreation and spiritual renewal.” When the first national park was declared in Turkey in 1958, the Yellowstone model was seen instrumental and followed by in this new park and in the other national parks and PAs in Turkey afterward. However, although the original model that brought about “strict rules” on human usages was modified in the U.S and in some other countries over time, the original form has been followed by in Turkey. This approach has created problems in many of the protected areas (PAs) because people were already living in those places that the government wanted to reserve as PAs.

Created in 1992 for protecting important biodiversity and some endemic species in addition to some geomorphologic features, the Kazdagi National Park (KDNP) has caused similar problems between especially the local cultural groups, including *Tahtacı Türkmenleri*, and *Yörüks* and the administration over the use of the park’s resources because local communities have used these resources for livelihood. Local people used the KDNP’s resources not only for livelihood purposes but also for spiritual purposes (Arı & Soykan, 2006a; Robson & Berkes, 2010). When the national park was created a number of conflicts arose as a result of the management practice at KDNP (Arı & Soykan, 2006b). Some of these conflicts came out as a result of local communities desire to use the sacred natural sites (SNS) inside the KDNP.

SNSs have been defined as: “areas of land or water having special spiritual significance to peoples and communities” (Wild & Mcleod, 2008). These can be anything such as forest, groves, caves, springs, rivers or any part of an entire landscape surrounding special human artifact such as tombs, shrines or temples (Dudley, Higgins- Zogib & Mansourian, 2009). SNSs are very important areas for at least two reasons. First, local and indigenous people value and use these areas for a variety of purposes, but the spiritual uses dominate their practice. Secondly, particularly in the last 10-15 years, researchers documented that SNSs are important biodiversity hotspots at the same time. Because the SNSs attracted more people than other natural areas, natural resources are more threatened than other places. How the locally valued SNSs can be integrated into modern conservation programs remain unclear despite the efforts of communities and some NGOs. Therefore, the purpose of this study is to determine the SNSs and evaluate the significance of these sites for modern conservation programs and for biodiversity at Kazdagi National Park in Turkey.

After the introduction theoretical basis for the work is discussed. This section demonstrates how SNS can attract the attention of the researchers and the method of data collection and analysis. Then the cultural and biological characteristics of KDNP are stressed and the SNS inside and around KDNP categorized for the first time. In the conclusions section, some implication of the presence of SNSs are discussed and some suggestions were made as to how SNSs can be better integrated into the current management practice at KDNP and beyond.

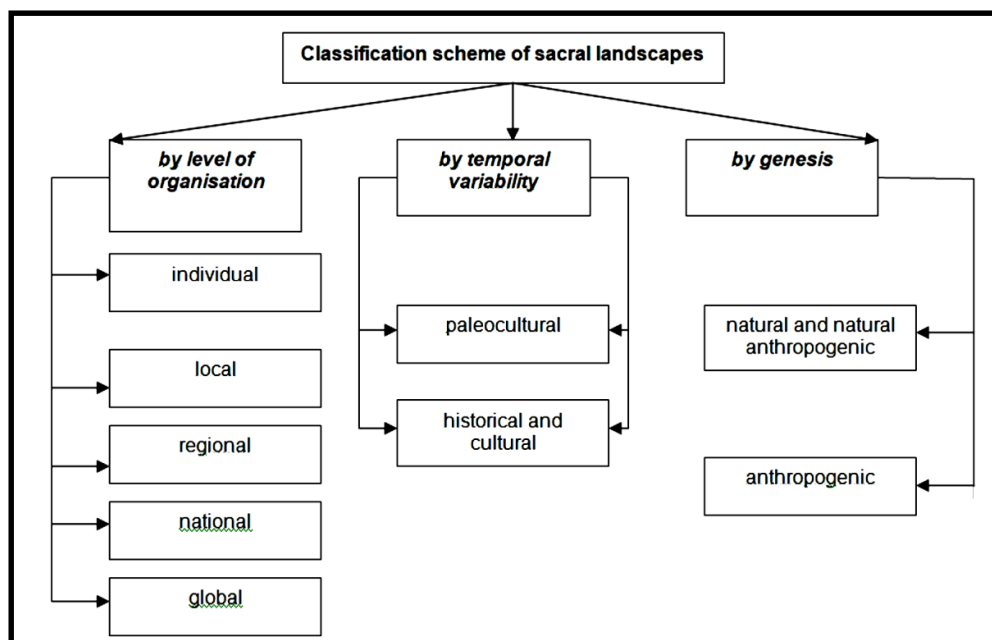
THEORETICAL FRAMEWORK AND METHOD

Theoretical Framework

Currently official nature conservation efforts concentrate on wildlife and ignore the cultural dimension of local communities. Local communities value the natural environment and protect certain natural areas as “sacred natural sites” because of their significance for various reasons. The traditional conservation practice banned local people from doing their cultural and traditional activities inside the protected areas until recently. It is in the last 30-40 years that the rights of local and indigenous people were recognized. The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP) is an important benchmark. Article 12 of that declaration states that:

Indigenous peoples have the right to manifest, practice, develop and teach their spiritual and religious traditions, customs and ceremonies; the right to maintain, protect, and have access in privacy to their religious and cultural sites; the right to the use and control of their ceremonial objects; and the right to the repatriation of their human remains (UNDRIP, 2007).

Figure 1: Classification of Sacred Landscapes (Source: Mishchenko, 2018).



One of the reasons, why the local and indigenous people are dependent on the protected areas, is the SNSs inside the protected areas. Interest on the importance of SNSs has increased since the mid-1990s, which has contributed to the understanding and the conservation of sacred sites (Berkes, 2008; Carmichael et al, 1994; Posey, 1999). SNSs can be found in any

part of the world perhaps except for Antarctica (Verschuuren, McNeely, Oviedo & Wild, 2012). We do not have an inventory of SNSs in each country but it seems that there are maybe millions of them in different countries and new SNSs are created when people move to new places and start using the natural environment as they did in their previous environments. Many global factors affect SNSs. Some of them are determined as the following by Verschuuren, et al. (2012, p. 12):

- global human population increase;
- modernity and erosion of traditional culture;
- biodiversity loss, habitat and species decline, species extinction and ecosystem damage;
- industrialization of agriculture, forestry, fisheries or other types of land and sea use;
- extractive and energy industries;
- growth of cities, urbanization and transport networks;
- increased conflict over resources;
- weakened livelihood systems and poverty;
- social and political changes and conflicts in the geopolitical realm;
- globalization of the dominant economic model based on continual growth, detached from ecological realities;
- decline in spiritual values;
- climate change.

Although SNSs are related to the local communities use, they proved to be of global importance. Some of these places are overused because of the pressure of global economic forces (Dudley, Hockings & Stolton, 2003). In fact, SNSs have higher biodiversity because they have been protected by local people better than the other areas. There are many SNSs inside officially protected areas but their value for conservation is not recognized by the conservation officials. As the rights of local people, traditional values of SNSs were not recognized in modern conservation practice. The reason for the lack of recognition is because the conservation officials have not recognized the role these places play in conserving nature. However, that role was recognized in among conservationists and researchers in the last 15 to 20 years. Mountains are one of these sacred places. Bernbaum (2012, p. 33-34) expressed that importance as: “The clouds that hide their summits, the storms that lash their ridges, the springs that issue from their slopes, the silence that envelopes their isolated cliffs and forests, all combine to suffuse them with an aura of mystery and power.”

Most of protected area managers have been trained to manage natural resources and their training usually conforms to scientific and quantitative approaches. However, sacredness is a concept that cannot be understood with the concepts developed by modern science. In order to understand the cultural and spiritual values of natural areas, and the local use of those areas the protected area managers must be competent in folk cultures and in traditional resource use

and ecological knowledge strategies. While the latter has been taught to the managers lately during their formal education, the former has not found a place in formal curriculum yet. Therefore there is a huge gap as to how the protected area managers should integrate the SNSs and the traditional usages of these sites into modern conservation programs.

Whether they are in a formally protected area or not, the SNSs face a number of threats stem from modern day societies. The threats include the change in land-use practices, growth, and movement of local and non-local people, urbanization, mining, forestry, agriculture, excessive visitation, overuse of the resources, looting of burial places and archeological sites, vandalism and neglect (Wild, McLeod, & Valentine, 2008). Therefore protecting SNSs are utmost importance whether they are inside or outside formally recognized protected areas. Lately the IUCN developed documents advising the protected area managers. Sacred natural sites: guidelines for protected area managers were published in 2008 and proposed principles some principles for protecting SNSs: These principles are (p. 21-25):

Principle 1: Recognize sacred natural sites already located in protected areas.

Principle 2: Integrate sacred natural sites located in protected areas into planning processes and management programs.

Principle 3: Promote stakeholder consent, participation, inclusion and collaboration.

Principle 4: Encourage improved knowledge and understanding of sacred natural sites.

Principle 5: Protect sacred natural sites while providing appropriate management access and use.

Principle 6: Respect the rights of sacred natural site custodians within an appropriate framework of national policy.

Protected area managers are expected to take these principles into consideration and manage the protected areas with recognition and appreciation of SNSs.

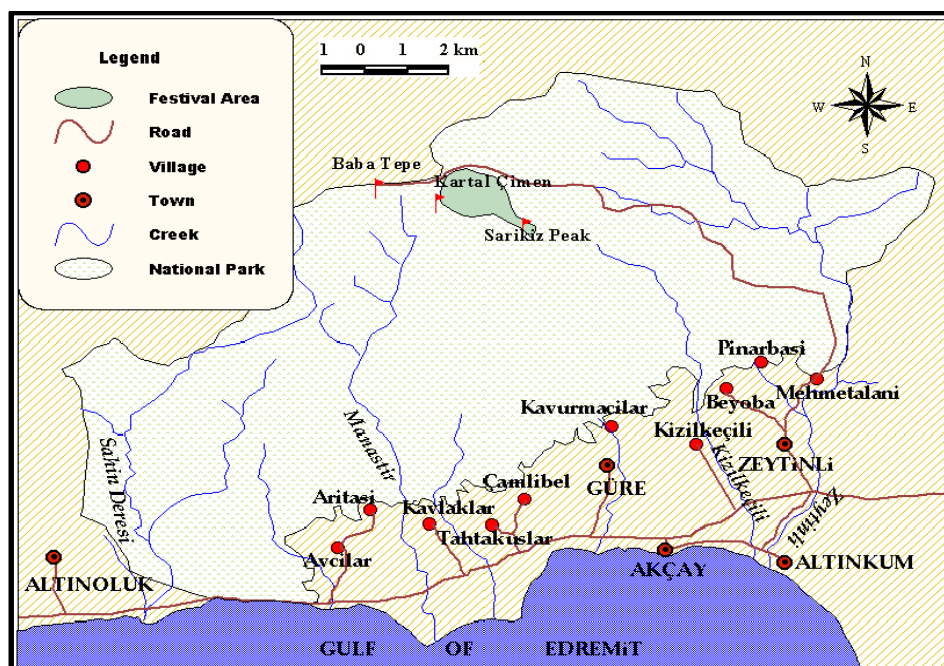
Method

In order to determine the SNS in KDNP and surroundings extended fieldwork has been conducted in the region in different times in the last 10 years. This included visiting the SNSs, observing the local communities and tourist use of these sites. Participant observation was done during the particular events held by local communities at the SNSs. Interviews were held with the community and religious leaders in the field. The administrators of KDNP were also interviewed to get information about their observation and views of SNSs. Then SNSs were evaluated and categorized using IUCN's guidelines. The reason for sacredness was determined for each of the sites. Then some suggestions were made as to how the SMSs can be integrated into modern conservation programmes.

THE STUDY AREA

Kazdağı (Mount Ida) National Park is located in NW Turkey within the borders of Balıkesir province (Figure 1). The park was created in 1993 to protect more than 32 endemic species of plants including the tree *Abies nordmanniana ssp. equi-trojani*, geomorphological characters, and wild animal species. The park covers a larger area which is more than 21 000 hectares.

Figure 1: The location of Kazdagi National Park, NW Turkey.



Protection aimed at the same time to protect abundant water resources, interesting geomorphologic features and culturally important sacred places. In mythology, the mountain was called 'Ida with a thousand springs' stressing its importance for water resources. Considering that there has been a high population increase especially to the south of the park, this abundance of water will play a crucial role in the future planning of the region. The park has a high biological diversity including 800 taxa of plants (Satıl, 2009), and some animals including bear and wild pig. The park has beautiful natural scenery and tourists can enjoy a view of the Gulf of Edremit, the Dardanelles, and with a clear view of the Aegean islands from several viewpoints set at the mountain (Arı, 2004a; 2004b).

The area is well known for its clean air and believed to be good for some illnesses such as asthma. Because of the abundant water resources, clean air, and other perceived positive perceptions the area attracted many amenity migrants and especially the south of the park has been experienced a population increase and the commodification of the land over the past 15-20 years (Hurley & Arı, 2018). Many outsiders came and settle in the area in either summer houses or build permanent houses. As a result, a rapid population increase happened along the seaside of the Bay of Edremit and southern slopes of Kazdağı. Therefore the area is under threat

of overpopulation associated increase in resource use. Especially the summer population is more than the winter population, demanding the use of water resources of the mountain. Harboring important gold reserves, lately, the area is in the agenda of mining companies and the turmoil of a conflict between local populations, environmental organizations, governments and multinational mining companies (Hurley & Arı, 2011).

SACRED NATURAL SITES AT KAZDAGI NATIONAL PARK

As opposed to some other protected areas around the World where protected areas were reserved without taking into consideration of sacred places, Kazdagi region was declared as a national park in 1993 and one of the reasons for the declaration was to preserve the culturally important and sacred natural areas as well. In fact, Kazdagi has many sacred natural and cultural sites and they are at the core of the nature protection efforts in the area. The sacred areas in and immediate surroundings of Kazdagi National consists of peaks, large landscape pieces, trees, places where tombs of important religious leaders located, waterfalls, ponds, and springs (Table 1).

Table 1: A Typology of Sacred Natural Sites in Kazdagi National Park

Category	Name of SNS
Peaks	Gargaros Tepe, Baba Tepe, Sarıkız Tepe
Landscape	Kaz avlusu, Kartal Çimen, Elif Kaçan
Trees	Ağlayan Çam, Gelin Çamı, Emine Çınarı
Tombs	Dilek dede, kekli dede, Şıp Şıp dede, Kireç dedesi, Kaşıkçı dede, Yaren dede, Hüseyin dede, Yağmur dede, Garip dede
Waterfalls	Sütüven, Ayı deresi
Ponds	Hasanboğuldu
Springs	Dede Pınarı

Mythology is an important component of the park because Zeus, the King of Gods was believed to have lived in the mountain and Paris; the son of the King Priam of Troy spent most of his life here. It is believed that the God Zeus watched the war of Troya from here and the uppermost part of the mountain is considered sacred because the legend has it that Zeus lived in this part of the mountain. The religious importance has continued throughout the Muslim era.

This is because of legends that are associated with certain parts of the mountain. The park has two very well-known legends and they have been told among the local population for centuries. The *Sarikiz* legend involves a young girl accused of having unaccepted social behavior and excluded from society to live the rest of her life in the mountain. Today one of the highest three peaks of the mountain harbors Sarikiz Tomb, at 1624 m altitude and probably it is the most visited part of the park (Figure 2).

Figure 2: The Sarikis Tepe and Sarikiz Tomb



Figure 3: The Hasanbogundu Pond and Emine Tree



The *Hasanboğuldu* legend, on the other hand, involves a love story and features a man, Hasan, dying on the way of struggling to unite Emine, daughter of a wealthy man at the time (Duymaz, 2001). Eventually Hasan, not being able to carry the salt bag in his bag through the mountain peak, fainted while climbing the rocks to reach the top of the mountain which was

the condition to reunite Emine, and fall down the pond and drowned there. When Emine heard the story she came to the spot and was so sad that she hanged herself on the plane tree there (Figure 3).

There are also sacred trees. The sacredness of the trees is associated with different reasons. One legend has it that an old tree inside the national park has witnessed an unfortunate event and started crying hundreds of years ago and the tree still cries implying the continuous flowing of the resin from the trunk of the tree (Figure 4). One other tree which is called the pride's pine is believed to provide fertilization for the newly married brides if they circumambulate seven times right after the wedding ceremonies.

Figure 4: The Crying Pine inside Kazdagi National Park.



There are sacred places reserved for these legends and they are one of the most important tourist attractions in addition to natural characteristics. We know from the literature that eco-tourism largely depends on natural properties. There are daily recreational places that have developed in conjunction with natural properties around Kaz Dağı (Köse, 1997). However, here cultural properties play an important role as well. This importance is associated with certain places that are significant for cultural reasons. A number of studies have investigated these cultural characteristics and concluded that the cultural structure of the area contributes to ecotourism a great deal.

CONCLUSIONS

KDNP is perhaps one of the richest national parks not only in Turkey but also in the World in terms of SNSs. Current conservation practice at the site takes into consideration of SNSs but there is a number of problems with the management practice. The SNSs are under threat of local people's use and also tourists' use. The SNSs at KDNP are located at areas of high biodiversity, therefore especially with the declaration of the national park and ever-increasing visitors and eco-tourist (Arı, 2008; Arı & Hurley 2010) not only the resources of the park in general but also the resources at SNSs are under threat. Before the area put under formal protection, the local community took full responsibility to protect the resources of the park and

SNSs, but after official conservation system arrived, there have been conflicts between local community and park's administration. Some of the SNSs have been used by local communities for centuries for cultural rituals and festivals. During the festivals there is pressure on natural resources and the resources need to be used in a more sustainable way.

REFERENCES

- Adams, W.M. (2003). Nature and the colonial mind. In: *Decolonizing Nature: Strategies for Conservation in a Post-Colonial Era* (eds. W.M. Adams and M. Mulligan), pp. 16-50. Earthscan; London.
- Anderson, D. & Grove R. (1987). *Conservation in Africa: People, policies and practice*, Cambridge University Press.
- Arı Y., (2008). Eko turizm mi ego turizm mi? Kazdagi (Balıkesir) Örneği. In *V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (pp. 421-428). Ankara.
- Arı, Y. & Hurley, P. (2010). Doğal zenginlikler ve şehrsel politik ekolojik dönüşümler: Edremit körfezi örneği, Balıkesir. TUCAUM, VI. ulusal coğrafya sempozyumu bildiriler kitabı içinde (s. 345-353). Ankara.
- Arı, Y. & Soykan, A. (2006a). Kazdagi Milli Parkı'nda kültürel ekoloji ve doğa koruma. *Türk Coğrafya Dergisi*, 44, 11-32.
- Arı, Y. (2019). Nature conservation at Gönen Creek Delta Wetlands (Balıkesir): Water, culture and life. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40, 151-171.
- Arı, Y., (2004a). Effects of cultural diversity on ecological sustainability at national parks of Balıkesir: a comparative analysis. In *Proceedings of The Third Turkey-Romania Geographic Academic Seminar*, (pp.211-223). İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Arı, Y., (2004b). Environmental impacts of Cılbak Rituals at Kazdagi National Park, Turkey. In *Proceedings of The Third Turkey-Romania Geographic Academic Seminar*, (pp. 224-230). İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Arı, Y., Soykan, A. (2006b). Kazdagi Milli Parkı'nın yerel toplumlar üzerindeki ekonomik ve sosyal etkileri, In *Kazdağları 2. Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (pp. 234-245), Çanakkale.
- Berkes, F. (2008) *Sacred Ecology, Traditional Ecological Knowledge and Resource Management*, Routledge, New York and London
- Bernbaum, E. (2012). Sacred mountains and global changes: impacts and responses. In *Sacred Natural Sites* (pp. 59-67). Routledge.
- Carmichael, D.L., Hubert, J., Reeves, B. & Schanche, A. (1994). *Sacred Sites, Sacred Places*, Routledge, Oxford.
- Colchester, M. (2004). Conservation policy and indigenous peoples. *Environmental Science & Policy*, 7(3), 145-153.
- Dowie, M. (2005). Conservation refugees: when protecting nature means kicking people out. *Orion*, 1:6-27.
- Dudley, N., Higgins- Zogib, L., & Mansourian, S. (2009). The links between protected areas, faiths, and sacred natural sites. *Conservation Biology*, 23(3), 568-577.
- Dudley, N., Hockings, M., & Stolton, S. (2003). Protection assured. *Guaranteeing the effective management of the world's protected areas—a review of options. A background paper for the World Commission of Protected Areas*. IUCN, Gland, Switzerland.
- Duymaz, A. (2001). Kazdagi ve Sarıkız efsaneleri üzerine bir değerlendirme. *Balıkesir Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (5), 88-102.
- Hurley, P. T. & Arı, Y. (2011). Mining (dis) amenity: The political ecology of mining opposition in the Kaz (İda) mountain region of western Turkey. *Development and Change*, 42(6), 1393-1415.
- Hurley, P. T. & Arı, Y. (2018). Saying “No” to (the) Oxygen Capital? Amenity migration, counter-territorialization, and uneven rural landscape change in the Kaz Dağları (İda Mountains) of western Turkey. *Journal of Rural Studies*, 62, 195-208.
- Jeanrenaud, S. (2002). *People-oriented approaches in global conservation: Is the leopard changing its spots?* International Institute for Environment and Development, and Institute for Development Studies, London.
- Köse, A. (1997). Kaz Dağı'nda doğal çevre özelliklerine dayanan günübirlik rekereasyon alanlarına üç örnek: Ayazma, Pınarbaşı ve Sütüven. *Türk Coğrafya Dergisi*, (32), 237-262.
- Lyratzaki, I. (2010). Alevi-Bektashi communities in southeastern Europe: spiritual heritage and environmental consciousness. In *The Diversity of Sacred Lands in Europe*, Josep-Maria Mallarach, Thymio Papayannis and Rauno Väisänen (Eds.), pp. 95-107.

- Mishchenko, O. V. (2018) Classification scheme of sacred landscapes. *European Journal of Geography*, 9(4), 62-74.
- Mombeshora, S., & Le Bel, S. (2009). Parks-people conflicts: the case of Gonarezhou National Park and the Chitsa community in south-east Zimbabwe. *Biodiversity and Conservation*, 18(10), 2601-2623.
- Posey, D. (ed) (1999) 'Cultural and spiritual values of biodiversity', a comprehensive contribution to the UNEP Global Biodiversity Assessment, Intermediate Technology Publications, London.
- Robson, J. P., & Berkes, F. (2010). Sacred nature and community conserved areas. *Nature and Culture: Rebuilding Lost Connections*, Earthscan/James & James, 197-216.
- Satıl, F., 2009. Threatening factors on plant diversity of Kazdağ (Ida mountain) national park in Turkey and suggestions for conservation. *Biotechnol. Biotechnol. Equip.* 23 (2), 208–221.
- UNDRIP (2007) 'Declaration on the rights of indigenous peoples, United Nations', General Assembly, 61st session, agenda item 68, Report of the Human Rights Council.
- Verschuuren, B., McNeely, J., Oviedo, G., & Wild, R. (2012). Introduction: Sacred natural sites the foundations of conservation. In *Sacred Natural Sites* (pp. 27-40). Routledge.
- Wild, R., McLeod, C., & Valentine, P. (2008). *Sacred natural sites: guidelines for protected area managers* (No. 16). IUCN.

Recent Technologies and Methods in Restaurant Kitchens

Ms. Havva Gozgec Mutlu, Bandirma Onyedi Eylul University²³
hgozgec@bandirma.edu.tr

ABSTRACT

This study aims to examine and evaluate sustainable technology and methods of restaurant kitchen units, new technological developments. The recent and sustainable technologies in restaurant kitchens were investigated and the technologies considered important were included in the conceptual infrastructure of the study. These applied technologies have been evaluated in terms of many criteria. Evaluation criteria; customer satisfaction, service quality, employment and sustainability. The technologies included in the study were evaluated within the scope of this criterion. In this study, information was provided to sector managers about cost-effective and sustainable technologies. In practice, the study is a guide in the technology purchases of restaurant operators.

Keywords: Recent Technologies, Kitchen, Restaurant, Sustainability.

²³ This work was supported by Scientific Research Projects Coordination Office of Bandirma Onyedi Eylul University. Project Number: BAP-19-1009-035.

INTRODUCTION

Technological developments have shown their effectiveness in tourism sector as well as in all other sectors. Sustainable smart technologies have been used in every part of the hotel. Restaurant kitchens have also started to save time and labor costs by using the recent technologies. With the development of these technologies, the human factor has moved away from the kitchens and the errors have been reduced caused by people (Önemli, 2015). It has been claimed that one day, robotic kitchens can make world class meals (Butterman, 2019). The world's first robotic kitchen, SPYCE, produces meals, by seven automatic cooking pans in less than 3 minutes and more affordable (SPYCE, 2019).

Innovations in kitchens rapidly increased during the Internet of Things period. The use of mobile, cloud, sensors and other smart technologies has made chefs more responsive and intelligent by changing the interaction of chefs with food. According to Gartner, up to 2020 large data analysis will benefit from at least 15 percent savings in food and beverage (Klupacs, 2016). Smart kitchen concepts designed by IKEA for the year 2025 show the progress in this area. These kitchens are fitted to a few meters and the primary goal is to avoid wasting less food and water instead of doing all the work. The smart table designed for this aims to reduce the amount of food going to the trash by showing what you can do with that food. This table, which recognizes the food, will be able to provide online recipes according to the amount and only by heating the inside of the pan, enabling the table to be used more effectively. Refrigerators without lid and transparent compartments are designed as another waste prevention method. Transparent caps are designed to shop according to need. These smart kitchens are designed to separate the discarded waste and make it ready for recycling (Szondy, 2015).

Restaurants benefit from new technologies and methods to reduce costs, shorten the service and production process, improve service quality, ensure sustainability and promote. This study aims to examine the recent technological developments and methods that serve the above mentioned benefits in restaurant kitchens conceptually and to evaluate them from different perspectives. The findings were evaluated under sustainability, customer satisfaction, service quality and employment criteria. This study concludes with discussion of results, research limitations, and future research recommendations.

LITERATURE

Communication Technology

With the development of communication technologies, chefs have also started to benefit from communication technologies. Web pages are frequently followed, especially for recipes presentation forms. They use social media especially for presenting and promoting their products. 30 percent of chefs use websites during menu updates, while 22 percent search on Google. 76 percent of the chefs access the internet from their computers or phones for professional purposes (Önemli, 2015).

Sustainable, Recent Technologies and Methods

Micro Garden

Industrial agriculture has been developed in order to produce sufficient food with the rapid increase of population. However, plant diseases, water and soil degradation do not make industrial agriculture possible. These problems necessitated the creation of alternative solutions. Modular gardens have a production capacity equal to 30 000 m² agricultural area. These gardens require 95 percent less water, 75 percent less fertilizer, 90 percent less transportation, and zero chemical pesticides. These gardens are currently only used in supermarket corridors, restaurant kitchens and distribution warehouses throughout Berlin (INFARM, 2019).

Food Waste Tracking Systems

Food waste tracking systems are a simple and easy way to reduce costs by tracking food waste in a professional kitchen. Restaurants that use this monitoring system in the world signify a 75 percent reduction in food waste and 3-8 percent savings in food costs. Reducing food waste is a great opportunity to reduce hospitality businesses (Winnow, 2019).

Smart Meter

Most kitchens do not know where food waste is produced. Smart meters are used to determine which foods are thrown away. The system identifies what has been wasted the previous day and informs the chef and management team to help them make changes to reduce food waste (Winnow, 2019).

Vacuum Packaging

Vacuum packaging helps minimize waste and costs. This method extends the shelf life of food compared to other storage methods. Also, vacuuming as much as the required portion can speed up the work and reduce the

Combi Oven

It is a professional cooking appliance used in industrial kitchens, hotels, catering companies and restaurants. This device uses steam to keep food fresh. This appliance has three cooking modes. These are: “humid heating = steam”, “dry heating = convection” and the combination of both (Dinamik Endüstriyel, 2019). In addition, these ovens offer temperature control, nutritional awareness and more hygiene rules (Nunen, 2015).

Electronic Nose

Although he entered the electronic nose term in 1990, his studies began in 1970 at the University of Warwick, UK. The prototype was launched in 1993 and the commercial system was launched in 1994. These devices are designed similar to the perception in the human brain (Özdamar, Özyürek and Kundakçı, 2019). The device used in the food industry, dry pulses,

fruit (Gomez et al., 2007) and vegetables and meat and meat products (Balasubramanian et al., 2005), fish (Dodd et al., 2005) was used to measure the freshness in different ways. It is used in the measurement of the freshness of food in restaurant kitchens, thus preventing negative situations such as poisoning.

Restaurant Automation Systems

The restaurant automation program is a program developed to facilitate the work and increase the quality of businesses that require an add-on system such as restaurant, cafe, patisserie, bar, canteen, social facility (Narpos, 2019). It prevents complexity in the process of orders. These programs provide the most accurate and fast service by minimizing the time from receipt of the order to the kitchen, reaching the customer to the payment of the account. These programs also facilitate the tracking of stocks from a single center (Atılım Yazılım, 2019). The features of another restaurant automation system are as follows (Narpos, 2019):

- Divide the restaurant into departments to monitor sales and turnover,
- Speed up payment in self-service restaurants,
- Tracking of take away service personnel,
- “Current account tracking”,
- Fast cash transactions and follow-up,
- Detailed reporting for “cashier status”, “restaurant turnover”, personnel turnover, “departmental turnover”, “stock report”, “debt-credit report,
- Compatibility in every device,
- “Different product pricing”,
- “Product cancellation and return option”,
- “Easy and clear design”,
- “Advanced printer management”,
- “Ability to work with barcode reader”.

Sous Vide

It is a cooking technique that expresses its meaning under vacuum which first appeared in the early 1970s. It was used for the first time to minimize the product loss of goose liver. With this cooking technique, foods are softened and cooked without any nutritional value and color loss in the right time without drying in the sealed bag. (ÖRKA, 2019).

Liquid Nitrogen

Liquid nitrogen has a cooling power of -196 degrees, thus offering the possibility of freezing instantly (Erol, 2019). The biggest advantage of this methods compared to classical methods is that the ice cream production process which takes hours takes a few minutes and leaves a softer and smoother feeling (Erdem, 2016).

Smart Pan

The smart pan knows the right amount of ingredients since it contains more than three hundred and fifty thousand recipes. It gives warning when the correct amount is exceeded by means of the measuring rod. At the same time, smart pans show the right cooking time according to humidity and temperature (Önemli, 2015).

EVALUATION AND CONCLUSION

Recent and sustainable technologies enable restaurant businesses to save time, labor and costs. Cooking time is reduced with cooking tools and shelf life is prolonged by proper storage methods. These methods reduce the costs and increase the profits of restaurants over time. “Restaurant automation systems” prevent confusion between the restaurant and the kitchen. With the introduction of smart technologies in the kitchen, the reduction of human errors will lead to standardization in service and thus to increase the quality of service. Increased service quality can affect customer satisfaction positively. At the same time, the development of sustainable technologies will also benefit the environment, such as the restaurant business, which will result in less destruction of nature. Waste from food waste is one of the main issues that restaurants should deal with. “Smart meter” and “food waste tracking system are among the important new sustainable technologies developed to prevent this waste. In addition to this, the vegetables and fruits that are needed for cooking by restaurants have been started to be solved with “micro gardens” with new sustainable technologies developed at less cost and with almost minimum environmental damage.

In restaurants, these technologies prevent costs, errors and confusion, contribute to sustainability and promotion, improve service quality and customer satisfaction. Apart from these advantages, the biggest disadvantage of these technologies is that it reduces the need for people in kitchens and makes employment in the service sector more difficult. In particular, the service-based economies such as tourism will negatively affect employment in this area. The study conceptualized and evaluated important contemporary, sustainable technologies and applications used in kitchens. The study has a conceptual quality and the empirical part is incomplete. In addition, only suitable technologies are included. Future studies can be done in the form of a qualitative study comparing restaurants with and without sustainable technologies.

REFERENCES

- Atılım Yazılım (2019). AybitPos Restoran Otomasyon Programı, https://www.atilimyazilim.com/aybit-restoran-otomasyon-programi?gclid=EAIaIQobChMIs_6S6_rm5AIVx5IYCh0FMgTEAAyAAEgJCM_D_BwE, (Erişim Tarihi: 3.8.2019).
- Balasubramanian, S., S. Panigrahi, C.M. Louge, M. Marchello, C. Doetkott, H. Gu, J. Sherwood and L. Nolan. 2005. Spoilage identification of beef using an electronic nose system. *Transactions of the ASAE*, 47(5): 1625-1633.
- Butterman, E. (2018). The robotic kitchen is cooking, asme.org/topics-resources/content/the-robotic-kitchen-is-cooking, (Erişim Tarihi: 3.8.2019).
- Dinamik Endüstriyel, (2019). Kombi fırın nedir, <http://www.dinamikendustriyel.com/blog/kombi-firin-nedir/>, (Erişim Tarihi: 3.8.2019).
- Dodd, T.H., S.A. Hale and S.M. Blanchard. (2005). Electronic nose analysis of tilapia storage. *Transactions of the ASAE*, 47(1): 135-140.
- Erdem, D. (2016). Dondurma, sıvı nitrojenle bir başka güzel, <http://www.kimyasalgelismeler.com/sectorler/tarim-ve-gida-teknolojileri/dondurma-sivi-nitrojenle-bir-baska-guzel.html>, (Erişim Tarihi: 5.8.2019).
- Erol, (2015). *Şeflerin mutfakta eli kolu olan teknolojiler*, <https://mediatrend.mediamarkt.com.tr/seflerin-mutfakta-eli-kolu-olan-teknolojiler/>, (Erişim Tarihi: 4.8.2019).
- Gomez, A.H., J. Wang and A.G. Pereira. (2007). Mandarin ripeness monitoring and quality attribute evaluation using an electronic nose technique. *American Society of Agricultural and Biological Engineers*. 50(6): 2137-2142.
- INFARM, (2019). Feeding in the world one infarm at a time, <https://infarm.com/impact/>, (Erişim Tarihi: 3.8.2019).
- Klupacs, E. (2016). *5 smart technologies to make your kitchen more efficient and sustainable*. <https://blog.winnowsolutions.com/5-smart-technologies-to-make-your-kitchen-more-efficient-and-sustainable> (Erişim Tarihi: 3.8.2019)
- NARPOS, (2019). NarPOS ‘un Özellikleri, <https://narpos.com.tr/narpos-ozellik-listesi/> (Erişim Tarihi: 23.09.2019).
- Nunen, R. V. (2015). *Şeflerin mutfakta eli kolu olan teknolojiler*, <https://mediatrend.mediamarkt.com.tr/seflerin-mutfakta-eli-kolu-olan-teknolojiler/>, (Erişim Tarihi: 4.8.2019).
- Önemli, S. (2015). *Şeflerin mutfakta eli kolu olan teknolojiler*, <https://mediatrend.mediamarkt.com.tr/seflerin-mutfakta-eli-kolu-olan-teknolojiler/>, (Erişim Tarihi: 4.8.2019).
- ÖRKA, (2019). Sous vide pişirmenin temelleri, <http://www.or-ka.com/sous-vide-kaynak.asp>, (Erişim Tarihi: 3.8.2019)
- Özdamar, D., Özyürek, K.T., and Kundakçı, A. (2019). Gıda endüstrisinde elektronik burun kullanımı, <https://slideplayer.biz.tr/slide/2890550/> (Erişim Tarihi: 3.8.2019)
- SPYCE, (2019). Who we are, <https://www.spyce.com/who-we-are/>, (Erişim Tarihi: 3.8.2019).
- Szondy, D. (2015). Ikea Concept Kitchen 2025 – the future of cooking? <https://newatlas.com/ikea-concept-kitchen-2025/37091/>, (Erişim Tarihi: 3.8.2019).
- WINNOWER, (2019). 14 tips to increase your kitchen’s profit, <https://info.winnowsolutions.com/profitabilityguide> (Erişim Tarihi: 23.09.2019).

How Turkish Children Process Causative Morphology? A Focus on Linguistically and Morphologically Transitive Verbs

Ms. Nazli Cabiroglu, Hatay Mustafa Kemal University
nazli.cabiroglu@mku.edu.tr

ABSTRACT

In the frame of lexical acquisition studies, how the verbs and arguments are used is an important issue to focus on (Naigles at al., 1992). The Semantic Bootstrapping, the Syntactic Bootstrapping and the Verb Island Hypothesis are the fundamental ones in understanding of children' learning the meanings of verbs and the argument structures of these verbs. Due to this reason, it is important to find out how arguments are used by children. In this regard, the present study aims to find out if Turkish children are able to identify the subject and the object accurately in morphologically and lexically transitive sentences. The study was designed as a cross-sectional research. 10 Turkish monolingual children ranging in age from 3;4 to 5;2 were presented 16 sentences including morphologically transitive and linguistically transitive verbs. According to the results, the sentences including morphologically transitive verbs in comparison to linguistically transitive verbs were interpreted more accurately. This leads to the result that Turkish children are sensitive to the causative morphology. The findings demonstrate that Turkish children draw on language-specific cues (causative morphology in Turkish) in understanding verb meanings and their argument structures. Moreover, Turkish children seem to make use of their semantic mechanism so as to determine verb meanings and their argument structures in sentences including different word order.

Keywords: Morphologically Transitive (MT) Verbs, Linguistically Transitive (LT) Verbs, Argument Structure, Word Order, Causative Morphology.

INTRODUCTION

A good deal of studies about lexical acquisition show that adults use verbs as often as nouns; yet, children acquire nouns earlier than verbs (Sofu, 1995). Accordingly, in the frame of lexical acquisition studies, how the verbs and arguments are used is an important issue to focus on (Naigles et al., 1992). The Semantic Bootstrapping, the Syntactic Bootstrapping and the Verb Island Hypothesis are the fundamental ones in understanding of children's learning the meanings of verbs and the argument structures of these verbs.

To begin with, with the intent of clarifying how the verbs and arguments are used, the Semantic Bootstrapping Hypothesis claims semantic cues being the main grammatical evidences in the input children receive (Pinker, 1984). According to the Semantic Bootstrapping Hypothesis, the meanings of verbs are learnt in the same way as mapping noun meanings. In other words, it is necessary for a child, when acquiring verbs, to label the semantic concepts of the verb in their mind. Within this mapping period, supposing that the child has difficulty in catching the meaning of a verb, with more exposure to input the problem can be made up. Pinker (1989) states that in the light of the Semantic Bootstrapping, children have an inborn disposition to acquire verbs by mapping the visual images.

The semantic Bootstrapping Hypothesis is opposed by the supporters of the Syntactic Bootstrapping Hypothesis in the sense that children learn the meanings of verbs with the help of syntactic cues (Gleitman, 1990; Landau & Gleitman, 1985). Gleitman (1990) opposes to the Semantic Bootstrapping Hypothesis by providing the condition of verb acquisition process of a blind child. Although s/he is not able to see the particular context, the meaning of the verb is achieved. Put it differently, for blind and sighted children being exposed to input under distinctive situations is almost the same as normal children's way of acquisition of verb meanings. In this respect, Gleitman, (1990) states that in the verb acquisition process, the syntactic elements (like the noun phrase) coinciding with the verb can inform children about the verb meanings. Similarly, Göksun et al. (2008) suggest that in production of verbs and their argument structure, children evaluate the variations on the syntactic elements of verbs.

The Semantic Bootstrapping and the Syntactic Bootstrapping Hypotheses differ only from the point of the way of the mapping process. In production of verbs and their argument structure, the direction is from syntactic information to semantic concepts or from semantic concepts to syntactic information (Ketrez, 1999). The Semantic Bootstrapping and the Syntactic Bootstrapping Hypotheses have both varied and similar judgments about the way of the mapping process. Both hypotheses go along with children having adult-like grammar and the way of mapping process. Pinker (1984) proposes that not only semantic but also syntactic information have an important place in acquiring verbs; nevertheless, it should be known which one has stronger influence on acquiring verbs. Differently from these, Pinker (1989) argues that children benefit from syntactic knowledge in the later development of verb acquisition while Gleitman (1990) indicates that children benefit from semantic knowledge in the acquisition of verb.

With the exception of the Semantic Bootstrapping and the Syntactic Bootstrapping Hypotheses which argue for an inborn linguistic ability, the Verb Island Hypothesis or Usage-based Theory asserts that there is a progressive order to acquire a language. This process starts with learning concrete linguistic structures first and then more abstract ones. In this way, children will have adult-like language. The Verb Island Hypothesis asserts that language is structured by the use of language and children construct their language by making use of their cognitive mechanisms (Tomasello & Brooks, 1999). Furthermore, the Verb Island Hypothesis alleges that children do not categorize verbs as adults do; yet, argument structure of a verb is learnt by the experience of children. In other words, children make use of their island via experience to input. Tomasello (2000) supports the Verb Island Hypothesis by basing his view on the experimental and naturalistic data received from his study on early language development. Examining his daughter's language development, Tomasello (2000) deduced that children use verbs which are alike semantically in merely one type of sentence frame, which illustrates that children's first utterances are limited in the adults' discourse. Moreover, a study targeted at learning what children do with the novel linguistic items was done by Tomasello and Brooks (1998) and the findings revealed that 3-4 years olds could adapt the novel items to the utterances they did not experience in the discourse of adults; yet, 2-3 years olds could not adjust the novel linguistic items in the syntax. In other words, the study showed that children progressively form an abstract linguistic competence as can be seen in the older children's case (Tomasello et al., 1998). Correspondingly, Theakston et al. (2001) proposes that the main factor determining children's verb acquisition is experience with and exposure to the input rather than abstract grammatical information.

The Semantic Bootstrapping, the Syntactic Bootstrapping and the Verb Island Hypotheses shed light on the production of verbs and their argument structures. Naigles et al. (1992) ascertained that children bootstrap from syntax provided in discourse. In the sentence "the zebra goes to the lion", the kindergartner follows the knowledge; however, adults necessitates to precise the sentence structure. The findings suggested that language development continues from frame compliance then to verb compliance, and children bootstrap from syntax in the acquisition of verb (Naigles et al., 1992).

Furthermore, Lidz et al. (2003) examined children learning Kannada language and aimed at finding out if the number of noun phrases or the causative morphology act a part in the acquisition of verbs or not. Lidz et al. (2003) came up with the conclusion that in the verb acquisition, the number of noun phrases are essential. Correspondingly, Lee and Naigles (2008) indicated that the number of noun phrases in the sentence provides children learning Mandarin Chinese correct enactments. The findings maintain the standpoints of the Syntactic Bootstrapping Hypothesis that claims the existence of abstract linguistic items in the acquisition of verbs.

In order to comprehend the learning process of verb meanings and the argument structures of verbs, cross-linguistic studies were done in varied languages. Since languages vary from each other linguistically, structural features of the languages were debated (Kauschke et al., 2008). Since the Turkish language permits noun phrases with case markers, and intransitive

verbs can be turned into transitive verbs via causative morphology, the Turkish language provides tempting findings. Furthermore, the Turkish language allows a causative verb to be used alone without a noun phrase in the sentence; yet, it keeps the meaning of the agent and the object. To illustrate, saying “getir” (to bring) is used without referring to the agent and the object of the sentence (Göksun et al., 2008). That is why, it can be put forward that children benefit from extra-linguistic cues like discourse so as to learn a verb meaning in Turkish. Moreover, as the Turkish language owns a free order syntax, the use of subject and object can be interchangeable. For this reason, while the child is exposed to input, s/he necessitates to comprehend the object and the subject based on the accusative case marker if it is existing or if the discourse is provided.

In the Turkish case, Göksun et al. (2008) came to the conclusion that not only the number of noun phrases but also the existence of an accusative case marker affect children’s verb meaning process; however, causative morphology has an opposite influence on causative enactments. Namely, children enacted the lexically transitive verbs more than morphologically transitive verbs. This finding confirms general language properties in the acquisition of verb, which presents evidence to the Syntactic Bootstrapping Hypothesis in the acquisition of verb. The study asserts Turkish children’s making use of syntactic cues such as the number of noun phrases and accusative case marker in learning the meaning of verbs.

Ketrez (1999) carried out a study on Turkish children acquiring their language, and provided a different viewpoint on children’s verb acquisition. It was found out that verbs are used in frozen forms or in base forms. In one respect, Ketrez (1999) suggested that an adult-like verb category for children does not exist. The finding may be opposed since language-specific features for any language exist and there is no inborn ability to form mental images. Ketrez (1999) supports the Semantic Bootstrapping Hypothesis as a result of her observations on errors in the cases where the action subject is inanimate. Consequently, Ketrez (1999) claims that semantic structures of verbs affect the production of the verbs and argument structures and children’s perception of structures (p.129). Furthermore, Yapıcı (2008) studied Turkish children’s production of argument structure relying on the Verb Island Hypothesis. Yapıcı (2008) came up with the conclusion that children acquiring Turkish do not use overt arguments initially; however, they start using multiple arguments in their verb acquisition process. This finding supports the notion of the Verb Island Hypothesis claiming that children achieve to use argument structures as they are exposed to language.

Considering all the views and findings above, the current study aims to investigate if Turkish children are able to identify the subject and the object accurately in morphologically transitive and lexically transitive sentences. More specifically, the present study aims to address the following question:

1. To what extent are Turkish children sensitive to causative morphology in learning verbs and arguments structures?
2. Is there any difference between the levels of sensitivity of Turkish children to linguistically and morphologically transitive verbs? If yes, what is the difference?

METHOD

Participants

The present study was designed as a cross-sectional research in which 10 Turkish monolingual children who attend a daily kindergarten participated. The participants originating in 5 females and 5 males and ranging in age from 3;4 to 5;2 live in a monolingual environment. The participants were separated into two groups. The first group included 5 children whose ages vary between 3;4 to 4;2 (3 girls and 2 boys). The second group included 5 children whose ages vary between 4;3 to 5;2 (2 girls and 3 boys).

Data Collection Task

To collect data, children were presented 16 sentences. Half of these sentences contains morphologically transitive (MT) verbs which are originally intransitive, but they are added a causative morpheme to be transitive. For example, the verb “*bit-*” (*to end*) in Turkish is intransitive, yet by adding a causative morpheme “*-ir*”, it is appeared to be transitive “*bitir-*” (*to finish*). In this task, “*bitir-* (*to finish*) and *kaldır-* (*to remove*)” are the morphologically transitive verbs used. These verbs were used in four different word order categories. SOV is the most common or canonical word order used in Turkish transitive sentences. In the category 1, the accusative case marker is used for the object of the sentence. This sentence structure was presented in NNaccV frame. In the category 2, the word order is OSV. The accusative case marker is used for the object of the sentence. This sentence structure is presented in NaccNV frame. In the category 3, the structure is the canonical SOV word order. The accusative case marker is used alternatively in these sentences; accordingly, it is not used in this structure. This sentence structure is presented in NNV (SOV) frame. In the category 4, OSV word order is used in this sentence, however, the accusative case marker is not used. This sentence structure is presented in NNV (OSV) frame. The form of this sentence is semantically problematic since the sentence may be taught to be SOV word order because of the nominative case marker. However, since “*elder sister*” takes on the properties of the agent, it is clear that “*elder sister*” is the agent. Ketrez (1999) asserted that children are inclined to map thematic role agent to the position of the subject in a sentence, however in the last sentences, the agent is not in the position of the subject, so it is inaccurate. Identical framework is proceeded for lexically transitive (LT) verbs which do not contain a causative morphology. These verbs are “*sev-* (*to like*), *kır-* (*to break*)”. Four different frames [NNaccV, NaccNV, NNV (SOV), NNV (OSV)] are presented to the children in varied contexts. All the sentences presented to the children are included in Table 1 below:

Table 1: Sample test sentences in each frame with Morphologically Transitive and Lexically Transitive verbs

Word Order	Morphologically Transitive	Lexically Transitive
NNaccV (SOV)	Çocuk sütü bitirdi. Child milk-ACC finish-3rdSIN PAST The child finished the milk.	Çocuk kediyi sevdi. Child cat-ACC like-3rdSIN PAST The child liked the cat.
	Anne yastığı kaldırdı. Mother pillow-ACC remove-3rdSIN PAST The mother removed the pillow	Abi bardağı kırdı. Older brother glass-ACC break-3rdSIN PAST The older brother broke the glass.
NaccNV (OSV)	Boyayı Onur bitirdi. Paint-ACC Onur finish-3rdSIN PAST Onur finished the paint.	Tokayı Ece sevdi. Hairclip-ACC Ece like-3rdSIN PAST Ece liked the hairclip.
	Kalemi abi kaldırdı. Pencil-ACC older brother remove-3rdSIN PAST The older brother removed the pencil.	Camı Mehmet kırdı. Glass-ACC Mehmet break-3rdSIN PAST Mehmet broke the glass.
NNV (SOV)	Ayşe pasta bitirdi. Ayşe cake finish-3rdSIN PAST Ayşe finished the cake.	Nene bebek sevdi. Grandmother baby like-3rdSIN PAST The grandmother liked the baby.
	Baba çanta kaldırdı. Father suitcase remove-3rdSIN PAST The father removed the suitcase.	Baba kol kırdı. Father arm break-3rdSIN PAST The father broke the arm.
NNV (OSV)	Ödev abla bitirdi. Homework elder sister finish-3rdSIN PAST The elder sister finished the homework.	Film baba sevdi. Film father like-3rdSIN PAST The father liked the film.
	Kitap Eren kaldırdı. Book Eren remove-3rdSIN PAST Eren removed the book. (semantically)	Ceviz dede kırdı. Walnut grandfather break-3rdSIN PAST The grandfather broke the walnut. (semantically)

Data Collection Procedure

In the first step of the data collection process, each child listened to each sentence in the task from the recorder. Subsequently, the researcher asked the child to repeat the sentence to check understanding. After the child's understanding was assured, two questions which are "Who did the action?", and "What was done?" were consecutively asked. The purpose of asking these questions was to find out if the children can discriminate the object and the subject of the sentence. For each sentence, the questions were asked in a different order. To establish rapport, the children were positively reinforced after their answer. The children's voice was recorded only with the researcher in a classroom in a kindergarten.

Data Analysis

Children's responses to the questions of "Who did the action?", and "What was done?" were numbered as "_1_" when they interpreted the subject or the object of the verb correctly and as "_0_" when they interpreted incorrectly. The responses which were not related to the subject or the object of the verb were also numbered as "_0_". Descriptive statistics were used

to present the percentages of the correct interpretation of argument structure of verbs in each word order category for the two age groups of the participants.

FINDINGS AND DISCUSSION

The primary objective of this study was to understand if Turkish children are sensitive to causative morphology to determine verb meaning and production of argument structure. So as to understand if Turkish children are able to identify the subject and the object accurately in morphologically transitive and lexically transitive sentences, 10 Turkish monolingual children were presented 16 sentences. Half of these sentences contains morphologically transitive verbs, and the other half contains lexically transitive verbs. Afterwards, two questions which are “Who did the action?”, and “What was done?” were consecutively asked. True responses for each argument structure were defined and counted; then, percentages were emerged. The results are illustrated in Table 2 below:

Table 2: The Percentage of Correct Interpretation of Children

Age	MTV	LTV
3;4-4;2	88%	83%
4;3-5;2	92%	86%
Total	89%	83%

Table 2 presents descriptive analysis for the percentage of correct interpretation of children. According to the results of the Table 2, it is clear that the sentences including MT verbs (89%) are interpreted more successfully when compared to the sentences including LT verbs (83%). Children aged between 3;4 and 4;2 are slightly better at interpreting sentences including MT verbs (88%) in comparison with sentences including LT verbs (83%). Moreover, children between 4;3-5;2 years seem to be more successful at interpreting sentences including MT verbs (92%) although they interpret sentences including LT verbs at a level of 86%.

The result of present study affirms the result of Yılmaz and Başol (2017) since they ascertained that Turkish children are more successful with MT verbs in comparison to the LT verbs. The result of present study is inconsistent with the results of Göksun et al. (2008) since they concluded that Turkish children interpret the sentences including LT verbs more accurately than the sentences including MT verbs. The result of present study is important as it demonstrates that children correctly interpret the sentences including MT and LT verbs although there is a slight difference. So, in determining the meaning of a verb and an argument structure, it can be said that children benefit from language-specific cues, which promotes Tomasello’s (1992) the Verb-Island Hypothesis.

CONCLUSION

It has been long argued if children make use of syntactic cues to determine verb meanings or the semantic features the verbs possess. In other words, the Syntactic Bootstrapping and the Semantic Bootstrapping Hypotheses have asserted that children possess

an adult like grammar and they categorize words based on their syntactic and semantic properties. Pinker (1989) distinguishes the two hypotheses in that while the Semantic Bootstrapping tries to find out how children are able to learn syntax and grammar, the Syntactic Bootstrapping is interested in how children learn meanings of verbs. Tomasello (1992), contrarily, states that children do not need an innate universal grammar, yet they attain abstract images in their mind in consequence of exposure to input and their cognitive development. So as to take a stand for these hypotheses, many cross-linguistic studies were conducted (Lee & Naigles, 2008; Lidz et al., 2003).

Turkish is a language that uses agglutination, contains a lot of morphological features, and the word order in Turkish is flexible. In consideration of particular properties of Turkish, the present study was intended to find out if Turkish children are able to identify the subject and the object accurately in morphologically transitive and lexically transitive sentences. For this reason, 10 Turkish monolingual children ranging in age from 3;4 to 5;2 were presented 16 sentences including morphologically transitive and linguistically transitive verbs. According to the results, the sentences including morphologically transitive verbs in comparison to the sentences with linguistically transitive verbs were interpreted more accurately. These findings demonstrate that Turkish children draw on language-specific cues (causative morphology in Turkish) in understanding verb meanings and their argument structures. Moreover, Turkish children seem to make use of their semantic mechanism so as to determine verb meanings and their argument structures in sentences including different word order. In view of these findings, the present study concurs with Tomasello's (1992) study since children appear to learn verb meanings and their argument structures irrespective of the existence of inborn capacity, yet by the way of the exposure to input. According to Tomasello's (1992) the Verb Island Hypothesis, children depend on a particular feature of Turkish language, which is causative morphology. That's why, it may be inferred that children, as they are exposed to input, form abstract images of verbs in their mind. The present study affirms the results of Ketrez's (1999). It was claimed that Turkish children benefit from their semantic mechanism to determine verb meanings and argument structures. Lastly, the result of present study is in line with the results of Yılmaz and Başol (2017) since they also ascertained that Turkish children benefit from causative morphology in determining argument structures.

The study is not without its limitation. Additional studies with more children need to be done. The data collection task and the scope of the study with more research questions should be broadened.

Note: This article is a replication study which involves repeating a study using the same methods but with different participants and researcher.

REFERENCES

- Gleitman, L. (1990). The structural sources of verb meanings. *Language Acquisition*, 1 (1), 3-55.
- Göksun, T., Küntay, A. C. & Naigles, L. R. (2008). Turkish children use morphosyntactic bootstrapping in interpreting verb meaning. *Journal of Child Language*, 35, 291-323.
- Kauschke, C., Lee, H. & Pae, S. (2008). Similarities and variation in noun and verb acquisition: A crosslinguistic study of children learning German, Korean, and Turkish. *Language and Cognitive Processes*, 22 (7), 1045-1072.
- Ketrez, N. F. (1999). Early verbs and the acquisition of Turkish argument structure. (Unpublished master's thesis). Boğaziçi University, İstanbul, Turkey.
- Landau, B. & Gleitman, L. R. (1985). *Language and experience: Evidence from the blind child*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lee, J. & Naigles, L. R. (2008). Mandarin learners use syntactic bootstrapping in verb acquisition. *Cognition*, 106 (2), 1028-1037.
- Lidz, J., Gleitman, H., & Gleitman, L. (2003). Understanding how input matters: Verb learning and the footprint of universal grammar. *Cognition*, 87, 151-178.
- Naigles, L. G., Fowler, A., Helm, A. (1992). Developmental shifts in the construction of verb meanings. *Cognitive Development*, 7, 403-427.
- Pinker, S. (1984). *Language Learnability & Language Development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Pinker, S. (1989). *Learnability & Cognition. The Acquisition of Argument Structure*. Cambridge: MIT Press.
- Sofu, H. (1995). Acquisition of lexicon in Turkish. (Unpublished doctoral dissertation). Çukurova University, Adana, Turkey.
- Theakston, A., Lieven, E.V.M., Pine, J. M. & Rowland, C.F. (2001). The role of performance limitations in the acquisition of verb-argument structure: an alternative account. *Journal of Child Language*, 28, 127-152.
- Tomasello, M. (1992). *First verbs: A case study of early grammatical development*. New York: Cambridge University Press.
- Tomasello, M. & Brooks, P. (1998). Young children's earliest transitive and intransitive constructions. *Cognit. Linguist.* 9, 379-395.
- Tomasello, M. & Brooks, P. J. (1999). Early syntactic development: A construction grammar approach. In Barrett, M. (Ed.), *The Development of Language*. London: Psychology Press, 161-190.
- Tomasello, M. (2000). The item-based nature of children's early syntactic development. *Trends in Cognitive Sciences*, 4 (4), 156-163.
- Türkay, F. (2005). Children's early lexicon in terms of noun/verb dominance. (Unpublished doctoral dissertation). Çukurova University, Adana, Turkey.
- Yapıcı, B. (2008). Development of argument structure in the early phases of language acquisition. (Unpublished master's thesis). Çukurova University, Adana, Turkey.
- Yılmaz, M. Ö. & Başol, H. Ç. (2017). Acquisition of verbs and argument structures in Turkish. *International Journal of Language Academy*, 5, 17-30.

The Bridge between Manager and Artificial Intelligence: Organizational Change

Dr. Senem Nart, University of Bandırma Onyedi Eylül²⁴
snart@bandirma.edu.tr

ABSTRACT

The fast innovations on today's information and communication technologies strengthen the idea that future knowledge systems will turn into intelligent applications deciding by itself in the near future. Artificial intelligence, the most powerful of technological advances, can reshape many industries according to its own rules. It's predicted that in the near future, learning, perceiving and interpreting, processing big data in a short time and eventually, making decisions skills of artificial intelligence will progress in a more advanced skill. When all these skills into consideration it can be assumed that several basic functions of management roles might be taken artificial intelligence. Accordingly the main objective of this study is to present the relevant approaches and recommendations regarding how organizations can provide the exchange so that they can adapt to the artificial intelligence technology. Upon that view, an academic background has been constituted and a literature survey has been performed for the aim of this study. As a result of the literature study, the relationship between the concepts of artificial intelligence and organizational change is tried to be explained.

Keywords: Artificial Intelligence, Organizational Change, Intelligent Organization.

²⁴ This study was supported by Bandırma Onyedi Eylül University Scientific Research Projects Coordination Office with the project number of BAP-19- 1009-037.

INTRODUCTION

Artificial Intelligence conducted the Philharmonic Orchestra at the concert performed during the “International Robotics Festival” held in Italy in 2017 in which Andrea Bocelli was the soloist. This was the first time that the Philharmonic Orchestra was conducted by artificial intelligence (Kaya, 2017). As a result of the study on “Automation and the Speed of the Technological Change” carried out by IE university of Spain and executed all over Europe in January 2019, one quarter of the participants stated that they would prefer artificial intelligence to direct the politicians in the country administration. This study, which covers 2,500 citizens of the UK, Spain, Germany, France, Ireland, Italy and the Netherlands, revealed that one in each four participants demanded artificial intelligence to be active in the issue of political decisions (Bischof, 2019). Therefore, can artificial intelligence be the manager in this period when the issue of artificial intelligence is being discussed extensively or in the near future?

According to the “technological singularity” theory of Raymond Kurzweil who has been carrying out studies in the field of artificial intelligence and high technologies and who is the founder of the Singularity University, the stage of artificial intelligence is the stage which is believed to radically change all humanity by reaching far higher points than human intelligence. Kurzweil predicts that “singularity” will become true from the year of 2045 onwards and believes that when this stage is reached, the human brain and artificial intelligence will merge (Hochman, 2016). The academicians of Oxford University and Yale University working on machine learning and artificial intelligence, conducted a large-scale study on the “future of Artificial Intelligence” on 352 researchers in various countries in 2017. In this study, participants were asked their predictions about when the various abilities in the field of Artificial Intelligence will be realized and as the results of the study it has been determined that the participants believe that the artificial intelligence would gain superiority over people in all branches of business within 45 years with a probability of 50%; that the whole work power would be replaced by Artificial Intelligence in 120 years (Grace, 2017). Undoubtedly, the strongest evidence underlying these predictions is the impact of the rapid change in technology.

In the last decades of the human history of thousands years vertiginous changes have been experienced. In this age we are in which is called the era of digital revolution, more data can be produced and analyzed each year compared to the previous year. For example, according to IBM (International Business Machines) (2014), around 90% of the data in the world was generated solely in the last 2 years (Aktan, 2018). In the near future, it is estimated that at least half of all of the data in the world will be transferred to the online system and become linked to each other. In order to be able benefit from this rapidly growing and complex ocean of data, the issue of Artificial Intelligence which can analyze like human beings and produce results much faster than human has gained great importance for the business world (Ayas, 2019).

Artificial intelligence is rewriting the rules of the business world by changing the job descriptions, duration of the work and structures of the organizations. According to results of the “Human AI is Here” study of Forbes (2019), the 44% of the organizations carry out works towards empowering the information workers by transferring various routinely performed tasks to artificial intelligence. The 79% of the company executives have the same opinion on that the

artificial intelligence enables transformative progresses in the working process (Forbes, 2019). The researches draw attention to that the artificial intelligence will take over many administrative, bureaucratic, routine, drudgery and repetitive tasks (Aksu, 2019). In the book "The Second Machine Age" of Erik Brynjolfsson and Andrew McAfee's it is stated that from the robots taking part in the the manufacturing process, the "thinking machines" which are able to evaluate job applicants or quickly learn softwares that can propose a corporate strategy will enter into the workplaces (Frick, 2015). Accordingly, with the development of artificial intelligence which is the leading actor of Industry 4.0, it seems possible that artificial intelligence managers and employees will enter the business life in the near future (Avansas, 2018).

Aside from all these predictions, both the optimization of the workflow and the empowerment of information workers with artificial intelligence create the need for restructuring and radical change in the structure of the organizations. The ability to conduct business processes independently of the workplace, advanced communication tools and data storage infrastructure enable employees to share the data with each other whenever and wherever they want. When artificial intelligence and all these tools are combined, data sharing and usage can be realized much faster. In this process, it is estimated that artificial intelligence managers will replace mid-level managers (Aksu, 2019). The immediate adaptation of the business world to this change is extremely important. The aim of this study in this respect is to make an assessment by observing the data of the researchers trying to explain the position of the artificial intelligence in management. The role of the organizational change in digital transformation process and in establishing the artificial intelligence strategies of the organizations. The widespread belief that the success of organizations in the near future can be achieved through artificial intelligence has made it important to explore this issue and to present new ideas.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE

The originally named "artificial intelligence" is a field of study aimed at examining the mental functions of people's intelligence with the help of computer models and applying them to artificial systems (Russell & Norvig, 1995). Oxford Dictionary defines the artificial intelligence as a theory of computer systems that can perform tasks such as perception, speech, recognition, analysis, problem solving and decision making that make up human intelligence (Kahraman, 2019). Intelligent systems aims to learn and process using the multiple components such as storing data on cloud computing, communication between machines and internet of the objects. The science of artificial Intelligence enables the development of software and robots that can develop themselves or even design and make decisions without being dependent on the human factor (OECD, 2016).

The term artificial intelligence was first introduced by the mathematician Alan Turing in 1950. In his article "Computing Machinery and Intelligence", Turing raised the question "Can machines think?". In his study, Turing developed a test to determine if a machine is intelligent or not. Subsequently, in 1956, Newell and Shaw developed a "Theory of Logic" program to solve a mathematical problem. This program is the first artificial intelligence

program designed to simulate human problem solving ability. In the 1960s, the US Department of Defense focused on studies of artificial intelligence and began training computers to simulate the reasoning activity of the human being. The 1990s witnessed a new trend: machines developed inspired by neural and genetic structures and simulating the human biology using technology were designed. In 1997, a computer program called "Deep Blue" was designed for the process of chess moves of the chess experts. In 2016, a software called "AlphaGo", managed to beat, the strategy game, world champion Go. Unlike previous software, a learning system called deep learning was transferred to this software. Thus, the software improved itself by following the winner's move and the learning process was continued until it became the best Go player. So, the consolidated learning of artificial intelligence was realized. Thus, it has been possible for the artificial intelligence to learn with developing technology today. Accordingly, the history of artificial intelligence consists of two periods as pre-learning period and learning period. While the artificial intelligence is explained in the learning period, machine learning and deep learning concepts are emphasized. Machine learning; is an artificial intelligence application based on the concept of allowing machines to learn for themselves by giving them the ability to access (Bernard, 2016). Deep learning is also the field of machine learning, which includes various algorithms, developed inspired by the structure and function of the brain, called artificial neural networks (Brownlee, 2016).

Ensuring both the machine learning and the deep learning have carried the artificial intelligence science to much further points since its very beginning. The artificial intelligence science which tries to understand the structure and functioning of the human brain with computer models is used in a quite broad range of fields from health sector to retail, from the public sector to agriculture, from banking sector to industrial sector (McKinsey Global Institute, 2017). The main purpose of the artificial intelligence studies is to produce information and technological tools that help people live a much more comfortable life. Despite Stephen Hawking's hypothesis that "Artificial Intelligence can bring an end to humanity" (Lewis, T. LiveScience.com, 2015) the rapid developments in this field have strengthened the role of artificial intelligence in economics and business life (Dirican, 2015). For example, as a result of the "Global Artificial Intelligence Study: Exploiting the AI Revolution" prepared by Pricewaterhouse Coopers (PwC) in 2017, it is predicted that Artificial Intelligence will contribute a total of 15.7 trillion dollars to the world economy in 2030. The main proof of this prediction is that the growth potential of artificial intelligence is also rapidly beginning to permeate to different sectors. Today, many manufacturing companies have adopted the automation system due to the reasons such as assisting the decision-making and speeding up the decision process, increasing the accuracy and reliability of decisions, ensuring effective communication, increasing quality and reducing costs, and increasing the efficiency of the expert personnel. In all these sectors, the artificial intelligence will be the most important factor that makes things easier today and in the future (Önder & Saygılı, 2018). According to a research result carried out on behalf of "Experian" by Forrester Consulting in 2018, it has been revealed that 4 out of every 5 CEOs are aware of the fact that the issue of data analytics and artificial intelligence are crucial for the growth of their own companies (Çelenk, 2019). Considering that the fate of the business world depends on reading and analyzing the data

accurately, the artificial intelligence will be highly effective in strategic decisions of the companies.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND MANAGEMENT

Although many companies have invested in artificial intelligence to automate their processes, the companies that invest only for reducing their workpower are satisfied with some short-term productivity gains. As the result of the research of Daugherty and Wilson (2018) covering 1,500 companies, it has been observed that the scenario in which the companies experience the most performance improvement is the cases that humanbeings and machines work together. Humanbeings and the artificial intelligence support each other's strong points thanks to this kind of intelligence based on collaboration. According to the results of the research titled as "AI at Work" conducted by Oracle and Future Workplace on 1,320 executives and employees in the US in 2018, employees are aware that artificial intelligence has taken the works beyond automation and they are willing to work with artificial intelligence. The 59% of the participants think that the artificial intelligence would improve the operational efficiency, the 93% think that they would rely on the instructions received from the artificial intelligence, the 50% think that it would ensure making faster decisions, the 45% think that it would significantly reduce costs, the 26% think that it would improve performance management and the 13% think that it would affect the recruitment process positively (Kesayak, 2019).

In their study with the topic of "How the Artificial Intelligence will redefine management?" and they carried out on 1.770 executives from 14 countries, Kolbjørnsrud, Amico and Thomas (2016) found out that 86% of respondents believe that the artificial intelligence can fulfill the tasks that take most of the time of the executives faster, at a lower cost, and accurately. According to the authors, many administrative works will be able to be done much more effectively and quickly by artificial intelligence. Artificial intelligence will take over most of the administrative, bureaucratic, routine and drudgery works from the employees. Because the instructions, strategies and objectives from the upper levels will be delivered to the employees at the lower levels by virtual managers based on artificial intelligence instead of the managers. These virtual managers, on the other hand, will help employees, monitor their performance in real time, determine their routes, leave jobs to chance in no way (Aksu, 2019). In their study that Pega and marketforce conducted 845 senior executives in 2018, it was revealed that the 72% of respondents believed that the increase in the use of artificial intelligence in the workplaces would significantly reduce the number of mid-level managers in the next 10 years. The study also revealed that two-thirds of the participants believed that widespread use of artificial intelligence would result in a more transparent meritocracy in the workplace (Connolly, 2018).

One of the organizations that has recognized the effectiveness of artificial intelligence in management is The Bridgewater Associates which holds the largest Hedge Fund in the world. This firm, which controls about \$ 160 billion, has announced that they are preparing to leave management to artificial intelligence. Dalio, the founder and director of the firm, said that he witnessed that employees can make slow and wrong decisions for emotional reasons and that leaving the flow of billions of dollars to artificial intelligence is the right decision. As a result,

if the artificial intelligence can sustain the management of a company at this size more efficiently than the employees, it will pave the way for many companies to follow the same path in the near future (Güngör, 2016). Similarly, The Deep Knowledge Ventures, working on medium and long-term biotechnology investments in Hong Kong appointed artificial intelligence as an executive board member. (Sarpkaya, 2013). Again, Hitachi working on ERP software created artificial intelligence software capable of performing the tasks of a production manager, such as organizing task distribution and planning a production (Demircan, 2017).

There are predictions that artificial intelligence can also take place in the management of the country besides the companies. Some circles think that artificial intelligence can reach the level of conducting the administration of the countries in the following years. On April 15, 2018, for example, in Japan which is one of the most advanced countries in technology, an artificial intelligence supported robot competed for mayor. Although the robot, who was an indirect candidate in the election, did not win the election, but for the first time artificial intelligence was nominated for mayoral elections (Kahraman, 2019). As a result of the study "the speed of automation and technological change" carried out in January 2019 by IE University of Spain in Europe, one quarter of the respondents advocated the transition of artificial intelligence to the country administration. One in four Europeans answered yes to the question "Should artificial intelligence make important decisions in the country's administration?" in a study that 1,600 citizens from England, Spain, Germany, France, Ireland, Italy and the Netherlands participated. In fact, 30% of citizens living in Germany, Ireland, Italy and the United Kingdom and 43% of Dutch citizens gave yes answer to this question (European Tech Insights, 2019). In general, the expectations of individuals from the administrators of their countries are; being impartial, unprejudiced and fair, efficiency and expertise in making strategic decisions. An artificial intelligence that can make impartial, fair, much faster and effective decisions and has a high problem solving capacity can execute the management that can meet all these expectations better than a human being. Considering in many aspects, people are vulnerable to emotions by nature. This characteristic of people can be an obstacle for them to effectively maintain their activities in many areas. Whereas, artificial intelligence can make much more effective and appropriate decisions in any environment without prejudice, anger, resentment, impulse and ego. Because artificial intelligence, by its very nature, can fully consider all aspects of any subject, without being bound to a single phenomenon, before forming its "mind". Since the financial and moral interests will not be important for an artificial intelligence which is designed completely independent both in the management of the company and in the country, the best one can be calculated by considering only talent, knowledge and skill and being based on the existing realities in the selection of staff, team formation, establishing cooperation and ensuring various agreements (Kahraman, 2019).

ARTIFICIAL INTELLIGENCE ORGANIZATIONAL CHANGE

There has been an extensive experience accumulation in the issue of organizational change since the 1960s, both in theory and in practice. On the other hand, although this issue has been widely discussed in the literature, the transformation required by new technologies and digitization has quite different features from the existing knowledge and experience accumulation. Especially the current technologies with the dimensions such as the Industry 4.0, the Internet of Things, Cloud Computing, Data Mining and Artificial Intelligence, do not represent an evolution in the classical sense. It denotes the complete differentiation and transformation of business culture together with business models, products, services and processes. It seems that having the traditional organizational change knowledge is not enough to keep up with this new situation. For the artificial intelligence process that digitalization is leading, companies need to be prepared considering new conditions. This preparation directly concerns each unit of the company, from the senior management to the employees. The main objective is not only a technological evolution or upgrading, but redesigning and applying the business model for the future. It is imperative to do this because these unbelievable developments in information technologies have virtually eliminated the boundaries of competitiveness (Ekinci, 2006).

The ability of companies to adapt to the "digital future" depends on their ability to take correct and visionary steps in this field. The only way to do this is that the companies should make changes in their current policy and strategic practices (Zarret & Malanchuk, 2005). In the first step, it is that the companies understand the nature, structure and dimensions of the change. Then the change must proceed with large and small, continuous new changes. Against the ability of change to change itself constantly, the companies should develop a similar ability (Glazer, 1991). The second step is that the organizations must manage this transformation process in the most effective way, in addition to the activities they are currently carrying out. Considering that each organization has its own unique structure and form of operation, the organization should determine the most suitable methods for itself during the transformation. At this point, the organizations establish cooperation with expert and experienced consultants who follow technological developments and can support in practice. Therefore, the organization should be restructured by designing the necessary business model for ensuring the digital transformation in its real sense. The new restructuring should take place in almost all rings of the chain of activity. Because the business model of an organization is a system consisting of a combination of interrelated components and relationships. Unlike the previous understanding of management focusing on a single function, managers should now formulate an investment strategy that encompasses all functions (Ekinci, 2006).

The third step concerns the stakeholders of the organization. One of the important conditions of the change is the view of the management to the relations with the stakeholders in the ecosystem. Sharing the value chain stages with all stakeholder networks is a prerequisite in business models determined by new technologies and digitalization. This sharing and collaboration constitutes an infrastructure to create greater added value to the organization by providing easy access to the opportunities and capabilities outside. In general, managers with traditional understanding, despite all the possibilities of this collaboration, remain indecisive in trusting the networks and resources outside their corporate networks, and behave timidly at the

point of expanding their own networks. On the other hand, this ecosystem with the opportunities provided by digitalization and artificial intelligence requires a leadership style appropriate for new business models and collaboration (Banger, 2016).

In the fourth step, project and team-based working environments should be established instead of the organizational chart consisting of departments with strict boundaries in organizational change. These work environments suitable for digital transformation should be provided by the employees from different disciplines who have the support of management. If the view of the organization towards change and digitalization is in a form of “*upgrading*” or “*technical improvement*”, teams composed of the experts in this direction are very important. In addition, the fact that the team members are composed of the employees with different expertise and working in various units of the organization contributes to the understanding of the necessity of business processes in which artificial intelligence plays a role (Banger, 2016).

In the fifth step, if the steps required for the change in an organization have been taken, it is necessary to be prepared for the resistance attitudes of the employees against the change. Some employees may have difficulty in adapting to innovation, especially in the work environments where classic working conditions prevail. Some employees do not want to be open to the idea of new knowledge and skills by creating a belief that their workload will increase. Therefore, transformation in the journey of digitalization is not only acquisition of new technologies. Therefore, it is necessary to provide training and consultancy support for the employees in the process of technological renovation. As a result, it is extremely important to create an innovative organizational culture for organizational change which means much more than the establishment of technological infrastructure (Banger, 2016).

CONCLUSION

In the artificial intelligence science, it is aimed to develop the technologies that show the attitudes closest to the human being by simulating the elements that make up the human intelligence such as reasoning, decision making and problem solving. The artificial intelligence technology which is widely used in many fields from daily life to business life, from health services to shopping, from communication to entertainment reaches to more advanced levels every other day. Due to the artificial intelligence technologies, productivity and quality increase in both life and work life. In order to benefit from the advantages of artificial intelligence in business life, the companies are first of all required to digitalize. Basic digital process management is needed to ensure quality and rational data on how product or service processes work. In this process, that the organizations which have already been digitalized are faster in artificial intelligence applications and ensure the necessary transformation and restructuring is an important opportunity for them to excel in competition. The transformation of companies should not only mean sales-marketing and administrative organization, but also the change of the company culture as a whole. On the other hand, deep, complex social questions should be answered along with the transformation that is attempted to be realized. The most challenging question is, to what extent will all these transformation efforts have an impact on the existing work? Researches can help to formulate an idea of which job types are the most open to

innovation, the range of concentration and accordingly what changes might be in various professions, position and job descriptions. This can provide all organizations with the ability to plan the future. The biggest mistake, of course, is to look but not to see.

As it can be understood from the researches, in the direction of the allegation that the artificial intelligence will take its place in the managerial positions in the near future, training is the most critical point for the organizations to begin using the artificial intelligence technology with digitalization. In the areas in which the short-term effects can be predicted, it is crucial to provide the employees with relevant cost-effective and accessible trainings in order to enable them to adapt. In the long run, besides the artificial intelligence, the various roles that only people can do should be evaluated. Jobs that focus on empathy, reasoning and creativity should be redefined. In this respect, it will be useful to review the internal training systems in order to adapt to the new business world. In order to benefit from the artificial intelligence in best way, the organizations need to ensure that all employees comprehend the technology and invest for it and rebuild their business processes. Dan Schawbel, the Research Director of Future Workplace, states those words concerning the research: Artificial intelligence will enable the companies to maintain their competitive structure, the HR leaders to become more strategic, and the employees to become more productive in their jobs. If organizations want to take advantage of the artificial intelligence revolution, they will have to invest in artificial intelligence training programs to cover the skill gap. If employees wish to remain competent in existing and potential job positions, they must adopt artificial intelligence as part of their business. On the other hand, it is very important that these qualifications are encouraged through the education system in future generations. In order to focus more on science, technology, engineering and mathematics, it is necessary to incorporate design, art and creativity into existing conditions and education. Therefore, not only the individual companies but also the countries should develop their own strategies. Many famous scientists and philosophers link the future lifestyles to the developments in the field of artificial intelligence. Failure to realize these developments and the lack of necessary investments poses a serious risk for the survival of the countries. In this context, establishing an artificial intelligence strategy as soon as possible, relevant policy making and implementation should be among the top priorities of the state administrators.

REFERENCES

- Aksu, H. (2019), "Yapay zeka, oyun kurallarını yeninden yazıyor", (2019, February 15) Retrieved from <http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/yapay-zeka-oyun-kurallarini-yeninden-yaziyor-41117867>
- Aksu, H. (2019), "Yapay Zeka Etkisi: Ara kademe yönetici kalmayacak", (2019, January 20) Retrieved from <https://turkiye.ai/yapay-zeka-etkisi-ara-kademe-yonetici-kalmayacak/>
- Aktan, E. (2018), "Büyük veri: Uygulama alanları, analitiği ve güvenlik boyutu", *Bilgi Yönetimi*, 1(1), 1-22.
- AVANSAS, (2018), "Robot Yöneticilerle Çalışmaya Hazır mıyız?" (2018, September 20) Retrieved from <https://blog.avansas.com/robot-yonetecilerle>.
- Ayas, M. (2019), "Yapay Zekâ insandan Öte, Araştırma Raporu 2018", (2019, August 15) Retrieved from https://thinktech.stm.com.tr/uploads/raporlar/pdf/232201818557919_stm_yapayzeka_insandanote_.pdf
- Banger, H. (2016), "Yeni Teknoloji: Dönüşmeli mi?", (2016, November 1) Retrieved from <https://bizobiz.net/yeni-teknoloji-donushmeli-mi/>
- Bernard, M. (2016), "What Is The Difference Between Artificial Intelligence And Machine Learning?" (2018, May 3) Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2016/12/06/what-is-the-difference-between-artificial-intelligence-and-machine-learning/#7507f6742742>
- Bischof, J. (2019), "Would AI be better at governing than politicians?" (2019, March 29) Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2019/03/a-surprising-number-of-people-trust-ai-to-make-better-policy-decisions-than-politicians/>
- Brownlee, J. (2016), "What is Deep Learning?", (2018, March 3) Retrieved from <https://machinelearningmastery.com/what-is-deep-learning/>
- Cave, A. (2017), "What Will We Do When The World's Data Hits 163 Zettabytes In 2025?" (2018, February 28) Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/andrewcave/2017/04/13/what-will-we-do-when-the-worlds-data-hits-163-zettabytes-in-2025/#2c60ec81349a>
- Connolly, B. (2018), "Are you a middle manager? AI may take your job" (2018, June 23) Retrieved from <https://www.cio.com.au/article/632470/middle-manager-ai-may-take-your-job/>
- Çelenk, F. (2019), "Yapay Zeka Bir Risk Mi Yoksa Fırsat Mı?" (2019, March 5) Retrieved from <https://hbrturkiye.com/blog/yapay-zeka-bir-risk-mi-yoksa-firsat-mi>
- Daugherty, P. R., Wilson, H. J. (2018), "Human+ machine: reimagining work in the age of AI", Harvard Business Press.
- Demircan, K. (2017), "Hitachi Robot Müdür mü İşe Aldı?" (2017, July 31) Retrieved from http://www.theprowess.net/index.php?option=com_content&view=article&id=465:hitachi-robot-mudur-mu-ise-aldi&catid=30&Itemid=160
- Dirican, C. (2015), "The effects of technological development and artificial intelligence studies on marketing", *Journal of Management Marketing and Logistics*, 2(3).
- Ekinci, H. (2006). "Bilgi teknolojilerinin rekabet açısından önemi ve değişim yönetimindeki etkilerine ilişkin yöneticilerin algılarını ölçmeye yönelik bir araştırma". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 54-70.
- European Tech Insights, (2019), "Mapping European attitudes to technological change and its governance, (2019, August 29) Retrieved from <http://docs.ie.edu/cgc/European-Tech-Insights-2019.pdf>
- Forbes, (2019), "Human AI Is Here" (2019, September 3) Retrieved from <https://www.forbes.com/forbes-insights/our-work/human-ai/>
- Frick, W. (2015), "Robot Patron Olursa, Harvard Business Review", (2015, July 21) Retrieved from <https://hbrturkiye.com/dergi/robot-patron-olursa>
- Glazer, R. (1991), "Marketing in An Information Intensive Environment: Strategic Implications of Knowledge As An Asset", *Journal of Marketing* 1,6-15.
- Grace, K., J. Salvatier, A. Dafoe, B. Zhang, Evans, O. (201), "When Will AI Exceed Human Performance? Evidence from AI Experts," Future Of Humanity Institute, University of Oxford.

- Güngör, B. (2016), “Dünyanın en büyük Hedge Fonu, yönetimi yapay zekaya bırakmaya hazırlanıyor” (2016, December 23) Retrieved from <https://www.technopat.net/2016/12/23/160-milyar-dolari-yapay-zeka-idare-edecek/>
- Hochman, D. (2016), “Reinvent Yourself: The Playboy Interview with Ray Kurzweil”, (2016, April 19) Retrieved from <https://www.playboy.com/articles/playboy-interview-ray-kurzweil>.
- Kahraman, H. (2019), “Yapay Zeka Ülke Yönetebilir mi?” (2019, June 17) Retrieved from <https://www.endustri40.com/yapay-zeka-ulke-yonetebilir-mi/>
- Kalkan, M. (2019), “Avrupalılar’ın dörtte biri devlet yönetimi için yapay zekaya güveniyor” (2019, March 21) Retrieved from <https://www.yenisafak.com/teknoloji/avrupalilarin-dortte-biri-devlet-yonetimi-icin-yapay-zekaya-guveniyor-3452518>
- Kaya, S. (2017), “İnsansı Robot, Filarmoni Orkestrası Yönetti!” (2017, September 13) Retrieved from <https://sanatkaravani.com/insansi-robot-filarmoni-orkestrasi-yonetti/>
- Kesayak, B. (2019), “Robot Yöneticiler ile Çalışmak” Oracle Raporu, (2019, August 16) Retrieved from <https://www.endustri40.com/robot-yoneticiler-ile-calismak/>
- Kocabaş, Ş., ITÜ, U. (2014), “Yapay Zeka Araştırma Ve Uygulama Alanları”, (2014, February 15) Retrieved from www.sakirkocabas.com/files/bumat
- Kolbjørnsrud, V., Amico, R., Thomas, R. J. (2016), “How artificial intelligence will redefine management”. Harvard Business Review, 2.
- Lewis, T. LiveScience.com, (2015), “Don't Let Artificial Intelligence Take Over, Top Scientists Warn”, (2015, June 12) Retrieved from <https://www.livescience.com/49419-artificial-intelligence-dangers-letter.html>
- Marr, B. (2016), “What Is The Difference Between Artificial Intelligence And Machine Learning?”. (2018, March 3) Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2016/12/06/what-is-the-difference-between-artificial-intelligence-and-machine-learning>
- McKinsey Global Institute, (2017), “Artificial intelligence the next digital frontier?” (2019, June 6) Retrieved from <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Advanced%20Electronics/Our%20Insights/How%20artificial%20intelligence%20can%20deliver%20real%20value%20to%20companies/MGI-Artificial-Intelligence-Discussion>
- Mijwel, Maad M. (2015), “History of Artificial Intelligence” (2018, March 10) Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/322234922_History_of_Artificial_Intelligence
- OECD, (2016), “Science, Technology and Innovation Outlook”(2016, December 8) Retrieved from <https://www.oecd.org/fr/sti/oecd-science-technology-and-innovation-outlook-25186167.htm>
- Önder, M., Saygılı, H. (2018), “Yapay Zekâ ve Kamu Yönetimine Yansımaları”, Türk İdare Dergisi, 90(487), 629-669.
- Tozan D. (2017), “Watson Istanbul Summit 2017”, (2018, February 28) Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=rbfgrui5Ph4>.
- PWC, (2017), “Sizing the prize What’s the real value of AI for your business and how can you capitalise?” (2019, August 28) Retrieved from <https://www.pwc.com/gx/en/issues/analytics/assets/pwc-ai-analysis-sizing-the-prize-report.pdf>
- Russell, S., Norvig, P. (1995), “Artificial Intelligence: A Modern Approach”, New Jersey: Prentice Hall.
- Sarpkaya, M. (2013), “Yapay zeka yönetim kuruluna katıldı”, (2019, May 26) Retrieved from https://www.tamindir.com/haber/yapay-zeka-yonetim-kuruluna-katildi_14461/
- Şen, Z. (2018), “Significance of Artificial Intelligence in Science and Technology”, Journal of Intelligent Systems: Theory and Applications 1(1).
- Zarret, R. N., Malanchuk, O. (20059, “ Who’s Computing? Gender and Race Differences in Young Adult’s Decisions to Pursue an Information Technology Career” New Directions for Child and Adolescent Development 110, 65-84.

On the Verge of EU Accession: Identity Crises, Political Instability and Its Implications on the Design of Society

Dr. Ana Sekulovska Jovkovska, University of Tourism and Management
a.jovkovska@utms.edu.mk

ABSTRACT

Politics is a creator and agent regarding the society as one entity, analyzed relating to the function of the society with all its elements as one “artery” that creates the “bloodstream” of the state. In other words, it is considered as the energy that keeps the community alive. Public policy creation is an interdisciplinary activity which incorporates the transformation of political decisions into real actions, which are implemented in the society. According to the system’s theory, the requirements for political action arise from the problems and conflicts in the surroundings, and the same are transferred to the policy system. At the same time, the surrounding restricts and directs the creators of the policy. The surrounding, by standard definition, includes the demographic and geographic features, political culture, social structure, the economic system, and the international surrounding as well. Nowadays, we live under very complex socio-economic circumstances, identity crises and turbulent social life, which altogether have a negative reflection for the application and development of policies. According to The Global Competitiveness Report 2018, “this type of tendency of changes, based on the free social ground, usually provides negative results”. Occasionally, in one way or another, public agents are tempted for public policy “transplantation”, where a country adopts a governance model that has proven successful in other nations – be it at the national, regional, or local level, copying models shows an irresistible appeal. This article treats the limits of transplantation as a designing instrument for public policies in a country on the verge of EU accession, and concludes that the metaphor of “transplantation” of public policies can be a powerful tool in organizing our thoughts and framing our decisions, which can lead to better use of it for the purposes of public policy design in societies only in cases of political stability.

Keywords: Public Policy, Government, Institutional Transplantation, Institutional Design, Identity Crises, Political Stability.

INTRODUCTION

Political instability, uncertainty, and political regime, or level of democracy, all together have a distinct effect on the design of society of any country, and especially developing countries. Political instability affects the long-run economic growth of the country, while uncertainty level is expected to mainly affect medium- and short-run economic growth. Western Balkans countries and North Macedonia, suffered from low levels of democracy, which resulted in a high level of political instability.

Additionally, fluctuations in measures of economic activity, which reflect the uncertainty level, can be explained, at least partially, according to the business cycle. However, political instability can affect the uncertainty level, which refers to the overlapping effect.

This problem is associated with a series of problems in various fields. The problem of political instability generates more serious for a society which is multi ethnic, having people of diverse cultural attributes (Blessing & Chakrabarti, 2009). In a politically stable state, all sections of society get their due shares and are satisfied being a part of a multi ethnic society which ultimately leads towards the nation-building. Economic growth, depends on many factors, but some issues will have a high impact on the economy, such as political instability, identical crisis, uncertainty, and level of democracy. No investor will be interested in investing in a country where political instability and economic uncertainty are at a high level, especially since many countries that are stable politically and economically are trying to attract investment.

Since the degree of political instability in a country is not directly observable, it has proven a challenge for many scholars to define the concept. Apart from the variety in definitions of political instability, there is a least as much ambiguity with respect to the measurement of political instability (Blessing & Chakrabarti, 2009). Arguably, the reason is that changes in and challenges to the political system may take many forms and design the society. The extent of the political stability can be measured by the adaptability of two institutions: State and Society. The variation occurring in one area will affect the other. In spite of the change in the social system, it has the capacity to allow change in such a way which can easily meet the varying challenges of political development (López-Mesa & Bylund, 2011).

Many underdeveloped nations, including Western Balkans Countries, have been confounded as how to overcome the problems of centralization of authority, national integration, economic development, political participation and social welfare of the modernizing societies, which have grown simultaneously in the political order of these states. The political stability can be understood more by defining the causes of the instability in developing states (Blessing & Chakrabarti, 2009).

The identity crisis can be interpreted in many ways into the political process. It generally reflects the sentiments of nationalism and the desire of the people to live together in a common place. It implies that the identity crisis is the feeling of individual's association with the political system.

Generally, the legitimacy crisis is regarded along with the forms of the governmental institutions and the authority of the leadership. it can also be referred to as “a break down in the constitutional structure and the performance of the government that arises out of the differences over the proper nature of the authority for political system” (Huntington, 1965).

In the remainder of this paper, we identify the (re)sources of (in)stability in the Western Balkans, address some of the fundamentals (e.g. political criteria and democracy), and present an outlook for the region in the discussion section. The last section concludes the paper.

THE western balkans AND THE (RE)sourceS of (IN)stability

It is more than obvious that all societies are divided in one way or another. Class and cast, religion and sectarianism, language and race as well as ethnicity are among the most important divisions. The “mono-ethnic” nature of public spending at the central level, for example in Macedonia could also be a serious line of division. Ethnicity is usually connected with a common proper name; a myth of common ancestry; shared historical memories; elements of common cultures; a link with a homeland and a sense of solidarity. In political theory the idea of “deeply divided” societies is usually associated with political instability or tragic conflicts, like those that followed the dissolution of Yugoslavia (Hausmann, 2005).

That is the reason why this concept is important to us. It comprises several important characteristics:

- 1) Many of the various existing cleavages are capable of producing a deeply divided society, but the binary division, along ethnic lines, is the most dangerous one. The existence of more than two groups tends to militate against the polarization;
- 2) Not all the divisions but those that might polarize a society politically, create the basis for a deeply divided society;
- 3) Political disagreements exist in every society, but in deeply divided societies the major cleavage affects a wide range of issues. Most of the issues are politicized or ethicized and prevent the formation of political coalitions on issues that cut across the main societal divide;
- 4) Potential of widespread political violence and
- 5) The polity is deficient in legitimacy or when a large number of conflict group members attach overwhelming importance to the issues at stake, or manifest strongly held antagonistic beliefs and emotions toward the opposing segment, or both. One way in which a deeply divided society might be distinguished from other societies is that in a deeply divided society conflict exists along well entrenched fault line that is recurrent and endemic and that contains the potential for violence between segments.

It doesn't mean that the society which once experienced a violent conflict is condemned for ever to the destiny of deeply divided society. In Macedonia, the deadly conflict from 2001 which started with the territorial claims of the insurgents, finished with the demands for greater group rights for the Albanians under the mediation of so called “international community” which guaranteed the implementation of the Ohrid Framework Agreement and was the main financier of the “peace project”. “There isn't territorial solution for ethnic

conflicts” – full stop. But we are far from integrated society. The persistence of ethnic parties, the lack of pre electoral ethnic coalition between Macedonian and Albanian parties; the incapability of political coalitions to stand behind the issues that cut across the main societal divide; ethnically colored violence between young people in schools, busses or streets; the lack of the public apology of the politicians who contributed with their nationalism to the conflict of 2001; turning the back to the truth of why the deadly conflict started; unwillingness of the politicians and the juridical system to deal with the war criminals etc. didn't help to develop a 'culture of peace'. That peace is more important than all other issues including the issue of borders (Clausing, 1994).

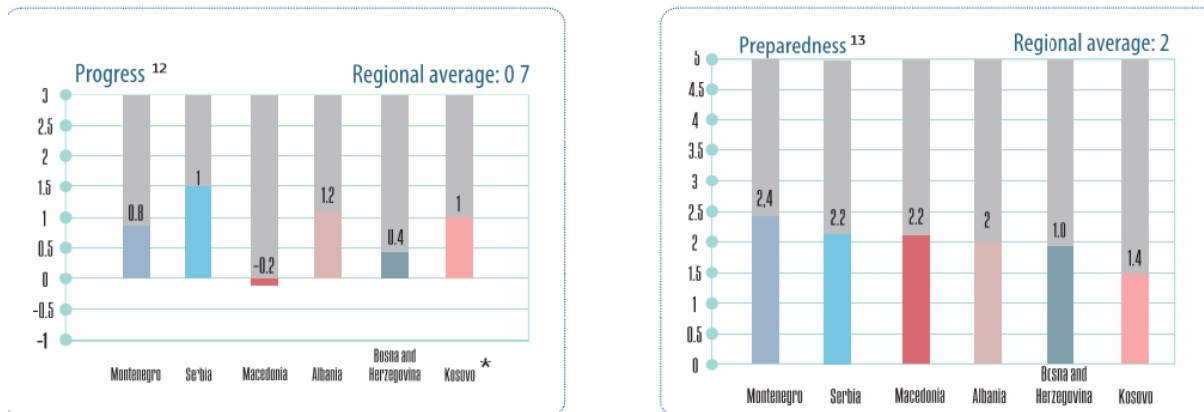
In the last 10 years the situation in the Western Balkans is more stable than at the beginning of the 1990s. Albania became a member of NATO and Kosovo got its independence. The main source of potential instability today is the status of Northern Kosovo which is a subject of negotiations between Serbia and Kosovo. The integration of Macedonia in EU and NATO will contribute to the better inter-ethnic relations because all political parties in the country agree with these strategic aims for joining a Europe without borders. The other factor that has influence on the “power-sharing” is the leadership.

SOME OF The fundamentals in the Western Balkans

Political Criteria

Fragile democratic institutions are common for the countries in the region. Additionally, boycotting parliaments has emerged as a new phenomenon and the EC especially notes the cases of Macedonia, Montenegro and Kosovo. In the last two the boycotts have been followed by violent incidents inside and outside the parliaments. The Commission highlights the politicization in the electoral process, which is present in all countries, but takes note of the elections in Montenegro, Albania and Bosnia and Herzegovina. Improved climate towards cooperation with civil society was noted in all countries, with representatives of the civil society playing a constructive role in important developments in the countries and displaying an increased involvement in the accession process.

Below, the average is calculated and presented for the areas that have been subject to harmonized grades. Overall, the analysis of the findings made in accordance with the assessment scales are not in favor of prospects for EU membership. This does not come as a surprise having in mind that the Commission also notes the lack of proper implementation of legislation. However, it serves as an indicator both internally (for the countries) and externally (to the EC) on where to channel more focus. The situation in Macedonia is particularly alarming because in comparison to other countries of the region is backsliding in its progress with an average value of -0.2.

Figure 1: Progress and preparedness of the WB6 countries

Source: “The Western Balkans and its EU Integration: 2015 Comparative Overview” (EPI, 2016)

Democracy

Fragile democratic institutions are common for the countries in the region. Additionally, boycotting parliaments has emerged as a new phenomenon and the EC especially notes the cases of Macedonia, Montenegro and Kosovo. In the last two the boycotts have been followed by violent incidents inside and outside the parliaments. The Commission highlights the politicization in the electoral process, which is present in all countries, but takes note of the elections in Montenegro, Albania and Bosnia and Herzegovina. Improved climate towards cooperation with civil society was noted in all countries, with representatives of the civil society playing a constructive role in important developments in the countries and displaying an increased involvement in the accession process.

The consolidation of democratic institutions in the postcommunist countries of Europe that occurred in the late 1990s and early 2000s has stalled, and in important cases, been reversed. The Democracy Score of every country in Central Europe has declined since 2008, with the biggest setbacks in the media, the judiciary, and the functioning of national democratic institutions like parliaments and presidencies. In 2018, 19 of the 29 countries in the report recorded declines in their Democracy Scores—more than in any previous edition of Nations in Transit.

The fragile postwar status quo established in the Balkans is also fraying. The nationalist incitement that drove the Yugoslav conflicts has again become the preferred vocabulary of politicians. Democracy improved across the Balkans from 2005 to 2010, but it is now in decline, with the sole exception of Macedonia after its promising change in government.

Table 1: Nations in Transit Score for Macedonia

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
NATIONAL DEMOCRATIC GOVERNANCE	4.00	4.00	4.00	4.25	4.25	4.25	4.25	4.75	5.00	4.75
ELECTORAL PROCESS	3.50	3.25	3.25	3.25	3.25	3.25	3.50	3.75	4.00	4.00
CIVIL SOCIETY	3.25	3.25	3.25	3.25	3.25	3.25	3.50	3.25	3.25	3.25
INDEPENDENT MEDIA	4.25	4.25	4.50	4.75	4.75	5.00	5.00	5.25	5.25	5.00
LOCAL DEMOCRATIC GOVERNANCE	3.75	3.75	3.75	3.75	3.75	3.75	3.75	4.00	4.00	4.00
JUDICIAL FRAMEWORK AND INDEPENDENCE	4.00	4.00	4.00	4.00	4.25	4.25	4.25	4.50	4.75	4.75
CORRUPTION	4.25	4.00	4.00	4.00	4.00	4.25	4.25	4.50	4.75	4.75
DEMOCRACY SCORE	3.86	3.79	3.82	3.89	3.93	4.00	4.07	4.29	4.43	4.36

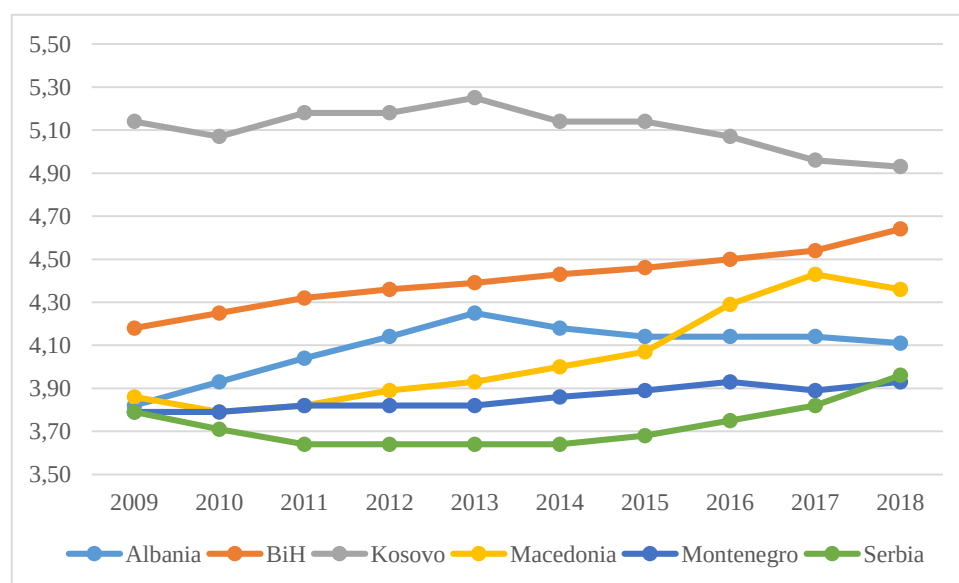
Source: "Nations in Transit 2018" (Freedom House, 2018)

Table 2: Democracy score for WB6 countries

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Albania	3.82	3.93	4.04	4.14	4.25	4.18	4.14	4.14	4.14	4.11
BiH	4.18	4.25	4.32	4.36	4.39	4.43	4.46	4.50	4.54	4.64
Kosovo	5.14	5.07	5.18	5.18	5.25	5.14	5.14	5.07	4.96	4.93
Macedonia	3.86	3.79	3.82	3.89	3.93	4.00	4.07	4.29	4.43	4.36
Montenegro	3.79	3.79	3.82	3.82	3.82	3.86	3.89	3.93	3.89	3.93
Serbia	3.79	3.71	3.64	3.64	3.64	3.64	3.68	3.75	3.82	3.96

Source: "Nations in Transit 2018" (Freedom House, 2018)

Figure 2: Democracy score for WB6 countries



DISCUSSION – AN OUTLOOK FOR THE REGION

One important branch of the developing society literature has argued that underdeveloped countries or regions can benefit from transplanting policies in use in the developed countries or regions. Underdevelopment is apparently a proof that local institutions and policies are incapable of promoting economic development and must, therefore, be discarded in favor of foreign ones. In a general sense, transplantation refers to the borrowing of political institutions, business fashions, management practices and policies from one country to another (Sekulovska & Ilievski, 2019).

With a comfortable majority in the Albanian parliament, the ruling Socialist Party and its prime minister enjoy a genuine opportunity to carry out important reforms that have the potential to reduce corruption in the judiciary and bribery in the public administration while enhancing good governance. On the other hand, the complete control that Prime Minister Rama has over the Socialist Party and the solid majority he enjoys in parliament, combined with a tight control over the executive, could give rise to authoritarian tendencies that can bring other state institutions under the premier's control.

It is not very likely that major improvements will happen in Bosnia and Herzegovina, whether in regard to respecting human rights, in political life, or in improving the struggling economy. Politicians will continue to talk about the importance of joining the EU, but will avoid fulfilling the requirements for candidacy.

The new Kosovar government will continue to struggle to implement its program. The European Union (EU) will continue to request the fulfillment of several obligations inherited from the previous government, such as the ratification of the demarcation agreement with Montenegro, the establishment of the Association of Serb Municipalities, and the accomplishment of the final criteria for visa liberalization. This forceful approach might compensate for the weakness of the government, but its internal contradictions will continue to undermine its activities.

The changed political landscape, which the local elections dramatically confirmed, opens up possibilities for the new government to pursue its promised reform agenda. Macedonia's progress in the fight against corruption (as well as getting clear of the "Wiretapping Affair") will strongly depend on whether the judicial sector can move towards independent and impartial functioning. Finally, the final agreement for the settlement of the differences and the establishment of a strategic partnership between the Hellenic Republic and the Republic of North Macedonia will occupy public attention, and the outcome will be critical to the country's EU and NATO bids.

Montenegro has continued on the course of economic and political development, though it remains a relatively fragile economy with high levels of public debt and ongoing challenges with corruption and organized crime. Now that Montenegro is a full NATO member, the government's key objective will continue to be EU accession. Montenegro has made

moderate but steady progress towards EU membership; the country's institutional capacity continues to improve and investment in the country is relatively buoyant.

Serbia will continue to open EU accession negotiating chapters, but it will be important to watch for any progress in key negotiating Chapters 23 and 24 relating to the rule of law, corruption and fundamental freedoms, as well as possible constitutional changes which could help to increase the independence of the judiciary.

CONCLUDING REMARKS

The political stability is a pre-condition for the nation-building, and nation-building is a process necessary for the survival and development of a nation. The process of nation-building works two-fold, it works towards identity formation of a nation which results in integration of society, and obviously an integrated society plays an important part into state-building that includes the development of administrative infrastructure of the state. The consequences of political stability are to be felt everywhere in the realms of economics, society and politics.

North Macedonia is a nation having rich resources, fertile land, intelligent people, important strategic location, and being an atomic power is a case of serious political instability which is suffering from weak and ineffective external and internal policy making, discontinuation of policies, less coherent society, an obscure image on the global stage having its future questioned by the world.

A politically stable state satisfies every section of society in all dynamics and accommodates pluralities; a result people become more loyal to the state and the sentiment of nationalism establishes amongst them and citizens regardless of their differences feel a part of the national entity.

Last but not least, the transplant metaphor can be a powerful tool in organizing our thoughts and framing our decisions, and we can make better use of it for the purposes of public policy design in society in general, however not in a turbulent period, but rather in times of political stability. Therefore, it seems that policy makers have to have this goal as a primary objective, before they can implement more subtle policy reforms, be they transplanted, grafted or entirely "original."

REFERENCES

- Blessing, L. T., Chakrabarti, A. (2009), "DRM, a design research methodology", Springer.
- Clausing, D. (1994), "Total quality development: a step-by-step guide to world class concurrent engineering", American Society of Mechanical Engineers.
- European Policy Institute (EPI) 2016, "The Western Balkans and its EU Integration: 2015 Comparative Overview", Available from http://www.epi.org.mk/docs/The%20WB_Comparative%20Overview_2015.pdf
- Freedom House (2018), "Nations in Transit 2018", Available from <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2018>
- Hausmann, J. (1978). "Specification test in econometrics", *Econometrica* 46: 1251-1271.
- Hayes, C. C. (2004), "Design for manufacturing issues: future directions for DFX", In: Panel minutes held at the American Society of Mechanical Engineers (ASME) conference on design for manufacturing, Available from http://kazmer.uml.edu/Staff/Archive/2004DFM_Panel_Summary.pdf.
- Huntington, S. P. (1965), "Political Development and Political Decay". *World Politics*. 17 (3): 386–430. doi:10.2307/2009286
- López-Mesa, B., Bylund, N. (2011), "A study of the use of concept selection methods from inside a company", *Res Eng Design*, 22:2011, pp. 7–27.
- Sekulovska, A., Ilievski, Z. (2019), "Political (In)Stability and Public Policy Transplantation: A Macedonian Case", *Journal of Political Science*, Vol. 1, No. 2, pp. 1-8.

General Overview of Global Young Unemployment Issues

Dr. Derya Alimanoglu Yemisci, Manisa Celal Bayar University
derya.yemisci@cbu.edu.tr

ABSTRACT

Global and regional unemployment in the world is an important social problem area. Especially in the 1980s, with the new world order, economic and social change and transformation took place. The applied neoliberal policies led to the intensification of international competition and the technological changes and the quality of the labor market. In this process, important transformations in both the organizational structures and production forms of enterprises have been inevitable. The sectoral distribution of employment has shifted from industry to service sector. Flexibility practices have become widespread in labor markets and the demands for intensive use of information and technology have increased. This situation negatively affected the labor force participation rates and narrowed the employment and caused unemployment to increase. The aim of this study is to evaluate the problem of youth unemployment due to globalization.

Keywords: Globalization, Youth Unemployment, Employment.

INTRODUCTION

Unemployment is an important problem of all world countries, although their levels of development are different. After 1970, political stability, economic growth, full employment, strong social security and the radical changes in national solidarity led to a transformation in the capital market and the labor force. Therefore, the objectives of full employment, social protection and reduction of inequality became difficult to achieve. The globalization process that has existed for the last 30 years has brought along the implementation of neoliberal policies at varying degrees and with different methods in many countries (Milner, 2001). The oil crises experienced in the 1970s were effective in the closure of the period called Golden Age. While an unexpected rapid increase in oil prices led to a widespread economic recession, the increasing production costs and interest rates caused financial crises, and employment-unemployment emerged as the main economic and social problems (Selamoğlu, 2002).

Along with the globalization, labor markets changed and began to show similar characteristics in many countries. The structural characteristics of the labor market that cause unemployment in the world economy by its present condition can be listed as follows. It can be said that they were the deregulation of the economy, and the structural change in production structure and labor. These developments negatively affected the employment around the world and unemployment became a chronic problem. In developing countries, unemployment constitutes a spiral structure intertwined with poverty. In the world, production increases while employment decreases, and production amount increases per labor force (cited from Baştaymaz, 1998) by Çodur& Bölükbaş, 2014).

The factors, such as new economic policies implemented with the globalization process, the minimalization of the state, privatization, the loss of power of unions as before and weakening their effects, and the fact that multinational companies were in search of low-cost labor to reduce labor costs especially after 1980, made unemployment the most important problem of both developed and developing countries (Çodur&Bölükbaş. 2014). Moreover, along with the rapid developments in technology, the decrease in low and medium skilled manufacturing industry jobs led to the differentiation of labor markets and also long-term unemployment (Aslan&Aslan, 2017, Selamoğlu, 2002).

In the process of transition to the information society where technological developments constitute the basic dynamics, different results appear in terms of low and high skilled labor. With the strengthening of the information society, those who are called as low skilled labor faced with insufficient employment opportunities, low wages, future anxiety and social exclusion. Nevertheless, in this process, the employment opportunities of highly skilled labor force constitute the sector with increasing and strengthening expectations for the future. In almost every country, the unemployment rate of the low skilled labor force is at least twice the unemployment rate of the skilled labor force. Furthermore, while the unemployment rates of the low skilled labor force increase faster, the duration of unemployment of this sector is relatively longer. (Selamoğlu, 2002)

The young population is mostly affected by the consequences of unemployment which is considered as a global problem. The most important causes why young people become unemployed include the increase in the rate of participation in education among the 15-24 age group who are considered to be young, creation of new jobs, lack of experience, and the inability of young people to meet the needs of the labor market. Except for the increase in the rate of young people's participation in education, the fact that other causes could not be solved although it was possible to solve them by certain policies caused that young people were mostly affected by general unemployment in the world (Erdayı, 2009).

In this study, the dimensions and causes of unemployment will be explained and labor and unemployment indicators will be examined using the tables. General evaluation and recommendations will be included in the conclusions section to be discussed within the context of youth unemployment especially in the world and in Turkey.

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR UNEMPLOYMENT AND YOUTH UNEMPLOYMENT

Unemployment

Unemployment is an individual and social reality that has continued since the utilization of the labor force for production purposes, has been increasing its effects despite all economic and social policy measures taken during the last century, and negatively affects the economic system (Kumaş, 2001) According to labor economists, unemployment is defined as the state in which job seekers have the desire and the power to work but cannot find a job for a certain period of time over the prevailing and current wage in the labor market. The individual with these characteristics is called unemployed and this phenomenon is called unemployment (Lordoğlu & Özkaplan, 2003).

According to the International Labor Organization (ILO), unemployment is ***“everyone who is either paid or self-employed or is currently paid or ready to work on his own behalf or is actively seeking work is unemployed”***. According to unemployment criteria determined by ILO, “National Statistical Office”, those who are actively involved in the labor force, who are eligible to do a job, who are actively looking for work and those without work are considered unemployed (Sorrentino, 2000).

TUIK (Turkish Statistical Institute) defines unemployment as *“the individuals aged 15 and over who have used at least one of the job search channels in the last 4 weeks to look for a job and who are able to work within 2 weeks from among non-employed individuals within the reference period (those who has never worked for a profit, casual, paid or unpaid job and have no connection with such a job)”* (TÜİK, 2018).

While the fact that some of the people who are able to work and want to work in a country have no job is called unemployment, the people in this position are called unemployed. The remarkable point in this definition is that unemployment is not due to the fact that some of the people who are able to work prefer not to work and thus become voluntary unemployed. On the contrary, unemployment is due to the fact that some of the people who are able to work

cannot find a job even though they want to work, and thus involuntarily become unemployed (Unsal, 1999).

Youth Unemployment

United Nations, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) and the World Bank define young people as people between the ages of 15-24 for statistical purposes. Youth is defined as the transition from dependent childhood to independent adulthood. (<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/youth-definition/>access: 21.05.2019)

It is important to fully define youth unemployment. According to ILO (International Labor Organization), the young unemployed can be defined as the individuals aged 15-24, who have not worked for more than one hour in the reference period, but are eligible for work and are actively seeking work (O'Higgins 2001). The most important problem here is related to in which category the students will be evaluated in terms of youth unemployment (O'Higgins,1997:64). While the group who are students and looking for a job is considered as unemployed, those who are still students should not be considered as unemployed (İzgi, 2010).

In 2018, global unemployment rates were 5%. The factors that cause youth unemployment within unemployment should be determined, and it is of great importance to develop and adopt correct and sustainable policies during the fight against youth unemployment in the future.

DIMENSIONS OF YOUTH UNEMPLOYMENT IN THE WORLD AND IN TURKEY

Youth Unemployment in the World

According to the International Labor Organization, there are over 177 million unemployed people in the world by the year 2016. The number of those in the 15-24 age group among total unemployed people is 62 million, which means that 62 million young people are still looking for a job and cannot find it. While the overall unemployment rate was 5.2 in 2015, the youth unemployment rate increased to 12 in the same year. The total unemployment rate was generally around 5% from 2008 to 2018. In 2008, the total unemployment increased from 154 million to 176 million due to the global economic crisis. The youth unemployment rate also increased from 62 million to 67 million. The global crisis negatively affected the labor force and unemployment rates. Although there are objective reasons why youth unemployment is higher than total unemployment, the most important reason is that most of the young people look for a job for the first time (Gursel & Ulusoy,1999).

Table 1: Overall Unemployment and Youth Unemployment (15-24) Rates in Global Labor Markets

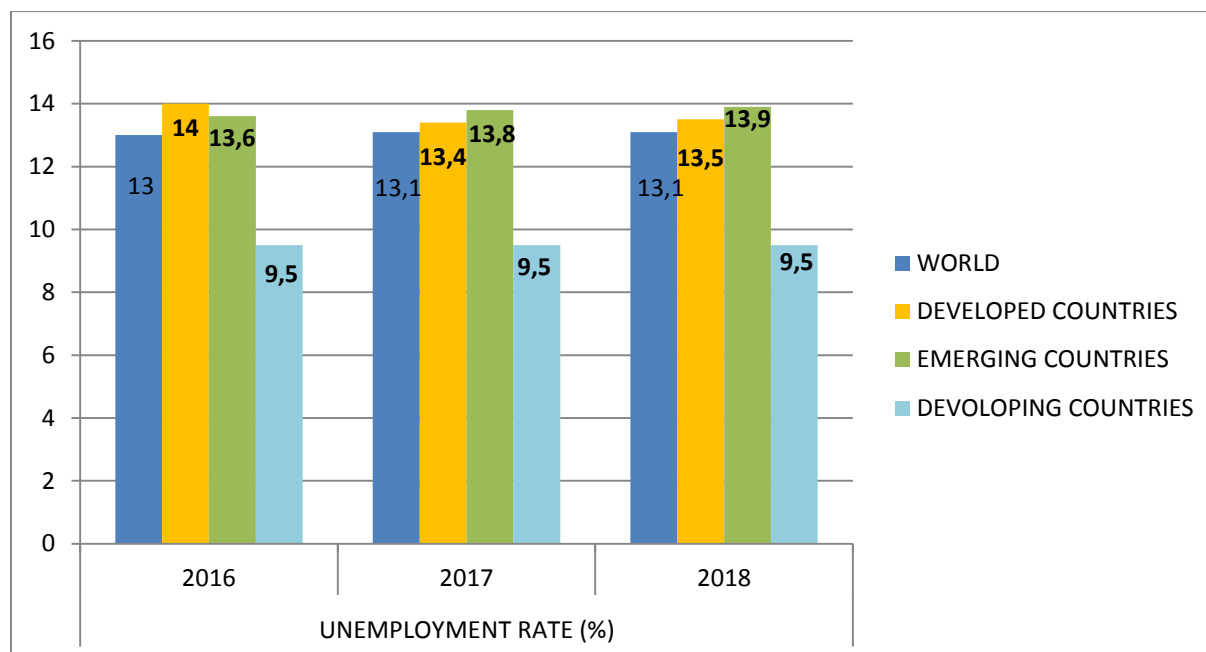
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Number of young unemployed (million)	62.8	67.9	65.5	64.2	63.9	63.5	61.1	61.8	62	60.3	59.3
Total number of unemployment (million)	154.2	176.5	174.2	171.9	174.1	176.2	172.7	175.6	177.6	174.1	172.4
Youth Unemployment Rate (%)	10.8	11.8	11.6	11.6	11.8	11.9	11.7	12	12.2	12	11.8
Total unemployment Rate (%)	5	5.6	5.5	5.4	5.4	5.4	5.2	5.2	5.2	5.1	5
Youth labor force participation rate (%)	44.6	43.8	43.2	45.1	43.9	44.4	43.2	43.4	42.6	42	43.2
Ratio of youth unemployment to total unemployment (%)	2.1	2.1	2.1	2.1	2.1	2.2	2.2	2.3	2.3	2.3	2.3

Source: https://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jspx?MBI_ID Erişim 06.06.2019

<https://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page27>. Erişim 06.06.2019

Created by the author via ILOSTAT 2019 data

Figure 1: Youth Unemployment Rate Per Country Groups



Source: ILO World Employment and Social Outlook 2018, Trends for Youth

Created by author via using ILO World Employment and Social Outlook 2018, Trends for Youth Report

When the data on unemployment in the global labor market are examined, Table 1 indicates the importance of unemployment for young people. By the year 2018, the total unemployment rate in the world was 5% (172.4 million). However, the youth unemployment rate was 11.8% (59.3 million), which is twice the total unemployment rate. The ratio of youth unemployment to total unemployment is 2.3%. This data shows that the majority of the unemployment problem in the world is caused by youth unemployment and also helps us to see to what extent the employment policies for young people will affect the overall unemployment rate. Between the years 1998 and 2018, the overall unemployment rate was generally around 5%, while the youth unemployment rate increased from 10.8% to 11.8%. The youth unemployment rate of 11.8% is a high ratio that needs to be considered.

The youth unemployment rates in different country groups are summarized in Figure 1. As it can be seen in the figure, developing economies have the minimum youth unemployment rate. It was around 9.5% in the last three periods. Nevertheless, developed economies had the maximum youth unemployment rate, which was around 13.5%, in the same time span. In other words, youth unemployment is both a problem for emerging economies and a painful problem for both developed and developing economies. However, the empirical analysis of youth unemployment problem in the selected emerging economies was discussed in this study.

Table 2: Youth Unemployment Rates by EU and Selected Countries (%)

	2007	2015	2016	2017		2007	2015	2016	2017
UE28	15,8	20,3	18,7	16,8	Hungary	18,1	17,3	12,9	10,7
EU area	15,6	22,3	20,9	18,8	Malta	13,5	11,8	11	10,4
Belgium	18,8	22,1	20,1	19,3	Netherlands	9,4	11,3	10,8	8,9
Bulgaria	14,1	21,6	17,2	12,9	Austria	9,4	10,6	11,2	9,8
Czech Rep.	10,7	12,6	10,5	7,9	Poland	21,6	20,8	17,7	14,8
Denmark	7,5	10,8	12	11	Portugal	21,4	32	28,2	23,8
Germany	11,8	7,2	7,1	6,8	Romania	19,3	21,7	20,6	18,3
Estonia	10,1	13,1	13,4	12,1	Slovenia	10,1	16,3	15,2	11,2
Ireland	9,3	20,5	17	14,5	Slovakia	20,6	26,5	22,2	18,9
Greece	22,7	49,8	47,3	43,6	Finland	16,5	22,4	20,1	20,1
Spain	18,1	48,3	44,4	38,6	Swedish	19,2	20,4	18,9	17,8
France	19,5	24,7	24,6	22,3	England	14,3	14,6	13	12,1
Croatia	25,4	42,3	31,8	27	Iceland	7,1	8,8	6,5	8,2
Italy	20,4	40,3	37,8	34,7	Norway	7,3	10,5	11,3	10,7
Cyprus	10,2	32,8	29,1	24,7	Turkey	17,2	18,6	19,6	20,7
Latvia	10,6	16,3	17,3	17	US	10,5	11,6	10,4	9,2
Lithuania	8,4	16,3	14,5	13,3	Japan	7,7	5,5	5,1	4,7
Luxemburg	15,6	16,6	19,1	15,3					

Source: Statistics Explained (<https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/>) - 30/04/2019

There are differences in employment and opportunities for young people in different parts of Europe. Especially in Southern Europe, young people have been affected by the crisis on sector and industry basis. The number of young people with unstable and temporary employment has increased at a spiral rate. Approximately 50% of young people in Greece and

Spain and approximately 1/3 of young people in countries such as Portugal and Italy are unemployed. In Table 2, European Union (EU), Euro Zone, and some selected countries examined the unemployment rates in Turkey between the years 2007 and 2017. As it is seen, Greece ranked first in youth unemployment rate by 43.6% while Spain ranked second by 38.6% in 2017. EU countries have a youth unemployment rate of 16.8%, and in Turkey, the number of young unemployed people is slightly higher than that of EU countries with a youth unemployment rate of 20.7%. However, the difference of Turkey from EU countries is that the young population in working age tends to increase and this may pose a threat for young people. As it is seen in the table, Japan maintains its position with the lowest unemployment rate in all years. Germany was almost on the same line with Japan in 2017 although it survived very high unemployment rates.

Youth Unemployment in Turkey

Turkey has an important potential for young population and has a different situation from many countries in the world. According to UNDP, it is related to the presence of Turkey in the "demographic window of opportunity". It is indicated that the window of opportunity will close in 2040, and that Turkey will achieve a serious economic growth and the unemployment problem can be solved if young people are well educated and channeled to production until that year. Because, until the year 2023, Turkey's working age population will increase and reach about 70% and will continue to increase at a decreasing rate until 2040 after that date. After 2040, the population will tend to age, in other words, the demographic window of opportunity will close, which further increases the importance of young people for Turkey. If Turkey does not follow specific policies for young people, it will be unable to turn the potential of the young population into an advantage and will face major problems in the near future (UNDP (2008), Turkey Human Development Report Youth in Turkey, cited by Erdayı, 2009).

Table 3: Labour Force Participation, Employment and Various Unemployment Rates in Turkey (%)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Labor force participation rate	45,3	46,5	47,1	47,2	48,5	48,5	51,0	51,7	52,4	53,1	53,1
Employment rate	39,9	41,0	42,4	43,1	44,2	44,1	45,7	46,4	46,1	47,9	46,3
Total unemployment rate	12,0	11,9	10,0	8,5	8,8	9,1	10,3	10,2	12,0	9,9	12,8
Youth unemployment rate	21,9	20,6	18,4	15,4	16,9	16,4	19,1	18,2	22,7	18,2	23,2
Ratio of youth unemployment to total unemployment	1,8	1,7	1,8	1,8	1,9	1,8	1,8	1,8	1,9	1,8	1,8

Source: TUIK, Labor Force Statistics, <http://www.tuik.gov.tr>

The situation of young people in the labor market has a negative course in Turkey as well as in the world. Turkey's demographic structure, education policies and labor policies can be mentioned as the reasons for high youth unemployment and low youth employment participation rate. Furthermore, the resolution caused by the changes in the sectoral structure in Turkey and the phenomenon of rural to urban migration are among the factors that increase youth unemployment. Another reason for young people's intense exposure to unemployment is the deficiencies in the labor markets, especially the structural deficiencies of ISKUR (Turkish Employment Agency). Moreover, it is considered that the Turkish education system should be rearranged in a way to meet the demand for market labor (Taş & Bilen, 2014; Kutal 1996).

In Table 3, Turkey's labor force participation rate had a tendency to increase from 2008 to 2018. Total unemployment rates have been around 10% since 2008. Young unemployment rates were around 21.9% in 2008 with the effects of the global US crisis, and they still had a tendency to increase by 23.2% in 2018. In Turkey, while youth unemployment rates were nearly twice the total unemployment rate, healthy and sustainable reduction in youth unemployment rates has not been achieved when high growth figures experienced in the economy in recent years are considered. When Turkey's unemployment rates are compared with EU and selected countries, the countries where the problem of youth unemployment is most serious are Greece, Spain, Italy and Croatia where youth unemployment rates are above 20%. Nevertheless, the most successful countries in the solution of youth unemployment are Japan (4.7%), Germany (6.8%), the Czech Republic (7.9%), Iceland (8.2) and the Netherlands (8.9), respectively.

REASONS FOR YOUTH UNEMPLOYMENT

Youth unemployment is called as the exclusion of young people aged between 15-24 years from the labor market for various reasons. High unemployment rate in the younger age group compared to adults is due to the fact that young people are further affected by these reasons. The periodic decreases in the economy, low demand for young labor force based on the increase in minimum wages, and the deficiencies in the qualifications of the young labor force, as well as failure to implement economic policies focused on investment and full employment in the economy, and the policies followed for the labor market, and the changes, are among the reasons that affect youth unemployment. Nowadays, the general problems brought along by youth unemployment, globalization, and the information and technology age are among the problems caused by the policy followed for the labor market and the internal dynamics of the market (Taş & Bilen, 2014:56). Young people face especially with the problems of high unemployment rates and low quality employment. At first, young people are affected by the conditions affecting the labor market. For instance, the reasons such as high total unemployment rate, high youth unemployment, large informal economy, and higher percentage of young people involved in informal activities are determining factors. Furthermore, fluctuations in the demand level in the market affect young people more than adults.

One of the most important reasons for youth unemployment is the level of education and skills that young people have. The education system increases the possibility of employing these individuals if it educates knowledgeable, skilled and qualified young population.

According to the theory of human capital, skills and work experience are part of a person's individual capital and provide access to the labor force. Many employers prefer young workers who have adapted to a working environment. Thus, participation in education programs may young people to find jobs due to its positive effects on both knowledge, experience and education and individual skills of people (Çetinkaya, 2010).

Another factor contributing to youth unemployment is considered as the size of young population. When there are more young people in the labor market, it is clear that more jobs will be needed. Korenman and Neumark (1997) investigated whether the volume of young population had an effect on youth unemployment for 15 OECD countries. According to this study, when the relative increase in the young population was 10%, the increase in youth unemployment was 5%. However, in contrast, the flexibility of youth unemployment was 10% to 7%. In other words, while the volume of young generation has an effect on youth unemployment rates, total market conditions have a greater effect (Çetinkaya2010).

It is primarily put forward that young people are more likely to leave the job while listing the reasons for youth unemployment. In their first work experience, young people try to find the most suitable work for them by trying various works in the stage of "liking the work". Furthermore, young people can change jobs since they tend to earn lower wages and often do not need to support their families. The fact that young people frequently change jobs leads to an increase in their duration of unemployment. However, it should be taken into account that the fact that young people are generally employed in low quality jobs may have an effect on job changing rates. In terms of employers, dismissal of young workers appears to be less costly compared to adult workers (Secer, 2006). It is not easy for young individuals with no previous experience of the labor market to find a job only through theoretical knowledge they have learned in their education and training life and the experiences they have gained from their family and environment. Therefore, employers tend to prefer adult and experienced workers rather than inexperienced and unskilled young workers in recruiting new workers or ensuring the continuation of the existing employment (Murat & Şahin, 2011).

The application of minimum wage is one of the labor market regulations that are considered to affect youth employment. It is argued that a high level of minimum wage negatively affects young people. It is argued that the relatively high wages of young workers compared to adults promote adult employment. There is very little evidence that the wages of young people are high or minimum wage restrictions exclude young people from employment. This view, which argues that young workers are not as productive as adult workers and therefore it is not true that they receive the same wages, is not supported in the studies (Secer, 2006; Gündoğan, 1999). If young and senior workers in a workplace have different qualifications, there will be no difference in the wages of young workers compared to senior workers. In this case, both the wages of young people and the wages of adults will not be negatively affected. (O'Higgins,1997).

Some point of views imply that usage of technology is the most important reason of unemployment contingent upon the changing production structure in line with the technological improvements. Because using the technology in production enables more efficient production

with less labor. On the other hand, using the advanced technology in industry increases quality, standard and productivity which provides new markets and job opportunities. In that case, these people can be employed in other fields and trained in new fields. By the application of advanced technologies, new products and new job opportunities can be generated.

The main reasons for the above-mentioned youth unemployment are collectively presented in Table 4.

Table 4: Main Reasons for Youth Unemployment

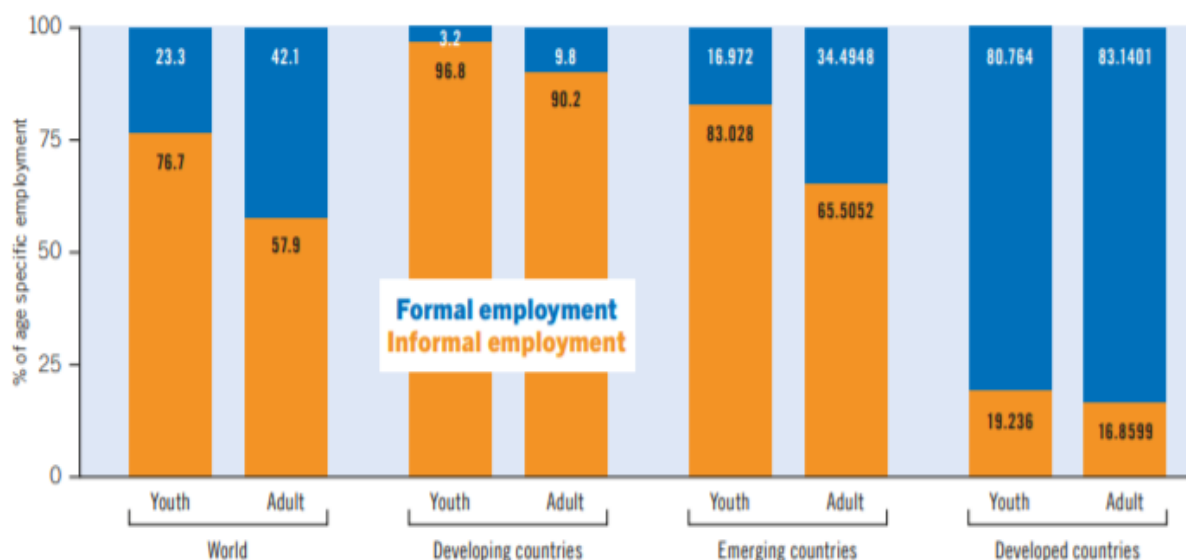
Youth joblessness is high because of:	Demand View	Supply View
Availability of jobs	There is a shortage of jobs for young persons due to aggregate economic forces.	There are lots of unfilled low-level jobs.
Wages	Minimum wages and other rigidities reduce the number of low-level jobs.	Young persons have unrealistic wage aspiration
Turnover	Short - term temporary jobs under high rates of joblessness	Young workers are unstable and highly mobile.
Attitudes	Youth desire jobs with a future. Employer discrimination reduces demand for young workers.	At current levels of income, youth prefer leisure and lack the work ethic.
Skills	Skills are learned on the job.	Youth lacks education and skills.
The Baby Boom Cohort	The labor market generates many new jobs for young persons, as occurs each summer.	Youth joblessness is due partly to the enormous increase in the size of the youth population
Alternative "work" activities	Youth have high earnings from illegal "under ground" economic activity	

Source: Richard B. Freeman, "Why is There a Youth Labor Market Problem?". 1979, s.7.

YOUTH UNEMPLOYMENT AND INFORMAL EMPLOYMENT

Informal employment has a significant share among the current and economic problems of each country. In particular, informal employment, one of the main problems of developing countries, is one of the issues discussed by the ILO. The informal employment, which is the consequence of informal economy defined by the ILO as the "informal sector", is that "employment activities are not based on official documents and thus are not included in official records, so financial and social security institutions of all obligations, including tax and compulsory social obligations are excluded from the control field". Informal employment, which is considered as a reflection of the informal economy on the labor market, may emerge for many different reasons (Bölükbaş, 2018; Sayın, 2011).

Figure 2: Share of youth in formal and informal employment, 2016



Note: The global estimates for 2016 are based on 110 countries, representing more than 85 per cent of total employment.

Source: ILO, Global Employment Trends For Youth 2017 Erişim: 06.06.2019

The fact that young workers are more likely to be in working poverty than adults in almost all regions is related to higher incidence of young workers in the informal economy, notably in developing and emerging countries. Globally, more than three-quarters (76.7 per cent) of working youth are in informal jobs (figure 2.7). Informality is comparatively less pervasive among employed adults, although the rate of informally employed adults is still 57.9 per cent. The proportions are extremely large in the developing countries, where informality affects 96.8 per cent and 90.2 per cent of employed youth and adults, respectively. Across the emerging countries, the youth in informal employment account for 83.0 per cent of total working youth, nearly 20 percentage points higher than for adults. Informality is considerably less widespread but still relevant, in the developed countries, where it concerns slightly less than 20 per cent of working youth.

The higher prevalence of working poverty and informality among younger, relative to older, workers partly reflects the large shares of young workers engaged in domestic services and contributing family work, especially in developing countries (ILO, 2013). In 14 Latin American countries, for instance, the proportion of young unpaid family workers in total youth employment exceeds the corresponding share in adult employment (ILO, 2015b).

NOT IN EDUCATION, EMPLOYMENT AND TRAINING (NEET) AS ONE OF THE GENERAL PROBLEMS OF UNEMPLOYMENT

This indicator presents the share of young people who are not in employment, education or training (NEET), as a percentage of the total number of young people in the corresponding age group, by gender. Young people in education include those attending part-time or full-time education, but exclude those in non-formal education and in educational activities of very short duration. Employment is defined according to the OECD/ILO

Guidelines and covers all those who have been in paid work for at least one hour in the reference week of the survey or were temporarily absent from such work. Therefore NEET youth can be either unemployed or inactive and not involved in education or training. Young people who are not in education, employment and training are at risk of becoming socially excluded – individuals with income below the poverty-line and lacking the skills to improve their economic situation (<https://data.oecd.org/youthinac/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.htm>Access: 18,05.2019).

Though Elder identified “NEET rate” as a novel indicator, the original concept of NEET was first used in a report titled “Bridging the Gap: New Opportunities for 16 - 18 Year Olds Not in Employment, Education or Training”, in the United Kingdom (UK). However, currently the concept of youth NEET has been granted a greater importance by international institutions such as International Labour Office (ILO) and United Nations (UN), due to its presupposed promise to address a wider range of youth vulnerabilities, such as youth unemployment, early school dropouts and labour market discouragement (Wickremeratne & Dunusinghe ,2018).

By its English explanation and abbreviation, “Not in Education, Employment and Training” (NEET) is a new agenda topic in the field of unemployment and employment in Turkey compared to European countries. The unemployment rate (NEET), which refers to people who are not in education but not working, consists of job seekers in the unemployed category and those who do not look for a job but are not in the labor force. Among these two groups, young people who do not participate in the labor market may not be registered in public employment programs or social institutions especially in countries where there are no social measures to prepare these young people for the labor market (Coşan, Şahin & Yörübulut. 2017).

Table 5: NEET rates and the female share in total NEET, latest year (percent)

	Total	Male	Female	Female Share
World	21,8	9,8	34,4	76,9
Developing countries	12,1	8	16	66,1
Emerging countries	25,2	9,6	41,8	80,3
Developed countries	13,1	11,3	14,9	55,7
Northern Africa	26,1	16,7	36	67,6
Sub-Saharan Africa	15,5	11,2	19	61,4
Latin America and the Caribbean	19,4	11,9	27	68,6
Northern America	16,3	14,1	18,6	55,8
Arab States	18,2	9,9	27,1	71,8
Eastern Asia	3,7	2,8	4,7	61,8
South-Eastern Asia and the Pacific	18	13,4	22,6	61,5
Southern Asia	28,6	5,8	53,3	89,5
Northern, Southern and Western Europe	12,3	12,2	12,4	49,2
Eastern Europe	15,6	13,8	17,4	54,5
Central and Western Asia	23,4	14,8	32,1	67,5

Source: ILO, Global Employment Trends for Youth 2017, 22.

Unlike employment and unemployment, there is no definition of international standards of the concept of NEETs. When the definitions of Eurostat, ILO and several other organizations are considered, it refers to the population of a certain age range and a certain gender group within the total population, not engaged in employment, training or skill building. NEETs, which is considered as a common problem in southern European countries where youth unemployment is high, involves a group that is neither in the employment nor in the education. This group, which includes the unemployed, those dealing with family care, offended unemployed people or disabled and patients, generally constitutes an important part of the young population. There is also a section that prefers to remain NEETs by their own will (cited from Bardak, Maseda & Rosso, 2015 by Coşan, Şahin & Yörübulut, 2017).

The ILO estimates that 21.8 per cent of youth in countries with available data are not unemployment, education or training (table 5). More than three in four (76.9 per cent) of NEET youth are women, which strongly relates to social norms driving the unequal labour market outcomes between men and women. The ILO World Employment and Social Outlook: Trends for Women 2017 report analyses in depth the various drivers and constraints that affect gender disparities in educational attainment and labour market outcomes. As table 5 shows, differences in the aggregate NEET rates across regions and income groups are mostly driven by differences in the female NEET rates. The only regions showing a near-equal gender distribution among the youth NEET rates are Eastern Europe, Northern, Southern and Western Europe and Northern America. In contrast, Southern Asia features an extreme gender disparity in its NEET rates with nine out of ten young NEETs being women. The NEET rates for young men are lowest in developing countries, at 8.0 per cent, followed by emerging countries, at 9.6 per cent, and then the developed countries, at 11.3 per cent. The lower NEET rates in the developing countries, compared with emerging countries, especially for women, are also a reflection of poor young people having to work out of necessity, thus raising their employment rate. Across the regions, the NEET rates for young men are lowest in Eastern Asia, at 2.8 per cent, followed by Southern Asia, at 5.8 per cent, while they are highest in Northern Africa, at 16.7 per cent, followed by Central and Western Asia, at 14.8 per cent.

RESULT / CONCLUDING REMARKS

Recently, unemployment is not a problem for developing countries only, but also a social problem for most of the developed countries. Unemployment which means the lack of working right seems to be a more important problem for some particular groups. The young lead within these groups. The unemployment growing within the young of 15-24 ages became a crucial problem for which international organizations and many countries focus on to generate solutions.

The importance of this issue can be seen clearly in this study when the figures of global unemployment and youth unemployment are examined. In 2018, the general unemployment rate is 5% whereas the youth unemployment rate is 11.8%. So, the youth unemployment is the double of general unemployment rate. Issues on youth, insufficiency in education, size of the youth population ve regulations of workforce market can be staated as the causes of the youth unemployment. Also, the transformation in the workforce market effects the youth more than

the other groups. Youth unemployment faces with problems such as insufficient employment, employment in the informal sectors, employment in dangerous jobs and poverty.

As well as youth unemployment, another critical problem is the increase in the number of the youth that exist neither in employment in education. The rate of this kind of youth is determined as 21,8% and the rate of female as 34,4%. These young people are unemployed and exist not in education, employment and training. The essential social policies must be put in place in order to avoid “lost generation”. Three instruments such as employment, education and steady growth should be applied together for solving this issue. The number of employment policies towards must be increased, sustainable and permanent growth compatible with unemployment rates should be provided and especially job based educational systems must be established so that it will be possible to struggle with youth unemployment issue.

REFERENCES

- Aslan, H., Aslan, M. (2017), "Uzun Süreli İşsizlik Ve Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz" Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 15(4), 103 - 132
- Bölükbaşı, M., (2018), "Kayıt Dışı İstihdam ve Genç İşsizlik Ekonomik Büyüme ile İlişkili Olabilir mi? Türkiye için Ekonometrik Bir Analiz" Sosyal Güvenlik Dergisi, 8(2), 75-90.
- Clark, K., B.; (1990) "The Dynamics Of Youth Unemployment, Understanding Unemployment" by Lawrence H. Summers, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 49-85.
- Coşan, B., Şahin, Ş., Yörübulut, Ç., M. (2017, "Küresel Ekonominin Kronik Sorunsal Genç İşsizlik: Türkiye-Güney Avrupa (İspanya, İtalya, Portekiz, Yunanistan) Ülkelerinin Karşılaştırması", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı, 220-238, <https://data.oecd.org/youthinac/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.htm> Erişim: 18.05.2019).
- Çetinkaya, E. (2010) Genç İşsizliğinin Teorik Açıklamaları. Sakarya Üniversitesi İİBF Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi (58), 4645-58.
- Çodur, F., Bölükbaşı, M. (2014), "Türkiye'de İşgücü Piyasası ve Genç İşsizlik Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme" Amme İdaresi Dergisi 47(2):77-93
- Erdayı, A. U. (2009), "Dünyada Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye", Çalışma ve Toplum, 2009/3
- Freeman, R. B. (1979), "Why is There a Youth Labor Market Problem?", Working Paper no:365, National Bureau of Economic Research 1050 Massachusetts Avenue Cambridge MA 02138, 1-32.
- İzgi, B., B. (2012), "Genç İşsizliği ve Eğitim İle Olan İlişkisi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz-2012 11(41), 295-310.
- Jimeno, J. F., F., Rodriguez D. - P. (2002), "Youth Unemployment in OECD: Demographic Shifts, Labour Market Institutions, And Macroeconomic Shocks", Documento De Trabajo. FEDEA Universidad de Alcala de Henares and CEPR (2001) 1-52.
- Kabaklı, E., Gür, M. (2011), "Türkiye'de Genç İşsizlik Sorunu ve Ekonomik Belirleyicilerinin Uzun Dönem Eş-Bütünleşme Analizi", http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/esra_kabaklimurat_gur.pdf, Erişim 5.5.2019
- Kumaş, H., (2001). "İşsizliğin Psiko-Sosyal Boyutu ve Çalışma Yaşamına İlişkin Değerler Üzerindeki Etkileri". Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt: 3, Sayı: 4, Ekim-Kasım-Aralık. İzmir, 200 s.
- Kutal, G. (1996). "Çalışma Hakkının Korunmasında Aktif Emek Piyasası Politikası Önlemleri", İktisat Fakültesi Mecmuası-Sabahattin Zaim'e Armağan, No.1994/B3 – C-1-4, İstanbul, 27-53.
- Loroğlu, K., Özkaplan, N. (2003). Çalışma İktisadı, İstanbul Der Yayınları.
- Milner, S. (2001); "Globalisation and Employment in France: Between Flexibility and Protection?"; Modern & Contemporary France; Vol:9; No:3, 327-337.
- Murat, S., Şahin, L. (2011). "Neden ve Sonuçları Bakımından Gençler Arasında Yaygınlaşan İşsizlik " Sosyoloji Konferansları Sayı:44, 1-48.,
- O'Higgins, N. (1997), "The Challenge of Youth Unemployment", International Labour Office, Employment and Training Papers, Geneva, 63-93.
- O'Higgins, N. (2001), "Youth Unemployment and Employment Policy: A Global Perspective", International Labor Office, Genova, 1-229.
- Sayın, F. (2011), "Türkiye'de 1988-2010 Döneminde Eğitim Ve Büyümenin Genç İşsizliğine Etkisinin Analizi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(4), 33-53.
- Seçer, B., (2006). "Uluslararası Boyutuyla Genç İşsizliği ve Gençlere Yönelik İstihdam Politikaları", TİSK Akademi, 1(2): 78-97.
- Selamoğlu, A. (2002), "Gelişmiş Ülkelerde İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı ve Etkileri", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (4) 2002/2: 33-63.

Serdar, B. A. (2018) “Sosyal Politika Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’de sosyal Politika”, Sosyal Politika, Editörler: Aysen Tokol, Yusul Alper, Dora Yayın, Bursa.

Seyfettin, G., Ulusoy, Veysel (1999), “Türkiye”de İşsizlik ve İstihdam”, Yapı Kredi Yayınları

Sorrentino, C., (2000). “International Unemployment Rates: How Comparable Are They?”, Monthly Labor Review, Vol.123, No. 6, June, 1-20.

Ünsal M.E., (1999). Makro İktisat. Kutan Ofset Matbaacılık, 2. Baskı, Ekim, Ankara.

Wickremeratne, N., Dunusinghe P. (2018), “Youth Not in Education, Employment and Training (NEET) in Sri Lanka Naveen Wickremeratne” , Priyanga Dunusinghe, Advances in Economics and Business 6(5): 339-352.

TÜİK, (2018), İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim:02.06.2019

<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/youth-definition/>

ILO (2018) World Employment and Social Outlook 2018, Trends for Youth

ILO, 2017) Global Employment Trends for Youth 2017, 22.

Statistics Explained (<https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/>) - 30/04/2019

<https://data.oecd.org/youthinac/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.htm>

https://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jspx?MBI_ID

<https://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page27>

Fijumani Kao Pitanje Riječkoga Lokalnoga Entiteta

Dr. Branko Metzger – Sober, Independent Researcher
branko.metzger@gmail.com

Dr. Jerica Zihlerl, Museo Lapidarium
jerica@muzej-lapidarium.hr

ABSTRACT

Tema ove studije je o riječkoj specifičnoj situaciji koja je razvidna u fenomenu prepoznatom i prihvaćenom u lokalnoj zajednici – fenomenu fijumanizma, odnosno fjumanstva često definiranoga kao stanja duha i iskaza pripadnosti, odraza složenih i kompleksnih etničkih, kulturnih, društvenih i političkih odnosa koji su u dugom povijesnom trajanju utjecali na običaje i tradiciju, na mehanizme ponašanja i kolektivnoga djelovanja stanovnika grada Rijeke. Na temeljima ovakvih odnosa, ne čudi stoga što je u gradu Rijeci, kulturno iznimno specifičnom i u povijesnim previranjima neponovljivom urbanom središtu pod istodobnim utjecajima slavenske, romanske, germanske i ugarske kulture došlo do razvoja potpuno specifične lokalne svijesti čime se izravno veže pitanje riječkoga lokalnog identiteta kao jednog od najčešće postavljanih pitanja suvremene Rijeke s kraja 20. i početka 21. stoljeća.

Ključne Riječi: Rijeka, Entitet, Identitet, Fijumanizam.

Za kulturni život grada možemo reći da je uvjetovan integracijom različitih postignuća sredine i njihovom uspješnom asimilacijom u društveno tkivo kroz vrijeme. Razine razmatranja kulturnoga života vrlo su raznolike i široke pa u svojoj obuhvatnosti mogu varirati u rasponima razmatranja uobičajenih obrazaca ponašanja, vrijednosnih sudova, razine opće informiranosti, njene strukture i izričaja, preko estetike i jezika pa sve do običajne baštine, čak kulinarstva, odnosa prema botanici, životinjama, vremenskim prilikama ili Bogu.

Integrativna potka kulturnoga života grada uvijek je spekulativni pojam pod kojim možemo obuhvatiti sve ili ništa, ponekad sklona manipulativnom i ispraznom fraziranju, a opet istodobno neiscrpno bogata kada uključuje utemeljen pristup i definiranost onoga što se pod pojmom podrazumijeva. Fluid međudjelovanja vrlo različitih elemenata koje je teško nabrojati i još teže precizno definirati, jer su sadržani u atmosferi i duhu života jedne sredine, ponavljani i neponovljivi kao hologram specifičnosti što su stoljećima rasle na zasadama nebrojenih slojeva kulturnih, političkih, socijalnih i inih utjecaja.

Ukoliko bismo po pitanju kulturne sredine razmatrali specifičnosti grada Rijeke, moramo znati da je ona rezultat razbijanja nekoliko društvenih okvira u kojima se grad nalazio i na kojima je izgradio svoj identitet, uzimajući ponešto od svakoga od njih i stvarajući tako postupno vlastitu kulturnu strukturu. Kulturni život jednoga grada izgrađuje se dugim strpljivim radom i aktiviranjem svih snaga – integracijom zbirnih silnica u većinom nesvjesnom i spontanom tijeku. Uzevši u obzir objektivne promjene povijesnih okolnosti koje su s jedne strane donijele elemente neminovno negativnoga predznaka, svojatanja i okupacije, iste je događaje moguće sagledati s pozitivnoga aspekta donošenja kulturnih različitosti koje su neminovno doprinijele konačnom kulturnom produktu kakvoga danas imamo. U Rijeci je takvih intenzivnih i nepredvidivih epizoda bilo dosta i upravo su one sredini omogućile vrlo specifičan razvoj, izgrađivanje i izrastanje tijekom stoljetnoga procesa bivanja vlastite, začudne i teško predvidive sudbine.²⁵

Kultura kao sinteza pojava i stvari koje su vezane uz čovjeka i njegov odnos prema drugim ljudima i društvu plijeni širinom i obuhvatnošću ovakve definicije. Ona je oblik stvaralaštva, kreativno mijenjanje, zapravo sve ono što nas okružuje.²⁶ Po pitanju kulture i duha međuratne Rijeke, Irvin Lukežić svoj osvrt u katalogu izložbe Fijumani – riječka situacija 1920 – 1940. godine²⁷ započeo je riječima: „*Kulturu i duh međuratne Rijeke odlikuju velike nervoze i grčevite oscilacije uzrokovane dugotrajnim razdobljem političkog kaosa te sveopćom privrednom i društvenom krizom tijekom koje se na ruševinama starog poretka pokušavalo uspostaviti drukčiji svijet. Pritom se vjerovalo da se rađa istinu nov i drugačiji svjetski poredak*“.²⁸

U dosadašnjim razmatranjima riječke situacije u vremenskom razdoblju od 1924. do 1944. godine, mogao se steći dojam kako je Rijeka s većinskim stanovništvom talijanskoga

²⁵ Antić & Bratulić & Jeličić & Pavlinić & Rošić, 1960.

²⁶ Grbac, 1971.

²⁷ Izložba je otvorena u izložbenim prostorijama MMSU 14. prosinca 2006. godine i trajala je do 10. veljače 2007. godine. Postav izložbe potpisuju viši kustos Daina Glavočić i ravnatelj MMSU Branko Franceschi.

²⁸ Lukežić, 2007.

govornog područja, nakon cijeloga jednog povijesnog razdoblja provedenog u lutanjima i potragama, bila gotovo pa oduševljena činjenicom aneksije grada Kraljevini Italiji s nadom u boljitak koji se očekivao na svim područjima. No, kako bismo događaje približili jasnijem razumijevanju, valjalo bi istaći o kojim se definiranim gradskim društvenim slojevima tada radilo te kroz osvrt na strukturu stanovnika grada Rijeke pokušati definirati subjekte koji su bili glavni nositelji kulture.

Stanovništvo grada Rijeke u vremenskom razdoblju od druge polovine 19. stoljeća je bilo nacionalno raznovrsno i kao takvo određivalo identitet grada. U vremenu do ranih dvadesetih godina 20. stoljeća, u Rijeku je pristizalo stanovništvo iz svih krajeva Habsburške Monarhije donoseći ugođaj kozmopolitizma zbog različitosti jezika i kultura. Osim Hrvata, među stanovništvom grada Rijeke bilo je najviše Talijana, pa zatim Nijemaca, Austrijanaca i Mađara. Potom su tu bili i Česi, Englezi, Nizozemci, Španjolci, Grci, Švicarci, Belgijanci, Francuzi, Srbi, Slovenci, Rumunji, Poljaci i Rusi. Na čelu riječkoga građanstva stajao je bogat i prosperitetan sloj društva poput bankara, veleposjednika i industrijalaca, bio je to tzv. patricijat trgovačkoga, građanskog podrijetla koji se međusobno nastojao povezivati bračnim zajednicama. Ova je bogata zajednica predstavljala vrlo malu skupinu ljudi koja je na razne načine obilježila izgled Rijeke budući da su upravo oni bili investitori, donatori i pobuđivači kulturnih i drugih događanja u gradu. Iza njih je slijedio sloj brodovlasnika, pripadnika tzv. slobodnih profesija i visokih državnih službenika. Životni standard takvih obitelji je omogućavao da posjeduju nekretnine opremljene skupocjenim, umjetnički izrađenim namještajem, slikama i bibliotekama, odlaske na ljetovanja i zimovanja te školovanje djece na prestižnim institucijama. Najbrojniji dio riječkoga društva činila je potom srednja klasa imućnih trgovaca, profesora, kapetana i pomoraca te obrtnika. Ambicija i želja za uljepšavanjem grada nastala je kao rezultat zahtjeva upravo tog sloja, ukusa imućnije srednje klase koja je počela nametati svoj životni stil kao model urbanoga ponašanja. Tu ne bismo smjeli zaboraviti i one koje su zvali *bijeli okovratnici*, a radilo se o sloju nižih trgovačkih službenika i namještenika kojih je iz dana u dan bilo sve više zahvaljujući gospodarskoj ekspanziji Rijeke.²⁹

Globalno gledajući, mogli bismo reći da je riječko društvo bilo podijeljeno na *srednje i malo građanstvo* te radničku klasu – sloj skromnoga podrijetla prema kojem imućniji slojevi riječkoga društva nikada nisu iskazivali prezir, već su isticali demokratičan i čak, štoviše, vrlo liberalan stav.

Raspadom Austro – Ugarske Monarhije Rijeka je izgubila stečeni povlašteni status mađarske trgovačke i tranzitne luke i ući će u vrlo težak položaj prolazeći kroz razdoblje različitih političkih utjecaja od kojih je svaka imala svoju specifičnu perspektivu razvoja ili stagnacije grada. Brojni i vrlo složeni odnosi koji su se međusobno ispreplitali po pitanjima etničkih, društvenih, političkih i kulturnih odnosa u tom dugom vremenskom razdoblju, obilježenom riječkom multikulturalnošću i kozmopolitizmom, utjecali su na mjesne građanske običaje i tradiciju te na spontane mehanizme ponašanja i kolektivnoga djelovanja. U Rijeci je ovladalo specifično stanje duha koje je počelo ulaziti u sve pore građanskoga i patricijskog društva. Ono je bilo sklono mijenama i obilježeno širokim rasponom moralnih obrazaca. Svi su

²⁹ Lukežić, 2001.

se oni činili naprosto nužnima u održavanju napora za preživljavanjem učestalih i dramatičnih kolektivnih padova i uspona.

U osvrtima pojedinih autora³⁰ koji su doticali predmetno područje, možemo pronaći pretpostavku o kulturnoj jednoobraznosti i socijalnoj jedinstvenosti Rijeke i njenoga stanovništva. Međutim, iako se ovakve tvrdnje mogu uvjerljivo argumentirati u nekim razdobljima razvoja grada, za pitanje Rijeke do 1945. godine one nisu prihvatljive, a mogle su nastati samo kao rezultat nedovoljnoga poznavanja riječkih prilika i činjenica. Bez obzira na visok značaj koji je kontinuirano iskazivala na razvoj događaja, politika je u pogledu razvoja kulture Rijeke ipak imala sekundarno značenje, bez obzira kako su ga doživljavali i interpretirali pojedini autori. Jak individualizam i pojedinci osebujnoga karaktera, bili su vodeći pokretači i promotori razvoja grada Rijeke u razdoblju prije Drugog svjetskog rata. Ovaj riječki specifikum nalazi brojne, vrlo slikovite i uvjerljive primjere koji su se nizali i poput kamenčića bačenih u vodu gradom širili krugove svojih utjecaja.

Glavni jezik komunikacije građanskoga društva Rijeke bio je talijanski. Upravo po tom su pitanju interesantne i etimološke okosnice grada koji je do 1945. godine nosio ime Fiume, a čiju su neobičnu etničku mješavinu starosjedilaca i drugih stanovnika nazvali Fijumanima (Fiumanima, Fjumanina)³¹. Etnička izmiješanost koja je bila sveprisutna i kojoj se moglo posvjedočiti u većini tadašnjih riječkih obitelji, neupitno je utjecala na poimanje kako je *biti pravim Fijumanom* značilo zapravo ne pripadati niti jednoj određenoj narodnosti u užem smislu. Rezultat ovakvoga razmišljanja, krio se u ovoj multi etičnoj, kozmopolitskoj atmosferi grada, urbane sredine u kojoj se u jednom trenutku govorilo sedam jezika i gdje se u prosječnoj obitelji pored talijanskoga svakodnevno koristilo još barem nekoliko drugih "stranih" jezika, najčešće njemački ili mađarski.

Rijeka je u dužem vremenskom razdoblju bio ekonomski propulzivan grad u kojem su zbog posla boravili mnogi koji podrijetlom nisu bili iz širega riječkog područja. Političke mijene, interesi koje su prema gradu usmjeravali mnoge države iz šire okoline, neupitni utjecaji Mađarske, Austrije i Italije, integracija gradskih poslovnih subjekata u privredni razvoj ovih država, sve je to tijekom vremena dovelo do vrlo specifičnoga populacijskog presjeka ondašnje Rijeke. Neminovan rezultat ovakve situacije promaknute dugogodišnjim etničkim miješanjem, međusobnim uvažavanjem i suživotom, bio je određeni stupanj nacionalne ravnodušnosti koji je u svom dodatnom aspektu pozivao na gotovo reaktivno formiranje vrlo čvrste ideje lokal patriotizma. Takva je ideja nalazila temelj upravo u opisanim osobitostima sastava stanovništva Rijeke, a koje se bitno razlikovalo od etnički čistoga korpusa što se mogao naći izvan gradskih granica. Procjena populacijskoga stanja grada Rijeke upravo se najslikovitije može doživjeti kroz potonju usporedbu.

³⁰ Mnogi Riječani i drugi kao autori znanstvenih članaka i knjiga bavili su se pitanjem i osobnim tumačenjem pitanja

Fijumana i Fijumanstva među kojima su Daina Glavočić, Irvin Lukežić, Ervin Dubrović, Igor Žic, Goran Moravček,

Branko Franceschi, Nikola Petković, Darko Glavan, Julija Lozzi – Barković....

³¹ I danas postoji podijeljenost razmišljanja oko pravopisne dileme pisanja termina Fiuman, Fjuman ili Fijuman.

Fijumanizam je u svojoj osnovi, već i značajno prije svjetskoga globalizacijskog trenda ponudio neke njegove pozitivne elemente. Zbog višejezičnosti žitelja grada Rijeke, Fijuman se uvijek mogao dobro osjećati u Zagrebu, Budimpešti, Beču ili nekoj drugoj metropoli, baš kao što su se stanovnici tih istih gradova ili bilo koji svjetski putnici u Rijeci mogli osjećati gotovo kao kod kuće već u prvom susretu s gradskom višejezičnošću, ali i otvorenosti te lokalnom gostoljubivošću stečenom dugim vremenom ovakva suživota. Zbog svoje multi etičnosti i stoljetnoga izrastanja u sredinu koja je stvarala vlastitu kulturu uzimajući ponajbolje iz kultura naroda koji su dolazili kako bi bili njezinim stanovnicima, mentalni je ustroj Fijumana bio uvijek definiran odobravanjem i prihvaćanjem različitih pojedinaca i naroda.

Nakon pada Austro – Ugarske Monarhije, talijanski jezik počinje preuzimati status primarnoga pisanog i govornog jezika većine stanovništva, njegovo će pozicioniranje kao društveno i kulturno poželjnoga jezika biti prihvaćeno bez obzira na etničko podrijetlo stanovništva grada Rijeke. Upravo ovo prihvaćanje talijanskoga jezika za sve unutar grada, pa tako i stranaca koji su se tada našli u gradu ili su tek dolazili u njega, značilo je njihovu punu društvenu integraciju sa stanovnicima grada Rijeke i priskrbljivanje lokalnoga, urbanoga fijumanskoga identiteta. Već istaknuti duh tolerancije i uvažavanja stvarao je osobitost u načinu razmišljanja i djelovanja Fijumana. Oni su izgradili svoj vlastiti način života unutar grada u kojem je jasno bilo izraženo uvažavanje države, društvenih i osobnih prava i obveza, discipline, čestitosti i korektnosti u poslovima, baš kao i neupitno poštivanje zakona.³² Ovakav dualizam osobnih sloboda i tolerantnosti, uz istodobnu predanost uvažavanja društvenih normi, u velikoj je mjeri definirao ukupan ustroj gradskoga života, donosio sigurnost i ugodu življenja. Međutim, Fijumani su bili redom poslovni ljudi, skloni kompromisu i dogovoru čak do mjere koja se, uz nedostatak nacionalne svijesti na kojoj su im neki zamjerali, znala prometnuti i do vrlo kritičnih, pa i zloradih komentara. Naime, Fijumanima je često bila predbacivana njihova trgovačka proračunatost, izvlačenje koristi i dobiti iz različitih situacija, pa čak i iz promjenjivih društvenih poredaka, sve s ciljem primarnoga osiguravanja vlastite lagodnosti življenja. Ovakav doživljaj stanovnika Rijeke, uz njihovu neupitnu sklonost nacionalnoj ravnodušnosti često se pogrdno objedinjavalo nazivom *settebandierizam* prema talijanskom izrazu *sette bandiere* - sedam zastava.³³

Ne čudi stoga kako će u daljnjem razvoju povijesnih događaja tadašnji stanovnici Rijeke – Fijumani s oduševljenjem dočekati D'Annunzijev teatralan ulazak u grad u njegovom crvenom, sportskom Fiatu 501³⁴, a na podizanje talijanske zastave na Guvernerovoj palači gledati kao na biljeg razdoblja u kojem će započeti nova renesansa, razdoblje toliko žuđenoga i priželjkivanog ponovnog napretka u ime dosezanja nekadašnje slave grada. Očekivani napredak vlastitoga materijalnog i socijalnog statusa, bili su nedvojbeno vodeći pokretači ovakvih reakcija građana na novonastalu situaciju, neusporedivo značajniji od možebitne

³² Samani, 1975.

³³ Settebandierizam se prema hrvatskom jezičnom portalu objašnjava kao pojam onoga/one koji lako mijenja političku stranku. Koji je politički prevrtljivac i koji je spreman istaći svačiju zastavu.

³⁴ Moravček, 2006.

nacionalne definiranosti ili poleta koji bi se, u drugom zemljopisnom i društvenom ustroju mogao identificirati razlogom pozitivnih reakcija na ulazak talijanskih trupa u grad.

No nažalost, stanje po dolasku D'Annunzija u grad je postalo poprilično kaotično. Situacija možda toliko i ne bi bila loša da je grad vodila čvrsta ruka, a ne umjetnik i pjesnik koji je u Rijeci vidio grad – poligon za uspostavljanje novih avangardnih ideja koje su na neki način bila ogledalo inovativnoga duha talijanskoga futurizma. U Rijeci se ovakvo D'Annunzijevo opredjeljenje i predanost moglo očitovati kroz izražene, vrlo različite, čak proturječne značajke: od aktivizma k antagonizmu, od nihilizma k agonizmu, a u svemu mu se tome osobno Rijeka činila poput pronađenoga Svetog Grala, njegovoga osobnog, obećanoga grada budućnosti.

Sustavnim učvršćivanjem Mussolinijevoga režima nakon 1922. godine, a čijim je jačanjem potom rezultirala i aneksija Rijeke u 1924. godini, posve će se izmijeniti kulturna klima Rijeke. U svojoj statičkoj mirnoći i tradicionalizmu naklonjenoj sredini koja je težila održavanju postojećega stanja, Fijumani su odahnuli nakon D'Annunzijeve gradske epizode koja im je nakon početnoga ushita donijela niz problema u pitanjima općega gradskog djelovanja. Stavove koji su se formirali u gradu, kao reakcija na različita događanja, valja svakako dijelom obrazložiti i posljedicama velikoga fizičkog uništavanja grada izazvanoga *Krvavim Božićem* 1920. godine. U strahu da se doživljeno ne ponovi, težeći stabilnosti, Fijumani su se u novonastalim uvjetima većinom bili priklonili Mussolinijevom režimu kao sustavu snage koji je naizgled jamčio mirnoću daljnjega života i donosio mogućnost nastavka posvećivanju vlastitim materijalnim i društvenim probicima. Ovakav je stav, s današnje vremenske odstupnice neupitno moralno problematičan, valjalo promatrati u okvirima postojećega trenutka. Izvjesno je kako su upravo njegovim zauzimanjem Fijumani pokušali učiniti najbolje za sebe i za grad, pokušavajući iskoristiti činjenicu kako su postali najmlađa talijanska provincija na samoj periferiji velike i moćne države.

U ambiciji da još više potalijanči novo priključeno područje, talijanska je država u Rijeci provodila politiku naseljavanja svoga autohtonoga stanovništva, uglavnom s juga Italije – tzv. *regnicola*, kojima je obećavala lagodniji i bogatiji život od postojećega. Ovakvim demografskim promjenama i useljavanjem novih stanovnika, grad se značajno mijenjao, postajao mnogoljudniji i dobivao sve jači talijanski pečat koji je pratila i promjena opće atmosfere te kulturnoga obrasca.

Kako bi se zadovoljila vanjska forma i kulturna unifikacija, a u skladu sa svojim rasnim zakonom iz 1938. godine, talijanske su vlasti izvršile i talijanizaciju netalijanskoga stanovništva grada Rijeke i Kvarnerske provincije. Tako su promjenom mnogih obiteljskih prezimena i osobnih imena Hrvata pretvorenih u talijanske inačice, stanovnici izgubili temeljno pravo na osobna i obiteljska imena koja su stoljećima nosili, kao i stoljetno pravo na odabir i korištenje jednoga ili više od mnoštva jezika koji su niz godina obilježavali Rijeku u svom ravnopravnom suživotu i nepatvorenoj demokratskoj atmosferi grada.³⁵

³⁵ Lukežić, 2007.

No, svakako valja napomenuti da se u ovom slučaju radilo samo o kozmetičkom zahvatu stvaranja privida u kojem je Rijeka trebala izgledati etnički čista sredina, a koji je zanemarivao problem realne etničke šarolikosti koju je bilo nemoguće poništiti. Dapače, po dobro poznatom modelu primorskog inata, vjerujemo da su upravo ovakvi postupci i nametanja imali značajnu ulogu u pobuđivanju svijesti o nacionalnoj pripadnosti koju je ranije slobodarsko okruženje nenamjerno i nesvjesno gurnulo izvan centra interesa. Pretvarajući hrvatskim stanovnicima grada Rijeke prezimena koja su na svom kraju sadržavala nastavak "ić" u talijansku inačicu "ich", osobna imena poput Ivana u Giovannija i provodeći druge jezične izmjene usklađivanja s talijanskim pravopisom i izgovorom, nosioci ovih obiteljskih imena nisu mogli ovakvom administrativnom promjenom prestati biti ono što su odista i bili. Dapače, samo su poticali njihovo razmišljanje, nezadovoljstvo i nacionalnu svijest. Režimskim vlastima to ionako tada nije bilo odviše važno.³⁶

Uvidjevši kako je realnost drukčija od one koju su zamišljali i koja se trebala dogoditi od 1924. godine, Fijumani su se počeli osjećati vrlo rezigniranim. Noseći u sebi kozmopolitsku crtu usađenu kroz brojne obiteljske naraštaje, sada ugurani u uzak nacionalistički i šovinistički okvir talijanskoga režima, oni više nisu pronalazili sebe. Teško razumijevajući službenu fašističku politiku, Fijumani su spontano počeli stvarati barijeru prema stvarnosti. Međuratne generacije Fijumana još su uvijek osjećale pripadnost kontekstu srednjoeuropske kulture na što je ukazivao i veliki broj fijumanskih studenata koji su u tom međuratnom razdoblju studirali ne samo u Italiji, već i u Mađarskoj (Budimpešti) te u Njemačkoj (Minhenu). Ipak, generacije koje su u ovom razdoblju stasale, polako su gubile svijest o svom nacionalnom identitetu i, koristit će se samo talijanskim jezikom, počele se osjećati pripadnicima talijanskoga kulturnog kruga.

Nakon što je Italija kapitulirala 1943. godine i ostavila Rijeku kao polu napušten, zamrli međunarodni lučki emporij, u strahu i tjeskobi koji su se uvukli u grad i obuzeli građane koji su u objektivnom sagledavanju nastale situacije imali ozbiljna ograničenja razinom dostupnosti nepristranih informacija, mnogobrojne fijumanske obitelji su se iselile iz obiteljskih domova. Ovo raseljavanje je obilježilo razdoblje od 1943. do 1945. godine, ali se nastavilo i nakon oslobođenja Rijeke 1945. do 1951. godine. (27. i 28. slika)



27. slika: Navodno jedina fotografija riječkoga egzodusa snimljena iza 1946. godine ispred željezničkoga kolodvora



28. slika: Fotografija odlazaka stanovnika iz Pule nakon kraja Drugoga svjetskog rata

³⁶ Lukežić, 2007.

Mnogi kroničari Rijeke smatraju kako je upravo iseljavanjem Fijumana, bez obzira na razloge, objektivnu ili imaginarnu potrebu, manipuliranost ili utemeljenu odluku, zauvijek izgubljen dio gradskoga identiteta. Očekivano je da se promjenom državne vlasti i režima iz grada iseli dio stranih, u funkciji institucija privremeno naseljenih osoba ili dio imućnoga stanovništva koji je strahovao za svoje živote i imovinu, no ne možemo zatomiti začuđenost što je ovakav, u osnovi bezrazložan odlazak s djedovine poduzeo i dobar dio tradicionalno riječkoga, fijumanskoga stanovništva srednjega sloja. Iako razloge možemo analizirati i potkrjepljivati različitim argumentima, hipotezama, pa i dokazima, ostaje globalni dojam kako je gotovo dvadesetogodišnja talijanska vlast dijelom ipak bila uspješna u trajnim naporima kulturne asimilacije i nametanja talijanskoga identiteta.

Smatra se da je odlaskom značajnoga dijela Fijumana „*izgubljena duhovna vedrina, dobroćudni i optimistični životni elan, tolerantan i otvoren prema svakome, onaj kakav je bio svojstven samo stanovnicima prijeratne Rijeke*“.³⁷ Već se tada činilo da je on ovim povijesnim previranjima vjerojatno zauvijek iščezao.

Potonja je konstatacija zbog emotivne obojenosti i tek djelomične činjenične utemeljenosti, sada, baš kao i mnogo puta ranije, nedvojbeno polemična te bi uvijek mogla rezultirati novom raspravom kakvima smo do sada u Rijeci svjedočili nebrojeno puta. Jedna od njih bila je u javnosti potaknuta novinskim člancima objavljenim u riječkom Novom listu povodom izložbe *Fijumani – riječka situacija 1920. – 1940.* koja se održala u Rijeci od 14. prosinca 2006. do 10. veljače 2007. godine. Izložba je bila koncipirana na način da se za predmetno razdoblje izvršio povijesno – umjetnički pregled utemeljen na vrlo kritičkim osvrtima, sve s namjerom da se kroz dostupne dokaze potakne još jedan, u vremenskom odmaku očekivano objektivniji pogled na ove dramatične događaje iz riječke povijesti. No, izbjegli Fijumani sa stalnom adresom u Italiji, tada su oštro reagirali na tekstove iznesene u katalogu izložbe, smatrajući ih pristranim i ideološki koncipiranim. Tako je u ovom slučaju došlo do javnoga razilaženja u interpretaciji predmetnoga razdoblja prema mišljenju domaćih stručnjaka i dijela talijanske javnosti. Potraga za razumijevanjem riječke povijesti te lokalno i nacionalno značajnih događanja usmjerava nas uvijek iznova na različite poglede kroničara ispisanih na drugim jezicima iz aspekta sagledavanje iste obzirom na jezike kojima je ta ista povijest življena i stvarana.

³⁷ Lukežić, 2007.

LITERATURA

Antić, V., Bratulić, V., Jeličić, M., Pavlinić, V., Rošić, Dj. „, Kulturni život Rijeke i njegovi prikazivači“, Riječka revija, Rijeka: god. IX, br. 5-6, 1960., str. 287.

Grbac, Ž. „Mogućnosti kulturnog središta“, Dometi, Rijeka: Izdavački centar Matice Hrvatske, god. IV, br. 8, 1971., str. 50.

Lukežić, I. „Kultura i duh međuratne Rijeke“, Fijumani – riječka situacija 1920. – 1940., Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2007., str. 14 - 20.

Lukežić, I. „Ars Historica terrae Fluminis ili Riječki Gründerzeit“, Arhitektura historicizma u Rijeci, Rijeka: Moderna galerija – MMSU, 2001., str. 54.

Samani, S. „Dizionario biografico fiumano“, Venezia: Dolo, 1975., str. 9.

G.Moravček: „Fiume, između mita i povijesti“, Rijeka: Adamić, 2006., str. 50.

Bireylerin Adaletsizliğe Karşı Tepkileri: Eşitlik Kuramı Kapsamında Bir Analiz

Dr. Senay Yürür, Yalova Üniversitesi
senay.yurur@yalova.edu.tr

Nihal Yazıcı, Gebze Teknik Üniversitesi
nihalyazici77@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı kaynakların dağıtımındaki adaletsizlik durumuna bireylerin nasıl tepki verdiklerini, özellikle de bu adaletsizlik durumu onların lehine olduğunda tepkilerinin ne olduğunu Eşitlik Kuramı çerçevesinde incelemektir. Bu amaçla üniversite öğrencileri üzerinde yürütülen araştırmada senaryo tekniği kullanılmakta olup, şu ana kadar ulaşılan öğrenci sayısı 112'dir. Öğrencilere adaletsiz uygulamaları içeren 3 farklı senaryo sunulmuş ve Eşitlik Kuramında belirtilen tepkilerden hangilerini verecekleri sorgulanmıştır. Şu ana kadar ulaşılan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular Eşitlik Kuramının bazı varsayımlarını doğrulamaktadır. Buna göre, kuramda belirtildiği gibi araştırma kapsamındaki öğrenciler adaletsiz durumdan rahatsızlık duymakta ve bu durumu düzeltmek için bazı davranışsal tepkiler vereceklerini ifade etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Eşitlik Kuramı, Adaletsizliğe Tepki, Dağıtım Adaleti.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine how individuals respond to an inequity in a resources distribution process, and in particular what their reactions would be in the case of their over-rewarded. For this purpose, an empirical research is carried out on university students. In this study, scenario technique is used and so far 112 students have been reached. The students were presented with three different scenarios that included inequity practices, and were asked their reactions preference which of the reactions mentioned in the Equity Theory. The findings confirm some of the assumptions of the Equity Theory. Accordingly, as stated in the theory, the students are uncomfortable with the inequity situation and state that they will give some behavioral responses to correct this situation.

Keywords: Equity Theory, Reactions to Inequity, Distributive Justice.

GİRİŞ

Çalışanlar için adaletin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Çok sayıda araştırma doğrulamaktadır ki iş yaşamında adalet iş tatminini (Yürür, 2008), bağlılığı (McFarlin ve Sweeney, 1992) ve performansı artırmakta (Cohen-Charash ve Spector, 2001), çalışanların vatandaşlık davranışı sergilemelerine neden olmaktadır (Moorman, 1991). Bunun tersine adaletsizlik ise örgütler açısından ciddi olumsuz sonuçlar doğuran bir olgudur ve konuyla ilgili araştırmalar iş yaşamında adaletsizlik algılayan bireylerin hırsızlık (Greenberg, 1990) ve misilleme davranışları (Skarlicki ve Folger, 1997) gibi çeşitli negatif tutum ve davranışlar sergilediğini ispatlamaktadır.

Ancak konuyla ilgili yapılan araştırmaların çoğu konuyu, adaletsizliğin mağduru açısından ele almaktadır. Oysaki ortada adaletsiz bir kaynak dağıtımı var ise, bu adaletsizliğin bir mağduru olduğu kadar bir de avantajlı tarafı olabilir. Adams (1965) Eşitlik Kuramında adaletsizliğin bireyin aleyhine bir durum yaratabileceği gibi, lehine de bir durum ortaya çıkarabileceğini savunmaktadır. Ama özellikle Türkiye'deki örgütsel adalet, dağıtım adaleti konularında yapılan araştırmalara bakıldığında -en azından bildiğimiz kadarıyla- konuyu bu tarafla ele alan bir araştırma bulunmamaktadır. Ayrıca uluslararası alanda yapılan araştırmalarda da adaletsizliğin bireyin aleyhine olduğu durumla ilgili hipotezler çoğunlukla Eşitlik Kuramıyla tutarlı olarak doğrulanırken, tersi durum için sonuçlar bu denli tutarlı değildir (Sweeney, 1990). Bu nedenlerle bu araştırmanın amacı adaletsizliğe karşı bireylerin gösterecekleri tepkileri ve özellikle de adaletsizlik bireyin lehine bir durum yarattığında bu tepkilerin nasıl olacağını Türkiye'de araştırmaktır.

LİTERATÜR TARAMASI

Bir motivasyon ve örgütsel adalet kuramı olarak Eşitlik Kuramında Adams (1965) bireylerin adalet algılarının nasıl oluştuğunu ve bir mübadele ilişkisindeki adaletsizlik durumuna bireylerin nasıl tepkiler vereceklerini açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre bireyler işverenleriyle yaptıkları mübadele ilişkisinde öncelikle katkılarını, elde ettikleri kazanımlarla karşılaştırmaktadırlar. Ancak bu, bireyin adalet algısının oluşma sürecindeki denkleğin sadece bir tarafıdır. Adams'a göre birey bundan sonra kendi katkı-kazanım oranını kendisiyle denk gördüğü diğer bireyin katkı-kazanım oranı ile karşılaştırmaktadır. Kuramda, bu karşılaştırma sonucunda bir adaletsizlik algılayan bireylerin bundan rahatsız olacakları ve bu durumu düzeltmek için bir takım davranışlar sergileyeceği vurgulanmaktadır (Adams, 1964). Kurama göre bireyler bir adaletsizlik durumuyla karşı karşıya kaldıklarında, katkılarını azaltmak, kazanımlarını artırmaya çalışmak, diğerinin katkılarını artırmak, diğerinin kazanımlarını azaltmak ya da işten ayrılmak gibi yollara başvurmaktadır (Adams, 1965; Carrell ve Ditttrich, 1978).

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu adaletsizlik durumu, bireyin aleyhine olabileceği gibi lehine de olabilmektedir. Yani bireyin katkı kazanım oranı, diğer bireyinkinden daha fazla da olabilir. Kurama göre birey bu adaletsizlik durumunda da rahatsızlık duymakta (suçluluk duymak gibi) ve eşitliği sağlamak için ilk durumdakine benzer davranışsal ya da bilişsel tepkiler vermektedir. Ancak Adams'a göre bireylerin bu iki farklı adaletsizlik durumuna tepki verme

eşikleri ya da başka bir deyişle hassasiyetleri farklıdır. Buna göre bireylerin fazla kazanım elde ettiği duruma karşı tepki verme eşiği daha yüksektir. Ancak yine de sonuçta her iki durumun da bireyde rahatsızlık yaratacağı ve her iki duruma da tepki vereceği ifade edilmektedir (Adams, 1965; Pritchard vd., 1972; Sweeney, 1990).

YÖNTEM

Araştırmanın Örneklemi

Araştırma Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi lisans öğrencileri üzerinde yürütülmektedir. Şu ana kadar 112 öğrenciden veri toplanmıştır. Araştırmaya dahil olan 112 öğrencinin %49,1'i kadın, %47,3'ü erkektir ve öğrencilerin yaş ortalamaları 21'dir. Öğrencilerin %42'si işletme bölümünden, %10,7'si çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bölümünden, %17'si sosyal hizmet bölümünden, %14,3'ü uluslararası ticaret ve finansman bölümünden, %4,5'i iktisat bölümünden ve %7,1'i uluslararası ilişkiler bölümünden oluşmaktadır ve bu öğrencilerin %72,3'ü 1. öğretim, %23,2'i 2. öğretim öğrencisidir. Öğrencilerin sınıflarına yönelik dağılımlarına bakıldığında %30,4'ü 1. sınıf öğrencisi, %42,9'u 2. sınıf öğrencisi, %7,7'si 3. sınıf öğrencisi ve %15,2'si 4. sınıf öğrencisidir ve öğrencilerin not ortalamaları 2,5'tir.

Veri Toplama Yöntemi ve Araçları

Öğrencilerin adaletsizlik durumlarına verecekleri tepkileri ölçebilmek amacıyla Allen ve White'in (2002) eserinden yararlanılarak 3 senaryo geliştirilmiştir. Senaryolarda, öğrencilere bir iş kurgusu ve bu işte deneyimleyecekleri üç tür adaletsizlik durumu sunulmaktadır.

Her bir adaletsizlik senaryosuna öğrencilerin verecekleri davranışsal ve bilişsel tepkilerin ölçülebilmesi amacıyla Eşitlik Kuramının varsayımları seçenekler halinde sunulmuştur. Ayrıca her senaryoya Eşitlik Kuramı varsayımlarının yanı sıra, Türkiye'ye ya da genç kuşağa özgü olabileceği düşünülerek araştırmacılar tarafından 2 ifade eklenmiştir.

Öğrencilerden her bir senaryoya ilişkin sunulan bu bilişsel ve davranışsal tepkileri 9'lu ölçekte derecelendirerek, en fazla hangisi ya da hangilerini yapmayı tercih edeceklerini belirtmeleri istenmiştir. Buna göre 1 “bunu kesinlikle yapmam”, 9 “kesinlikle bunu yaparım” anlamına gelmektedir.

Araştırma öğrencilerle yüz yüze görüşmeler yoluyla yürütülmüştür. Araştırmaya katılan her bir öğrenciye öncelikle araştırmanın amacı ve kapsamı anlatılmış ve öğrenciler, mümkün olduğunca yanıtlarını içtenlikle vermeleri konusunda uyarılmıştır. Veri toplama süreci iki adımda gerçekleştirilmiştir. İlk olarak senaryoların ve senaryolara verilen tepkileri ölçmek amacıyla kullanılan ifadelerin anlaşılıp anlaşılmadığını tespit etmek amacıyla 10 öğrenciyle pilot çalışma yapılmıştır. Öğrencilerden alınan geri bildirimler doğrultusunda ifadeler yeniden gözden geçirilmiş ve düzenlenmiştir. Araştırmanın bu aşaması 2018-2019 Akademik yılının Ekim-Şubat ayları arasında devam etmiş ve veri toplama sürecinin sonunda 121 anket elde edilmiştir. Ancak eksik işaretleme yapılmış olduğu tespit edilen 9 öğrencinin anketi analize dahil edilmemiştir. Böylece 112 ankettan elde edilen veri seti frekans analizine tabi tutulmuştur.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya katılan lisans öğrencilerinden elde edilen veriye uygulanan frekans analizi sonuçları aşağıdaki tablolarda her bir senaryo için ayrı ayrı verilmektedir.

Senaryo 1’ de aynı oranda katkı sağlanmalarına rağmen, öğrencinin kendisiyle karşılaştırma yaptığı diğer öğrenciden daha az kazanım elde ettiği vurgulanmaktadır.

Tablo1: Senaryo 1’e İlişkin Frekans Analizi Sonuçları

Senaryo 1: Deneğin kazanımı daha az.		1	2	3	4	5	6	7	8	9	Ort	SS.
1	Daha az çalışmaya başladım.	27,7	8	6,3	8	15,2	6,3	10,7	3,6	14,3	4,4	2,8
2	Bana da 170 TL verilmesini isterim.	2,7	1,8		,9	6,3	5,4	4,5	6,3	72,3	8	1,9
3	Aldığı ücreti hak etmesi için diğer arkadaşına daha fazla çalışması için baskı yaparım	46,4	8,9	3,6	6,3	8,9	4,5	5,4	1,8	14,3	3,5	3
4	Diğer arkadaşın ücretinin azaltılmasını talep ederim.	58,9	5,4	3,6	4,5	4,5	2,7	,9	1,8	17,9	3,1	3,1
5	Diğer arkadaştan daha düşük ücret alıyor olmamın haklı nedenleri olduğunu düşünürüm	45,5	6,3	10,7	9,8	8	8	1,8	1,8	8	3,1	2,5
6	Diğer arkadaşın daha fazla ücret alıyor olmasının haklı nedenleri olduğunu düşünürüm	40,2	10,7	8,9	12,5	13,4	3,6	1,8	1,8	7,1	3,1	2,4
7	Benden daha fazla kazanan arkadaşım yerine bu kazancı hiç elde edemeyen diğer arkadaşlarımı düşünürüm.	35,7	9,8	8,9	9,8	13,4	5,4	4,5	4,5	8	3,5	2,6
8	İşi bırakırım.	41,1	11,6	7,1	9,8	11,6	2,7	3,6	,9	10,7	3,3	2,6
9	Benden daha fazla kazanan arkadaş yakın arkadaşımın sesimi çıkartmam/ bir şey yapmam.	45,5	10,7	9,8	9,8	8,0	5,4	2,7	1,8	6,3	2,9	2,4
10	Bu durumu çok da umursamam, neyi nasıl yapıyorsam aynen devam ederim.	51,8	8,9	7,1	6,3	8,0	3,6	5,4	2,7	6,3	2,9	2,5

Tablo 1’e göre bu senaryoda öğrencilerin, eşitsizliğe yönelik tepkilerini göstermek için, genel olarak 9’ lu likert ölçeğinin iki ucu (1 ve 9) arasında seçim yaptığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle öğrenciler bu senaryoya tepki olarak verilen ifadelerle kararlı bir şekilde yanıt vermişlerdir. Tablo 1’ de yer alan sonuçlara göre öğrencilerin kendilerine sunulan tepki

alternatiflerinden “*Bana da 170 TL verilmesini isterim*” (kazanımının arttırılması) ifadesi için %72,3 oranında 9’u tercih ettiği (kesinlikle bunu yaparım) gözlemlenmiştir. 9’lu likert ölçeğinde 7-8-9’un genel olarak ‘bunu yaparım’ anlamına geldiği düşünürse bu durumda öğrencilerin bu senaryoya kazanımlarını arttırmaya çalışarak tepki verme oranı % 87,3’e çıkmaktadır. Buna karşın yukarıdaki tablodan da net bir şekilde görülebileceği gibi öğrencilerin çoğunluğu, bu senaryoda yer alan diğer davranışsal/bilişsel tepki alternatiflerini tercih etmemektedir. Öğrencilerin %40-50 gibi çoğunlukla bu seçenekleri 1-asla bunu yapmam olarak işaretlediği görülmektedir.

Tablo 2: Senaryo 2’ye İlişkin Frekans Analizi Sonuçları

Senaryo 2: Deneğin katkısı daha fazla.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Ort	SS.
1 Daha az çalışmaya başlarım	30,4	9,8	4,5	6,3	9,8	5,4	7,1	2,7	24,1	4,5	3,2
2 Daha fazla ücret isterim	8	4,5	8	1,8	1,8	6,3	13,4	8,9	47,3	6,8	2,7
3 Aldığı ücreti hak etmesi için diğer arkadaşşıma daha fazla çalışması için baskı yaparım	33	7,1	12,5	6,3	6,3	3,6	6,3	2,7	21,4	4,2	3,1
4 Diğer arkadaşın ücretinin azaltılmasını talep ederim.	46,4	10,7	1,8	5,4	7,1	3,6	7,1	5,4	12,5	3,5	3
5 Diğer arkadaştan daha fazla çalıştığım halde aynı ücreti alıyor olmamızın haklı nedenleri olduğunu düşünürüm	50	12,5	8	5,4	14,3	1,8	1,8	1,8	4,5	2,6	2,2
6 Diğer arkadaşın daha az iş yaparak aynı ücreti almasının haklı nedenleri olduğunu düşünürüm	49,1	12,5	11,6	5,4	8,9	2,7	1,8	2,7	5,4	2,7	2,3
7 Benden daha az çalışan bu arkadaşım yerine bu kazancı hiç elde edemeyen diğer arkadaşlarımı düşünürüm.	37,5	12,5	10,7	12,5	12,5	2,7	,9	,9	9,8	3,2	2,5
8 İşi bırakırım	49,1	8,9	6,3	9,8	10,7	,9	2,7	1,8	8,9	3	2,6
9 Benden daha az iş yaparak aynı ücreti kazanan arkadaş yakın arkadaşım ise sesimi çıkarmam.	47,3	16,1	7,1	7,1	10,7	5,4	1,8		4,5	2,6	2,2
10 Bu durumu çok da umursamam, neyi nasıl yapıyorsam aynen devam ederim.	49,1	11,6	8,0	5,4	7,1	4,5	4,5	2,7	7,1	2,9	2,6

Senaryo 2’ de aynı oranda kazanım elde etmelerine rağmen, öğrencinin karşılaştırma yaptığı diğer öğrenciden daha fazla katkı sağladığı vurgulanmaktadır. Senaryo 1’ de olduğu gibi bu senaryoda da öğrencilerin, adaletsizliğe yönelik tepkilerini gösterirken, genel olarak 9’ lu likert ölçeğinin iki ucu (1 ve 9) arasında seçim yaptığı görülmektedir. Tablo 2’ de yer alan diğer sonuçlara göre, bu senaryo için öğrencilerin sadece “*Bana daha fazla ücret verilmesini*

isterim” ifadesi için %47,3 oranında 9’u tercih ettiği (kesinlikle bunu yaparım) gözlemlenmiştir. Ölçekteki 7-8-9 seçenekleri toplandığında bu oran %71,2’ye çıkmaktadır. Tablo 2’de de açıkça görülebileceği gibi araştırma kapsamındaki öğrencilerin ikinci senaryoya tepkisi sadece fazla çalışması karşılığında diğerinden daha fazla ücret istemek olmuştur. Buna karşılık öğrencilerin bu senaryoda yer alan diğer tüm ifadeler için yüksek oranda 1’i (bunu asla yapmam) tercih ettiği görülmektedir.

Tablo 3: Senaryo 3’e İlişkin Frekans Analizi Sonuçları

Senaryo 3: Deneğin kazanımı daha fazla		1	2	3	4	5	6	7	8	9	Ort	SS.
1	Bunu hak etmek için daha fazla çalışmaya başlarım	11,6	5,4	6,3	7,1	11,6	8,9	13,4	6,3	29,5	5,9	2,7
2	Bana da 150 yerine 120 TL verilmesini isterim	64,3	5,4	7,1	1,8	4,5	,9	3,6	4,5	8	2,6	2,7
3	Diğer arkadaşına aldığı ücret karşılığında daha az çalışması için yardımcı olurum	31,3	15,2	9,8	9,8	8,9	4,5	,9	4,5	15,2	3,8	2,9
4	Diğer arkadaşın da ücretinin artırılmasını talep ederim.	9,8	2,7	2,7	,9	8	4,5	7,1	9,8	52,7	7	2,7
5	Diğer arkadaştan daha fazla alıyor olmamın haklı nedenleri olduğunu düşünürüm	31,3	11,6	8,9	7,1	17	6,3	3,6	3,6	9,8	3,7	2,6
6	Diğer arkadaşın benden daha az ücret almasının haklı nedenleri olduğunu düşünürüm	31,3	19,6	4,5	4,5	16,1	10,7	2,7	1,8	8,9	3,5	2,6
7	Hiç sesimi çıkarmam.	50,0	8,0	11,6	5,4	5,4	2,7	2,7	,9	13,4	3,1	2,8
8	Benden daha az kazanan arkadaş yakın arkadaşım ise bu duruma itiraz ederim.	16,1	2,7	2,7	6,3	6,3	8	8,9	8,9	40	6,2	3
9	Bu durumu çok da umursamam, neyi nasıl yapıyorsam aynen devam ederim.	50,0	9,8	7,1	6,3	7,1	3,6	1,8	3,6	10,7	3,1	2,8

Senaryo 3’ te ise aynı oranda katkı sağlanmalarına rağmen, öğrencinin kendisiyle karşılaştırdığı diğer öğrenciden daha fazla kazanım elde ettiği vurgulanmaktadır. Tablo 3’e göre senaryo 1 ve senaryo 2’ de olduğu gibi bu senaryoda da öğrencilerin, eşitsizliğe yönelik tepkileri oldukça nettir. Yani öğrenciler davranışsal ve bilişsel tepkilerinin hangisi olacağı ya da olmayacağı konusunda çoğunlukla 1-bunu asla yapmam ya da 9-kesinlikle bunu yaparım’ı işaretleyerek kararlı bir tutum sergilemişlerdir. Tablo 3’ te yer alan frekans analizi sonuçlarına göre böyle bir durumla karşı karşıya kalan öğrencilerin “*Bunu hak etmek için daha fazla çalışmaya başlarım*” ifadesi için %29,5, “*Diğer arkadaşın da ücretinin artırılmasını talep*

ederim” ifadesi için %52,7 ve “*Benden daha az kazanan arkadaş yakın arkadaşım ise o zaman bu duruma itiraz ederim*” ifadesi için %40 oranında 9’u tercih ettiği (kesinlikle bunu yaparım) gözlemlenmiştir. Buna karşılık öğrencilerin bu senaryoda yer alan diğer tüm ifadeler için yüksek oranda 1’i (bunu asla yapmam) tercih ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Bu araştırmada elde edilen sonuçlardan ilki öğrencilerin eşitsizliği ortadan kaldırmak için eyleme geçeceklerini ifade etmiş olmalarıdır. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin önemli bir çoğunluğu bu durumu umursayacaklarını ve bu duruma tepki göstereceklerini ifade etmiştir. Üstelik bu sonuç, adaletsizlik kendi lehlerine olsa da değişmemektedir. Yani kendilerinin daha fazla ücret alması durumuna da tepki göstereceklerini ifade etmektedirler. Hatta bulgularda dikkat çeken nokta, “bu durumu çok da umursamam, neyi nasıl yapıyorsam aynen devam ederim” şeklindeki davranış alternatifine her üç senaryoda da birbirine yakın oranlarda ‘asla yapmam’ yanıtı alınmıştır. Bu sonuç, Adams’ın Eşitlik Kuramı (1965) ve destekleyen araştırma sonuçları (Austin ve Walster, 1974) ile tutarlılık göstermektedir.

Öğrencilerin mağdur oldukları iki senaryoya tepkisi “kazanımlarını artırmaya çalışmak” olmuştur. Buna karşılık katkılarını azaltmak ya da Kuramda belirtildiği gibi diğerinin katkı ya da kazanımlarını değiştirmeye çalışmayı tercih etmemişlerdir. Benzer şekilde kendilerinin lehine olan üçüncü senaryoda da tercih ettikleri davranış “arkadaşlarının kazanımını artırmaya çalışmak” olmuştur. Yani öğrencilerin eşitsizliği ortadan kaldırmak için önemli ölçüde seçtikleri yol, kazanımı düşük olan tarafın kazanımlarını artırmaya çalışmaktır.

Bu araştırmada Eşitlik Kuramının bazı varsayımları doğrulanmamıştır. Araştırma kapsamındaki öğrenciler hiçbir senaryoya duruma ilişkin algısını değiştirecek bilişsel tepkiler vermemiştir. Ayrıca öğrenciler üç senaryoya da arkadaşlarının katkı ya da kazanımlarını değiştirmeye yönelik tepkileri tercih etmemiştir.

KAYNAKLAR

- Adams, J. S. (1965). Inequity in Social Exchange, In *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 2, pp. 267-299), Academic Press.
- Allen, R. S. ve White, C. S. (2002). Equity Sensitivity Theory: A Test of Responses to Two Types of Under-Reward Situations, *Journal of Managerial Issues*, Vol. 14, No. 4, ss. 435-451.
- Austin, W., ve Walster, E. (1974). Reactions to confirmations and disconfirmations of expectancies of equity and inequity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 30 (2), 208-216.
- Carrell, M. R. ve Dittrich, J. E. (1978). "Equity Theory: Methodological Considerations, and New Directions." *Academy of Management Review*, 3(2), ss. 202-210.
- Cohen-Charash, Y., ve Spector, P. E. (2001). "The Role of Justice in Organizations: A Meta-Analysis", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86, s. 278–321.
- Greenberg, J. (1990). "Employee Theft As a Reaction To Underpayment Inequity: The Hidden Cost Of Pay Cuts", *Journal of Applied Psychology*, 75(5), 561.
- Mcfarlin, D. B. ve Sweeney, P. D. (1992). "Distributive and Procedural Justice as Predictors of Satisfaction With Personal And Organizational Outcomes", *Academy Of Management Journal*, Vol. 35, Iss. 3, p. 626-638.
- Moorman, R. H. (1991). "Relationship Between Organizational Fairness and Organizational Citizenship Behaviors: Do Fairness Perceptions Influence Employee Citizenship?" *Journal of Applied Psychology*, 76, p. 845–855.
- Pritchard, R. D., Dunnette, M. D., & Gorgenson, D. O. (1972). Effects of perceptions of equity and inequity on worker performance and satisfaction. *Journal of applied psychology*, 56(1), 75.
- Skarlicki, D. P., ve Folger, R. (1997), "Retaliation in the Workplace: The Roles of Distributive, Procedural, and Interactional Justice", *Journal of Applied Psychology*, 82, p. 434–443.
- Sweeney, P. D. (1990). "Distributive Justice and Pay Satisfaction: A Field Test of an Equity Theory Prediction", *Journal of Business and Psychology*, 4(3), 329-341.
- Yürür, S. (2008). "Örgütsel Adalet ile İş Tatmini ve Çalışanların Bireysel Özellikleri Arasındaki İlişkilerin Analizine Yönelik Bir Araştırma", *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, s. 295-312.

Kurumsal Sürdürülebilirlik Kavramı

Begüm Güler, Manisa Celal Bayar Üniversitesi ³⁸
gulerbegum@hotmail.com

Dr. Füsün Küçükbay, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
fusun.kucukbay@cbu.edu.tr

ÖZET

Sürdürülebilirlik kavramı herkes için her geçen gün daha fazla önemli hale gelmeye başlamıştır. Sürdürülebilirlik kavramı mevcut nesillerin ihtiyaçlarının gelecek nesillerin ihtiyaçlarından ödün vermeden karşılanması süreci olarak tanımlanmaktadır. Kurumsal sürdürülebilirlik kavramı da sürdürülebilirlik kavramının popüler olması ile birlikte önemli hale gelmiştir. Böylece firmalar kurumsal sürdürülebilirlik performanslarını gönüllü olarak yayınlamaya başlamışlardır. Firmaların kurumsal sürdürülebilirlik performansını gönüllü olarak yayınlamalarının nedenlerini açıklayan birçok teori mevcuttur. Bu çalışmada kurumsal sürdürülebilirlik kavramı ve firmaların kurumsal sürdürülebilirlik raporlarını gönüllü olarak açıklamalarının nedenleri açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kaynak Bağımlılığı Teorisi, Paydaş Teorisi, Kurumsal Teori Ve Meşruiyet Teori.

Corporate Sustainability Concept

ABSTRACT

The sustainability concept has become more and more important nowadays in for everybody. The sustainability concept can be defined as meeting the needs of present generations while caring the needs of future generations. The corporate sustainability concept is become more popular with an emerging popularity of sustainability concept and the firms that voluntarily disclose their corporate sustainability performance increase. There are some theories that explain why the companies disclose their sustainability performances beside their financial performances. In this study it is aimed to explain the concept of corporate sustainability and different theories that try to explain the voluntary disclosure of corporate sustainability.

Keywords: Corporate Sustainability, Resource Dependency Theory, Stakeholder Theory, Legitimacy Theory.

³⁸ Bu çalışma 2018-246 no'lu 'Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Almanın İşletme Performansına Etkisi: Türkiye Örneği' adlı MCBÜ Bilimsel Araştırmalar Projesinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Sürdürülebilirlik kavramı için literatürde farklı farklı tanımlar mevcuttur. Borsa İstanbul tarafından; ‘işletmelerde uzun vadede değer yaratmak amacıyla, ekonomik, çevresel ve sosyal boyutların kurumsal yönetim ilkeleri ışığında şirket faaliyetlerine ve karar işleyişlerine entegre edilmesi ve bu konudan ortaya çıkabilecek risklerin yönetilmesi’ şeklinde tanımlanmıştır (borsaistanbul.com). Kurumsal sürdürülebilirlik; sürdürülebilirlik kavramı ile benzer olarak, paydaşların ihtiyaçlarının gelecekte de var olacağını düşünerek giderilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Kurumsal sürdürülebilirlik için kilit nokta çevre, ekonomi ve sosyal boyutlar için gerekli kaynakların verimli kullanılmasıdır (Dyllick ve Hockerts,2002).

İşletmelerin ekonomik anlamda pozitif etkilerinin yanında, sosyal ve çevresel bakımdan etkilerinin de var olduğu tüm çevreler tarafından kabul edilmiştir. Özellikle toplum tarafından konu ciddi anlamda ele alınmış, bu durum işletmelere sosyal bazı sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumluluklar literatürde ‘Kurumsal Sosyal Sorumluluk’ olarak adlandırılmaktadır

Kurumsal Sürdürülebilirlik kavramı üç temel boyut ile ilişkilendirilmektedir. Bu boyutlar çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlar olarak sınıflandırılmaktadır. İşletmelerin faaliyetleri sırasında çevreye karşı hassas davranmaları çevresel boyut, işletmeye ait olan tüm paydaşlarına karşı kendini sorumlu hissederek davranması sosyal boyut, faaliyet sonuçlarının tüm dünya ekonomisine etkisi ise ekonomik boyut olarak açıklanabilmektedir (Pwc, 2011). Çevre boyutu işletmeler için bir temel taşıdır ve faaliyetleri sırasında çevre hakkındaki sorumlulukları yerine getirmelidirler. Bunu gerçekleştirmeleri sırasında ekonomik boyutu araç olarak kullanmalı, sosyal boyut ise sürdürülebilirliğin amacı haline gelmelidir. Bu boyutlar ışığında işletmeler sürdürülebilirlik çerçevesinde yalnızca şu anki faaliyetlerine odaklanmayarak geleceğe de yatırım yaparlar, böylece yeni bir iş modeli de oluşturmuş olurlar (Straková, 2012).

İşletmelerin sürdürülebilirlik konusuna önem vermeleri ya da vermemeleri işletmelerin yaşam sürelerini de etkilemektedir. Sürdürülebilirlik konusuna önem vermeyen işletmelerin ömürleri ortaklarının ömürleriyle doğru orantılı olmakta iken; sürdürülebilirliğe dikkat eden işletmelerin yaşam süreleri daha uzun olup gelecek kuşaklara kadar sürmektedir (Clarke ve Clegg, 1998).

Bu çalışmada işletmelerin kurumsal sürdürülebilirlik raporları hazırlamalarına ve kurumsal sürdürülebilir olmalarını motive ettiği savunulan görüşleri özetleyen kurumsal sürdürülebilirlik teorileri anlatılmaya çalışılacaktır.

KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK TEORİLERİ

Sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkması, konunun işletmeler tarafından ele alınmasına yol açtı. Bu kavram günümüzde ‘kurumsal sürdürülebilirlik’ olarak adlandırılmaktadır. Kurumsal sürdürülebilirlik kavramının açıklanması için ortaya çeşitli yaklaşımlar ele alınmıştır. Bunlar akademik camiada teoriler olarak dile getirilmektedir. Bu

teoriler işletmelerin kurumsal sürdürülebilirlik performanslarına önem vermelerinin ve sürdürülebilirlik performanslarını açıkladıkları raporları gönüllü olarak açıklamalarının nedenlerini farklı farklı perspektiften bakmamıza yardımcı olmaktadır. Kurumsal sürdürülebilirlik teorileri aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- Kaynak Bağımlılığı Teorisi
- Paydaş Teorisi
- Kurumsal Teori
- Meşruiyet Teorisi

Kaynak Bağımlılığı Teorisi

Kaynak bağımlılığı teorisi gelişen teknolojiye bağlı olarak ortaya çıkan bir teoridir. Makineleşmenin artması işletmelerin hammadde ve enerji temin etmesi zorlaşmıştır. Özellikle 70’li yıllarda enerji ve hammadde konuları çok sık gündeme gelmeye başlamıştır. (Güçlü, 2003). Bu teori de bu konuların gündemde yer alması ile ortaya çıkmıştır.

Kaynak bağımlılığı teorisi; örgütlerin faaliyetleri için gerekli olan kaynaklar konusunda dışarıya bağımlı durumda olmasını konu alır (Eğilmez, 2011). Bu nedenle işletmeler elde edemeyecekleri kaynaklara göre değil, ulaşabilecekleri ve temin edebilecekleri kaynakları belirleyerek amaç ve hedeflerini bu durumu gözetenek belirlemek zorundadırlar. Aksi durumda kaynak sıkıntısı yaşayacak ve faaliyetlerinin aksamasına neden olacaktır.

Tüm örgütler faaliyetlerinin devamı için kaynaklardan ve enerjiden faydalanmaktadır. Kaynakları kendileri üretememeleri sebebi ile her örgüt bir dış bağımlılığa sahiptir. Bu dışa olan bağımlılık ‘kaynak bağımlılığı’ olarak nitelendirilmektedir. Bu kavram örgütlerin dışarıdan kaynak temin ederek faaliyetlerinde tüketmektedirler. Fakat her örgüt kaynak temininin dışarıdan yapması sebebiyle bu durumu kontrol edememektedir. Bunun yanı sıra kendisi gibi başka işletmeler de aynı durumu yaşamakta olduklarından aralarında bir rekabet oluşmaktadır (Özkoç, 2009). İşletmelerin öne geçebilmesi için, bu kaynak yarışında diğer işletmelere karşı stratejiler oluşturmaları bu şekilde bir rekabet avantajı elde etmelidirler.

İşletmeler açısından rakiplerine karşı elde edilen her bir rekabet avantajı önemli niteliktedir. Bu sebeple rekabet avantajı kazanmak istiyorlarsa ele geçirdikleri kaynakların değerli, nadir, taklit edilemez ve yerine konulacak başka alternatifin olmaması gibi özellikleri taşıması gerekmektedir. Bu özellikleri taşımayan kaynaklara erişim hiçbir nitelik içermemekte, herhangi bir rekabet avantajı da sağlamamaktadır (Barney, 1991).

Rekabet avantajının sürdürülebilir olması için şu koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. İlk olarak işletmeler şu an sahip olduğu rekabet avantajını iyi analiz ederek devamlılığını sağlamalıdır. İkinci olarak; yeteneklerinin sayısını arttırarak rakipleri ile arasındaki farkı açmaya devam etmelidir. Son olarak ise; kaynaklarını faaliyet döngüleri sırasında kullanmaları gerekmektedir. Aksi takdirde herhangi bir rekabet avantajının var olduğu söylenememektedir (Küçükbay ve Sürücü, 2019).

Kurumsal sürdürülebilirlik konusunun işlenmesi için bu teori de incelenmelidir. Sürdürülebilirlik kavramı kaynak kullanımının önemini içermesi sebebi ile bir ilişki içerisindedir. Bu nedenle, sürdürülebilirlik kavramı ile kaynak bağımlılığı teorisi ayrılmaz bir bütündür. Çünkü; sürdürülebilirlik kavramının tanımlanmasında bahsedilen kaynakların minimal derecede tüketilerek gelecek nesillere miras bırakılması durumu bu teori ile birebir ilişki içerisindedir ve sürdürülebilirlik kavramının temelini oluşturmaktadır.

Kurumsal sürdürülebilirlik ile kaynak bağımlılığı teorisi şu sebeplerden ötürü ilişki içerisindedir (Küçükbay ve Sürücü, 2019);

- Kurumsal sürdürülebilirliğin gözetilmesi yeni kaynak fırsatlarının ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Porter ve Van der Linde, 1995). Sürdürülebilirlik kavramının dikkate alınması durumunda faaliyetlerini yeniden gözden geçiren işletmeler biraz da teknolojinin yardımıyla var olan kaynaklar yerine başka alternatiflerden yararlanabilmektedirler. Örnek vermek gerekirse; elektrik enerjisinin oluşturulması için su gücünden yararlanmak yerine sınırsız olan güneş enerjisinden yararlanmak hem su kaynaklarının daha az kullanılmasına yardımcı olmakta hem de maliyetleri düşürmektedir.
- Kurumsal sürdürülebilirlik de kaynak bağımlılığı teorisi de işletmelerin genel performansı ile ilişkili durumdadır (Hart ve Ahuja, 1996). Bu sebeple de ikisi de ortak bir paydada buluşabilmektedir. Çünkü; kaynak teorisi işletmelerin rekabet avantajı sağlaması şartıyla işletmenin performansının artırılması ile ilgilenmektedir. Rakiplerinden öne geçen işletmeler performanslarını da arttırmaktadır. Buna benzer olarak sürdürülebilirlik de performans olayını başka çerçeveden alsa da işletmenin performansının artırılması ile ilgilenir. İşletmelerin kurumsal sürdürülebilirliği gözetmesinin sebebi ileride kendilerine artı değer katacağının düşünülmesi yüzündendir. Bu yüzden kurumsal sürdürülebilirliği gözeterek işletmeler kendilerinin sürdürülebilir bir işletme olduğu konusunda toplumu bilgilendirerek bir marka bağımlılığı ve müşteri sadakati yaratmaya çalışırlar. Müşteri sadakati ve marka bağımlılığı işletmelerin performansını etkileyen önemli kriterlerdir. Teorinin performansa etkisi gibi kurumsal sürdürülebilirlik de kendine has bir şekilde performansı etkilemektedir.
- Yukarıda bahsedildiği üzere kaynaklar ile kurumsal sürdürülebilirlik iç içedir. Kurumsal sürdürülebilirlik, kaynaklar ile doğrudan ilişkilidir. İşletmeler faaliyetleri sırasında hammadde, işgücü, finansal kaynaklar gibi kaynaklardan faydalanmaktadırlar (Sharma ve Vredenburg, 1998). Bu sebeple sürdürülebilirlik kavramı, kaynaklar konusunu kapsar niteliktedir ve birbirinden ayrılamazlar.

Paydaş Teorisi

İşletmeler açısından paydaş kavramı çok önemlidir. Paydaş; işletmeler ile doğrudan ya da dolaylı ilişki içerisinde bulunan kişiler veya kurumlardır. Paydaş teorisi de temelde işletmelerin paydaşları ile olan ilişkilerini konu edinmektedir. Önceki dönemlerde işletmeler için paydaş kavramı yalnızca hissedarlarını kapsamaktaydı. Bu durum son zamanlarda değişmeye başlayarak, işletme ile ilişki kuran tüm birimler paydaş olarak nitelendirildi. Paydaş

teorisinin çıkış noktasını da buradan almaktadır. Önceleri yalnızca hissedarlar paydaş olarak düşünülürken işletmelerin hissedarları ile ilişkilerini yönetmesi durumunda işletmelerin başarılı olacağı düşünülmekteydi. Paydaş teorisi ise; işletmelerin tüm paydaşları ile ilişkilerini yönettiği durumda finansal başarı da elde edeceğini savunmaktadır (Chevalier, 2001). Bu teori Freeman (1984) tarafından oluşturulan ve stratejik yönetim açısından ele alınan bir teoridir. Teoriye göre; işletmeler paydaşlarının beklentilerini ve isteklerini belirleyip bunları ilişkilerini geliştirmekte kullanır ise finansal alanda öne geçebilmektedir. İlk zamanlar bu teori strateji oluşturmak için dar bir bakış açısından ele alınmış, ancak sonrasında iş etiği gibi konular da eklenerek teori genişletilmiştir (Greenwood, 2007).

Bu teoriye göre işletmeler faaliyetlerini paydaşların beklenti ve çıkarlarına göre düzenlemelidirler. Böylece paydaş tatmini sağlanacağından finansal anlamda öne geçebileceklerdir. Bu sebeple işletmeler stratejilerini oluştururken paydaş belirtilerini de dikkate almalıdır. Paydaşlarla olan iletişimin artması bilgi alışverişi yapılmasına olanak tanıyarak işletmenin stratejilerini geliştirmesine imkan sağlayıp işletmenin başarısını arttıracaktır. Bu sebeple işletmelerde paydaşların yönetimde aktif rol almalı, işletmenin stratejileri konusunda işletmelere yol göstermelidirler (Freeman ve Mcvea, 2001).

Bu teoriye göre işletmeler amaçlarını açık ve düzgün belirlenmelidir. Amacını başarılı bir biçimde belirleyen işletmeler paydaşları ile kurulan iletişimin yardımıyla bir değer belirtmektedirler. Bu değeri belirleyebilen işletmeler diğerlerine göre daha başarılı olmaktadır. Paydaşlar ile işletme arasında iyi iletişim kurulması, her iki tarafın sorumluluklarının farkında olmasına bağlıdır. İletişim ortamı ile işletme faaliyetlerinde gerekli düzenlemelerin yapılması ve paydaşlar ile iletişimin nasıl olması gerektiği hakkında bir bilgi havuzu oluşturulmaktadır (Freeman, Wicks ve Parmar, 2004).

Karşılıklı iletişim işletmelerin amaç ve hedeflerini belirlerken paydaşların isteklerini dikkate almasına yardımcı olur. Böylece işletmelerin paydaşları tatmin etmesi işletmelere artı değer katacak ve bu durum finansal başarılarına da yansıtacaktır. Finansal yöneticiler istedikleri performansı yakalayabilmek için öncelikle paydaş beklenti ve isteklerinin yerine getirmeli ve devamlı olarak iletişim halinde bulunmalıdır (Freeman, Wicks ve Parmar, 2004).

İşletmelerde paydaş kavramının genişleyerek daha büyük bir küme haline gelmesi, paydaşların çıkarlarının çatışmasına yol açmaktadır. Örneğin; çevre bilinci ile insanlar işletmelerin havayı daha az kirletmesi için filtre kullanmasını isterken, işletme hissedarları bunun ek maliyetini düşünecek ve filtre takmak konusunda gönüllü olmayacaktır. Ancak işletmeler her bir paydaş arasında köprü görevi görmek ve onları aynı amaç doğrultusunda yönlendirmektedirler. Bu sebeple paydaş teorisi de bu durumu da ele almaktadır. Paydaşlar arasında çıkan çıkar çatışmasında işletmelerin aracı birer birim olduğunu ve bu sebeple sosyal sorumlu davranmaları gerektiğini savunur (Maignan ve Ferrel, 2004).

Kurumsal sürdürülebilirlik kavramı için paydaş işletmeyle direkt ya da doğrudan bağlantılı olan birimleri kapsamaktadır (Lin, 2010). Paydaş kavramının geniş açıdan ele alınması sebebiyle kurumsal sürdürülebilirlik kavramının olmazsa olmaz parçalarından biridir. Paydaş teorisinin de kurumsal sürdürülebilirlikle olan bağlantısı paydaşların ve işletmelerin

birbirlerinden beklentileri ile alakalıdır. İşletmeler sağlıklı iletişimi sağlamak için paydaşlarına güvenmeli, birbirlerine saygı ortamı sağlamalı ve işbirliği yapabilmelidir. Diğer bir taraf olan paydaşlar tarafından bakıldığında da işletmelerin çevreyi önemsemek, sosyal adaleti dikkate almak ve ekonomik istikrarı sağlamak gibi konulara önem vermesi beklenmektedir. Paydaşların ilgilendiği konular dikkatle incelendiğinde bu konuların sürdürülebilirliğin üç boyutu (sosyal, ekonomik ve çevresel) ile alakalı olduğu açıkça görülebilmektedir. Bu nedenle paydaş teorisinde işletmeler kurumsal sürdürülebilirlik konularını dikkate alarak amaç ve hedeflerini oluşturmalarıdır (Borsa İstanbul, 2014).

Kurumsal sürdürülebilirlik konularını faaliyetleri ile bütünleştiren işletmeler paydaşları ile sağlıklı iletişime geçme imkanı yakalayarak maliyetlerini minimize edebilecekler (Küçükbay ve Sürücü, 2019) ve finansal performans açısından rakiplerine göre bir adım önde olacaklardır (Barney ve Hansen, 1994). Ayrıca sürdürülebilirlik politikalarını benimseyen işletmelerin sürdürülebilirlik raporlaması hususunda paydaşları ile devamlı bir iletişim içinde bulunmak zorundadırlar. Çünkü; sürdürülebilirlik raporlamaları paydaşlarla olan iletişimin artmasına olanak tanıyacaktır. İşletmeler kurumsal sürdürülebilirliği faaliyetlerine dahil etmeleri durumunda paydaşları olan iletişimi artacaktır. Bu durumda işletmeye olan güven artacak, bu durum maliyetleri düşürecek (Küçükbay ve Sürücü, 2019) böylece finansal performans olumlu etkilenecektir (Barney ve Hansen, 1994). Bunun yanında sürdürülebilirlik raporlama yayınlamak isteyen işletmelerin de paydaşları ile daha fazla iletişim içinde olmaları sağlanacak ve aralarındaki ilişki iyileşecektir (Gray, Kouhy ve Lavers, 1995).

Kurumsal Teori

Kurumsal teori işletmelerin davranışlarını açıklamak için kullanılmaktadır. İşletmelerin benzer durumlarda benzer şekilde davranmasını konu alır. İşletmeler paydaşların beklentilerini yerine getirmeyip toplum tarafından baskı görürlerse paydaşların tatminini sağlamak için paydaşların istediği gibi davranmaktadır. Sonrasında aynı sektör kolunda yer alan işletmeler bu baskıyı hissettiklerinde onlar da paydaşların istediği gibi davranmaya başlarlar. Bu nedenle kurumsal teori, işletmeler tarafından kurumsal sürdürülebilirlik performansı için yapılan yatırımları açıklamak için önemli bir teori konumundadır (NyitChiong, 2010).

Bu teori ile paydaş teorisi işletmelerin davranışları ile ilgilendiği için benzerlik göstermektedir. Paydaş teorisinde işletmeler paydaşları ile iyi iletişim kurabilmek için onların istedikleri gibi davranırlar ve böylece kendilerine bir artı değer katmaktadır. Kurumsal teori de paydaş teorisine benzer olarak paydaş beklentilerinin karşılanması için işletmelere baskı yapmaktadır ve işletmeler davranışlarını paydaş beklentilerine göre şekillendirmektedir.

İşletme davranışlarının şekillenmesinde bu teoriye göre diğer bir etken ise paydaşın elinde bulundurduğu güçtür. Bir paydaş elinden ne kadar fazla güç barındırıyorsa, işletmelerin davranışlarının şekillenmesinde o derece etkili olmaktadır. Bu sebeple her işletme beklentileri karşılarken önce gücü daha fazla olan paydaşın beklentilerini gidermektedir.

Güçten sonra başka bir etken ise sosyal alandaki normlardır. İşletmeler davranışlarını bulundukları çevrede var olan sosyal normlara göre belirler ve faaliyetlerini bu normlara göre

şekillendirir (Lee vd, 2017). Çünkü yaşamlarını devam ettirmek için yaptığı davranışları yaşadığı çevredeki sosyal normlara göre ayarlamak zorundadır, aksi takdirde toplumun negatif tavrı ve baskısı ile karşılaşarak devamlılığı tehlikeye girebilir (Dillard, Rigsby ve Goodman, 2004). Tersi durumda işletmeler yaşamlarını devam ettirmekte ve kaynaklara erişmekte sıkıntı yaşamayacaklardır (Carpenter ve Feroz, 2001).

İşletmeler rakiplerini sıkı bir gözlem altında tutar. Eğer bir baskı ile karşı karşıya kalırlarsa öncelikli olarak rakiplerinin hareketlerini incelerler. Kendinden daha başarılı konumda bulunan işletmelerin bu durumlarla başa çıkma şeklini inceleyerek kendilerine örnek edinmektedirler. Böylece davranışlarını bu çerçevede yeniden düzenleyerek bu sorundan kurtulmaya çalışmaktadırlar. Sonrasında ise, bu durum aynı sektör kolundaki işletmelere yayılmakta ve tüm işletmeler tarafından benimsenmektedir.

Kurumsal sürdürülebilirlik ve kurumsal teori aşağıdaki nedenlerden dolayı ilişki içindedir (Küçükbay ve Sürücü, 2019);

- Son yıllarda sürdürülebilirlik kavramının yaygınlaşması işletmelerin faaliyetlerini sürdürülebilirlik kavramı açısından yeniden düzenlenmesine sebep olmuştur. Ayrıca dünya genelinde sürdürülebilirlik hakkında gerek ulusal gerek uluslararası adımlar atılmış, sürdürülebilir kalkınma faaliyetleri kurumsallaşmaya başlamıştır (Fransk, Hironka ve Schofer, 2000)
- İşletmelerin toplumun birer parçası olduğunu düşünürsek, işletmeler yukarıda belirtildiği üzere toplumun sesine kulak vermek zorundadırlar. İşletme faaliyetleri ve toplumsal normlar arasında benzerliğin oranıyla orantılı olarak işletmeye olan bakış açısı etkilenmektedir. Bu nedenle işletmelerin sürdürülebilir kalkınmaya olan bakış açısı toplum tarafından değerlendirilmektedir (Bansan ve Roth, 2000).
- Tüm paydaşlar ve tüm işletmeler sürdürülebilirlik kavramına kendi pencerelerinden bakmaktadırlar. Bu nedenle paydaşlar ve işletmeler kendilerini bir bütün şeklinde görerek iletişim kurmalı ve aynı dilde konuşmaya çalışmalıdır. Bu şekilde kurumsal sürdürülebilirlik hakkında ortak hareket ederek tüm paydaşlar tarafından benimsenebilecek bir kurumsal sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkarabilecektir (Hoffman, 1999).

Meşruiyet Teorisi

Kurumsal sürdürülebilirlik hakkında en sık kullanılan son teori ise meşruiyet teorisidir. Meşruiyet teorisi işletmelerin toplum tarafından onayının alınması ile alakalıdır ve diğer teorilere benzer olarak işletmenin davranışlarını konu alır. Meşruiyet teorisine göre; işletmeler paydaşların beklentilerini ve isteklerini dikkate alarak davrandıklarında toplum tarafından onaylanırlar yani ‘meşru’ statüsü kazanırlar. Ancak işletmeler gelecekte paydaşların beklenti ve isteklerinin değişebileceğini ve faaliyetlerini buna göre düzenlemeleri gerektiğini de bilmek zorundadırlar. Böyle bir durumda işletmeler yeni oluşan beklentileri hızlı bir biçimde gidermeli ve faaliyetlerinin meşruluğunu sağlamaya devam etmelidir.

Meşruiyet teorisine göre işletmeler meşruluk kazanmak istiyorlarsa faaliyetlerinin toplum tarafından onayının alınmış olması gerekmektedir. Bu sebeple işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmesi toplumun sosyal alanı ile uyum içinde faaliyetlerine devam etmesi gerekmektedir. Bu şekilde işletmelerin meşruluğu toplum tarafından onaylanmaktadır. Toplumun sosyal alanının beklentilerinin karşılanamaması durumunda işletme devamlılığı sekteye uğrayacaktır. Hatta toplum sosyal alan beklentilerinin aksine davranışta bulunan işletmeler toplum tarafından bir baskı altına alınmaktadır. Bu nedenle işletmeler talep azalması, finans kaynaklarına erişimi zorlaştırma, para cezasıyla karşı karıya kalma vb. durumlarla karşılaşabilmektedirler (Deegan, 2002).

Bu teorinin kurumsal sürdürülebilirlik kavramı ile olan ilişkisi toplumun onayı ile ilgilidir. Meşruiyet teorisi de diğer teoriler gibi toplumun istek ve beklentileri ile ilgilenir. Toplumun isteklerine ne kadar uyulduğunu işletmeler sürdürülebilirlik raporları ile topluma duyurmaktadırlar. Sürdürülebilirlik raporları ile işletmeler sürdürülebilirliğin üç boyutu olan sosyal, çevresel ve ekonomik alanda yaptığı faaliyetleri açıklayarak toplumun onayını almaya çalışır ve bir meşruluk elde etmeye çalışırlar.

Meşruiyet teorisi, sürdürülebilirlik kavramı gereğince yaptığı faaliyetleri kanıtlamasının sebebi ile doğrudan ilişkilidir. İşletmeler sürdürülebilirlik raporları ile yaptıkları faaliyetleri topluma anlatarak toplum tarafından onaylanmaya çalışırlar. Faaliyetlerini de bu şekilde devam ettirerek toplum gözünde meşruluk elde etmeye çalışırlar. Bu sebeple sürdürülebilirlik raporlaması için işletmeler her geçen gün daha fazla gönüllü hale gelmektedirler (Küçükbay ve Sürücü, 2019). Meşruluk elde eden işletmeler toplum tarafından daha fazla benimseneceğinden rakiplerine kıyasla rekabet anlamında bir adım öne geçmektedirler (Mousa, 2004).

SONUÇ

Kurumsal sürdürülebilirlik kavramı her geçen gün daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Firmaların sürdürülebilir olması için çevresel, sosyal ve ekonomik olmak üzere üç temel boyutta sorumlu davranması ile mümkün olabilmektedir

Firmaların sürdürülebilirlik faaliyetlerini yerine getirmesi, firmaların ek harcamalar yapmasına neden olmasına rağmen her geçen gün firmalar sürdürülebilirlik faaliyetlerine gönüllü olarak harcama yapmaya devam etmektedir. Firmaların sürdürülebilirlik faaliyetlerine devam etmesi, sürdürülebilirlik raporlarını gönüllülük esası ile kamu ile paylaşmasının nedenleri literatürde bazı teorilerle açıklanmaktadır.

İşletmelerin tüm paydaşları ile ilişkilerin yönetilmesi amacı ile sürdürebilirliğe önem verdiğini savunan görüş paydaş teorisi ile açıklanmaktadır. İşletmelerin davranışlarının birbirine benzeme eğilimi olduğu ve firmaların elinde gücü bulunduran paydaşların davranışlarına benzer davranışlarda bulunma ihtiyacı duyduğunu savunan görüş kurumsal teoridir. Kurumsal teoriye göre işletmeler elinde gücü bulunduran paydaşların sürdürülebilirliğe önem verdiğini gördükçe onlar da sürdürülebilirlik faaliyetlerine yatırım yapmaya devam etmektedir.

Kurumsal sürdürülebilirliği açıklayan diğer bir teori ise meşruiyet teorisidir. Bu teoriye göre işletmeler davranışlarını meşrulaştırmaya çalışırlar. Bu nedenle işletmeler sürdürülebilirlik faaliyetlerine önem vererek ve sürdürülebilirlik raporlarını kamuya açıklayarak toplum nezdinde meşruluk kazanmaya çalışmaktadırlar. Son olarak kaynak bağımlılığı teorisi de işletmelerin faaliyetlerine devam edebilmesi için kaynaklara ihtiyaç duyduğunu ve kaynaklarını temin ettiği tedarikçilere bağımlı olduğunu ifade etmektedir. İşletmelerin kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerine daha fazla yatırım yapması ile tedarikçileri ile daha iyi ilişkiler kurabileceğini ve böylece fayda sağlayacağını savunmaktadır.

Kurumsal teori, paydaş teorisi, kaynak bağımlılığı teorisi ve meşruiyet teorisi, işletmelerin kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerine daha fazla yatırım yapması sonucu tüm paydaşları, tedarikçileri ve toplum ile daha iyi ilişkiler kurabileceğini savunmaktadır. Bu sayede işletmeler rekabet avantajı kazanarak finansal olarak da başarılı olacaklardır. Bu nedenler sonucu işletmeler her geçen gün sürdürülebilirlik faaliyetlerine daha fazla önem vermekte ve sürdürülebilirlik raporları hazırlayarak herkesi sürdürülebilirlik performansları ile ilgili bilgilendirmektedir.

KAYNAKLAR

- Bansan, P., ve Roth, K. (2000). 'Why Companies Go Green: A Model Of Ecological Responsiveness', The Academy of Management Journal, Vol.43 No.4: pp.717–736.
- Barney, J. B. (1991), 'Firm resources and sustained competitive advantage', Journal of Management, No.17: pp.99-120.
- Barney, J. B., ve Hansen, M. H. (1994), 'Trustworthiness As A Source Of Competitive Advantage', Strategic Management Journal. Vol.15 No:S1:pp.175–190.
- Carpenter, V.L. ve Feroz, A.H. (2001), 'Institutional Theory And Accounting Rule Choice: An Analysis Of Four US State Governments' Decisions To Adopt Generally Accepted Accounting Principles', Accounting, Organizations and Society, No:26: pp.565-596.
- Chevalier, J. (2001), 'Stakeholder Analysis and Natural Resource Management.', (<http://www1.worldbank.org/publicsector/politicaconomy/November3Seminar/Stakeholder%20Readings/SA-Chevalier.pdf>) Erişim Tarihi: 07.04.2019.
- Clarke, T. ve Clegg, S. (1998), 'Changing Paradigms' Harper Collins Publisher.
- Deegan, C. (2002), 'Introduction: The Legitimising Effect Of Social And Environmental Disclosures – A Theoretical Foundation', Accounting, Auditing & Accountability Journal, Vol.15 No:3: pp.282-311.
- Dillard, J.F., Rigsby, J.T. ve Goodman, C. (2004), 'The Making And Remaking Of Organization Context Duality And The Institutionalization Process', Accounting, Auditing & Accountability Journal. Vol.17 No.4: pp.506-542.
- Dyllick T., Hockerts K.(2002), 'Beyond the Case for Corporate Sustainability', Business Strategy and the Environment. 11: pp.130-141.
- Eğilmez, Ö. (2011), 'Kaynak Bağlamında Dış Kaynak Kullanımının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma', Bilecik Üniversitesi, SBE Yüksek Lisans Tezi, Bilecik.
- Frank, D., Hironaka, A., ve Schofer, E. (2000), 'The Nation State And The Natural Environment Over The Twentieth Century', American Sociological Review. Vol.65 No.1: pp.96–116.
- Freeman, E.R. (1984), 'Strategic Management: A Stakeholder's Approach', Pitman, ABD.
- Freeman, E.R. ve Mcvea, J.F. (2001), 'A Stakeholder Approach To Strategic Management', SSRN Electronic Journal, No:1-2: pp.1-33.
- Freeman, R.E., Wicks, A.C. ve Parmar, B. (2004), 'Stakeholder Theory And The Corporate Objective Revisited. Organization Science', Vol.15 No.3: pp.364-369.

Gray, R. H., Kouhy, R., ve Lavers, S. (1995), 'Methodological Themes: Constructing A Research Database Of Social And Environmental Reporting By UK Companies', *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol.8 No.2: pp.78–101.

Güçlü, N. (2003), 'Stratejik Yönetim. Gazi Üniversitesi' Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt. 23 No.2: pp.5.

Hart, S. L., ve Ahuja, G. (1996), 'Does it pay to be green? An empirical examination of the relationship between pollution prevention and firm performance' *Business Strategy and the Environment*.

Hoffman, A. (1999). *Institutional Evolution And Change: Environmentalism And The US Chemical Industry*. *Academy of Management Journal*. Vol.42 No.4: pp.351–371.

<https://www.borsaistanbul.com/endeksler/bist-pay-endeksleri/surdurulebilirlik-endeksi> Erişim Tarihi: 09.02.2018

Küçükbay, F. ve Sürücü, E. (2019), 'Corporate Sustainability Performance Measurement Based On A New Multicriteria Sorting Method', *Corporate Social Responsibility And Environmental Management*, Vol. 26, No.3, pp.664-680

Maignan, I. ve Ferrel, O.C. (2004), 'Corporate Social Responsibility And Marketing: An Integrative Framework', *Journal of the Academy of Marketing Science*, 32 (Winter): pp.3-19.

Mousa, G. A. (2004), 'The Auditor's Role And Responsibilities Towards Auditing Environmental Performance Of Firms' PHD Thesis, University of Durham, Business School, UK.

Nyit Chiong, P.T.(2010). *An Examination Of Corporate Sustainability Disclosure Level And Its Impact On Financial Performance*. Doktora Tezi. Malezya: Multimedia University.

Özkoç, A.G. (2009), 'Kaynak Bağımlılığının Yönetilmesinde Örgütsel İdeolojinin Stratejik Rolü: Otel İşletmelerine Yönelik Bir Model Önerisi', *Sakarya Üniversitesi SBE Doktora Tezi*, Sakarya.

Porter, M. E. ve Linde, C. V. L. (1995), 'Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship', *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 9, No. 4 (Autumn, 1995), pp. 97-118.

Sharma, S., ve Vredenburg, H. (1998), 'Proactive corporate environmental strategy and the development of competitively valuable organizational capabilities', *Strategic Management Journal*. Vol.19 No.8, pp.729–752.

Straková, J. (2012), 'Are Manufacturing Companies Improving Their Sustainable Value Added?', *ER-CEREI*. 15: pp.225–236.

Türk İş Dünyası'nda Sürdürülebilirlik Uygulamaları Değerlendirme Raporu, İMKB, İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (SKD), PwC, Ekim 2011,

www.pwc.com.tr/tr_TR/tr/publications/arastirmalar/pdf/PwC_Surdurulebilirlik_Raporu-2012.pdf, Erişim Tarihi:10.02.2018

“Ötekini” Anlamak; Diyalog ve Eğitimde Çokkültürlülük

Dr. Nesrin Kale, Girne American Üniversitesi
nesrinkale19@outlook.com

ÖZET

İnsan; bilen, eyleyen, değerlerinin bilincinde olan, tavır takınan, isteyen, özgür olan, ideleştiren, seven, tarihi olan, çalışan, eğiten, eğitilen, inanan, sanat ve tekniği yaratan, konuşan, düşünen, ilişkiler kuran biyo-psişik bir varlıktır. Bu ortak varlık şartlarından dolayı Strauss’a göre, “İlkel” ve “uygar” toplumlar yapı bakımından özdeşler. Bu toplumlar tabii ki her alanda eşit değillerdir mutlak aralarında bir fark vardır ama bu fark sadece bir derece farkıdır. “İleri toplum” “geri toplum” diye bir ayrım yapılamaz; bu iki toplum yapısındaki öğelerin temelinde tek bir ortak şey yatar ki, o da; **insan düşüncesidir**. Bu nedenle kültür çeşitliliği hoşgörü ile karşılanmalıdır. Bu hoşgörü düşüncesi ile ortaya çıkan **çokkültürlülük** olgusu da, hem toplumsal hem de evrensel boyutta eğitim, siyaset, ekonomi vd. alanlarda yaşamsal kılındığında diyalog temelli insan ilişkilerinin sürdürülebilirliğini sağlayacaktır. Birçok farklı kültürün, mezhebin, dinin birarada yaşayabilmelerinin ön şartı “ötekileri” hesaba katarak onlarla **diyaloga** açık olmaktır. İnsanları “ötekileştirmemek” etnik ve kültürel farklılıkların yol açabileceği sorunların çözümünü kolaylaştırarak toplumdaki demokratik yaşamı, hoşgörüyü güçlendirecektir. Çalışmamızda insanların fırsatlardan eşit bir şekilde yararlanacakları **diyalog temelli, çokkültürlü bir eğitimin nitelikleri; koşulları irdelenerek**, dünyadan somut örnekler üzerinden tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: “Ötekileştirmek”, Diyalog, Çokkültürlü Eğitim.

Understanding for “Other”; Dialog and Multiculturalism in Education

ABSTRACT

Human who ability to know, act, be aware of own values, have eager and want to be free by conceptualizing with thinking abstractly as well as having own history, loving, working, educating, (educated), believing, with creating art and technique, establishing relations by speaking and thinking rationally is bio-psyhic entity. According to Strauss, due to these common conditions of existence, “primitive” and “civilized” societies are identical in terms of structure. Eventhough these societies are not sure equal each other in every subjects and there is a difference absolutely among them, this difference is only different to a certain extent. The idea of differentiation between “advanced society” and “backward society” can not be done because there is a core and common thing in the base of two societies’s structures that is human thought. That’s why, multiculturalism must be taken in account with empathy. The concept of multiculturalism, which is emerged with the idea of tolerance will provide with the sustainability of dialogue-based human relations, when it is vitalized with the subjects of education, politics and economics and so on with the base of social and international dimensions. The prerequisite for many different cultures, religions and sects to live together is to be open to dialogue by taking into account “the others”. “Not to making marginalization” will strengthen the democratic life and tolerance in society by facilitating the solution of the problems that can be caused by ethnic and cultural differences. In our study, qualifications of a dialogue-based, multicultural education, where people will benefit equally from opportunities; will be discussed through concrete examples from the world by examining education’s conditions and qualities.

Keywords: “To Marginalization”, “Dialog”, “Multicultural Education”.

KÜLTÜRLEŞME VE TOPLUMSAL KİŞİLİK

Kültürleşme sürecinde bireyler varoldukları andan itibaren aile, çevre ve toplumun kültürel değerlerinden etkilenmeye başlarlar; bu değerler tarihsel süreçte şekillenen maddi ve manevi kültürel simgelerden meydana gelmektedir. Bu değerler bireylerin kişilik gelişimleri, inançları, düşünsel becerileri, davranışları, alışkanlıkları üzerinde son derece etkilidir. Toplamların geçmişlerinden miras olarak adıkları gelenekler onların karakteristiği haline gelerek, sosyalleşme sürecinde merkezde olan bu değerler gerek aile ve çevre eğitimi ile gerekse okul eğitimi aracılığı ile kişilere empoze edilmeye çalışılırken, bunların etkileme derecesi de kişiden kişiye değişmektedir.

Birey açısından **sosyalleşme**, erken yaşlarda hızlı gerçekleşirken ileri yaşlarda hızında bir düşüş görülür ancak yine de devam eder. **“Toplumsal kişilik”** bir toplumdaki bireysel kişiliklerin toplamıdır denilebilir. Bir topluma özgü olan bu toplumsal kişilik, toplumu başka toplumlardan ayıran özelliklerden biridir ve bu toplumsal kişilik, içinde olduğu toplumla birlikte değiştiği için aynı zamanda dinamik bir yapıya sahiptir. Kültürü bir kurgu olarak kabul edersek bu kurgunun öğeleri arasındaki bağlantı çok önemlidir. (Arslantaş, 2008; 105-1109)

Rousseau’nun doğanın “ilkel” düzenine verdiği önemin tersine Dewey, **“ilkel”** insanın problem çözümlerinde kullanılan araçların tümüne sahip olamaması nedeniyle engellendiğini tersine **“uygarlaşmış”** toplumun problem çözümlerinde, eğitimde ve sosyal zekaya ulaşmada gerekli araçlara sahip olduğunu, maddi gereçleri üyelerinin kişisel ve sosyal refahları için kullandığını ileri sürer.

İnsanlık tarihi boyunca ortaya çıkan tüm topluluklarda maddi ve manevi kültürü oluşturan değerlerin; geleneklerin birçoğu insanın varlık şartları, gereksinimleri nedeniyle ortaya çıkarken bazıları da yerleşmiş inançlara ve önyargılara bağlı olarak varlığını sürdürmektedir.

Çağımızda **“insan varlığının şartları; insanın olanakları nelerdir?”** sorusundan hareket eden felsefi antropoloji insanı tüm varlık şartları; varlık fenomenleri ile birlikte ele alıp tanımlamaktadır ve bu tanım doğrultusunda da insan; bilen, yapıp-eden (eyleyen), **değerlerinin bilincinde olan**, tavır takınan, isteyen, özgür olan, ideleştiren, seven, tarihi olan, çalışan, eğiten, eğitilen, inanan, sanat ve tekniği yaratan, konuşan, düşünen, ilişkiler kuran biyo-psişik bir varlıktır. (Mengüşoğlu,1997;4).

Bu ortak varlık şartlarından dolayı Strauss’a göre, “İlkel” ve “uygar” toplumlar yapı bakımından özdeşirler. Bu toplumlar tabii ki her alanda eşit değillerdir mutlak aralarında bir fark vardır ama bu fark sadece bir derece farkıdır. Bu nedenle, “ileri toplum” “geri toplum” diye bir ayırım yapılamaz; bu iki toplum yapısındaki öğelerin temelinde tek bir ortak şey yatar ki, o da; **insan düşüncesidir**. Bu nedenle kültür çeşitliliği hoşgörü ile karşılanmalıdır. Batı uygarlığı ilkel toplumlara olan tavrını değiştirmelidir; farklı kültürlerdeki, farklı yapıları hoşgörü ile karşılanmalıdır.

İnsanın kişiliği, değerleri, ideolojisi üzerinde çok önemli bir etkisi olan kültür; aslında yorumlama, ifade ve uyum örneklerinden oluşan bir semboller sistemidir. (Ültanır, 2003; 296)

Öyleki insan fiziksel dünyanın içinde kendisine ayrıca bir sembolik dünya da yaratır. Dil, efsane, sanat ve din bu dünyanın parçalarıdır. Doğrudan doğruya artık gerçeklik ile karşılaşamaz; gerçeklik dil biçimlerine, sanat imajlarına, mitolojik simgelere ve dinsel törenlere o derece bürünmüştür ki gerçekliği ancak bu yapay ortam yoluyla görüp anlayabilir.

Kültür, dünya hakkında nasıl düşündüğümüzü ve onu nasıl algıladığımızı açıklar. Her kültür, realitenin üzerine kendisinin simgeler ağını atar. Bu nedenle herbirimiz, realiteyi kültürümüzün bize sağladığı simgeler yoluyla kavrarız. Gerçekten realite, kültürümüzün bize eriştiği derecede mevcuttur. Kültür, fiziksel realiteyi yâni önümüzde olan şeyleri tecrübe edilmiş bir realite durumuna getirir.

Sözgelimi “modern” insan ağacı; süsleme, tarım veya ağaçlandırma için kullanılabileceği bir obje olarak görürken, Dakota Black Elm Yerlilerine göre ağaçlar, toprağa sahiplikte insanlarla aynı haklara sahip kişilerdir. Yerlilerin gözünde ağaç, kanatlıların evlerini yaptıkları ve ailelerini büyüttükleri ayakta duran insanlardır. (Tezcan, 1977;260)

Strauss’a göre insan, hem doğal hem de kültürel bir varlıktır. İnsan tek yanı sıra ele alınamaz. Doğa ile kültür iki ayrı dizge değil birbirlerine dönüştürülebilir dizgelerdir. İnsan demek dil demek, dil demek de toplum demektir. Toplumsal olgular imler, bu imler de dilsel olgulardır. İnsanı hayvandan ayıran en önemli şey, dil ve oluşturduğu toplumdur. Dil toplum içinde ortaya çıkar, toplumsal olgular da dil dizgelerinde anlam kazanır, en “ilkel” toplumlarda bile birtakım kültürel ürünler ortaya çıkmıştır, insan tür olarak evrenin özel bir parçasıdır; toplumsal yapının ögesidir; bildirişimde bulunduğu sürece vardır.

Sözgelimi, yaygın olarak ABD'nin Pensilvanya eyaletinde yaşamlarını sürdüren ve teknolojinin hayatımızın büyük bir kısmını kapladığı günümüzde, teknolojiyi; değişimi reddeden bambaşka yaşam tarzlarıyla dikkat çeken bir Hristiyan topluluğu olan Amişler, sosyalleşme sürecinde günümüz “modern” insanının kullandığı araç-gereç ve sembolleri kullanmayarak, “modern” insanın oluşturduğu dil dizgesinden farklı bir dil dizgesinde yaşam sürdürmektedirler.

Amişler birçok Hristiyanlık mezhebinin aksine yeni doğan bebekleri de vaftiz etmeyip, onların 18 yaşına gelince benimsemek istedikleri yaşam biçimlerini kendi seçimlerine bırakmaktadırlar. (<http>)

İnsanın tüm eylem alanlarıyla ilgili olan kültürel değerler, öncelikle toplumsal gelenekler ve tarihsel mirastan etkilenirken başka kültürlerle olan etkileşimin de etkisiyle, kendi toplumlarının içinde dünyaya kapalı kalamayıp, zaman içinde değişime uğrayabilmektedirler. Bu değişimin derecesi ve süresi de toplumdan topluma değişmektedir. Kültürün değişime uğrayabilmesi için, zaman içinde toplumda mevcut geleneklerin karşısını benimseyen insanların olması, bu geleneklerin sorgulanması bir başka deyişle; realitenin başka simgelere dönüşmesi doğrultusunda bir beklentinin ağır basması gerekmektedir.

Mitosların, geleneklerin birçoğunda kadın günahın, kötülüğün asıl kaynağı ve sorumlusu haline getirilmiştir. Sözelimi Eski Yunan'da kötü ve haksız işler yapan erkeklerin dünyaya yeniden kadın olarak geleceklerine inanılmıştır. İlkçağlardaki anaerikil komünlerde bile erkek çoğunlukla avantajlı bir rol üstlenmiştir. Sözelimi, erkeğin erkekliğinin ve toplumsal rollerinin onaylanması ve bu rolleri öğrenmesi anlamına gelen erginlenme törenleri klan ve tribüleri için çok önemli bir gelenek olmuş, kadınların 'onaylanması' na ise, bu törenin önem yitirmesinden çok sonra karar verilmiştir. Ama bu törenler hiçbir zaman erkeklerin erginlenme törenlerinin amacını taşımamıştır. Hatta önceleri bu törenlere kadınlar da katılırken erkeklerin gizli derneklerinin ortaya çıkmasıyla kadınların erginlenme törenlerine katılmaları yasaklanmış ve kadınlar çevrede görüldüklerinde bile öldürülmekle korkutulmuşlardır.

Yine budunbilimciler, yamyam halklardan birçoğunun hayvan ve insanlardan sadece erkek eti yediğini zehirli olarak kabul ettikleri dişi etini ise yemediklerini gösteren kanıtlara sahiptirler. Ayrıca bu bilgiler arasında kadınların çarpıştığı, kaçtığı ya da kovaladığını anlatan ya da meydan savaşı öykünmesi yaptıklarını canlandıran sözsüz oyunlar, dişilerin öldüğünü ve yeniden dirildiğini anlatan öyküler de yoktur. (Reed,1983;35)

Eski Hind'de, kadın kötü eğilimlere, zayıf karaktere ve kötü ahlaka sahip olduğundan 'Manu' kanunu onu, babasına kocasına ve kocasının ölümünden sonra da oğluna ya da koca tarafından bir erkeğe bağlı olmaya mecbur etmiştir. Manu kanununun bizim toplumumuzda hala varlığını sürdüren "berdel" geleneği ile örtüştüğü görülmektedir.

Buda, önceleri Budizme kabul etmediği kadınları sonradan kabul etse de bu durumun Budist toplum için tehlikeli olduğuna inanmıştır. Yine eski Roma ve Yunan'da hiçbir hakka sahip olmayan kadın, eski Çin'de insan sayılmamış; erkek çocuklar rağbet gördüğü halde kız çocuklar domuz diye anılmıştır. İngiltere'de ise M.S. V. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar kadınlar kocaları tarafından satılmış, 'murdar', 'şeytan', gibi sıfatlarla anılan bu 'yaratık kadınlar' ancak 16. yüzyılda VIII. Hanri'nin kararıyla İncil'e el sürme hakkını elde edebilmişlerdir. (Sıvacıoğlu,1991;9)

Kadının çok daha iyi bir konumda olduğunu söyleyebileceğimiz eski Türklerin en önemli kültürel, edebi eseri olan Dede Korkut hikayelerinde geleneklerine bağlı olmayan, evini ailesini, dostlarını sevmeyen, evinin idaresini bilmeyen dostlarına ikramda kusur eden beyinin itibarını zedeleyen kısaca erdemli olmayan kadınların eğitimsiz olduğu kabul edilip, bunlarının soylarının kuruması yani asla çocuk sahibi olmamaları gerektiği ifade edilmektedir. (Küken, 2001;123)

Güney Afrika'da Natal'de yaşayan Zulular'ın çok eskiye dayanan bir geleneğine göre, bir kamu görevlisi köy köy gezip 11'i ile 18 yaş arasındaki genç kızların bakire olup olmadıklarını kontrol etmektedir. Bu bekaret testinin iki temel gerekçesi vardır; birincisi evlenme çağındaki gençlerin "kalitesini" ortaya koymak ve bunu korumak, ikincisi de bereketli mevsim geçirmek için yapılan yağmur dansı için bu bakirelerden birini seçmek.

Günümüzde bu uygulama ayrıca AIDS için de bir kontrol mekanizması oluşturmakla birlikte, bu uygulama pek çok genç kızın cinsel şiddete maruz kalmasına erkek çocuklarının da

% 31'inin cinsel tacize uğramasına neden olmaktadır. Kadınlar, kamu adına yapılan bu uygulamaya artık baş kaldırmakla birlikte geleneğin sürdüğü görülmektedir. (Kayabal, 2000)

Sözedilen örneklerdeki birçok gelenek tarihsel süreçte farklı nedenlerle değişmekle birlikte, gelenekselleştirdikleri ritüelleri, insanın doğasına ve insani haklarına aykırı davranış ve tutumları kültürel değerler haline getirerek; adeta tabulaştırarak akıl dışı bile olsa bunları katı bir şekilde uygulayan; değişimi reddeden (kadın sünneti, berdel, namus cinayeti, bekaret kontrolü, kan davası geleneklerini sürdüren topluluklar gibi) toplulukların var olduklarını görmekteyiz.

KÜLTÜR VE EĞİTİM

Tezcan'a (1993;1) göre; **kültür** ve **eğitim**, birbiriyle yakından ilişkili iki alandır. Bu iki alan arasındaki ilişkilerin fazlalığı nedeniyle **Eğitim Antropolojisi** adında yeni bir çalışma alanı geliştirilmiştir.

Kültürel antropolojinin konusunu "kültür" oluştururken; **eğitim antropolojisi** kültürle eğitim ilişkilerini çeşitli kültürlerle göre ele alan bir daldır. Antropolojik kavram ve verilerin ilk ve orta öğretim yetiştirme kurumlarına; antropolojik kavram ve yöntemlerin de eğitim süreci çözümlemelerine uygulanmasıdır. Başka deyişle, insanın geçmişten günümüze geçirdiği eğitici süreçlerle ilgilenir. Özellikle insanın toplumsallaşma veya kültürleşme süreçlerinin genel özellikleri üzerinde durarak bu süreçleri karşılaştırmalı olarak inceler.

Kültürel antropolojiye göre; insanın neliği kültür ve tarih boyutuyla anlam kazanır, değerlerinin bilincine varması da yaşadığı topluluğun kültürü ve tarihi ile mümkün olmaktadır. İnsanın olanakları kültürel ve tarihsel platformlarda somut, real durumlarda gerçekleşir çünkü **"kültür taşıyıcısı olarak insan"** eylemde bulunan bir varlıktır. Bu eylemler de her zaman durumlar içinde gerçekleştirilir ve her eylemin bir amacı vardır. Bir durumda en uygun eylemi, en fazla yarar sağlayanı gerçekleştirmek, duruma hakim olmak demektir. Ölçüt ise verimlilik olmalıdır. Hayatın gelişmesi, olgunlaşması bu verimliliğe bağlıdır.

Eğitim, kişiliğin gelişmesiyle ilgili olduğundan içinde olduğu toplumun kültürüne bağlıdır. Toplumsal psikoloji ve toplumsal antropolojide yapılan son incelemeler insan davranışının son derece esneklik gösterdiğini ve yetişmiş olduğu **kültürün** bireyin **kişiliği** üzerine damgasını vurduğunu göstermiştir. İnsan davranışları, içinde yaşanılan kültürdeki geçerli değerlere göre belirlenir.

Kültürel mirasın taşıyıcısı olan eğitim, topluma kültürel unsurları nakletme aracıdır. J. Dewey'e göre bireyler, toplumun diğer üyeleriyle birarada yaşarken kültürün değerleri ve diğer unsurları aracılığıyla sosyalleşirler.

Aile, çevre ve okul eğitimi, toplumun kültürel yetilerini, değerlerini ve bilgisini yeni nesillere transfer eden ve böylece de kültürün devamını sağlayan bir araç, bir süreç işlevi görmektedir. (Gutek, 2014;111)

Hem tutucu hem de yeniden-inşaaacı özellikler taşıyan eğitim, toplumun olgunlaşmamış üyeleri olan çocuklara yetişkinlerden kültürel mirasın geçişini sağladığı için tutucudur. Eğitim, çoğunlukla göreneklerin, ahlakın, geleneklerin ve dilin öğretildiği değer yüklü bir süreçtir.

Kültür ve toplumun çocuklar üzerinde disiplin sağlayıcı bir etkisi vardır. Sosyal ilişkiler, adetler ve davranışlar ağı içinde çocuklar kültürün niteliklerini benimserler; kültürel mirasa katılırlar. Çok daha geniş bir tecrübeye sahip, çok daha “üstün/güçlü” olan yetişkinler çocuklara “iyi” bir karakter kazandırmak için meşru yollardan çocuklar üzerinde bir disiplin oluştururlar; ceza korkusuyla yaşayan çocuklar onlara sorumluluğu öğrenme fırsatı verilmediğinden, çocukluk dönemine hapsedilmektedirler.

Aslında eğitimin kültürel sürekliliği sağlayan tutucu özelliğine rağmen, onun statükoyu korumak işlevinden çok daha dinamik ve daha genel bir işlevi vardır, eğitimin bu işlevi dil ve teknoloji gibi kültürel araçlarla miras olarak aktarılan kültürü değiştirme olanaklarını da bir taraftan sunmasıdır. Dünyanın ve insan kültürünün de sürekli bir değişim içinde olduğunu düşünen Dewey’e göre, insanoğlu bilimsel düşünceyi kullanarak değişimi yönlendirme olanağına sahip olmuştur.

Geçmişte olanlar; ortaya çıkan gelenekler şimdi olup biten olayların; geleneklerin çözümlemesinde kullanılan araçlardır. İnsan soyunun birikmiş yaşantıları ve kültürel miras da değerli ve değersiz olan unsurlar içerir. İşte bir toplumun resmi eğitiminde, bu unsurların değerli olanları yer alır.

“ÖTEKİNİ” ANLAMAK VE EĞİTİMDE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

Çokkültürlülük kavramının eğitimde temel değerlerden biri olması, toplumda bireylerin hoşgörü ve saygıya dayalı diyaloglar kurmasını sağlayarak, zenginleştirici farklı kültürlerin korunmasına, sürdürülebilirliğine; “farklılıklar” içinde “birliğin” oluşmasına yol açacaktır. Bugün dünyada “canavarlaşmış” kapitalizmin; küreselleşmenin olumsuz etkilerinden biri de kültürel çeşitliliği, zenginliği yok ederek kapitalizmin benimsediği maddi ve manevi değerler doğrultusunda tek tip düşünceye, üsluba indirgemesidir.

İnsanları geliştirip zenginleştiren kültürlerin; farklı dil dizgelerinin yaşamasına fırsat verildiği sürece siyasetin, eğitimin ve diğer kurumların “küreselleşmenin kültür endüstrisine” hizmet etmesi de engellenmiş olacaktır.

Bilgiler, postmodern felsefesinde Lyotard’ın da (1990;3) belirttiği gibi artık sadece gösterimsel önermeler kümesi olmaktan çıkarılıp; nasıl yapılacağını bilmenin, nasıl yaşanacağını yani öğrenileceğini bilmenin bir aracı haline getirilecektir. Bilgiler gerçekliği yorumlamanın, kişinin kendi doğrularına ulaşmasının olsa olsa araçları olacaktır. Böyle bir eğitimde bireysel özgünlük, farklılık ve yaratıcılığa olanak veren grup etkileşimi ve araçlarla amaçlara yönelik sürekli bir **diyalog** temel taşları oluşturacaktır.

Böyle bir eğitimin temel felsefesi; tek doğrunun; tek tip söylemin egemenliğine dayanmamak; katılımlı; diyaloga dayalı yeni dil dizgelerinin, yeni yorumların arayışında

olmaktır. Kendimizi ancak “ötekini” anlamak aracılığıyla anlayabiliriz. Ötekini dışlamamız sadece “farklı olanı” anlamamıza engel olmaz karşıtlıkları; “farklı olanları” bastırmayı da beraberinde getirir.

Çokkültürlü eğitimin önemli boyutlarından olan öğretim programı, öğrencilerin kendi kültürel geçmiş, inanç ve tutumları ile davranış biçimlerinin farkına varmalarını öğretmeyle başlar çokkültürlü bir program, geçmişleri ne olursa olsun farklı kültürden bireylerin eşit vatandaş olduğu ve saygıyı hak ettiği algısını kazandırmalıdır. Bu karşılıklı saygı eğitimi demokratik bir toplum oluşturma da önemli bir adımıdır. Programlara çokkültürlülük bakış açısını yansıtmak, öğrencilerin kültürel farklılıkları öğrenmelerini sağlarken, aynı zamanda sosyal yaşamlarında farklı problemlerin üstesinden gelmelerine de yardımcı olacaktır. Çokkültürlü bir program, sadece bir grubu desteklemek veya bir grubun kendini iyi, diğer grubun kendini kötü hissetmesi için değil, tersine “milli bir kimlik” oluşturma anlayışıyla tasarlanmalıdır. Böylelikle herkes diğerleri hakkında bilgi sahibi olarak ve kendi kültürlerinden gurur duyarak birbirlerine yönelik, önyargı ve korkulardan uzaklaşmış olacaklardır.

Öğretmenlerin de, bu programın hedeflerine uygun tutum sergilemeleri bir o kadar önemlidir Öğretmen, kimlik arayışlarında öğrencilerine kolaylık sağlamalı ve onların ortak sivil kültüre etkin katılmalarını teşvik etmelidir.

Kanada, ABD, İngiltere ve Avustralya gibi yoğun göç alan ülkelerde çokkültürlü eğitim konusuna önem verildiği ve bunun; öğretim programları ile öğretmen yetiştirme politikalarına yansıdığı görülmektedir. Sözgelimi İngiltere’de görülen etnik ve ırk temelli bölünme ve ayrışmaların belirginleşmesine duyulan kaygı üzerine çokkültürlü politikaya yönelme olmuştur. Özellikle “herkes için eğitim” anlayışıyla farklı sosyal, etnik veya dinsel kökenli herkesin kendini toplumun bir parçası olarak hissetmesini sağlayacak, hoşgörüye dayalı bir eğitim verilmesi hedeflenmiştir.

Çokkültürlü eğitim planlamasında en başarılı ülke olan Kanada’da “farklılığın kutlanması” adıyla anılan bu yaklaşımın, kültürel farklılıkların topluma zenginlik katan bir değer olarak eğitime yansıtılması gerektiği görüşünden yola çıkılarak programlar tasarlanmıştır. Böylece hangi kültürden olursa olsun tüm öğrenciler için bunun sağlanması hedeflenmiştir.

İlgili literatür ve yapılan araştırmalar incelendiğinde Türkiye’deki eğitim-öğretim programlarının çokkültürlü eğitim açısından yeterli olmamakla birlikte, eğitimcilerin genel anlamda algı, tutum, farkındalık, bilgi ve beceri yönünden olumlu düzeyde çokkültürlü eğitim anlayışını benimsedikleri söylenebilmektedir. (Arslan; 2016)

SONUÇ

Kültürel antropolojiye göre kültür insanı yaratırken insan da hem evrensel hem de toplumsal kültürü etkileyip değiştirir. Değerlere ilişkin karmaşa olanaklar bütünü olan her bireyin ya da toplumların kendi özgün değerleriyle bir ahlak anlayışı oluştururken ve bu ahlakın eylemleri belirlemesinde ortaya çıkmaktadır.

Etik eğitimi olarak da adlandırılabilen bir değerler eğitiminin hedefi, kendini tanımlama, kendini anlama ve kendini tamamlama gibi pratiksel süreçlerden geçirdiği insanın yetilerini en üst düzeye ulaştırmak; kendine yabancılaşmasını önleyerek, çokkültürlülük olgusunu benimsetmek, kendini ve diğer insanları sınırlayan ve geliştirip zenginleştiren kültürel geleneklere, değerlere ilişkin bilgilendirip sınırlayıcı (cinsiyet ayrımına, ırkçılığa, mezhepçiliğe dayalı) olanları sorgulatarak “ötekilerle” diyalogun kurulabildiği yaşama olanakları sunmak olmalıdır.

Hızlı sosyal değişimler geçiren toplumlarda insanı sınırlayan; insanın etik değerlerini yokeden gelenek ve göreneklere temel alan bir değerler ahlakı yetersiz kalıp, bu ahlakın statükonun temellendirilmesinde kullanılabilme olasılığı yüksek olduğu gibi çokkültürlülük felsefesini de ortadan kaldıracaktır.

İnsanlar ve toplumlar-ülkeler arasındaki farklılıklar onların doğalarından kaynaklanmayıp eğitim ve kültürlerinin bir sonucudur. Ancak bu kültürel farklılıklar öne sürülerek insan haklarına dayalı etik değerleri de reddetmek söz konusu olamaz. Bir toplum “bizim insan ve onun taleplerine ilişkin belirli bir tavrımız vardır, başka örnekler bizi ilgilendirmez” diyerek bir kültür bencilliği içine giremez.

Ahlaki değerler; belirli bir grupta belirli bir zamanda geçerli olan, bu grubu oluşturan kişilerin ilişkilerini, eylemlerini belirleyen yazılı olmayan değişken normlar sistemidir; kültürel normlar ya da toplum içindeki farklı grupların normları gibi. Etik değerler ise yazılı norm sistemleri ya da norm kodlarıdır; sözelimi insan hakları etiksel norm kodlarıdır. (Kuçuradi, 2001;16)

Etik problemlerin ortaya çıkmasına yol açan nedenlerden biri; bilerek ya da bilmeyerek kişilerin, grupların eylemlerinde ya da kurumların resmi kararlarında etik normların bilgisini göz ardı etmeleri diğeri ise; toplumların, devletlerin ve kişilerin özel; inançsal, siyasal tercihleri için etik değerleri araç olarak kullanmalarıdır. (Tepe, 2002;351).

Bu nedenle günümüzde global ve toplumsal düzeyde sağlıklı bir iletişim oluşturabilmenin yolu toplumun tüm bireylerinin, siyasetçilerinin kullandığı; hoşgörüyü, demokratik değerlere ve çokkültürlülüğe dayalı ortak bir “**etik dil**”den geçmektedir. Böyle bir dil ise çok iyi hazırlanmış programlarla ve bu dili en iyi bilen eğitimciler eliyle kazandırılabilir.

KAYNAKLAR

- Arslan, Seyfettin (2016) Çokkültürlü Eğitim ve Türkiye: Mevcut Durum, Beklentiler, Olasılıklar, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar-Cilt:15 Sayı:57 (DOI:10.17755/esosder.97373)
- Arslantaş, H. Adnan (2008), Kültür, Kişilik ve Kimlik, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları.
- Gutek, L. Gerald (2014), Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar (Philosophical and Ideological Perspectives on Education), 6. Basım, Ütopya Yan.
- Kale, Nesrin (2014), Felsefiyat (Felsefeye Dair), Pegem Yayınevi, 2. Basım, Ankara.
- Kale, Nesrin Nasıl Bir İnsan? Nasıl Bir Öğretim? (2003), Ütopya Yan. Ankara.
- Kale, Nesrin (2002), Modernizmden Postmodern Söylemlere Doğru, Doğu-Batı Dergisi, S. 19.
- Kayabal, Aslı, (2000), Milliyet Gaz. 21.10.2000.
- Kuçuradi, I. (1971), İnsan ve Değerleri, Yankı Yan.
- Kuçuradi, I. (1977), Etik, Ankara.
- Kuçuradi, I.(2001), I.Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Kitabı, ODTÜ Yan.
- Küken, Gülnihal (2001), Ortaçağda Eğitim Felsefesi, Alfa Yan.
- Lyotard, F. (1990) Postmodern Durum, çev. A. Çiğdem, Ara Yay. İstanbul.
- Mengüşoğlu, Takiyettin (1969), Kant ve Schelerde İnsan Problemi, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- Mengüşoğlu, Takiyettin (1983), Felsefeye Giriş, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Reed, Evelyn (1983), Kadının Evrimi, .
- Tezcan, Mahmut (1993), Kültür ve Eğitim İlişkileri, Ankara Üniversitesi, Eğitim Fak. Yan.
- Tezcan, Mahmut (1977), Kültür Kişilik ve Eğitim,
- Sıvacıoğlu, Musa (1991), Avrupa Topluluğunda Kadın Erkek Eşitliği-Türk Mevzuatı ile Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi.
- Strauss, C. Levi (1984), Yaban Düşünce, Hürriyet Vakfı Yay.,İstanbul.
- Tepe, Harun (2001), Değerler ve Değer Bilgisi, Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri, Vadi Yan.
- Ültanır, Gürcan (2003), Eğitim ve Kültür İlişkisi-Eğitimde Kültürün Hangi Boyutlarının Genç Kuşaklara Aktarılacağı Kaygısı, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 3, (291-309).
- <http://www.milliyet.com.tr/teknolojiyi-reddeden-topluluk-amislerin-ilginc-yasam-tarzi-mola-1762/>

Thomas Hobbes'ta Yöntem Sorunu

Dr. Zeki aktaş, Bitlis Eren Üniversitesi³⁹

zaktas@beu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, İngiliz filozof Thomas Hobbes (1588-1679)'un *yöntem* tanımını ele almayı amaçlamaktadır. Yöntem sorunu felsefenin başlangıç dönemlerinden bu yana üzerinde durulan ve özellikle XVII. yüzyılla birlikte daha fazla tartışılmaya başlanan bir konudur. Nitekim bu tartışmaların söz sahiplerinden biri de XVII. yüzyılın önde gelen filozoflarından Thomas Hobbes'tur. O, yöntem sorununa kendi sistematik felsefe tanımı üzerinden bir çözüm getirmiştir: Şöyle ki Hobbes'a göre felsefe, doğru akıl yürütme yoluyla nedenlerden sonuçların, sonuçlardan da nedenlerin bilgisini çıkarsamaktır. İşte Hobbes, buradan hareketle bu doğru akıl yürütme işinin çözümleme ve birleştirme süreçlerini içerdiğini iddia eder. Dolayısıyla bu durumda felsefenin yöntemini de *analiz* ve *sentez* olarak ortaya koyar. Ancak şurası belirtilmeli ki bu sonuç, Hobbes'un *geometrik* veya *aksiyometrik* yöntemi tamamen yadsıdığını göstermez. Zira Hobbes, hâlen analiz ve senteze tâbi tutulacak unsurları tanımlayıp belirleme; başka bir deyişle bilginin kesinliğini ve güvenilirliğini sağlama hususunda matematik akıl yürütmenin önemini göz ardı etmez.

Anahtar Kelimeler: Thomas Hobbes, Yöntem, Analiz-Sentez.

Problem of Method in Thomas Hobbes

ABSTRACT

This study aims to address the definition of the *doctrine of method* of the British philosopher Thomas Hobbes (1588-1679). The issue of method has been discussed since the beginning periods of philosophy and has been discussed further since the 17th century. Indeed, one of the leaders of these discussions was Thomas Hobbes, one of the leading philosophers of the 17th century. He provided a solution to the problem of method through his systematic definition of philosophy: According to Hobbes, philosophy is to deduce the knowledge of the causes from results and the knowledge of results from the causes thorough correct reasoning. Here, Hobbes argues that this correct reasoning process involves the processes of analysis and unification. Therefore, in this case, the method of philosophy is presented as analysis and synthesis. It should be noted, however, that this does not imply that Hobbes completely rejects the geometric or axiomatic method because Hobbes does not neglect the importance of identifying and determining the elements still to be subjected to analysis and synthesis, in other words, mathematical reasoning in ensuring the accuracy and reliability of knowledge.

Keywords: Thomas Hobbes, Method, Analysis-Synthesis.

³⁹ Bu çalışma, Zeki AKTAŞ'ın "Thomas Hobbes'ta Etik" adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ VE DEĞERLENDİRME

Yöntem sorunu felsefenin başlangıç dönemlerinden bu yana üzerinde durulan bir konudur. Öte taraftan bu sorun, özellikle bilgi problemi alanındaki gelişmeler göz önüne alındığında, XVII. yüzyıl felsefesiyle birlikte daha çok tartışılır olmuştur. Başka bir deyişle XVII. yüzyıldan itibaren modern felsefede epistemoloji daha merkezi bir konum almış, hatta ontoloji ve metafizikten önce gelmeye başlamıştır. İşte, epistemolojiden yana koyulan bu tavırla beraber, neredeyse tüm filozoflarda görülen yöntem tartışmaları hız kazanmış ve yeni bilimsel yöntemin deneyci ve tümdengelimsel niteliği büyük ölçüde kabul görmüştür (Cevizci, 2012: 440-41). Yöntem tartışmaları açısından erken modern dönemi, deneyci ve tümdengelimci olarak iki başlık altında toplamak mümkün olmakla birlikte bilginin kökenine ilişkin tartışmalardan hareketle de bir sınıflama yapmak olanaklıdır.

Modern felsefeler, genel olarak, bilginin temeline akıl veya deneyimi almalarına göre rasyonalist veya ampirist olarak adlandırılmışlardır. Burada rasyonalistlerle kastedilen, bilginin ölçütü olarak Tanrısal buyruklar yerine akli önceleyenlerken ampiristlerle kastedilen ise tüm bilginin algı veya deneyimlerden oluştuğunu iddia edenlerdir. Erken modern çağın bu iki okulu da duyu bilgisinin saltık kesinlik içermediğinde anlaşılır, ancak yine de genel bir tanımlama yapılırsa filozoflar bilginin kaynağına ilişkin yanıtları açısından rasyonalistler veya ampiristler olarak sınıflandırılabilirler. Buna göre Descartes, Spinoza, Leibniz gibi filozofları rasyonalistler; Bacon, Hobbes, Locke ve Hume gibi filozofları ise ampiristler olarak anabiliriz (Thilly, 2010: 246-47).

İşte bu yöntem ve bilgi sorunsalında ampiristler arasında bulunan Thomas Hobbes, oldukça güçlü bir ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. O, döneminin problemlerine hâkim, sistem ve yöntem bütünlüğü açısından tutarlı bir filozoftur. Hobbes, yöntem sorununu esas olarak *De Corpore (Concerning Body)* adlı çalışmasında ele almış ve yönteme ilişkin temel tanımlamalarını burada dile getirmiştir.

Hobbes, *De Corpore*'de yöntem sorununu ele almadan önce felsefenin tanımına dikkat çeker. Zira ona göre yöntem sorununun çözümü için felsefenin tanımına bakmak gerekir. Hobbes'a göre:

Felsefe, etkenler veya fenomenlerin bilgisidir. Biz bu bilgiyi, yine bu etkenler veya fenomenlerin nedenlerine veya oluşlarına ilişkin sahip olduğumuz ilk bilgiden doğru bir akıl yürütme ile elde ederiz. Yine buna göre, nedenler veya oluşlara ilişkin ilk etkileri bilmeye bağlı olarak, felsefe nedenlerin ve oluşların da bilgisidir (Hobbes, 1839:3).

Hobbes'un yine *Leviathan*'daki benzer bir tanımını da şöyledir:

Felsefe ile anlaşılan, madde ve beşeri güç müsaade ettiği ölçüde, beşeri hayatın gerektirdiği sonuçları elde edebilmek amacıyla, herhangi bir şeyin oluşum biçiminden özelliklerine veya özelliklerinden muhtemel bir oluşum biçimine doğru akıl yürütme yoluyla edinilen bilgidir (Hobbes, 2013:487).

Kısacası Hobbes göre felsefe doğru bir akıl yürütme ile nedenlerden olası sonuçların ve sonuçlardan da olası nedenlerin bilgisini çıkarsama etkinliğidir. Böylece bu tanım, etkenlerin

veya fenomenlerin bilgisine, onların oluşlarına ve oluşlarının kavranması yoluyla olası tekrar üretimlerine dikkat çeker (Hobbes, 1839: 65).

O hâlde Hobbes'a göre:

Felsefe çalışmalarında metot, etkileri onların bilinen nedenlerinden veya nedenleri yine onların bilinen etkilerinden çıkarıp öğrenmenin en kısa yoludur. Ancak biz ne zaman ortada benzer nedenler olduğunu, etkilerin nedenlerinin hangi nesne(ler) (subject⁴⁰) olduğunu ve hangi nesne(ler)nin onların ürettiği etki(ler)den oluştuğunu ve nihayet onların (etki(ler) ve neden(ler)in) benzer işleyişlerini kavrayabilirsek, herhangi bir etkiyi bildiğimiz söylenebilir. Hobbes'a göre bu, nedenlerin bilimidir ve ... tüm diğer bilimler ... ya duyularla oluşan algı ya imge ya da böyle algılardan arta kalan hafızadır (Hobbes, 1839: 66). İşte,

bu nedenledir ki bilginin söz konusu bu ilk başlangıçları, duyu ve imgenin görüngülerinden oluşur ve böyle görüngüleri biz doğal olarak oldukça iyi biliriz. Fakat onların niçin olduğunu veya hangi nedenlerden kaynaklandığını bilme, akıl yürütme işidir ki (bu akıl yürütme), ... birleştirme, ayırıştırma veya çözümlemeden oluşur. Dolayısıyla hiçbir yöntem yoktur ki bizim şeylerin nedenlerini bilmemiz için ya birleştirici ya çözümleyici veya ya kısmen birleştirici ya kısmen çözümleyici olmasın. Nihayetinde genel olarak bu çözümleme işine analitik, birleştirme işine ise sentetik metot adı verilir (Hobbes, 1839: 66).

Başka bir deyişle Hobbes'a göre felsefenin yöntemi *analiz* ve *sentez*dir. Hobbes felsefesinde bu, algı veya deneyimlerden ilkelere, yani analize; evrensel önermelerden veya kendilerinde açık olan ilkelerden de yargılara, yani senteze varma anlamına gelmektedir (Thilly, 2010: 257).

Ampirist felsefe lehinde konumlandığımız Hobbes, bir taraftan analiz ve sentezi vurgularken diğer taraftan da geometri ve aksiyometrik yöntem aracılığı ile Kıta rasyonalistleriyle benzerlik gösterir.

Hobbes, esasında tüm felsefe dizgesini, hareket ve niceliğin çözümlenmesinden gelen çıkarsamalar üzerine kurmuştur. O, bu amacını tam olarak gerçekleştiremese bile, felsefenin amacı ve işlevi üzerindeki vurgusu bakımından Bacon ile yakındır. Ancak Bacon'da deney, temel yöntemken Hobbes için tek başına yeterli bir araç değildir. O daha çok, Descartes gibi, Kıta rasyonalistlerinde görülen bir yöntem arayışındadır. Diğer taraftan o, bu yöntemi ararken hareketin soyut bir çözümlemesi ile başlayıp görgül gereçlere dayanmayan salt bir tündengeli de kastetmemiştir (Copleston, 1998. 20).

Hobbes'un Kıta rasyonalistleri ile olan söz konusu yöntemsel yakınlığı veya benzerliği geometrinin yöntemlerinde tuttuğu yer ile ilgilidir, zira geometri ve aksiyometrik sistem, Hobbes felsefesinin önemli unsurlarıdır. Geometrinin önemi, diğer bilimlerin aksine, akıl yürütme sürecinde kullanacağı kavramları tanımlayıp ve açıklayarak işe başlamasından kaynaklanır (Zarakolu, 2013: 96-7). Kaldı ki geometrinin

⁴⁰Hobbes'a göre tüm etkilerin nedenleri nesnelerdir, yani Hobbes'un felsefesinde nesne üretici konumdadır. Dolayısıyla burada, "nesne" olarak çevirdiğimiz "subject" kavramı ile vurgulanmak istenen de nesnenin bu aktif-üretici konumudur.

uslamlamalarını dayandırdığı çizgiler ve şekillerin bizzat geometrici tarafından çizilmesi ve bundan dolayı da nedenlerin ona tamamen anlaşılır olması dolayısıyla, geometrik araştırmaların amaçları onun tarafından kesin bir şekilde bilinebilmektedir (Jesseph, Akt. Zarakolu, 2013: 97).

Buna göre geometri, işe terimleri kesin bir şekilde tanımlayıp açıklayarak başladığı için sonuçlar açısından da kesinlik içeren bir yöntemdir. Dolayısıyla Hobbes'un geometri konusundaki bu tutumunu göz önüne aldığımızda, onun Kıta rasyonalistleri ile matematik akıl yürütme yönteminde birleşmiş olduğunu görmekteyiz.

Ancak şunu belirtelim ki bu durum; Hobbes'un "düşünüyorum, öyleyse varım" gibi, Descartes'in akıl yürütmeye çıkış noktası yaptığı bir önermeye katıldığı anlamına gelmez. Zira Hobbes, Descartes'in öne sürdüğü, maddi olmayandan maddi olana geçen bir metafizik anlayışını kabul etmez; yani Hobbes'a göre madde veya cisim olmayan töz, tamamen felsefe ve bilim dışıdır. Bu, Tanrı doğasını, doğaüstü güçleri ve dinsel kökenli düşünceleri olumlamayan bir metafizik veya Hobbes'un deyişiyle bir *ilk felsefe* anlayışıdır (Zarakolu, 2013: 111).

Buradan hareketle Hobbes ile Kıta rasyonalistleri arasındaki yöntemsel benzerliğin matematik akıl yürütme, eş deyişle geometrik yöntem üzerinden olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu benzerlik biçimseldir, yani Hobbes ile Kıta rasyonalistlerinin, söz gelimi Descartes ile, felsefi dizgelerine başlangıç noktaları farklıdır. Zira Hobbes, Copleston'ın da belirttiği gibi, "arı tüm dengeliğe bağnazca tapınan biri" (Copleston, 1998: 23) değildir. Bununla birlikte Hobbes felsefesinde Euclides geometrisinin de temelini oluşturan *aksiyometrik metodun*, analitik ve sentetik metot biçiminde yer tuttuğunu da ifade edebiliriz. Öyle ki Euclides, birkaç öncül aksiyomu temel alarak bir teorem ispat edip ve ispat ettiği bu teoremden de diğer teoremlere geçmektedir, dolayısıyla sistem kendi içinde bir tutarlılık içermektedir. Hobbes bu tutarlı sistemi; *De Corpore*, *De Homine* ve *De Cive*'den oluşan 'Elements of Philosophy' ile kurmak istemiştir. Hobbes'un bu felsefi denemesinin ne kadar başarılı olduğu tartışılır, fakat o, bu yöntemi yurttaşlık felsefesine uygulamış ve tıpkı ilk aksiyomların belirlenişi gibi, kullanacağı tüm kavramları tanımlayarak bu kavramlar arasındaki neden-sonuç ilişkilerini çözümlenmiştir (Zarakolu, 2013: 98-9).

Sonuç olarak diyebiliriz ki Hobbes yöntem sorunu için felsefenin tanımını çıkış noktası yapmıştır. Bu başlangıç, Hobbes'un felsefi dizgesi açısından en temel aksiyomlamadır, zira felsefenin tanımındaki doğru akıl yürütme ile neden-sonuç ilişkilerini çözümlenme, Hobbes için bir çeşit ilk aksiyomdur. Esasında Hobbes'un felsefe tanımındaki kavramlar, yöntemin ne olacağını veya nasıl olacağını da belirlemiştir: Buna göre Hobbes felsefesinde doğru akıl yürütme, geometrik veya aksiyometrik yöntemi; nedenler, analizi; sonuçlar ise sentezi vurgulamaktadır.

KAYNAKLAR

Cevizci, A. (2012). *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*. İstanbul: Say Yayınları.

Copleston, F. (1998). *Felsefe Tarihi 5/a Hobbes-Locke*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.

Hobbes, T. (1839). "Concerning Body". Sir William Molesworth (Ed.). *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury* (Vol. I.). London: John Bohn.

Hobbes, T. (2013). *LEVIATHAN veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. (Çev. Semih Lim). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Thilly, F. (2010). *Bir Felsefe Tarihi*. (Çev. Nur Küçük, Yasemin Çevik). İstanbul: İdea Yayınevi.

Zarakolu, C. D. (2013). *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*. İstanbul: Belge Yayınları.

Prens Sabahattin’de Kişisel Girişim Düşüncesi

Dr. Hüseyin Nihat Güneş, Bitlis Eren Üniversitesi⁴¹
hngunes@beu.edu.tr

ÖZET

Prens Sabahattin, ülkenin içinde bulunduğu sıkıntıların asıl kaynağının sosyal yapı ile alakalı olduğunu savunarak bir sosyal değişme tezi öne sürmek istemiştir. Ona göre, gelişme dinamiğinin kaynağı, özgür iradeye sahip olan bireydir. Türk toplumunda bireyler; kendi ayakları üzerinde durmayı başaramayan, başta aile olmak üzere varlığını topluma ve devlete dayandıran bağımlı bir kişilik geliştirmişlerdir. Bunun sebebi, devletin ve toplumun, kendisini bireyin üzerinde tanımlayan korumacı ve müdahaleci baskılama aracı haline dönmesidir. Prens Sabahattin, Türk toplumunun cemaatçi bir yapıya sahip olduğu ve sosyal değişme dinamiğini oluşturan kişisel girişim yeteneklerinden yoksun olduğu tespitini yapmaktadır. Cemaatçi yapıdan bireyci yapıya geçiş ilmi içtima'nın kılavuzluğunda mümkün olabilir. Yeni bir sosyal yapı için yeni bir insan tipinin yaratılması zorunludur. Bu insan tipi; özgüveni olan, gelişmeye istekli, kişisel girişim yeteneğine sahip, kapasitesini genişletme eğilimi taşıyan özgür insanlardır.

Anahtar Kelimeler: Prens Sabahattin, Kişisel Girişim, Le Play, Toplumsal Yapı.

The Idea of Individual Enterprise in Prens Sabahattin

ABSTRACT

Prince Sabahattin argued that the main source of the problems of the country was related to the social structure and to propose a social change thesis. According to him, the source of developmental dynamic, the individual is free. Individuals in Turkish society; they have developed a dependent personality that is not able to stand on their own feet and that bases their existence on the society and on the state, especially the family. The reason for this is that the state and society are turned into a protective and interventionist means of oppression that defines themselves on the individual. Prince Sabahattin makes the determination that the Turkish society has a congregational structure and that it lacks the personal intervention skills that constitute the dynamic of social change. The transition from communal structure to individualist structure may be possible under the guidance of the scientific drink. The creation of a new type of human is necessary for a new social structure. This type of human; self-confident, willing to develop, capable of personal initiative, with the tendency to expand the capacity of free people.

Keywords: Prens Sabahattin, Individual Enterprise, Le Play, Social Structure.

⁴¹ Bu çalışma, yazarın "2005 İlköğretim Programları ile Prens Sabahattin'in Fikirleri Arasındaki Kavramsal İlişkiler" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ VE DEĞERLENDİRME

Prens Sabahattin'in düşünce yapısında bireyci toplumların temel dayanağını bireylerdeki girişimcilik ruhu yani 'kişisel girişim' oluşturmaktadır. Dinamik bir toplum için kendi ayakları üzerinde durabilen ve kendini sürekli yenileyebilme yeteneğini taşıyan insan tipine ihtiyaç duyulur. Bu insan tipi yaşamın her anında karşılaştığı zorlukların üstesinden gelebilmek için dayanağını aile, toplum veya devlet yerine kendinde arar. Bu şekilde topluluk yaşamının dışına düştüğü noktada bile kendi başının çaresine bakabilir. Prens Sabahattin şöyle demektedir; “müsküller ve meşakkatlerle yapayalnız çarpışmağa mecbur olan insanlar, elbette yaşadıkça içtimai kabiliyetlerinin arttığını görürler” (Prens Sabahattin, 2007-A:277).

Prens Sabahattin kişisel girişim fikrini de, yine E. Demolins'in izah tarzına uygun olarak coğrafi koşulların belirleyiciliği ile temellendirmektedir. Geniş meraların sağladığı kolay üretim koşulları altında cemaatçi bir sosyal yapı geliştiren Cermenler'in İskandinavya yarımadasına göçünden sonra karşılaştıkları tekin coğrafi koşullarının, kendilerini üretim konusunda nasıl zorladığını, ayakta kalabilmek için hayat şartlarını ve üretim anlayışlarını değiştirmek ve zorlu ziraat çalışmalarına girişmek zorunda kaldıklarını anlatmaktadır. Cermenler'in terk ettiği bölgede “kışın dehşetli soğuklarını takip eden yazın, o eritici güneşlerin tesiri altında, çarçabuk serpilen, yer yer bir yeşillik deryası halini alan otlar ve hiçbir şekilde insan faaliyetine ihtiyaç göstermiyor(ken)” (Prens Sabahattin, 2007B:342) geldikleri fiyortlarda koşullar bu kadar elverişli değildir. Şöyle ki, “aşiret hayatını halk ve idame eden geniş meraların Norveç sahillerinde hiç bulunmayışı, ziraate müsait arazinin darlığı, iklimin müstesazlığı, aşiretlerin dağılmasını, ailelerin küçülmesini, efradın bir taraftan sahildeki balık avcılığında olduğu gibi, büyük emeklere karşı cüzi mahsüller veren ziraate, münferiden koyulmalarını mecburi kılmıştır.” (Prens Sabahattin, 2007B:343) Bu kadar kısıtlı ziraat ortamının bulunduğu bu coğrafyada arazinin bölünemeyecek kadar küçük olması, mirası en büyük çocuğa bırakarak diğer aile üyelerinin kendi başlarının çaresine bakması gibi bir sonuç doğurmuştur. Bu miras geleneği farkında olunmadan bu toplumda kişisel girişim zihniyetinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.⁴² Kedilerine yeni yerler arayarak Avrupa topraklarında ilerleyen, yeni araziler bularak buralarda önce ziraati sonra da ticaret ve sanayiye geliştiren bu topluluklar bireyci sosyal yapıyı, buna bağlı olarak da en büyük uygarlıkların temelini atmışlardır.

Görüleceği üzere, yukarıda anlatılan topluluk yaşantısında Prens Sabahattin'e göre bireysel gelişimi zorlayacak koşullar ile karşılaşılmamış olsaydı cemaatçi sosyal yapı olduğu gibi sürdürülecektir. O cemaatçi yapıdır ki görece daha durağan, rahat ve kolay bir üretim imkânına sahip olduğu için kendi bireylerine her koşulda bir koltuk değneği gibi dayanak sağlayacaktır. Koşullar varlığını koruduğu sürece de ne sosyal ne de bireysel anlamda bir yenilenmeye ihtiyaç duyulacaktır. Prens Sabahattin'e göre, toplumumuzun temel sorunu tam da budur; kişisel girişim ruhunun olmayışı. Çünkü der Prens Sabahattin;

“şahsi menfaatimizi servetin üç menbaı olan ziraat, sanayi ve ticaretle teminden ziyade memuriyette arıyoruz. Şahsi teşebbüsle yaşamak, zenginleşmek için malumat, tecrübe, gayret, sebat ve ihtiyat gibi birçok meziyetlere malik olmak şart. Biz ekseriyetle bunlardan malum olduğumuz için

⁴² Prens Sabahattin burada Le Play'in mirasın korunması ilkesine bağlı kalmaktadır. Bkz: Fındıkoğlu, Z. F. (1962). **Le Play Mektebi ve Prens Sabahattin**, İstanbul: Türkiye Harsi ve İçtimai Araştırmalar Derneği Yayını.

(çocukluğumuzdan beri aldığımız terbiye neticesi) çalışmadan zenginleşmek, kazanmadan yaşamak istiyoruz ve tabiatı ile hükümet memurluğuna göz diyoruz” (Prens Sabahattin, 2007A:277).

Prens Sabahattin’in kişisel girişim algısı tamamen devlet yapılanmasının dışındaki kamusal alana tekabül etmektedir. Kişisel girişim örnekleri ile devlet hizmetini neredeyse birbirine karşıt iki kategori olarak değerlendirmekte, hatta yazmış olduğu izahlarda ya da İttihat ve Terakki ile yaşadığı spekülasyonlarda kişisel girişimi devlet kademesiyle hiçbir bağının olmamasının en önemli kanıtı olarak sunmaktadır. Liyakat kavramını bile devlet aygıtı içinde tahayyül edemeyecek kadar keskin olan bu çizgisi, toplum katında devlet hizmetleri ile devlet memurluğunu mahkûm etmektedir. Aslında mahkûm etmek istediği cemaatçi sosyal yapıdır ve memuriyet zihniyetinin bu yapıyı koruduğuna inanmaktadır. Bireyci sosyal yapıyı ideal olarak ortaya koyan düşünce sisteminde bireyin çıkarları kamu çıkarlarının üstünde gelmektedir. Çünkü bireyin çıkarları korunduğunda kamu çıkarları zaten kendiliğinden hayat bulacaktır. Ne var ki Osmanlı toplumunda birey kamunun tahakkümü altında ezilmektedir. Devlet memurluğu ise bu tahakküme hizmet etmektedir. Çünkü devlet memurluğu mevkii bireysel başarı yani liyakat ile değil adam kayırmanın başını alıp gittiği bir devlet yapılanmasında himaye usulüne dayanmaktadır. Prens Sabahattin şöyle der;

“demek ki daha cemiyete birinci adımı atarken başkalarının himayesine sığınıyoruz. Şahsi haysiyetimizden bu ilk fedakârlığı yaptıktan sonra da kayrıldığımız yerde ilerleyebilmek için yine himayeye muhtacız” ve sorar; “kayrılmaktan başka bir terakki vasıtası olmayan bir genç kuvvetli bir şahsiyete sahip olabilir mi?” (Prens Sabahattin, 2007C:214)

Prens Sabahattin, bireyin çıkarlarını tahakküm altına alan kamu çıkarlarından bahsederken kamuyu günümüzdeki anlamıyla özerk bir sosyal yaşam alanı olarak değil bizzat devlet örgütlenmesi olarak kullanmaktadır. Bu durumu;

“bizde icra kuvvetlerinin haricinde faal ve müteşebbis bir sınıf yok. Cemiyetin bu sınıfı teşkile en müsaid ferdleri hep memur oluyor...Ve hükümetin himayesi altında bir müstehlik sınıfı vücuda getiriyor. Müstahsiller, yani kazandıkları ile yaşayan ve memleketi yaşatanlar, köylülerle esnaf ve küçük tacirler. Bunlar da maddi ve manevi hiçbir sermayeye sahip olamadıkları için tutturdukları işi ilerletemiyor, hatta hükümetin baskısı altında eski mevkilerini de muhafaza edemiyorlar” (Prens Sabahattin, 2007A:278)

şeklinde açıklamaktadır. Prens Sabahattin, memleketi yaşatanlar olarak gördüğü köylü, esnaf ve tacirlerin etkin bir sınıf oluşturmayacak denli sıkıntılı durumda olmalarının sebebinin Osmanlı devletinin mülkiyet geleneğindeki hatalı yapılanmadan kaynaklandığını savunmaktadır. Şöyle ki, Osmanlı toplumunda köylü iki çeşit araziden faydalanmaktadır:

1. *Baltalıklar, otlaklar gibi köylüler arasında taksim edilmemiş olan arazidir. İşlemeye hacet kalmadan mahsul alınan bu yerlerin taksimine hacet yoktur.*
2. *Tarla: İstifade edilmesi işletilmesine ve bakımına ihtiyaç gösterdiği için aile cemiyetleri tarafından tasarruf olunmaktadır” (Prens Sabahattin, 2002:35).*

Bu arazilerin paylaşımı ve korunması hususunda köylü gereken nüfuza kendi içinde sahip değildir. Tarımın sürekliliği için ise güvenliğe dolayısıyla güvenliği sağlayacak nüfuza ihtiyaç vardır. Ne var ki Osmanlı İmparatorluğu mali kalkınmasını savaş ve fetih anlayışı

üzerinden geliştirdiği için toprakların mülkiyeti ve güvenliği fetihlere katkı sunan sipahilere havale edilmiştir. Bu durumda ziraat alanları üzerinde söz ve yetki sahibi güç devletin kendisi olmaktadır. Kendi arazisine sahip olamayan çiftçinin üretimi kullanım değerinden öteye geçememektedir. Bunun yanında “kendi arazilerinde kendi kendilerine kifayete alışan, hükümete mümkün mertebe daha az müracaatı meslek edinen müteşebbis çiftçiler... vakti gelince, zirai hayatlarında kazandıkları mali kuvvet ile cesim sanayi sahasına atıl(makta); fabrikalarla, ticarethaneleri en muktedir kafalarla işletmeye koyul(maktadır)” (Ege, 1977: 214). Zirai faaliyetin kalkınmaya öncülük edebilmesi için öncelikle çiftçilerin üretimini tahakkümden kurtarmak, şahsi teşebbüs gücünü serbest bırakarak kendilerine olan güvenlerini arttırmak gerekmektedir. Bunun ön koşulu ise mülkiyet tarzını değiştirerek güvenli ve kalıcı toprak edinme hakkını güvence altına alacak düzenlemelere girişilmesidir.

Prens Sabahattin’e göre, Osmanlı sosyal yapısı içerisinde kişisel girişim fikrinin gerek iktisadi kalkınma gerekse bireysel gelişim anlamında hayat bulamaması sorunu sosyal ve ahlâki değerler sistemi ile bağlantılıdır. Bu değerler ile kişisel girişim fikri birbirini besleyen bir ilişki biçimi içindedirler. Science Sociale ekolünün toplumun temel en küçük birimi olarak kabul ettiği aile, toplumumuzdaki mevcut haliyle kişisel girişimi geliştirmek yerine köreltecek bir yapıya sahiptir. Prens Sabahattin, ailelerin ve okulların “çocuklarını özel çalışma ve girişkenliklerine dayanarak yaşamak ve yükselebilmek gücünü” (Prens Sabahattin, 2002: 29-30) veremediğini düşünmekte, bu terbiyeyi ya başka kurumlar aracılığıyla telafi etmek ya da aile kurumunun hali hazırdaki yapısal zaafılarını köklü bir terbiye usulüyle yeniden biçimlendirmek gerektiğine inanmaktadır. Ailenin kol kanat gerdiği bireyler sosyal yaşama da hazırlanamamaktadır. Dayanışma kültürü bireysel yeteneklerin gelişmesine imkân tanımadığından bireyler kendi ayakları üzerinde duramamaktadır. Böylece Prens Sabahattin, dayanışma kültürü ile tahakküm arasında ilişki kurmakta ve bunu,

“hayatlarını kendi kabiliyetleri ile kazanmak imkânını bulamayanlar, yani istinad noktasını kendi şahsiyetlerinde bulamayanlar o iktisadi istinadgahı tabiatı ile ailesinde, cemiyette, partilerde ve hükümette arıyor. Bu suretle tepeden tırnağa kadar istibdatın kökleşmesine yardım ediyor”
(Prens Sabahattin, 2007A:279)

diyerek ifade etmektedir. Diğer taraftan Prens Sabahattin’e göre başka bir sorun da, kendi bireysel kimliğini kendi başına tamamlamayı başaramamış bu toplum üyelerinin bireysel eksikliğinin; aile, toplum ve onların yarattığı değerler sistemi tarafından tamamlanmasıdır. Oysa bu şekilde sağlıklı bir sosyalleşme veya terbiyeden bahsedilemez. Çünkü “böyle bir cemiyette insan fıtraten ne kadar afif olursa olsun zamanla her haksızlığa katlanmağa, katlana katlana da ahlâki ismetinden uzaklaşmaya maalesef mahkûm olur” (Prens Sabahattin, 2007A:279). Prens Sabahattin açısından bu durumun adı ‘ahlâksızlaşmak’tır ki ona göre, “ahlâki değerlerini tamamen kaybetmemiş toplumlar yabancı istilasında bile hukukunu yavaş yavaş işletebilirken ahlâksızlığın damarlarına işlediği bir milleti hiçbir kuvvet kurtaramaz.” (Prens Sabahattin, 2007A:280).

Cemaatçi sosyal yapılar ahlâkı ne kadar yok ediyorsa bireyci sosyal yapılar kişisel girişim ruhunun verdiği metanetle ahlâkı o derece olgunlaştırmaktadır. Hürriyete, şahsi istiklaline düşkün bireyler kendi ayakları üstünde durma mücadelesinde barışçıl bir yolu tercih

etmektedirler. Örneğin, zorlu tarım koşullarında ayakta kalmaya çalışarak kişisel girişim kültürünün temellerini atan Cermenler, cemaatçi kültürden kopamayan Barbarlar gibi yağma işine tenezzül etmemişler, kuzeye yönelerek yeni imkânları araştırmışlardır. Bu bakımdan, iktisadi başarıları kadar toplum yaşamına örnek davranışları ile de dikkat çekmişlerdir. “Norman müesseselerini yaşatan siyasiler değil, fakat çiftliklerinin idaresini bizzat deruhte ederek işleri başından asla ayrılmayan ve maiyetlerindeki köylülerin maiyet tarzıyla sanki kendi aile azasından imişler gibi alakadar olarak menfaat tanıyan, bu centilmen sınıfıdır” (Ege, 1977:213) diyen Prens Sabahattin bu fikrinin ardına ‘bir de bizim eşrafı düşünün’ diye de not düşmektedir.

Prens Sabahattin, yaşamın kanununun ‘doğal seleksiyon’ dan ibaret olduğunu düşünmektedir. Güçlü olanın hayatta kalabildiği kendini yenileyemeyenin ise yok olduğu bir eleme. Doğal seleksiyon ile kişisel girişim ilişkisini şu şekilde kurmaktadır:

“Nebatat ve hayvanatta, hangi cins muhitinin muhtelif icablarıyla daha iyi uzlaşır, nafakasını tedarikte, hayatını muhafazada daha büyük kabiliyet gösterirse, o cins, muhitinde kökleşebiliyor mükemmelleşiyor, neslinin istikbalini temin ediyor. Muhitine uyamayan mahlukat ise hayat sahnesinden birer birer süpürülüyor...İnsan cemiyetlerinin terakkisi de aynı kanuna, (selection sociale: içtimai istifa)’ya tabi! ... (Selection Sociale : içtimai istifa)’da muvaffakiyetin anahtarı, şahsi teşebbüstür. Hangi cemiyette ferd daha müteşebbis, daha müstahsil ve daha müstakil ise o cemiyet de o nisbette hür ve medeni, kuvvetli ve müterakki oluyor” (Ege, 1977:240-241).

Prens Sabahattin’e göre, o ferdi yaratacak olan da bireyci sosyal yapıdır. Dünyadaki iktisadi hareketler baş döndürücü bir rekabet ortamında ilerlerken artık eskisi gibi sade ve kolay yaşam tarzını sürdürmek mümkün değildir. Çünkü artık karşımızda yeni insan ihtiyaçları yeni insan tipleri barındıran yeni bir dünya durmaktadır. Prens Sabahattin, “onun her lahza önümüze fırlattığı engelleri irkilmeden kavrayıp ezecek, eczasından bir zafer aleti dökecek çelik pençeler, geniş fabrikaları tanzim ve idareye muktedir mütefekkirler lazım!” dedikten sonra çözüm noktasına gelmektedir: “Bu yeni âlemin sakinlerinin çapası: *Teşebbüs-i Şahsi (kişisel girişim)*. Onu kullanacak iki kol: Marifetle istikamet!” (Ege, 1977:168).

Prens Sabahattin *kişisel girişim* ilkesini kullanırken tercümesini yaptığı ekolün görüşleri ve liberal söylem arasında gidip gelmektedir. Science Sociale ekolü mensuplarının esas itibarıyla kapitalist sistem karşıtı olduklarını belirtmiştik. Ekolün mensupları, ticaret ve sanayi ile bu unsurların yarattığı rekabet mantığını eleştirmektedirler. Ekolün temel hareket noktası; ticaret ve sanayi faaliyetleriyle gelişen burjuva sınıfının rekabetçi kapitalizm paydasında yeniden örgütledikleri merkezîyetçi devlet yapılanması nedeniyle itibarını ve nüfuzunu kaybeden aristokrasi sorunudur. Bu bağlamda kişisel girişim ile kastettikleri; tüm vatandaşlara, sonu ticaret ve sanayi faaliyetlerinde yakalayacakları başarı ile biten bir girişim ruhu kazandırmak değil, tarımsal faaliyet üzerinden kâr ve nüfuz kazanmış aristokrat sınıfına eski ayrıcalıklarını ve özerkliklerini yeniden kazandıracak serbestlik ortamını yaratmaktır. Örneğin Demolins’in öngördüğü eğitim modelinde bireylere kendi ayakları üzerinde kalmalarını sağlayacak günlük iş hayatına dair pratik bilgilerin verildiği sistem, sıradan köylü çocuklarına değil soylu ailelerin varlıklı çocuklarına hitap etmektedir. Bu eğitim sisteminde hedeflenen, etkin konumunu kaybetmiş aristokrasi için kapitalist sömürgeci yeni dünya düzeni içerisinde yeni nüfuz alanları yaratmaktır. Bu sınıfın merkezîyetçi yapılanma adına

çalışamayacağından hareketle de eğitim gören soylu gençlerin, İngiltere’de olduğu gibi, sömürge ülkelerine gönderilerek oralarda yeni feodal yapıları inşa etmeleri beklenmektedir.

Prens Sabahattin’in kişisel girişim hakkındaki görüşleri içerisinde eğitim sistemine dair, soylular sınıfı lehine, bu türden bir elemeyi gözettiği görülmektedir. Ancak o, Osmanlı devletinin sömürge faaliyeti içinde olmadığı ve olamayacağının da farkında olarak, eğitim görecekle varlıklı aile çocuklarının yurt içinde çeşitli bölgelere yerleştirilerek buralarda tarıma dayalı feodal bir sistemi inşa edeceklerini ummaktadır. Öte yandan, ne şekilde ve kimler tarafından sürdürüleceğini açıklamadan ticaret ve sanayi faaliyetlerinden de yer yer söz etmekte olan Prens Sabahattin, savunduğu ekolün anti-kapitalist kimliğinden de ayrılmış görüntüsü vermektedir. Ticaret ve sanayi faaliyetleri aracılığıyla gelişen burjuva kültürü ile merkezîyetçi ulus-devlet modeli arasındaki ilişkiye⁴³ değinmeyen çözümlemelerini daha çok tarım faaliyetleri üzerinden gerçekleştirmiştir⁴⁴. Bu durum, Prens Sabahattin’in, Science Sociale ekolünün görüşlerini, ne Osmanlı toplumunun özgün yapısı ne de kapitalizmin farklı gelişme koşulları üzerinden bir değerlendirmeye tabi tutma ihtiyacı görmemesiyle ilgilidir. Örneğin, Science Sociale ekolünden Charles Maurras (Kansu, 2004) o dönemde, burjuva sınıfının yükselişini ve merkezîyetçilik eğilimindeki kaçınılmaz durumu fark ederek fikirlerini değiştirip kendi ekolünü eleştirmiştir. Science Sociale’nin tüm toplumlar için geliştirdiği cemaatçi-bireyci ayırımına koşulsuz sadık kalan Prens Sabahattin, bireyci toplumlar kategorisine giren İngiltere ve ABD’nin dışında kalan, Almanya, Fransa da dâhil olmak üzere, hiçbir ülkenin sosyal yapısında farklılıklar olabileceğine ihtimal vermemiştir. Dolayısıyla, “Batının gelişimini, liberalizmin ivmelerini ve kurumlarını yaratan süreci, Osmanlı’nın sorunlarını açıklamak için kullanmak” (Akkaya, 2005:57) gibi bir yanlışa düşmüştür. Bu bakımdan Prens Sabahattin’in kişisel girişim kavramını, liberal düşünce kategorisine, bu eksiklikleri gözeterek dâhil etmek gerekmektedir.

⁴³ “Çağdaş ekonomi gelişmeleri, ulusal ekonomilerin kuruluşuyla başlamıştır. Batı Avrupa’da ulus birimleri haline geliş, monarkların bir yandan feodal güçlere, öte yandan universalist Kilise’ye karşı kurdukları üstün egemenliğin himayesi altında özel mülkiyet vatandaşlığına, sermaye birikimi girişimciliğine yol açmasıyla gerçekleşmiştir.” Bkz: Berkes, N. (2010). Türkiye’de Çağdaşlaşma, (15.baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s:246.

⁴⁴ Bu durum, Prens Sabahattin’in sosyal yapı analizinde, Fransa’dan farklı endüstrileşme süreci yaşayan İngiltere örneğinden hareket etmesinden kaynaklanmıştır.

KAYNAKLAR

- Akkaya, R. (2005). Prens Sabahattin, Ankara: Liberte Yayınları.
- Berkes, N. (2010). Türkiye’de Çağdaşlaşma, (15.baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ege, N. N. (1977). Prens Sabahattin; Hayatı ve İlmi Müdafaaları, İstanbul: Güneş Neşriyat.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1962). Le Play Mektebi ve Prens Sabahattin, İstanbul: Türkiye Harsi ve İctimai Araştırmalar Derneği Yayını.
- Kansu, A. (2004). Prens Sabahattin’in Düşünsel Kaynakları ve Aşırı-Muhafazakar Düşüncenin İthali, (İç.) Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, (Ed. : M. Gültekingil, T.Bora), İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Sabahattin, Prens (2002). Türkiye Nasıl Kurtarılabılır, (Çev: İnan Keser), İstanbul: Liberte Yayınları.
- Sabahattin, Prens (2007A). Teşebbüs-i Şahsi ve Tevsi-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah, (İç.) Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne-Bütün Eserleri, (Haz: Mehmet Ö. Alkan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 270-281.
- Sabahattin, Prens (2007B). Altıncı Mektup: İlm-i İctimâ Büyük Bir Keşfi, (İç.) Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne-Bütün Eserleri, (Haz: Mehmet Ö. Alkan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 341-345.
- Sabahattin, Prens (2007C). Vilayetler Ahalisine Bir Davet, (İç.) Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne-Bütün Eserleri, (Haz: Mehmet Ö. Alkan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 212-217.

Prens Sabahattin'in Fikirleri Çerçevesinde 2005 İlköğretim Programlarında Küresel Değerler

Dr. Hüseyin Nihat Güneş, Bitlis Eren Üniversitesi⁴⁵
hngunes@beu.edu.tr

ÖZET

Prens Sabahattin'in; kimliği, faaliyetleri ve fikirleri, liberal-muhafazakâr geleneğin siyasal perspektifini özetleyebilmesi bakımından simgesel bir öneme sahiptir. 2005 İlköğretim Programları'nı, Prens Sabahattin'in temel kavramları üzerinden analiz etmek, programların ortaya çıkmasını sağlayan iki temel gelişmenin karakteristik özelliklerini tespit edebilmek açısından da pratik imkânlar sağlamaktadır. 2005 İlköğretim Programları, başta eğitim felsefesi olmak üzere içeriği, yöntem ve teknikleri, vizyonu ve hedefleri bakımından köklü yenilikler içermektedir. Kanada, Avustralya gibi birçok ülkede yakın tarihlerde uygulamaya konulan eğitim programlarının standartlarını barındıran bu programlar, küreselleşme olgusunun derin izlerini taşımaktadır. Program tanıtım kitaplarında küreselleşmeye yapılan aşırı vurgu, seksen yıllık eğitim sisteminin değer ve ilkelerini belirleyen milli politikaların yeniden yapılandırılması anlamını taşımaktadır. Ders kitaplarında küresel değerler ve evrensel kültüre ayrılan konular, dünya sistemine entegrasyon isteğini belirgin biçimde gözler önüne sermektedir. Prens Sabahattin'in sosyal değişim tezinde, milli kültür yerine Batı'yı özellikle de İngiliz toplumunu referans göstermesindeki eğilim, programlardaki ile benzerlik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Prens Sabahattin, Küreselleşme, Eğitim, Müfredat.

The Global Values in 2005 Primary Programs in The Framework of The Principles of The Prens Sabahattin

ABSTRACT

Prince Sabahattin; The identity, activities and ideas have a symbolic importance in order to summarize the political perspective of the liberal-conservative tradition. Analyzing the 2005 Primary Education Programs through the basic concepts of Prince Sabahattin provides practical opportunities for identifying the characteristics of the two basic developments that led to the emergence of the programs. 2005 Primary Education Programs contain fundamental innovations in terms of content, methods and techniques, vision and objectives, especially in the philosophy of education. In many countries such as Canada and Australia, these programs, which cover the standards of the recently introduced training programs, carry the deep traces of globalization. The over-emphasis on globalization in the program promotional books means the restructuring of national policies that determine the values and principles of the eighty-year education system. In the textbooks, the global values and the issues devoted to universal culture clearly reveal the desire for integration into the world system. In the social change thesis of Prince Sabahattin, the tendency to refer to the West, especially the British society instead of the national culture, is similar to the one in the programs.

Keywords: Prens Sabahattin, Globalisation, Education, Curriculum.

⁴⁵ Bu çalışma, yazarın "2005 İlköğretim Programları ile Prens Sabahattin'in Fikirleri Arasındaki Kavramsal İlişkiler" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ VE DEĞERLENDİRME

Prens Sabahattin'in düşünce yapısı, ulus-devlet ideolojisinin karşısında yer alan; Osmanlıcılık, liberalizm, İslamcılık gibi akımlarla kavramsal bağlar kurmuştur. Bu üç akımın bileşimi, birlikteliği ise siyasal alanda muhafazakâr liberal bir hat yaratmıştır. Prens Sabahattin'in düşünsel ve siyasal çizgisi, takipçisi olduğu Science Sociale ekolünün Hristiyan demokrat kimliğinin bir karşılığı olarak bu hattı takip etmiştir.

“Siyasal ve felsefi muhafazakârlık Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye’de, en azından yirminci yüzyılın ikinci yarısına dek, güçlü bir etkiye sahip olama(mıştır). Dolaysız etkinin bir kolu, Avrupa’da kendisini liberal olarak takdim etmiş olmasına rağmen, hakiki herhangi bir liberalden daha ziyade Fransa’da Frederic Le Play çevresindeki karşı devrimci, aristokratik, Katolik muhafazakarların fikirlerine borçlu olan Prens Sabahattin’in Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyetinde görülebilir. Prens Sabahattin, Onlar gibi, Osmanlı İmparatorluğunun ıslahında, taşra ileri gelenleri ya da ayan ile eşleştirdiği, yeniden canlandırılmış ‘aristokrasi’ için merkezi bir rol gör(müştür), -Britanya aristokrasisinin Britanya İmparatorluğu’nun rolü üzerinden biçimlendirilmiş bir rol (Zürcher, 1987:41). ”

Tıpkı Osmanlıcılık fikri gibi zayıf bir tahlille aristokrasiye biçilen bu rol de, dönemin yükselen hareketlerinin karşısında tutunamamıştır. Batı’da, aristokrat ve ruhban sınıfının karşısında ‘üçüncü sınıf’ öne çıkmış, devrim süreciyle birlikte iktidarın öznesi haline gelmiştir.

“Üçüncü sınıf, Fransa meclisindeki aristokrat ve ruhban olmayan sınıftır ve bu sınıf ‘ulus’tur. Bu sınıf Fransa’yı yönetmek istemektedir. Burjuvazi, aristokrasiden iktidarı, kendi adına değil ‘ulus’ adına istemiş, iktidarı ele geçirmiş ve ‘ulus devleti’ni yaratmayı başarmıştır. Bu süreç dünyanın her tarafında aynı anda yaşanmamıştır” (Aydın, 2006:38).

Türkiye’de 1906 yılından itibaren olgunlaşmaya başlayan bu süreç, II. Meşrutiyet dönemiyle beraber güçlenmiş, İttihat ve Terakki geleneğini önemli ölçüde koruyan kadroların öncülüğünde kurulan Cumhuriyet ile birlikte resmi ideoloji halini almıştır.

Yaşamı boyunca İttihatçı kadrolarla çatışma halinde olan Prens Sabahattin, -Kuvayı Milliye hareketini desteklediğine dair mektuplar yazmış olsa da- kendisinin de görev alacağı, İngiliz yanlısı bir hükümet kurma tertibi⁴⁶ vasıtasıyla Atatürk’le de dolaylı olarak karşı karşıya gelmiştir. 1924 yılında çıkarılan bir yasa ile ülkeden sürgün edilen Prens Sabahattin, böylece İttihatçı kadrolar ve onların ideolojisi ile yaptığı kavgayı, dolayısıyla fikirlerini yaşama geçirmeye yarayacak tüm imkânları kaybetmiştir. Atatürk’ün önderliğindeki İttihatçı kadro, Prens Sabahattin’in ve Science Sociale ekolünün karşı olduğu Devrim felsefesini kendilerine kılavuz yaparak yeni bir ülke ve yeni bir toplumun temellerini atmaya koyulmuşlar, genel politikalarını ve eğitim yaklaşımlarını bu felsefenin olgunlaştırdığı ulus-devlet ideolojisi ile çerçevelemişlerdir. Eğitim sistemi, aynı kadro tarafından, uluslaşma projesinin en etkili bileşeni olarak değerlendirilmiştir.

⁴⁶ Ali Rıza Paşa hükümetinin yerine kurulacak yeni kabinede Prens Sabahattin’in Hariciye Nazırı olacağı iddia edilmiştir. Atatürk, gerçekleşmesi durumunda İstanbul idaresi ile olan tüm ilişkilerini koparacaklarını belirttiği bu tertibe Nutuk’ta yer verecektir. Atatürk, M. K.: “Nutuk I” MEB Devlet Kitapları, İstanbul, 1973, s:262

Cumhuriyet'in kurulduğu yıllar, tüm dünyada eğitim algısının büyük bir dönüşüme uğradığı döneme tekabül etmektedir. "Ulus-devletler ve milliyetçiliğin ortaya çıkışıyla birlikte, ulus-devletin ideolojik söylemini kurgulama ve aktarma rolü, diğer bir deyişle 'ulusal bir birlik ve bütünlük' oluşturma işlevi, geleneksel eğitim-öğretim işlevine ek olarak, okulların sorumluluğuna yüklenir olmuştur" (Bumin, 1998: 92). Cumhuriyet kadroları, eğitimin bu yeni işlevini kavrayarak kullanma yoluna gitmişlerdir. Ziya Gökalp'in 'milli kültür' vurgusu, Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi vb. önermelerin damgasını vurduğu eğitim programları, kitlelerde ortak dil, kültür, tarih ve nihayetinde sınıfsız kaynaşmış tek bir ulus bilinci yaratmak üzere biçimlendirilmiştir. 1926, 1936, 1948 ve 1962 yıllarında yürürlüğe giren dört ilköğretim programının aynı projenin bir parçası olduğu amaç, ilke ve yöntemlerinden anlaşılabilir. Vatanseverlik, cesaret, kahramanlık, misafirperverlik, dayanışma, yardımseverlik, bayrağa saygı gibi değerlerin ağırlıklı işlendiği müfredatlar idealist bir nitelik taşımaktadır. Ülkenin yeniden inşa edilmesi sürecinde izlenen devrimci tarz ise eğitim sisteminde öğretmen merkezli Davranışçı modelin kullanılmasında etkili olmuştur.

Modern çağ olarak adlandırılan dönem boyunca ağırlığını koruyan ulus-devlet modeli 1973 krizinden sonra modernist söylemle birlikte gücünü yitirmeye başladıktan sonra post modern ve liberal argümanlarla beslenen küreselleşme süreci etkisini hissettirir olmuştur. 1980 sonrası ise Reagan ve Thatcher isimleri ile cisimleşen neo-liberal politikalar dünya geneline yayılma eğilimi göstererek ulus-devlet politikalarında yapısal dönüşümler yaratmaya başlamıştır. Bu dönüşümden eğitim sistemleri de etkilenmiş, eğitim müfredatlarının yeni koşullar doğrultusunda revize edildiği görülmüştür. Söz konusu etki Türkiye'de de 2005 İlköğretim Programları çerçevesinde somutlaşmıştır.

Küreselleşme süreci; ulus-devletlerin üslendiği siyasal rolü, yerel dinamikler ve serbest piyasa aktörleri üzerinden yeniden tanımlamaya başlamıştır. Postmodern söylemin de etkisiyle; çok renklilik, çok kültürlülük vurgusu merkezi devletler karşısında öznenin ve yerel figürlerin güç kazanmasını sağlamıştır. Ulus-devlet ideolojisinin tek tipleştirici eğilimi çoğulculuk ilkesi üzerinden sorgulamaya tabi tutulmuştur. Sorgulama süreciyle birlikte ulus-devlet ideolojisi ve yapılanmasının bir taraftan yerel dinamikler diğer taraftan küresel güçlerce sıkıştırılmaya başlandığına tanık olunmuştur. Küresel sermaye güçlerinin farklı coğrafyalarla olan ekonomik ilişkilerini, ulus-devletler aracılığıyla değil doğrudan yerli üreticilerle kurma eğilimini yansıtan bu süreç 'küyerelleşme' 'glokalizasyon' gibi adlarla ifade edilmeye başlanmıştır.

Bölgesel güçlerin aracısız olarak küresel güçlere entegre olması yönetim açısından yeni bir modeli; *adem-i merkeziyet* ilkesini gündeme getirirken, serbest piyasa ilkesinin ekonomik süreçlere hakim olması; sosyal yapının bireylerin *girişimcilik* vasıflarını açığa çıkaracak önlemlerle yeniden biçimlendirilmesi ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Prens Sabahattin'in sosyal değişim kavramlarıyla eşleşen yeni beklentiler onun; *adem-i merkeziyet* ve kişisel girişim ilkeleri için yeniden yaşam alanı sunmuş olmaktadır. Ulus-devletin siyasal bir aktör olma misyonunu dışlayan küresel eğilim, doğal olarak ulusal değerleri de dayanaksız hale getirmektedir.

Bu gelişmeler doğrultusunda, 1926'dan beri ulusalcı bir çizgi izleyen eğitim politikalarını çevreleyen Kemalizm ya da Atatürkçülük söyleminden radikal bir kopuş gerçekleşmese de yorumlamada farklar ortaya çıktığı gözlenmektedir. Eğitim sisteminde de temel vurgunun ulusaldan küresel olana kaydığı söylenebilir. 2005 İlköğretim Programı'nın mimarlarından olan Talim ve Terbiye Kurulu eski başkanı Ziya Selçuk, programlarda etkisi hissedilen küreselleşmenin önemini açıklarken "bilindiği gibi Atatürk; dil, tarih, coğrafya ve sanatı milli zemine oturtmuş; bununla birlikte, bilim zihniyetini temsil eden "muasır medeniyet"i, ülkenin vizyonu haline getirmek suretiyle de ulusaldan evrensele ilkesini izlemiştir" (MEB, 2005:9) demektedir. Güçlü bir ulus-devlet haline gelerek Batı uygarlığı seviyesine ulaşmak ve rekabet edebilir duruma gelmek ile farklı bir model üzerinden küresel sermaye güçleri ile bütünleşmek anlamına gelen küreselleşme arasında büyük bir fark olduğu tahmin edilebilir. Atatürk ilkelerine yapılan atıf gibi, programın tanıtım yazısında; "bireysel ve ulusal değerlerin küresel değerleri de dikkate alarak geliştirilmesi ihtiyacı" (MEB, 2005:15), "milli kimlik merkeze alınarak, evrensel değerlerin benimsenmesinin sağlanması" (MEB, 2005:17) gibi ifadeler küreselleşme yöneliminin, eğitim sistemimize nüfuz etmiş ulusalcı kimliğe yeni bir yorum getirme ihtiyacı duyulduğu izlenimini vermektedir. Nitekim İlköğretim Programları'nın geliştirilme sürecinin devam ettiği 2006-2008 yılları arasında Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı yapmış olan İrfan Erdoğan, eğitim sistemimizi değerlendirdiği bir kitabında "Total projeler dünyanın her yerinde görüldüğü üzere kısa zamanda katılabilir ve kendini yeniden üretme yeteneğini kaybeder, başlangıçta anlamlı olan unsurlar, basmakalıp hale gelip içini boşaltırlar: bugün ne anlama geldiği üzerinde hiç düşünülmeden tekrarlanan 'çağdaş uygarlık düzeyi', 'Atatürk İlkeleri', 'Cumhuriyet' gibi sembolik ifadeler bu duruma örnek gösterilebilir" (Erdoğan, 1996:17) demektedir.

2005 İlköğretim Programlarının hazırlanma sürecinde iç dinamiklerden çok dış dinamiklerin etkili olduğu gözlenmektedir. 2005 yılında Eskişehir'de yapılan Eğitim Programları ve Öğretim Alanı Profesörler Kurulu İlköğretim 1-5. Sınıflar Öğretim Programlarını Değerlendirme Toplantısı'nın Sonuç Bildirisi'nde şöyle denilmektedir:

"Yeni İlköğretim Programı'nın hazırlanmasında ülkemizdeki bilim insanları ve ilgililerin değerlendirmelerinin ön plana alınmadığı gözlenmektedir. Hiçbir ülke kendi reformlarını başka ortamların gereksinimlerinden oluşmuş modellerle gerçekleştiremez. Bu açıdan, yeni girişimlerin temelinde kendi felsefe, yönelim, uygulama ve Cumhuriyet dönemi dönütlerimizi yeniden gözden geçirmemiz büyük önem taşımaktadır. Eğitim programlarının çağın oluşumlarını içermesi önemli bir amaçtır; ancak bu oluşumlara yanıt veren programların ülke gerçeklerinden kaynaklanması da aynı önemde bir zorunluluktur." (EPÖ, 2005)

Buna karşın Programların sunumunda;

"İlköğretim Programlarının yenilenmesi çalışmasında, eğitim yöneticilerinin, araştırmacıların, ilköğretim müfettişlerinin, akademisyenlerin, sivil toplum örgütlerinin önemli katkıları olmuştur. Ancak en anlamlı ve etkili katkı; hem programların hazırlanmasına hem de uygulanmasına katılan öğretmenlerden gelmiştir. Bu kılavuz kaynak, genelde onların çalışmalarının bütünleştirilmiş özgün tasarımıdır" (MEB, 2005:11).

denilmektedir. Oysa programların hazırlanış sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın sendikalara ve birçok sivil toplum örgütüne yolladığı yazı farklı bir tablo ortaya çıkarmaktadır. 6 Ocak 2004

tarihinde gönderilen yazı (TTK, 2004), genel olarak, İlköğretim Programları'nın değiştirileceğini ve yeni oluşturulacak program hakkındaki görüş ve önerilerin yaklaşık 10 günlük bir süre zarfında raporlaştırılarak belirlenen kriterlere uygun bir dosya ile yollanmasını istemektedir⁴⁷. Yeni bir ilköğretim programı hakkında hazırlıkların, görüş ve önerilerin bu kadar kısa bir zaman diliminde raporlaştırılması mümkün olmayacağı açıktır. Nitekim Kabadayı'nın belirttiğine göre, 2005 İlköğretim programları,

“TTK üzerinde tam yetkili olarak çalışan SPAN ve Grontmij- CarlBro şirketleri tarafından hazırlanmıştır. Üstelik bu ihale onlara YÖK tarafından verilmiş olup, söz konusu ihaleye Türkiye'den hiçbir şirket katılmadığı gibi üniversitelerden de yardım istenmemiştir. Çünkü belgelerine ulaşılamayan ve yalnızca bu iş için kurulmuş 'offshore şirketler'dir” (Kabadayı, 2009:37).

Programın 'vizyon' bölümünde, “Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye olmayı hedefleyen, bunu bir devlet politikası olarak ele alan, bu konuda gerekli kanunları çıkaran ve adımları atan bir ülke olarak tüm çalışmalarını ve çabasını bu doğrultuda yönlendirmiştir. Bu nedenle... Avrupa Birliği normlarını, hedeflerini ve eğitim anlayışını kabul eder” (MEB, 2005:16) ifadesine yer verilmiştir. Bu yaklaşım, medeniyetin bilimsel çıktılarını milli kültürün geliştirilmesi noktasında bir araç olarak gören Ziya Gökalp'in eğitim anlayışından farklı, eğitim sistemimizin yapılandırılması için İngiliz modelinin örnek alınmasını hatta İngiliz eğitimcilerin çağrılarak birlikte yapılandırılmasını isteyen Prens Sabahattin'in yaklaşımına uygundur. İlkinde amaç ulusal değerlerken ikincisinde amaç evrensel değerlerdir. Ziya Gökalp, ulusal değerlerin korunabilmesi noktasında medeniyet ve hars ayrımını yaparken; medeniyetin sağladığı imkânları (Araç-gereçler, buluşlar, öğrenme teknikleri vb) harsın maddi araçları olarak görmüştür. Programın “Tarihsel ve Kültürel Temelleri” başlıklı bölümünde (MEB, 2005:22) “Tarihsel ve kültürel birikimimizi, evrensel kültüre özgün bir katkı sağlamanın manevi amacı olarak görür” ifadesi bunun tam tersi bir bakış açısını ortaya sermektedir.

2005 İlköğretim Programları ile birlikte eğitim sistemimizde ulusalcı eğitim anlayışının dönüşüme uğradığı gerçeği çarpıcı bir şekilde mahkeme tutanaklarına geçmiştir. 2005 Programı Türk Milli Eğitiminin amaçlarına ve ilkelerine hizmet etmediği iddia edilerek bazı veliler ve sivil toplum kuruluşları tarafından dava edilmiştir. Danıştay 8. Dairesi 22 Nisan 2009'da Hayat Bilgisi 2005 programını iptal etmiştir. İptal kararından 3 hafta sonra MEB Talim ve Terbiye Kurulu 14.05.2009 tarih ve 70 sayılı kararı ile İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi (1–2–3) 2009 Öğretim Programını kabul etmiştir. Yeniden gözden geçirildiği belirtilen bu yeni programı uygulayacakları yönünde okullara bilgi vermiştir. Böylece, Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir ders programı Türk Milli Eğitiminin Amaçlarına ve ilkelerine uymadığı, ulusal değerlere yeterince yer vermediği ve demokrasi kültürü oluşturmada yeterli olmadığı gerekçesi ile yargı kararıyla iptal edilmiştir (Gözütok, 2009).

Söz konusu Hayat Bilgisi Programı'nın hazırlık sürecinde dikkate alınan hususlar sıralanırken şu maddelere yer verilmiştir:

⁴⁷ Program geliştirme çalışmalarına katkı sunan kurum ve kuruluşların listesi için bkz: Çevrimiçi, http://www.ttkb.meb.gov.tr/programlar/prog_giris/prog_giris_11.html, Erişim tarihi:10.05.2006

(Md:3) *Uluslar arası kuruluşlara göre (örneğin UNESCO, UNICEF), eğitimle bireylere kazandırılmak istenen özellikler,*

(Md:4) *Çeşitli ülkelerde (Yunanistan, Bulgaristan, İrlanda, İskoçya, Avustralya, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Kanada) eğitim süreciyle bireylere kazandırılmak istenen özellikler,*

(Md:5)⁴⁸ *Kalkınma planlarına göre (DPT) eğitim süreciyle bireylere kazandırılmak istenen özellikler.*

Bir ders programının hazırlanış sürecinde dikkate alınan 6 husustan 3 tanesi yukarıda belirtilen kaygılar üzerinden tanımlandığında ortaya çıkacak programın değer vurgusunun ulusaldan çok küresel olana hitap edeceği açıktır. Nitekim Gözütok'un 1998 ve 2005–2009 İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Programları'nı "Ulusal Değerler Kazandırmaya Hizmet Eden" ifadeler açısından karşılaştırdığı araştırmasında (2009:629), sayısal ve niteliksel derinlik bakımından 2005–2009 programının çok zayıf kaldığını, 2005–2009 programında yer alan ifadeler incelendiğinde her birinin anlaşılmasının zor olduğu ve açıklanmasına gereksinim duyulduğunu ifade etmektedir. Eski İlkokul Programları'na yöneltilen en büyük eleştirilerden bazılarının ulusalcı değerlere abartılı vurgu, kahramanlık, vatanseverlik, ölüm vb. değerlerin yüceltilmesi, Atatürkçülük düşüncesini koruma ve geliştirme adına ders konularının olur olmaz yerlerine Atatürk ile ilgili anı, bilgi, vecizelerin yerleştirilmesi olduğu göz önüne alınırsa, yeni eğitim programlarında ulusalcılık konularının anlaşılabilir derecede görülmesi, bu fikrin mahkeme kararına dönüşmesi oldukça dikkat çekicidir.

2005 İlköğretim Programları'nın hazırlanma sürecinin katılım, işbirliği ilkeleri çerçevesinde hazırlanırken; "eğitim yöneticilerinin, araştırmacıların, ilköğretim müfettişlerinin, akademisyenlerin, *sivil toplum örgütlerinin* önemli katkıları olmuştur" ifadesine yer verildiğinden söz etmiştik. Bu ifadede kullanılan sivil toplum örgütü kavramı içinde eğitim ve eğitimcilerin sorunları üzerinde çalışan, araştırma yapan, kurultaylar ve sempozyumlar doğrultusunda raporlar hazırlayan eğitim sendikalarının olmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşın örneğin; müfredat geliştirme çalışmaları doğrultusunda 4 Mayıs 2004'te Ankara Başkent Öğretmenevi'nde düzenlenen toplantıda Açık Toplum Enstitüsü (Soros) Sabancı Üniversitesi ve AÇEV'in oluşturduğu Eğitim Reformu Girişimi de temsil edilmiştir (Canerik, 2006:141). Eğitim Reformu Girişimi (ERG)⁴⁹, bir Sabancı Holding girişimi olarak sermaye sınıfını temsil eden bir sivil toplum yapılanması niteliğine uymaktadır. Açık Toplum Enstitüsü (ATE)⁵⁰ ise George Soros başkanlığında; herhangi bir kurumsal yapılanmaya dayanmayan, dünyanın 80 ülkesine yayılmış bir ağ üzerinde eğitimden sağlığa, siyasetten kültüre birçok alanda gerçekleştirilen projelere finansmanlık yapan bir vakıf kimliğindedir. Gerek ERG'nin gerekse ATE'nin çalışmalarının 2005 İlköğretim Programları geliştirme sürecinde görüş bildirmeden daha fazla etki taşıdığı görülmektedir. Örneğin, Ders Kitaplarında İnsan Hakları (DKİH) projesi bu etkinin somut bir örneği olmuştur. İlki 2002-2004 yılları arasında gerçekleştirilen bu projenin

⁴⁸ DPT'nin hazırladığı Kalkınma Planları'nın içeriğine, Dünya Bankası, AB, IMF gibi uluslararası yapı ve kuruluşların perspektifini yansıtmaları bağlamında 4.Bölüm içerisinde değinmiştik.

⁴⁹ Eğitim Reformu Girişimi'nin faaliyetleri hakkında bkz: Çevrimiçi, www.erg.sabanciuniv.edu , Erişim tarihi: 02.09.2007

⁵⁰ Açık Toplum Enstitüsü'nün felsefesi, amaçları, örgütsel yapısı, finansmanlığını yaptığı projeler hakkında daha ayrıntılı bilgi için Çevrimiçi, www.osiaf.org.tr adresine bakılabilir.

ikinci aşaması 2008 yılında gerçekleştirilmiştir. “Ders Kitaplarında İnsan Hakları II” projesi, 2002–2004 yılları arasında Tarih Vakfı tarafından yürütülen ‘Ders Kitaplarında İnsan Hakları’ projesinin devamı niteliğindedir. İlki, Türkiye Bilimler Akademisi şemsiyesi altında Tarih Vakfı koordinatörlüğü ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı işbirliğinde, Avrupa Birliği ve *Açık Toplum Enstitüsü*’nün mali desteğiyle gerçekleştirilen ‘Ders Kitaplarında İnsan Hakları’ projesi yeni dönemde yine Tarih Vakfı tarafından Türkiye İnsan Hakları Vakfı ortaklığında, Avrupa Birliği ve Finlandiya Büyükelçiliği’nin mali desteğiyle yürütülmektedir. İlk proje farklılıklara, çeşitli inanç, kültür ve kimliklere saygı duyan, barışsever, yaratıcı kuşaklar yetiştirebilmek için ders kitaplarının ve müfredatın iyileştirilmesi gereğinden yola çıkmış ve bu kapsamda ilk ve orta öğretimde okutulmakta olan 190 ders kitabı, insan hakları ve demokrasi kültürünün ana ölçütleri çerçevesinde biçim, içerik ve pedagojik yöntemler açısından incelenmişti(r). Yaklaşık 300 gönüllünün katılımıyla gerçekleştirilen bu inceleme sonucunda tüm ders kitaplarında, insan hakları açısından dört bin farklı sorun saptanmıştı(r)” (Tarih Vakfı, 2009). Proje kapsamında, ilköğretimde okutulan ders kitapları; *Eğitim Felsefesi/Eleştirel Bir Bakışın Geliştirilmesi, Doğrudan İnsan Haklarına Aykırı Öğeler; Temel İnsan Hakları Kavramlarında Yanlışlar, Kasti Saptırmalar, Görmezden Gelmeler, Evrensel/Yerel; Biz/Ötekiler; Barışçıl Değerler, Demokrasi Bilinci, Laiklik, Cinsiyet Ayrımcılığı; Kadına Bıçılan Toplumsal Rol, İnsan Hakları Eğitimi* gibi konular üzerinden bir değerlendirmeye tabi tutulmuş ve bu konular hakkında tavsiye maddeleri yayınlamıştır. “Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi (DKİHP) kapsamında taranan ders kitaplarında yer alan vatan, millet, Mustafa Kemal, askerlik, vatan sevgisi, ulusallık vb. kavramlar insan haklarına aykırı olarak değerlendirilmiştir” (Çotuksöken, 2009: 88-89). Projenin birinci aşamasında yapılan tespitler takip edilerek gelişmeler incelenmiş, 2008 yılında yapılan yeni çalışmayla (DKİHP II) programların belirlenen eksikler konusunda aldığı yol değerlendirilmiş ve hala eksik olduğu düşünülen alanlar yeniden raporlaştırılmıştır. DKİH II projesi kapsamında sunulan raporda, ilk proje sonrasında yenilenen müfredata göre hazırlanan ders kitaplarından, özellikle müfredatı tamamen yenilenerek ilköğretimde okutulan kitaplarda ilk dikkati çeken hususun hemen her ders için bir ‘Öğrenci Çalışma Kitabı’ ve bir ‘Öğretmen Kılavuz Kitabı’nın hazırlanmış olması, bunun, eğitimin niteliğinin artırılması açısından olumlu bir gelişme olduğu, bu kitaplarda, yapılandırmacı bir yaklaşımla öğrenciyi ‘düşünme ve soru sormaya yöneltme’nin hedeflenmesinin de olumlu bir adım olduğu ifade edilmektedir. Bu tespitlere göre olumlu bulunan gelişme aslında, ulusalcı eğitim anlayışı perspektifinde öğrenciye ulus-devlet değerlerini empoze etmek yerine bu değerlerin edinilmesini öğrenciye bırakmanın hatta sorgulatmayı sağlama imkanının sağlanmış olmasıdır. Örneğin, yeni programın Hayat Bilgisi 1. Sınıf kazanımlarından bazıları şu şekilde belirtilmiştir;

A.1.25. Atatürk resmi, Türk bayrağı, İstiklal Marşı ve Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi’nin sınıfta bulunma nedenleri hakkında sorular sorar.

A.1.26. Atatürk’ün hayatını öğrenmeye istekli olur

C.1. 6. Atatürk’ün çocukluk anılarını araştırarak sınıfta sunar (MEB, 2009).

Eski programlarda; kazandırılmak istenen değerler, *bilme, söyleme, yazma, ifade etme, açıklama, katılma* gibi ifadelerle yer alırken yeni programda *merak etme, sorma, araştırma, sunma, fikir üretme* gibi ifadeler ön plana çıkmıştır. Birinci grup, Davranışçı Yöntem’e, ikinci

grup ise Yapılandırmacı Yöntem’e ilişkin ifadelerdir. Yeni programda ulus-devlet değerlerinin nicelik olarak azalmasının yanı sıra kalan değerler de yapılandırmacı bir anlayışla öğrencinin ilgi ve merakına bırakılmıştır.

Program geliştirme sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı’nın, görüşlerine başvurduğu Eğitim Reformu Girişimi (ERG)’nin 2005 yılında hazırladığı raporda;

“Dünyadaki gelişmeler ve araştırmalarla paralellik açısından bakıldığında 2004 programı yeni yaklaşımlara uygun olarak hazırlanmaya çalışılmış, ancak gerek kuramsal gerekse araştırmaya dayalı kaynaklarda belirtildiği gibi eğitim sistemimiz için geçerli olan diğer yaklaşımlarla bütünlük ve devamlılık içinde ve belli bir denge sağlayarak düzenlenmemiştir. Bu konuda uluslararası değerlendirmeler ve kuramdan uygulamaya yaşanan ulusal ve evrensel sorunlar da dikkate alınmalıdır. Bugün Türkiye’nin de katıldığı uluslararası değerlendirmelerdeki durumumuz, acil olarak programlarımızı geliştirmek ve yeni düzenlemeleri tasarlamak için gerekli araştırmaların yapılmasına işaret etmektedir. Ayrıca evrensel düzeyde önemli bir yer tutan ve sosyal bilimler eğitiminin temel amaçlarından biri olan demokratik vatandaşlık boyutunun nasıl geliştirileceği açık değildir. Dünyadaki durum incelenirken raporun başında belirtildiği gibi Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler programlarının toplumsal ve evrensel çevreden bağımsız olmadığını unutmamak gerekir. Bu bakımdan çeşitli ülkelerin bu alanda geldiği düzeyde toplumsal/sosyal ve kültürel gelişmişliğinin, kendi sistemlerine özgü eğitim reformlarının ve bu durumun sürdürülebilirliğinin büyük payı vardır” (ERG, 2007:126-127).

denilmektedir. Raporun ‘dil, kavram, söylem’ bölümünde yer alan bu tespit, programın çağdaş bir yaklaşım ile ulusalcı söylemi masaya yatırdığı ancak bunu tam olarak başaramadığına işaret etmektedir. Açık Toplum Enstitüsü (ATE), Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Türk Tarih Vakfı gibi Eğitim Reformu Girişimi (ERG) de programın ulusalcı bir dilden küresel bir söyleme geçmesinin ısrarcısı ve takipçisidirler. Milli Eğitim Bakanlığı ve Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, yeni öğretim programlarını gelişimi devam eden bir süreç olarak nitelendirmektedirler. Bu bağlamda programın, yukarıda sayılan ve benzeri örgütlerin tespit ve tavsiyeleri doğrultusunda gelişmeye devam ettiği görülmektedir.

Mevcut haliyle değerlendirildiğinde dahi ulusal olandan küresel olana doğru bir yönelim tercihi içinde olduğu görülmektedir. “Nitekim 1998’den 2004’e kadar okutulan İlköğretim Sosyal Bilgiler Programının genel amaçlarında Atatürk, Türk, Vatan, Millet, Cumhuriyet ve Milli kavramlar 43 kez işlenmiş iken, mevcut programda 10 kez geçmektedir. 1998’de 5. sınıflarda okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan ulusal kavramların toplam sayısı 1139’dur. Bu kavramların 1074’ü mevcut programda yer verilmeyen “Vatan ve Millet” ve “Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk” ünitelerinde yer (almıştır)” (Akalin, 2007: 148). 2005 İlköğretim Programı’nda kaldırılan bu ünitelerin yerine getirilen temalardan birisi ‘Küresel Bağlantılar’ başlığı altında 4. sınıfta *Uzaktaki Arkadaşım*, 5. sınıfta ise *Hepimizin Dünyası*’dır. Uzaktaki Arkadaşım teması, kazanımlar bakımından küreselleşme olgusuna insani açıdan bir giriş yapma, güdüleme ve farkındalık yaratma amacı taşır niteliktedir. Bu temaya ait kazanımlar şu şekilde verilmiştir;

1- Dünya üzerinde çeşitli ülkeler olduğunu fark eder.

2- Görsel materyallerden yararlanarak çeşitli toplumların günlük yaşamlarına ilişkin çıkarımlarda bulunur.

3- Kendisi ile başka bir toplumdaki yaşutlarının günlük yaşamlarını karşılaştırır.

4- Toplumlar arasında ortak kutlanan özel günlere örnekler verir (MEB, 2009:18).

5. sınıf konuları içinde yer alan Hepimizin Dünyası temasında ise küreselleşme olgusunun siyasal, kültürel, ekonomik ve teknolojik altyapısına vurgu güçlendirilmektedir. Bu temanın kazanımları ise aşağıdaki gibidir;

1. Dünya çocuklarının ortak yönlerini ve ilgi alanlarını fark eder.
2. Ülkeler arasında ekonomik alışveriş olduğunu fark eder.
3. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisini tartışır.
4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.
5. Ortak mirasın tanınmasında turizmin yerini fark eder.
6. Turizmin uluslararası ilişkilerdeki yeri konusunda bakış açısı geliştirir (MEB,2009:16).

Sosyal Bilgiler ders programı, program geliştirme çalışmalarındaki standartlaştırma eğiliminin (Tabulawa, 2010, Hursh, 2005, Hirtt, 2005) somut bir örneği olarak küresel değerler vurgusunu ön plana çıkarmaktadır. Eğitim Reformu Girişimi (ERG)'nin İrlanda eğitim programıyla eşleştirdiği (ERG, 2007:106) yeni programın İngiltere eğitim programına benzerliği de dikkat çekmektedir. Gün, Sosyal Bilgiler Programı'nın İngiltere Sosyal Bilgiler Programıyla benzeşen yanlarını ortaya koyarken yukarıda örneklediğimiz tema hakkında da şunları söylemektedir:

“İngiltere vatandaşlık bilgileri öğretim programında yer alan bu ünite (‘Çok Çeşitli Bir Dünyada Yaşamak’ ünitesi) Türkiye sosyal bilgiler öğretim programı dört ve beşinci sınıfların sonuncu temaları olan “uzaktaki arkadaşım” ve “hepimizin dünyası” adlı temalarla da benzeşmektedir. Gerek İngiltere’de gerekse Türkiye’de okutulmakta olan programlarda öğrencilerin dünyadaki çeşitli ülkeler ile bu ülkeler arasındaki farklılıklar hakkında bilgilendirilmeleri hedeflenmiştir. Her iki programda da ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinin öğrencilerce keşfedilmesi beklenmiştir ancak İngiltere vatandaşlık bilgileri öğretim programında bu ilişkileri genel olarak verilmişken Türkiye sosyal bilgiler öğretim programında bu ilişkilerin yalnız ekonomik açıdan ele alındığı görülmektedir” (Gün, 2007:56).

Yukarıda sayılan kazanımların benzerleri İngiltere Vatandaşlık Dersi Programı’nda aşağıdaki gibidir;

- Kendi ve başkalarının deneyimlerinden yola çıkarak farklı yerler hakkında bilgi sahibi olma,
- Farklı topluluklardaki yaşam tarzları hakkında araştırmalar yapma,
- Hem kendi toplumumuzda hem de dünyanın farklı yerlerindeki toplulukların arasındaki benzerlik ve farklılıkları görebilme,
- Birbirimize bağımlı bir dünyada yaşadığımıza ilişkin kanıtlar bulma (Gün, 2007:38).

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, yeni İlköğretim Programları’nda, ulus-devlete ilişkin değerler değişime uğramakta, küreselleşme olgusuna yapılan vurgu ağırlığını arttırmaktadır. Ulus-devlete ilişkin değerlerin dönüşümü, 1980’li yıllardan sonra, ulus-devlet yapısının bizzat kendisinin uğradığı dönüşüm ile paralellik göstermektedir. Ulus-devlet, organizasyon şeması itibarıyla müdahaleci bir eğilim taşımaktadır. Etkisi, sosyal yaşamdan

ekonomik işleyişe dek görülen, karar alma süreçlerinin belirleyici gücü olarak muktedir bir devlet anlayışı, ulus-devlet olgusunun temel karakteristiğidir. İmparatorluk çağından, endüstriyel toplumun modern örgütlenmesine geçişin bir gerekliliği olarak ortaya çıkmış olan ulus-devlet modeli, serbest piyasa ekonomisini temel alan liberal kapitalizm açısından zorunlu bir geçiş sürecinden başka bir şey değildir. Başka bir deyişle, liberal kapitalizmin müdahaleye karşı olan doğası ile ulus-devlet modelinin baskın gücü bir arada düşünülemez. Neo-liberal dönemin güç kazanması, belli bir noktadan sonra, serbest piyasa ekonomisinin doğal işleyişi aleyhine devam eden ulus-devletin müdahaleci kalkınma modelinin tasfiye sürecini başlatmıştır. Klasik iktisat döneminde basınç yaratan, sermayenin uluslar arası dolaşım talebi, neo-liberal süreçte daha kapsamlı bir şekilde ortaya çıkarak küreselleşme olgusunun temellerini atmıştır. Elbette ki, Prens Sabahattin'in fikir yapısından, yaşadığı dönem itibarıyla küreselleşme süreci lehine bir talep tanımlamak mümkün değildir. Burada yapmaya çalıştığımız; Prens Sabahattin'in fikirlerini, onun ekonomi ve sosyal yaşamda devletin müdahaleci rolünü reddinden ve liberal kapitalist sermaye sınıfının dünya görüşü ile ilintili olarak savunduğu girişim serbestliğinden yola çıkarak, küreselleşme olgusu içerisinde yeniden tanımlamaktır. Prens Sabahattin'in fikirlerinin esin kaynağı olan Science Sociale ekolünün devrim ve kapitalizm karşıtlığı, aristokrasi ya da feodalizme yapılan vurgu ve dahası Türkiye'de, Prens Sabahattin'in doğrudan savunuculuğunu yaptığı, bir kapitalist sınıfın bulunmaması bu yorumlama çabasını çelişkili gösterebilir. Fakat Prens Sabahattin'in tercüme usulü olgunlaştırdığı fikir dünyasında ortaya çıkan tahlillerinin zayıflığı dikkate alınarak Science Sociale ekolü gibi kapitalizm karşıtı olmadığı unutulmamalıdır. Prens Sabahattin'in vizyonu tamamıyla, kapitalist üretim sürecinin evriminde sermaye sınıfı taraftarlığı üzerine kuruludur. Science Sociale ekolü etrafında toplanan bazı düşünürler de, zamanla, rüzgârın feodal aristokrasiden burjuva sınıfına doğru estiğini fark edip saf değiştirmeye başlamıştır. Prens Sabahattin, bu değişimi analiz edememiş, İngiltere örneğine takılıp kalmıştır. Oysa İngiltere'de de feodal aristokrasi, dönüşüme uğrayarak burjuva sınıfına dönüşmüştür. Prens Sabahattin, bu sınıfsal dönüşümü görememiş, orada yaşanan ve kendisinin öykündüğü ilerlemeyi feodal aristokrasi üzerinden tanımlamıştır.

1973 krizinden sonra güçlenen neo-liberal dalga ve küreselleşme olgusunun ortaya çıkmasında rol oynayan paydaşlardan birisi de İngiltere'de, burjuvalaşan feodal aristokrasinin sınıf pratiği ve yön verdiği muhafazakar-liberal politikalar (Thatcherizm) olmuştur. Prens Sabahattin'in öykündüğü feodal aristokrasinin yeni görünümü kapitalist çok uluslu şirketlerdir. Prens Sabahattin'in ittifak kurduğu bloğun İslamcı⁵¹ kanadı ve görece feodal güçler⁵² de,

⁵¹ Prens Sabahattin'in fikir ve aksiyon birliği içinde olduğu kesimlerden biri de günümüzde Nur Cemaati olarak bilinen Said-i Nursi takipçileridir. Nur Cemaati ile ilişki içinde olan ve Yeşil Sermaye olarak tanımlanan kesim, önce Refah-Yol hükümeti, daha sonra da AKP hükümeti zamanında mali potansiyellerini arttırmışlardır. Bu konuda bkz: Mustafa Sönmez, "“Milli Görüş”ten Neoliberalizme ve Krize AKP'nin Ekonomi İcraatı:2002-2009", Hegemonyadan Diktatoryaya AKP ve Liberal Muhafazakar İttifak, Ankara, Tan Yayınları, 2010, s:263-266 ve Fatih Yaşlı, "Bir Uzlaşmanın Tarihçesi:Türk Sağı, Devlet ve AKP" (Aynı kitap içinde), s:207-225), Menderes Çınar, "AKP ve İslami Hareketler: Defansif ve Dağıtıcı İktidar Kardeşliği", **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, Ankara, Phoenix Kitabevi, 2009, s: 307-316

⁵² Bu güçlere, özellikle Doğu ve Güneydoğu Bölgesindeki aşiret yapılanmaları örnek olarak verilebilir. Aşiret yapısı sayesinde milletvekili seçilebilecek oy potansiyeline sahip olan Fadıl Akgündüz, aynı zamanda yerli otomobil üretmeye girişebilecek sermaye birikimine de sahip olmuştur. <https://140journos.com/1987den-bugune-jet-fadil-4cc6a840693f> Erişim Tarihi: 20.03.2019

Kemalist rejimin devlet eliyle burjuva sınıfı yaratma politikaları içinde zamanla sermaye sınıfının içinde yer edinmişlerdir.

Bugün Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti, zamanında Prens Sabahattin'in de ilişkisi içinde olduğu liberal-muhafazakâr Hürriyet ve İtilaf Fırkası deneyimine benzer özellikler taşımaktadır. İnal (2010), bu partinin kimliği ve vizyonu hakkında şunları söylemektedir;

“AKP'nin kurucu kadrolarının şu ana değin geçen yedi yıllık hükümet icraatlarına bakarak parti kimliğini oluşturan sıfatları sıralamak mümkündür... AKP, kapitalist ekonomik sistemi veri alıp neoliberal ideoloji içinde küreselleşmeci eğilimleri onaylayan ve serbest piyasa gerçekliğini kabul eden muhafazakâr ama sermaye yanlısı merkez sağ siyasal bir partidir. Ancak AKP'yi diğer merkez sağ partilerden apayrı bir yere koyan bir özelliği vardır: AKP, konjonktür gereği son derece eklektik bir partidir. Bu açıdan AKP, özellikle yeni eğitim felsefesi çerçevesinde “kendi taşralı kimliğine göre eklektik bir biçimde yürüttüğü mantıkla küresel zorunluluklar ve yerel şartların uygun bir bireşimi”ni de gerçekleştirmek gibi zor bir konumda bulmuştur kendini. AKP'nin eğitimde, diğer kurumlarda (kültür, sağlık, ulaşım vd.) olduğu gibi benimsediği değişim söylemini reform çizgisine oturturken tüm düşünsel ve uygulamalı icraatlarını neoliberalizm üzerine kurduğunu söylemek mümkündür” (İnal, 2010).

Bu haliyle Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Prens Sabahattin'in fikirlerine yakın kanadını temsil eden bir duruma daha yakındır. Yeni İlköğretim Programları'nın felsefesine nüfuz eden küreselci/yerelci yaklaşımı bu açıdan okumak yanlış olmayacaktır.

KAYNAKLAR

- Atatürk, M. K. (1973). Nutuk I, İstanbul: MEB Devlet Kitapları.
- Aydın, İ. (2006). Eğitimde Milliyetçilik, Eğitim Zil ve Teneffüs, Mayıs-Haziran, 1(3), 36-41.
- Bumin, K. (1998). Okulumuz, Resmi İdeolojimiz ve Politikaya Övgü, Ankara: Yol Yayınları.
- Canerik, H. (2005). İlk ve Ortaöğretim Programlarındaki Değişiklikler Neyi Amaçlıyor? Küreselleşme ve Eğitim, İkinci Ulusal Eğitim Kurultayı, 11-12 Haziran, Ankara.
- Çınar, M. (2009). AKP ve İslami Hareketler: Defansif ve Dağıtıcı İktidar Kardeşliği, (İç.) AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu, (Der. İ. Uzel-B. Duru) Ankara: Phoenix Kitabevi.
- Çotuksöken, B. (2009). Eğitim Felsefesi, Eleştirel Düşünme, Düşünme Eğitimi, Ders Kitaplarında İnsan Hakları Tarama Sonuçları, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- EPÖ, (2005). Profesörler Kurulu Yeni İlköğretim Programını Değerlendirme Toplantısı Sonuç Bildirisi, Eskişehir.
- Erdoğan, İ. (1996). Türk Eğitim Sistemi: Alternatif Perspektif, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gözütok, F. D. (2010). Why Has National Education Given Up Providing Youth with National Values?, İlköğretim-Online, Sayı:9, 601-629.
- Gün, E. S. (2007). Türkiye ve İngiltere İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hirtt, N. (2005). Okulda Ticarileşmenin Üç Ayağı, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 3(11), 110-120.
- Hursh, D. (2005). Neo-liberalism, Markets and Accountability: Transforming Education and Undermining Democracy in the United States and England, Policy Futures in Education, 3(1).
- İnal, K. (2010). AKP, Eğitimde Reform ve Küresel Değişime Uyarlanma, Yayımlanmamış Makale.
- Kabadayı, M. (2009). Eğitimde Kriz ve Müfredat Davası, Eleştirel Pedagoji, 1(3), 37-40.
- MEB, (2005). İlköğretim 1-5. Sınıf Programları Tanıtım El Kitabı, Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Eğitim Öğretim ve Program Dairesi Başkanlığı, Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- MEB, (2009). İlköğretim 1,2 ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı-Talim Terbiye Kurulu başkanlığı.
- MEB, (2009). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4-5. Sınıf Öğretim Programı, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı-Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Sönmez, M. (2010). 'Milli Görüş'ten Neoliberalizme ve Krize AKP'nin Ekonomi İcraatı: 2002-2009', (İç.) Hegemonyadan Diktatoryaya AKP ve Liberal Muhafazakâr İttifak, (Der. F. Yaşlı- Ç. Sümer), Ankara: Tan Yayınları.
- Tabulawa, T. (2010). Öğrenen Merkezli Pedagoji ve Politik Demokratikleşme, Eleştirel Pedagoji Dergisi, 2(8), 4-32.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 06.01.2004 Tarihli ve 138 sayılı yazısı.
- Yalnız, D. A. (2007). Cumhuriyet'ten Günümüze İlköğretim I. Kademe Sosyal Bilgiler Programlarının Atatürk İlkelerine Göre Değerlendirilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaşlı, F. (2010). "Bir Uzlaşmanın Tarihçesi: Türk Sağ, Devlet ve AKP, (İç.) Hegemonyadan Diktatoryaya AKP ve Liberal Muhafazakâr İttifak, (Der. F. Yaşlı- Ç. Sümer), Ankara: Tan Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1987). Milli Mücadelede İttihatçılık, (Çev. N. Salihoğlu), İstanbul: Bağlam Yayınları.

ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

- Eğitim Reformu Girişimi, Yeni Öğretim Programlarını İnceleme ve Değerlendirme Raporu, (Çevrimiçi), www.erg.sabanciuniv.edu.tr, Erişim tarihi: 2007
- Talim Terbiye Kurulu, (2006). http://www.ttkb.meb.gov.tr/programlar/prog_giris/prog_giris_11.html, Erişim Tarihi: 10.05.2006
- Tarih Vakfı, www.tarihvakfi.org.tr, Erişim tarihi: 02.01.2009

Chantal Mouffe'da Antagonizma'nın Kökenleri Üzerine Bir Deneme⁵³

Dr. Melih Coşgun, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
melih_cosgun@hotmail.com

ÖZET

Marksist literatürde karşımıza çıkan sosyalist bir topluma varmak için tamamlanması gereken toplumsal aşamalar gibi Mouffe'da da siyasal olana ulaşmak için öncelikle antagonistik ve agonistik aşamalardan geçmek gerekmektedir. Genel bir ifade ile çatışmacı ve şiddet eğilimli bir ortamı anlamlandırmak için kullanılan antagonizma içerisinde barındırdığı karşıtlıklarla sorunlu bir alanı ifade etmektedir. Bu sorunlu alandan agonizmaya geçiş ve nihayetinde siyasal olana erişme çabası Mouffe'un temel tahayyülünü oluşturmaktadır. Hatta bu durumun toplumsal politik hayata kattığı dinamizmi, yine Karl Marx'ın sınıf mücadelelerini itici bir güç görmesi gibi, itici bir kuvvet olarak övgüye mazhar bulmaktadır. Çalışma bağlamında ise Post Marksist geleneğin sınırlarını belirlediği ve fakat zaman zaman Schmittyen bir tavrın da araç olarak kullanıldığı antagonizma, agonizma ve siyasal olana varma çabası, asıl olarak çatışmaların merkezinde yer alan temel sorunsalı cevaplama çabasıyla ilk ivmesini kazanmaktadır. Bu noktada çalışmanın temel amacı antagonizmanın ortaya çıkmasındaki nedenlere cevap aramaktır. Tarihsel sürecin belirlediği şartlar aynı zamanda çalışmanın kronolojik seyrini de belirlemektedir. Sınırların çizilmesi adına Chantal Mouffe özelinde eleştirel bir yaklaşım tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Agonizma, Antagonizma, Chantal Mouffe.

An Essay on The Origins of Antagonism in Chantal Mouffe

ABSTRACT

In order to reach a socialist society, which has to be completed in Marxist literature, such as social stages to be completed, it is necessary to pass through antagonistic and agonistic stages in order to reach the political one in Mouffe. It refers to a problematic area with antagonisms within the antagonism used to make sense of a confrontational and violent environment. The transition from this problem area to agonism and ultimately to reach the political one constitutes Mouffe's basic imagination. In fact, the dynamism that this situation brings to the social political life is praised as a driving force, as it sees Karl Marx's class struggle as a driving force. In the context of the study, the post-Marxist tradition determines the boundaries of the Marxist tradition, but from time to time the Schmittyen attitude is used as an instrument of antagonism, agonism, and the attempt to reach the political one, the main problem in the center of the conflict is to gain the first momentum in an effort to answer. At this point, the main purpose of the study is to seek answers to the causes of antagonism. The conditions determined by the historical process also determine the chronological course of the study. In order to draw the boundaries, a critical approach was chosen for Chantal Mouffe.

Keywords: Agonism, Antagonism, Chantal Mouffe.

⁵³ Bu makale, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı'nda tamamlanmış Doktora tezinden türetilmiş bir çalışmadır.

GİRİŞ

Çalışmada asıl olarak yanıtını vermeye çalışacağım temel soru antagonizmanın kökenlerinin nerede yattığı olacaktır. Diğer bir ifadeyle düşman ve çatışma kavramlarının hangi toplumsal-politik gerçeklikler ve gerekçeler minvalinde ortaya çıktığını Mouffe özelinde yanıtlama çabası sarf edilecektir. Bu bağlamda öncelikle Mouffe’un dikkatlerimizi çekmeye çalıştığı noktalardan ilki, bütün toplumsal nesnelliklerin eninde sonunda politik olduğu ve bu politik olanın toplumsal nesnelliğin kuruluşunu yöneten bir dışlamaya ihtiyaç duyduğudur (Mouffe, 2001: 32). Tam da bu noktada ilk olarak kurucu iktidarın kendisini meşru veya daha meşru kılma gayretinin önemli kilit taşlarından olan, bir “öteki”, “dışarı”, “diğeri” ile yola çıkma isteğini görmekteyiz. Bu bağlamda Derrida’nın “kurucu dışarısı” kavramsallaştırması kullanışlı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Derrida, yapısalcılık felsefi akımının karşıtlığında kendisini konumlandıran ve bilhassa yapısalcı metodolojinin öznenin önemini görmezden gelen diğer bir ifadeyle nesnel süreçlere atfedilen aşırı değer in özneyi değersizleştirmesini eleştirmektedir. Derrida, Deleuze, Guattari, Lyotard gibi düşünürlerin savunduğu post yapısalcı düşünceyi, Levi-Strauss, Ronald Barthes, Jacques Lacan, Yapısalcı Marksizm bağlamında Althusser gibi düşünürlerin savunuculuğu yaptığı yapısalcı felsefeden ayıran temel nitelik yapısalcı analiz karşıtlığında şekillenen yapı sökümlü yöntemi, öznenin yeniden olumlu anlamda konumlandırılmasıdır (Saygın, 2010: 9,10). Post yapısalcı bir seyrin belirlediği çalışmanın güzergahı modernitenin bütünlükçü tavrının eleştirisi üzerinde şekillenmektedir. Modern düşünce yapısının totaliter tavrı ve özgür görünmesine rağmen sınırlarının modernite tarafından belirlendiği modern birey temel eleştirimizin merkezinde yer almaktadır. Çalışmanın odak noktasının dağılmaması adına yapısalcılık – post yapısalcılık tartışmasına girilmeden, ana eksenin post yapısalcı ve post modern bir tavra sahip olduğu ve başlangıcında kurucu dışarısının antagonizmayı tetiklediği iddiamız çerçevesinde çalışmamıza devam edilecektir.

ANTAGONİZMA VE KÖKENLERİ

Chantal Mouffe’un düşün sisteminin merkezindeki, diğer bir ifadeyle fikirlerinin çıkış noktasındaki, anahtar kavram “antagonizma”dır. Bu kavram, nihayetinde “siyasal olana” kadar varacak uzun yolculuğun başlangıç noktasında yer almaktadır. Bu yolculuk esnasında pek çok zaman “agonizma” ivmesini de kullanan Mouffe, fikirlerini bu üç temel kavram üzerine inşa etmiştir. İş bu noktada Mouffe’u doğru anlayabilmenin ön koşulu bu üç kavramı ayrıntılı bir biçimde analiz etmekten geçmektedir. Bu ayrıntılı analiz aynı zamanda bize Mouffe’u eleştirirken daha uygun argümanları kullanma fırsatını sağlayacaktır.

Antagonizma, etimolojik açıdan ilk olarak Antik Yunan’da “antagonistes” biçiminde karşımıza çıkmaktadır (<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/antagonism>, 23.08.2016). “Birine karşı yarışmak” anlamını içeren kavram, güncel manada ise Fransızca olan “antagonisme” kavramından çevrilmiştir. Dilimizde; zıtlık, tezat, karşıtlık olarak anlam bulmuştur (TDK, 23.08.2016). Mouffe ise antagonizmayı öncelikle düşmanlar arasındaki bir mücadele olarak tanımlamakta (Mouffe, 2015: 27) ve bu mücadelenin şiddet içeren bir çatışma ortamına sürüklediğini belirtmektedir (Mouffe, 2013: 28).

Mouffe'un, antagonizmayı tanımlama çabası sürecinde, düşman kavramını tercih etmesi bir tesadüf değildir. Düşman ve hasım kavramsallaştırmalarının farklılığı üzerinden bir yorumlama içgüdüleriyle hareket etmiştir. Düşman kavramının içeriğine dair Schmitt'ten oldukça etkilendiğini söylemek mümkündür. Zira Bezci'nin de isabetli bir biçimde üzerinde durduğu gibi düşman, dost kavramının karşıtlığında şekillenmiştir. Dost ise pek çok batı dili kökeninde kan akrabalığına dayanan bir içeriğe sahipti. Diğer bir deyişle düşman, kan akrabalığı olmayı tanımlamak için kullanılmıştı (Bezci, 2006: 36). Mouffe'da ise düşmanı tam da genelde Almanların özelde ise Carl Schmitt'in üzerinde durduğu biçimde yani "bizden" olmayan anlamında karşımıza çıkmaktadır.

Düşman kavramına Mouffe'un antagonizmasında bilhassa zorbalığı, kaba kuvveti, şiddetli bir ayrışmayı teşvik ve temsil ettiği için pejoratif bir anlam yüklenmiştir. Mouffe, salt ve katıksız bir "biz"i bireyleri tek tipleştirdiği için dışlamakla birlikte, bu "biz" in belirlediği sınırların ardına itilmeye çalışılan "onlar"ı da bir yandan sahiplenmek istemektedir (Mouffe, 2001: 16). Tam da bu noktada Mouffe, antagonizmadaki düşman kavramı yerine şiddet içermeyen, ontolojik bir tehdit oluşturmayan ve antagonistik felsefeden ayrılıp agonistik düşüncenin bir parçası olan "hasım" kavramsallaştırmasını tercih etme eğilimindedir. Tarihsel sosyolojik açıdan bireylerin ve toplumların, mutlak suretle "biz" ve "onlar" dikotomisi üzerinden şekillendiğini görmekteyiz. Mouffe bu durumu kabul etmekle birlikte günümüz modern toplumlarında bu ayrışmaların toplumlara dinamizm kattığının da altını çizmektedir (Mouffe, 2013: 19). Fakat bu ayrışma şiddet içeren bir çatışma biçiminde değil bireylerin kendilerini ifade edebildikleri platformlarda şiddet içermeyen şekillerde olması gerektiğini belirtmektedir.

Kurgu içerisinde ana karakterin karşıtını oluşturan, kendi varlığını bu karşıtlık üzerinden şekillendiren, ona engel olmaya çalışan kişinin, muhalif kişi olarak tasvir edildiği antagonizma, aynı zamanda Marx'ta özellikle kapitalizm eleştirilerinde ezenler ve ezilenler arasındaki ilişki örneğinde olduğu üzere karşıtlık içerisinde üretmek anlamında da karşımıza çıkmaktadır (Göker, 2001: 240). Diğer yandan Zizek de antagonizmanın sadece iki veya daha fazla karşıtlığın değil birin dahi içerisinde ontolojik olarak var olduğu ile onun yansıması arasında antagonizmanın varlığına işaret etmektedir (Zizek, 2008: 35). Antagonizma kavramının genel olarak karşıtlığı sembolize ettiğini söylemekle birlikte Mouffe literatüründe; karşıtlıkları, karşılıklı mutabakata varma yöntemiyle çözme eğilimi bulunmayan, kendi varlığını karşısındakinin yok edilmesi için mücadeleye adan, şiddet kullanmaktan kendini sakınmayan "düşman" tanımı üzerinde şekillendiğini görmekteyiz. Bunlara ek olarak bu düşmanın çatışma üretme, çatışmayı sürdürme ve çatışmadan beslenme gibi kötü olarak nitelendirebileceğimiz özellikleri de ön plana çıkmaktadır. Genel hatlarıyla düşman ve çatışma argümanlarını içeren Mouffe'un antagonizması siyasal olana varmak için öncelikle agonizmaya dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu sürecin doğru ve sorunsuz ilerleyebilmesi için öncelikle antagonizmanın nedenleri, çözümleri ve çözüm yöntemleri üzerinde durmanın yararlı olacağı düşünülmektedir.

“Kurucu Dışarısı”

“Kurucu dışarısı”, toplumsal nesnelliğin üzerine inşa etmesi gerektiğine inanılan mutlak bir dışlama felsefesinin içermektedir (Mouffe, 2001: 32-33). Kavram ilk defa Henry Staten tarafından dile getirilmiştir (Staten, 1986), Derrida’nın ek, iz, farklılık kavramlarını bir arada betimlemek için kullanmıştır. Mouffe, herhangi bir kimliğin oluşturulmasının istisnasız her zaman en az bir farklılığın tesis edilmesi anlamına geldiğini belirtmiştir. Yine Derrida etkisiyle her kimliğin ilişkisel bir bağ ve düzeyde diğer bir anlamda dışarısını oluşturma çabası ve bir ötekini fark etme üzerine kurulmuştur. Aynı zamanda bu fark etme biçimi ve ilişki ağı siyasetin bu ikiliye her daim ihtiyaç duyması güdüsünü oluşturmıştır (Mouffe, 2015: 25). Bu dışlama sürecinin daha sonra biz/onlar ilişkisi üzerinden sadece farklılıkların oluşturulması ve kabul edilmesi halini alması ön görülürken, aynı zamanda dost/düşman ilişkisinin doğması ihtimalini de ortaya çıkarmıştır (Mouffe, 2015: 25-26).

Teorik olarak tasvir edilen kurucu dışarısının pratik bağlamda pek çok farklı coğrafyadan kurucu iktidarın meşruiyet arayışı sırasında kullanıldığını görmekteyiz. Modern Türkiye’nin oluşturulması sürecinde Cumhuriyetçi kadroların kurucu dışarısı olarak “İslam”ı karşıtlık konumuna yerleştirilmesi (Kahraman, 2009: 129-130), Fransız İhtilali’nin ardından yeni bir siyasi örgütlenme biçimi olarak ulus-devlet modelinin kurucu dışarısının “imparatorluk” fikri olduğu (Skocpol, 2004: 349-351) yine bu bağlamda karşımıza çıkmaktadır. Ekim Devrimi’nin ardından sosyalist kökenli yönetim kadrolarının kendi meşruiyet arayışlarını tabii olarak kapitalizmi kurucu dışarısı olarak ötekileştirerek tamamlaması (Moore, 2003: 584); Japonya örneğinde tecrübe edildiği biçimiyle toplumsal bir sınıfın da kurucu dışarısı olarak nitelendirilip dışlandığını da Meiji Restorasyonu döneminde güçlü bir toplumsal sınıf olan samurayların radikal bir şekilde yıpratıldığını da görmekteyiz (McNeill, 2004: 710-711).

Değinilen örneklerden de görüleceği üzere kurucu iktidar meşruiyet kazanma adına kendi karşıtlığına mutlak bir suretle kurucu dışarısını yerleştirmektedir. Bu dışlama biçimi öteki olarak nitelendirdiğimiz tarafın da kendine meşru veya gayrimeşru zemin arayışına girmeye başladığı andan itibaren çatışma ortamına neden olmaktadır. Antagonizmanın diğer bir ifadeyle farklı cenahların ve onların fikirlerinin çatışmasının nedenlerinin başında henüz iktidarın kuruluş aşamasında kullandığı bu araç, kurucu dışarısı, sistemin işleyişinin harekete geçmesinden itibaren etkin bir rol oynamaktadır. Kurucu dışarısının yanı sıra siyasal iktidarın karar verici tavrının belirlediği ve farklı bir dışlama ya da öteki oluşturma yöntemi olan ve nihayetinde bir yandan kendisinin merkezi konumunu ve erkini güçlendirirken diğer yandan çatışmayı körükleyecek olan dile yüklenen anlamdır.

“Dil-Oyunları”

Marksist felsefenin temel öğretilerinden olan alt yapı ilişkilerinin üst yapıyı doğrudan etkilediği fikrini (Marx, 2005) hapishanede geçirdiği senelerde yeniden yorumlayan ve bu konuda Marx ve Engels’in yanıldığını düşünen Gramsci, üst yapı organizasyonlarının da alt yapıyı doğrudan etkilediğini dile getirmiştir (Gramsci, 2012). Gramsci’nin açtığı bu yolu takip eden Althusser, bu görüşe ek olarak kullanılan araçlara dikkat çekmektedir. Devletin ideolojik ve baskıcı aygıtlarının devlet iktidarını elinde bulunduranlar tarafından yönlendirildiğini ve bu

üst iktidarın belirleyiciliğine vurgu yapmaktadır (Althusser, 2015). Üst iktidarın belirleyiciliği konusunda tam da bu noktada Schmitt'in 1940 yılında kaleme aldığı eserinden şu ifadelere yer vermek tamamlayıcı bir nitelik sunmaktadır: "Söz konusu olan bu belirleyici siyasal kavramlar ise, esas mesele bunları kimin yorumladığı, tanımladığı ve kullandığı; somut olarak barışın, silahsızlandırmanın, müdahalenin, kamusal düzenin, güvenliğin ne anlama geldiğine *kimin karar verdiği* meselesidir. İnsanlığın yasal ve tinsel yaşamının en önemli tecellilerinden biri, gerçek iktidara her kim sahipse onun kavramların ve kelimelerin içeriğini belirleyebildiği gerçeğidir. Sezar dil bilgisine de hâkimdir" (Mouffe, 2013: 102).

Aynı bahis üzerinden dile yüklenen anlamın belirleyicisi olarak güçlü bir iktidar fikri Koselleck'in Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatik Üzerine Araştırmalar eserinde tarihsel bir örnek ile karşımıza çıkmaktadır. Geç-ortaçağda kullanılmaya başlayan Almanca "bund" kavramı Luther'in çeviri faaliyetleri esnasında Eski Lahit'teki "berith" kavramına karşılık olarak tercüme edilmiştir. Kavram aslen dini olmakla birlikte tam da bu yüzden dönemin koşulları bağlamında politik bir biçim almıştır. Tanrı tarafından yapılabilecek bir anlaşma, birlik analımda kullanılan kavram netice olarak insanların bu konudaki tasarrufunu reddetmektedir. Bahsi geçen dönemde "bund" kavramı politik Protestanlığın imparatorluk hukukuna göre toplumsal siyasal dil kullanımından aforoz edildi. Günümüzde ise bu dini temelinden uzaklaşarak "Schmalkaldischer Bund" olarak dinsel reformların sonucunda kazanılan politik özerklikleri nitelendirmek için kullanılma biçimi karşımıza çıkmaktadır (Koselleck, 2013: 46-47).

Dile yüklenen anlamın içeriğine ilişkin Wittgenstein da günümüz rasyonel ilişkilerinin üzerinde şekillenen meşruluk anlayışının bir anlaşma (eilverstand) şeklinde değil de aksine tek sesli (einstimmung) bir biçimde ortak yaşama katılım yönetimiyle bir anlaşma tercih edildiğine işaret etmektedir (Mouffe, 2001: 24). Pitkin de bahsi geçen mevzu ile alakalı olarak genel olarak uzlaşmanın özel de ise bu tarz bir uzlaşmanın geçici, kısmi ve eğretiliğini vurgulamaktadır (Pitkin, 1992: 216). Eleştirilerini, Wittgenstein'in bu tespiti ve Pitkin'in uzlaşma tanımı üzerinden yoğunlaştıran Mouffe, bu tarz bir tek tipleştirmenin siyasal olana ulaşma konusunda ciddi sorunlar barındırdığını dile getirerek bahsi geçen mevzuda her iki düşünürü de desteklemektedir.

Bu bağlamda Wittgenstein'in "dil-oyunu" olarak adlandırdığı ve dil ile dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bir bütün (Wittgenstein, 1998: 15) şeklinde tanımladığı bu kavramı bilhassa "dil ile örüldüğü eylemler"e yön veren bir iktidarın içini doldurduğu bir hal aldığını görmekteyiz. İktidarın bu yön verme gücüne ilişkin Wittgenstein'in yanı sıra Foucault'nun "rasyonel" kavramının kapsamına ilişkin tartıştığı sayfalarda kavramın içeriğinden ziyade hangi anlamda kullanıldığına dikkat çekmek istemektedir. Foucault, iktidarın bu belirleme esnasındaki duruşu ve tavrının rasyonaliteyi nasıl biçimlendiği ilişkisi üzerinde durmuştur (Foucault, 2005: 27).

İktidarı elinde bulunduran üst gücün dilin içeriğine ilişkin kullandığı manipülatif hareket alanı, kendi ve kendinden olanlar için yönlendirilmiş anlamlar içermesi açısından diğerleri için bir dışlama doğurmaktadır. Kavramların anlamlarını ve içeriklerini belirleme içgüdüğü bahsi geçen kavramların kendilerinden olmayan ötekiler için içeriğinin boşaltılmaya çalışıldığı izlenimi oluşturabilir. Bu durum ise dili kullanarak tıpkı kurucu dışarısı konusunda

olduğu gibi bir ötekine ihtiyaç duyma ve onu oluşturma süreçlerini de beraberinden getirmektedir. Bu ise agonizmaya taşıyacak olan karşıt tarafın bir hasım değil de aksine antagonizmaya neden olacak ve hatta zaman ilerledikçe onu derinleştirecek ikinci bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Az önce Wittgenstein'in temas ettiği üzere dil üzerinde bir tek tipleşmenin yanı sıra onu kadar tehlike arz eden diğer bir husus ise Kant'ın evrensel ahlakı ve nihayetinde kozmopolitizm düşüncesidir.

“Evrenselcilik”

Kant'ın ahlak felsefesine ilişkin iki temel eserinden biri olan *Salt Aklın Eleştirisi* (1781) genel manada ontolojik bir kaygı içeren insan olarak neleri bilebiliriz sorusuna bir yanıt arama ve hem empirisizm hem de rasyonalizmi bir araya getirme çabası içerisindedir (Kant, 1993; West, 2008: 41-42). Ardından kesif bir biçimde ahlak metafiziği bahsini ele alan 1785 yılında *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* eserinde deneyden bağımsız bir biçimde ahlaksal akılcılığı geliştirme çabasını görmekteyiz (Kant, 2009). Evrensel ahlaka ilişkin çalışmaları arasında bir köprü olarak kullandığı 100 sayfayı aşmayan fakat yoğun bir yapıt olan bu kitabının ardından ilk olarak 1788 yılında kaleme aldığı *Pratik Akıl Eleştirisi*'nde ise pozitivizmi tanımlamadan ondan faydalanmanın yanı sıra evrensel olarak ahlaklı bir insan nasıl olabiliriz sorusunu araştırmıştır (Kant, 1999). Bunlara ek olarak Kant'ın düşünceleri henüz kendisi hayatta iken dahi eleştirilere maruz kalmaya başlamıştır. Sadece iyi niyete dayanan eylemlerin sonucunu düşünmeden onun sadece iyiye varan bir neticeye ulaşmasını beklemek bilhassa rasyoneller tarafından oldukça eleştirilmiştir. Hatta Hegel onun, kuramında gizli bir bencilliği sakladığı iddia etmiştir (West: 2008: 55-56).

Evrenselcilik diğer bir ifade ile kozmopolitizm fikri asıl olarak Antik Yunan geleneğinin Stoacılar bahsinde karşımıza çıkmaktadır. İnsan aklına yüklenen değer, mutluluk üzerine atılan nutuklar ve nihayetinde Kant ile temel kesişme noktası olarak dünya vatandaşlığı düşüncesi Stoacıların ana argümanları olmuştur (Cevizci, 2012: 147-155). Kant'ta ise dünya vatandaşlığı fikri, daimi barış düşüncesiyle ivme kazanmış ve birlikte ilerlemiştir. Evrenselcilik, toplumsal, siyasi, ekonomik vb. konularda genel geçer kabuller içeren, etik, ahlak ve hukuk gibi alanlarda ortak bir tavır takınması gereğine vurgu yapan ve hatta kavramlara ortak bir anlam yüklemeyi amaçlayan bir anlayış biçimidir (Hançerlioğlu, 2006: 102, Cevizci, 2005: 664). İş bu noktada Kant da ortak bir evrensel hukuk, evrensel ahlak ve evrensel etik'e sahip bir örgütlenme biçimine (örneğin cumhuriyetçilik gibi) yönelmesi bunlarında daimi bir barış ortamında dünya vatandaşlığıyla sürdürülmesini öngörmektedir (Kant, 1960: 18).

Kant'ın evrenselciliği diğer yandan, çalışma ile daha ilişki bir biçimde, insanları tek tipleştiren, yerel değerleri önemsizleştiren, bir manada ortak bir modern birey oluşturma çabasını içermektedir. Bu bağlamda, farklı kültürel öğelerin ahlak ve etik değerlerini, farklı toplumsal örüntülerin kendilerini ifade etme biçimlerini tek bir yapıda eritmeyi hedeflemektedir. Bu tarz bir evrenselcilik iddiasının farklı etnik, dini, dilsel gruplardan oluşan toplumlar için bir çatışma ortamı oluşturacağı tehdidi içerdiğini söyleyebiliriz. Zira Hardt ve Negri'nin üzerinde yoğun bir şekilde durduğu gibi demokrasinin içerisinde barındırdığı ortak düşünce çabası ancak bu tarz bir tek tipleştirmeden uzaklaşılarak aşılabılır. Bu yeni düşünce biçimini ise “çokluk” ile ifade etmektedirler. Çokluk; bir çoğunluk ve çoğulculuk değildir,

aksine toplumsal üretime katılan tüm figürlerden meydana gelir ve tümünden ayrı ayrı beslenir. Toplumsal farkları bünyesine alır ve onları korur, herhangi bir değişime ve dönüşüme uğratmadan. Bu da ona açık ve kapsayıcı bir görünüm kazandırır. Çokluğun elindeki en önemli argüman ise iletişim ağlarında kurduğu başarıdır. Yukarıdan aşağıya doğru bir örgütlenme modeli izlemeden doğrudan iletişime geçerek birlikteliği sağlamaktadır. Demokrasinin temsil, çoğunluk, egemenlik gibi kavramlarını dışlayıp her bir düşüncenin ayrı ayrı dile getirilmesini talep etmektedir ve bunu herhangi bir egemene devretmeden. Ezcümle, “çokluk” bir demokrasi, çoğulculuk, egemenlik sembolü değildir aksine esnek örgütlenme, ortak iletişim ağları, ortak karardan ziyade bireylerin tek tek kararını içermektedir (Hardt ve Negri, 2004).

Hardt ve Negri’nin çokluk fikrinin ütöpik yanının farkında olup, evrenselciliğin içerisinde barındırdığı çatışma tehdidinin sonlandırılmasında alternatif bir güzergah olmaktan ziyade post-modern bir düşünce sistematığı olduğunun altını çizmek gerekir. Diğer yandan kozmopolitik bir düşüncenin dünya ölçeğindeki iktidar tavrı tabii olarak bir mega iktidarı ortaya çıkarma ihtiyacını hasıl kılar. Tıpkı ülke yönetiminde bir iktidarın kaçınılmaz ve muktedir varlığı gibi, evrensel değerlerin korunması için de aynı büyüklükte bir evrensel güç gerekir. Yapmak istediğimiz vurgu kurucu iktidar örneğinde olduğu gibi bu evrensel değerlerin oluşturulmasında bir takım değerler kurucu iktidarın dışarısında konumlandırılacaktır. Bu durum ise daha büyük ölçekli çatışma ortamlarının oluşmasına neden olacaktır.

“Demokrasi”

Antagonizmanın kökenlerine ilişkin “kurucu dışarısı”, “dil-oyunları” ve “evrenselcilik” fikrinin yanı sıra son olarak bizzat demokrasinin de bir çatışma ortamına (antagonizmaya) neden olduğunu savunacağız. Bu bağlamda hareket noktamız Raymond Aron’un demokrasi hususundaki “bir anlamda oligarşik olmayan bir düzen oluşturmak imkânsızdır” (Aron, 2011: 134) söylemi olacaktır. Dahl’ın demokrasinin unsurlarını açıkladığı eserinde temel nitelikler arasında yer alan herkesin yönetimde eşit söz sahibi olması düşüncesi bulunmaktadır (Dahl, 2010: 50-52). Fakat gerek Pareto gerekse Mosca’nın sıkça eleştirdiği üzere demokrasi bir takım elitlerin yani oligarşik bir eğilimin elleri arasında yer değiştirmektedir (Örs, 2010: 493). Bu durum bir yandan demokrasiye olan güveni azaltmakta diğer yandan ise kendilerini demokratik alanda ifade edemeyenlerin şiddete barındıran başka yöntemlere başvurmaya itmektedir. Ranciere’in de uyardığı gibi terör, demokratik devrimin özüne içkin bir zorunluluktur (Ranciere, 2015: 20).

Mouffe’un altını çizdiği üzere demokratik düşünce bize her zaman “biz”-“onlar” diğer bir ifadeyle halka ait olan ve onun dışındakiler ayrımı üzerine kurulur. Liberal demokrasinin bu tavrı aynı zamanda kimsenin dokunamayacağı özgürlüğün halk egemenliğine sınır koymanın en meşru yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum demokrasiyi sınırlandırmanın diğer bir şekli olarak karşımıza çıkar (Mouffe, 2001: 16). Demokrasinin liberal eğilimce bu denli sınırlandırılması yani halk egemenliğini daraltması biraz önce değindiğimiz kimi kitlelerin yönetimden uzaklaştırılması anlamına gelmektedir; halka ait olan ve onun dışındakiler. Buna ek olarak, demokrasi gücünü kendinden alan ve bu devrim sayesinde yönetime ihtiyaç duymayan bir sistem olarak tasarlanmıştır. Fakat demokrasinin bu yönetilemez tavrı bizzat

hükümetlerce yönetime muhtaç olduğu gerçeğinin mebzul bir kanıtı (Ranciere, 2015: 15) olarak yorumlanmış ve mütemadiyen dış müdahalelere maruz kalmıştır.

SONUÇ YERİNE

“Kurucu dışarı”, “Dil-oyunları”, “Evrenselcilik” ve “Demokrasi” uygulamalarının bir çatışma tahayyülü olarak antagonizmaların temel nedenleri arasında yer aldığının altını çizmek gerekir. Bu argümanların toplumları ve/veya devletleri merkezde yer alan “biz” ve bu bizin kendilerini meşru kılma çabalarının aracı olarak bir “onlar” oluşturma ihtiyacına binaen ürettiklerini iddia ediyorum. Bu sonuca varırken de asıl olarak modernitenin bütünlükçü tavrını merkeze yerleştirmekteyim. Bu kavramların aktüel kullanımlarının ve birer araca dönüşmelerinin modernite ile mümkün olduğunu düşünmekteyim. Bunun sonucu olarak da öteki olarak nitelendirilenlerin kendilerini ifade etme biçimlerinin farklılaştıklarını ve bu farklılaşmanın çatışmaya neden olduğu görülmektedir. Kavramların nasıl kullanılacağına “iktidar” tarafından kendi varlığını korumaya yönelik güdüsü ve buna ek olarak evrenselciliğin modernite tarafından belirlenmiş genel kurallar biçiminde şekillenmesi yine çatışmaların körüklenmesine neden olmaktadır. Demokratik yöntemlerin ilk bakışta birer uzlaşma aracı olarak nitelendirilmesinin yanı sıra modernleşme ile ortaya çıkan yeni toplumsal/siyasal/ekonomik ve dini sistemin sürekliliğinin sağlanması için oldukça kullanışlı bir enstrüman tanımlamasını da yabana atamamak gerektiğini düşünmekteyim.

KAYNAKLAR

- Althusser, L. (2015), “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları”, (Çev. A. Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Aron, R. (2011), “Demokrasi ve Totalitarizm”, (Çev. V. Hatay), Kadim Yayınları, Ankara.
- Bezci, B. (2006), “Carl Schmitt’in Politik Felsefesi, Modern Devletin Müdafaası”, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cevizci A. (2005), “Felsefe Sözlüğü”, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2012), “Felsefe Tarihi”, Say Yayınları, İstanbul.
- Dahl, R. (2010), “Demokrasi Üzerine”, (Çev. B. Kadioğlu), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Foucault, M. (2005), “Özne ve İktidar”, (Çev. I. Ergüden, O. Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Göker, E. (2001), “Durkheim’in Sol Eli: Pierre Boudieu’nün Muhalefeti”, Praksis, 3. Sayı, Sosyal Bilimlerde Yöntem, ss. 228-251.
- Gramsci, A. (2012), ”Hapishane Defterleri Cilt I”, (Çev. E. Ekici), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (2006), “Felsefe Sözlüğü”, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hardt, M., A. Negri (2004), “Çokluk, İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi”, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/antagonism> (Erişim Tarihi, 23.08.2016).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=17398 (Erişim Tarihi, 23.08.2016).
- Kahraman, H. B. (2009), “Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 3, Modernleşme ve Batılılaşma, (Ed. T. Bora, M. Gültekinil), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kant, I. (1960), “Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme”, (Çev. Y. Abadan, S. L. Meray), Ajans Türk Matbaası, Ankara.
- Kant, I. (1993), “Arı Usun Eleştirisi”, (Çev. A. Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul.
- Kant, I. (1999), “Pratik Aklın Eleştirisi”, (Çev. I. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Kant, I. (2009), “Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi”, (Çev. I. Kuçuradi), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Koselleck, R. (2013), “Kavramlar Tarihi, Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatigi Üzerine Araştırmalar”, (Çev. A. Dirim), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. (2005), “Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı”, (Çev. S. Belli), Sol Yayınları, Ankara.
- McNeill, W. H. (2004), “Dünya Tarihi”, (Çev. A. Şenel), İmge Kitabevi, Ankara.
- Moore, B. Jr. (2003), “Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soyulun ve Köylünün Rolü”, (Çev. Ş. Tekeli, A. Şenel), İmge Kitabevi, Ankara.
- Mouffe, C. (2001), “Demokratik Paradoks”, (Çev. A. C. Aşkın), Epos Yayınları, Ankara.
- Mouffe, C. (2013), “Siyasal Üzerine”, (Çev. M. Ratip), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mouffe, C. (2015), “Dünyayı Politik Düşünmek Agonistik Felsefe”, (Çev. M. Bozluolcay), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Örs, H. B. (2010), “Faşizm Modernitenin Karanlık Yüzü”, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, (Ed. H. B. Örs), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Pitkin, H. F. (1992), “Wittgenstein and Justice”, Berkeley.
- Ranciere, J. (2015), “Demokrasi Nefreti”, (Çev. U. Özmakas), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Saygın, T. (2010), “Yapısalcılıktan Postyapısalcılığa”, Postyapısalcılık (Ed. A. Öztürk), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Skocpol, T. (2004), “Devletler ve Toplumsal Devrimler, Fransa, Rusya ve Çin’in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi”, (Çev. S. E. Türközü), İmge Kitabevi, Ankara.

Staten, H. (1986), "Wittgenstein and Derrida", University of Nebreska Press, Nebreska.

West, D. (2008), "Kıta Avrupası Felsefesine Giriş, Rousseau, Kant ve Hegel'den Foucault ve Derrida'ya", (Çev. A. Cevizci), Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

Wittgenstein, L. (1998), "Felsefi Soruşturmlar", (Çev. D. Kanıt), Küyerel Yayınları, İstanbul.

Zizek, S. (2008), "Paralaks", (Çev. S. Gürses), Encore Yayınları, İstanbul.

Tarihsel Perspektif Çerçevesinde Türk-Rus İlişkileri (1990-2019)

Berk Kale, Girne Amerikan Üniversitesi
berk.kale87@gmail.com

ÖZET

Türkiye 1990'lı yılların başında SSCB'nin yıkılmasıyla bölge ülkelerine olan ilgisini artırmıştır. Özellikle Kafkasya başta olmak üzere Asya bölgesindeki ülkeler ile ticari, ekonomik ve askeri ilişki kurmak konusunda avantaj elde etmiştir. 1991-2000 yılları arasında Türkiye'nin bölgedeki vizyonu daha çok ABD'nin Avrasya bölgesindeki politikalarıyla paralellik göstermiştir. Bu yıllarda ABD ile birlikte hareket eden Türkiye'nin politikaları genelde Rusya ile rekabet içeren bir özellik taşımıştır. 2002 yılında AK Parti iktidarı ile birlikte Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkileri rekabetten işbirliğine dönüşmüştür. Bu dönemde Putin ve Erdoğan arasındaki yakın dostluk iki ülke arasındaki rekabet ortamını karşılıklı fayda ölçüsünde işbirliğine dönüştürmüştür. 24 Kasım 2015 de yaşanan uçak kriziyle bozulan Türk Rus ilişkileri sonra 29 Haziran 2016'da normalleşmeyle birlikte yeniden başlamıştır. Çalışmamızda Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler soğuk savaş öncesinden günümüze kadar ki tarihsel süreçte ele alınarak, bu ilişkilerin gelecekteki seyrine ve ABD - Rusya arasında yaşanan global güç olma çekişmesinde Türkiye'nin stratejisine ilişkin öngörülerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Rusya İlişkileri (1990-2019), ABD-Türkiye-Rusya ve Suriye Krizi.

Turkish-Russian Relations (1990-2019) in The Framework of Historical Perspective

ABSTRACT

Turkey has increased its interest in the Eurasian Region since the beginning of the 1990s when the USSR collapsed. It has gained an advantage in establishing commercial and military relations with countries in the Asian Region, especially in the Caucasus. Between 1991-2000, Turkey's vision on the region showed parallelism more US policy in Eurasia. During these years, Turkey's policy was moving along with US generally and had a feature that competing with Russia. In 2002, with the coming of Ak Party in power, Turkey's relations with Russia were transmitted into cooperation from competition. Also, in this period with the effect of close friendship between Putin and Erdoğan, this cooperation was transformed into getting mutually opportunity from competitive environment between two countries. Turkish Russian relations were deteriorated by the airplane crisis that took place on November 24, 2015 then normalization resumed on 29 June 2016. In our study, relations between Turkey and Russia will be discussed from onset of the cold war to our present day by considering historical perspective as well as looking at the situations of these relations in the future. Moreover, In the struggle to become a global power between US and Russia, predictions will be presented regarding with Turkey's strategy.

Keywords: Turkey-Russia Relations (1990-2019), USA-Turkey-Russia and Syrian Crisis.

GİRİŞ

Türkiye-Rusya ilişkileri tarihsel olarak her ne kadar rekabet ve düşmanlık içerse de genel olarak ilişkiler siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal olarak yukarı eğilimli artarak her iki ülkenin çıkarları doğrultusunda devam etmektedir. Fikir ayrılıkları bazı meseleler üzerinde devam etse de, siyasi gerilimlerin ekonomik çıkarları zedelemesine iki ülke de izin vermemektedir.

Özellikle 2002 yılında AK Parti iktidarı ile birlikte Rusya ile olan ilişkiler rekabetten işbirliğine dönüşmüştür. Bu dönemde Putin ve Erdoğan arasındaki yakın dostluk iki ülke arasındaki rekabet ortamını karşılıklı fayda ölçüsünde işbirliğine dönüştürmüştür. 24 Kasım 2015 de yaşanan uçak kriziyle bozulan Türk-Rus ilişkileri daha sonra 29 Haziran 2016'da normalleşme süreci ile yeniden başlamıştır.

Ortadoğu meselesinde özellikle 2011 yılında Arap Baharı denilen Mısır ve Tunus ayaklanmalarının Suriye'ye sıçraması ile Türkiye dış politikasında ABD ve Rusya ile ilişkilerinde zaman zaman sorunlar yaşamaktadır çünkü bölgede bu iki devletin global güç olma çekişmesi devam etmektedir. Türkiye-ABD-Rusya ülkelerinin tutumları bölgedeki güç dengeleri açısından çok önemlidir. Rusya ve Türkiye Suriye'deki Esad yönetimine karşı önceleri fikir ayrılığı yaşamış olsalar da iki ülkenin arasındaki sıcak temasları bozmamak adına bazı konularda fikir birliği yapmışlardır. Örneğin Astana görüşmeleri, Rusya, Türkiye ve İran'ın garantörlüğünde Suriye'de ateşkes rejimini kontrol etmek amacıyla ortak güvenlik denetim mekanizması kuracaklarına dair verdikleri taahhütler vardır. Ortadoğu bölgesinde merkez güç olma yolunda ilerleyen Rusya ve Türkiye çıkarları uyduğu takdirde önemli hedefler elde edeceklerdir. Çok değişkenli bir küresel sistemin hâkim olmaya başladığı bu dönemde devletlerin, uluslararası örgütlerden bağımsız olarak güvenlik sorunlarını çözmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye hem Doğu hem de Batı ile ilişkilerini güçlendirerek sürdürmektedir. Bölgesel bir aktör olarak Türkiye, Doğu-Batı arasında bir dengeleme politikası kurarak, başta ulusal güvenliği olmak üzere (bölgesindeki, terör unsurlarıyla rekabet ederek PKK-YPG-PYD-DEAS gibi) ve diğer birçok çıkarları için pragmatik bir anlayışı içeren güvenlik algılamalarını tercih etmektedir.

Gelecekte Rusya ile Türkiye'nin daha yakın ve sağlam bir ilişkide olacağını öngörebiliriz. Rus ve Türk halkının uzun süredir komşu olmaları, bölgesel yakınlık, ticari işbirliği, turizm sektörünün gelişmesi sonucu kültürel yakınlaşma ve enerji anlaşmaları, askerî anlaşmaların yoğunlaşarak devam etmesi, Rusya ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ileriye dönük ilişkilerinin pozitif olacağına yönelik bir işarettir. Rusya ve Türkiye yakın gelecekte kendi para birimleriyle doğrudan ticaret yapmayı amaçlamaktadırlar. Türkiye eski alışkanlıklarını da belli ölçüde koruyarak yeni gelişmelere de kucak açmaktadır.

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ÇERÇEVESİ

Soğuk Savaş Öncesi Türkiye - Rusya İlişkileri

Türkiye ve Rusya sahip oldukları ekonomik, politik, tarihi ve kültürel ağırlıklarıyla karşılıklı ilişkilerinin 500 yılı aşkın geçmişinde hem birbirlerini, hem de ilişkide oldukları ülke ve halkları etkilemişlerdir. Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler günümüzde ulaştığı bu seviyeye birçok değişik merhalelerden geçerek, inişli-çıkışlı bir seyir izleyerek ulaşmıştır (Özbay,2011;38).

Rusya'nın gelişip uluslararası sistemde söz sahibi olmasından itibaren iki ülke arasındaki gerilimler de başlamıştır. İki yayılmacı imparatorluğun çıkarları ve yayılma alanları Karadeniz, Kafkaslar, Orta Asya ve Balkanlar ile kesişmeye başlamış ve sürtüşmeler baş göstermiştir. Bir de buna herkesin bildiği Rusya İmparatorluğu'nun “sıcak denizlere inme isteği” de eklenince iki ülke arasındaki savaş kaçınılmaz olmuştur. Bu yüzden Osmanlı'nın tarihte en çok savaştığı ülke Rusya'dır (Turan,2010;44-46).

17.yüzyılın son çeyreği ile 18.yüzyılın ilk çeyreği Karadeniz ve Çanakkale Boğazı her iki devlet için temel konu olmuştur. Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası, 1878'de imzalanan Berlin Kongresi, Karadeniz'in güvenliği konusunda güvence oluştursa da Rus donanmasının hareketini kısıtlamıştır.

Sonrasındaki gelişmelere bakıldığında her iki imparatorluğun sonu olmuştur. Osmanlı-Çarlık ilişkileri Ekim 1917 devrimi ile yönetimi devralan idarecilerin Rusya'nın savaştan çekilmesi neticesinde imzaladıkları Brest-Litovsk antlaşması ile yeni bir süreç Rusya Federasyonu adına Lenin ve Türkiye Cumhuriyeti adına Mustafa Kemal ile devam etmiştir (Türk Tarih Kurumu,Kurat,1992;139-145).

İki ülke arasındaki bu çok savaşlı yıllardan sonra Rusya'da Bolşevik ihtilali ile ilişkiler yumuşama dönemine girmiştir. Özellikle 1920'li yıllarda ikili ilişkiler büyük bir gelişme göstermiş ve saldırmazlık anlaşmaları dahi imzalanmıştır. İki dünya savaşı arası bu dönemde iki ülke de kendi iç meselelerine odaklanmak zorunda kalmış, bu nedenle birbirleriyle çatışma yaşamamaya özen göstermişlerdir (Turan,2010;46).

Türk-Sovyet yakınlaşması ilk olarak Ankara hükümetinin meşruiyetinin kabulü ile başlamıştır. Moskova ve Kars antlaşmaları ile sınırlar belirlenmiştir. Savaş sırasında Moskova'nın bağımsızlık mücadelesi için Mustafa Kemal Atatürk idaresindeki orduya silah ve ekonomik yardım yapması Moskova'nın stratejik bir hamlesi olarak görülmesi gerekmektedir. 1930'larda Lozan Antlaşması ile belirlenen Boğazlar meselesi sıkıntılı olmakla beraber Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin savaş gemilerinin geçişinin sınırlandırılması ortaklaştıkları bir konu olmuştur (Büyükkıncı,2004;685-716).

Yine bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk, İsmet Paşa'yı Sovyetlere göndermiş Sovyet kalkınma hamlesinden etkilenerek 1933'teki 5 yıllık kalkınma planını hazırlamışlardır. Sovyetlerin katkısı ile sanayi alanında atılımlar başlıyor ve Şişecam, kâğıt fabrikaları, tekstil ile Keçiözümlü Kükürt tesisi kurulmuştur. Sovyetlerle olan münasebetlerden dolayı çok fazla fabrika

sahibi olunmuş ve bu münasebetler İnönü'den sonra Demirel ile de devam etmiştir. İkinci büyük sanayileşme atılımı olmuş Aliğa Rafineri, Bandırma Asit-Bor, Seydişehir Alüminyum, İskenderun Demir-Çelik Sovyet finansmanı teknolojisi ile kurulmuştur (Özdemir,2018;253-257).

II. Dünya Savaşı süreci içerisinde ise Sovyet tarafının Türk-SSCB ile 1925 Dostluk Antlaşmasını uzatmak istemediğini söylemesi ve Doğu Anadolu ile Boğazları Türk hükümetinden istemesi ilişkilerin gerilemesine neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Sovyet tehdidine karşı ABD ile giriştiği ittifak (Batı Bloğunda yer alması) 12 Eylül Askeri darbeye kadar devam etmiştir. Bu aşamadan sonra Türkiye Cumhuriyeti, ABD ile SSCB arasında bir denge politikası uygulamıştır (Büyükkakıncı,2004;700-716).

Bununla beraber uluslararası ilişkilerdeki bazı gelişmeler iki ülke ilişkilerinde iş birliğinin de olduğu dönemlere olanak sağlamıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1923-1936 yılları arası dönemde Türkiye ile Sovyetler Birliği ilişkileri oldukça yakınlaşarak devam etmiş, 1960 ve 1970'li yıllarda da Türkiye'nin Batı'yla özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile yaşadığı Kıbrıs Sorunu ve Jüpiter Füze Krizi'nin etkisiyle bir ivme kazanmış, yine bu dönemde Türkiye Sovyet yardımlarıyla sanayi alanında büyük gelişme kaydetmiştir. Dönemsel yakınlaşmaların uzun soluklu olmayışının ana nedeni ise iki ülkenin özellikle Türkiye'nin uluslararası konjoktüre göre bir reaksiyon ürettiğinin göstergesidir (Seta,2009;4).

Soğuk Savaş Sonrası Türk-Rus İlişkileri (1990-2002)

Çift kutuplu sistemin (ABD-Sovyetler Birliği) yani Soğuk Savaş döneminin sona ermesi uluslararası ilişkilerde çok boyutlu, dinamik bir sürecin başlamasına yol açarken; Türkiye ve Rusya arasında “gergin” ve “mesafeli” ilişkiler, giderek daha ılımlı, karşılıklı güvene dayalı, dengeli ve daha dinamik ilişkilere bırakmaya başlamıştır (Topsakal,2016;42)

1992-93 yıllarında taraflar arasında bir dizi ziyaretler gerçekleşmiş ve iki ülke birbirini “dost devlet” olarak tanımlamıştır. Buna rağmen taraflar tedbirli olarak birbirlerine yaklaşım göstermektedir. Bu dönemde göze çarpan en temek çelişki bir yandan Avrasya üzerinden rekabet edilirken diğer yandan gelişen ekonomik ilişkiler ile zorunlu olarak kontrollü rekabet halinin olmasıdır.

Bu dönemde yaşanan Dağlık Karabağ sorunu ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'ı desteklemek istemesine, Rusya Federasyonu'nun üçüncü dünya savaşının çıkmasına yönelik tehdidi ile karşılık gelmiştir ve ardından 1994-1996 yılları arası Rusya Federasyonu'nun Çeçenlerle olan mücadelesinde Ankara'nın Çeçenlere destek vermesine karşı, Rusya'da Kürt kartını öne sürmüştür (Yılmaz ve Yakşı,2016;32-35).

1991 yılında Turgut Özal'ın Moskova ziyaretinde “Dostluk, komşuluk ve işbirliği Antlaşmasını” imzalaması ile Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Transkafkasya ve Orta Asya devletleri ile ilişki kurmasına olumlu yaklaşmıştır. Fakat sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin dil, din ve kültür Birlikteliği (milliyetçi bir dil) ile Orta Asya ülkelerine yönelik politika üretmesi Rusya ile ilişkilerin gerilemesine neden olmuştur (Sapmaz,2008;267-

269).

Özellikle, iki ülke arasındaki krizi derinleştiren ve çatışmayı arttıran faktörlerden birisi de Türk tarafının Türki Cumhuriyetlerini de içine alan beyanlarıdır. 1992 Şubat'ında T.C Başbakanı Süleyman Demirel'in "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Büyük Türk Dünyası" söylemi ve T.C Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "Gelecek yüzyılın Türklerin yüzyılı olduğunu" söylemesi Rusya Federasyonu ile gergin devam eden ilişkileri daha da gergin hale getirmiştir (Sönmezoğlu,2006;691-694). Bunun üzerine Avrasya bölgesinde aktif politika izlemek isteyen Türkiye Cumhuriyeti'nin bu tavrına karşılık Rusya Federasyonu bunu bir tehdit olarak algılamıştır (Çelikpala,2015;122-124). Bunun sonucu olarak Rusya Federasyonu'un "yakın çevre" doktrini ile Türkiye Cumhuriyeti bu bölgenin dışında tutulmak istenmiştir (Sapmaz,2008;269). Bu dönemde diğer bir kriz konusu ise Rusya Federasyonu'nun Rum yönetimine S-300 füzelerini satması ve İran ile stratejik işbirliğine girmesi Türkiye Cumhuriyeti açısından kaygı verici ve dikkatle izlenmesine neden olmuştur (Sönmezoğlu,2006;694).

Bu olumsuz havaya rağmen iki ülke de özellikle Putin ile başlayan süreçte ekonomik ve siyasi ilişkilerini rekabetten işbirliğine çekmeyi başararak, (İsmayıl ve Aliyev,2016;189-190) ticari ve ekonomik anlaşmalar siyasi ve güvenlik konularının da şekillenmesine neden olmuştur (Çelikpala,2015;124).

Değişimin hızı ve yönü Karadeniz Havzasında gerçekleşmektedir. Bu süreçte Rusya Federasyonu, zengin ham madde ve enerji kaynaklarını sanayisine harcarken tüketim mallarını göz ardı etmiştir. Bu alanda Türkiye Cumhuriyeti yeterli tüketim mallarına yönelik kaynağa sahipken ham madde ve enerji kaynakları noktasında yeterli kaynağa sahip değildir. Karadeniz Havzasında bu çelişkinin derinleşmesi bu alandaki devletleri ekonomik işbirliğine zemin hazırlamıştır. Karadeniz'de oluşan denge blok siyasetini bitirmiş artık güvenlik siyasetini zorunlu kılmıştır (Özarslan,2012;135-138).

Rusya Federasyonu'nun daha önce SSCB ile Türkiye Cumhuriyeti arasında yapılmış olan anlaşmalardan kaynaklanan sorumluluklar ve yükümlülüklerini kabul ettiğini beyan etmesi devamında ilişkilerin gelişiminde katkısı olduğu görülmektedir. Ayrıca, İki ülke arasında ekonomik birlikteliğin kontrolü amacıyla 14 Mayıs 1992 tarihinde Karma Ekonomik Komisyonu Kurulmuş ve enerji, sanayi, teknoloji, inşaat, ulaştırma gibi konularda faaliyet gösteren ortak çalışma grubu ile faaliyetin sürekliliğini esas alan çalışmalar yapmışlar, Varşova Paketi'nin çökmesi ile SSCB'nin dağılması iki kutuplu dünya düzenini ortadan kaldırarak Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur.

Kısaca 1992-1997 arası dönemlerine ait verilerde Türkiye Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu'na yönelik ihracatının %367 arttığı buna karşın Rusya Federasyonu'ndan yapılan ithalatın da %97 oranında artması iki ülke arasındaki ekonomik ilişki düzeyinin ne derece pozitif anlamda yükseldiğini göstermektedir (Kolobov ve diğerleri,2006;15-18).

Ekonomi ve ticaret konusunda ilişkiler politik ilişkilerin karşısında yukarı yönlü eğilim göstermiştir. Politik ilişkilerde şüphe ve rekabet kaynaklı geri duruş ilişkilerin

lokomotifi haline gelen ticari ilişkilerin gölgesinde kalmıştır. 1999 Aralık ayında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit' in Rusya Federasyonu ziyaretinde Çeçen konusunda bu mesele “Rusya Federasyonu’nun iç meselesidir” açıklaması politik ilişkilerin kriz kaynağı olanı etnik kartının da ortadan kalmasına neden olmuştur (Özbay,2011:39-40).

SSCB’nin dağılması ile çok fazla ortak noktası bulunan Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan’la kurulacak ilişkiler Türkiye Cumhuriyeti’nde heyecan yaratmıştır. Bunun nedeni Orta Asya ve Hazar Havzası çevresindeki enerji kaynaklarının uluslararası enerji pazarlarına nakli ile ilgili stratejik ilişkilerin gelişecek olmasıdır (Özkan,2010;17-19).

2002 SONRASI AK PARTİ DÖNEMİ TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

2000’li yıllarda Türkiye Cumhuriyeti’nin Rusya Federasyonu ile stratejik ortaklık ve işbirliğinin yapılması gerektiğini savunan “Avrasyacılık” akımı güçlenmiştir. 2002 yılında Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Org. Tuncer Kılınç’ın Türkiye Cumhuriyeti’nin Batı’ya karşı Rusya Federasyonu ve İran’la ittifak kurma önerisi “Avrasyacılık” konusunda devletin tepesinden en net çıkış olarak görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde asla görülemeyecek ilişki ve işbirliği içinde olan iki devlet siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda birliktelik kurmuşlardır (Aktürk, 2013;55-60).

Her iki ülkenin bölgesel ve küresel ölçekte uyguladıkları politika değişikliği vizelerin kaldırılmasından, turizm konusundaki birlikteliğe, ekonomiden, askeri ihale ve teknoloji paylaşımı, nükleer tesis çalışmalarına varan bir dizi konulara olumlu etki yaratmıştır. Türkiye Cumhuriyeti perspektifinden bakıldığında çok boyutlu dış politika yönelimi Rusya Federasyonu ile ilişkilerin yukarı doğru hareketlenmesini sağladığını söylememiz yanlış olmaz (Bilge Adamları Kurulu,2013;9).

2003 yılında ABD’nin Irak’a müdahalesi ile yaşanan gelişmeler, 1 Mart tezkeresinin reddi ve Rusya Federasyonu’nun BM Güvenlik Konseyi’nde şerhi ABD’nin Karadeniz ölçeğinde her iki devleti de olumsuz etkileyecek davranışı uluslararası siyasal sistemde Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti’nin yaklaşmasına zemin hazırlamıştır. AKP’nin dış politika yapımcılarının söylemleri doğrultusunda çok bu boyutluluk süreci ticaret devleti anlayışının da hâkim olmasına neden olmuştur. Rusya Federasyonu’nun bölgesel dengeleri gözeterek yürüttüğü ticari ve ekonomik ilişkileri taraflar açısından güvenlik ve işbirliğinin gelişmesine katkı sunmuştur (Çelikkpala,2018;130-131).

1 Mart tezkeresinin reddi ile Rusya Federasyonu’nun Türkiye Cumhuriyeti’ne bakışı değişmiş bağımsız karar alabilen siyasi iradesini kullanabilen güçlü bir ülke olarak görmelerini sağlamıştır. Rusya Federasyonu’na göre Türkiye Cumhuriyeti artık Batı’nın çizdiği çerçeveden taşmış klasik anlamdaki ABD müttefikliği algısını kırmıştır (Özbay,2011;57-58).

2004 yılında 32 yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti’ni ziyaret eden ilk Rusya Federasyonu başkanı olma sıfatını Putin kazanmıştır. Bu ziyaret iki ülke arasında dostluğun geliştirilmesi ve çok boyutlu ortaklık deklarasyonu ile sonuçlandırılmıştır (Demir,2014;188).

Ayrıca, İki ülkenin dış politikadaki davranış biçimlerinin değişikliği karşılıklı destek biçimini almıştır. Şöyle ki; Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti'nin hem AB hem de BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğini, Türkiye Cumhuriyeti ise Rusya Federasyonu'nun İslam Konferansı ve Dünya Ticaret Örgütü üyeliğini desteklemişler ve ABD'nin İran ile Suriye politikalarına ortak tavır almışlardır. Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasında üst düzey temas ve karşılıklı ziyaret sonrasında pek çok alanda anlaşmaların yapılmasına zemin hazırlanmıştır. Tarafların rekabeti öne çıkarmadan “çok boyutlu ortaklık” konusunda tam bir mutabakatla hareket ettikleri görülmektedir (Özer,2012;96-97).

Suriye meselesinde her ne kadar Rusya'nın PYD/YPG ile sürdürdüğü ilişkilerin geleceği noktasında görüş ayrılıkları devam etse de Türkiye ve Rusya İran ile birlikte belli bir anlayış birliği sağlayarak Fırat Kalkanı hareketine başlamış olması ve Astana görüşmelerine bu iki ülkeyle birlikte ortak hareket etmesi bu bakımdan oldukça önemli gelişmelerdir (Bilge Adamlar Kurulu,2013;8-9).

24 Kasım 2015 tarihinde bir Rus savaş uçağının (Su-24) Suriye sınırındaki rejim muhaliflerinin konuşlandığı mevzileri bombalarken Türkiye'nin sınırlarını ihlal etmesi ve yapılan uyarılara rağmen ihlaline devam etmesi sonucu Türk jetleri tarafından vurularak düşürülmesi ise Ukrayna Krizi ile gerilmeye başlayan Türk-Rus ilişkilerine en büyük darbeyi vurmuştur. Rus tarafının Türkiye'ye karşı sergilediği tutum ve Putin'in sertlik içeren söylemleri Türk kamuoyunda Rusya'dan gelen doğalgazın kesilebileceğine dair tedirginlik yaşanmasına sebep olmuştur (İmambeyli,2015;1-4). Rusya Federasyonu'un aldığı kararla iki ülke arasındaki ticaret durma noktasına gelmiştir (İsmayıl,2016).

Bu uçak düşürme hadisesinin tekrar yaşanmasının önüne geçilebilmesi için iki ülke arasında doğrudan bir askeri iletişim kanalı kurulmuş olması oldukça önemlidir. Bu hadiseden sonra ilişkiler her ne kadar sekteye uğramış olsa da Ankara ve Moskova arasındaki ilişkiler tekrar Recep Tayyip Erdoğan'ın 27 Haziran 2016'da Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'e yazdığı mektuptan sonra mümkün olmuştur.

Bu gelişmeyi takiben hız kazanan diplomatik sürecin sonunda ise iki lider uçak krizinden sonra ilk kez 9 Ağustos 2016'da St. Petersburg'da bir araya gelmişlerdir. St. Petersburg görüşmesi aynı zamanda Erdoğan'ın 15 Temmuz Türkiye'de yaşanan başarısız darbe girişimi sonrasında yurtdışına yaptığı ilk ziyaret olduğu için de oldukça önemlidir. Rusya'nın bu süreçte Erdoğan'a verdiği açık desteğe karşın AB ve ABD'li yetkililerden gelen tepkilerdeki tereddüt ve sonrasında Türk hükümetine yöneltilmiş oldukları eleştirilerin yarattığı hayal kırıklığı da Putin-Erdoğan görüşmesinin önemini artırmıştır. Ayrıca yine Türkiye'nin AB ve ABD ile ilişkilerinde yaşadığı bazı sorunlar Türk kamuoyunda Rusya'ya yönelik yeni bir sempati yaratmış gibi görünmektedir.

ABD'nin Fetullah Gülen'i iade etme konusundaki çekimser tutumuna karşın Rusya'nın bu örgütle bağlantılı kurumları 2006'dan beri yasaklamış olmasının da Ankara ve Moskova arasında bu konuda yeni bir anlayış birliği oluşmasına katkıda bulunduğu söylenebilir (Bilge Adamlar Kurulu,2013;8-9).

15 Temmuz başarısız darbe kalkışması sonrası yeni bir süreç geliyor. 9 Ağustos Erdoğan-Putin görüşmesi sadece Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkileri değil Ortadoğu ve Avrasya ilişkilerinin de yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Bu görüşme sonrası sonuçları şu şekilde değerlendirebiliriz.

- 1- İki ülke arasındaki ilişki stratejik işbirliğine dönüşmüştür.
- 2- Büyük Ortadoğu Projesi ciddi yara almıştır.
- 3- Suriye krizi ortak işbirliği çerçevesinde çözüme kavuşturulacaktır.
- 4- Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu uluslararası siyasi sisteme bize rağmen bölgeyi şekillendiremezsiniz mesajını vermiştir.
- 5- Yakın çevre Türkiye, Rusya ve İran üçlüsü üzerinden kurulacak denklemler şekillenecek. Sonuç olarak bu görüşmede Türkiye Cumhuriyeti olmadan NATO görüntüsü ve Rusya Federasyonu merkezli denge politikası öne çıkmıştır (Erol,2016).

AKP DÖNEMİ TÜRK RUS İLİŞKİLERİNDE EKONOMİ, ENERJİ VE ASKERİ BOYUT

2002 Sonrası Türkiye – Rusya Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Türk- Rus ilişkilerinde turizm ve tarım gibi tüketim malları ile enerji ve güvenlik başlıkları ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Her ne kadar sınır ihlali yapan Rus Jetinin düşürülme meselesi kriz yaratmışsa da ilişkilerin düzeyi kritik eşiğin altına inmemiştir. Bu nokta da Rusya Federasyonu tarafından uygulanan yaptırım turizm ve tarım ürünleri başlıklarında gerçekleşmiştir. 2011 yılında vizelerin kaldırılması ile Türkiye Cumhuriyeti'ne gelen Rus turist sayısında oldukça bir artış yaşanmaktadır (Koçak,2018;9-12). 2018 yılı itibari ile ülkeye gelen Rus turist sayısı 5,9 milyona ulaşmıştır (<https://tr.haberturk.com>,2019). Turizm alanındaki işbirliğinin gelişmesi ekonomik anlamda Türkiye Cumhuriyeti'ne katkı sunmakla beraber kültürel ilişkilerin de gelişmesinin önünü açmaktadır (Koçak;12).

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun ekonomilerinin en belirgin özelliği birbirinin yerine geçen değil birbirini tamamlayan konumda olmalarıdır. Burada değişik olan enerji konusudur. Hem işbirliği hem de rekabet vardır. Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti'nden perakende ticaret kapsamında sebze-meyve kaleminden tekstil ve inşaat konularında alım yaparken Türkiye Cumhuriyeti ise doğalgaz ihtiyacının %65' ini ve petrol ihtiyacının da %40 kadarını Rusya Federasyonu'ndan tedarik etmektedir (Caşın,2015;349-350). İki ülke ticaretinin ürün odaklı değerlendirmesini yapacak olursak Türkiye Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu'na ihraç ettiği tarım ürünleri içerisinde %93 oranında sebze ve meyve oluşturmaktadır. Yapılan ihracatın ağırlığını ilk olarak domates sonrasında turuncgiller oluşturmaktadır. İhraç edilen diğer ürünler ise tekstil, binek otomobil, canlı hayvandır (Demirdöğen ve Olhan,2014;106-108).

Rusya Federasyonu Federal gümrük Servisinin (FTS) verilerine göre Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasındaki ticaret hacminin 2018 yılı itibari ile 25,561 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi ile %37,2 oranında artış göstermiştir. Yine 2018 yılı verilerine göre Türkiye Cumhuriyeti'nden Rusya Federasyonu'na yönelik ihracatın %1,6

artarak 4,21 milyar dolara, buna karşın Rusya Federasyonu'nun Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik yaptığı ihracat ise yine 2018 rakamları ile %32,4 artarak 21,34 milyar dolara çıkmıştır. Bu da ekonomik ilişkilerin daha çok Rusya lehine de olsa geliştiğini söylemek yanlış olmaz (<https://tr.sputniknews.com>,2019).

Kremlin Sarayı'nda yapılan Ekonomik Yüksek Konsey Toplantısında konuşan Putin; “inanıyorum ki bu ülkelerimizin ekonomisinin gelişmesine ek ivme kazandıracak. Avrasya Birliği tüm bölgede güçlü merkeze dönüşecek, ticari ve yatırımcı artacak ve ilişkileri güçlendirecektir” şeklinde açıklama yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Ukrayna krizi ile Rusya Federasyonu'na uygulanan yaptırıma katılmamış, Rusya ile yapılacak ticari ve iş birliğinde ulusal para birimini kullanmaya hazır olduğunu göstermiştir. Avrasya Ekonomik Birliği Türkiye için ticari ve ekonomik anlamda fayda sağlayacaktır. Bu birlik üyelerinin de AB ve kendileri arasında tercih yapmasını istememeleri ileriye dönük işbirliği için zemin yaratmıştır (<https://tr.sputniknews.com>, 2018).

Rusya Federasyonu devlet başkanı Putin'in 2009 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ne yapmış olduğu ziyarette iki ülke ticaret hacminin 100 milyar dolara çıkarılmasının ana hedef olduğu konusundaki açıklaması ile de iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin yönünü de tanımlamış olmaktadır. Bu noktada endişe duyulan tek mesele hızla artan ticari ilişkinin Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde gelişen açıktır (Zengin,2015;77-81).

Ayrıca T.C Gümrük Müşavirliği ile Rusya Federasyonu Federal Gümrük Servisi ithal ettikleri mallar ile ilgili Eylül 2008 yılında geliştirdikleri (BHG) gümrük protokolü ile bu malları bekleme ve zaman kaybına neden olmayacak bir şekilde gerekli yerlere gönderilmesini sağlamışlardır. İki ülkede sevk edilen mallarla ilgili bilgileri firmaların önceden sisteme yükledikleri bilgiler ile elektronik yolla bilgi değişimini sağladılar. BGH protokolü ile taşımacılıkla ilgili her şeye uygulanacak bir sistem olmasını kararlaştırdılar. İlk olarak Atatürk Havalimanı, Sabiha Gökçen Havalimanı ve Vnokovo Havalimanı arasında bu protokol uygulanmaya başlanmıştır (OKA Raporu,2011).

2002 Sonrası Türkiye – Rusya Arasındaki Enerji İlişkileri

Enerji konusunda, Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu enerji kaynakları ve jeopolitik konumu bölgenin küresel dengeleri açısından etkileyebilecek sahaya dönüştürmektedir. Orta Asya ile Jeopolitik açıdan birlikteliği ise bölgeye yönelik Rusya Federasyonu'na müdahale alanı yaratmaktadır. Özellikle Hazar petroleri ve dış politika dengeleri açısından da petrol ve doğalgaz boru hatlarının güvenliği için askeri ve politik etki alanı kurmak istemesine neden olmaktadır (Asma,2012;29-30).

Enerjinin üretilip pazarlandığı alanlar ile jeopolitik konumunun değeri doğru orantılı olarak artar. Enerjinin pazarlama ağında uluslararası ilişkinin ve güç unsurunun kilit rol oynadığı bir gerçektir. Bu noktada bölge/aktör ilişkisinde Ortadoğu ve Hazar Havzası alanlarına ABD ve Rusya Federasyonu aktörleri arasında hakimiyet mücadelesi önemli bir yer tutmaktadır. Rusya Federasyonu'nun dünyanın doğalgaz konusunda en büyük tedarikçisi olduğu gerçeği ile Türkiye Cumhuriyeti'nin jeopolitik konumu gerçeğinin çakışması Türkiye

Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu yanında stratejik anlamda önemli hale getirmektedir (Akdemir ve Kuşçu,2012;85-87).

Türkiye enerji kaynaklarından yoksun olmasına karşın Ortadoğu, Hazar Havzası ve Orta Asya'nın enerji kaynaklarının Avrupa pazarlarına taşınması konusunda nakil hatlarının üzerinden geçmesi nedeniyle jeopolitik ve jeostratejik açıdan değerli bir ülke konumuna geldiğini görmekteyiz (Kaçar,2015).

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerinin aslında belirleyici unsuru doğalgaz ve petrol enerji temini oluşturmaktadır. Doğalgaz arzı konusunda neredeyse tamamen Rusya'ya bağlı olan Türkiye petrol konusunda da İran, Irak ve Azerbaycan'dan sonra yine bu ülkeye bağlıdır. Doğalgaz tedariki noktasında Rusya Federasyonu'nun Almanya'dan sonraki en büyük müşterisi Türkiye Cumhuriyeti'dir. Türkiye Cumhuriyeti'nin enerji diplomasisi ile yürütülen politikaları uluslararası alanda işbirliğinin geliştirilmesi ve jeopolitik konumu itibari ile enerji koridoru olmanın avantajlarını en etkin şekilde kullanması gerekmektedir. Türkiye ve Rusya'nın enerji alanındaki işbirliği her ne kadar iki ülke için stratejik anlam ifade etse de Avrupa için de enerji güvenliği konusunda Türkiye Cumhuriyeti'ni meselenin merkezine taşımıştır (Çelikpala,2018;208-211).

Rusya Federasyonu için Türkiye'nin konumu çok önemlidir çünkü ürettiği doğalgaz ve petrolün enerji pazarlarına ulaştırmada ve sıcak denizlere inme konusunda Türkiye'nin tek kapısı olduğu ayrıca bunu da İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinden gerçekleştirdiği görülmektedir. Enerji konusu bu iki ülke için hem ilişkilerini derinleştirecek hem de siyasi ve ekonomik birlikteliği beraberinde getirecektir (Abbasgil,2016;52-53).

Türkiye Cumhuriyeti'nin enerji politikası belirlenirken kendi iç talebinin üzerinde gaz ve çeşitlendirebileceği enerji kaynaklarına hakim olacak bir vizyon etrafında şekillenmektedir. İç talebi karşılayacak kadar doğalgaz temin edecek fazlasını Avrupa pazarına ihraç edebilecek rezerve sahip olmalıdır. Bu anlamda geliştirilen TANAP (Trans Anadolu Boru Hattı) ve Türk Akımı projeleri hem güvenlik arzındaki çeşitlendirme hem de Türkiye Cumhuriyeti'ni değerli bir ülke konumuna taşımaktadır (Telli,2016;1-4). Ayrıca Azerbaycan'ın Şahdeniz-2 gazının ve Türkmen, Kazak gazının Türkiye Cumhuriyeti üzerinden Batı piyasalarına taşınması Rusya Federasyonu'nu tekel olmaktan çıkarmakla birlikte yeni rekabet alanlarının doğmasına zemin hazırlamaktadır (Çelikpala,2012;8-10).

Diğer bir enerji projesi ise Türkiye Cumhuriyeti'nin arada geçiş ülkesi olmadan doğrudan Rusya Federasyonu'ndan gaz teminine yönelik Mavi Akım projesidir. 15 Aralık 1997 yılında imzalanarak hayata geçirilen Mavi Akım, Rusya'nın İzobilnoye-Djubga arası, İzobilnoye-Samsun arası ve Samsun-Ankara arası olmak üzere toplam 501 km lik üç bölümden oluşmaktadır (Gazel,2003;55-56). Mavi Akım projesi, Türkiye Cumhuriyeti için ekonomi ve enerji penceresinde değerlendirilirken, Rusya Federasyonu açısından küresel güç ve Avrasya'da söz sahibi olma ve ABD açısından ise kültürel politikalarına karşı bir tehdit ve kendisine yapılmış bir hamle olarak değerlendirilmiştir. Bu projede göze çarpan en önemli konu ise Türkiye Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu'nun izni olmadan üçüncü tarafa gaz satmama taahhüdüdür.

2011 yılında Türkiye Cumhuriyeti Güney Akım projesine onay verirken Rusya Federasyonu 2014 yılındaki Ukrayna krizi, AB'nin çıkardığı politik engeller ve projenin 30 milyar dolara mal olacağı gerekçesi ile bu projeyi iptal etmiştir. Bu iptal sonrası Rusya Federasyonu 12,5 milyar dolara mal olacak olan Türk Akımı Projesini hayata geçirmek için Türkiye Cumhuriyeti ile anlaşmıştır (İsmayıl ve Aliyev,2016;187-190). Dolayısı ile Türk Akımı Projesi ile Avrupa'ya taşınacak olan doğalgazın geçiş noktalarından birisi olan Ukrayna'nın by-pass edilmesine neden olup, (Sezer,2016;1-2) ayrıca Rusya Federasyonu Ukrayna'yı kullanmadan Türkiye Cumhuriyeti üzerinden doğalgaz transferinin Avrupa'ya taşınması bu proje ile yapılmasını sağlamıştır. Bu da AB'ye verilmiş bir mesaj olarak okunmuştur (Hodalıoğulları ve Aydın,2016;747-749).

Rusya Federasyonu'ndan başlayıp Trakya kıyıköy'ünde deniz geçişi tamamlanacak olan Türk Akımı projesi, 2200 metre derinlik, 4 hat ve toplam 900 km olan hattın 700 km'si Türkiye Cumhuriyeti münhasır ekonomik sahasından geçmekte olup, (Sezer,2016;1-2) aynı zamanda 15 milyar metreküpü Türkiye'de ve 48 milyar metreküpü Yunanistan'da depolanmak üzere yıllık toplam 63 milyar metreküp doğalgaz akışı sağlanacaktır (Karagöl, Kızılkaya,2015;1-3).

Küreselleşen ve globalleşen dünya da artan enerji talebinin ekonomik ve güvenilir biçimde elde etmenin uğraşını veren Türkiye bir adım da Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesinde atmıştır. Bu proje ile İran, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan gibi ülkelerin doğalgaz ve petrol kaynaklarını Avrupa pazarına taşıması açısından önemli olup, Türkiye Cumhuriyeti adına da değerli bir geçiş ülkesi konumuna gelmesini sağlamıştır (Pala,2002;233-249).

Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'ndan temin ettiği doğalgazı Batı Hattı ve Mavi Akım üzerinden, Ankara-Tebriz hatlı ile İran'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne taşımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin alternatif Pazar arayışı Azerbaycan cephesinde derinleştirilen ilişki, Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan üzerindeki etkinin kırılmasına neden olmaktadır (Karagöl, Kızılkaya ve Kaya,2016;23-24).

Enerji konusunda diğer önemli bir konu da Akkuyu nükleer güç santrali projesidir. 2010 yılında Rusya ile anlaşarak ve inşaatına başlanılan bu proje ile Türkiye Rusya arasındaki enerji işbirliği farklı bir mecraya taşınmıştır. Tamamlandığında Türkiye'nin ilk nükleer santrali olacak ve projenin bütün maliyeti Rusya tarafından temin edilecek olup projenin %51'i Rusya Federasyonu'na ait olacaktır. Anlaşmanın bir diğer önemli noktası anlaşmanın tek taraflı fesih halinde feshedenin tazminat ödeyecek olmasıdır (İsmayıl ve Aliyev,2016;194-197). Türkiye Cumhuriyeti, 2023 yılına kadar 15,000 megawatt kapasiteli üç santralin faaliyete geçmesini hedeflemektedir. Akkuyu'da kurulması planlanan santrali Akkuyu NGS Elektrik AŞ isimli ile kurulan firma yapacaktır. Projede ortaklaşan taraflar Rusya Federasyonu Nükleer Enerjisi Kurumu Rasatom ile T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı olacaktır (Caşın,2015;707-710).

Bu proje ile elektrik enerjisi üreten yeni güç kaynaklarının oluşturulması, Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin gelişimine yeni bir ivme kazandıracak, Organik enerji kaynaklarının ithalatını azaltacak ve sürekli olarak artan elektrik enerjisi talebini karşılayacaktır. AKKUYU NGS, Türkiye'den Güney Avrupa ve Yakın Doğu ülkelerine elektrik ihraç etme potansiyeline

sahip olacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin ilk nükleer güç santrali için referans olarak, Rusya Federasyonu'nda Novovoronej-2 NGS'de uygulanmakta olan AES-2006 projesi seçilmiştir. Santralin tasarımcısı Rus şirketi 'Atomenergoproekt'tir. Günümüzde bu proje dünyanın en güvenilir ve emniyetli projesi olarak kabul edilmiştir. Proje kapsamında tüm teknik ve çevre güvenlik standartları uygulanmıştır. (<http://tr.akkunpp.com/proje-hakkinda>,2019)

2002 Sonrası Türkiye – Rusya Arasındaki Askeri İlişkiler

Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında askeri ilişkiler Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal Atatürk'ün Vladimir Lenin'den aldığı silah ve altın yardımı ile başlamış, fakat 2. Dünya savaşı ile 1991 yılları arası herhangi bir temas olmamıştır. Soğuk savaş sonrası iki ülke arasında Rusya devlet başkanı Boris Yeltsin ile Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in yürüttükleri temas neticesinde, 20 Nisan 1994 tarihinde iki ülke arasında askeri ve savunma sanayi alanında işbirliğine yönelik 300 milyon dolarlık silah antlaşması imzalanmıştır (Kolobov ve diğerleri,2006;265-272).

Bu antlaşma ile Türkiye Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'ndan zırhlı araç, uzun namlulu silah ve 19 helikopter almıştır. Bu alım aynı zamanda ilk defa NATO konseptine bağlı bir ülke Rusya Federasyonu'ndan silah satın almıştır (Sapmaz,2008;285).

1990'lı yıllarda Türkiye Cumhuriyeti Rusya Federasyonu'ndan BTR -80 zırhlı personel taşıyıcısı, çok amaçlı helikopterler, Kalaşnikov, AK-7, AKM, AKMS gibi silahlar ile RPG-7 gibi tanksavar füze alımları yapmıştır. Bu dönemde ülkeyi yönetmiş Başbakanlık yapmış Mesut Yılmaz, Bülent Ecevit gibi devlet adamları Türkiye'nin Rusya ile bu alanda işbirliğine girmesinin çok önemli olduğuna ve bu ilişkilerin gittikçe daha da artacağına vurgu yaparak, bunun da nedeninin NATO müttefiklerinden askeri teknoloji almada zorluk yaşadıklarından kaynaklandığını belirtmişlerdir.

2000 yılında iki ülke arasında 145 saldırı helikopterinin ortak üretim projesi olan ATAK projesi görüşülmüş, 7 Aralık 2004 tarihinde Rusya Federasyonu savunma Bakanı Sergei İvanov, "Türkiye Cumhuriyeti'ne sadece silah satmak değil, lisanslı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde üretilmesine, teknik servis ve bakımının yapılmasını da istiyoruz. Askeri teknolojik alanında işbirliğini geliştirmek arzusundayız" demiştir (Kolobov ve diğerleri,2006; 893).

2008 yılında askeri ilişkiler Türkiye Cumhuriyeti'nin "Kornet" adlı füze savunma sistemini Rusya Federasyonu'ndan alması ile devam etmiştir. Bu sistem düşman ateş noktasını ve araçlarını vurma becerisine sahiptir. Aynı zamanda iki ülke askeri ilişkilerini artırarak Karadeniz'de ortak çalışma alanının kurulması konusunda anlaşmışlardır (Orsam,2010;9).

15 Temmuz darbe girişimi Türkiye Cumhuriyeti – NATO hattında ciddi kırılma yaratınca Ankara-Moskova ilişkileri hava savunma kapsamında ilişkileri derinleştirmiştir. Milli Savunma Bakanı Fikri Işık'ın Rusya Federasyonu ile S-400'ler konusunda görüşmelerimiz başlamıştır dedikten sonra Eylül 2017'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan S-400'lere yönelik anlaşmanın imzalandığını açıklamıştır. Bu sistem 400 km içerisinde ve 30 km irtifada;

uçak, İHA, balistik füzelerin olduğu her türlü hava tehdidini etkisiz hale getirebilecek kapasitededir (Özgen,2018;73-75).

Türkiye Cumhuriyeti'nin S-400 füze sistemine sahip olması ile hava üstünlüğü açısından jeostratejik öneme sahip olacaktır. Doğru bir planlama ile Türkiye Cumhuriyeti'nin askeri anlamda daha yetenekli bir hale gelmesi sağlanabilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, geleneksel hava sistemi olan F-16'lara sahiptir. S-400 füze savunma sistemi ile beraber olunca yüksek irtifa hava savunma sisteminde dengeye oturmuş olacaktır. Askeri açıdan aynı zamanda ihtiyaç duyduğu hava savunma sistemine kavuşması noktasında oldukça önemlidir (Kasapoğlu,2018;1-4).

Ayrıca S-400 kararının alınmasından daha önce Çin ile yapılan görüşmelerde Pekin'in teknoloji transferine sıcak bakmaması da etkili olmuştur (Kısacık,2018). Rusya federasyonu ise teknolojik kazanım konusunda ortak geliştirme ve işbirliğinin yapılacağını sözleşmede yer aldığını söylemiştir. Balistik füzelerle karşı etkin olan S-400 sisteminin kontrolünün tamamen Türk Silahlı Kuvvetlerinde olması dış unsura bağlı olmadan bağımsız hareket edebilecek olması sistemin kullanımında dost/düşman tanımlamasına milli karar noktasında olacağını göstermektedir. Ayrıca, Ka-32 tipi isimli Rusya'dan alacağı çok amaçlı (arama-kurtarma-yüksek montaj, yük taşıma, yangın söndürme, tahliye, özel operasyon gibi) helikopterler konusunda Rusya Federasyonu Federal Havacılık Kurumu (Rosaviatsiya) ile Türkiye Cumhuriyeti Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Nais-2018 sivil havacılık fuarında anlaşmaya varmışlardır (<https://tr.sputniknews.com>,2018).

S-400 savunma sisteminin Türkiye'deki durumuna ilişkin son durum ise, Rusya Savunma Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, "15 Eylül 2019 tarihinde Rusya Savunma Bakanlığının askeri nakliye uçağı ile S-400 füze savunma sistemlerinin anlaşma yükümlülüğü gereğince teslimatının ikinci aşaması tamamlanmıştır. S-400 bileşenlerinin Türkiye'ye teslimi anlaşma yükümlülükleri uyarında belirlenen sürede gerçekleşmiştir. Teslimatlar Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin arasında imzalanan anlaşmaya uygun olarak ve Türkiye Hava Savunma Sistemlerinin gelişimine uygun olarak yapılmıştır" ifadeleri yer aldı (<http://tr.hurriyet.com>,2019).

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Pentagon'da basın mensuplarını ağırlarken yaptıkları açıklamada "Türkiye Cumhuriyeti, Rus-400 hava savunma sistemleri alırsa yaptırımla karşılaşabilir. Birlikte çalışarak S-400'e alternatif bulalım" diyerek üstü kapalı tehdit etme cüretinde bulunmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ilişkilerinde yükselen trend, Türkiye Cumhuriyeti, ABD ilişkilerinde de o derece ters etki yapmaktadır (Sputnik, 2018).

SONUÇ

Genel olarak bakıldığında iki ülke tarihten gelen düşmanlıklarını ve birbirlerine karşı çatışmacı konumlamalarını, Türkiye'de Ak Parti, Rusya'da ise Putin döneminin başlamasıyla başarılı bir şekilde aşmışlardır. Her ne kadar bölgesel ve küresel politikaya bakış açıları farklı olsa da bu iki ülke son döneme kadar ilişkilerinde altın çağı bu yönetimler altında elde etmiştir.

Ak Parti dönemi dış politikada hâkim olan neo-liberal kuram diğer komşu ve yakın coğrafya ülkelerinde olduğu gibi Rusya ile de olan ilişkilerde, siyasi gerilimlerin ekonomik ilişkilere zarar vermemesi konusunda hassas davranmasına olanak sağlamıştır.

Görüldüğü üzere jeopolitik ve jeostratejik noktada olan bu iki devlet tarihsel ve kültürel bağlarının da önceleyerek bölgesel ve küresel siyaset politikalarını iyi ilişkiler ve işbirliği ekseninde belirlemek durumundadırlar.

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ilişkilerin yeniden inşasında Almanya-Fransa modelini uygulayabilecek duruma gelmelidirler. Almanya ve Fransa Avrupa bölgesinde gerçekleştirilen ekonomik, askeri ve bölgesel konularda ortak hareket noktası belirlemekte ve işbirliği içerisinde konuları değerlendirmektedir. AB bölgesinin lokomotif olan Fransa ve Almanya ikilisinin yüklendiği modelde Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu da Avrasya bölgesinin motor gücü olmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında da bu ilişkinin kurulabilmesi için her iki ülkenin de bölgesel sorunlarda karşılıklı yaşadıkları sıkıntıların aşılmasıyla mümkün olabilecektir.

Türkiye Cumhuriyeti, hem Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerinde hem de ABD ile olan ilişkilerinde yeterli mesafeyi korumalı ve çok yönlü işbirliğini sağlamalıdır. Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu son dönemde yaptıkları çalışmalarla ikili ilişkileri derinleştirmeyi ve geliştirmeyi sağlamışlardır. Bölgesel ve küresel sorunlara karşı çözüm bulmada işbirliğini başardılar. Ekonomi, güvenlik ve askeri anlamda gerçekleştirdikleri projeler ile hızlı bir yakınlaşma sağladılar. Suriye krizi çerçevesinde inisiyatif alarak Astana ve Soçi görüşmeleri ile atılan adımlar ve S-400 savunma silahından nükleer enerji santral inşasına kadar çok çeşitli ve önemli projeler gerçekleştirdiler.

Rusya Federasyonu, dünyanın 8.nci büyük ekonomisine sahip ve küresel aktörlerden biridir. Bunun yanında BRICS (Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkeleri içerisinde yer almaktadır. Coğrafi verilere bakacak olursak yüz ölçümü açısından dünyanın en büyük ülkesidir. Savaş teknolojisi, silah kapasitesi, enerji birikimi ve ekonomik açıdan güçlü bir ülkedir. Karadeniz havzasında kıyıdaş olan Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu komşu sayılmaktadır. Ekonomik ve ticari ilişkiler, bu süreçte politik gerginliklerin odağına düşse de karşılıklı bağımlılık ve çıkarılar krizlerin aşılmasında etken olmaktadır

Son olarak, 21'inci yüzyılda Türk-Rus ilişkilerinin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi iki ülkenin ortak çıkarılarına daima katkı sağlayacaktır. Özellikle, bölgesel ve küresel istikrarın sağlanması iki ülkenin daha çok işbirliğine dayalı politikaları geliştirmesi ile mümkün olabilecektir. Tek kutuplu dünya düzeninin sonuna yaklaşmış bulunmaktayız. Dünya siyasal sisteminin şekillenmesinde ABD'nin yanında Çin ve Rusya gibi farklı siyasi güçlerin yer alacağı aşikârdır. Bu açıdan da bakılacak olursa salt ABD-Rusya dengesi gözetilerek politik okuma yapılmamalıdır. Uzun vadeli politikalar ve diğer siyasi güçlerinde etkileri göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKLAR**KİTAPLAR**

Büyükkakıncı, E. (2004). Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Rusya İlişkileri, Türk Dış Politikasının Analizi, F, Sönmezoğlu (Ed.). İstanbul: Der Yayınları.

Caşın M.H. (2015). NovgorodKnezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi. Ankara: Atlaskitap

Çelikpala, M. (2018). "Rusya Gazı Keser Mi? Son Gelişmeler Işığında Türkiye -Rusya Enerji İlişkisine Bakmak", Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler Kuşku İle Komşuluk. G. Özcan, E. Balta, B. Beşgül (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kolobov, O. Kornilov, ve A. Özbay, F. (2006). "Sorunlu İlişkilerden Çok Boyutlu Derinleştirilmiş Ortaklık", Çağdaş Türk-Rus İlişkileri Sorunlar Ve İşbirliği Alanları 1992-2005, E, Osmanov ve V, İmanov. R, Memmedo.v (çev.). Tasam Yayınları Uluslararası İlişkileri Serisi:10.

Özdemir, V. (2018). Rusya'nın Kodları. Türk-Rus ilişkileri. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Özgen, C. (2018). Türkiye-Rusya İlişkileri: Savunma İşbirliği Üzerine Bir Değerlendirme. VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu "Türk Rus İlişkileri " Bildiriler Kitabı. Giresun.

Özer, U. (2012). Okay, Y. (Ed.). Türk-Rus İlişkileri Üzerine Makaleler. İstanbul: Doğu Kitabevi

Sapmaz, A. (2008). Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye etkileri. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Sönmezoğlu, F. (2006). II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası. İstanbul: Der Yayınları.

Türk Tarih Kurumu. (1992). Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl: Ankara.

Yeşilot, O. Ve Burcu, Ö. (2018). Putin Dönemi Türk-Rus İlişkileri: Krizler Fırsata Dönüşebilir Mi?.VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu "TürkRus İlişkileri" Bildiriler Kitabı. Giresun.

Bildiri ve Makaleler

Abbasigil, S.Ö. (2016). Son dönemde Gelişen Türk-Rus İlişkilerinin enerji Perspektifinden Analizi. Barış Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri Dergisi. 4. 2, 52-53.

Akdemir, İ.O. ve Kuşçu, V. (2012). Küresel Enerji Eksenleri ve Türkiye'nin Coğrafi Konumu. Marmara Coğrafya Dergisi. 26. 85-87.

Asma, B. (2012). Karadeniz'de Enerji İlişkileri: Rusya ve Türkiye 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. 29-30.

Çelikpala, M. (2012). Enerji Alanında Rekabet Yeniden Hareketleniyor: Türkiye Merkezli Gelişmelere Genel Bir Bakış. Ortadoğu Analiz. 4. 41, 8-10.

Çelikpala, M. (2015). Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk Rus İlişkileri. Bilig Dergisi. 72, 122-124.

Demir, İ. (2014). Tarihsel Perspektif Işığında Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkiler. Celal Bayar Üniv. İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi. 21. 2, 188-189.

Demirdöğen, A. ve E. Olhan. (2014). Türkiye ve Rusya Tarımsal Ticaretinin Politika Değişimi Açısından Değerlendirilmesi. Tarım Ekonomisi Dergisi. 20. 2, 105-108.

Hodahoğulları, Z., Aydın, A. (2016). Türkiye İle Rusya arasındaki Doğalgaz İşbirliğinin Türkiye'nin enerji güvenliğine Etkisi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 9. 43, 9. 747-749.

İsmailov,E.(2015). Rusya'nın Suriye Stratejisi ve Orta Doğu'da Değişen Güç Dengeleri. Bilgesam Analiz. 1255, 1-10.

İsmayıl, E ve Aliyev, B. (2016). Türkiye -Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü. TYP Akademi. 17, 187-190.

Karagöl, T.E. ve Kızılkay, M. (2015). Rusya -AB-Türkiye Üçgeninde Türk Akımı. Seta Perspektif. 105, 1-3.

Karagöl, E.T.,Kızılkay, M. Ve Kaya, S. (2016). Statü Sorunu İkileminde Hazar'da Enerji Denklemi. Seta Analiz. 155. 23-24.

Koçak, M. (2018). Türkiye -Rusya ilişkileri. SetaAnaliz. 201, 9-12.

Özarslan, B.B.(2012). Soğuk Savaş Sonrası Karadenizde Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri. Türk

Dünyası İncelemeleri Dergisi. XTT/T. 135-138.

Özbay, F. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye -Rusya İlişkileri: 1992-2010. Bilge Strateji. 3. 4, 37-40.

Özkan, G. (2010). Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği. Akademik Bakış. 4. 7, 17-19.

Topsakal, İ. (2016). Tarihi Süreçte Rusya -Türkiye İlişkileri. Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi. 3.2, 36-42.

Turan, A.P. (2010). Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi. Bilge Strateji. 2. 2, 43-46.

Yılmaz, S. ve A, Yakşı. (2016). Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri. TYB Akademi. 17, 32-35.

Zengin E. (2015). Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri. Avrasya İncelemeleri Dergisi. 77-81.

Raporlar

Aktürk, Ş. (2013). Türk-Rus İlişkilerini Realist bir değerlendirmesi, 2002 -2012: Zirveden Dibe mi? . Hazar Raporu Bahar 2013. S 55-60.

Bilge Adamlar Kurulu Raporu. (2013). Türk-Rus İlişkileri. 58, 8-9.

Erol, M.S. (2016). Türk-Rus İlişkilerinde "Normalleşme Süreci": Kronik Sorunlara Karşı Yeni Bir Yol Haritası. TÜRAM Türkiye Rusya Araştırmaları Merkezi.

Gazel, F. (2003). Mavi Akım: Genetik Şifre Çözüldü. Avrasya Dosyası. Enerji Özel Bahar 2003. Cilt. 9, Sayı. 1.

Kasapoğlu, C. (2018). Türkiye'nin S-400 İkilemi. EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kağıtları Serisi. 2017/5. S.1-4.

OKA Raporu. (2011). Rusya Ülke Raporu. OKA- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı.

Orsam. (2010). Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri. Orsam Rapor N. 18. S.9.

Pala, C. (2002). Hazar Boru Hatları, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Ve Türkiye. Avrasya Dosyası. Kazakistan, Kırgızistan Özel, Kış 2001-2002, Cilt: 7, Sayı:4, S. 233-249.

Sezer, A. (2016). Enerji Birliği 10 Soruda Türk Akımı. TÜRAM Türkiye Rusya araştırmalar Merkezi.

İNTERNET KAYNAKLARI

Akkuyu.com, (2019) Akkuyu Nükleer Santrali Proje Hakkında. <http://www.akkuyu.com/proje-hakkinda> Erişim Tarihi: 17.09.2019

Hürriyet.com, (2019) S-400 sevkiyatının ikinci kısmı tamamlandı.<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-savunma-bakanligi-s-400-sevkiyatinin-son-goruntulerini-yayinladi-41331049> Erişim Tarihi: 17.09.2019

İsmail, T. (2016). Türkiye -Rusya İlişkileri: "Soğuk Kış'tan Sıcak Bahar'a" Dönüşebilir ecek Mi?. <http://ekoavrasya.net/Duyuru.aspx?did=214&lang=TR> (Erişim Tarihi: 21 Şubat 2019).

Kaçar, A. (2015). Türkiye'nin Enerji Politikası ve Rusya. Genç Birikim Dergisi.<http://www.gencbirikim.net/turkiyenin-enerji-politikasi-ve-rusya/> (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019).

Kısacık, S. (2018). S-400 Hava Savunma Sistemi: Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Bir İşbirliği Sahası Mı?. [http://politikaakademisi.org/2017/03/23/s-400 hava-savunma-sistemi-turk-rus-iliskilerinde-yeni-bir-isbirligi-sahasi-mi/](http://politikaakademisi.org/2017/03/23/s-400-hava-savunma-sistemi-turk-rus-iliskilerinde-yeni-bir-isbirligi-sahasi-mi/) (Erişim Tarihi: 25 Haziran 2019).

Setav.(2016). Türkiye - Rusya İlişkileri. 2016'da Türkiye. S 160-164 <https://www.setav.org/tag/2016da-dis-politika/>

Sputniknews, (2019). Rusya-Türkiye 2019 ticaret rakamları. <https://tr.sputniknews.com/infografik/201902071037539569-rusya-turkiye-ticaret-hacmi-ihracat-ithalat/> Erişim Tarihi: 17.09.2019

Sputniknews, (2019). Rusya-Türkiye 2019 ticaret rakamları. <https://tr.sputniknews.com/infografik/201902071037539569-rusya-turkiye-ticaret-hacmi-ihracat-ithalat/> Erişim Tarihi: 17.09.2019

Sputniknews, (2018). Rusya ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi yüzde 37.2 arttı. <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201802081032163283-Rusya-turkiye-ticaret-hacmi-artti/> (Erişim Tarihi: 09 Şubat 2019).

Sputniknews, (2018). Rusya, hava savunma sistemleri ve yüksek hassasiyetli silahlar alanında ABD'ye karşı üstün durumda. <https://tr.sputniknews.com/analiz/201802041032099850-Rusya-hava-savunma-silah-abd-ustun/>

(Erişim Tarihi: 09Şubat 2019).

Sputniknews, (2018). Savunma Sanayii Müsteşarlığı: S-400'lerde kontrol tamamen TSK'da olacak.<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201712291031616289-savunma-sanayii-mustesarligi-s400lerde-kontrol-tamamen-tskda-olacak/> (Erişim Tarihi: 09Şubat 2019).

Sputniknews, (2018). Rusya ve Türkiye, Ka-32 helikopter anlaşmasını imzaladı. <https://tr.sputniknews.com/Rusya/201802071032152494-Rusya-turkiye-ka-32-helikopter-anlasmasi/> (Erişim Tarihi: 07.02. 2019).

Sputniknews, (2018). Rusya'nın Türkiye'ye göndereceği Ka-32 tipi helikopterlerin teknik özellikleri.<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201709051030004275-Rusya-turkiye-helikopter-ka-32/> (Erişim Tarihi: 07Şubat 2019).

Sputniknews, (2014). Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği ile İşbirliği için Yol Haritası Hazırlanıyor.https://tr.sputniknews.com/turkish.ruv.r.ru/2014_12_25/Turkiye-Avrasya-Ekonomik-Birligi/ (Erişim Tarihi: 09 Ocak 2019).

Sputniknews, (2018). Washington'dan Ankara'ya Mesaj: S-400 Yaptırım sebebi, Alternatifi İçin Beraber Çalışalım. <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201802241032385397-washington-ankara-mesaj-rus-sistemi-yaptirim-sebebi/> (Erişim Tarihi: 24Şubat 2019) .

Ceza Muhakemesi Hukukunda Konutta, İşyerinde ve Diğer Kapalı Alanlarda Arama

Neslihan Demirkol, Selçuk Üniversitesi
neslihan_demirkol@hotmail.com

Rabia Gökçe Koyuncu, Selçuk Üniversitesi
rabia-koyuncu@outlook.com

ÖZET

Arama; suç işlenmesinin önlenmesi, şüphelilerin yakalanabilmesi, işlendiği şüphesi olan bir suçun delillerinin elde edilmesi ya da müsadere edilecek eşyaların ele geçirilmesi amacıyla yapılan bir işlemdir. Arama önleme araması ve adli arama olarak ikiye ayrılmaktadır. Ceza Muhakemesi Kanununda düzenlenen arama adli aramadır. Adli arama şüphelinin veya sanığın yakalanabilmesi veya suç delillerinin elde edilebilmesi amacıyla yapılan bir koruma tedbiridir. Bu kapsamda şüpheli, sanık veya diğer kişilerin üstü, eşyası, konutu, işyeri ve bu kişilere ait diğer kapalı yerler aranabilir. Aramanın şartları kanun ve yönetmeliklerde düzenlenmiştir. Konutta, işyerinde ve kamuya açık olmayan kapalı alanlarda yapılan arama, anayasal olarak korunan özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı ve kişi özgürlüğüne müdahale niteliği taşıdığı için daha sıkı şartlara tabi tutulmuştur. Çalışmada konut, işyeri ve kamuya açık olmayan alanların neler olduğu belirtilerek, bu yerlerde hangi şartlarda arama yapılabileceği anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arama, Konutta Arama, Özel Hayatın Gizliliği, Koruma Tedbirleri, Ceza Muhakemesi Kanunu.

Search in Residence, Workplace and other Closed Places in Criminal Procedure Law

ABSTRACT

Search is a procedure applied with the aim of prevention a crime, roundup of suspects, obtaining evidence of a suspected crime, or to seizure of objects to be confiscated. Search is divided into two as measure search and forensic search. The search is legislated in the Criminal Procedure Code is as a forensic search. Forensic search is a protection measure which conducted in order to seize the suspect or the accused or to obtain evidence of the crime. In this context, it can be carried out body search about suspects, accused or other persons and these person's goods, residence, workplaces and other closed places belonging to them can be searched. The search in the residence, in the workplace and in the non-public confined spaces has been subject to more stringent requirements as it have the characteristics inference with the privacy of the private life, the immunity of residence and the freedom of the person. These rights are at the same time protected constitutionally. In this study, it is explained means of residence, workplace and non - public areas are and conditions to carry out search in these places.

Keywords: Search, Search in Residence, Privacy of Private Life, Protection Measures, Criminal Procedure Code.

GENEL OLARAK ARAMA

Arama; suç işlenmesinin önlenmesi, şüpheli kişilerin veya işlendiği şüphesi olan bir suçun delillerinin ya da müsadere edilecek eşyaların ele geçirilmesi amacıyla şüpheli veya diğer kişilerin üstünde, konutunda, eşyasında veya diğer yerlerde araştırma yapılması işlemidir (Ünver & Hakeri, 2018, s. 371) (Centel & Zafer, 2018, s. 433) (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 310) (Öztürk, 2018, s. 498) (Yenisey & Nuhoğlu, 2018, s. 377) (Özen, Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri, 2018, s. 455) (Kahraman, 2007, s. 330). Suç işlenmesinin önlemek amacıyla yapılan aramaya önleme araması veya idari arama; suç işlendikten sonra yapılan aramaya ise adli arama denir. Adli aramanın amacı kanunda şüpheli veya sanığın ele geçirilmesi ve suç delillerinin elde edilmesi olarak belirtilmiştir (Şahin & Göktürk, 2019, s. 326-327) (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 315) (Özen, Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri, 2018, s. 458) (Keskin Kızıroğlu, 2008, s. 143).

Devletin suçla mücadelesinde toplumun menfaatiyle kişisel menfaatler çatıştığında toplum menfaati daha üstün tutulur ve bu da bireyin temel hakkına müdahaleyi zorunlu kılabilir (Özbek & Bacaksız, Ceza Muhakemesi Hukukunda Arama, 2006, s. 147) (Doğan, 2011, s. 160). İşte aramanın temel haklara müdahaleyi gerektirmesi ve zorlayıcı olması sebebiyle yetkili makamın kararı aranarak bu haklar güvence altına alınmıştır. Bu sebeple Anayasada korunan bu haklara müdahale, ancak millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hâkim kararı ile gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri ile mümkündür. Aksi halde kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz, konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz. Yetkili merciin kararı da yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulmalı ve hâkim, kararını el koymadan itibaren kırk sekiz saat içinde açıklamalıdır. Aksi halde el koyma kendiliğinden kalkar. (Ay m.20,21) Anayasanın aramayla ilgili bu hükümleri sadece adli arama için değil önleme araması için de geçerlidir (Centel & Zafer, 2018, s. 433). Arama; anayasal olarak korunan konut dokunulmazlığı, vücut bütünlüğü, özel hayatın gizliliği ve kişi özgürlüğünü gibi birçok temel hak ve özgürlüğe müdahale niteliği taşıyan bir koruma tedbiridir (Şahin & Göktürk, 2019, s. 326) (Centel & Zafer, 2018, s. 432-433) (Öztürk, 2018, s. 498) (Yılmaz, 2016, s. 248-249). Anayasal haklara müdahale niteliği taşıdığı için koruma tedbirleri için geçerli olan geçici olma, araç olma, gecikmede sakınca ve oranlılık ilkeleri arama açısından da aranır (Öztürk, 2018, s. 499).

AİHS m.8'de özel yaşamın gizliliğini dikkate alınmıştır. Bu bağlamda sözleşmede arama için hakim kararı zorunluluğu aranmasa da ulusal hukuktaki kötüye kullanmalara karşı yeterli güvence olup olmadığına bakılmakta ve özellikle de aramayı haklı gösterecek yeterli şüphenin bulunup bulunmadığına ve orantılılık olup olmadığına dikkat edilmektedir (Öztürk, 2018, s. 499-500). Bu kapsamda AİHM bir kararında, hakaret suçu nedeniyle delil elde etmek amacıyla yönelik avukat bürosunda arama yapılmasını orantısız bulmuştur (Niemitz Kararı, Seri No: 251-B, T:16,12,1992) (Öztürk, 2018, s. 500).

Arama gizli olan şeylerin bulunmasına yönelik olduğundan açıkta olan şeyler bakımından yapılan işlemler arama olarak kabul edilmemektedir (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 310) (Ünver & Hakeri, 2018, s. 371) (Yenisey & Nuhoglu, 2018, s. 377) (Kızılkaya, 2010, s. 509). Örneğin silahlı görünen kişilerin silahının alınması veya yakalanan kişinin kıyafetinin iç kısmına bakmaksızın sıvazlama yöntemiyle silah vb. bulunup bulunmadığını araştırmak arama değil, önleme araması niteliğinde bir denetim işlemidir ve bunlar bakımından hakim veya savcı kararına da ihtiyaç olmayıp kolluk tarafından yapılabilir (Ünver & Hakeri, 2018, s. 371).

Aramanın belli yöntem veya araçlarla yapılması gibi bir şart olmadığından örneğin köpek kullanılarak yapılan aramalar da arama niteliğindedir (Ünver & Hakeri, 2018, s. 371-372).

Aramanın yapılabilmesi için aramaya maruz kalacak kişinin rızası aranmaz (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 312). İlgilinin rızası hakim veya yetkili merciin yazılı emri olmadan doğrudan kollukça yapılacak aramayı hukuka uygun hale getirmez. (Centel & Zafer, 2018, s. 436) (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 312) (Yılmaz, 2016, s. 270) (Gülşen, 2007, s. 152). Bir diğer ifadeyle yetkili merciin kararı olmadan, ilgilinin rızası ile yapılan arama hukuka aykırıdır (Ünver & Hakeri, 2018, s. 382). Hatta bu durumda haksız arama suçu meydana gelir, rıza fiili hukuka uygun hale getirmez (Akyürek, 2012, s. 37). Danıştay 10.Dairesi de 2003/3396 esas sayı ve 21.11.2003 günlü kararında; hakim yada yetkili merci kararı olmadan ev veya işyeri sahibinin rızası ile yapılacak aramaların Anayasanın “Özel Hayatın Gizliliği” ni düzenleyen 21.maddesine, “Konut Dokunulmazlığı” nı düzenleyen 21.maddesine, “temel hakların özüne dokunulmayacağı” ilkesini açıklayan 13. maddesine aykırı bularak bu temel hakların “vazgeçilemeyen” haklardan olduğunu belirtilerek rıza ile arama durumunun bu hakların ihlalini kolaylaştıracağını, Anayasa ile getirilen korumayı işlevsiz kılacağını açıklamıştır. Bunun yanında söz konusu kararda, Yönetmelik maddesinin, okullarda disiplin sağlanmasına yönelik önlemlerde ve resmi dairelerde görevlilerin göreve başlarken tabi olmayı kabul ettikleri kurallara uygun denetimlerde hakim kararı aranmayacağına ilişkin (g) ve (h) bentlerinin de yasal dayanağının bulunmadığı belirterek hükmü iptal etmiştir. Bu hükümle devlet hukuka aykırı ve hakim kararı olmadan yapılan aramaların rıza olsa dahi hukuka aykırı olduğunu kabul etmiştir. Önceden Adli ve Önleme Aramaları Yönetmeliği(AÖAY) m.8’de ilgilinin rızasının hakim kararı olmadan yapılan aramayı hukuka uygun hale getireceği düzenlenmekteydi. Maddedeki “*ilgilinin rızası*” ibaresi Danıştay tarafından 2007 yılında hem Anayasa’ya hem de PYSK’ya aykırılık sebebiyle iptal edilmiştir⁵⁴ (Öztürk, 2018, s. 503) (Ünver & Hakeri, 2018, s. 383). Buna rağmen Yargıtay yeni

⁵⁴ Danıştay Onuncu Dairesinin 13/3/2007 tarihli ve E.:2005/6392, K.: 2007/948 sayılı Kararı ile bu Yönetmeliğin 8 inci maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde yer alan “...yakalanması amacıyla konutunda, işyerinde, yerleşim yerinde, bunların eklentilerinde ve aracında yapılacak aramada...” ibaresi, (f) bendinde yer alan “ilgilinin rızası ile” ibaresi ile 30 uncu maddesinin birinci fıkrası iptal edilmiş; yapılan temyiz sonucu Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun 14/9/2012 tarihli ve E.: 2007/2257, K.: 2012/1117 sayılı Kararı ile İptal Kararı onanmıştır.

tarihli bir kararında hakların üstünlüğü kıyaslaması yaparak delillerin değerlendirilmesini hukuka aykırı bulmamıştır⁵⁵.

Makale adli aramaya ilişkin olduğundan öncelikle adli aramanın genel şartları ifade edilecek ardından ise konutta, işyerinde ve diğer kapalı alanlarda arama incelenecektir.

ADLİ ARAMANIN ŞARTLARI

CMK m.116'ya göre; *Yakalanabileceği veya suç delillerinin elde edilebileceği hususunda makul şüphe varsa; şüphelinin veya sanığın üstü, eşyası, konutu, işyeri veya ona ait diğer yerler aranabilir.*” CMK m.117'ye göre; *“(1) Şüphelinin veya sanığın yakalanabilmesi veya suç delillerinin elde edilebilmesi amacıyla, diğer bir kişinin de üstü, eşyası, konutu, işyeri veya ona ait diğer yerler aranabilir. (2) Bu hâllerde aramanın yapılması, aranılan kişinin veya suçun delillerinin belirtilen yerlerde bulunduğu kabul edilebilmesine olanak sağlayan olayların varlığına bağlıdır. (3) Bu sınırlama, şüphelinin veya sanığın bulunduğu yerler ile, izlendiği sırada girdiği yerler hakkında geçerli değildir.”*

Arama şüpheli sanık veya diğer kişiler bakımından yapılabilir.

Şüpheli, soruşturma evresinde suç şüphesi altında bulunan kişiyi, sanık ise kovuşturma evresinde suç şüphesi altında bulunan kişiyi ifade eder (CMK m.2). Buradaki kişi kavramı gerçek kişi olarak anlaşılmalıdır. Zira tüzel kişiler şüpheli veya sanık olamazlar (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 317). Kusur yeteneği olmayan kişiler bakımından iki görüş mevcuttur. Bir görüşe göre; kusur yeteneği olmadığı için cezai ehliyeti bulunmayan kişiler şüpheli veya sanık da olamayacaklarından bu sıfatla aranamazlar. Ancak şartları varsa m.117 kapsamında diğer kişi olarak aranabilirler (Turhan, 2006, s. 239) (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 317-318). Diğer görüş ise; suç şüphesi altında bulunan herkesin şüpheli veya sanık olabileceği, kanunun tanımına ilave unsurlar eklenemeyeceği, bu sebeple kusur yeteneği olmayanların da şüpheli sıfatına sahip olabileceği ve bu sebeple bunlar hakkında da m.116 kapsamında arama yapılabileceği yönündedir (Şahin & Göktürk, 2019, s. 328). Biz ikinci görüşe katılmaktayız.

Milletvekillerinin dokunulmazlığına ilişkin Anayasa hükmünde yapılamayacak işlemler arasında aramadan söz edilmediği için, milletvekilleri hakkında arama yapılması mümkündür (AY m.83/2). Avukatlık Kanunu m.58'e göre; ağır cezayı gerektiren suçüstü hali dışında avukatların üstü aranamaz. Hakimler ve Savcılar Kanunu m.88'e göre; ağır cezayı gerektiren suçüstü hali dışında hakim ve savcılar hakkında arama yapılamaz.

⁵⁵ “Arama kararı olmadan sanığın bagajında kaçak parfümler ele geçmiştir. Sanık araç bagajını kendi rızası ile açmıştır. Sanığın haklarının ihlal edilmesi halinde, suçun topluma verdiği zarar ile devlet görevlilerinin sanığa ait hakları ihlal etmelerinden doğan kişisel ve toplumsal zarar karşılaştırılarak sanığın topluma verdiği zarar daha fazla ise hukuka aykırı olarak elde edilen deliller yargılamada delil olarak kullanılmalı, aksi takdirde değerlendirme dışı bırakılmalıdır... Olayda da sahte ve kaçak parfüm insan sağlığına zararlı olduğu cihetle, yaşam hakkı diğer hakların üzerinde olup, arama ile ele geçen kaçak eşyanın delil olarak değerlendirilmesinde hukuka aykırı bir durum bulunmamaktadır.” Yarg. 7. C.D., 3.7.2013, 2013/5127, 2013/17549 (www.kazanci.com, 20.9.2019)

Şüpheli veya sanık dışında diğer kişiler bakımından da arama yapılabilir. Diğer kişiler genellikle aranan şeyi elinde bulunduran ya da aranan kişi yanında bulunan kişilerdir (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 319). Bu kişilerin olayla alakaları olmamalarına rağmen bir suçun aydınlatılması amacıyla yapılan aramaya katlanmak zorunda kalırlar, bu sebeple kanun koyucu diğer kişiler hakkında yapılan aramayı daha sıkı şartlara tabi tutmuştur. Şüphelinin veya sanığın yakalanabilmesi veya suç delillerinin elde edilebilmesi amacıyla, diğer bir kişinin de üstü, eşyası, konutu, işyeri veya ona ait diğer yerler, aranılan kişinin veya suçun delillerinin belirtilen yerlerde bulunduğu kabul edilebilmesine olanak sağlayan olayların varlığı halinde aranabilir. (CMK m.117). Bu kişilerin tanıklıktan çekinme hakkına sahip kişiler olmaları aramaya engel değildir (Şahin & Göktürk, 2019, s. 328) (Öztürk, 2018, s. 504). Ölçülülük ilkesi öncelikle kişiden aranılan şeyin talep edilmesini gerektirir, istenen şey verilmezse eğer, arama yoluna gidilmesi gerekir (Öztürk, 2018, s. 504). Tüzel kişiler ve resmi makamlar hakkında da diğer kişiler kapsamında arama yapılabilir (Turhan, 2006, s. 239) (Şahin & Göktürk, 2019, s. 328) (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 319).

Şüpheli veya sanıkla ilgili arama kararı verilebilmesi için “yakalanabileceği veya suç delillerinin elde edilebileceği hususunda makul şüphe” bulunması gerekir. AÖAY m.6’da makul şüphe; *“hayatın akışına göre somut olaylar karşısında genellikle duyulan şüphe”* olarak tanımlanmıştır. Maddeye göre; *“Makul şüphe, aramanın yapılacağı zaman, yer ve ilgili kişinin veya onunla birlikte olanların davranış tutum ve biçimleri, kolluk memurunun taşındığından şüphe ettiği eşyanın niteliği gibi sebepler göz önünde tutularak belirlenir. Makul şüphede, ihbar veya şikâyeti destekleyen emarelerin var olması gerekir. Belirtilen konularda şüphenin somut olgulara dayanması şarttır. Arama sonunda belirli bir şeyin bulunacağını veya belirli bir kişinin yakalanacağını öngörmeyi gerektiren somut olgular mevcut bulunmalıdır.”* İhbar tek başına makul şüphenin varlığı için yeterli değildir (Ünver & Hakeri, 2018, s. 377). Örneğin bir yerde korsan kitap bulunduğu yönünde ihbar ile birlikte oradan alınmış bir korsan kitap veya kitaba ilişkin bir satış fişi vb. gösterilebiliyorsa ihbar ve şikayeti destekleyen emareler var olduğu için artık makul şüpheden söz edilebilir (Ünver & Hakeri, 2018, s. 377).

Makul şüphenin her ne kadar somut delillere dayanması aranmasa da belirtilen konularda şüphenin somut olgulara dayanması şarttır. Örneğin bir yerde adamın birinin elinde bir bayan çantasıyla koşarak kaçması somut bir olgudur ve bir suçun işlendiği hususunda makul şüphe uyandırır. Benzer şekilde örneğin bir hırsızlık suçunun ihbarı ile başlatılan soruşturmada şüpheli konumunda olan kişinin hırsızlığın yapıldığı saatte belirtilen evden elinde bir çantayla çıkıp kendi evine gittiği kamera kayıtlarından anlaşılıyorsa, çalınan eşyanın o kişinin evinde

Arama kararında makul şüphenin ayrıntılı şekilde açıklanması gerekir. Bunun için arama kararı talep eden kolluk kuvvetleri makul şüpheyi belirleyen ayrıntılı raporu sunmalıdır (Yenisey & Nuhoglu, 2018, s. 386).

Diğer kişilerin de üstü, eşyası, işyeri veya ona ait diğer yerler aranabilir. Bunun için aranılan kişinin veya suçun delillerinin belirtilen yerlerde bulunduğu kabul edilmesine olanak sağlayan olayların var olması gerekmektedir(CMK m.117). Kanun burada şüpheden çok belirlilik aramaktadır (Can, 2014, s. 216). Gerçekten aranılan şeyin belli olması ve aranılan yerde bulunduğu ihtimalini fazlasıyla güçlendirecek somut olayların var olması gerekir ki diğer

kişiler ile ilgili arama yapılabilsin. Bu anlamda genel soyut ümitler, ihtimaller bu kişilerle ilgili arama yapılabilmesi için yeterli değildir (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 386). Ancak şüphelinin veya sanığın bulunduğu yerler veya izlendiği sırada girdiği yerler hakkında arama yapabilmek için bu şarta ihtiyaç yoktur. Zira aranılan kişinin bir yerde bulunması veya izlenirken bir yere girmesi başlı başına ihtiyaç olan somut olayın kendisidir. Örneğin; suçüstü halinde yapılan sıcak takipte, şüphelinin 3. bir kişinin konutuna girmesi ve/veya suç aletini veya suçun delilini 3. bir kişinin konutunun içine atması halinde buralarda da arama yapılabilir (Öztürk, 2018, s. 501).

Anayasal haklara müdahale niteliği taşıması sebebiyle kural, hakim kararıyla aramanın yapılmasıdır. Anayasada da Ceza Muhakemesi Kanununda da aramanın ancak hakim kararı üzerine yapılabilir yazmaktadır. Arama kararı mutlaka yazılı olmalıdır. Arama kararını verecek hakim, soruşturma evresinde aramanın yapılacağı yer sulh ceza hakimidir, kovuşturma evresinde ise arama kararını kişinin yargılandığı mahkeme verecektir (Ünver & Hakeri, 2018, s. 382) (Özen, Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri, 2018, s. 464-465). Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde savcı da yazılı olarak yakalama emri düzenleyebilir. Gecikmesinde sakınca bulunan hal; adli aramalar bakımından derhâl işlem yapılmadığı takdirde suçun iz, eser, emare ve delillerinin kaybolması veya şüphelinin kaçması veya kimliğinin tespit edilememesi ihtimâlinin ortaya çıkması ve gerektiğinde hâkimden karar almak için vakit bulunmaması hâlini ifade eder. (AÖAY m.4). Kanunda Cumhuriyet savcısına ulaşamadığı durumlarda kolluk amirinin de yazılı olarak arama emri verebileceği düzenlenmiştir. Öyleyse kolluk amirinin kolluk kuvvetlerine arama emri verebilmesi için gecikmesinde sakınca bulunan hal bulunmalı ve Cumhuriyet savcısına ulaşamamalıdır. Bu iki halin varlığı halinde kolluk amiri yazılı olarak arama emri verebilecektir. Bu halde yapılan aramanın sonuçları Cumhuriyet savcılığına derhal bildirilmelidir. Aşağıda da ifade edeceğimiz üzere kolluk amiri konutta, işyerinde ve kamuya açık olmayan kapalı alanlarda yakalama emri veremez.

Askeri mahallerde yapılacak arama hakim veya Cumhuriyet savcısının istem ve katılımıyla askeri makamlar tarafından yerine getirilir. Gecikmesinde sakınca bulunan bir hal varsa Cumhuriyet savcısının yazılı emriyle de askeri makamların katılımıyla adli kolluk görevlileri tarafından arama yapılır (CMK m.119/5).

Geçerli bir arama kararı olmadıkça bir aramadan elde edilen deliller hukuka aykırı olacaktır (Ünver & Hakeri, 2018, s. 386) (Özen, Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri, 2018, s. 465). Yargıtay Ceza genel Kurulunun 17.11.2009 tarihli 160-264 sayılı kararına göre; “*hukuka aykırı olarak gerçekleştirilen arama işleminde elde edilen maddi kanıt ile buna ilişkin düzenlenen tutanağın, hükme esas alınması olanaksızdır.*” Yukarıda belirtilen şartlar oluşmadan, örneğin gecikmesinde sakınca bulunan hal olmadığı halde bu hal mevcutmuş gibi muamele yapıp sadece gecikmede sakınca bulunan hallerde karar verebilen bir mercinin kararıyla arama yapılması sonucu elde edilen deliller hukuka aykırıdır ve hükme esas alınamaz (Ünver & Hakeri, 2018, s. 386). Yargıtay’ın aramanın hukuka aykırılığıyla ilgili başka kararları da mevcuttur. (Yarg. 7. CD., 20.06.2005, 13539/8098)

Arama kararı olmadan arama yapılabilir haller AÖAY m.8’de sayılmış olup yalnızca belli başlı durumlarda sınırlıdır.

Arama karar veya emrinde aramanın nedenini oluşturan fiil, aranacak kişi, aramanın yapılacağı konut veya diğer yerin adresi ya da aramaya konu eşya, aramanın veya arama emrinin geçerli olacağı zaman süresi açıkça gösterilmelidir (CMK m.119/2). Arama karar veya emrinde, sadece arama yetkisi verilebileceği gibi, bunun yanında elde edilen eşyaya el koyma veya şüpheliyi yakalama yetkisi de verilebilir (Şahin & Göktürk, 2019, s. 331).

Arama sırasında Cumhuriyet savcısı bulunabilir ancak bu bir mecburiyet değildir.

Arama hafta içi yapılabileceği gibi hafta sonu da yapılabilir (Yenisey & Nuhoglu, 2018, s. 388). Kanunda gün olarak bir sınırlama getirilmemiştir (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 329). Aramanın zamanını düzenleyen CMK m.118'e baktığımızda hangi vakitlerde arama yapılacağı yazılmamış ve fakat bazı yerlerde gece arama yapılamayacağı belirtilmiştir. Öyleyse kanunun tanımından aramanın kural olarak her vakitte yapılabileceği anlamı çıkmaktadır. Ancak bütün koruma tedbirlerinin de ortak özelliği olan ölçülülük ilkesi burada da olmak zorundadır. Kural olarak aramanın gündüz yapılması uygun olup gündüz arama yapma imkanı varken gece arama yapılması ölçülülük ilkesine uygun düşmez. Gündüz başlamış olan aramanın gece devam etmesi mümkündür (Şahin & Göktürk, 2019, s. 332) (Yenisey & Nuhoglu, 2018, s. 388) (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 329). Fakat gereksiz yere arama uzatılarak gündüz başlayan aramaya gece de devam edilmesi aramayı yapan görevliler bakımından diğer şartların da varlığı halinde konut dokunulmazlığını ihlal ve görevi kötüye kullanma suçlarından sorumluluk doğurur (Yenisey & Nuhoglu, 2018, s. 388). Bununla birlikte kişilerin üst, eşya, araç ve benzeri alanlarda ve açık alanlarda ölçülülük ilkesine aykırı olmamak şartıyla gece de arama yapılabilir (Şahin & Göktürk, 2019, s. 332). İlginin rızası varsa da tutanakta bu durum belirtilerek gece de arama yapılabilir. Rıza fesada uğratılmamış olmalıdır (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 329) (Aksi görüş için bkz.: (Doğan, 2011, s. 169)). Konutta, iş yerinde ve diğer kapalı alanlarda gece vakti arama yapılamaz. Bunun da istisnaları mevcuttur. Aşağıda inceleneceği için burada ayrıntılı olarak anlatılmayacaktır.

Arama sırasında aranacak yerlerin sahibi veya eşyanın zilyedi hazır bulunabilir. Ancak bu kişilerin kendisi bulunmazsa, temsilcisi veya ayırt etme gücüne sahip hısımlarından biri veya kendisiyle oturmakta olan bir kişi ya da komşusunun hazır bulundurulması gerekir (CMK m.120/1). Kanun koyucu bu kişilerin aramada hazır bulundurulmasını isteyerek arama sırasında meydana gelebilecek olası aksaklıklara karşı itiraz edilebilmesini sağlamak istemiş ve bu şekilde savunma hakkı lehine adım atmıştır (Doğan, 2011, s. 177). Kişinin avukatının hazır bulunması engellenemez (CMK m. 120/3). Fakat avukatın beklenmesi gerekmemektedir (Turhan, 2006, s. 248) (Şahin & Göktürk, 2019, s. 335).

Şüpheli veya sanık dışındaki kişilerle ilgili bir arama söz konusuysa zilyet veya yerine çağrılacak kişiye aramaya başlamadan önce aramanın amacı hakkında bilgi verilir (CMK m. 120/2). Ancak şüpheli veya sanıkla ilgili aramada böyle bir bilgi verme şartı yoktur (Şahin & Göktürk, 2019, s. 335).

Arama işleminin ölçülülük ilkesi çerçevesinde yerine getirilmesi gerekir. Bu kapsamda arama sırasında yalnızca aramaya konu kişinin veya eşyanın bulunma ihtimalinden

şüphe duyulan yerlere bakılmalıdır. Hakkındaki arama karar veya emri ölçüsüz şekilde yerine getirilen kişiler uğradıkları maddi ve manevi zararlar için devlete başvuruabilirler (CMK m. 141/1-i).

Arama sırasında devam eden soruşturma ve kovuşturmayla ilgisi olmayan ancak başka bir suçun işlendiği şüphesini uyandırabilecek bir delil elde edilirse durum derhal Cumhuriyet savcılığına bildirilir (CMK m. 138/1).

Arama sonunda bir arama tutanağı düzenlenir ve tutanağa arama işlemini yapanların açık kimlikleri yazılır (CMK m.119).

Aramanın sonunda hakkında arama işlemi uygulanan kimseye istemi üzerine aramanın 116 ve 117. maddelere göre yapıldığını ve 116. maddede gösterilen durumda soruşturma veya kovuşturma konusu fiilin niteliğini belirten bir belge ve istemi üzerine elkonulan veya koruma altına alınan eşyanın listesini içeren bir defter ve eğer şüpheyi haklı kılan bir şey elde edilmemiş ise bunu belirten bir belge verilir (CMK m. 121/1).

Aramanın kanunda belirtilen şartlara uygun yapılmaması halinde arama işlemi hukuka aykırı hale gelir ve haksız arama suçu gündeme gelir (Artuk , Gökçen, Alşahin, & Çakır, 2018, s. 414).

Arama ile ilgili genel kuralları belirttikten sonra makalenin konusu olan konutta arama anlatılacak ve konut kavramı, konutta aramanın hangi kurallara bağlı olduğu ve şartları ifade edilecektir.

KONUTTA İŞYERİNDE VEYA DİĞER KAPALI ALANLARDA ARAMA

Özel Hayata Saygı Çerçevesinde Konut Kavramı ve Önemi

İnsan haklarından özgürlük ve güvenlik hakları; kişilere devlet karşısında veya diğer kişiler karşısında devlet tarafından onların tek başlarına veya başkalarıyla birlikte kendilerini gerçekleştirme ve geliştirmelerine imkan veren bir özgürlük ve dokunulmazlık alanı sağlayan haklardır (Erdoğan, 2007, s. 140). Diğer haklar gibi demokratik bir toplumun olmazsa olmazı, hukuk devletinin gereğidir.

Konut; kişinin fiilen oturduğu yeri ifade eder (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 322). İnsanlar hayatlarının büyük kısmını konutlarında geçirirler. Bu bağlamda konut özel yaşam alanıdır. Toplum düzeni açısından dışarıda belli toplum kurallarına bağlı yaşanması gerektiği düşünüldüğünde kişilerin en rahat olabildikleri, en az sınırlamaya tabi olarak hareket alanına sahip oldukları, toplumdan uzak, kimi zaman yalnız, kimi zamansa sadece sevdiği ve istediği kişilerle bulunabildikleri, kişisel işlerini görebildikleri, özgürce kendine has tavırlar içine girebildikleri, kısaca kişinin kendisi olduğu yegane alandır. Kişinin özel hayatını ve aile hayatını geçirdiği en özel yaşam alanıdır. Bu sebeple AIHS’ m.8’de “özel ve aile hayatına saygı” başlığı altında düzenlenmiştir. Konutun içinde yaşananlar özel hayat kapsamına da girmektedir. Ancak dar yorumlamayı önlemek için AIHS m.8’de özellikle ‘konut’tan bahsedilmiştir. Çünkü madde sadece konutun içinde olanlara saygıyı değil aynı zamanda

konutun kendisini kullanma, engellenmeme ve devlete bu konuda pozitif yükümlülük yükleme gibi hedefleri de amaçlamaktadır. Konuta saygı gösterilmesi hakkı devlete pozitif, aktif yükümlülükler yükler. Fakat bu devletin toplumdaki nüfusun tamamı için konut yapması veya bedava olarak bireylere konut sağlaması gerektiği anlamına gelmemektedir. Ancak devletin politikasında ve mevzuat hazırlarken bu hakkın ana yönlerini dikkate almasını gerekli kılar (Uz & Metin, s. 891-892). AİHM AİHS m.8'deki konut kavramına işyerlerini de dahil etmektedir (Yılmaz Z. , 2011, s. 164).

Uluslararası Belgelerde ve Türk Hukukunda Konuta Saygı Hakkını Koruma Altına Alan Düzenlemeler

Konutla ilgili düzenlemeler hem ulusal hem de uluslararası hukukta yer almaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin “Özel ve Aile Hayatına Saygı” başlıklı 8.maddesine göre; “1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. 2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir.” Maddede ‘özel ve aile hayatına saygı’ kapsamında saygı gösterilmesi gereken haklardan bahsedilmiş, ardından da bunlara müdahalenin hangi durumlarda meşru olabileceği sıralanmıştır. AİHS m.8 arama açısından hakim kararı zorunluluğu öngörmüş değildir; önemli olan bunu yasayla öngörülmüş olması, özel yaşama bu yolla yapılacak keyfi müdahalelerin önlenmesi ve kötüye kullanmalara yönelik etkili tedbirler alınmış olmasıdır (Tezcan, Erdem, & Sancaktar, 2004, s. 403). AİHM, konutta aramanın AİHS m.8’i ihlal etmemesi için özel hayata müdahale niteliğindeki aramanın amacının meşru olması, müdahalenin yasayla öngörülmüş olması ve demokratik toplum açısından gerekli olmasını aramaktadır (Yılmaz Z. , 2011, s. 166 vd.). AİHM bir kararında yetkili makamların davaya konu olan arama işleminin yasada belirlenmiş olan usullere uygun olarak yapılması hususuna dikkat etmedikleri gerekçesiyle AİHS’nin 8. Maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir (L.M/İtaly Kararı, 8.2.2005) (Tezcan, 2010, s. 37). Keza AİHS m.8/2’ye aykırı olarak yapılan bir kamulaştırma işlemi, konuta saygı hakkının ihlali anlamına gelir (Erdoğan, 2007, s. 157).

Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesinin 17. Maddesinde de “1.Hiç kimsenin özel ve aile yaşamına, konutuna veya haberleşmesine keyfi veya hukuka aykırı olarak müdahale edilemez; onuru veya itibarı hukuka aykırı saldırılara maruz bırakılamaz. 2.Herkes bu tür saldırılara veya müdahalelere karşı hukuk tarafından korunma hakkına sahiptir.” düzenlemesi yer almaktadır.

Anayasamızda paralel bir düzenleme yer almaktadır. Anayasanın “Konut Dokunulmazlığı” başlıklı 21. maddesine göre; “(1) Kimsenin konutuna dokunulamaz. (2) Millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın, genel ahlâkın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması veya suç işlenmesinin önlenmesi sebepleriyle usulüne uygun olarak verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça, kimsenin konutuna

girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde el koyma kendiliğinden kalkar.” Anayasada kimsenin konutuna dokunulamayacağı belirtildikten sonra hangi hallerde kişilerin konutuna girilebileceği, arama yapılabileceği veya eşyalara el konulabileceği düzenlenmiştir. Konuta saygı hakkı konuta hiçbir şekilde müdahale edilmeyeceği girilmeyeceği anlamına gelmez. Bu hakka meşru müdahale yolları söz konusudur. AİHM m.8/2 ve Anayasa m.21/2 hangi hallerde yapılan müdahalelerin konuta saygı hakkının ihlali anlamına gelmeyeceğini düzenlemiştir. Konuta saygı gösterilmesi, konut dokunulmazlığından daha geniş bir kavramdır.

Ceza Muhakemesi Kanununun 116 vd. maddelerinde bir koruma tedbiri olarak düzenlenen aramada, konut, işyeri ve diğer kapalı alanlara ilişkin ekstra korumalar getirilmiştir. PVSK’da da konut, işyeri ve diğer kapalı alanlara ilişkin düzenleme söz konusudur.

Türk Ceza Kanununda konuya ilişkin “Konut Dokunulmazlığının İhlali” ve “Haksız Arama” suçları mevcuttur. Öyleyse 2. fıkrada belirtilen durumların bulunmadığı veyahut bu durumların kanunlara aykırı şekilde kullanıldığı durumlarda başta Anayasayı ihlal olacak ve aynı zamanda konut dokunulmazlığının ihlali suçu oluşup ihlal eden kişiler bu suçtan dolayı yargılanacaklardır. Örneğin; geçerli bir arama kararına dayanmayan veyahut kanunda arama kararı vermeye yetkili olmayan bir merciin kararına dayanarak konutta bir arama yapılması, konut dokunulmazlığını ihlal ve haksız arama suçlarını gündeme getirebilecektir (Artuk , Gökçen, Alşahin, & Çakır, 2018, s. 414).

Konutta, İşyerinde ve Diğer Kapalı Alanlarda Yapılacak Aramanın Şartları

Öncelikle konutta, yerleşim yerinde ve kamuya açık olmayan işyerlerinde ve eklentilerinde önleme araması yapılamaz (PVSK m.9/4).

Adli arama hakkında yapılan genel açıklamalar konutta ve diğer kapalı alanlarda yapılacak arama için de geçerlidir. Bununla birlikte kanun koyucu konutta yapılan aramaya bir takım ek korumalar getirmiş ve ek bazı şartlara tabi kılmıştır.

İlk şart konutta ve diğer kapalı alanlarda arama kararı verilmesine ilişkin sınırlamadır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere kural olarak aramaya hakim karar verir. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcısının yazılı emriyle; Cumhuriyet Savcısına ulaşılamayan hallerde ise kolluk amirinin yazılı emriyle (yapılan aramanın sonuçları Cumhuriyet savcılığına derhal bildirilmek şartıyla) arama yapılabilmektedir. Ancak kanun koyucu konutta yapılacak arama bakımından sınırlama getirmiştir. Konutta ve diğer kapalı alanlarda yapılan aramaya hakim veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcısı karar verebilir. Kolluk amirinin konut için arama kararı verme yetkisi kabul edilmemiştir. Buna göre konutta işyerinde veya diğer kapalı alanlarda kolluk amirleri tarafından arama kararı verilemez⁵⁶. Yargıtay bir kararında kolluk tarafından evinde yakalanan kişinin

⁵⁶ PVSK’da yer alan olay yeri incelemesine ilişkin araştırmalar için polis, suçun delillerini tespit etmek amacıyla, Cumhuriyet savcısının emriyle olay yerinde gerekli inceleme ve teknik araştırmaları yapar, delilleri tespit eder,

herhangi bir karar almaksızın evinde kolluk tarafından yapılan aramayı Anayasanın 21. Ve CMK'nın 119/1. maddelerine aykırı bulmuştur (YCGK, 14.3.2017, 2016/20-348, 2017/140). Hakim veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde savcının karar verebileceği bu gibi durumlarda uygulama tamamen polis makamlarına terkedilerek yargı denetimi dışına çıkıldığı ve özellikle polisin takdir yetkisini aştığı ve kötüye kullandığı hallerde sözleşmenin 8.maddesi ve Anayasa hükümleri ihlal edilmiş olacaktır (Ünal, 2001, s. 224). Aramanın şartlarının birinin eksikliği halinde yapılan arama, AİHS ve Anayasaya aykırı olduğu gibi konut dokunulmazlığının ihlali ve haksız arama suçunu oluşturacaktır (Artuk , Gökçen, Alşahin, & Çakır, 2018, s. 414). Bu şekilde elde edilen deliller ise hukuka aykırı delil niteliğinde olup hükme esas alınamayacaktır. AÖAY m.8/f'de bazı durumlar bakımından bu hususa bir istisna getirilmiştir. Buna göre; *"5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 24 üncü maddesindeki kanunun hükmü ve âmirin emrini yerine getirme, 25 inci maddesindeki meşru savunma ve zorunluluk hâli ve 26 ncı maddesindeki hakkın kullanılması ile diğer kanunların öngördüğü hukuka uygunluk sebepleri ve suçüstü hâlinde yapılan aramalarda, toplum için veya kişiler bakımından hayati tehlikeyi ortadan kaldırmak amacıyla veya kapalı yerlerden gelen yardım çağrıları üzerine, konut, işyeri ve yerleşim yeri ile eklentilerine girmek için"* arama emri veya kararı aranmaz. Bu hüküm CMK m.90/4 ile uyumlu gözükse de Anayasanın 20 ve 21. maddelerine aykırılık teşkil etmesi ve CMK hükümleriyle çelişmesi gerekçeleriyle eleştirilmiştir (Yılmaz, 2016, s. 269).

Olay yeri incelemesinin arama hükümlerine tabi olup olmadığı olayın gerçekleştiği yere bağlıdır (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 311).Herkesin girip çıkabileceği kamuya açık alanlarda olay yeri incelemesi için herhangi bir emir veya karar gerekmemektedir (AÖAY m. 9/1). Bu yerler dışındaki olay yeri inceleme işlemleri için karar verecek makam bakımından CMK'daki hükümler ifade edilmiştir (AÖAY m. 9/2). Yönetmeliğe göre de konut, işyeri ve kamuya açık olmayan kapalı alanlarda kolluk amiri arama kararı veremez. Fakat doktrinde yönetmeliğin bu hükmü kamuya açık alanlar dışındaki yerlerde yalnızca aramaya karar verecek makam bakımından değil tüm koşullar ve aramanın icrası bakımından CMK'daki aramaya ilişkin hükümlerin uygulanacağı şeklinde kabul edilmiştir (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 311) (Centel & Zafer, 2018, s. 435).

Konutta ve diğer kapalı alanlarda arama yapılmasına ilişkin ikinci şart aramanın zamanına yöneliktir. Kural olarak arama gündüz yapılmalıdır. Bununla birlikte kişilerin üst, eşya, araç ve benzeri alanlarda ve açık alanlarda ölçülülük ilkesine aykırı olmamak şartıyla gece de arama yapılabilir. Geceleyin herkesin girip çıktığı (kahvehane gibi), mahkumların toplanma ya da sığınma, suç eşyalarını saklama, gizli kumar yeri, genelev ise gece arama yapmak mümkün olacaktır. Zira buralar kapalı olmayan herkese açık yerlerdir (Soyaslan, 2014, s. 308). Fakat konutta, işyerinde veya diğer kapalı yerlerde gece vakti arama yapılamaz. Zira kapalı alanlar belli bir mahremiyet barındırırlar. Ancak suçüstü veya gecikmesinde sakınca bulunan hâller ile yakalanmış veya gözaltına alınmış olup da firar eden kişi veya tutuklu veya

muhafaza altına alır ve incelenmek üzere ilgili yerlere gönderir. Bunun için arama emri veya kararı alınmasına gerek yoktur. Ancak olay yeri dışında kalan ve o suça ilişkin delil elde edilebileceği yönünde kuvvetli şüphe sebebi bulunan konut, işyeri ve kamuya açık olmayan kapalı alanlarda yapılacak işlemler için Ceza Muhakemesi Kanununun arama ve el koymaya ilişkin hükümleri uygulanır. (PVS ek.6)

hükümlünün tekrar yakalanması amacıyla yapılan aramalarda, bu hüküm uygulanmaz. Bu durumlarda konut işyeri ve kapalı bir alan da olsa gece vakti arama yapılabilecektir (Şahin & Göktürk, 2019, s. 332-333) (Yenisey & Nuhoğlu, 2018). Konutta veya diğer kapalı alanlarda gece vakti arama yapılacak ise arama kararında gecikmede sakınca hali ayrıntılı bir şekilde belirtilmelidir (Yenisey & Nuhoğlu, 2018, s. 388).

Gece vakti TCK m.6'da tanımlanmıştır. Buna göre gece vakti; güneşin batmasından bir saat sonra başlar ve güneşin doğmasından bir saat önceye kadar devam eder. Gündüz başlamış olan bir aramaya gece vakti devam edilebilir. Ancak gereksiz yere uzatılarak gündüz başlayan aramaya gece vakti de devam edilmesi aramayı yapanlar bakımından konut dokunulmazlığının ihlali ve görevi kötüye kullanma suçlarından sorumluluk doğurabilir (Yenisey & Nuhoğlu, 2018, s. 388).

Kanun koyucunun özel hayata ağır bir müdahale niteliği taşıyan konutta yapılan aramayla ilgili CMK'ya getirdiği bir diğer şart arama sırasında hazır bulunması gereken kişilerle ilgilidir. CMK'nın 119. maddesinin 4. fıkrasına göre; konutta ve diğer kapalı alanlarda yapılacak aramada Cumhuriyet savcısı hazır bulunmalıdır. Cumhuriyet savcısı bulunmazsa o yer ihtiyar heyetinden veya komşulardan iki kişi bulundurulur (CMK m.119/4). Bu kişilere uygulamada işlem tanığı veya arama tanığı denir (Şahin & Göktürk, 2019, s. 333). Bu tür yerlerin dokunulmazlığı ve özel hayatın gizliliği ilkesi açısından sahip olduğu önem kanun koyucuyu böyle bir düzenleme getirmeye yöneltmiştir. Ayrıca işlem tanığı bulunmadığı durumlarda arama sonrası aramaya maruz kalan kişilerle aramayı yapan kolluğun uyuşmazlık yaşaması, sonradan kolluğun iyiniyetli olmadığı, aramayı gerçekleştirirken hukuka aykırı davrandıkları şeklindeki iddialar söz konusu olabilir (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 343). Bu şekilde hem aramanın hukukiliği hem arama sonucunda elde edilecek delillerin güvenilirliği sağlanmış olacak; hem de aramayı gerçekleştiren kolluk görevlilerine yönelebilecek muhtemel ithamlar engellenmiş olacaktır (Şahin & Göktürk, 2019, s. 333) (Aydın, 2008, s. 112). İşlem tanığı bulunmaksızın yapılan aramaya itiraz halinde arama sonucu elde edilen delilin hukuka aykırılığı gündeme gelebilir (Şahin & Göktürk, 2019, s. 333). Yargıtay'ın uygulaması bu yöndedir⁵⁷. İşlem tanığı olmadan yapılan aramalardan elde edilen deliller hükmün esas ve belirleyici delilleri ise itiraz olmasa dahi bunlar mahkumiyet hükmüne esas teşkil etmez. Anayasa Mahkemesi de işlem tanığı olmadan yapılan arama sonucu elde

⁵⁷ "Kolluk tarafından ihbar üzerine sanığın evinde ... örgütüne ait patlayıcı madde bulunduğu ve ... suikast yapılacağı ihbarı üzerine Cumhuriyet savcısının yazılı emri ile konutta o yer ihtiyar heyetinden veya komşulardan iki kişi bulundurulmaksızın yapılan arama sonucunda ... adet ruhsatsız merminin ele geçirilen, yasadışı herhangi bir eyleme katıldığına dair kayıt bulunmayan ve ... örgütü ile bağlantısı tespit edilemeyen sanığın tüm aşamalarda ele geçen suç unsuru şeylerin varlığını ve zilyetliğini kabul etmediği, başka kişiler tarafından evine konulmuş olabileceğini savunduğu, arama sırasında evde bulunan ve beraatlerine karar verilen inceleme dışı sanıkların da eve geldiklerinde kapının açık olduğu, ele geçen mermileri evde daha önce hiç görmedikleri şeklinde beyanda bulundukları, suça konu mermiler ve bu mermilerin içinde bulunduğu şeffaf naylon poşet parçası üzerinde yapılan incelemede parmak izi tespit edilemediği, poşet içerisinden çıkan ... mm çaplı fişekler ile inceleme dışı sanıklardan ...'ın üzerinde bulunan aynı çaplı tabancanın şarjöründen çıkan mermilerin modellerinin farklı olduğu anlaşılan somut olayda; kolluk tarafından aramanın ... CMK'nın aramanın güvenilirliği ile ilgili 119/4. Maddesinin .. amir hükmüne aykırı olarak o er ihtiyar heyetinden veya komşulardan iki kişi hazır bulundurmaksızın yapılması nedeniyle icrası bakımından hukuka aykırı olduğu ve arama sonucu elde edilen suça konu mermilerin hukuka aykırı yöntemle elde edilmiş delil niteliğinde bulunduğu kabulünde zorunluluk bulunmaktadır." YCGK, 28.4.2015, 2013/9-469, 2015/132 (Şahin, ve diğerleri, 2019 s.334)

edilen delilin hükme etkisine göre değerlendirme yapmaktadır⁵⁸. İki işlem tanığı yerine bir işlem tanığının olduğu ve fiilin başka delillerde de desteklendiği durumlarda yargılamanın adil olduğuna yönelik karar da verilmiştir (AYM, Jakop Gabriel, B. No: 2013/2392, 15.04.2015, p. 44-50)

Arama tanıkları çağrılmadan konutta yapılan aramanın fotoğraflanması ya da filme çekilmesi aramayı hukuka uygun hale getirmese de kamerayla çekim yapılması yararlı olabilir (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 343). Doktrinde aramaya maruz kalanların yazılı olarak feragat etmeleri halinde arama tanıklarının arama sırasında hazır bulunmasının şart olmadığı belirtilmektedir (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 343)(Aksi görüş için bkz.: (Doğan, 2011, s. 176)). Hatta aramaya başlarken arama tanıklarının rızası varken sonradan rızalarını çekmeleri halinde dahi aramanın başarısını sağlamak için aramayı gerçekleştiren memurun aramaya devam edebileceği, bu durumun aramayı hukuka aykırı hale getirmeyeceği, bu durumun sonradan yaşanacak uyuşmazlıklar bakımından tutanağa geçirilmesinin yararlı olacağı ifade edilmektedir (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 343).

Arama tanıklarına görevlerini daha iyi yapmalarını sağlamak amacıyla tanık olma nedeni ve arama kararı hakkında bilgi verilmelidir. Arama tanıkları arama yapılacak yere gelmek istemezlerse başka tanıklar bulunmaya çalışılmalıdır (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 343) (Aydın, 2008, s. 112). Mümkün olmaması halinde son çare olarak bu kişiler hakkında orantılı zor kullanılabileceği ifade edilmektedir (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 343)(Aksi görüş için bkz.: (Aksoy, 2007, s. 103)). Arama tanıkları yalnızca kanunda belirtilen kişiler olabilir. Bu kişilerin kolluk mensubu olmamasına dikkat edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 343-344).

Arama Bakımından Konut, İşyeri ve Diğer Kapalı Alan Olarak Kabul Edilen Yerler

Hem AIHS’de hem de Anayasamızda konuttan bahsedilmekle birlikte konut kapsamına nelerin gireceğinden bahsedilmemiştir. AİHM konutu dar değil, olabildiğince geniş yorumlamıştır.

Kanunda ev ya da ikametgah kelimeleri değil konut kelimesi kullanılmıştır. Zira ev günlük dilde etrafı çevrili olan ve üstü örtülü olan yerleri; ikametgah ise kişinin sürekli olarak yerleşmek maksadıyla ve fiilin bulunduğu yeri ifade eder. Bu kelimelerin kullanılması maddenin uygulama alanını daraltırdı. Bu nedenle kanun koyucu bilinçli olarak konut kelimesini kullanmıştır. Zira konut, kişinin geçici de olsa fiilen oturduğu yeri ifade etmektedir. Doktrinde bu sebeplerle ve konutun kişinin özel hayatının en önemli kısmı olduğu düşünülerek geniş yorumlanması gerektiği ifade edilmiştir (Özbek V. Ö., Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 439)

⁵⁸ “...hükümün esas ve belirleyici unsuru, gerçekleştirilen hukuka aykırı arama işlemi sonucunda elde edilen delillerdir. Belirli bir raporları, aramada ele geçen delillerin değerlendirilmesine yönelik bir araçtır. Belirli bir davaya ilişkin olarak delilleri değerlendirme yetkisi kural olarak yargılamayı yürüten mahkemeye ait olmakla birlikte, somut olayda, koruma tedbiri niteliğindeki arama kararının icrasının hukuka aykırı şekilde gerçekleştirilmesi ile elde edilen delillerin tek ve belirleyici delil olarak kullanılmasının bir bütün olarak yargılamanın hakkaniyetini zedelediği ve aramanın icrasındaki ‘kanuna aykırılığın’ yargılamanın bütünü yönünden adil yargılanma hakkını ihlal eder nitelikte olduğu kanaatine varılmıştır.” AYM, Yaşar Yılmaz, B. No: 2013/6183, 19.11.2014, p.58,59 (Şahin, ve diğerleri, 2019, s.334, dn. 450)

(Tezcan, Erdem, & Önok, 2018, s. 546-547) (Keskin Kızıroğlu, 2018, s. 175) (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 322). Her ikametgah aynı zamanda konuttur, fakat her konut ikametgah değildir (Tezcan, Erdem, & Önok, 2018, s. 547) (Özen, 2018, s. 456). Bir kimsenin ikametgahı tektir ama birden fazla konutu olabilir (Tezcan, Erdem, & Önok, 2018, s. 547) (Artuk , Gökçen, Alşahin, & Çakır, 2018, s. 398). Zira burada amaç özel hayatın geçtiği ve bu özelliği ile izin istenmeden ya da zorla gerçekleştirilecek ihlallerin önlenmesi amacıyla onla ilgili her mekanı güvence altına almaktır (Özbek V. Ö., Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 439) (Artuk , Gökçen, Alşahin, & Çakır, 2018, s. 398).

Konutun devamlı ya da geçici kullanılması gibi bir şart yoktur. Konutun illaki gece yatışı için tahsis edilmiş olması da aranmaz. Konutun mutlaka taşınmaz olması şart değildir (Özbek V. Ö., Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 439) (Tezcan, Erdem, & Önok, 2018, s. 545-546) (Özen, 2018, s. 458) Açık veya kapalı olması, yapı şekli, toprağa bağlı olup olmaması önemli değildir (Tezcan, Erdem, & Önok, 2018, s. 545) (Artuk , Gökçen, Alşahin, & Çakır, 2018, s. 400) (Özen, 2018, s. 458). Apartman katı, ev, kulübe, çadır (Y.4.CD., 1.10.1963, 4933/5789), yazlık ev, otel odası, (Keskin Kızıroğlu, 2018) yurt odası, mobilyası olan bir oda, kaptanlarla tayfaların oturdukları kamaralar, kayıklar, mavnalar, trendeki kompartımanlar, treyler, karavan vb. yerler konut olarak kabul edilmektedir. (Özbek V. Ö., Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 439-440) (Artuk , Gökçen, Alşahin, & Çakır, 2018, s. 399-400) (Turhan, 2006, s. 240). Konut ile aralarında bağlantı bulunan kiler, garaj, kömürlük, bodrum gibi müştemilat da konut konut kavramına dahildir (Turhan, 2006, s. 240) (Şahin & Göktürk, 2019, s. 329) (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 322). Eklentinin etrafının çevrili olması gerekmez (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 323). Fakat içinde eşya olmayan terkedilmiş evler, sokakta bulunan arabalar ya da geceleri evsiz kişilerin kullandığı kapalı bankamatik alanları konut sayılmaz (Özbek V. Ö., Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 439-440) (Tezcan, Erdem, & Önok, 2018, s. 546-547) (Özen, 2018, s. 457)

Bir yerin konut olarak kabul edilebilmesi için konut olarak kullanma bakımından bir özgüleme(tahsis) iradesi olmalıdır (Özbek V. Ö., Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 440) (Tezcan, Erdem, & Önok, 2018, s. 545). Yapılış amacı itibariyle konut olarak yapılması, o amaçla meydana getirilmiş olması şart olmayıp kullanma bakımından konut olarak kullanıma tahsis edilmiş olması yeterlidir (Tezcan, Erdem, & Önok, 2018, s. 546) (Keskin Kızıroğlu, 2018, s. 178). Örneğin aslen hayvanların barınması için kurulmuş barınakta, hayvanlara bakan çoban da yatıyorsa burası da onun konutu sayılır (Tezcan, Erdem, & Önok, 2018, s. 546). Yargıtay da hayvan damı, okul gibi aslında konut olarak yapılmamış fakat yuva olarak kullanılan yerlerin konut olarak kabul edilmesi gerektiği görüşündedir⁵⁹ (Artuk , Gökçen, Alşahin, & Çakır, 2018, s. 399). Zira bu halde ilgili yerler konut olarak kullanmaya tahsis edilmiş olur. Bu tahsis iradesi dışarıdan anlaşılmalı, sürekli olmalı, bir hakka dayanmalı (ör: mülkiyet hakkı, zilyetlik hakkı vs.) ve meşru olmalıdır (Özbek V. Ö., Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 440) (Artuk , Gökçen, Alşahin, & Çakır, 2018, s. 399-400). Kişilerin ihtiyaçlarını

⁵⁹ “aslen hayvan damı da olsa kişilerin yattığı yer mesken anlamına dahil iken”(Y.4.CD.,9.5.1946, 5278/6046); “İçinde öğretmenin ikamet ettiği herkesçe bilinen mektep binasının, derslerin bitip talebelerin dağıldığı dakikadan itibaren mesken sayılacağını ve kapısı açık unutulmuş olsa da buraya girilmesinin caiz olmadığı”(Y.4.CD., 12.4.1946, 4049/455); “ İçinde köy ebesinin ikamet ettiği herkesçe bilinen sağlık evinin özellikle gece vakti mesken sayılacağı” (Y.4.CD., 24.5.1988, 3404/3914)

gidermek için yuva olarak kabul ettiği ve bunu fiilen gerçekleştirdiği yer konuttur. Hukuka aykırı fiilin işlendiği sırada içinde bulunulması şart değildir (Tezcan, Erdem, & Önok, 2018, s. 545) Konutu; *“kişinin dış dünyadan ayırdığı, kendisine ait yaşam biçimini oluşturduğu, rızası dışında başkalarının girmesini istemediği yer”* olarak da tanımlamak mümkündür (Özen, 2018, s. 456). Yargıtay’a göre de konut; *“devamlı veya geçici olarak kişilerin yerleşmek ve barınmak amacıyla oturmalarına elverişli yerler”*dir (YCGK, 21.1.2009,6-203/3).

Bir kişinin birden fazla konutu varsa her birinin fiilen yaşamaya özgülenmiş olması ve sürekli nitelik taşıması halinde her biri konut sayılır (Özbek V. Ö., Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 440). Ceza evi koğuş ve odaları kişilerin serbest bir iradeyle gidip yaşadıkları yerler olmadığı için konut sayılmazlar (Özbek V. Ö., Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 440) (Tezcan, Erdem, & Önok, 2018, s. 548) (Artuk, Gökçen, Alşahin, & Çakır, 2018, s. 402) Nitekim Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 36.maddesine göre; *“Kurumlarda, odalar ve eklentilerinde, hükümlülerin üst ve eşyasında habersiz olarak her zaman arama yapılabilir. Her ay mutlaka bir kez arama yapılır.”* Kanun koyucu cezaevi koğuşları ve odalarını konut olarak kabul etmediği için anayasadaki konuta özgü korumaya dahil etmemiştir (Tezcan, Erdem, & Önok, 2018, s. 548) (Aksi görüş için bkz.: (Keskin Kızıroğlu, 2018, s. 176)). Keza asker kıışalaları, belirli kişilerin kaldığı özel odalar hariç hastaneler konut olarak kabul edilmezler. Fakat kamu binası olmakla birlikte niteliği gereği kalınan lojman, polisevi, hakimevi, resmi dairenin misafirlere ayrılan odası gibi yerler konut sayılır (Tezcan, Erdem, & Önok, 2018, s. 548)

Eğitim, sağlık, bakım kurumları konut olarak sayılmamakla birlikte eğer bu gibi yerlerde kişilerin kendisine özgülenmiş odası varsa konut sayılır. Bir yerde birden fazla kişinin bulunması da bu durumu etkilemez; o yer hepsinin konutu sayılır (Keskin Kızıroğlu, 2018, s. 176) Dolayısıyla bu nitelikte olan öğrenci yurt odaları da konut niteliğindedir (Özbek V. Ö., Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 439) (Keskin Kızıroğlu, 2018, s. 176). Çoğu zaman yurt odalarında yönetmeliğe veya yurt taahhünamesine dayanılarak arama yapılmaktadır. Fakat her ne kadar taahhünamede odaların ve dolapların denetlenebileceği ve yönetmelikte dolaylı olarak odaların aranabileceği anlaşılmakta ise de yönetmeliğin kanuna aykırı düzenleme getirilemeyeceği dikkate alındığında rıza olsa dahi CMK hükümlerine göre ilgili makamın kararı olmadıkça arama yapılamaz. Taahhütname ile önceden alınan izin aramayı hukuka uygun hale getirmez. PVSK’da sayılmamasına rağmen AÖAY m.19’da önleme araması yapılabilecek yerler arasında öğrenci yurtları da sayılmıştır. Bu hükümle öğrenci yurtları ve eklentileri adeta umimi veya umuma açık yerlerle bir tutulmuştur ki bu kabul edilemez (Keskin Kızıroğlu, Türk Hukukunda Arama ve Elkoyma, 2008, s. 145). Doktrinde ilgili yönetmelik hükmünün hem PVSK’ya aykırı olduğu gibi Anayasa’nın 20. maddesinde belirtilen özel hayatın gizliliği ilkesini ve Anayasa’nın 21. maddesinde belirtilen konut dokunulmazlığı hakkını zedeler nitelikte olduğu belirtilmektedir. Öğrenci yurtlarının ve eklentilerinin eğitim ve öğretim kurumlarından üstelik de aleyhe olarak farklı bir düzenlemeye tabi tutulması kabul edilemez görülmüştür (Keskin Kızıroğlu, Türk Hukukunda Arama ve Elkoyma, 2008, s. 145). Keza yönetmelik hükmü kanuna ve Anayasaya aykırı hüküm getiremez. Keza Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 16.01.2018 tarihli 2014/116 E. , 2018/4 K. sayılı kararında da yurt odası konut sayılmakta olup izinsiz girildiği takdirde konut dokunulmazlığının ihlali suçu

gerçekleşmektedir. Bu karar değerlendirildiğinde personellerin izinsiz bir şekilde yurt odasına girmesi konut dokunulmazlığı suçunu oluşturmakla birlikte, odada, dolaplarda ve özel alanlarda suç şüphesi ve hakim kararı olmadan yapılan arama da hukuka aykırı bir arama olup haksız arama suçunu gündeme getirecektir.

İşyeri kişinin içinde mutad sanatını icra ettiği yer olarak tanımlanabilir (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 323). İşyeri kişilerin mesleki faaliyetlerini sürdürdükleri yerler ve bunların eklentilerini kapsar (Şahin & Göktürk, 2019, s. 329). Örneğin bir otel ve buna bağlı bir yemek salonu veya gazino işyeri kapsamındadır. Benzer şekilde tamirhane, fabrikalar, dükkan, mağaza, büro, doktor muayenehanesi, yabancı konsoloslukların hizmete ayrılmış odaları, Pazar yerlerinde her bir esnaf için ayrılmış bölümler işyeri olarak kabul edilir (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 323). PYSK’da önleme araması bakımından getirilen hükümde açıkça kamuya açık olmayan işyerlerinden bahsedilmesine karşın CMK’da yalnızca iş yerleri teriminin kullanılması yorumlandığında adli arama bakımından işyerinin kamuya açık veya kapalı olmasının bir önemi olmadığını düşünmekteyiz.

İşyeri faaliyetinin devamlılık arz etmesi gerekir fakat geçimin sağlanması amacıyla kazanç elde edilmesi şart değildir (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 323). Bir firmanın deposu, doktorun muayenehanesi veya avukatlık bürosu işyeri sayılır (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 323). Fakat avukat bürolarında arama CMK m.30’da özel olarak düzenlenmiştir (Şahin & Göktürk, 2019, s. 329).

Diğer yerler ise konut ve işyeri olarak değerlendirilmeyen ancak özel mülkiyet konusu olan yerlerdir (Şahin & Göktürk, 2019, s. 329) (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 324) (Turhan, 2006, s. 240) (Kızılkaya, 2010, s. 513-514). Örneğin; konutun veya işyerinin bahçesi, konut veya işyeri ile bağlantılı olmayan kiler, garaj, kömürlük, bodrum, depo (Şahin & Göktürk, 2019, s. 329) (Özen, Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri, 2018, s. 470) ardiye, samanlık veya zahire ambarı, cami, henüz taşınılmamış yeni inşa edilmiş ev (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 324) gibi yerler bu kapsamdadır. Diğer yerler ancak taşınmaz olabilir fakat bir binayla fiziksel veya idari bir bağlantısının olması şart değildir. Başkasının rıza dışı girişlerini önleyici koruma tedbirlerinin alınmış olması gerekir. Diğer bir deyişle o yerin özel mülkiyete ait olduğuna dair bir tahsis iradesi olmalıdır (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 324). Bu irade o mülkiyet çit, duvar, çalı, parmaklıkla çevrilerek ortaya konabileceği gibi çukur açılması veya taş dizilmesi şeklinde de kendini gösterebilir. İçine kimsenin girmemesi için etrafının görünür engellerle çevrili olması yeterlidir. Yalnızca yasak levhasının konulması yeterli değildir. Eğer ki o yerin bir ev ya da işyerine ait olduğu herkesçe bilinebiliyorsa artık herhangi bir engele ihtiyaç yoktur. Bu tür yerlerin üstünün kapalı olmasına da gerek yoktur (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 324). Meskenin ayrılmaz parçası olmayıp müşterek olarak sürekli veya geçici olarak kullanılan yerler de (örneğin müşterek kullanılan banyo, mutfak gibi) diğer yerler kapsamına girer (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 324). Doktrinde genelev, kumar oynanan yerler ve suçluların toplanma yerlerinin de diğer yerler kapsamına girdiği belirtilmektedir (Özen, Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri, 2018, s. 470). Doktrinde bir evin bahçesinde veya bahçesinde bulunan araçta kamuya açık olmayan alanlara ilişkin kuralların uygulanması gerektiği ifade

edilmektedir. Bu görüşe göre yola park edilmiş araçların altında yapılan aramalarda kamuya açık, bu araçların içinde yapılan aramalarda ise kamuya kapalı alanlarda yapılan aramalara ilişkin kurallar uygulanmalıdır (Centel & Zafer, 2018, s. 435). İnfaz kurumları ile buralarda yer alan odalar da diğer yerler kapsamında olmakla birlikte buralarda arama CMK hükümlerine göre değil, CGTİHK'a göre yapılır (Özbek V. , Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2018, s. 324).

KAYNAKLAR

(tarih yok). Kazancı İçtihat Bilgi Bankası: www.kazanci.com adresinden alındı

Özbek, V. Ö., & Bacaksız, P. (2006). Ceza Muhakemesi Hukukunda Arama. *Ceza Hukuku Dergisi*, 1(1), s. 145-206.

Özbek, V. Ö., Doğan, K., Bacaksız, P., & Tepe, İ. (2018). *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Özbek, V., Doğan, K., Bacaksız, P., & Tepe, İ. (2018). *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özen, M. (2018). *Ceza Hukuku Özel Hükümler Dersleri*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Özen, M. (2018). *Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Öztürk, B. (2018). *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aksoy, Ş. (2007). *Önleme ve Koruma Tedbiri Olarak Arama*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Akyürek, G. (2012). 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 120. Maddesindeki Haksız Arama Suçu. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*(2), s. 29-41.

Artuk, M. E., Gökçen, A., Alşahin, M. E., & Çakır, K. (2018). *Ceza Hukuku Özel Hükümler*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Aydın, M. (2008). Adli Aramada Hazır Bulunabilecek Kişiler ve Arama Tanıkları. *ceza Hukuku Dergisi*, 3(8), s. 105-125.

Can, C. (2014). Koruma Tedbiri Olarak Arama- Elkoyma. *İstanbul barosu Dergisi*, 88(2), s. 213-225.

Centel, N., & Zafer, H. (2018). *Ceza Muhakemesi Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Doğan, D. Ç. (2011). Ceza Muhakemesinde Adli Arama. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(92), s. 157-181.

Erdoğan, M. (2007). *İnsan hakları Teorisi ve Hukuku*. Ankara: Orion yayınevi.

Gülşen, R. (2007). Haksız Arama Suçu. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(16-19), s. 139-158.

Ünal, Ş. (2001). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*. Ankara: TBMM Kültür ve Sanat yayın kurulu.

Ünver, Y., & Hakeri, H. (2018). *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Kızılkaya, E. (2010). Türk Hukuku ve karşılaştırmalı Hukukta Arama, Elkoyma ve Gözaltı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(89), s. 507-543.

Kahraman, M. (2007). Koruma Tedbiri Olarak Adli Arama. *Yargıtay Dergisi*, 33(3), s. 327-390.

Keskin Kızıroğlu, S. (2008). Türk Hukukunda Arama ve Elkoyma. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*(1), s. 143-162.

Keskin Kızıroğlu, S. (2018). *Konut Dokunulmazlığının İhlali, Özel Ceza Hukuku, Hürriyete, Şerefe, Özel hayata, Hayatın Gizli Alanına Karşı Suçlar* (Cilt III). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Soyaslan, D. (2014). *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Şahin, C., & Göktürk, N. (2019). *Ceza Muhakemesi Hukuku I*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tezcan, D. (2010). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Arama, Gözaltı. *Özel Yetkili Mahkemeler (CMK m.250) Paneli* (s. 21-37). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

- Tezcan, D., Erdem, M. R., & Önok, M. (2018). *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Tezcan, D., Erdem, M. R., & Sancaktar, O. (2004). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*. Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Turhan, F. (2006). *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Isparta.
- Uz, A., & Metin, Y. (tarih yok). *Normatif İçeriği ve Devletlerin Bu Alandaki Yükümlülüğü Bakımından Yeterli Yaşam Standardı Hakkı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu: <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/UZ-Abdullah-MET%C4%B0NY%C3%BCksel-NORMAT%C4%B0F-%C4%B0%C3%87ER%C4%B0%C4%9E%C4%B0-VE-DEVLETLER%C4%B0N-BU-ALANDAK%C4%B0-Y%C3%9CK%C3%9CML%C3%9CL%C3%9C%C4%9E%C3%9C-BAKIMINDAN-YETERL%C4%B0-YA%C5%9EAM-STANDARDI-HAKKI.pdf> adresinden alındı
- Yılmaz, Y. (2016). Bir Ceza Muhakemesi İşlemi Olarak Adli Arama. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(124), s. 247-304.
- Yılmaz, Z. (2011). Özel Hayat ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkı Kapsamında "Konutta Arama". *Ceza Hukuku Dergisi*, 6(17), s. 160-185.
- Yenisey, F., & Nuhoğlu, A. (2018). *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Merkezi Yönetimin Kentsel Dönüşümde Sürdürülebilir Bina Tasarım Yaklaşımındaki Farkındalık Düzeyinin Değerlendirilmesi

Dr. Arzuhan Burcu Gültekin, Ankara Üniversitesi
abgultekin@ankara.edu.tr

Yusuf Emre Köroğlu, Ankara Üniversitesi
ykoroglu@gmail.com

Evgin Apaydın, Ankara Üniversitesi
evgin.apaydin@gmail.com

ÖZET

Türkiye, 1950'lerden sonra hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. Bu süreçteki plansız yapılaşmanın sonucunda kentlerde gecekondulu bölgeleri ve çöküntü alanları oluşmuştur. Ayrıca, ülke özelindeki gecekondulaşma, göç, çarpık kentleşme ve yetersiz altyapı gibi sebepler, sağlıklı ve nitelişiz kentsel alanların artmasına yol açmıştır. Bu süreçten sonra, Türkiye 1999'da büyük bir deprem felaketi yaşamış ve depremin getirdiğı yıkım sonrasında sağlıklı yapıların yeniden inşa edilmesi zorunluluğı ortaya çıkmıştır. Türkiye'de kentsel alanlar ve yapılarla ilişkin söz konusu problemlerin çözülmesi için kentsel dönüşüm kavramı gündeme gelmiştir. Yalnız ucuz konut üretimi üzerine odaklanan ilk kentsel dönüşüm uygulamaları; çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik dikkate alınmadan gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda bu çalışmada, kentsel dönüşüm projelerinde sürdürülebilir bina tasarım yaklaşımının uygulanması hakkında farkındalık yaratılması ve bu konuda araştırmacılara, tasarımcılara ve gayrimenkul geliştirme uzmanlarına ışık tutulması hedeflenmektedir. Bu amaçla, kentsel dönüşümün uygulama aktörlerinden olan merkezi yönetim ile sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımı konusundaki farkındalık düzeylerini belirlemek üzere, yüz yüze soru sorma tekniğı kullanılarak bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket yapılan grup, ilgili kurumlarda kentsel dönüşüm sürecinde çalışan ve bu konuda en yüksek düzeyde bilgi ve deneyime sahip olduğu öngörülen personel arasından seçilmiştir. Böylece, merkezi yönetimin sürdürülebilir bina tasarım yaklaşımı ile ilgili bilgi ve algı düzeyleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Dönüşüm, Merkezi Yönetim, Sürdürülebilir Bina Tasarımı, Farkındalık Düzeyi.

GİRİŞ

Dünyanın birçok yerinde sanayileşmenin etkisi ile birlikte farklı ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler meydana gelmiştir. Türkiye’de 1950 yıllarda başlayan sanayileşme ve hızlı kentleşme süreçleri, kentlerde hem demografik yapının hem de kentsel alanların hızlı bir şekilde değişmesine neden olmuştur. Hızlı kentleşme gereksinimi, pek çok kentsel sorunu da beraberinde getirmiştir. Türkiye’de kentleşme sürecinde yaşanan başlıca sorunlar; gecekondulaşma, çarpık kentleşme, yetersiz altyapı, doğal afetlere karşı savunmasız kalma ve tarihi değerlerin korunamaması olarak sıralanabilir. Kentsel sorunlara çözüm arayışı, kentsel dönüşüm ve gelişim projelerini gündeme getirmiştir. Bununla birlikte, Türkiye’de 1999 yılında yaşanan Büyük Gölcük Depremi’nin yıkıcı etkisi sonrasında, sağlıksız yapıların yeniden inşa edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu süreçler birlikte ele alındığında, sağlıksız hale gelen kentlerin iyileştirilmesi ve işlevini kaybetmiş alanların yeniden değerlendirilmesi için, kentsel dönüşüm projeleri ivmelenmeye başlamıştır. Bu kapsamda, kentsel dönüşüm, kentsel sorunlara çözüm arayışının bütününe ifade etmektedir. Kentsel dönüşüm uygulamalarında, öncelikle eski sanayi alanları veya düşük gelirli grupların kötü koşullarda yaşadığı köhneleşmiş kentsel alanlara odaklanılmıştır. Ucuz konut üretimi üzerine odaklanan ilk kentsel dönüşüm uygulamaları; çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik dikkate alınmadan gerçekleştirilmiştir (Hamurcu & Buldurur, 2017).

Dünyada tüketilen enerjinin önemli bir kısmı kentsel alanlarda gerçekleşmektedir (Ashford, 1999). Kentsel gelişim ve dönüşüm süreçleri kentlerin enerji tüketiminin artmasına ve beraberinde küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi pek çok çevresel etkinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin yoğunluk kazanmasıyla pek çok ülke “çevresel öncelikli” kentsel gelişme modellerine yönelmeye, kentsel dönüşüm politika ve projelerini bu yönde ele almaya ve düzenlemeye başlamıştır. Sürdürülebilir kentsel dönüşüm, toplumsal ve ekonomik çıkarları çevresel kaygılarla bütünleştiren, doğal kaynakların tüketimi konusunda çevreye karşı duyarlı, sosyal ve ekonomik ihtiyaçların çevreyle uyumlu bir şekilde karşılanabildiği uygulamaları ifade etmektedir (Küner, 2013). Sürdürülebilir kentsel dönüşüm uygulamalarının temelini, sürdürülebilir yapı tasarımı oluşturmaktadır. Çünkü dünyadaki toplam enerji kullanımının yaklaşık %40 – 60’ı binalardan kaynaklıdır. Dolayısıyla sürdürülebilir bina tasarımı ve enerjinin optimize edilmesi sorunu, ülkeler için en önemli sorun olarak ön plana çıkmaktadır (Yeang, 1995 & Al-Homoud, 2001).

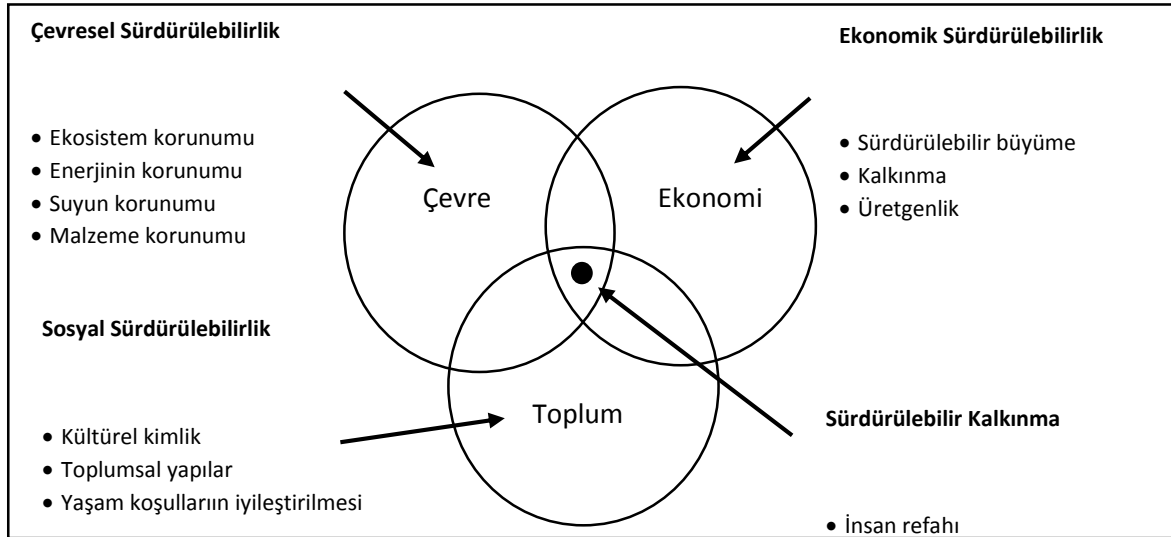
Bu çalışmada, Türkiye’deki kentsel dönüşüm uygulamalarında aktif rol alan uygulama aktörlerinden biri olan merkezi yönetimin sürdürülebilir bina tasarım yaklaşımı ile ilgili düşüncelerinin ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda, merkezi yönetim personeline anket uygulaması yapılmış, elde edilen veriler betimsel istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiş ve kentsel dönüşüm uygulama aktörlerinin sürdürülebilir bina tasarım yaklaşımlarına eğilimleri ortaya konmuştur. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, kentsel dönüşümde sürdürülebilir bina tasarım yaklaşımlarının nasıl yaygınlaştırılabileceği hakkında çözüm önerileri ve ülke kaynaklarının etkin kullanımı için alınması gereken önlemler tartışılmıştır.

KENTSEL DÖNÜŞÜMDE SÜRDÜRÜLEBİLİR BİNA TASARIMI YAKLAŞIMI

Kentlerde ekonomik canlılığın azalması, nitelsiz fiziksel çevrelerin oluşması, sağlıksız yapılaşmalar ve kentsel çevre sorunlarının çözümü için alternatif araçlardan biri olan kentsel dönüşüm uygulamaları, tüm dünyanın temel gündem konularından biri haline gelmiştir (Wang, 2014). Bina yapım süreci, kentsel dönüşümün en temel ögesidir. Kentsel dönüşüm politikaları çerçevesinde, sosyo-ekonomik düzenlemelerin dışında çoğu zaman yapıların yenilenmesi de söz konusu olabilmektedir. Binaların, gelişen teknoloji ve küreselleşme ile kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda karmaşık bir hal alması, çevresel kirliliği tetiklemektedir. Yapılan araştırmalar sadece binaların, dünyadaki karbondioksit salınımının %40'ından, su tüketiminin %17'sinden, kesilen ağaçların %25'inden, elektrik tüketiminin %72'sinden, malzeme ve enerji kullanımının %40'ından, küresel sera gazı salımlarının %15,3'ünden sorumlu olduğunu göstermektedir (URL-1). Binaların çevrede oluşturduğu zarar göz önünde bulundurulduğunda, sürdürülebilir yaşam alanlarının oluşturulması için kentsel dönüşümün ve sürdürülebilirliğin birlikte ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Sürdürülebilirlik; çevre değerlerinin ve doğal kaynakların savurganlığa yol açmayacak biçimde akılcı yöntemlerle, bugünkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları da göz önünde bulundurularak kullanılması ilkesinden ekonomik gelişmenin sağlanmasını amaçlayan çevreci bir dünya görüşüdür (Keleş, 2006). Sürdürülebilirlik genel olarak üç başlık altında ele alınmaktadır. Bu başlıklar, çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirlik olup sürdürülebilirliğin üç boyutu olarak ifade edilmektedir (Şekil 1). Bu üç boyutun sağlanmasıyla sürdürülebilir kalkınma oluşmaktadır (Ding, 2008).

Şekil 1: Sürdürülebilirliğin Üç Boyutu (Ding, 2008)



Sürdürülebilir Bina Tasarımı Parametreleri

Kentlerin geleceğine yön veren kentsel dönüşüm uygulamaları, sürdürülebilir kalkınmanın bir parçasıdır. Kentsel dönüşüm, sadece bina üretme süreci değildir. Kentsel dönüşüm, çevrenin yeniden ele alındığı sosyal ve ekonomik süreçlerin tamamını içerir. Kentsel dönüşümün sürdürülebilirlik hedeflerinin sağlanabilmesi için sürdürülebilir bina tasarımı

yaklaşımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımları ile çevreye en az zararı veren ve doğal koşullara en uygun tasarıma sahip binalar üretilebilmektedir. Sürdürülebilir bir bina üretebilmek için yerel şartlara uyumlu bir tasarım yapmak gerekmektedir. Sürdürülebilir bina tasarımı sürecinde dikkat edilmesi gereken tasarım parametreleri farklı kaynaklardan derlenerek aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır (Gültekin & Demircan, 2015);

- Topoğrafyaya uyumlu bina tasarımı
- Güneşe uyumlu bina tasarımı
- İklimle uyumlu bina formu tasarımı
- Hâkim rüzgâra uyumlu bina tasarımı
- İklimle uyumlu bina kabuğu tasarımı

Sürdürülebilir Bina Tasarımında Aktif ve Pasif Sistemler

Bina tasarımı sürecinde, her bir parametre diğer parametrelerle bir bütün olarak ve kullanıcı gereksinimlerine cevap verecek bir biçimde ele alınmalıdır (Yasan 2011). Bu parametrelerden yararlanarak binaların aktif ve pasif sistemler aracılığıyla sürdürülebilir olarak tasarlanması mümkün olabilir (Tablo 1). Aktif sistemler güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi ve jeotermal enerjiden yararlanarak binalarda ısıtma, soğutma ve elektrik üretmek amacıyla kullanılan mekanik ve elektronik sistemlerdir. Binalarda güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi ve jeotermal enerjiden yararlanmak amacıyla uygulamaların mekanik donanım ve ek ısı depolayıcı önlemler ile desteklenmesi, ısı dağılımının otomatik olarak denetlenmesi, su-hava toplayıcılarının uygulanması ile yüksek verimli toplayıcılar ve güneş pillerinin kullanılması, rüzgar tribünleri ile elektrik üretilmesi, ısı pompaları ile ısıtma/soğutma sağlanması ve elektrik üretilmesi “aktif sistemler” olarak tanımlanmaktadır. Pasif sistemler, iklimlendirme (ısıtma, soğutma, havalandırma) ve aydınlatmada enerji tasarrufu sağlamak amacıyla güneş ışınımı ve rüzgârdan maksimum faydalanmak üzere tasarım aşamasında geliştirilen mimari çözümlerdir.

Tablo 1: Sürdürülebilir bina tasarımında kullanılan aktif ve pasif sistemler

Aktif Sistemler	Pasif Sistemler	
Güneş pilleri Rüzgar türbinleri Güneş toplayıcıları Jeotermal ısı pompaları Yağmur suyu dönüştürme sistemleri Gri su dönüştürme sistemleri Susuz tuvaletler	Metal duvarlar Güneş duvarları Güneş odaları Işık, ısı, ses yalıtımlı camlar Güneş kiremitleri Labirent sistemler Atriumlar Rüzgâr kuleleri İklimle uyumlu peyzaj Çift tabakalı cepheler	Venturi bacaları Rüzgar kepçeleri Işık rafları Işık tüpleri Heliostatlar Anidolik tavanlar Gölgeleme elemanları Güneş bacaları Tasarruflu batarya ve duş başlıkları

MERKEZİ YÖNETİMİN KENTSEL DÖNÜŞÜMDE SÜRDÜRÜLEBİLİR BİNA TASARIMI YAKLAŞIMINDAKİ FARKINDALIK DÜZEYİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnşaat sektörü, ekonomik eylemlerle doğrudan ilişkili olup tüm dünyada gayrisafi milli hasılanın %8'ini (3,5 trilyon Amerikan Doları) oluşturmaktadır (Kara ve diğerleri 2006). Türkiye'de, hızlı nüfus artışına bağlı olarak konut ihtiyacı artmakta, dolayısıyla inşaat sektörü de gün geçtikçe büyümektedir. Büyüyen inşaat sektörü, beraberinde enerji ihtiyacını arttırmakta ve enerji tüketimini tetiklemektedir. Türkiye enerjide dışa bağımlı olan ülkelerden birisidir. Türkiye'de tüketilen enerjinin %28'i öz kaynaklardan karşılanmakta, %72'si ise ithal edilmekte ve bu oran gün geçtikçe artmaktadır (Gültekin 2006). İnşaat sektörünün sebep olduğu enerji tüketiminin azaltılabilmesi için bina tasarım ve üretim sürecinde enerji verimliliğinin artırılması sektörteki tüm uygulamalarda büyük önem taşımaktadır. Söz konusu uygulamalardan biri de kentsel dönüşüm uygulamalarıdır. Kentsel dönüşüm ile işlevini yitirmiş çöküntü alanlarına müdahalede bulunulması, doğal afetlere dayanaksız yapıların yenilenmesi ve kentsel altyapının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır. Kentsel dönüşümün amaçları doğrultusunda, kentsel alanlar doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmektedir. Çevreye çok büyük müdahalelerde bulunan kentsel dönüşüm uygulamalarının, sürdürülebilirlik bakış açısıyla ele alınması ve bu çerçevede politikaların üretilmesi; sağlıklı kentlerin gelecek nesillere aktarılması için kaçınılmazdır.

Türkiye'de gerçekleşen büyük afetler sonrasında, kentsel dönüşüm uygulamalarının hızla hayata geçirilmesi kaçınılmaz olmuştur. 2012'de yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile birlikte kentsel dönüşüm uygulamaları ivme kazanmıştır. Türkiye'de hâlihazırda gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamaları, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından veya bakanlıkça yetki verilen yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve çevre politikalarına öncelik veren Bakanlığın, sürdürülebilir bina tasarımına ilişkin örnek çalışmaları bulunmaktadır (Apaydın, Koroğlu & Gültekin, 2017). Bu çalışmalar, enerji verimliliği sağlayan, ihtiyacı kadar tüketen, atık yönetim stratejileri olan, sürdürülebilir malzeme kullanımına öncelik veren çevre dostu binaların inşa edildiği bütüncül bina tasarım süreçlerini kapsamaktadır (Gültekin & Demircan, 2015).

Kentsel dönüşüm, mühendisler, sosyologlar, şehir plancıları, mimarlar gibi farklı disiplinlerden pek çok meslek grubunun bir arada çalışmasını gerektiren kapsamlı bir vizyon planıdır (Erdede, 2014). Kentsel dönüşüm toplumsal bir süreç olduğundan toplumun içinde bulunan tüm aktörler bu süreçte az çok yer almaktadır. Bu bağlamda, kentsel dönüşüm aktörleri merkezi yönetim, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel kuruluşlar ve yerel halk olarak sıralanabilir. Sürdürülebilir kentsel dönüşüm politikalarının, bu aktörler içinde konusunda uzmanlaşmış kişiler ve gruplar tarafından uygulanması gerekmektedir. Bu çalışmada, sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımı konusundaki bilgi birikim ve deneyimlerini ölçmek ve farkındalık düzeylerini belirlemek üzere *merkezi yönetim* ile bir anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışmasında, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel kuruluşlar ve yerel halk çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Merkezi yönetim, kentsel dönüşüm faaliyetlerinde hem kural koyucu hem de uygulayıcıdır. Kentsel dönüşümün hukuksal altyapısını hazırlamak, kentsel dönüşümü uygulamak veya uygulayacak başka aktörleri görevlendirmekten sorumludur. Türkiye’de kentsel dönüşüm sürecinde merkezi yönetim adına sorumlu olan kurumlar; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ulaştırma Deniz ve Havacılık Bakanlığı ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’dır. Bu çalışmada anket yapılan grup, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığında kentsel dönüşüm sürecinde çalışan ve bu konuda en yüksek düzeyde bilgi ve deneyime sahip olduğu düşünülen teknik personel arasından seçilmiştir. Ankete katılan teknik personel; mimar, mühendis ve şehir plancı olmak üzere toplam 90 kişiden oluşmaktadır. Seçilen personele yüz yüze soru sorma tekniği ile açık uçlu ve çoktan seçmeli olmak üzere 10 adet soru yönlendirilmiştir. Anket sonucu elde edilen veriler, frekans ve tablolar halinde analiz edilerek yorumlanmıştır.

Anket çalışması yapılan merkezi yönetimin demografik özelliklerinin (DÖ) değerlendirilmesi

Anket çalışmasında öncelikle anket yapılan grubun cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, ortalama aylık gelir, meslek, iş deneyim süresi, maliklik durumu ve çalıştıkları kurum bilgileri değerlendirilmiştir. Ankete katılan kişilerin demografik özelliklerinin belirlenmesinin amacı, bu kişilerin toplumun ilgili kesimini ne kadar yansıttığını belirlemek ve demografik bilgiler ışığında elde edilen sonuçların analiz edilmesiyle daha sonra yapılacak benzer çalışmalarda grupsal eğilimleri göz önünde bulundurabilmektir.

Ankete katılan personelin %61,1’i Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Genel Müdürlüğü’nden ve %38,9’u Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’ndan olup %70’i erkek ve %30’u kadındır. Ankete katılan personelin demografik özellikleri Tablo 2’de sunulmuştur. Tabloya göre personelin %50’si 30 -39 yaş aralığında, %77,8’i üniversite mezunu, %35,6’sı mühendis ve %26,7’si 20 yıl ve üzeri tecrübeye sahiptir.

Tablo 2: Ankete Katılan Merkezi Yönetim Personelinin Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler		Frekans (f)	Yüzde (%)	Demografik Özellikler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	63	70	Meslek	Mimar	18	20,0
	Kadın	27	30		Mühendis	32	35,6
Yaş	18-29	16	17,8		Şehir	10	11,1
	30-39	45	50,0		Tekniker	7	7,8
	40-49	15	16,7		Diğer	23	25,5
	50-59	12	13,3	İş Deneyimi	5 yıldan az	12	13,3
	60 yaş ve üzeri	2	2,2		5-9 yıl	17	18,9
Eğitim Seviyesi	Lise ve altı	5	5,6		10-14 yıl	25	27,8
	Üniversite	70	77,8		15-19 yıl	12	13,3
	Yüksek Lisans/Doktora	15	16,6		20 yıl ve üzeri	24	26,7

Merkezi yönetimin sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımı konusundaki farkındalık düzeyinin değerlendirilmesi

Merkezi yönetimin kentsel dönüşümün amaçları konusundaki düşüncesinin değerlendirilmesi: Anket katılımcıları, kentsel dönüşümün amaçlarını Türkiye şartlarına göre değerlendirmiştir. Değerlendirme sonucuna göre merkezi yönetim, kentsel dönüşümün en önemli amacının “deprem ve diğer afetlere dayanıklı bina üretimini” olduğunu düşünmektedir. Diğer önemsenen amaçlar ise önem sırasına göre “gecekondu alanlarının rehabilitesi” ile “sağlıklı ve güvenli yaşam yerlerinin oluşturulmasıdır.” En az önem verilen amaçlar “toplumdaki eğitim ve kültür seviyesinin artırılması”, “gelir ve refah dağılımında adaletin sağlanması” ile “gelir düzeyi düşük nüfusun ucuz konut temininde sürekliliğinin sağlanmasıdır”. Merkezi yönetimin kentsel dönüşümün amaçları konusundaki düşüncesi, frekans (f) ve yüzde (%) oranları bazında Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Merkezi yönetimin kentsel dönüşümün amaçları hakkındaki düşünceleri

Kentsel dönüşümün amaçlarını Türkiye şartlarına göre derecelendiriniz.	1		2		3		4		5	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Gecekondu alanlarının rehabilitesi	3	3,3	3	3,3	6	6,7	12	13,3	66	73,3
Tarihi dokuların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması	15	16,7	6	6,7	27	30	12	13,3	30	33,3
Deprem ve diğer afetlere dayanıklı bina üretimi	6	6,7	-	-	-	-	9	10	75	83,3
Kentin etkin bir şekilde planlanması	9	10	3	3,3	18	20	21	23,3	39	43,3
Gelir düzeyi düşük nüfusun ucuz konut temininde sürekliliğinin sağlanması	12	13,3	12	13,3	45	50	12	13,3	9	10
Ekonomik yaşamın canlandırılması	3	3,3	12	13,3	45	50	18	20	12	13,3
İş potansiyellerinin oluşturulması	6	6,7	12	13,3	45	50	18	20	9	10
Sağlıklı, güvenli ve konforlu yapı çevrelerin oluşturulması	3	3,3	6	6,7	6	6,7	24	26,7	51	56,7
Gelir ve refah dağılımında adaletin sağlanması	24	26,7	21	23,3	18	20	9	10	18	20
Yaşlı ve engelliler için daha iyi konut koşullarının sağlanması	12	13,3	21	23,3	18	20	15	16,7	24	26,7
Toplumdaki eğitim ve kültür seviyesinin artırılması	30	33,3	12	13,3	24	26,7	6	6,7	18	20

Merkezi yönetimin kentsel dönüşümün çevresel etkileri konusundaki düşüncesinin değerlendirilmesi: Kentsel dönüşümün çevreye zarar verip vermediği konusundaki anket sorusunu, ankete katılan merkezi yönetim personelinin 48’si (%53,3) evet olarak cevaplandırırken; 39’ü (%43,3) hayır ve 3’i (%3,3) bilmiyorum/ilgili değilim şeklinde cevaplandırmıştır. Kentsel dönüşümün çevreye zarar verdiğini düşünen merkezi yönetim personeli, kentsel dönüşümün çevresel etkilerini Türkiye şartlarına göre değerlendirmiştir (Tablo 4). Değerlendirme sonucuna göre merkezi yönetim personeli, kentsel dönüşümün sebep olduğu en olumsuz çevresel etkinin “yeşil alanların azalması” olduğunu düşünmektedir. Diğer çevresel etkiler ise önem sırasına göre “biyoçeşitliliğin zarar görmesi” ve “CO2 salımının artması” olarak belirlenmiştir. Ayrıca, merkezi yönetimin kentsel dönüşümün en az sebep

olabileceği çevresel etkilerin “ozon tabakasının delinmesi” ve “küresel ısınma” olduğunu düşündüğü saptanmıştır.

Tablo 4: Merkezi yönetimin kentsel dönüşümün çevresel etkileri konusundaki düşünceleri

Kentsel dönüşümün olası çevresel etkilerini derecelendiriniz.	0		1		2		3		4		5	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
CO2 salımının artması	3	5,9	6	11,8	6	11,8	18	35,3	12	23,5	6	11,8
Yeşil alanların azalması	-	-	3	5,9	3	5,9	9	17,6	15	29,4	21	41,2
Hava ve toprak kirliliğinin artması	3	5,9	12	23,5	9	17,6	12	23,5	9	17,6	6	11,8
Küresel ısınma	3	5,9	12	23,5	15	29,4	6	11,8	12	23,5	3	5,9
Kuraklık oluşması (Çölleşme)	3	5,9	9	17,6	12	23,5	18	35,3	3	5,9	6	11,8
Biyoçeşitliliğin zarar görmesi	-	-	6	11,8	9	17,6	18	35,3	6	11,8	12	23,5
Su kirliliğinin artması	-	-	3	17,6	4	23,5	12	23,5	9	17,6	9	17,6
Ozon tabakasının delinmesi	12	23,5	2	11,8	5	29,4	6	11,8	9	17,6	3	5,9

Merkezi yönetimin kentsel dönüşümde sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımından beklentisinin değerlendirilmesi: Merkezi yönetim kapsamında anket uygulanan personelin, Türkiye’de gerçekleştirilen kentsel dönüşümlerde sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımından beklentileri en çok “çevre kirliliğinin azaltılması” ve “yaşam kalitesinin artırılması” olarak belirlenmiştir (Tablo 5). Söz konusu iki beklentiden sonra “enerji tasarrufu artışı” beklentisi gelmektedir. Değerlendirme sonuçlarında “cari açığın azalması” beklentisinin yanında “cari açığın artışı” beklentisi de saptanmıştır. Personelin her iki seçeneği işaretlemesinin sebebinin ise sistemlerde kullanılan malzemelerin ithal olması düşüncesi olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 5: Merkezi yönetimin kentsel dönüşümde sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımından beklentisi

Kentsel dönüşümde sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımından beklentinizi derecelendiriniz.	0		1		2		3		4		5	
	f	%	F	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Çevre kirliliğinin azaltılması	3	3,3	-	-	-	-	12	13,3	12	13,3	63	70
Cari açığın azalması	12	13,3	6	6,7	18	20	18	26,7	15	16,7	15	16,7
Cari açığın artması	39	43,3	18	20	15	16,7	9	10	6	6,7	3	3,3
Enerji tasarrufu artışı	6	6,7	-	-	-	-	6	6,7	27	30	51	56,7
Enerji tüketimi artışı	63	70	12	13,3	9	10	6	6,7	-	-	-	-
Ekonomik büyüme	9	10	3	3,3	18	20	33	26	15	16,7	12	13,3
Yaşam kalitesinin artırılması	-	-	-	-	-	-	6	6,7	27	30	57	63,3

Merkezi yönetimin sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımı konusundaki bilgisinin değerlendirilmesi: Anket yapılan merkezi yönetim personeli, mimar ve şehir plancı ağırlıktadır.

Bu sebeple merkezi yönetim personelinin, sürdürülebilir bina tasarım yaklaşımı kapsamında genel olarak tasarım parametrelerini bildiği belirlenmiştir. Merkezi yönetim personeli tarafından en çok bilinen aktif sistemlerin “güneş pilleri”, “güneş toplayıcıları”, “rüzgâr türbinleri” ve “yağmur suyu geri dönüştürme sistemleri” olduğu; en az bilinen aktif sistemin ise “susuz tuvaletler” saptanmıştır. Pasif sistemler hakkında ise merkezi yönetim personelinin yeterince bilgi sahibi olmadığı sonucuna varılmıştır. Personel genelinin sadece reklamları çok yapılan ışık, ısı ve ses yalıtımlı camlar hakkında bilgi sahibi olduğu, diğer birçok sistemi ilk kez duyduğu belirlenmiştir (Tablo 6).

Tablo 6: Merkezi yönetimin sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımı konusundaki bilgi durumu

Sürdürülebilir bina tasarımı parametreleri, aktif sistemler ve pasif sistemler hakkındaki bilgi durumunuzu belirtiniz.	Bilgim Var		Bilgim Yok	
	F	%	f	%
Tasarım Parametreleri				
Topografyaya uyumlu bina tasarımı	87	96,7	3	3,3
Güneşe uyumlu bina tasarımı	75	83,3	15	16,7
İklima uyumlu bina formu tasarımı	78	86,7	12	13,3
Hakim rüzgara uyumlu bina tasarımı	72	80	18	20
İklima uyumlu bina kabuğu tasarımı	60	66,7	30	33,3
Aktif Sistemler				
Güneş pilleri	57	63,3	33	36,7
Rüzgar türbinleri	66	73,3	24	26,7
Güneş toplayıcıları	63	70	27	30
Jeotermal ısı pompaları (Su kaynaklı)	45	50	45	50
Jeotermal ısı pompaları (Hava kaynaklı)	33	36,7	57	63,3
Yağmur suyu dönüştürme sistemleri	63	70	27	30
Gri su dönüştürme sistemleri	48	53,3	42	46,7
Susuz tuvaletler	21	23,3	69	76,7
Pasif Sistemler				
Metal duvarlar	21	23,3	69	76,7
Güneş duvarları	33	36,7	57	63,3
Güneş odaları	51	56,7	39	43,3
Işık, ısı ve ses yalıtımlı camlar	63	70	27	30
Güneş kiremitleri	33	36,7	57	63,3
Labirent sistemler	18	20	72	80
Atriumlar	33	36,7	57	63,3
Rüzgar kuleleri	33	36,7	57	63,3
İklima uyumlu peyzaj	36	40	54	60
Çift tabakalı cepheler	45	50	45	50
Venturi bacaları	18	20	72	80
Rüzgar kepçeleri	18	20	72	80
Işık rafları	21	23,3	69	76,7
Işık tüpleri	21	23,3	69	76,7
Heliostatlar	6	6,7	84	93,3
Anidolik tavanlar	6	6,7	84	93,3
Gölgeleme elemanları	45	50	45	50
Güneş bacaları	30	33,3	60	66,7
Tasarruflu batarya ve duş başlıkları	51	56,7	39	43,3

Merkezi yönetimin kentsel dönüşüm projelerinde sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımının uygulanma durumu hakkındaki bilgisinin değerlendirilmesi: Ankete katılan personelin 27'si (%30) bu soruyu evet olarak cevaplandırırken; 39'ü (%43) hayır ve 24'i (%26,7) bilmiyorum/ilgili değilim şeklinde cevaplandırmıştır. Hayır cevabı veren %70 oranındaki personel, sürdürülebilir bina tasarımı parametreleri, aktif sistemler ve pasif sistemleri gerçekleştirdikleri kentsel dönüşüm projelerinde kullanmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 7).

Tablo 7: Merkezi yönetimin kentsel dönüşüm projelerinde uyguladıkları sürdürülebilir bina tasarım parametreleri ve sistemleri hakkındaki uygulanma bilgisi

Gerçekleştirdiğiniz kentsel dönüşüm projelerinde sürdürülebilir bina tasarımı parametreleri, aktif sistemler ve pasif sistemlerden hangilerinin uygulandığını belirtiniz.	Kullanıldı		Kullanılmadı	
	f	%	f	%
Tasarım Parametreleri				
Topografyaya uyumlu bina tasarımı	27	100	-	-
Güneşe uyumlu bina tasarımı	27	100	-	-
İklima uyumlu bina formu tasarımı	27	100	-	-
Hakim rüzgara uyumlu bina tasarımı	24	88,9	3	11,1
İklima uyumlu bina kabuğu tasarımı	21	77,8	6	22,2
Aktif Sistemler				
Güneş pilleri	24	88,9	3	11,1
Rüzgar türbinleri	15	55,6	12	44,4
Güneş toplayıcıları	24	88,9	3	11,1
Jeotermal ısı pompaları (Su kaynaklı)	12	44,4	15	55,6
Jeotermal ısı pompaları (Hava kaynaklı)	9	33,3	18	66,7
Yağmur suyu dönüştürme sistemleri	24	88,9	3	11,1
Gri su dönüştürme sistemleri	21	77,8	6	22,2
Susuz tuvaletler	12	44,4	15	55,6
Pasif Sistemler				
Metal duvarlar	27	100	-	-
Güneş duvarları	27	100	-	-
Güneş odaları	27	100	-	-
Işık, ısı ve ses yalıtımlı camlar	15	55,6	12	44,4
Güneş kiremitleri	3	11,1	24	88,9
Labirent sistemler	27	100	-	-
Atriumlar	3	11,1	24	88,9
Rüzgar kuleleri	27	100	-	-
İklima uyumlu peyzaj	6	22,2	21	77,8
Çift tabakalı cepheler	15	55,6	12	44,4
Venturi bacaları	27	100	-	-
Rüzgar kepçeleri	27	100	-	-
Işık rafları	3	11,1	24	88,9
Işık tüpleri	3	11,1	24	88,9
Heliostatlar	27	100	-	-
Anidolik tavanlar	27	100	-	-
Gölgeleme elemanları	6	22,2	21	77,8
Güneş bacaları	3	11,1	24	88,9
Tasarruflu batarya ve duş başlıkları	9	33,3	18	66,7

Merkezi yönetimin sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımının ülke kaynaklarında etkin kullanım sağladığı hakkındaki düşüncesinin değerlendirilmesi: Ankete katılan merkezi

yönetim personelinin 75'i (%83,3) bu soruyu evet, 6'si (%6,7) hayır ve 9'u (%10) bilmiyorum/ilgili değilim şeklinde cevaplandırmıştır. Kentsel dönüşümde sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımının ülke kaynaklarında (enerji, su, arsa/arazi, iş gücü ve sermaye) etkin kullanım sağladığını düşünen merkezi yönetim personelinin, en çok “enerji” ve “su” kaynaklarında etkinlik sağlanabileceğini düşündüğü belirlenmiştir. Ayrıca, merkezi yönetimin kentsel dönüşümde sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımı uygulanmasıyla “işgücü” kaynaklarında en düşük etkinlik düzeyi sağlanabileceğini düşündüğü saptanmıştır (Tablo 8).

Tablo 8: Merkezi yönetimin sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımının ülke kaynaklarında sağladığı etkinlik düzeyi hakkındaki düşünceleri

Kentsel dönüşümde sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımının uygulanması, ülke kaynaklarında ne kadar etkinlik sağlar?	0		1		2		3		4		5	
	f	%	f	%	f	%	f	%	F	%	f	%
Enerji	-	-	-	-	-	-	-	-	3	4	72	96
Su	-	-	-	-	-	-	6	8	30	40	39	52
Arsa/Arazi	3	4	3	4	6	8	27	36	15	20	21	28
İş gücü	3	4	6	8	6	8	30	40	21	28	9	12
Sermaye	-	-	9	12	12	16	21	28	12	16	21	28

Merkezi yönetim personelinin gayrimenkul satın alırken sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımını dikkate alma durumunun değerlendirilmesi: Bu anket sorusunu personelin 36'si (%40) evet olarak cevaplandırırken; 51'si (%56,7) hayır ve 3'i (%3,3) bilmiyorum/ilgili değilim şeklinde cevaplandırmıştır. Personelin %50'den fazlası, sürdürülebilir bina tasarım parametrelerini ve sistemlerini ticari bir değer olarak görmemektedir. Gayrimenkul satın alırken bu parametre ve sistemleri neden tercih etmedikleri sorulduğunda; gayrimenkulün yerinin, büyüklüğünün ve ileriye dönük ekonomik getirisinin kendileri için çok daha önemli olduğunu belirtmişlerdir. Gayrimenkul satın alırken sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımını dikkate alan merkezi yönetim personelinin cevapları incelendiğinde en çok güneş enerjisi ile ilgili olan aktif sistemleri dikkate aldıkları saptanmıştır. En yaygın olarak kullanılan pasif sistemlerden “ışık, ısı ve ses yalıtımlı camlar” ile “çift tabakalı cepheler” dışındaki pasif sistemlerin, gayrimenkul satın alırken kayda değer bir etki oluşturmadığı sonucuna varılmıştır (Tablo 9).

Merkezi yönetimin kentsel dönüşümde sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımının işletme giderlerine etkisi hakkındaki düşüncesinin değerlendirilmesi: Merkezi yönetim personelinin 63'i (%70) bu soruyu evet olarak cevaplandırırken; 15'i (%16,7) hayır ve 12 bilmiyorum/ilgili değilim (%13,3) şeklinde cevaplandırmıştır. Kentsel dönüşümde sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımının işletme giderlerini azaltacağını düşünen merkezi yönetim personelinin %28,6'sı işletme giderlerinin 0-%20 arası düşeceğini öngörmektedir. Personelin %33,3'ü işletme giderlerindeki düşüşün %20-%40 oranında, %33,3'ü ise %40-%60 oranında olacağını, geriye kalan %4,8 ise %60-%80 oranında olacağını beklemektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Eskişehir ili için hazırlamış olduğu sürdürülebilir kentsel dönüşüm projesi Süperkent'te, mevcut kentsel alanlara göre asgari %65 enerji verimliliği, %65 su tasarrufu, %55 işletme verimliliği, %80 ulaşım ve %50 altyapı gideri tasarrufu elde edileceği hesaplanmıştır. Bu projeyi hazırlayan birime de bu anket yapılmıştır. Bu projede çalışan

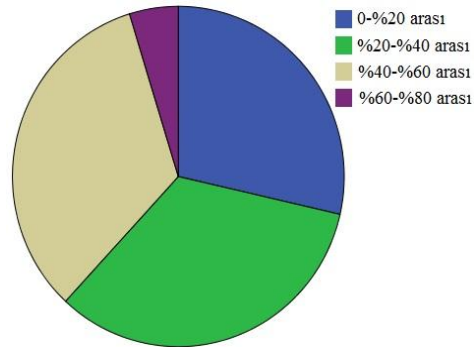
personel tarafından hesaplanan bu değerler ile aynı personelin anket sorularına verdikleri cevaplar arasında büyük bir farklılık olması dikkat çekicidir (Tablo 10).

Tablo 9: Merkezi yönetim personelinin gayrimenkul satın alırken sürdürülebilir bina tasarım parametreleri ve sistemlerini dikkate alma durumu

Kentsel dönüşümde sürdürülebilir bina tasarımı parametreleri, aktif sistemler ve pasif sistemlerden hangilerinin gayrimenkulün ekonomik değerini arttırdığını düşünüyorsunuz?	Arttırır	
	f	%
Tasarım Parametreleri		
Topografyaya uyumlu bina tasarımı	27	75
Güneşe uyumlu bina tasarımı	33	91,7
İklima uyumlu bina formu tasarımı	27	75
Hakim rüzgara uyumlu bina tasarımı	18	50
İklima uyumlu bina kabuğu tasarımı	24	66,7
Aktif Sistemler		
Güneş pilleri	24	66,7
Rüzgar türbinleri	15	41,7
Güneş toplayıcıları	30	83,3
Jeotermal ısı pompaları (Su kaynaklı)	21	58,3
Jeotermal ısı pompaları (Hava kaynaklı)	12	33,3
Yağmur suyu dönüştürme sistemleri	30	83,3
Gri su dönüştürme sistemleri	21	58,3
Susuz tuvaletler	6	18,2
Pasif Sistemler		
Metal duvarlar	6	16,7
Güneş duvarları	6	16,7
Güneş odaları	9	25
Işık, ısı ve ses yalıtımlı camlar	24	66,7
Güneş kiremitleri	6	16,7
Labirent sistemler	3	8,3
Atriumlar	3	8,3
Rüzgar kuleleri	6	16,7
İklima uyumlu peyzaj	12	33,3
Çift tabakalı cepheler	30	83,3
Venturi bacaları	3	8,3
Rüzgar kepçeleri	6	16,7
Işık rafları	3	8,3
Işık tüpleri	6	16,7
Heliostatlar	3	8,3
Anidolik tavanlar	3	8,3
Gölgeleme elemanları	9	25
Güneş bacaları	9	25
Tasarruflu batarya ve duş başlıkları	9	25

Tablo 10: Merkezi yönetimin kentsel dönüşümde uygulanan sürdürülebilir bina tasarımı parametreleri ve sistemlerinin işletme giderlerini düşürme oranı hakkındaki düşüncesi

Sürdürülebilir bir binada işletme giderlerinde ne kadar düşüş öngörüyorsunuz?	f	%	
0-%20 Arası	18	28,6	
%20-%40 Arası	21	33,3	
%40-%60 Arası	21	33,3	
%60-%80 Arası	3	4,8	
%80 ve üstü	-	-	
Toplam	63	100	



Merkezi yönetimin Türkiye’deki kentsel dönüşümlerde sürdürülebilir binalar tasarlanabildiği hakkındaki düşüncesinin değerlendirilmesi: Ankete katılan merkezi yönetim personelinin %20’si bu soruyu evet olarak cevaplandırırken; %63’ü hayır ve %16,7’si bilmiyorum/ilgili değilim şeklinde cevaplandırmıştır. Türkiye’de gerçekleştirilen kentsel dönüşümlerde sürdürülebilir binalar tasarlanamadığını düşünen merkezi yönetim personeli, bu durumun en önemli sebebini “ilk yatırım maliyetinin yüksek olması” şeklinde değerlendirmiştir. Bu hususu “halkın sürdürülebilir bina tasarımı ile ilgili talebinin yeterli olmaması” takip etmektedir (Tablo 11).

Tablo 11: Merkezi yönetimin Türkiye’deki kentsel dönüşümlerde sürdürülebilir bina tasarım parametreleri ve sistemlerinin uygulanamamasının sebepleri hakkındaki düşüncesi

Hangi nedenlerle sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımı uygulanamamaktadır?	F	%
İmar mevzuatının uygun olmaması	24	% 42,1
Tasarımcıların bilgi ve deneyim eksikliği	33	% 57,9
Uygulamada yeterli teknik personel olmaması	27	% 47,3
Kentsel dönüşümde yer alan aktörlerin bilgi ve deneyim eksikliği	30	% 52,6
Halkın sürdürülebilir bina tasarımı ile ilgili talebinin yeterli olmaması	39	% 68,4
İlk yatırım maliyetinin yüksek olması	48	% 84,2
İşletme sürecinde kalifiye eleman eksikliği	21	% 36,8

Merkezi yönetimin diğer önerilerinin değerlendirilmesi: Merkezi yönetim personeline anket sorularına eklemek istedikleri başka bir konu olup olmadığı sorusu yönlendirildiğinde, sürdürülebilir bina tasarım parametrelerinin ve sistemlerinin kentsel dönüşümde uygulanamama sebeplerine kentsel dönüşüm projelerinin rant odaklı yapıldığı ve kullanıcıyla yüklenicinin aynı kişi olmamasından dolayı yüklenicinin yüksek olan ilk yatırım maliyetini karşılayamadığı şeklinde yorumlar yapılmıştır. Ayrıca, mevcut durumda uygulanan sürdürülebilir bina tasarım sistemlerinin ithal ürünler olduğu ve sermayenin yani Türkiye’nin kazanımlarının yurtdışına çıktığı belirtilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma ile özellikle gelişmekte olan ülkelerin en önemli olgularından biri olan kentsel dönüşüm projeleri, sürdürülebilirlik bakış açısından irdelenmiştir. Bu kapsamda kentsel dönüşüm uygulamalarında aktif rol alan teknik personelin, sürdürülebilir bina tasarım yaklaşımları hakkındaki düşünceleri ve eğilimlerinin ölçülmesi hedeflenmiştir. Araştırmadan elde edilen temel sonuçlar aşağıda sıralanmaktadır:

- Anket çalışmasına katılan teknik personelin kentsel dönüşüm uygulamalarının çevreye olumsuz etkilerinin olduğunu düşündüğü belirlenmiştir.
- Merkezi yönetim aktörleri, aktif sistemlerin ilk yatırım maliyetlerinin yüksek olması sebebiyle ekonomik katma değerinin düşük olduğuna inanmakta ve bu sebeple kentsel dönüşüm uygulamalarında aktif sistemleri tercih etmemektedir.
- Merkezi yönetim aktörlerinin, sürdürülebilir bina tasarım sistemleri olarak kullanılan aktif ve pasif sistemlerin detayları hakkında düşük bilgi sahibi oldukları (özellikle pasif sistemler hakkında) tespit edilmiştir. Aktif sistemlerden en çok, güneş pilleri, güneş toplayıcıları, rüzgâr türbinleri ve yağmur suyu geri dönüştürme sistemleri hakkında, pasif sistemlerden ise en çok ısı, ışık ve ses yalıtımlı camların bilindiği tespit edilmiştir.
- Merkezi yönetim aktörlerinden alınan cevaplar doğrultusunda, aktif sistemlerin çoğunluğunun ithal ürünler olduğu, bu sebeple yerli sermayenin yurtdışına çıktığına ilişkin kaygı duydukları belirlenmiştir. Bu durum, kentsel dönüşüm uygulamalarında sürdürülebilir bina tasarım sistemlerine tereddütlü yaklaşılması sonucunu doğurmaktadır.
- Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, kentsel dönüşüme yön veren merkezi yönetim aktörlerinin sürdürülebilir bina tasarımı yaklaşımı hakkında düşük bilgi ve farkındalık düzeyine sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Kentsel dönüşümde sürdürülebilir bina tasarım yaklaşımlarının kullanımının yaygınlaşması ve ülke ekonomisine daha çok fayda sağlayabilmesi amacıyla aşağıda sıralanan yöntemler uygulanabilir:

- Aktif ve pasif sistemlerin binalarda kullanımının yaygınlaştırılması için alternatif finansman modelleri oluşturulmalı ve üreticiler teşvik edilmelidir.
- Sürdürülebilir bina tasarım sistemlerinin toplum tarafından bilinirlik seviyesi düşük olduğundan, bu tür sistemlerin pazarlama ve reklam faaliyetleri artırılmalıdır.
- Kentsel dönüşüm politikalarına yön veren merkezi yönetim aktörlerine periyodik olarak sürdürülebilirlik hakkında hizmet içi eğitimler verilmeli ve sürdürülebilir bina tasarım sistemlerinin kentsel dönüşüm uygulamalarında kullanımı cesaretlendirilmelidir.
- Merkezi yönetim kuruluşları tarafından kentsel dönüşüm uygulamalarında yapılacak örnek projelerle sürdürülebilirlik kavramının toplum tarafından benimsenmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Al-Homoud, M.S. (2001), "Computer-aided building energy analysis techniques", *Building and Environment*, 56(2), 118.
- Apaydın, E., Köroğlu, Y. E., Gültekin, A. B. ve Tanrıvermiş, H. (2017), "A New Approach in Sustainable Urban Transformation: Super Cities", In *International Sustainable Buildings Symposium* (pp. 750-762). Springer, Cham.
- Ashford, N.A. (1999), "An Innovation-Based Strategy for a Sustainable Environment, in *Innovation-Oriented Environmental Regulation: Theoretical Approach and Empirical Analysis*", Avrupa Komisyonu Ortak Araştırma Merkezi Uluslararası Konferansı 27-29 Mayıs, ZEW Ekonomik Araştırmalar, Springer Verlag, 67, 107, New York.
- Ding, G. K. (2008), "Sustainable construction—The role of environmental assessment tools", *Journal of environmental management*, 86(3), 451-464.
- Erdede, S. B., Erdede, B. ve Bektaş, S. (2014), "Sürdürülebilir Yeşil Binalar ve Sertifika Sistemlerinin Değerlendirilmesi", *Remote Sensing-GIS Symposium (UZAL-CBS 2014)*, 14-17.
- Gültekin, A. B. (2006), "Yaşam döngüsü değerlendirme yöntemi kapsamında yapı ürünlerinin çevresel etkilerinin değerlendirilmesine yönelik bir model önerisi", *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, 91, Ankara.
- Gültekin, A.B. ve Demircan, R. K. (2015), "Binalarda pasif ve aktif güneş sistemlerinin incelenmesi", *2nd International Sustainable Buildings Symposium*.
- Hamurcu, A. U. ve Buldurur, M. A. (2017), "Sürdürülebilir kentsel dönüşüm için performans göstergeleri", *Planlama*, 27(3), 222-235.
- Keleş, R. (2006), "Çevre Etiği". İmge yayınevi, 539, Ankara.
- Künar, A. (2013), "Enerji Verimliliği ve Kentsel Dönüşüm", *ODTÜ Mezunları Derneği, Energy Efficiency and Urban Transformation Panel*.
- Url-1 < <http://www.wri.org/> > Accessed: July 2019.
- Wang, H., Shen, Q., Tang, B. S., Lu, C., Peng, Y. and Tang, L. (2014), "A framework of decision-making factors and supporting information for facilitating sustainable site planning in urban renewal projects", *Cities*, 40, 44-55.
- Yasan, A.Ş. (2011), "Bina tasarım parametrelerinin enerji harcamalarına etkilerinin belirlenmesine yönelik bir çalışma", *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, 159, İstanbul.
- Yeang, K. (1995), "Desinging with nature", McGraw-Hill, 243, London.

İdari İşlemlerin Geri Alınması, Kaldırılması, Değiştirilmesi ve Düzeltilmesi

Özge Balaban, Selçuk Üniversitesi
ozgebalaban@yahoo.com

Dr. Ümit Süleyman Üstün, Selçuk Üniversitesi
sustun@sencuk.edu.tr

ÖZET

İdare, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi ve güvenliğin sağlanmasıyla yükümlü olup bu yükümlülüklerini yerine getirmek için bir takım yetkiler kullanır. İdarenin tek taraflı irade açıklaması şeklindeki hukuki tasarrufları, idari işlemler olarak tezahür etmektedir. İdari işlemlerin hukuka uygun olarak yapıldıkları kabul edilmekle beraber hukuka aykırı olmaları halinde yargısal iptal (dava) yoluyla sona erdirilebilirler. Bunun yanında işlemi tesis etmiş olan idarenin de kendi iradesiyle o işlemin sona erdirme imkânı bulunmaktadır. İdare, yapacağı yeni bir işlemle, önceki işlemini sona erdirebilir. Bu çalışmanın amacı; idarenin iradesine bağlı olarak idari işlemi sona erdiren durumların ele alınması ve literatürde çok fazla incelenmeyen bu durumlar arasındaki farkların tespit edilmesidir. Bu amaçla; idarenin iradesine bağlı olarak idari işlemin sona ermesini sağlayan geri alma, kaldırma, değiştirme ve düzeltme işlemleri genel hatları ve teorik özellikleri itibarıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İdare Hukuku, İdari İşlem, Geri Alma, Kaldırma, Değiştirme, Düzeltme.

Revocation, Abolition, Modification and Correction of Administrative Acts

ABSTRACT

The administration is obligated to fulfill public services and to provide security and uses certain powers to fulfill these obligations. The legal transaction of the administration in the form of unilateral declaration of will transpire as administrative acts. It is assumed that administrative acts are carried out in accordance with the law. But these acts may be terminated through judicial review if they are against the law. Besides, the administration that has carried out the act has the authority to terminate the act with its own will. The administration may terminate the previous act with a new act. The aim of this study is to deal with the situations that terminate the administrative act depending on the will of the administration and to propound the differences between this situations which is not examined too much scrutiny in the literature. For this purpose; the acts of revocation, abolition, modification and correction that terminate the administrative act depending on the will of the administration has been examined in terms of its general lines and theoretical characteristics.

Keywords: Administrative Law, Administrative Act, Revocation, Abolition, Modification, Correction.

GİRİŞ

İdare, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi ve güvenliğin sağlanmasıyla yükümlü olup bu yükümlülüklerini yerine getirmek için bir takım yetkiler kullanır. İdarenin tek taraflı irade açıklaması şeklindeki hukuki tasarrufları, idari işlemler olarak tezahür etmektedir.

İdari işlemlerin hukuka uygun olarak yapıldıkları kabul edilmekle beraber hukuka aykırı olmaları halinde yargısal iptal (dava) yoluyla sona erdirilebilirler. Bunun yanında işlemi tesis etmiş olan idarenin de kendi iradesiyle o işlemin sona erdirmeye imkânı bulunmaktadır. İdare, yapacağı yeni bir işlemle, önceki işlemini sona erdirebilir. Bu çalışmada; idarenin iradesine bağlı olarak idari işlemi sona erdiren geri alma, kaldırma, değiştirme ve düzeltme işlemleri genel hatları ve teorik özellikleri itibarıyla irdelenmiştir.

Bu kapsamda ilk olarak geri alma işlemi kavramsal açıdan ortaya koyulmuş, unsurları açıklanarak geri alınabilecek, geri alınamayacak ve geri alınması özellik gösteren işlemler belirtilmiş, geri alma işleminin süresi ve sonuçları tespit edilmiştir. Devamında kaldırma kavramı, kaldırma işleminin unsurları açıklanmış, düzenleyici ve bireysel işlemler bakımından bir ayırım yapılarak kaldırma işleminin şartları bu işlemler bakımından belirtilmiştir. Düzenleyici ve bireysel işlemler bakımından kaldırma işleminin sonuçları ortaya koyulmuştur. Son olarak; literatürde ve yargı kararlarında detaylı olarak inceleme konusu yapılmamış değiştirme ve düzeltme işlemleri, kavramsal olarak ve genel hükümleri bakımından ele alınmıştır.

İDARİ İŞLEMLERİN GERİ ALINMASI

Geri Alma Kavramı ve İdari İşlemlerin Geriye Yürüyememesi

Güncel Türkçe Sözlük'te yer alan tanıma göre geri almak “geriye doğru götürmek” anlamında kullanılan bir ifadedir (<http://www.tdk.gov.tr>). İdari işlemin geri alınması kavramı ise; işlemin yapıldığı tarihten başlayarak hukuki hayattan silinmesi, çıkarılmasını ifade etmektedir (Tan, 1970: 5). Geri almada işlemin, yapıldığı tarihten itibaren bütün sonuçlarıyla ortadan kaldırılması söz konusudur (Gözübüyük ve Tan, 2010: 531).

Anayasa ve kanunlara uygun hareket etmek zorunda olan idarenin, yaptığı hukuka aykırı idari işlemi ilgililerin başvurusu gerekmesizin geri alma yükümlülüğü bulunmaktadır (Odyakmaz, Kaymak ve Ercan, 2015: 83). Hata yaparak hukuka aykırı işlem tesis etmiş olan idare, işlemi geri alarak bu aykırılığı geçmişe yönelik olarak kısa bir sürede sona erdirebilmektedir. Bu şekilde idarenin, hak doğurmuş olsa bile geçmişe etkili olarak hukuka aykırı kararların varlığına hukuken son verebilmesi mümkün olmaktadır. Bir idari işlemin geri alınması durumunda o işlem hiç yapılmamış gibidir. Bu sebeple geri alınan işlemin hiçbir hukuki tesir ve netice doğurmadığı kabul edilmektedir (Atay, 2014: 542).

Özetle geri almanın iki unsuru bulunmaktadır. İlki; geri alma ile işlemin ortadan kalkmasıdır. İkincisi ise ortadan kalkışın geriye yürür nitelikli olması sonucunda işlemin yapıldığı tarihe kadar uzanması ve işlemin bu süre zarfında doğurduğu hukuki sonuçların da etkilenmesidir (Tan, 1970: 5). Bu durum idari işlemlerin geriye yürüyememesi ilkesinin

istisnası niteliğindedir. Zira hukuk kurallarının zaman bakımından uygulanmasında olduğu gibi idari işlemlerin yürürlüğü ile ilgili genel kural, idari işlemin tamamlandığı anda yürürlüğe girmesidir. İşlem, tamamlandığı andan itibaren ve geleceğe dönük olarak hüküm ve sonuçlarını doğurmaktadır (Yılmaz, 2015: 1026).

Hukuk kuralları hep “an”ı düzenlemek mecburiyetindedir. Bir kişinin hukuksal varlığının geçmişe etkili şekilde yeniden belirlenmesi veya iktisadi/toplumsal bir ilişkinin hukuksal biçiminin kurulduktan sonra geçmişe etkili olarak ortadan kaldırılması veya yeniden tanımlanması durumunda hukuk düzeni meşruiyetini kaybeder. Hukuk kurallarının da bu kuralların uygulanmasıyla oluşturulan birel işlemlerin de değiştirilmesinde hukuk düzeninin öngörülebilirliğinin korunması gerekir (Karahanoğulları, 2015: 596).

Bir idari işlemin yürürlüğe girdiği andan itibaren hukuki tesir doğurabileceği ve idari işlemlerin geriye yürümezliği idare hukukunun yerleşmiş bir ilkesidir⁶⁰. İdari işlemlerin geriye yürümezliği ilkesi; idari işlemin yürürlüğe girişinin üçüncü kişilere duyurulması veya bildirilmesi anından geriye yürütülememesini ifade eden bir ilke olup hukuki güvenlik ilkesinin de gereği sayılmaktadır (Gözübüyük ve Tan, 2010: 501-502).

Kurulmuş, devam eden ve sabitlenmiş statülerin geçmişe etkili olarak yeni birel işlemlerle geri alınması, değiştirilmesi veya kaldırılması mümkün değildir. Ancak idarenin hukuk düzeninde, hukuksal kuruluştaki bozukluk meydana getiren irade açıklamalarının ve bunun etkilerinin ortadan kaldırılması gerekir. Hukuka aykırı bir işlemin temizlenmesi için alınacak kararlar, idari işlemin geriye yürümezliği ilkesinin istisnasıdır (Karahanoğulları, 2015: 597-626).

İdari işlemlerin geriye yürüyememesi ilkesinin istisnaları; hukuka uygunluğa saygı, bazı işlemlerin yapıları gereği geriye yürüyebilir nitelikte olmaları ve hukuki güvenliğin ya da iptal davası açmayı gerektirecek bir menfaatin ihlal edilmemesi şeklinde üç temel gerekçeye dayandırılmaktadır (Tan, 1970: 14). Hukuka aykırı olarak tesis ettiği bir işlemini idarenin ileride değişecek koşullara uygun olarak geri alması halinde, bu geri alma işleminin hukuki sonuçları geriye yürür nitelikte olacaktır (Gözübüyük ve Tan, 2010: 502-503).

Görüldüğü gibi geri alma işlemi, idari işlemlerin kaldırılmasından farklı olarak geçmişe yönelik etki doğurması bakımından idari işlemlerin geriye yürümezliği ve hukuk devleti ilkeleriyle doğrudan temas halindedir. Bu bakımdan idari işlemlerin geri alınması konusunda idarenin ve yargı organlarının uygulamaları geriye yürümezlik ilkesinin korunması açısından büyük öneme sahiptir.

Geri Alma İşleminin Unsurları

İdari işlemin unsurları 2577 sayılı İYUK’nun 2. maddesinde; yetki, şekil, sebep, konu ve maksat olarak belirtilmiş olup, bu unsurların hukuka aykırı olduklarından bahisle haklarında iptal davası açılabilmesi düzenlenmiştir. Geri alma işleminin kendisi de bir idari işlemdir

⁶⁰ Danıştay 6. Daire, 23.12.2009 tarihli ve 2007/5041 E., 2009/12653 K. sayılı kararı.

(Gündüz, 2010: 89). Bu sebeple bir idari işlemin oluşması için gereken unsurlar geri alma işleminin oluşması için de gereklidir. Geri alma işlemi bu beş unsuru ihtiva etmelidir.

Yetki Unsuru

İdari işlemler, sadece anayasa ve kanunlarda yetkili kılınan bazı idari makamlar ve kamu görevlileri tarafından yapılabilir. İdare adına faaliyette bulunmakla görevlendirilen kamu görevlilerinin, bulundukları makamlara bağlı olarak kullandıkları güç ve otoriteye yetki denilmektedir (Akyılmaz, 2000: 101).

Geri alma işleminde yetki ise; yetki ve usulde paralellik ilkesi gereğince hukuka aykırı işlemi geri alabilecek makamı ya da kişiyi ifade etmektedir (Gündüz, 2010: 89). Yetki ve usulde paralellik ilkesi gereği bir idari işlemin yapılmasında yetkili olanlar, mevzuatta aksine hüküm bulunmaması halinde bu işlemin kaldırılması, değiştirilmesi ve iptalinde de yetkili olmaktadır (Atay, 2014: 496). Ayrıca idare hukuka aykırı işlemlerini geri almakla mükelleftir (Karahanoğulları, 2015: 396).

Prensip olarak idari işlemin geri alınması yetkisi onu yapan organa ait bulunmaktadır. Ancak bundan idari işlemi sadece yapan organın geri alabileceği sonucunu çıkarmak da doğru değildir (Tan, 1970: 92). İlgili mevzuatta işlemi yapan makamdan ya da o makamın üst makamından farklı yetkili bir makam düzenlenmişse o makam da işlemi geri almaya yetkili olup ayrıca işlemi yapan makamın yetkisiz olduğu belirtilmedikçe iki makamında işlemi geri alma yetkisi bulunmaktadır (Gündüz, 2010: 89).

Yetkisiz bir makamın yaptığı işlemi, sonradan yetkisizliğini anlayarak geri alabileceği, geri alma işleminde hukuka aykırılığın giderilmesi amaç olduğu için söylenmektedir. Aynı şekilde işlemin yapılmasından sonra bu işlemi yapmakla başka bir organın yetkilendirilmesi durumunda; yeni yetkilendirilmiş organın yanında işlemi tesis etmiş olan ilk organın da geri alma yetkisinin bulunduğu ifade edilmektedir (Tan, 1970: 92-93). Ancak yetki paralelliği ilkesi kaldırma, değiştirme veya geri alma işlemlerinin hangi makam tarafından yapılacağı konusundaki belirsizlikleri ortadan kaldırmak için kullanılır (Karahanoğulları, 2015: 396). İşlemi yapmaya yetkili makam belli ise yetkide paralellik ilkesi gereği geri alma işleminde de bu makamın yetkili olması gerekmektedir. Dolayısıyla işlemi yapan yetkisiz makamın ya da önceki yetkili makamın geri alma işleminde yetkili olması, kanaatimizce yetki paralelliği ilkesine uygun düşmemektedir.

Şekil Unsuru

İdari işlemler, kanuna uygunluğun belgelenmesi, idare edilenlere güvence sağlamak gibi çeşitli amaçlarla kanunda belirtilen şekil ve usul kurallarına uygun olarak yapılmalıdır (Odyakmaz, Kaymak ve Ercan, 2015: 74). İdarenin objektif, düzenli ve güvenilir şekilde faaliyet göstermesi her şeyden önce belirli usul ve şekil kurallarına riayet etmesine bağlıdır (Atay, 2014: 487).

Şekil ve usul kavramlarının ayrı ayrı iki kavram olması sebebiyle idari işlemin farklı unsurları olarak incelenmesi gerekmesine rağmen (Gözler, 2009: 828-829), literatürde yaygın

olarak İYUK m. 2’de şeklin hem işlemin yapılış usulünü hem de dış görünüşünü ifade eder şekilde geçmesinden dolayı (Akyılmaz, 2000: 187) aralarında ayırım yapılmaksızın beraber kullanılmaktadır⁶¹.

Yetki ile şekil ve usul arasında yakınlık bulunmaktadır. Yetki paralelliği gibi usul ve şekil paralelliği ilkesi de geri alma işleminin şekil unsurunun belirlenmesinde yol göstericidir. Bu ilkeye göre; işlem yapıldığı usulle ve o şekilde geri alınabilir (Karahanoğulları, 2015: 427).

Geri alma işlemi de idari bir işlem olduğundan dolayı diğer işlemler için geçerli olan şekil şartlarına riayet edilerek yapılabilir (Tan, 1970: 111). Ancak zımni geri alma işlemlerinde ayrıca şekil şartından bahsedilemeyeceği gibi şekil ve usulde paralellik ilkesinin uygulanması da söz konusu değildir. Önceki işlemi tüm neticeleri ile birlikte ortadan kaldıran yeni işlemin yapılış şekli zımni geri alma işleminin şekil unsurunu oluşturmaktadır (Gündüz, 2010: 98).

Sebep Unsuru

İdari işlemin sebep unsuru; idareyi bir işlem yapmaya yönelten hukuki veya fiili etmenlerdir (Gözler, 2009: 893). Geri alma işleminin sebep unsurunu ise, önceden yapılan hukuka aykırı bir idari işlem oluşturmaktadır (Dursun, 2005: 102). Nitekim idarenin hukuka aykırı işlemleri geri alma yükümlülüğü bulunmaktadır (Karahanoğulları, 2015: 396). Ayrıca geri alma işleminin konusunu hukuka aykırı olmadığı müddetçe yerinde olmadığı düşünülen bir idari işlem oluşturmaz (Gündüz, 2010: 98).

Konu Unsuru

Bir idari işlemin içerdiği hukuki netice veyahut hukuk âleminde meydana getirdiği yenilik veya değişiklik o idari işlemin konusunu oluşturmaktadır (Akyılmaz, 2000: 503). Geri alma işleminin konusunu; önceki işlemin yapıldığı tarihten itibaren doğurduğu tüm hukuki neticelerle birlikte hükümsüz kılınarak hukuk düzeninden çıkarılması oluşturmaktadır (Tan, 1970: 14).

Ancak bazı durumlarda sadece geri alma işlemi, önceki işlemin tüm neticeleriyle ortadan kaldırılması için yeterli olmamaktadır. Ayrıca geri alma işleminden sonra yeni bir idari işlemle sakat kararın ortadan kaldırılması gerekmektedir (Günday, 2015: 174).

Amaç Unsuru

Amaç, idari işlemin ulaşmak istediği nihai sonuç olarak tanımlanmaktadır. Her idari işlemin bir amacı vardır. Bu amaç da yöneldiği genel veya belirli bir kamu yararadır (Akyılmaz, 2000: 505). Geri alma işleminin amaç unsurunu da hukuka aykırı durumun sona erdirilerek kamu yararının gerçekleştirilmesi oluşturmaktadır (Tan, 1970: 14).

⁶¹ Bkz. (Atay, 2014: 487-503), (Odyakmaz, Kaymak ve Ercan, 2015: 74-76).

Geri Alınabilecek İşlemler

Hukuka Aykırı İşlemlerin Geri Alınması

İdare, hukuki güvenlik ilkesine dikkat ederek, yapmış olduğu hukuka aykırı bir işlemi geri almakla yükümlüdür (Karahanoğulları, 2015: 396; Üstün, 2007: 78). Ancak burada hukuka aykırılığın kapsamı da önem taşımaktadır. Geri alma için aranan hukuka aykırılık şartı ile yargısal yoldan iptaldeki hukuka aykırılığın aynı olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Her iki yolun hukuki sebepleri arasında paralellik bulunmaktadır. Bunun yanında geri alma için aranan hukuka aykırılığın iptal davasındakinden daha geniş yorumlanması gerektiği de savunulmaktadır (Tan, 1970: 27). Zira idareni iptali gerektirecek nitelikte sakat olmayan, ancak kamu hizmetinin yürütülmesine engel olan veya daha iyi yürütülmesi açısından elverişli olmayan işlemlerin geri alabilmesi gerekmektedir (Çağlayan, 2000: 47). Bir idari işlemin takdiri olduğu gerekçesiyle yargı denetimi dışında bırakılması mümkün olmadığı gibi bu idari işlemin geri alınamayacağı da savunulamaz (Tan, 1970: 33).

Hukuka uygunluğun korunabilmesi için, hukuka aykırı işlemlerin idare tarafından her zaman geri alınması gereklidir. Bunun yanında geri alma işlemi yapılırken hukuk güvenliğinin ve kişilerin kazanılmış haklarının da korunması gerekmektedir. Hangi işlemlerin geri alınabileceği bu ilkeler göz önüne alınarak belirlenmektedir (Gözler, 2009: 1114).

Geri alınabilecek idari işlemlerin tespitinde ilk olarak o işlemin düzenleyici işlem mi bireysel işlem mi olduğu belirlenmelidir. Sonra hukuka uygun olup olmadığına ve hak doğurucu nitelikte bulunup bulunmadığına bakılmalıdır (Gözler, 2009: 1114-1115). İşlemin hukuka aykırılığının, işlemin hak doğurup doğurmamasına nazaran önceliği bulunmaktadır (Tan, 1970: 23).

Düzenleyici İşlemler: İdari işlemlerin geçmişe yürümemesi ilkesi gereğince idare kural olarak düzenleyici bir işlemi geri alamaz. Ancak hukuka aykırı olması şartıyla düzenleyici işlemler kesinleşmeden (dava açma süresi içerisinde -60 gün-) ve dava açılmışsa dava süresince idare tarafından geri alınabilirler (Gözler, 2009: 1116-1117).

Bireysel İşlemler: Bireyler açısından hak yaratıcı nitelikte olmayan hukuka aykırı idari işlemlerin idare tarafından her zaman geri alınabilmesi mümkündür (Gözler, 2009: 1120). Hak yaratıcı nitelikte olmayan işlemler; düzenleyici işlemler, tespit edici işlemler, parasal ödeme kararları, geçici işlemler, negatif işlemler, müeyyide işlemleri, kamu yarar veya kamulaştırma kararı, yok hükmünde olan işlemler, hileyle yapılmış işlemler ve şarta bağlı işlemlerdir (Gözler, 2009: 1129-1135; Tan, 1970: 73-85).

Hukuka aykırı ve bireyler açısından hak yaratıcı nitelikte olan idari işlemlerin kural olarak geri alınamamaları gerekir. Ancak hukuka uygunluk ilkesi doğrultusunda hukuka aykırılığı gidermek amacıyla idarenin bu tür işlemleri de hukuka aykırı düzenleyici işlemlerde olduğu gibi dava açma süresi içerisinde geri alabileceği kabul edilmektedir (Gözler, 2009: 1120). İlgilisi lehine hak doğuran idari işlemlerin geri alınabilmesi için yargısal yola başvurulması halinde iptal edilmelerini sağlayacak bir hukuka aykırılık taşımaları gerektiği genel olarak düşünülmektedir (Tan, 1970: 39).

Hukuka Uygun İşlemlerin Geri Alınması

Kural hukuka aykırı işlemlerin geri alınabileceği olsa da hukuka uygun işlemler için de geri almadan söz edildiği görülmektedir (Tan, 1970: 40). Hukuka aykırı işlemlerde olduğu gibi bireysel ve düzenleyici işlemler açısından ayırım yapılarak konu incelenecektir.

Düzenleyici İşlemler: Hukuka uygun nitelikte olan düzenleyici işlemler geri alınamamaktadır. Ancak düzenleyici işlemin henüz hiç kimseye uygulanmaması diğer bir deyişle bu düzenleyici işleme dayanılarak bireysel işlem yapılmaması söz konusu ise bu düzenleyici işlemin geri alınabilmesi gerekmektedir (Gözler, 2009: 1116). Ancak bu tür işlemler her zaman kaldırılıp veya değiştirilebileceğinden geri almaya konu yapılmamalıdır. Zira idarenin idari işlemlerin içeriğini belirleme hususunda yasal düzenlemeler ve yerindelik çerçevesinde geniş bir takdir yetkisi bulunmaktadır. Bu sebeple kişilerin mevcut kuralların kalmasını ve sürdürülmesini isteme hakkından söz edilemez (Duran, 1982: 423).

Bireysel İşlemler: Hukuka uygun bireysel idari işlemler hak doğurucu nitelikteyse bu işlemlerin geri alınmaları mümkün değildir. Burada söz edilen işlemin geri alma konusu edilemeyeceği olup işleme son verilemeyeceği anlamı çıkarılmamalıdır. Hukuka uygun hak doğurucu bireysel işlemler idarenin sonradan ikinci bir işlemi (karşı işlem) ile sona erdirilebilir (Tan, 1970: 49). Ancak ilgilinin isteği üzerine ve üçüncü kişilerin haklarına zarar vermemek şartıyla, ilgili kişinin lehine yeni bir işlemle değiştirmek amacıyla hak yaratıcı hukuka uygun işlem geri alınabilir (Gözler, 2009: 1119; Tan, 1970: 53).

Hukuka uygun bireysel idari işlemlerin hak doğurucu nitelikte değilse idare tarafından yerindelik sebebiyle geri alınabileceği kabul edilmektedir. Ayrıca burada üçüncü kişiler bakımından da işlemin hak yaratıcı nitelikte olup olmadığının göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Gözler, 2009: 1118). Ancak sırf hak doğurmaması hukuka uygun işlemlerin geri alınması için yeterli değildir. Hak doğurucu nitelikte olmayan işlemler kaldırılabilir (Tan, 1970: 40; Gözler, 2009: 1118). İstisna olarak kişiler aleyhine sonuç yaratan memuriyetten çıkarma işlemlerinin hukuka uygun olsalar bile geri alınabileceği kabul edilmektedir (Tan, 1970: 44).

İhtiyaca uygun olmayan işlemler bakımından geri almada idare takdir yetkisine sahip olsa da bu işlemlerin geri alınmaması gerekir. Zira geri alma geçmişi etkiler nitelikte olduğundan kişilerin hukuki güvenlikleri zedelenebilir. Bunun yanında kazanılmış hak ve haklı beklentiler ilkesine de aykırı durumlar meydana gelebilir. Bu sebeple bu işlemlerin geri alma yerine kaldırılma ve düzeltilmeleri daha uygun olacaktır (Üstün, 2007: 205)."

Süre

İdari işlemlerin geri alınması imkânının belirli bir süre ile süre ile sınırlandırılması, idare edilenleri haklarında yapılan işlemlerin sınırsız olarak geri alınması tehlikesine karşı korumak adına (Tan, 1970: 117) ve idari işlemlerin hukuka uygunluğu karinesinin anlamına binaen (Gündüz, 2010: 124) gerekli bir husustur. Hukuka aykırı işlem ve kararlar da fiili olarak bazen birel ve özgül durumların oluşmasına sebebiyet verdiğinden, toplumsal ve bireysel

hayatta hukuki güven ve kararlılık sağlanması gereği olarak bu işlem ve kararların belirli bir süreden sonra korunması gerekmektedir (Duran, 1982: 424). Bu sebeplerle prensip olarak hukuk güvenliğini temin amacıyla hukuka aykırı/sakat işlemlerin geri alınmasının belirli bir süreyle sınırlandırılması kabul edilmektedir (Dursun, 2005: 103).

Türk İdare Hukuku doktrinde hukuka aykırı işlemlerin geri alınmasının belirli bir süre ile sınırlandırılması ve bu sürenin de iptal davası açma süresi olduğu ifade edilmektedir⁶². Ancak burada bahsedilen, hak doğuran hukuka aykırı işlemlerdir. Hak doğurucu nitelikte olan hukuka aykırı idari işlemlerin geri alınması için bahsedilen süre koşulu geçerlidir (Tan, 1970: 129). Hak doğurmayan idari işlemler süre ile sınırlı olmaksızın idare tarafından her zaman geri alınabilecektir (Tan, 1970: 130; Gözler, 2009: 1120).

Bu minvalde bazı hak doğurmaya elverişli olmayan ve hukuki değerden yoksun (Tan, 1970: 73-79) hukuka aykırı işlemlerin idare tarafından süresiz şekilde geri alınabileceği kabul edilmektedir (Duran, 1982: 424; Tan, 1970: 73-79). Bu işlemler yokluk, açık hata ve hile ile elde edilmiş işlemler olarak ifade edilebilir. Danıştay ve Yargıtay da ilgililer bakımından korunmaya değer hukuki sonuç doğurmadıklarından bahisle bu işlemlerin her zaman geri alınabileceği yönünde kararlarını sürdürmektedir (Çağlayan, 2000: 51).

Geri Alınamayacak İdari İşlemler

Önceki başlıklarda da belirtildiği üzere bir işlemin geri alınabilmesi için hukuka aykırı olması gerekir. Dolayısıyla hukuka uygun işlemler kural olarak geri alma işleminin konusunu oluşturamazlar.

Bu durum kazanılmış hak ve haklı beklentinin korunması ilkeleriyle de uyum göstermektedir. Zira bir idari işlemde dolayı kişilerin kazanılmış hakkının ve haklı beklentisinin korunabilmesi için o idari işlemin hukuka uygun olması gerekmektedir. Geri alma da hukuka aykırı idari işlemler için mümkün olduğundan kazanılmış hak ve haklı beklentinin mevcudiyeti halinde idari işlemin geri alınması da mümkün olmayacaktır (Gündüz, 2010: 190-193).

Bu başlık altında kesin idari işlemler, yapılmakla tükenen idari işlemler ve disiplin cezaları incelenecektir.

Kesin İdari İşlemler

İdari işlemler, yargı kararları gibi kesin hüküm kudretine sahip değildir. Bununla beraber çeşitli kanunlarda, idare tarafından yapılan bazı işlemlerin kesin olduğu düzenlenmiştir. Örneğin 6183 sayılı “*Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun*”un 58. maddesinde itiraz komisyonlarının ödeme emrine itiraza ilişkin vermiş olduğu kararların kesin olduğu belirtilmiştir. Anayasa’nın 125. maddesi uyarınca idari işlemlerin yargısal denetimden arı tutulması yasaklanmıştır. Kanunda idari işlemler için yer alan kesindir ifadesi ile anlatılmak

⁶² Bkz. (Çağlayan, 2000: 49), (Duran, 1982: 424), (Tan, 1970: 116), (Gözler, 2009: 1120), (Gündüz, 2010: 139).

istenen yargısal denetime tabi tutulmaması olmayıp idari denetim sonucunda geri alınamayacağı, kaldırılamayacağı ve değiştirilemeyeceğidir (Gündüz, 2010: 195).

Danıştay da kanunda kesin olduğu düzenlenen idari kararların idare tarafından geri alınamayacağını, kaldırılamayacağını ve değiştirilemeyeceğini ifade etmiştir⁶³. Ancak kanun maddesinde açıkça işlemin kesin olduğu, geri alınması veya kaldırılmasının mümkün olmadığı düzenlenmediği müddetçe bu işlemin geri alınabileceğinin kabulü gerekmektedir (Gündüz, 2010: 198).

Yapılmakla Tükenen İdari İşlemler

Trafik polisi işaretleri ve trafik ışıkları gibi yapılmakla tükenen işlemler nitelikleri gereği iptal davasının konusu olarak görülmemiştir (Akyazan, 2009: 238). İptal davasına konu olamayan bu nitelikteki işlemlerin geri alınması da mümkün değildir (Gündüz, 2010: 199).

Disiplin Cezaları

Öğretide genel kabul gören görüş, disiplin cezalarının hukuka aykırı olsalar dahi geri alınmalarının mümkün olmadığı yönündedir (Karahanoğulları, 1999: 64). Zira disiplin cezalarının ceza alan kişi bakımından olduğu gibi cezayı veren idari makamlar yönünden de bağlayıcı ve kesin nitelikte olduğu kabul ifade edilmektedir (Odyakmaz, Kaymak ve Ercan, 2015: 237).

Disiplin işlemlerinin geri alınması hususunda öğretide farklı görüşler de bulunmaktadır. Hukuka aykırı disiplin cezalarının geri alınması hususunda hukuki bir engel bulunmadığı ve bu cezaların da diğer idari işlemler gibi geri alınmasının mümkün olduğu (Çağlayan, 2015: 374; Boz, 2017: 37; Gündüz, 2010: 201) haklı olarak ifade edilmektedir. Hukuka uygun idari kararların hiçbir vakit ve şekilde geri alınamayacağı söylenmekle birlikte disiplin cezası gibi ilgilisi aleyhine etki ve sonuç doğuran idari kararların istisna olarak geri alınabileceği de ileri sürülmektedir. Yalnız bu durumda üçüncü kişilerin hak ve menfaatlerinin zedelenmemesi koşulu aranmaktadır (Duran, 1982: 422-423).

Danıştay ise kararlarının büyük çoğunluğunda öğretide genel kabul gören görüşe benzer şekilde disiplin cezalarının geri alınamayacağı yönünde hükme varmıştır (Gündüz, 2016: 415).

Kanımızca kesin idari işlemlerde olduğu gibi disiplin cezaları için de kanunda açıkça kesin olduklarının gösterilmemesi halinde idare tarafından geri alınabilmeleri gerekmektedir. Bu işlemler için genel geri alma teorisinin dışına çıkılmasını gerektirecek herhangi bir durum bulunmamaktadır. Bu kapsamda hukuka uygun işlemler bakımından Fransız Danıştay'ının memurlara uygulanan disiplin yaptırımlarının geri alınabileceği yönündeki kararı önem taşımaktadır. Bu yaptırımların, memuriyetten çıkarma durumunda yerine sonradan yeni bir tayin yapılarak hak doğurmamışsa geri alınabileceği kabul edilmektedir (Tan, 1970: 44).

⁶³ Danıştay 10. Daire, 11.06.1997 tarihli ve 1997/11 E., 1997/2317 K. sayılı kararı.

Geri Alınması Özellik Taşıyan İdari İşlemler

Zımni İşlemler

İYUK m. 10'a göre; idare, kendisine yapılan başvuru üzerine 60 gün hareketsiz kalması sonucunda başvuruyu zımni olarak reddetmiş sayılacaktır. İdarenin, işlemi zımni olarak reddetmiş sayılacağı tarihten sonra aynı konuda pozitif bir işlem yaparak bu işlemi zımni ret kararı verilmiş sayılan tarihten başlatması durumunda zımni bir geri alma işlemi gerçekleştirmesi söz konusudur (Tan, 1970: 15). Ancak geri almadan bahsedebilmek için idarenin zımni ret kararına konu işlemi hukuka aykırı şekilde reddetmesi gerekir. Zımni ret işlemi hukuka uygunsa sonra yapılan işlem geri alma olarak nitelendirilemez (Gündüz, 2010: 206).

Kanunda öngörülen bazı durumlarda ise idarenin başvuru tarihinden itibaren belirli bir süre susması, istemi zımni olarak kabul ettiği anlamına gelmektedir. Bu tür kararların tebliğ ve ilanı söz konusu olmadığı için üçüncü kişilerin bu işlemlere karşı her zaman dava açma hakkı mevcuttur. Dava açma süresi işlemeyeceği için zımni kabul kararlarını idare her zaman geri alabilir (Gözler, 2009: 1125-1126). Ancak hukuk güvenliği ve kazanılmış hakların korunması temelinde Fransız Danıştay'ının bu işlemler için de süre uygulama yoluna gittiği görülmektedir (Gözler, 2009: 1126).

İdarenin Kolluk Yetkilerine Dayanarak Verdiği İzinler

İdarenin, hukuka uygun yapılmaları şartıyla kolluk yetkilerine dayanarak verdiği izinlerin geri alma mı yoksa kaldırma mı olduğu karıştırılan bir husustur. İzin veya ruhsat verme işleminin; bu hukuki sonucun doğmasına yönelik irade beyanı ile bu irade beyanını şekli olarak belgelendiren izin belgesi veya ruhsat olmak üzere iki unsuru bulunmaktadır. Başlangıçta gerekli koşullar sağlandıktan sonra verilen izin belgesinin daha sonra geri alınması ile o ana kadar hukuki sonuç doğuran izin işlemi de o andan itibaren hukuki sonuç doğurmayacaktır (Tan, 1970: 8-42).

Ayrıca bu izinlerin, izin verilmesi için aranan şartların sağlanamaması veya sonradan kaybedilmesi, yeni hukuki veya fiili durumların ortaya çıkması durumunda sona ermeleri söz konusudur. Bu sebeple geri alma olarak anılan bu durumlar aslında kaldırma anlamına gelmektedir (Tan, 1970: 9).

Zincir İşlemler

Zincir işlemler bakımından zincir işlemin hangi aşamada olduğunun tespiti önemlidir. Zincir işlem henüz tamamlanmamışsa bu işlemin halkaları olan işlemler geri alınabilmektedir. Zincir işlem tamamlandıktan sonra ise halka işlemlerden birinin geri alınması, zincir işlemin geri alınması için yeterli değildir (Tan, 1970: 102-103).

Zincir işlemin tamamlanmasından sonra ise ancak sonuç işlemin geri alınması mümkündür. Zira halka işlemlerden birinin geri alınabilmesi mümkünse sonuç işlemin de

hukuka aykırı hale gelmesi söz konusudur (Gündüz, 2010: 212). Bu bakımdan yetki halka işlemlere dayanarak son irade açıklamasını yapan makama ait olacaktır (Tan, 1970: 103).

Geri Alma İşleminin Sonuçları

Geri alma işlemi de idari bir işlem olduğu için geri almaya konu işlemler gibi hukuka uygun olması veya hukuka uygun olmaması mümkündür. Bu çerçevede geri alma işleminin hukuk alanında doğurduğu sonuçlar incelenecektir.

Hukuka Uygun Geri Alma İşleminin Doğurduğu Sonuçlar

Geri alma işlemi, geri alınan işlemi doğurduğu bütün hüküm ve sonuçlarla ilk yapıldığı tarihten itibaren hukuk aleminde siler, ortadan kaldırır (Gözler, 2009: 1113; Tan, 1970: 5). Geri alınan işlem artık hukuk alanında yoktur (Çağlayan, 2000: 44).

Geri alma işlemi, geri alınan işlemi yapıldığı tarihten itibaren sona erdirdiği için tek yanlılık, kanunilik ve icrailik niteliklerine de son vermiştir. Bu sebeple geri alınan işlemin artık kanuniliğinden ya da idare tarafından uygulanabilirliğinden bahsedilemez (Çağlayan, 2000: 44).

Geri alınan işlemin geri alma anına kadar uygulanmasından dolayı ortaya çıkan hukuki durumların da hukuka aykırı hale gelecekleri, hukuk alanında silinmeleri gerektiği ortadadır. Geri alınan işlem hiç yapılmamış gibi önceki durum sağlanmalıdır (Gündüz, 2010: 215). Öte yandan kişisel sonuçların dokunulmazlığı ilkesi uyarınca geçmişte geri almaya konu işlemde elde edilen subjektif durumların korunması gerekmektedir (Gündüz, 2010: 216).

Geri alınan hukuka aykırı işlemin uygulanması nedeniyle kaybedilen hakların sahiplerine iade edilmesi, kişiler aleyhine ortaya çıkan durumların da idare tarafından ortadan kaldırılması gerekmektedir (Çağlayan, 2000: 45). İdarenin kişilerin lehine olan hukuka aykırı işlemleri geri alması durumunda zarar doğmuş olabilir. Kişinin hukuka aykırılığın ortaya çıkmasında kusuru bulunmuyorsa, idarece zararının giderilmesi gerekir (Karahanoğulları, 2015: 652).

İdari işlemin geri alınması ile yargısal yoldan iptal edilmesi arasında benzerlik bulunmaktadır. Süre ile ilgili olarak görüldüğü gibi geri almaya ilişkin bazı tereddütlü durumlarda yargısal iptale bakılarak çözüm aranmaktadır (Tan, 1970: 130). Geri alma ve yargısal iptal yollarının aynı hukuki sonucu elde etmeye yönelmeleri, birine başvurup sonuç elde etmiş olması halinde diğerine başvurmayı gereksiz hale getirmektedir. Geri alma işlemi sonucu ortadan kaldırılan işlem, artık iptal davasının konusunu oluşturamaz. Hakkında iptal davası açılmış bir işlem geri alınırsa, iptal davası konusuz kalır (Gözler, 2009: 1113-1114).

Hukuka Uygun Olmayan Geri Alma İşleminin Doğurduğu Sonuçlar

Geri alma işleminin kendisi de sakat olabilir (Balta, 1970: 171). Bunun yanında geri alınan mümkün olmadığı durumlarda geri alma işleminin yapılmış olması, bu işlemin hukuka aykırılığı sonucunu doğurmaktadır (Tan, 1970: 145). Hukuka aykırı bir geri alma işleminin

varlığı durumunda diğer hukuka aykırı idari işlemler için söz konusu olan sonuçlar, geri alma işlemi için de söz konusu olacaktır.

Hukuka aykırı geri alma işlemi yargısal yoldan iptal edilebilecektir. Geri alma işlemi; İYUK m. 2’de belirtilen yetki, şekil, sebep, konu ve amaç unsurlarında sakatlık bulunduğundan bahisle iptal davası konusu olabilir. Teorik olarak bu işlemin geri alınması da mümkündür (Tan, 1970: 146). Yani hukuka aykırı bir geri alma işlemi de geri alma yoluyla ortadan kaldırılabilir.

Ayrıca hukuka aykırı geri alma işleminden zarar gören kişilerin hizmet kusuruna dayanarak idareden uğramış oldukları maddi ve manevi zararın giderilmesini isteme imkânları vardır.

İDARİ İŞLEMLERİN KALDIRILMASI

Kaldırma Kavramı

İdari işlemlerin yürürlükten kaldırılması; idarenin mevcut bir işlemi, bu işlemin geçmişteki kazanımlarına dokunmaksızın gelecekteki etkilerini kaldırmaya yönelik olarak yeni yapacağı başka bir işlemle sona erdirmesidir (Bülbül, 2010: 4).

Geri alma konusunda değinildiği üzere geri alma ve kaldırma çoğu zaman karıştırılan kavramlardır (Tan, 1970: 5). Kaldırma da geri alma gibi idari işlemin idarenin iradesiyle ortadan kaldırılması yollarından biridir.

Kaldırma, hukuki kapsamı ve doğurduğu sonuçlar itibariyle geri almadan esaslı şekilde ayrılmaktadır. Sebepler bakımından ise her ikisi de kaldırılan veya geri alınan işlemten ayrı, yeni bir işlemin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Tan, 1970: 7). Yani kaldırma işlemi, kaldırdığı işlemten bağımsız yeni bir işlem olarak hukuk âleminde mevcuttur.

Kaldırma İşleminin Unsurları

Kaldırma konusu işlem gibi kaldırma işleminin kendisi de bir idari işlemdir (Gözler, 2009: 1096). Bu sebeple hukuka uygun bir kaldırma işleminden söz edilebilmesi, idari işlemin unsurlarını taşıması halinde mümkündür.

Yetki Unsuru

Yetki paralelliği ilkesine göre; bir idari kararı almış olan makamın, o kararı kaldırmaya da yetkisi vardır (Günday, 2015: 181). İYUK m. 11’de ilgililerin idari işlemin kaldırılmasını üst makamdan isteyebileceği düzenlemesi yer almaktadır. Bu hüküm gereğince hiyerarşik üstün de idari kararı kaldırma yetkisi bulunmaktadır.

Şekil Unsuru

Kaldırma kararı, şekil ve usulde paralellik ilkesi gereğince kaldırmaya konu kararın alınmasında izlenen şekil ve usul şartlarına riayet edilerek alınır (Günday, 2015: 182).

Öte yandan idarece belirli bir usul ve şekille bir işlem yapıldıktan sonra başka sebeplerin ortaya çıkması halinde, işlem bu sebepler için öngörölmüş özel bir usul ve şekille kaldırılabilir (Gözler, 2009: 1098).

Sebep Unsuru

Kaldırma işlemi, önceden alınmış olan bir idari karar sebebiyle yapılır. Geri alma işleminden farklı olarak kaldırma işleminin sebep unsurunu hem hukuka aykırı hem de hukuka uygun olarak alınmış kararlar oluşturabilir (Günday, 2015: 182). Ancak idare tüm kararlarını sınırsız bir şekilde geri alma yetkisine de sahip değildir. İlerleyen başlıklarda idare tarafından hangi kararların kaldırılabilirliği incelenecektir.

Konu Unsuru

İdari işlemlerin yürürlüğünün geleceğe etkili şekilde ortadan kaldırılması, kaldırma işleminin konu unsurunu teşkil etmektedir (Dursun, 2005: 106; Günday, 2015: 182).

Amaç Unsuru

İdari işlemin sübjektif, manevi unsuru olan amaç, tüm idari işlemler için ortak olup kamu yararının sağlanmasıdır (Odyakmaz, Kaymak ve Ercan, 2015: 81). İdarece hukuka uymayan bir niyetle yapılan idari işlem amaç yönünden sakat olur (Balta, 1970: 168). Geri alma işleminin amaç unsuru da diğer idari işlemlerde olduğu gibi kamu yararındır. Yani geri alma işlemi, kamu yararının sağlanması amacıyla yapılmaktadır.

Kaldırma İşleminin Şartları

Sebeup unsuru açıklanırken de ifade edildiği gibi kaldırma işlemi, hem hukuka uygun hem de hukuka aykırı işlemler için geleceğe etkili olarak uygulanmaktadır. Ancak bu özellikleri, kaldırma işleminin idare tarafından hiçbir sınırlamaya tabi olmaksızın kullanabileceği anlamına gelmemektedir (Bülbül, 2010: 27).

İdarenin bir işlemini yürürlükten kaldırma konusunda sahip olduğu serbestliğin ve sınırlarının tespiti, işlemin düzenleyici ve bireysel işlem olmasına göre farklılık göstermektedir (Bülbül, 2010: 27).

Düzenleyici İşlemler Bakımından

Düzenleyici işlemler; sürekli, soyut, nesnel ve genel durumlar belirleyen işlemlerdir. Bu işlemler hukuk düzenine yeni kural getirmekte, var olan bir kuralı değiştirmekte ya da kaldırmaktadır (Gözübüyük ve Tan, 2010: 424).

Hukuka aykırı düzenleyici işlemlerin kaldırılması zorunludur (Bülbül, 2010: 38-39; Gözler, 2009: 1102; Karahanoğulları, 2015: 626). İdarenin görevlerini yerine getirirken Anayasa ve kanunlara uygun hareket etme, idari işlem yapma yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu sebeple idarenin hukuka aykırı işlemlerini yürürlükten kaldırması gerekir (Bülbül, 2010: 39).

Hukuka uygun düzenleyici işlemler, idare tarafından her zaman kaldırılabilir. Zira düzenleyici işlemler ilgilileri lehine hak yaratmazlar. Bu sebeple hukuka uygun olsa bile düzenleyici işlemleri kaldırıp kaldırmama idarenin takdirine kalmış bir husustur (Gözler, 2009: 1101). Uyarılama ilkesi ve sonuçlarından da, idarenin düzenleyici işlemleri her zaman değiştirme konusunda en azından takdir yetkisine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Bülbül, 2010: 35).

Kanunlarla idareye tanınan düzenleme yetkisi geçmişi düzenlemek için kullanılamaz. Mevcut hukuk kurallarına uygun olarak kurulmuş ve hukuksal sonucu gerçekleşmiş işlemlerin idare tarafından yeniden kurulması veya değiştirilmesi mümkün değildir. Aynı şekilde hukuki durum sabitlenmişse yeni koşullar bu işleme uygulanamaz. Ancak hazırlık işlemleri tamamlanmamış, sonuç işlem de henüz yapılmamışsa hukuki durum sabitlenmemiş demektir (Karahanoğulları, 2015: 599).

Devam etmekte olan durumları düzenleyen kuralların kaldırılması veya değişmesi, sürmekte olan durumu etkileyebilir. Zira henüz sabitlenmiş bir durum yoktur (Karahanoğulları, 2015: 601).

Anlatılanların yanında, idarenin işlemi sonucunda kişilerin haksızlığa uğramasının ve mağdur olmalarının genel hukuk ilkeleri ve uygulamaları doğrultusunda önüne geçilmesi zorunludur. Hukuk güvenliği ve haklı beklentinin korunması ilkeleri uyarınca hukuk kurallarındaki ani değişimlerin, uygun geçiş düzenlemeleri olmaksızın uygulanmaması gerekir. Bu sebeple idare, düzenleyici işlemlerin yürürlükten kaldırılması hususunda hukuk güvenliği ve haklı beklentinin korunması ilkelerini göz önünde bulundurarak kaldırma işleminin kişilerin hukuki durumlarında ani ve öngörülemez olumsuz etkiler doğurmamasına dikkat etmeli, kişilerin içinde bulundukları hukuki durumun devamı yönündeki haklı beklentilerini göz önünde bulundurarak geçiş hükümleri öngörmelidir (Bülbül, 2010: 46-47).

Bireysel İşlemler Bakımından

Bireysel işlemler; düzenleyici işlemlerin belirli bir kişi ya da olaya uygulanması sonucu, sadece uygulandıkları kişiler için geçerli bir durum yaratan işlemlerdir (Gözbüyük ve Tan, 2010: 425). Kaldırma işlemi, bireysel işlemlerin hak doğurucu olup olmamasına göre farklılık göstermektedir. Hak doğurucu nitelikte olmayan bireysel işlemler ister hukuka uygun ister hukuka aykırı olsun, her zaman kaldırılabilir. Ancak düzenleyici işlemlerde olduğu gibi hukuka aykırı işlemlerin kaldırılması zorunludur (Gözler, 2009: 1104).

Temelde idare, etki ve neticelerini devam ettiren hukuka aykırı yararlandırıcı işlem ve kararlarını ileriye etkili olarak kaldırabilir. İdarenin hukuka aykırı işlemlerini ve kararlarını kaldırması, hukuk devleti ilkesinin de gereğidir (Günday, 2015: 182). Hukuka aykırı hak doğurucu bireysel işlemlerin dava açma süresi içerisinde kaldırılabilmesi kabul edilmektedir (Gözler, 2009: 1102).

Öte yandan hukuka uygun olarak alınan hak doğurucu nitelikte idari kararların geleceğe etkili de olsa kaldırılması, hiçbir sebep yoksa kabul edilmemektedir (Gözler, 2009:

1102; Günday, 2015: 182). Bu kararlar ancak kanunda gösterilen esas ve usule ilişkin şartların mevcudiyeti halinde, bu şartlara uyularak bir karşı işlem ile kaldırılabilir (Günday, 2015: 182).

Kaldırma İşleminin Sonuçları

Hukuka uygun olarak tesis edilmiş bir kaldırma işlemi, kaldırılan işlemin geleceğe etkili olarak hukuk âleminde silinmesi sonucunu doğurmaktadır. Kaldırma işlemi; kapsamı itibarıyla bir idari işlemi tamamen veya kısmen yürürlükten kaldırabilir. Diğer bir deyişle kaldırma işlemi, ya o işlemin tamamını ya da bir kısmını kapsayabilir (Bülbül, 2010: 120).

Bir idari işlemin tamamen yürürlükten kaldırılması, gelecekte uygulanma imkânı bırakmayacak şekilde, hak iddiasında bulunulmayacak ve kaldırılan işleme dayanılarak herhangi bir işlem ve eylem yapılamayacak biçimde o işleme son verilmesi sonucunu doğurur (Bülbül, 2010: 120). Dolayısıyla bir idari işlemin sona ermesi bakımından doğurduğu sonuçlar, kaldırılan işlem bakımından da geçerli olmaktadır.

Düzenleyici işlemin tamamen kaldırılması da o işlemi geleceğe dönük olarak etkisiz hale getirmektedir. Zımni kaldırma olarak kabul edilen, aynı konuları düzenleyen aynı başlıklı yeni düzenleyici işlemin eskisini yürürlükten kaldırması hali de tamamen kaldırma olarak değerlendirilmelidir (Bülbül, 2010: 121). Düzenleyici işlemlerin tamamen kaldırılabilmesi yetkisi, ilgili konuda düzenleme zorunluluk veya ihtiyacı kalmamış olması durumunda inhisar eder (Balta, 1970: 186).

Belirli bir süreyle çıkarılan düzenleyici işlemlerin bu sürenin dolmasından önce kaldırılması mümkündür. Ancak kaldırma işleminin yol açtığı anormal zararların da idare tarafından tazmin edilmesi gerektiği düşünülebilir (Gözler, 2009: 1100).

Kısmen yürürlükten kaldırma durumunda ise, yürürlükten kaldırılan işlemin belirli hükümleri geleceğe yönelik olarak uygulanamaz duruma gelir. Kısmen kaldırmada kaldırılan hükümler ya hiç uygulanamaz hale gelir ya da farklı uygulanır. Bireysel işlemler bakımından somut veya “özel ve kişisel” yapıları gereği asıl olarak tamamen kaldırma söz konusu olsa da kısmen yürürlükten kaldırma da mümkündür (Bülbül, 2010: 126).

Hukuka aykırı kaldırma işlemi ile ilgili, geri alma konusunda yapılan açıklamalar geçerlidir.

İDARİ İŞLEMLERİN DEĞİŞTİRİLMESİ VE DÜZELTİLMESİ

İdari İşlemlerin Değiştirilmesi

Değiştirme Kavramı

Güncel Türkçe Sözlük’te yer alan tanıma göre değiştirmek “birini bırakıp başkasını kullanmak” anlamında kullanılan bir ifadedir (<http://www.tdk.gov.tr>). Kelime anlamı bakımından değiştirme işleminin gerçekleşmesi için iki şey ve bu iki şeyin birbiri yerine geçmesi gerekmektedir (Dursun, 2005: 107).

Hukuki anlamda ise değiştirme; idari kararın geleceğe yönelik olarak kaldırılıp yerine yeni bir karar alınmasıdır (Günday, 2015: 182). Aynı anda eski işlemle yeni işlem yer değiştirmektedir. Mevcut işlemlere sadece eklemeler yapılması, o işlemin burada bahsedilen şekilde değiştirildiği anlamına gelmez. İdari işlemin değiştirilmesinden bahsedebilmek için işlemde noksanlaşma veya ikame yoluyla başkalaşmalara sebebiyet veren müdahalelerde bulunulması gerekmektedir (Bülbül, 2010: 123).

İşlemin bir kısmı yürürlükten kaldırıldığı için değiştirmenin aslında hukuki niteliği itibariyle kısmi kaldırma olduğu da düşünölmektedir (Gözler, 2009: 1097; Bülbül, 2010: 123). Bunun yanında yenilemeyi de içerdii için kaldırmanın gelişmiş bir türü olduğu da ifade edilmektedir (Dursun, 2005: 107).

Değiştirme Hükümleri

Değiştirme işlemi; kazanılmış hak müessesinin bireysel işlemlerdeki engelleyici konumundan dolayı genel düzenleyici işlemlerde daha fazla görölmektedir (Dursun, 2005: 108). Bunun bir diğer sebebi de kaldırılan düzenlemenin yerine hemen yeni uygulanacak hükmün getirilerek hukuki boşluk oluşmasının önüne geçilmek istenmesidir.

Değiştirme çift karaktere sahip bir işlem olup geçmişe yönelik etki doğurmayıp işlemin geleceğe dönük olarak ortadan kaldırılması anlamına geldiğinden idari kararların kaldırılması hakkındaki hükümlere tabidir (Günday, 2015: 182; Odyakmaz, Kaymak ve Ercan, 2015: 87). Diğer taraftan yeni bir idari kararın alınmasını gerektirdiğinden idari kararların alınmasına ilişkin hükümlere tabidir (Odyakmaz, Kaymak ve Ercan, 2015: 87). Dolayısıyla idari işlem ve kararların kaldırılması ve alınmasına ilişkin kurallara göre yapılması gerekir (Duran, 1982: 422). Doğuracağı sonuçlar bakımından da kaldırılan işlem için kaldırma işleminin sonuçları, yeni yapılan işlem için ise idari işlemin mutata olarak doğurduğu sonuçlar geçerli olacaktır.

Kaldırma ve değiştirme, bir bakıma idarenin takdir yetkisinin yansıması niteliğindedir. Geleceğe yönelik hüküm ifade ettikleri için zedelemeyeceklerdir. Ancak yine de idari işlem yapılırken son derece titiz davranılmalı, çok sık kaldırma ve değiştirme yoluna başvurulmamalıdır (Üstün, 2007: 205).

İdari İşlemlerin Düzeltilmesi

Düzeltme Kavramı

Güncel Türkçe Sözlük'te yer alan tanıma göre düzeltmek "bozukluğu gidermek, yanlıştan kurtarmak, onarmak" anlamında kullanılan bir ifadedir (<http://www.tdk.gov.tr>). Hukuki anlamda ise; idari bir kararın içeriğini ve doğuracağı sonuçları etkilemeksizin, içerdii yanlış hükümlerin kaldırılarak yerine doğru hükümlerin geçmişe ve geleceğe yönelik olarak getirilmesidir (Günday, 2015: 183).

Düzeltmede, öncelikle düzeltilen kısım geri alınır. Eşzamanlı olarak geri alınan kısım yerine doğru olan yeni bir kısım getirilir. Düzeltmede geri almadan farklı olarak geçmişe

etkili yeni bir kısım getirilmesi, idari işlemlerin geriye yürümezliği ilkesinin daha açık bir istisnasını oluşturur (Dursun, 2005: 109).

Düzeltilme Hükümleri

Düzeltilmenin, iradenin metne yanlış olarak geçmesi üzerine yapılan işlem olarak yeni bir öge içermediği, işlemin yapılış tarihinden itibaren etki etmek üzere ya da geriye yürür şekilde yapılabileceği ifade edilmektedir (Gözübüyük, 2008: 316). Düzeltilmenin, düzeltilen işlemin içerik ve sonucuna dokunmamak şartıyla caiz ve mümkün olduğu, işlemin içerik ve sonucunda herhangi bir yenilik ve değişiklik oluşturması durumunda, geçmişte etkilemesi bakımından geri almaya geleceği düzenlemesi bakımından ise değiştirmeye eşit olacağı belirtilmektedir (Duran, 1982: 421). Hatta kısmen de olsa geçmişte düzenleme ihtimali olduğundan geri almaya benzese de aslında geleceği düzenlediğinden bahisle kaldırmaya daha çok yaklaştığı da ileri sürülmektedir (Özay, 1986: 554).

Düzeltilme de değiştirme gibi çift karakterli bir işlemdir. Bizim de katıldığımız görüşe göre, geçmişe yönelik etki ve sonuç doğurması sebebiyle geri almaya, geleceğe yönelik etki ve sonuç meydana getirmesi sebebiyle de idari kararların alınması ile ilgili hükümlere tabidir (Odyakmaz, Kaymak ve Ercan, 2015: 87).

Geri alma, geçmişe etkili olarak bir idari işlemin hukuk aleminden silinmesi sonucunu doğursa da bazı durumlarda bu yeterli olmamaktadır. Salt geri alma işleminin anlam taşımadığı durumlarda yeni bir işlem yapılarak eski işlemin dolaylı olarak geri alınması söz konusudur. Aynı şekilde bazı durumlarda idari işlemin bir kısmı sakatla sakat olan işlemin düzeltilmesi gerekir. Bunun hem kısmi hem de dolaylı bir geri alma işlemi olduğu ifade edilmektedir (Balta, 1970: 172). Düzeltilmede; geri alınan işlem için geri alma işleminin sonuçları, yeni yapılan işlem için ise idari işlemin mutlak olarak doğurduğu sonuçlar geçerli olacaktır.

Düzeltilmede işleminde idarenin takdir yetkisi bulunmamaktadır. Ancak idarenin mevcut yanlışları düzeltirken zaman kaybetmemesi ve hızlı hareket etmesi çok önemli bir husustur (Üstün, 2007: 205).

SONUÇ

İdari işlemlerin, bu işlemleri meydana getiren idare tarafından sona erdirilmesi yolları olarak karşımıza çıkan geri alma, kaldırma, değiştirme ve düzeltme işlemleri de asıl olarak bir idari işlemdir.

Geri alma işlemi, geçmişe yönelik etki doğurması bakımından idari işlemlerin geriye yürümezliği ilkesinin açık bir istisnasını oluşturmaktadır. Bu sebeple geri alma işlemi, hukuka aykırı işlemler bakımından ve süre ile sınırlandırılmıştır. Zira bireysel işlemler bakımından kişilerin kazanılmış hakları, düzenleyici işlemler bakımından da haklı beklentinin korunması ilkeleri, geri alma işleminin idare tarafından sınırsız biçimde uygulanmasına engel teşkil etmektedir.

Disiplin cezası gibi bazı işlemlerin idare tarafından geri alınması ekseriyetle kabul edilmemektedir. Ancak katıldığımız görüşe göre; disiplin cezası işlemleri de diğer idari

işlemlerle aynı şartlar altında geri alma konusu yapılabilmelidir. Nitekim bu işlemlerin geri alınamayacağı ya da kesin olduğunu ilişkin bir hüküm de bulunmamaktadır.

İdare, ister hukuka uygun olsun ister hukuka aykırılık teşkil etsin yapmış olduğu bir işlemi sonradan geleceğe etkili olarak yürürlükten kaldırma konusunda yetkiye sahiptir. Ancak kaldırma işlemi uygulanırken, kişilerin haklarının zarar görmemesi için hukuk güvenliği ve haklı beklentinin korunması ilkeleri uyarınca geçiş hükümleri öngörülmesi gerekir.

Değiştirme işlemi bazı kaynaklarda kısmi kaldırma olarak ifade edilmekte olup, önceden yapılan bir işlemin bazı hükümlerinin kaldırılarak eşzamanlı olarak yerine yeni hükümlerin getirilmesi anlamına gelmektedir. Özellikle düzenleyici işlemlerin kaldırılması yerine değiştirilmesi yaygın olarak başvurulmuş bir yöntemdir.

Düzeltilme işlemi ise, kavramsal olarak net bir şekilde ortaya koyulamadığından diğer üç sebebe benzetilerek hükümleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Kanaatimizce düzeltme işlemi geçmişe etkili olması bakımından geri almaya benzemekle birlikte geleceğe yönelik sonuç doğurması bakımından da yeni bir idari işlemdir.

KAYNAKLAR

- Akyazan, A. E. (2009), "Maddi Açıdan İşlemler", TBB Dergisi(85), 220-240.
- Akyılmaz, B. (2000), İdari Usul İlkeleri Işığında İdari İşlemin Yapılış Usulü, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Atay, E. E. (2014), İdare Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Balta, T. B. (1970), İdare Hukukuna Giriş I, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 117, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Boz, S. S. (2017), "Memur Disiplin Hukukuna Hâkim Olan Temel İlkeler", SÜHFD, 25(2), 15-41.
- Bülbül, E. (2010), İdari İşlemlerin Yürürlükten Kaldırılması, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Çağlayan, R. (2015), İdare Hukuku Dersleri, Genişletilmiş 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Çağlayan, R. (2000), "İdari İşlemin Geri Alınması Üzerine", AÜEHFD, IV(1-2), 43-58.
- Duran, L. (1982), İdare Hukuku Ders Notları, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Dursun, S. (2005), "İdari İşlemlerin Geri Alınması, Kaldırılması, Değiştirilmesi ve Düzeltilmesi", Prof. Dr. A. Şeref Gözübüyük'e Armağan, Turhan Kitabevi, Ankara, 99-109.
- Gözler, K. (2009), İdare Hukuku Cilt:1, Ekin Basım Yayın Dağıtım, İkinci Baskı, Bursa.
- Gözübüyük, A. Ş. (2008), Yönetmelik Yargı, Güncelleştirilmiş 27. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Gözübüyük, A. Ş., Tan, T. (2010), İdare Hukuku Cilt 1 Genel Esaslar, Turhan Kitabevi, Güncelleştirilmiş 7. Bası, Ankara.
- Günday, M. (2015), İdare Hukuku, 10. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Gündüz, F. E. (2010), İdari İşlemin Geri Alınması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE.
- Gündüz, F. E. (2016), "Disiplin Cezalarının Geri Alınması", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XX(1), 411-424.
- Karahanoğulları, O. (2015), İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler, Turhan Kitabevi, Güncelleştirilmiş 3. Bası, Ankara.
- Karahanoğulları, O. (1999), "Memur Disiplin Hukukunun Niteliği ve İlkeleri", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 8(3), 55-77.
- Odyakmaz, Z., Kaymak, Ü., Ercan, İ. (2015), İdare Hukuku, On İki Levha Yayıncılık, 16. Baskı, İstanbul.
- Özay, İ. H. (1986), Günışığında Yönetim, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Tan, T. (1970), İdari İşlemin Geri Alınması, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr>
- Üstün, Ü. S. (2007), Türk Vergi Hukukunda İdarenin Takdir Yetkisi, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Yılmaz, E. (2015), "İdari İşlemlerin Geriye Yürümezliği", International Journal of Social Sciences and Education Research, 2015, 1(4), 1024-1036.

İki Yönlü Simetrik Model Bağlamında Oyunlaştırma: Nike+/Nikeplus ve Bitaksi Uygulama Örneği

Özlem Sezer, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
ozlemsezer@bandirma.edu.tr

ÖZET

İnsanlık tarihi kadar eski olan oyun, teknolojinin hücrelerimize kadar nüfuz etmesi ve oyun teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte oyunlaştırma kavramının gelişiminde etkili olmuştur. Günümüzde oyunlaştırma, dünyanın önde gelen işletmelerinde yeni bir pazarlama yaklaşımı olarak uygulanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, oyunlaştırmayı ve temel öğelerini açıklayarak Nike+/NikePlus ve BiTaksi uygulamalarını iki aşamalı simetrik model bağlamında kullanımına odaklanmaktır. Bu amaç doğrultusunda Nike+/NikePlus ve BiTaksi uygulamaları içerik analizi yöntemi ile incelenerek benchmarking yöntemi ile ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Oyunlaştırma, Pazarlama, İki Yönlü Simetrik Model.

ABSTRACT

The game, which is as old as the history of humanity, is the optimization phase of the technology and the effects of the gamification concept together with what is there in the game technologies. Today gamification is a practitioner as a new marketing approach in the world's leading market. The aim of this study is to focus on the goal of Nike + / NikePlus and BiTaksi applications in a two-stage symmetric model by explaining gamification and basic elements. This was discussed by the comparative comparison method with the analysis of the characteristics of the intended Nike + / NikePlus and BiTaxi.

Keywords: Gamification, Marketing, Two-Way Symmetric Model.

GİRİŞ

İnsanların keyifli zaman geçirmek için eğlenme amaçlı ödül ile motive edilen her şey oyun olarak adlandırılabilir. Oyunlaştırma ise oyun fikrinin ve bir oyun tasarımında gerekli olan tüm öğelerin, iş süreçlerine uygulanmasını ve bu süreçlerin daha fazla katılım ve artan motivasyonla eğlenceli bir hale gelmesini ifade etmektedir.

Teknolojinin hücrelerimize kadar nüfuz etmesi ve oyun teknolojilerinde yaşanan gelişmeler oyunlaştırma kavramının gelişiminde etkili olmuştur. Özellikle enformasyon yağmurunun insanlar üzerinde bilgi körlüğüne neden olması markaların hedef kitlesi üzerinde farkındalık oluşturmak için yeni yöntemlere başvurma ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Tam da bu noktada marka ve ürünleriyle etkileşimde, bilinçli dikkati gerektirmeyecek biçimde zihni yormayan pürüzsüz bir kullanıcı deneyimi hem markaların hem de tüketicilerin imdadına yetişmektedir. Herkes için Oyunlaştırma kitabındaki söyleşisinde Michael Wu, internet dünyasında hiç durmadan akan onca bilgiyle baş edebilmenin tek yolunun oyunlaştırmadan geçtiğini söylemektedir.

Günümüzde şirketler de hedef kitlelerinin zihninde kalıcı yer edinmek amacıyla oyunlaştırmayı yeni bir pazarlama yaklaşımı olarak uygulanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, oyunlaştırmayı ve temel öğelerini açıklayarak Nike+/NikePlus ve BiTaksi uygulamalarını iki aşamalı simetrik model bağlamında kullanımına odaklanmaktır. Bu amaç doğrultusunda Nike+/NikePlus ve BiTaksi uygulamaları içerik analizi yöntemi ile incelenerek benchmarking yöntemi ile ele alınmıştır.

İKİ YÖNLÜ SİMETRİK MODEL

Halkla ilişkilerin simetrik teorisi, kurum ve kuruluşlar ile onların hedef kitleleri arasında iletişimsel ilişki ve süreci üzerine odaklanmaktadır. Bu modelin temeli kuruluşlar ve hedef kitleleri arasında dengeli bir iletişimsel ilişkiyi baz alan iki yönlü simetrik iletişim kavramıdır (Grunig & Hunt, 1984, s. 23). Simetrik iletişim karşılıklı anlayış, tartışma ve ikna yoluyla kurum/kuruluşlar ile hedef kitlelerin dengelenmiş ilişkilerini ifade eder. Simetrik iletişim bir tartışma, anlayış, ikna ve dinleme durumunda oluşmaktadır. Simetrik teori; simetri ve asimetri, tek yönlü ve iki yönlü iletişim, araçsallaştırılmış ve kişiler arası iletişim ile etiksel uygulama kavramlarını kapsamaktadır (Grunig J. E., 2001, s.11-30).

İki yönlü simetrik model iletişim sürecini ve geribildirimleri, hedef kitle ile bir denge unsuru olarak gören ve halkla ilişkilerdeki asıl hedefin ikna etmekten çok hedef kitleyi anlamak ve kurum-kuruluşu ona anlatmak olduğunu öne süren bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Bu bilgi paylaşımı sürecinde hedef kitle ve örgüt arasında dengeli bir iletişim sürecinin oluşturulması amaçlanmaktadır. Modelin asıl işlevi, halkla ilişkiler faaliyetlerinde hedef kitlenin ikna amaçlı motive edilmesinde, gelen mesajların anlaşılması ve iletişimin kolaylaştırılmasıdır (Kelly, 2018). Grunig'e göre iki yönlü simetrik modelin destekleyenler çoğunlukla teorisyenler ve eğitimcilerdir. İki yönlü simetrik modelin uygulanmaya başlanmasıyla birlikte halkla ilişkilerde araştırma ve sonuçları daha fazla önem kazanmıştır. Günümüzde modern anlamda halkla ilişkileri iki yönlü simetrik model temsil etmektedir ancak

kurum ve kuruluşların yönetim anlayışı ve amacına yönelik olarak diğer halkla ilişkiler modelleri de kullanılmaktadır (Peltekoğlu, 2016, s. 128).

Grunig ve Hunt'a göre (1984); iki yönlü simetrik model, hem hedef kitlelerin hem de kurumun tutumlarını değiştirmek için birbirini ikna edebilecekleri bir diyalogun varlığını öngörmektedir. İki yönlü simetrik model, iki yönlü bir iletişim yaklaşımını içermektedir. Bu durumda örgütün hedef kitlesine aktaracağı mesajlarda onun değer, beklenti, istek ve ihtiyaçları da dikkate alınmalı; bu süreçte yoğun ve derinlemesine araştırmalar yapılmalıdır. Hedef kitleden alınan geribildirimler, örgütün yönetim politikalarının gözden geçirilerek, bu politikalarda değişikliğe gidilmesini gerektirebilir (Ertürk, 2018).

Bu modelin uygulayıcıları kurum ile hedef kitlesini ortak paydada buluşturup iletişim kurmasını sağlamaktadır. Bu model sosyal bilim teori ve yöntemlerinden yararlanmakla birlikte, genellikle halkla ilişkiler programlarının hazırlanmasında iknadan çok iletişim teorilerinden yararlanmaktadır. Diyaloğa dayanan iki yönlü simetrik model uygulamalarında, yönetimin de aldığı feedback'ten etkilenmesi ve politikasını değiştirmesi söz konusudur. Bu ise; modeli iki yönlü asimetrik modelden ayıran en önemli ayırımdır (Peltekoğlu, 2016, s. 131).

Karşılıklı anlayış ve kamuoyunun kontrolü yerine, örgüt ile arasında bir uyum sağlanmasının amaçlandığı modelde, iletişim biçimi çift yönlü ve dengelidir. Modelde benimsenen iletişim biçimi, örgütten kamulara ve kamulardan örgüte geribildirimlerin önemszenerek dikkate alındığı; bu geribildirimler sonucunda gerekli değişikliklerin yapıldığı iki yönlü ve dengeli bir süreçtir. Hedef kamulardan gelen geribildirimler öncesinde ve sonrasında, örgüt ve kamuları arasında karşılıklı anlayış ve tutum değerlendirmeleri yapılmaktadır. İki yönlü simetrik iletişim, halkla ilişkiler uygulamalarında ikna ve propaganda gibi işlevleri bir tarafa bırakarak, etiksel ve ilişkiyel yönetimi baz alan, kurum ile hedef kitleleri arasında karşılıklı işbirliğini içeren ve bu işbirliğini de dürüstlük ve paylaşım gibi değerler üzerine kuran bir modeldir (Grunig J. E., 2001). İki yönlü simetrik model, halkla ilişkiler uzmanlarını da bir iletişim yöneticisi olarak varsaymakta ve kurum ve hedef kitlesi arasında bir anlayışa ulaşmak için halkla ilişkiler uzmanlarının çalışmalarını temel almaktadır.

OYUN KAVRAMI

Oyun kavramı insanlığın yaşamının başlangıcından itibaren hayatın her döneminde var olmuştur. İlk oyun oynayan insana Homo Ludens denilmektedir. Oyun oynayan insanın, Homo Sapiens (akıllı insan) ve sonrasında Homo Faber (imalat yapan/üreten insan) ardından geldiği ve oyunun kültürden de önce var olduğu; hatta insan uygarlığının oyun ile ortaya çıkıp geliştiğini ifade edilmektedir (Huizinga, 2010, s. 14-16). Buna göre, oyunun kültürün taşıyıcılığını yaptığı söylenebilmektedir.

İnsanlığın ortak deneyimlerinden doğan oyun kavramı ile ilgili pek çok tanım bulunmaktadır. Genel bir bakış açısıyla oyun; insanların bedensel ve zihinsel yeteneklerini geliştirme amacı güden, hesap, dikkat, rastlantı, kural ve beceriye dayanan, bunun yanında oyuncularına zevk ya da heyecan veren, çoğu zaman da hayal dünyasını geliştiren bir tür yarışır (Yamamoto, 2009, s. 17-22).

Bir başka tanıma göre oyun kurgusal olduğu bilinen ve gündelik hayatın dışında yer alan, bununla birlikte oyuncuyu da tamamen içine çeken, gönüllü, özgür bir eylemdir. Sınırları özellikle belirlenmiş zaman ve mekân içinde gerçekleşen, her türlü maddi çıkardan ve yarardan uzak olan bu eylem, belirli kurallara göre, belli bir düzen içinde yerine getirilir (Huizinga, 2010). Bu şekilde tanımlanan oyun tarih boyunca, hayatın her alanında kültürün temel ögesi olarak varlığını sürdürmüştür.

Oyun, en temel insan davranışlarından biridir ve bu nedenle “günümüzde oyun, yetişkinler tarafından da oldukça fazla başvurulmuş bir eylem halini almıştır” (Uğurel & Moralı, 2008, s. 78). Toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişimlerle birlikte oyun pazarı da gelişmiş ve çeşitlenmiştir. İnsanlık tarihinde sokaklarda oynanarak başlayan oyun alanları yerini sanal ortamlarda oynanan oyunlara bırakmıştır ve bu durum, her yaş grubundan insanları etkisi altına almıştır.

KAVRAMSAL OLARAK OYUNLAŞTIRMA KAVRAMI VE TEMEL BİLEŞENLERİ

Oyunlaştırma kavramı ilk kez 2002 yılında İngiliz bilgi teknolojileri uzmanı Nick Pelling tarafından ortaya atılmıştır (Marczewski, 2012). Oyunlaştırmanın bir terim olarak ilk kez belgelenmiş kullanımı, Bret Terrill’in 2008 yılındaki blog yazısına dayansa da (Oliver, 2017, s. 1) bu kavramının geniş çapta kabul görüp benimsenmesi ve akademik alanda kendine yer bulması 2010 yılına uzanmaktadır. Günümüzde oyunlaştırma kavramına paralel birçok ifade olmasına rağmen (productivity games, surveillance entertainment, funware, playful design, behavioral games, game layer, applied gaming) “oyunlaştırma” en yaygın kullanılan kavramlardır (Deterding S. , Dixon, Khaled, & Nacke, 2011).

Oyunlaştırma dijital oyun unsurlarının kullanıcı deneyimini ve kullanıcıya yönelik çekiciliği arttırmak için oyun bağlamı dışındaki durumlarda kullanılması şeklinde ifade edilmektedir (Deterding S. , Dixon, Khaled, & Nacke, 2011).

Bir başka tanıma göre oyunlaştırma, oyun bağlamı olmayan unsurlarda oyun elemanlarının kullanılmasını ifade etmektedir. Oyunlaştırmayı, oyun dışında kalan unsurlar olan motivasyonu, katılımı, öğrenme veya problem çözme etkinliklerini güçlendirmek için kullanılan bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Oyunlaştırma ayrıca oyundaki düşünce biçiminin ve oyun mekaniklerinin kullanıcıların ilgisini çekmek, katılımlarını sağlamak ve problem çözmek amacıyla kullanılması olarak tanımlarken oyunlaştırmanın, eğlenceli ama aynı zamanda ciddi bir gözetimi kapsayan ve oyuncunun kategorik konumunu yeniden tanımlamaya çalışan, oyun mekaniklerinin tasarım aracılığıyla oyuncu olmayan ortamlara sunulması olarak da ifade edilmektedir (Seaborn ve Fels, 2015, s.17 akt. Okmeydan, 2018, s.15).

Oyunlaştırma yaklaşımının kullanıldığı ortama ve disipline göre farklı tanımlamaları yapılmıştır. Ancak yapılan tanımların ortak noktası, bireylerin motivasyonunu artırarak süreci dahil olma isteğini artıran ve süreci çekici hale getiren uygulamalar olmasıdır (Xu, 2018).

Oyunlaştırma oyun felsefesinin oyun bağlamı dışındaki durumlarda kullanılmasıdır. Bu yaklaşım günümüzde özellikle pazarlama alanında sıkça kullanılmaktadır. Oyunlaştırma

yaklaşımı ise oyun kavramının bir eylem olarak değil, daha çok oyun felsefesi ve bu felsefeyi oluşturan unsurların oyun bağlamı dışında uyarlanma ve kullanılma biçimidir. Oyun ve oyun kültürü insanlık tarihi boyunca hayatın içinde bulunmasına karşın oyunlaştırmanın yakın tarihte gündeme gelerek kullanılmasının nedeni özellikle teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte dijital oyunların kullanımının büyümesi ve oyunlaştırma kavramının pazarlamanın bir aracı olarak kullanılmaya başlanmasıdır.

Oyunlaştırma Modeli

Werbach ve Hunter oyunlaştırma yaklaşımını açıklayabilmek için üç kategoriden oluşan bir oyunlaştırma modeli geliştirmiştir. Bu kategorileri oluşturan oyunlaştırma unsurları; dinamikler (dynamics), mekanizmalar (mechanics) ve bileşenler (components) olarak adlandırılmış piramit şeklindeki bir yapıyla açıklanmaktadır (Werbach & Hunter, 2012, s. 114)

Şekil 1: Oyunlaştırma modeli ve bileşenleri



Kaynak: (Werbach & Hunter, 2012).

Bu modele göre oyun tasarımı süreci ihtiyaca yönelik temel dinamiklerin seçilmesiyle başlayıp seçilen dinamiklere göre mekanizmaların ve yine mekanizmalara bağlı olarak bileşenlerin belirlenmesiyle devam eder. Tüm unsurların bir oyun tasarımında kullanılmasına gerek yoktur. Bunun yerine oyun tasarımı amaca ve ihtiyaca göre gerekli dinamikleri, mekanizmaları ve bileşenleri belirleyebilmeyi gerektirir.

Dinamikler: Oyunlaştırma unsurları piramidinde en üst sırada yer alan dinamikler oyuncuların direk olarak göremedikleri ya da başka bir ifade ile etkileşim kuramadıkları fakat oyunlaştırma tasarımında belki de önemli bir yere sahip olan kurgusal tasarım öğeleridir. Oyunlaştırmanın oyuncu üzerinde yaratacağı etkinin tasarlanmasında oyun dinamiklerinden faydalanılır. Farklı tiplerdeki oyunculara yönelik çeşitli oyun dinamikleri bulunmaktadır. Oyunlaştırmada kullanılan dinamikler oyunlaştırmanın tamamını etkileyeceği gibi oluşturulacak oyununda kurgusunu oluşturmaktadırlar (Werbach & Hunter, 2012).

Mekanizmalar: Dinamikler ile kurgusu yapılan oyunlaştırma mekanikler ile hayata geçirilir. Oyunlaştırmanın etkilediği en önemli değişkenlerden biri olarak görülen bağlılık (engagement) ve motivasyon düzeyini artırmak amacıyla kullanılırlar. Her bir mekanik aslında bir ya da birden çok dinamiğin gerçekleştirilmesine olanak sağlar.

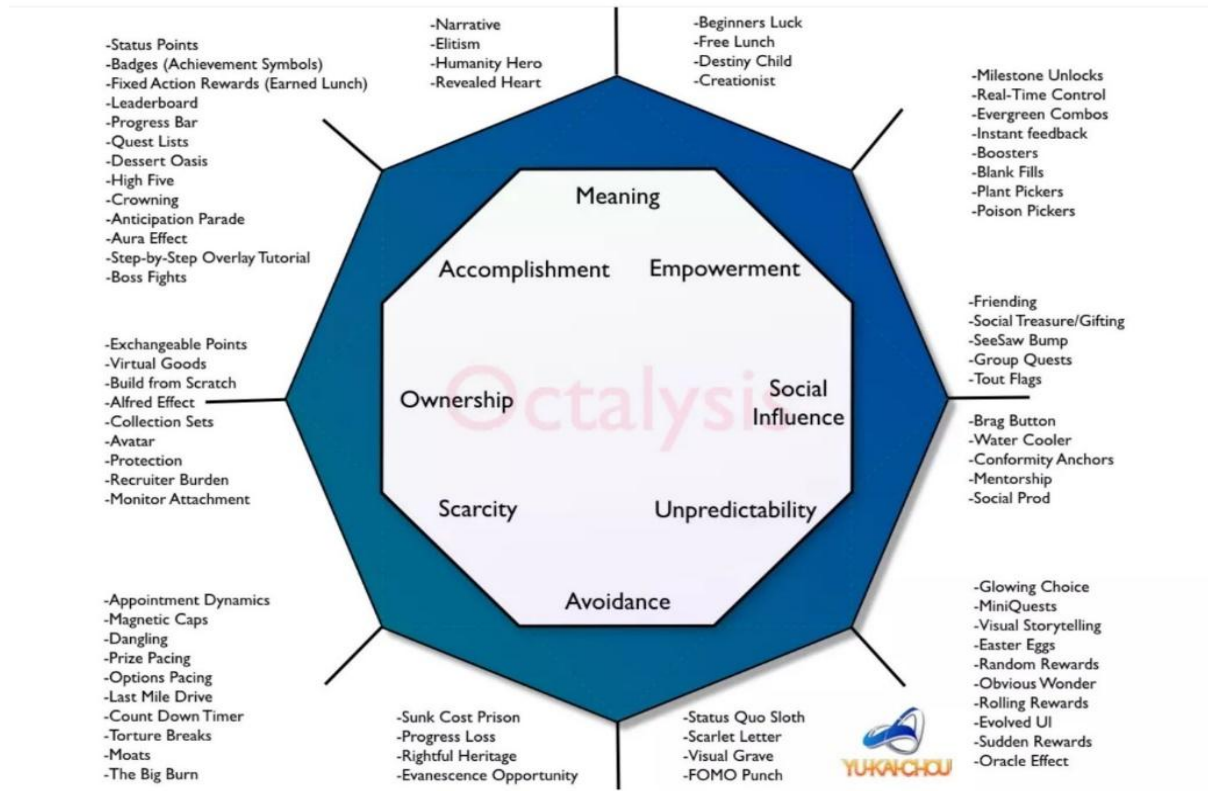
Bileşenler: Oyunlaştırma bileşenleri oyuncu ile etkileşime giren tasarım unsurları olarak tanımlanabilir. Oyuncuların oyunlaştırılmış bağlamda etkileşime girdikleri rozet, lider tablosu, seviyeler, sanal hediyeler vs. gibi tasarım öğeleri oyunlaştırma bileşenlerinin sadece birkaçıdır. En yaygın kullanılan oyunlaştırma bileşenleri olan rozet, puan ve lider tablolarının eklendiği bağlamı oyunlaştırıldığı kanısı özellikle eğitsel ortamların oyunlaştırılmasını konu alan akademik araştırmalarda görülmektedir. Bu konudaki yanlış algıyı şöyle bir örnekle açıklanmaktadır: “Nasıl ki sadece zeytinyağı, domates ve patlıcan kullanılarak Türk yemeği yapıyorum denilemezse, sadece puan, rozet ve lider tablosu bileşenlerini ekleyerek oyunlaştırma da gerçekleştirilemez”(Yılmaz, 2015, s. 119). Benzer olarak oyunlaştırma alanındaki çalışmaları ile tanınan Zichermann ve Cunningham da web sitelerine birkaç rozet eklemek ile oyunlaştırma gerçekleştirilemeyeceğini ifade etmişlerdir (Zichermann & Cunningham, 2018).

Bir ortamın oyunlaştırılabilmesi için ortamın eğlence unsuru içermesi ya da en buna elverişli olması ve ortamda oyunlaştırmaya konu olacak amaçların olması gerekmektedir. Benzer olarak hali hazırda çok eğlenceli olan bir etkinliğin de oyunlaştırılmaya ihtiyacı yoktur. Çünkü eğlenceli olan bir işi yapmak için insanların zaten yeteri kadar motivasyonu vardır. Werbach ve Hunter bu konuda şu örneği vermektedirler: İnsanlara kaybettikleri yakınlarına tabut satma işini gerçekleştiren bir şirket satışlarını artırmak için oyunlaştırmaya gidemez ya da düzenlenen bir piknik organizasyonuna olan katılımı artırmak için oyunlaştırma unsurlarını içeren bir web sitesine ihtiyaç yoktur (Werbach & Hunter, 2012).

Oyunlaştırma uzmanı Yu-kai Chou’na göre ise oyunlaştırma sadece puan, rozet ya da güzel tasarım değildir. Chou Octalysis adını verdiği sekiz temel unsurdan oluşan oyunlaştırma çatısı oluşturmuştur. Octalysis diyagramına göre başarılı bir oyunlaştırmaya bakıldığında anlam, görev tamamlama, yetkilendirme, sahiplik, sınırlılık, kaçınma, öngörülemezlik, sosyal statü başlıklarından bir tanesi olması gerekmektedir.

Octalysis diyagramının üst tarafında "White Hat Core Drives - Beyaz Şapkalı Nedenler" olarak adlandırılan ve pozitif motivasyon ile çalışan üç neden yer almaktadır. Bunlar "Accomplishment - Gelişim, "Empowerment - Güçlenme" ve "Meaning - Anlamlandırma" nedenlerinden oluşmaktadır. Bu pozitif motivasyon içeren nedenler, insanların güçlü ve iyi hissetmelerini, kontrolün onlarda olduğunu düşünmelerini ve kendilerini baskı altında hissetmeden rahatça ilerlemelerini sağlamaktadır. Diyagramın altında kalan beş neden ise "Black Hat Core Drives - Siyah Şapkalı Nedenler" olarak gruplandırmakta ve negatif motivasyon ile çalışmaktadır. Bu nedenler ise; "Scarcity – Kıtlık-Yokluk", "Unpredictability - Beklenmezlik, "Avoidance - Sakınma" ve "Social Influence - Sosyal Etki" olarak sıralanmaktadır. Negatif motivasyona örnek olarak, sınırlı sürelerde bir görevi tamamlama, kötü bir durumdan kurtulma, acele etmelerine yol açma ve hatta bağımlılık yaratacak şekilde tekrar tekrar yapmalarını sağlayacak unsurlar içermektedir. Tüm bunların altında yatan dokuzuncu gizli bir neden olan "Sensation - Duygu/Heyecan'a rağmen oyunlaştırmada gerçekleştirilen her şeyin temel olarak bahsedilen sekiz ana nedene dayandığını söylenmektedir (www.yukaichou.com, 2018).

Şekil 2: Octalysis Oyunlaştırma Çatısı



Kaynak: (www.yukaichou.com, 2018)

Oyunlaştırmaya dair pek unsur bulunmaktadır. Ancak en çok tercih edilen oyunlaştırma unsurları aşağıda yer alan tabloda özetlenmektedir.

Tablo1:Oyunlaştırma Unsurları

Oyunlaştırma Unsurları		
Dinamikler	Mekanikler	Bileşenler
Kısıtlamalar	Zorluk	Başarı
Duygular	Şans	Avatar
Kurgu	İş Birliği ve Rekabet	Rozetler
İlerleme	Geri Bildirim	Lider Tablosu
İlişkiler	Ödüller	Seviler
	Alışveriş	Puanlar
	Durum	Takımlar
	Sıra	Sanal Hediye
	Kaynak Edinimi	İçeriğe Ulaşma
		Kolleksiyonlar
		Macera
		Savaş
		Hediye
		Mücadele etme
		Sosyal grafikler

Kaynak: Werbach ve Hunter, 2012

Bu unsurlar kullanılarak oluşturulan oyunlaştırmaların beş temel özelliği bulunmaktadır: Oyun mekanikleri, birçok oyun için ortak olan puanlama, rozetler ve liderlik tablosu gibi anahtar unsurları içerir.

Deneyim tasarımı, oyuncuların oyunun oynanış biçimi, oyun alanı ve oyunun hikayesi gibi öğelerle oyun boyunca elde ettikleri yolculuk deneyimini anlatır. Oyunlaştırma, kişisel olarak etkileşim kurmaktan ziyade dijital olarak etkileşim kurmak için bir yöntemdir ve bu, oyuncuların bilgisayarlarla, akıllı telefonlarla, giyilebilir monitörlerle veya diğer dijital cihazlarla etkileşime girdiği anlamına gelir.

Oyunlaştırmanın amacı, davranışları değiştirmek veya becerileri geliştirmek ya da yeniliği sürdürmek için insanları motive etmektir. Oyunlaştırma, oyuncuların hedeflerine ulaşmalarını sağlamaya odaklanır ve sonuç olarak işletme de hedeflerine ulaşır (Burke, 2014, s.6 akt: Okmeydan, 2018, s.15).

Yeni bir uygulama alanı olarak karşımıza çıkan oyunlaştırma, eğitim ve sağlık başta olmak üzere; pazarlama, halkla ilişkiler, reklam, ekonomi, eğlence, toplumsal değişim, çalışan performansı, inovasyon, rehabilitasyon, iş verimliliği, kaynak ve zaman yönetimi, liderlik, medya sektörü ve gazetecilik, psikoloji, dijital bilgi sistemleri, spor ve turizm gibi yaşamın birçok farklı alanında kullanılmaktadır. 2015 yılı itibariyle dünyanın en büyük 1000 işletmesinin %40'ının oyunlaştırmayı kullanması beklenmektedir (Burke, 2018). Oyunlaştırmanın en çok kullanıldığı alanların başında eğitim ve pazarlama yer almaktadır.

Oyunlaştırmada temel amaç hedef kitle üzerinde sürece dahil olma isteği oluşturup bunu sürdürmek, süreci eğlenceli hale getirmek, bilgileri paylaşmak, yeni deneyimler ve beceriler edinmek, çalışanlar arasında rekabete dayalı işbirliği sağlamaktır (Uskov ve Sekar, 2015, s. 34-35). Oyunlaştırmadaki amaç oyundaki gibi yeni bir dünya yaratıp kişiyi oraya götürmek değil, oyundaki öğeleri gerçek dünyaya taşıyarak, benzer hisleri gerçekliği terk etmeden yakalayabilmektir (Kocadere & Samur, 2016, s. 401).

İKİ YÖNLÜ SİMETRİK MODEL BAĞLAMINDA OYUNLAŞTIRMA: NİKE+/NİKEPLUS VE BİTAKSİ UYGULAMA ÖRNEĞİ

Dijitalleşen dünya ile birlikte yaşamın her alanıyla ilgili dijital ortamdaki tüm verileri kullanarak oyun konsolu (dashboard) tarzında tasarlanan göstergelerle sadeleştirilen, o anda hangi göstergeye dikkat edilmesi ve neyi ne aşamaya taşınması gerektiğini söyleyen, en önemlisi eyleme geçilmesi için kişiyi motive eden yapıların varlığı artmaktadır (Yılmaz, 2015, s. 174). Her alanda olduğu gibi pazarlama da rekabetin büyüklüğü, ürün ya da hizmette fark yaratma isteğini beraberinde getirmektedir. Bu fark yaratma ise son yıllarda kullanımı artan oyunlaştırma ile yapılmaktadır.

Oyunlaştırmanın en etkin kullanıldığı alanlardan biri pazarlamadır. Kar amacı güden kuruluşlar oyunlaştırmayı bir pazarlama fırsatı olarak görmekte ve bu konuda her geçen gün yeni örnekler ortaya koymaktadır. Araştırmada Nike+/NikePlus ve BiTaksi uygulamaları iki yönlü simetrik model bağlamında içerik analizi yöntemi ile incelenerek benchmarking yöntemi ile ele alınmıştır.

Nike+/NikePlus Uygulaması

Nike Amerika Birleşik Devletleri'nin önde gelen spor ayakkabı, giyim ve aksesuar tasarımcısı ve pazarlayıcısı olan Nike, Mayıs 2006 yılında Apple ile kurduğu ortaklık çerçevesinde Nike+ (NikePlus) platformunu başlatmıştır. Uygulama AppStore ve Google Play'dan indirilebilmektedir. Uygulama telefon ya da Nike+ ürünleriyle (saat, ayakkabı, bileklik vb.) bluetooth teknolojisi yardımıyla eşleştirilerek kullanılmaktadır. (Ramaswamy, 2008, 11-12).

Bu sistem, koşucuların mobil bir yazılım sayesinde, koştukları mesafeyi tespit ederek toplam hız, harcanan kalori ve toplam koşu süresini yazılıma kaydettikten sonra bu bilgileri sisteme yüklemeleriyle başlamaktadır. Rekabet ortamı içine giren koşucular, elde ettikleri başarılarla farklı başarı rozetleri kazanarak sıralarını yükseltmeye çalışmaktadırlar. Nike+ oyun olmayan bir etkinlik alanı olan koşu faaliyetine, temel oyun öğelerini ekleyerek sporu herkes için eğlenceli bir hale getirmeyi ve insanların hayatına daha fazla hareket katıp bunu sürdürmeyi amaçlamıştır.

Uygulamada kullanıcıların günlük yaktıkları kalori miktarları telefonlarınca ve kullanıcıların akıllı bileklikleri ile ölçülmektedir. Uygulamada kullanıcıların motivasyonunu korumak ve performansını artırmak amaçlı haftalık ve aylık mesafe yarışmaları yer almaktadır. Ayrıca kullanıcılara özel kişiselleştirilmiş koşu antrenörü planları bulunmaktadır. Uygulama ile Nike kullanıcılara koşularını kaydedebileceği bir platform oluşturarak bu süreçte oyunlaştırma özelliği ekleyerek uygulamanın kullanım devamlılığı sağlanmaktadır.

Kullanıcıların hedefleri, yakılan kalori yani toplanan puanlar internet üzerinden Nike+ sitesine yüklenerek paylaşılmakta ve bireylerin motivasyonu canlı tutulmaya çalışılmaktadır. Nike toplum sağlığını korumayı amaçlayan bu uygulaması ile hem kurumun tanıtımını hem de Nike akıllı bilezik satışları ile gelir elde etmektedir. Nike bu uygulamayı tasarlarken insanların formda olmaktan duyacağı mutluluk hissinden yararlanmıştır.

Nike Plus sayfasında ve akıllı telefon uygulamalarında, ürünlerini kullanan katılımcılara çeşitli sportif hedefler sunmaktadır. Katılımcıların bu hedeflere ilişkin ilerlemelerini puanlayarak, vücut sağlığı için gerekli antrenmanları yapmaları için onları teşvik etmektedir. Spor, oyuna dönüştüren Nike, aynı zamanda yürüyüş ve koşu verilerinizi de saklayarak ilerlemenizi arkadaşlarınızla uygulamada yer alan sayfada ve Twitter, Facebook ve Instagram gibi sosyal medya platformlarında paylaşmanıza imkân tanımaktadır. Paylaştığınız bilgiler takipçilerinizin size alkış, tezahürat ve tebrik göndermenize olanak tanımaktadır. Bu özellik ile antrenman sırasında kullanıcının diğer kullanıcılar ile etkileşim kurmasına imkân vererek hem kullanıcıyı motive etmek, hem de diğer kullanıcıları spora teşvik etmek amaçlandığı söylenebilmektedir.

Nike+ içindeki oyun mekaniklerinden en önemlisi Levels yani kullanıcıların bulunduğu aşamayı ifade eden seviyelerdir. Bu seviyeler tüm kullanıcılar için aynı ve her bir seviye uygulama içinde farklı bir renk ile gösterilmektedir. Profil renginiz ile bu seviyeler

arasında direkt bir bağlantı bulunmakta, kullanıcı hangi seviyede ise profili de o renk olmaktadır.

Uygulamada kullanıcının hem koştığı mesafe üzerinden hem de yaptığı diğer davranışlar ile kazanabileceği pek çok rozet tasarımı yer almaktadır. Yapılan tüm aktivitelerde olduğu gibi kazanılan tüm rozetlerin ardından uygulama ekranında kullanıcıya paylaşabilmesi için bir buton çıkıyor. Uygulama bu şekilde kullanıcıya sürekli diğer kullanıcılar ile etkileşim içinde olmayı telkin etmektedir.

Uygulamada kullanıcının uygulamadaki arkadaşlarının paylaştığı bir aktivite sayfası bulunmaktadır. Burada üyeler günlük hedeflerine ilişkin yapmış oldukları antrenmanları paylaşmaktadır. Uygulamayı kullanmaya başladığınızda koşuya hazırlık yapmak amaçlı kondisyon antrenmanları için uygulama kullanıcıya Nike Training Club uygulamasından yararlanması için yönlendiriyor. Bu uygulamada oyunlaştırma içeriği bulunmuyor fakat kullanıcıların uygulamaya dair yorumlarını paylaşabileceği bir platform bulunmaktadır.

Yorum bölümünü toplam 619 kullanıcı beğenirken, 229 kullanıcı ise uygulamaya ilişkin görüşünü ya da yardım içeren yorumlar paylaştığı, bu sayıların ise Türkiye’de yer alan kullanıcılara ait olduğu görülmektedir. Bu paylaşımlar ile uygulamada kullanıcıların beğendiği ya da beğenmediği özelliklere ilişkin geri dönüşüm sağlanmaktadır. Ancak yapılan yorumlara Nike tarafından cevap verilmediği gözlenmektedir. Ayrıca her iki uygulamada da yapılan antrenmanın ardından haftalık olarak kullanıcıya mesaj gönderilmekte ve durumuna ilişkin motivasyon içerikli tavsiyeler verilmektedir. Her iki uygulamanın isminde kulüp kelimesi yer almaktadır. Kulüp Türk Dil Kurumu’na göre yalnızca üye olanların katıldığı topluluğu ifade etmektedir. Nike+ diğer ismi ile Nike Run Club ve Nike Training Club kullanıcılarına özel bir topluluğun üyesi oldukları mesajını bu şekilde vermektedir.

BiTaksi Uygulaması

BiTaksi ‘Cebindeki Taksi’ sloganıyla taksi arayan yolcularla yolcu arayan taksileri bir araya getiren 2013 yılında hayata geçen akıllı telefon uygulamasıdır. Uygulama ile bulunduğunuz yere taksi çağırmak, gelen taksinin plakasını, şoförün adını, yıldızını ve toplam puanını ekranda görüp istediğini seçebilmek, yolculuk sonunda yorum yazmak ve şoföre 1 ile 5 yıldız arasında puan verebilmek (www.bitaksi.com, 2018) bu uygulama sayesinde mümkün olmaktadır.

Sadece İstanbul ve Ankara’da hizmet veren BiTaksi uygulaması IOS ve Android platformuna uygun tasarlanan bir hizmet olarak son yıllardaki popüler oyunlaştırma örneklerinden biridir. Bir milyondan fazla indirilen BiTaksi uygulamasının asıl amacı, taksi ile sağlanan ulaşım hizmetinin kalitesini arttırmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için uygulamada oyunlaştırma yaklaşımının benimsenip kullanılması ile sürücüler arasında bir rekabet atmosferi yaratılması ve hem içsel hem de dışsal motivasyonu harekete geçirecek çeşitli ödüllerden yararlanarak sunulan hizmetin eğlenceli hale getirilmesi hedeflenmektedir.

Uygulamada yolcular şoförü puanlayıp hakkında yorum yazabilmektedir. Her ay bu platformu en çok kullanan, en iyi puanları alan ve en çok yol yapan şoförler, performanslarına göre akıllı telefon ve saat gibi birçok hediye kazanabilmektedir. Sistemde kullanılan oyunlaştırma unsurları, kurgular ve ödüller Türkiye'nin kültürü, sürücülerin yaşam ve çalışma biçimleri dikkate alınarak oluşturmuştur Sürücüler; 'Elit', 'Altın', 'Gümüş' ve 'Klasik' adı verilen rozetlerden oluşan dört gruba ayrılmaktadır. Kazandıkları puanlara göre bu gruplar arasında geçişler olmaktadır (BiTaksi ve oyunlaştırma uygulamaları, 2018).

Sürücüler, bu uygulamadaki en üst seviye olan 'Elit Rozet Grubu'na dahil olmak için birbirleri ile yarışarak daha yüksek puan toplama gayreti içerisine girmekte, daha iyi hizmet vermek için iç ve dış ödüllerle daha kolay motive olmakta ve bu süreçte sürüş deneyimlerine eğlence unsurunu eklemektedirler.

Uygulamada ayrıca taksiciler arasında dönemsel yarışmalar düzenlenerek uygulamaya olan sadakatin artırılması hedeflenmektedir. Özellikle yapılan yarışmalarda ödülün yüksek olduğu ve nispeten daha kısa süreli olanlar çok ilgi görmüştür. Yarışmalar sonunda yarışmaya katılan şoförlerle düzenli olarak toplantılar yapmaktadır. Yarışmada dereceye girenlere ve sürpriz kategorilerde başarıya ulaşanlara ödüller verilerek ayrıca başarı plaketleri takdim edilmektedir. Uygulamada kullanılan yarışmalar taksicilerin sistemi daha iyi ve verimli kullanmalarını ve daha sadık olmalarını sağlamaktadır. Sisteme katılan her taksici için müşteriler tarafından yapılan puanlama şoförler arasında kalite standardını oluşturmada etkili olmaktadır (Yılmaz, 2015). Sistem şoförlerin daha iyi puan alabilmesi için daha iyi hizmet vermesini zorunlu kılmaktadır.

Uygulamada kullanıcı suiistimaline karşı kontroller de bulunmakta, bu tür kötüye kullanımların cezalandırılacağı yarışma ve kampanya koşullarında açıkça belirtilmektedir. Herhangi bir taksici kontrole yakalanması durumunda gerekli aksiyon alınmaktadır. Örnek olarak aynı müşteri ile bir çok yolculuk yapıp fazla puan toplamaya çalışmak kolayca tespit edilebilen bir durumda taksici uygulamada çeşitli cezalar alabilmektedir (Yılmaz, 2015, s. 221-224).

SONUÇ

Dijitalleşen dünya ile birlikte modern pazarlamaya yön veren yaklaşımlar yerini yeni eğilimlere bırakmaktadır. Son yıllarda pazarlamada karşımıza çıkan yeni eğilimlerden biri de oyunlaştırmadır. Oyunlaştırma, en genel ifade ile oyun olmayan herhangi bir duruma veya sürece oyun öğelerinin uygulanmasını ifade etmektedir. Oyunun temel öğeleri olan belirli bileşenlerin, mekaniklerin ve dinamiklerin kullanımı ile yeni bir sistem olarak tasarlanan oyunlaştırma, iş süreçlerindeki alışılmış rutinlerin sıkıcılığını ortadan kaldırmakta ve tüm çalışanları yapıcı bir yarışın içerisine dahil ederek iş süreçlerine daha fazla katılım sağlamaları ve bu süreçlerde daha fazla paylaşımda bulunmaları konusunda motive etmekte ve böylece iş süreçlerini daha eğlenceli bir hale getirmektedir.

Günümüzdeki pazarlama uygulamalarının marka bilinirliği ve bağlılığı oluşturup sürdürmek, ürün ve hizmetler ile duygusal bağa dayalı yeni deneyimler ve değerler yaratmak,

tüketicilerden sadık müşteriler elde etmek, çalışanların iş motivasyonlarını arttırmak, performanslarını geliştirmek, kişisel gelişimlerine katkıda bulunmak ve eğlenerek öğrenmelerini sağlamak gibi sebeplerle oyunlaştırmaya yöneldikleri söylenebilmektedir.

Bu çalışmada Nike+/NikePlus ve BiTaksi oyunlaştırma örnekleri iki aşamalı simetrik modeli bağlamında karşılaştırılmalı olarak ele alınmaktadır.

Yapılan içerik analizinde sağlık alanında bir davranış değişikliğini amaçlayan Nike+ uygulaması katılımcıların arasında rekabete yol açtığı, katılımcıların birbirleriyle olan etkileşimini geliştirdiği, koşulan mesafeye göre seviye atlama ve rozet kazanma gibi dışsal motivasyon araçları üzerinden katılımcılara sağlıklı olmak ve daha fazla hareket etmek konusunda içsel bir motivasyon sağladığı ve spor aktivitesine eğlence kattığını ifade etmek mümkündür. Diğer yandan tüketiciler her geçen gün daha büyük oranda ve her yerden gelen bilgi ve mesajlar karşısında Mr. Magoo'lara dönüşmeleri nedeniyle markaların tüketiciye değer katan yenilikler ile ön plana çıktığı söylenebilmektedir.

Nike+ örneğinde uygulamada kullanıcının elde ettiği başarıları diğer kullanıcılar ve sosyal medyadaki arkadaşları ile paylaşmasına teşvik edilmesi uygulamada etkileşime önem verildiği söylenebilmektedir. Ayrıca kullanıcının yaptığı antrenmanların ardından bunu değerlendiren bir mesaj gönderimi iki aşamalı simetrik model bağlamında değerlendirilebilir. Nike+ uygulamasında koşu programlarına hazırlanmak amaçlı Nike Training Clup uygulaması kullanıcıya önerilmekte ve bu uygulamada kullanıcıların beğenilerini ve yorumlarını paylaşabileceği bir bölüm bulunmaktadır. Bu yol ile Nike'ın kullanıcıların düşüncelerini bu yol ile öğrenebildiği gözlenmektedir. Ancak yapılan yorumlara cevap verilmemesi nedeniyle uygulamada iki aşamalı simetrik modelin tam olarak karşılık bulduğu söylenememektedir.

BiTaksi uygulamasında benzer şekilde puanlamalar, yıldızlar, rozetler, başarı belgeleri, plaketter ve çeşitli hediyeler gibi temel oyunlaştırma unsurlarının kullanıldığı görülmektedir. Uygulamayı kullanan şoförleri her ay düzenli olarak yapılan değerlendirme toplantısı ile aldıkları puanlara göre hediyeler ve başarı belgeleri ile ödüllendirilmekte; böylece uygulamada iki aşamalı simetrik modelin uygulandığı söylenebilmektedir. Uygulama sisteminde bulunan şoförleri yolcular tarafından değerlendirmeye tabi tutarak hem müşteriler ile iletişim sağlamakta, hem de uygulamayı kullanan şoförler arasında kalite standardını oluşturmada etkili olmaktadır. Uygulamada kurallara uymayan şoförler puanlarının silinmesi gibi cezalar ile uygulamada net bir şekilde belirtilen cezalar ile cezalandırılmaktadır. Bu ise müşteri memnuniyetinin devamlılığını sağladığı gibi uygulama ile kullanıcıları arasında ve yolcular arasında iletişimi sağlamaktadır. Yolcunun verdiği puanlamanın ne denli önemli olduğu uygulamayı kullanan şoföre verilen ödül ve ceza ifade edilmektedir.

BiTaksi uygulamasının, bu platformdaki mevcut sürücü sayısını arttırmak ve sürücüleri arasında rekabeti ve kaliteli hizmet anlayışını geliştirmek için oyunlaştırma yaklaşımı ile oyunlaştırmının temel unsurlarından başarılı bir şekilde yararlandığı söylenebilmektedir.

Nike+ uygulaması oyunlaştırma konusunda başarılı bir örnek olmakla birlikte iki aşamalı simetrik model bağlamında uygulamanın tam olarak karşılık bulduğu söylenememektedir. Uygulamayı kullananlar ile marka arasında iletişim sınırlı kalmaktadır.

BiTaksi uygulaması ise oyunlaştırma alanında yerli bir uygulama olması nedeniyle önem taşımaktadır. Uygulamada şoförler performanslarına göre yolcular tarafından puanlanmaktadır. Ancak Nike+ uygulamasından farklı olarak ödüllendirmede kazanılan puanlar neticesinde sadece uygulama içindeki rozet gibi ödüller ile değil; aylık olarak yapılan toplantılarda ayrıca ödül ve başarı belgesi verilerek yapılmaktadır. Böylece şoförlerin uygulamayı koordine edenler ile bir araya gelerek iletişim kurması sağlanarak iki aşamalı simetrik modelin uygulandığı söylenebilmektedir.

Uygulamada Nike+'dan farklı olarak şoförlerin sadece ödüllendirilmediği ayrıca olası suiistimallere karşı yolcuların konforunu korumak ve bu uygulamayı kullanan şoförler arasında kalite standardını oluşturmak amacı ile ceza sistemi de bulunmaktadır.

BiTaksi uygulamasında çoğunlukla dışsal ödüller kullanılırken Nike+ uygulamasında dışsal ödüller kadar oyun tasarımı, olumlu duygular, ilişkiler, oyunun anlamı ve başarı gibi içsel motivasyon unsurlarının daha çok kullanıldığı gözlenmektedir.

Sonuç olarak her iki oyunlaştırma örneğinde kullanıcıların oyunlaştırma unsurları ve ödüller kullanılarak motive edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu örneklerden Nike+ uygulamasının pazarlama aracı olarak oyunlaştırma yönteminden başarılı ile yararlandığı ancak halkla ilişkiler modelleri içinde yer alan iki aşamalı simetrik modelden yararlanmadığı görülürken; BiTaksi uygulamasının iki aşamalı simetrik modelden yararlandığı söylenebilmektedir. Bu çalışma ile oyunlaştırmayı farklı disiplinlerin paradigmaları ile birleştiren akademik çalışmalara teşvik etmesi amaçlanmaktadır.

KAYNAKLAR

- BiTaksi ve oyunlaştırma uygulamaları.* (2018, 12 31). www.umityildirim.com:https://www.umityildirim.com/bitaksi-ve-oyunlastirma-uygulamaları/ adresinden alındı
- Burke, A. B. (2018, 12 21). *Gamification: Engagement Strategies for Business and IT.* www.thisiswhatgoodlookslike.com:https://thisiswhatgoodlookslike.com/tag/gartner-gamification-engagement-strategies-for-business-and-it/ adresinden alındı
- Cutlip, S., Center, A., & Broom, G. (2000). *Effective Public Relations.* New York: Eighth edition America: Prentice Hall.
- Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: defining gamification. *15th International Academic MindTrek Conference*, (s. 9-15).
- Deterding, S., Dixon, D., & Khaled, R. v. (2011). "From Game Design Elements to Gamefulness: Defining Gamification", *Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments.* 9-15.
- Ertemel, A. V. (2016). *Dijital Çağda İlizyonel Pazarlama.* İstanbul: Abaküs Kitap.
- Ertürk, K. Ö. (2018, Aralık 14). *Dönüşen İletişim Paradigmasının Halkla İlişkilerdeki İletişim Politikasına Etkisi.* www.academia.edu.tr:https://www.academia.edu/10875379/Halkla_%C4%B0li%C5%9Fkiler_Y%C3%B6netimi_Public_Relations_Management adresinden alındı
- González , C., & Area, M. (2013). Breaking the rules: Gamification of Learning and Educational Materials. *Proceedings of the 2nd International Workshop on Interaction Design in Educational Environments*, (s. 47-53).
- Grunig, J. E. (2001). "Two-way Symmetrical Public Relations: Past, Present, and Future". E. H. Vasquez içinde, *Handbook of Public Relations* (s. 11-30). New Jersey: Thousand Oaks: Sage.
- Grunig, J. E., & Hunt, T. (1984). *Managing Public Relations.* New York: Reinhardt ve Wilson.
- Huizinga, j. (2010). *Homo Ludens* (6 b.). (M. A. Kılıçbay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kelly, K. S. (2018, 12 10). *Investor Relations: Two-Way Symmetrical Practice.* www.tandfonline.com:https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10627261003601630 adresinden alındı
- Kocadere, S. A., & Samur, Y. (2016). Oyundan Oyunlaştırma. *Eğitim Teknolojileri Okumaları* (s. 401). içinde Ankara: Salmat Basım.
- Marczewski, A. (2012). *Gamification: A Simple Introduction.*
- Okmeydan, S. B. (2018). Pazarlama Oyuna Geldi: Pazarlamada Oyunlaştırma Yaklaşımları ve Örnekleri. *Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı*, (s. 13-22).
- Peltekoğlu, F. B. (2016). *Halkla İlişkiler Nedir?* İstanbul: Beta Kitap.
- Uğurel, I., & Morali, S. (2008). "Matematik ve Oyun Etkileşimi". *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(28), 75-98.
- Uskov, A. v. (2015). Smart Gamification and Smart Serious Games. *Fusion of Smart, Multimedia and Computer Gaming Technologies Research*, (s. 7-36).
- Werbach, K., & Hunter, D. (2012). *For the Win: How Game Thinking Can Revolutionize Your Business .* New York: Wharton Digital Press.
- www.bitaksi.com. (2018, 12 31). www.bitaksi.com: <http://www.bitaksi.com> adresinden alındı
- www.yukaichou.com. (2018, 12 21). www.yukaichou.com: <https://yukaichou.com/gamification-examples/octalysis-complete-gamification-framework/> adresinden alındı
- Xu, Y. (2018, Aralık 16). *Literature Review on Web Application Gamification and Analytics.* *CSDL Technical Report.* csdltechreports.googlecode.com:https://csdltechreports.googlecode.com/svn/trunk/techreports/.pdf adresinden alındı
- Yamamoto, M. (2009). "Oyun, İnternet, Advergame ve Mobil Oyun". *Pİ-Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, 17-22.
- Yılmaz, E. A. (2015). *Oyunlaştırma.* İstanbul: Abaküs Kitap Yayın Dağıtım.
- Zichermann, G., & Cunningham, C. (2018, Aralık 16). *Gamification by Design: Implementing Game Mechanics in Web and Mobile Apps.* <https://dl.acm.org/citation.cfm?id=2073550:https://dl.acm.org/citation.cfm?id=2073550> adresinden alındı

Hobbes'un Basiret Kavramının Aristotelesçi Kökenleri

Dr. Tufan Çötök, Sakarya Üniversitesi
tcotok@sakarya.edu.tr

Özge Kara, Sakarya Üniversitesi
ozge.kara6@ogr.sakarya.edu.tr

ÖZET

Aristoteles'in ahlak felsefesinde "insanların iyi ve kötü şeylerin mutlulukla ilişkisi üzerine akıllı kararlara varmalarını olanaklı kılan anlayışlılık erdemi" şeklinde tanımlanan ve ahlak felsefesinin temel kavramlarından biri olan pratik bilgelik (*phronesis*) kavramı Aristoteles sonrası felsefede de varlığını devam ettirmiştir. Grek dilindeki felsefi terminolojiye Latince karşılık bulan Cicero kavramı 'prudencia' sözcüğüyle karşılar ve şu anlamları verir: "Önceden görme; -bir mesele hakkındaki- bilgi; -bir şeyle- tanışıklık; öngörü; akıl; anlayış; felsefe; tedbirli davranış." Kavram, T. Hobbes, A. Smith, J. Locke, D. Hume gibi Yeniçağ filozoflarınca da kullanılmıştır. Hobbes kavramı özellikle *Leviathan*'da ele alır ve "geçmişteki deneyimler ışığında gelecek hakkında öngöründe bulunma" olarak tanımlar. Kavramın ele alınışı Aristoteles'in pratik bilgelik kavramı ile paralellikler taşımaktadır. Dolayısıyla Hobbes felsefesinde güçlü bir Aristoteles eleştirisi olduğu kadar etkisi de söz konusudur. Siyaset ve retorikte açıkça görülebilen bu etkiyi pratik bilgelik - basiret kavramlarından da hareketle göstermek mümkündür. Bu etki şu noktalarda ele alınacaktır:

1. Kavramı geleceğe ilişkin bir öngörü sağlaması dâhilinde tanımlamaları söz konusudur.
2. Aristoteles'te ekonomi, yasama sanatı ve siyaset olmak üzere üç farklı görünümü olan pratik bilgelik, Hobbes'da vulgar, sivil ve siyasi basiret olarak sınıflandırılır. Her iki sınıflandırma bağlamında siyaset açısından pratik bilgelik ve basiret arasında ortaklık görünmektedir.
3. Aristoteles ve Hume, ele alınan kavram ile bilgelik arasında bir farklılık gözetip önceliği bilgelik kavramına vermektedirler.
4. Pratik bilgelik - basiret kavramları her iki filozofun erdem anlayışı içerisinde düşünce erdemleri dâhilinde sınıflandırılmakta ve diğer erdemlere karşı buyurgan görünmektedirler. Bu bağlamda her iki erdemin hem diğer erdemlerle ilişkisi hem de merkeziliği karşılaştırma konusudur.

Anahtar Kavramlar: Hobbes, Basiret, Aristoteles, Pratik Bilgelik.

Aristotelian Origins of Hobbes' Conception of Prudence

ABSTRACT

In Aristotle's philosophy, practical wisdom (*phronesis*), which is one of the most fundamental concepts of his moral philosophy is defined as the "virtue of the understanding which enables men to come to wise decisions about the relation to happiness of the goods and evils that have been previously mentioned" and has continued its existence in post-Aristotelian philosophy. Cicero translates this concept in Greek to Latin as 'prudentia' and gives it the following meanings: "foreseeing, knowledge (about an issue), acquaintance (with something), providence, reason, understanding, philosophy: cautious action". The concept is also used by modern philosophers such as T. Hobbes, A. Smith, J. Locke and David Hume. Hobbes in his *Leviathan* describes the concept as a providence about the future in the light of past experiences". This conception of the term exhibits a parallelism with the concept of practical wisdom. For this reason in Hobbes' philosophy one can find an influence as well as a criticism of him. One obviously can see this influence in politics and rhetoric in terms of practical wisdom and prudence. This influence will be examined through the following points:

1. The concept is defined by providing a providence for the future.
2. Practical wisdom in Aristotle has three different appearances: economics, legislative art and politics. On the other hand it is classified by Hobbes as vulgar, civil and political prudence. There is a convergence between practical wisdom and prudence in the two classifications in terms of politics.
3. Aristotle and Hume observe a difference between this concept and wisdom and give priority to the concept of wisdom.
4. Practical wisdom and prudence are classified by the two philosophers according to the virtues of thought. These concepts seem to govern other virtues. Therefore it is possible to compare both virtues in terms both of their relation to other virtues and of their centrality.

Keywords: Hobbes, Prudence, Aristotle, Practical Wisdom.

GİRİŞ VE DEĞERLENDİRME

Klasik siyaset felsefesinde *zoon politikon* olarak kurgulanan insanın nihai amacı, en iyi rejimle birlikte *eudaimonia*'ya ulaşabilmektir. Bu bakımdan klasik siyaset felsefesinde insanın neden bir toplumda yaşaması gerektiğinin gerekçelendirmesi, bizatihi bu kurgu tarafından sağlanmış durumdadır. Ancak modern dönem ile birlikte bu kurgu modeli değişmiştir. Öncelikle insan artık bir *zoon politikon* değildir. Tabii burada bir parantez açmak elzemdir: Arendt'in haklı olarak dikkat çektiği üzere bu terim ilk önce Seneca, daha sonra ise Thomas Aquinas tarafından *animal socialis* yani toplumsal hayvan olarak çevrilmektedir. (Arendt, 1994: 39-40). Bu yanlış çeviri bir anlam kaymasını da beraberinde getirir. Nitekim Hobbes da terimi artık yerleşen anlam kaymasıyla kullanacaktır. Kurgusunu işte tam da bu anlam kayması üzerinden inşa eden Hobbes'a göre insan toplumsal bir varlık değildir:

1. İnsanların başka insanların varlığına ihtiyaç duymasının nedeni, onların doğalarından kaynaklanmaz, aksine tesadüfi bir durumdur.
2. İnsanların yalnızca kendilerine fayda sağlayan insanları yanında bulundurması, her insana eşit derecede yakın olmadığının kanıtıdır.
3. İnsanların, diğer insanlardan gelecek olan şan ve yararın peşinde olması onların ilişkilerinin bizatihi sevgiden veya sosyalleşme güdüsünden değil; tam aksine bencil bir güdüden kaynaklandığının kanıtıdır (Hobbes, 2007: 22).

İnsanın toplumsal bir varlık olmadığını üç adımda izah eden Hobbes'un cevap bulması gereken soru şudur: Eğer insan toplumsal bir varlık değilse neden bir toplum içerisinde, bir iktidarın yönetiminde yaşamalıdır? Modern siyaset felsefesinin önündeki en temel sorun bu soruya ikna edici bir cevap bulabilmektir. Hobbes'un bu sorunun için getirdiği kurgu doğa durumu kurgusudur. Doğa durumu ile sivil toplumun dışındaki hali kast ettiğini belirten Hobbes, herkesin herkes ile savaştığı doğa durumunu, insan doğasına yönelik belirlemelerinden hareketle gerekçelendirmeye koyulur.

Hobbes ilk olarak insan doğasının kökenine bir duygu yerleştirir: Korku (Hobbes, 2007:24). Bu korkunun ise, bizzat insanlar arasındaki eşitlikten kaynaklandığını ileri sürer. Hobbes eşitliğin, başkalarına zarar verebilme potansiyelinden doğduğunu iddia eder ve bu potansiyelin fiziki bakımdan birinin diğerinden üstün olmasının sekteye uğratamayacağı konusunda peşinen uyarır. Bu bakımdan bir başkasını öldürebilme yetisi, eşitliği doğuracaktır. Peki ama bir insanı bir başkasını öldürmeye iten temel motivasyon nedir? Hobbes'un sunduğu motivasyonu 5 adımda takip etmek mümkündür:

1. Doğa her insana her şey üzerinde hak tanır.
2. Bütün insanlar doğanın sunduğu haklara, yani kaynaklara ulaşmak bakımından eşittir.
3. Doğanın kaynakları sınırsız değil, sonludur.
4. Herkesin her şey üzerinde hakka sahip olması, kaynakların kıtlığı göz önünde bulundurulduğunda, çatışmayı doğurur.
5. O halde, doğa durumunda insan ile insanın savaşı kaçınılmazdır.

İnsanı toplumsal bir varlık olarak kurgulamaktan kaçınan ve sivil toplum öncesine böylesi bir kaotik ortam betimleyen Hobbes'un, "neden bir toplum içerisinde yaşamalıyız?" sorusu bizzat bu kaotik durumdan hareketle temellendirilmeye çalışılacaktır. Hobbes, insanı bu durumdan kurtaracak olan durumu, öldürülme korkusuna indirgeyecektir. En temel arzu bu bakımdan yaşamını koruma hakkı olmak durumunda kalacaktır. Hobbes'a göre böylesi bir ortamdan çıkışın yegâne yolu, tüm bireylerin kendi haklarından birer birer feragat ederek sözleşme yapıp tüm haklarını tek bir erke, iktidara ya da otoriteye devretmesinden geçecektir. Bu bakımdan Hobbes'un doğa durumundaki insanının, kötümser tasvir edilen doğasını iyileştiremediğini ancak bu yol vasıtasıyla dizginlenebildiğini söylemek mümkündür.

Kavramdaki Aristotelesçi etkileri çözümlemek, öncelikle Aristoteles'in bu kavramı genel olarak nasıl gördüğünü anlamakla mümkündür. Bu da pek tabii olarak bizi, Aristoteles'in etik kurgusunu kabaca göz önünde bulundurmaya mecbur kılar. Öncelikle Aristoteles'e göre her bilim dalı, kendine özgü ilke ve nedenlerle iş görmektedir. Bilimlerin bu niteliği birbirinden ayrı başlıklar altında incelenmesini gerektirmektedir. Aristoteles bu sebepten bilme türlerini poetik bilimler, pratik bilimler ve teoretik bilimler olmak üzere üç başlıkta toplar (Aristoteles, 1996:291-292 ve 462; 1025b ve 1064a). Üç bilim alanı içerisinde pratik bilimlere özel bir yer veren Aristoteles, ahlak ve politikanın alanı olan pratik alanda, iyi idare edilen bir siyasi yapılanmanın koşullarını aramaktadır. Nitekim Nikomakhos'a Etik'te, iyi, mutluluk ve erdem kavramlarını ayrıntılı bir şekilde ele alan Aristoteles'in bu kitabı, politik yaşama bir hazırlıktır. Çünkü Aristoteles'e göre ahlaklı olmak ancak bir topluluk içerisinde gerçekleşebilir. Her şeyden evvel bir *zoon politikon* olan insan, *polisten* sonra gelmektedir:

"[...] kent, doğa gereği, haneden ve her birim izden önce gelir, zira bir bütün zorunlu olarak parçalarından öncedir. Örneğin, bütün [bir beden] yok edildiğinde, geriye ne ayak kalır ne de el; tabii taştan yapılmış bir ayak veya elden bahsederken yaptığımız gibi, isim benzerliğiyle konuşmuyor isek, çünkü [el veya ayak] çürüdüğünde böyle olacaktır. Her şey işlevi ve gücüyle belirlenir; eğer [bir şey] bu açılardan aynı değilse, aynı şekilde konuşulmamalı, sadece ismen aynı oldukları söylenmelidir. O halde, kentin hem doğa gereği var olduğu hem de her birimizden önce geldiği açıktır. Eğer birey [kentten] ayrı olduğunda, kendine yeterli değilse, durum u diğer parçaların bütün karşısındaki durum u gibi olacaktır. [Bir topluma] ortak olma kabiliyeti veya kendi kendine yettiği için buna ihtiyacı olmayan kişi kentin bir parçası değil, ya vahşi bir hayvan ya da tanrıdır" (Aristoteles, 2018:160).

Bireyin polise karşın bu sonralığı, "insan neden bir toplumda yaşamalıdır?" cinsinden bir soruyu kendiliğinden ekarte etmektedir. Aristoteles'in insanın nihai amacı olarak belirlediği *eudaimonia* (mutluluk) ancak *polis* içerisinde mümkündür. Bu bakımdan teleolojik bir etik anlayışı kurgulayan Aristoteles, *eudaimonay*ı "ruhun erdeme uygun etkinliği" olarak tanımlarken, erdemi ise "ruhun akla uygun etkinliği" olarak tanımlamaktadır (Aristoteles, 1997a:11; 1098a). Erdemleri karakter erdemleri ve düşünce erdemleri olarak iki ana gruba ayıran Aristoteles, *phronesis* erdemi beş düşünce erdeminden birisi olarak belirler.

Aristoteles'in erdemleri iki ana başlık altında kurgulamasının nedeni, her iki erdem türünün de aklın belli bir yönünü dikkate alarak incelemesidir. Bu bakımdan karakter erdemleri, aklın söz dinleyen yanı ile ilgiliyken, düşünce erdemleri teorik ve pratik alanda karar verme işlevini üstlenmesi bakımından aklın buyurgan yanıyla ilintilidir. Düşünce erdemlerini kendi

içerisinde beşe ayıran Aristoteles bunları şu şekilde belirler: “Ruhun evet ya da hayır derken onlarla doğruya ulaştığı şeylerin sayısı beş: Bunlar sanat, bilim, aklı başındalık, bilgelik ve us” (Aristoteles, 1997a:116; 1139b). Bu erdemler içerisinde, bilim, bilgelik ve usun teorik bilgelikle; sanat (*tekhne*) ve *phronesis* (aklı başındalık) pratik bilgelik ile ilintili olduğunu söylemek mümkündür.

Ekonomi, yasama sanatı ve siyaset olmak üzere üç farklı *phronesis* yetisinden söz eden Aristoteles, bu yetilerin farklılaşmasının esas sebebi olarak polis içerisinde yurttaşların farklı konumlarda bulunmasından kaynaklandığını ileri sürer. Bu bakımdan *phronesis* yetisinin kendisi de bu yetiye sahip olan kişiden –*phronimos*- hareketle tanımlanır:

“Kimlere aklı başında [*phronimos*] dediğimize bakarak aklı başındalık konusunu ele alabiliriz. Öyle geliyor ki aklı başında kişinin iyi, sağlıklı, güçle olanlar gibi ayrıntılarda değil, bütünüyle iyi yaşama ile ilgili olarak nelerin kendisi için iyi ve yararlı olduğu konusunda yerinde düşünebilmektir. (...) Dolayısıyla genel anlamıyla kim iyi düşünürse o aklı başında olsa gerek” (Aristoteles, 1997a:117; 1140a).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, *phronesis* erdemi bir anlamda kişiye has bir yetidir ve iyi yaşamın peşinde koşması bakımından pratik alanda iş görmektedir. Aristoteles’in bu yetiyi yaşamdaki tikel durumları değil de, bütünü göz alması dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Aristoteles, burada *phronesis* yetisi ile iş görmenin bir süreklilik içermesi bakımından alışkanlık haline gelmesinden söz etmektedir. Bununla beraber *phronesis* erdemi her ne kadar kendisini deneyimde açığa vursa da, bütünün peşinde olması ve “iyi ve yararlı olduğu konusunda yerinde düşünebilmeyi” ifade etmesi bakımından, kendisini aklı bir yeti kılmaktadır. Tüm bunların yanı sıra, erdemin aslında bir alışkanlık kazandırma potansiyeli, bu erdemin bir süreç işi olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, söz konusu süreç, genç bir insanın deneyimlerinin kısıtlı olması bakımından bu erdeme sahip olunamayacağını kast etmektedir. Bu bakımdan Aristoteles bu erdemi, olgunluk dönemine ait bir erdem olarak atfetmektedir.⁶⁴

Kavramın Aristotelesçi perspektiften nasıl bir konumda ele alındığı çok genel hatlarıyla izah edildikten sonra, Hobbes’un bu kavramı nasıl kullandığını görmek Hobbes’un tüm felsefesini dikkate almayı gerektirmektedir. Nitekim Hobbes’un basiret üzerine belirlemelerinin anlaşılması için onun algıdan, tahayyülden, hayalden ve deneyimden neyi anladığının irdelenmesi gereklidir.

Algının nedenini bir nesnenin duyu organları üzerindeki etkisi olarak açıklayan Hobbes bu algıları derecelendirir ve tahayyülü zayıflayan algı çeşidi olarak tanımlar. Tahayyülü Hobbes’un perspektifinden kabaca, geçmişe dayanan imgeler şeklinde anlamak mümkündür. Hobbes’un tahayyülü zayıflayan algı olarak tanımlaması da temelde geçen zamanın bizdeki nesne imgesin, zamanla doğru orantılı olarak zayıflatmasından kaynaklanmaktadır (Hobbes, 2013:26). Bu bakımdan Hobbes tahayyülü anı ile eşdeğer olarak görür. Her iki kavram da temelde deneyim kavramında buluşurlar. Her ikisinin de kaynağı geçmişte edinilen

⁶⁴ İnsan yaşamını, gençlik, olgunluk ve yaşlılık olmak üzere üç döneme ayıran Aristoteles (Aristoteles, 1997b:124; 1388b), olgunluk dönemini her aşırı ucun ortası olması bakımından ideal bulur.

deneyimlere dayanır. Ancak bu uzlaşmalara rağmen arada derece farklılıkların ortaya çıkması kaçınılmazdır:

“[...]tahayyül, ya tümüyle ya da farklı zamanlarda kısmi biçimde, geçmişte algılanmış şeylerle ilgili iken, algıya kendini sunduğu şekliyle bütün nesnenin tasavvur edilmesi olan anı ise, bir kimse daha önce gördüğü bir insanı veya bir atı düşündüğü zaman olduğu gibi, basit tahayyüldür. Diğer ise bileşiktir; belirli bir zamanda gördüğümüz bir insan ve başka bir zamanda gördüğümüz bir attan esinlenerek, zihnimizde bir Kentaur yaratmamız gibi. Birisi, çok fazla masal okuyanlara sık sık olduğu üzere, kendini bir Herkül veya bir İskender olarak hayal ettiğinde olduğu gibi, insan kendi kişiliğinin imgesini bir başkasının hareketlerinin imgesi ile birleştirdiğinde, bu bileşik bir tahayyüldür, daha doğrusu zihnin bir kurgusundan başka bir şey değildir” (Hobbes, 2013: 26).

Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere, anı geçmişteki deneyimlerimizin kendisini, zayıflasa da en azami şekliyle o an olduğu haliyle sunması bakımından basit tahayyüldür. Burada zihnin geçmiş şeyleri anımsamak dışında bir etkinliği yoktur. Hobbes tahayyülü ise bileşik tahayyül olarak anar. Buradaki tahayyül ifadesini hayal ya da tasavvur ile karşılamak daha doğru olacaktır. Zihin bu tahayyül biçiminde, geçmiş izlenimleri anımsamaktan daha fazlasını yapar; farklı zaman ve mekândaki geçmiş izlenimleri birbirleriyle birleştirir. Dış dünyada kentaur diye bir varlık yoktur. Zihin burada, insana ait izlenimlerle ata ait izlenimleri birleştirerek yarı insan yarı at bir varlık yaratır. Bu bakımdan hayal denilen şey, anıların aksine belli bir mekan ve belli bir zaman momentumunda edinilen geçmişteki deneyimin kendisine sadık kalmaktan çıkarak, anımsamaktan fazlasını yapar ve kurgular.

Hobbes, basit ya da bileşik olsun, daha önce hiç algılanmamış bir şeyin tahayyülünün olanaksız olduğunu vurgular. Nitekim kentaur zihinde kurgulandığı haliyle dış dünyada olmasa da zihnin farklı koordinatlarında algılanan insana ve ata dair daha önce algılanan imgelerden beslenir. Hobbes, tahayyülün bu prensibiyle düşünce arasında bir analogi kurar. Nasıl ki daha önce hiç algılanmamış bir şeyin tahayyülü imkansızsa şu halde, düşünceler de birbirlerini gelişigüzel izleyemez. Düşünceler de kendisinden yola çıkılan bir düşünceden hareket etmek durumunda olduklarından birbirlerini bir düzen içerisinde izlemek durumundadır. Hobbes bu düşünce dizisini iki temel başlığa indirger:

“[...]biri, tahayyül edilen bir sonucun nedenlerini veya onu ortaya çıkaracak araçları aradığımız zaman: bu, insanda ve hayvanda ortaktır. Diğer ise, herhangi bir şeyi tahayyül ederken, onun yaratabileceği bütün muhtemel sonuçları araştırmamızdır; yani, o şeye sahip olduğumuzda, onunla ne yapabileceğimizi düşünmemizdir. Bu düşünce tarzının belirtisini sadece insanda gördüm; çünkü bu, açlık, susuzluk, şehvet ve öfkeden başka hiçbir duygusu olmayan canlı varlıkların tabiatında hemen hiç bulunmayan bir özelliktir” (Hobbes, 2013:31).

Hobbes bu ikinci durumu Latince *sagacitas* ve *solertia* sözcükleri ile karşılar. “şimdiki veya geçmişteki bir durumun nedeninin sonuçlarının açıklanması ya da sonuçlarının nedenlerinin araştırılması” şeklinde ikili biçimde formüle edebileceğimiz bu durumu ortaya koyduktan sonra Hobbes, zihnin bir yetisine daha dikkat çeker:

“Bazen, insan bir işin sonucunu bilmek ister; ve o zaman geçmişte yaptığı benzer bir işi ve onu izleyen sonuçları düşünür, benzer işleri benzer sonuçların izleyeceğini varsayarak. Bir suçlunun başına ne geleceğini tahmin etmeye çalışan birisi, daha önce benzer bir suç u nelerin izlediğini düşünür; şu düşünce düzeni içinde: suç, memur, hapisane, yargıç ve darağacı” (Hobbes, 2013: 32).

Hobbes'un yukarıda tarif ettiği düşünce yetisini basiret, öngörü ve bazı durumlarda da hikmet olarak tanımlandığını ifade etse de kendisi basiretle hikmeti birbirinden ayıracaktır. Bu bağlamda Hobbes tanımını verdiği ifadeyi basiret, sağduyu ve öngörü sözcükleriyle karşılar⁶⁵. Her bir insana özgü deneyimler alanını ifade eden basiret yetisi ile Hobbes, kişinin geçmişteki deneyimleri arasında doğru orantı kurar. Bu orantı dolayısıyla, kişinin geçmişteki deneyimleri oranında basireti artacaktır. Ancak bu orantı durumu her ne kadar hat safhada da olsa, bir kesinlik garantisi sunmaz. En nihayetinde basiret, her bir insanın kendi yaşam dünyası içerisinde yapıp-etmelerini nedensellik ilişkisi içerisinde gözden geçirip, bir sonraki eyleminde de duruma uygun bir nedensellik ilişkisi kurması bakımından tümevarımcı bir akıl yürütme modeli ile işlemektedir. Hobbes, bu yöntemi şöyle ifade eder: “Bir işaret sonucun aşikar öncelidir; ve öte yandan benzer sonuçlar daha önce gözlemlenmişse, işaret de o kadar kesin olur” (Hobbes, 2013:33). Bu perspektiften geçmişte edinilen deneyimler daha sonrası için bir işaret, bir iz görevi üstlenirler de; bu işaretlerin ya da izlerin sayısının artması gelecekte karşılaşılabilecek durumların da aynı doğrultuda ilerlemeleri için ancak yüksek bir olasılık sunar. Bu bakımdan basiret yetisi, Hobbes'a göre daha ziyade bir kurgu modeli, bir varsayım ve bir tahmindir:

“Sadece şimdiki halin doğada bir mevcudiyeti vardır; geçmiş şeyler ancak anı da mevcuttur; gelecek olan şeylerinse hiç mevcudiyeti yoktur; gelecek, geçmişteki işlerin sonuçlarını şimdikiyle uyarlayan zihnin bir kurgusudur sadece; ki bu uyarlama, en kesin biçimde, en fazla deneyimi olanlar tarafından yapılabilir, ama yeterli kesinlik olmaksızın. Ortaya çıkan sonuç beklentimize uygun olduğunda, buna basiret deniyor olsa da, tabiatı itibarıyla, bu varsayımdan başka bir şey değildir.” (Hobbes, 2013: 32).

Hobbes bu yanılabilirlik payını hesaba kattıktan sonra basiretin, sadece insana özgü bir yeti olmadığını hayvanda da bulunduğunu belirtir. (Hobbes, 2013:33). Bu belirleme ile, bir hayvanın da kendi yaşam sınırları içerisindeki deneyimlerini gelecekte karşılaşması muhtemel durumlar için kullanabileceğini ifade eder. Hobbes'un basiretin hayvanlarda da bulunan bir yeti olduğuna yönelik belirlemesi en temelde, bu yetinin insana özsel bir ayrım sunmadığı anlamını taşır.

Hobbes basiret yetisini kaynağına deneyimi koyması bakımından, onu duyu yoluyla edinilen bilgilerin içinde kategorize eder. Bir nesnenin duyu organlarında bıraktığı etki ya da hareketin vasıtasıyla oluşan bu bilgi çeşidi, o etkinin ya da hareketin üzerinden zaman geçmesinin ardından tahayyül adını alır. Hobbes, algılanan şeyin, önceden algılanan şeylerin yani tahayyüllerin aynı sırayla tekrarlandığında bunların zihinde çağrışımlı hale geldiğini ifade eder. Hobbes'un basiret olarak adlandırdığı yetinin arka planında pratik alandaki tahayyüller yer alır. Tahayyüllere dayanarak gelecek hakkında bulunan tahmin ise yanıltıcı olabilir. Bu bilgedeki yanılma payı, yetinin pragmatik boyutunu ortadan kaldırmaz. Woolhouse'a göre, Hobbes'un derdi, bu yetinin felsefi bilginin ya da bilimin işleme mantığında yer almadığını

⁶⁵ Çalışmada bundan sonra prudentia sözcüğünün geçtiği her yere karşılık olarak basiret sözcüğü kullanılacaktır.

göstermektedir (Woolhouse, 2019: 48). Hobbes'un basiret ile hikmet arasına getirdiği ayrım Woolhouse'u haklı kılar görünmektedir.

Basireti deneyim çokluğu; hikmeti ise bilimlerin çokluğu olarak formülize eden Hobbes, burada metodolojik bir ayrım yapar. (Hobbes, 2013:45). Bilim söz konusu olduğunda "yöntem" kavramını öne çıkaran Hobbes, burada aklın egemenliğini vurgular ve aklı şu şekilde tanımlar:

"Akıl, düşünme yeteneği, yani düşüncelerimizin işaretlenmesi ve ifade edilmesi için üzerinde anlaşılmış genel adların hesaplanmasından, yani toplanması ve çıkarılmasından, başka bir şey değildir; kendi kendimize düşünürken, düşüncelerimizin işaretlenmesi, düşüncelerimizi başkalarına gösterir veya bildirirken ise ifade edilmesi diyorum" (Hobbes, 2013:43).

Doğuştan gelmeyen, ancak deneyimle de elde edilemeyen akıl ancak çalışarak kazanılacaktır. Hobbes burada 4 temel aşama sayar:

1. Adların doğru kullanmak
2. Adların birbirlerine bağlanmasından oluşan yargılar oluşturmak
3. Yargıların başka yargılara bağlanmasıyla tasımlar geliştirmek
4. Bu tasımlar aracılığıyla sorunun bilgisine varmak (Hobbes, 2013:46).

Bu bakımdan Hobbes'a göre geçmişteki tahayyüllere dayanan bilgi ile aklın bilgisi arasındaki temel farklılıklardan ilki, algının ve deneyimin bilgisinin bize olguların nedenlerinin bilgisini vermemesidir. Nedenlerin bilgisi Hobbes'a göre "denetleyebilme" imkanı sunar.

Hobbes basiretin kaynağı olan deneyimlerle hikmetin kaynağı olan akıl bu şekilde birbirinden ayırdıktan sonra her ikisinin de faydalı olduğunu, ancak hikmetin bilgisinin yanılmaz nitelikte olduğunu belirtir. Burada Hobbes'a şu soruyu sormak gerekir: Hikmetin bilgisinin kaynağı olan aklın yanılmaz payı yok mudur? Hobbes'un akıl üzerine belirlemelerine baktığımızda kendisi ile çelişir görülmektedir. Nitekim Hobbes, en iyi akıl yürütebilen kişilerin bile yanılabilirliğini söyler (Hobbes, 2013:43). Hatta böylesi bir durumda, çok sayıdaki aklın mutabakatının bize doğruluğu vermeyeceğini, bunun yerine tarafların kendilerinin seçtiği bir yargıcın aklının bilgisine kendilerini teslim etmelerini önerir. Bu belki de Hobbes'un siyaset kuramının bilgi kuramındaki yansımasıdır. Eğer akıl yanılabiliriyorsa, tarafların kendi iradeleriyle seçtiği yargıcın akıl da yanılabilir. Şayet hikmet bilgisinin kaynağı akılsa ve akıl yanılıyorsa, o halde hikmetin bilgisi de yanıltıcı olabilir. Bu bakımdan hikmeti basiretten üstün kılanın ne olduğu sorusunun yanıtı "kesinlik" değil gibi görünür.

Hobbes basiretin kaynağında duyuların ve belleğin olmasından ötürü ve bu yetilerin sadece insana mahsus olmadıklarını hayvanlarda da bu yetilerden olmasından ötürü bilim yapılacak bilginin zemininde bunlardan daha başka bir yeti olmasını gerekli kılar. Dolayısıyla bu türden bilgi aklın ürünü olmak durumundadır. Hikmetin basirete ayrıcalıklı konumunun kesinlik sunmasından ziyade, insana özgü oluşu olduğu söylenebilir.

SONUÇ YERİNE

Hobbes'un temel odak noktası siyaset felsefesidir. İnsanlar neden bir arada yaşamalı gibisinden bir soruyu yanıtlamadan evvel Hobbes antropolojisini kurgular. Her ne kadar siyaset kuramında en başındaki kurgusundan itibaren Klasik dönemden ayrılrsa da, basiret kavramında kavramının kökeninde Aristotelesçi etkiler varlığını sürdürür. Ancak kurgudaki ayrılmalar, her ne kadar kökensel belli başlı etkileri sürdürse de birtakım ayrılıkları da beraberinde getiririr. Nitekim Aristoteles'te karakter ve düşünce erdemlerini kurucu bir rol üstlenen phronesis kavramı, Hobbes ile birlikte bu kurucu ve temel olma niteliğini kaybetse de pratik açıdan belli birtakım pragmatik etkiler taşıması bakımından halen önem arz etmektedir. Bu çalışma boyunca Hobbes'un söz konusu kavram üzerine belirlemelerini şu maddeler altına okumak mümkündür:

1. Basiret en nihayetinde geçmiş deneyimlere dayanması bakımından bir tahayyül ile işleyen bir yetidir.
2. Basiret yetisi, kişiye özgü bir yetidir. Kişinin deneyimleriyle doğru orantılı bir biçimde değişkenlik gösterir.
3. Basiret yetisi nedensellik ilişkisi ile işleyen bir yetidir. Daha evvel rastlanılan bir A durumu birden fazla durumda aynı sonucu veriyse gelecekte de aynı sonucu vermesi kuvvetle muhtemeldir.
4. Basiret yetisi, tümevarımcı akıl yürütme modeli ile iş görür.
5. Basiret yetisi, kişiye has olduğundan, bir kişinin yaşamında karşılaşacağı olası deneyimlerle sınırlıdır. Bu bakımdan basiret yetisi hipotetiktir.
6. Basiret yetisi en temelde duyu ve belleğin ürünü olması bakımından insana has bir yeti değildir. Her iki bilgi kaynağının hayvanlarda da bulunması bakımından, onların da bu yetiye sahip olduğu söylenebilir. Bu bakımdan basiret, insanı hayvandan ayıran özsel bir yeti değildir.
7. Basiret yetisi tüm bu maddeler göz önüne alındığında kesinlikten uzak, yanılma payının daima olduğu bir yetidir.
8. Basiret yetisi, hikmetten farklı bir yetidir. Hikmet bilimlerin çokluğuyla orantılı işleyen bir yetiyken, basiret deneyimlerin çokluğu ile orantılıdır. Basiret duyu ve belleğin ürünü olması bakımından insana özgü bir yeti değilken, hikmet aklın ürünü olması bakımından insana özgü bir yetidir. Bu bakımdan hikmet, basiretten daha ayrıcalıklı bir yere sahiptir.
9. Basiretin tüm bu yanıltıcı boyutları ve insana has bir yeti olmaması onu değersiz kılmaz. Pratik alanda pragmatik etkileri göz ardı edilmemesi gereken bir yetidir.

KAYNAKLAR

- Arendt, Hannah. (1994), “İnsanlık Durumu”, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Aristoteles. (1996), “Metafizik”, Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1996.
- Aristoteles. (1997a), “Nikomakhos’a Etik”, Çev. Saffet Babür, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997.
- Aristoteles. (1997b), “Retorik”, Çev. Mehmet H. Doğan, YKY Yayınları, İstanbul, 1997.
- Aristoteles. (2018), “Politika”, Çev. Özgüç Orhan, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Hobbes, Thomas. (2007), “De cive”, Çev. Deniz Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2007.
- Hobbes, Thomas. (2013), “Leviathan”, Çev. Semih Lim, İstanbul, 2013.
- Woolhouse, R.S.. (2019), “Ampirist Filozoflar”, Çev. Gökhan Murteza, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2019.

19. Yüzyılda Yakova'da Yerleşim Birimleri

Hatice Bayraktar, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
hbayraktar@nku.edu.tr

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında büyük bir karışıklık içerisinde bulunan Balkan Yarımadası 1912-1913'de Balkan Savaşlarından sonra kimlik değişimine uğradı. Uzun yüzyıllar Osmanlı hâkimiyetinde kalan Balkan coğrafyasının Osmanlı Devleti için çok önemli bir yeri vardı. İmparatorluk Balkanlarda yeşermişti. 1455'te Osmanlı hâkimiyetine giren Yakova'da bu özel öneme sahipti. 19. Yüzyılda Prizren Vilayeti'ne bağlı kaza statüsünde bir belde olan Yakova Şar Dağı eteklerinde, ova kenarında kurulmuştu. Geleneklerine bağlılıklarıyla bilinen Yakova kabile yapısının hakim olduğu bir yerleşimdi. Bu çalışmada 19. Yüzyıl Osmanlı sosyo-ekonomik yapısını gösteren Temettuat defterleri üzerinden Yakova'nın yerleşim birimleri incelenecektir. Genel olarak vergiye esas olan gelirlerin yer aldığı defterlerde, halkın sosyo-ekonomik yapısı rahatlıkla izlenebildiği gibi yer isimleri ve yerleşim birimlerinin nitelikleri de ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimer: Osmanlı, Balkanlar, Yakova.

Settlements in Yakova in the 19th century

ABSTRACT

The balkan peninsula, which was in great turmoil in the last period of the Ottoman state, had identity changes after the Balkan wars in 1912-13. The Balkan geography dominated by the Ottoman Empire for long centuries had a very important place for the Ottoman state. The empire flourished in the Balkans. Yakova, which had been under Ottoman rule in 1455, had also this special importance. In the 19th century, the town of Yakova a town in the province of Prizren province, foothills of a mountain Sar, was established on the edge of the lowland. Yakova, known for its adherence to its traditions, is a settlement dominated by the tribal structure. In this study, settlements of Yakova will be examined on Temettuat books showing 19th century Ottoman socio-economic structure. In general, in the notebooks where tax-based incomes are included, the socio-economic structure of the population can be easily monitored, and the characteristics of the place names and settlements Show up.

Keyword: Ottoman, Balkanlar, Yakova.

GİRİŞ

Balkan yarımadasında meşhur bir ovanın adı olan Kosova, XIX. Yüzyılın sonlarına doğru başşehri Üsküp olan, Osmanlı Devleti'nin bir vilayeti olarak görülmektedir.⁶⁶ Kosova'nın ikinci önemli şehri Prizren Osmanlı Döneminde(1455-1912) sancak merkezi konumundadır.⁶⁷ Prizren kaymakamlığı kazaları ise; maa Nevahi Prizren Kazası, İpek Kazası, Yakova maa Altunili Kazası⁶⁸ olarak yer almaktadır. Ancak bir ara Prizrenden ayrılıp Üsküp'e bağlanan Yakova Kazasının tekrar Prizren'e bağlanması⁶⁹ kaynaklarda geçmektedir.

Balkan coğrafyası Osmanlı tarihi açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Osmanlı coğrafyasındaki yerleşim birimlerinin incelenmesi için başbakanlık Osmanlı arşivinde oldukça geniş kaynak olup, araştırmacıların çalışmalarına ışık tutmaktadır. Tapu tahrir defterleri, avarız defterleri, cizye defterleri, nüfus defterleri ve 19. Yüzyılda oluşturulan temettuat defterleri bunların başlıcalarıdır. Özellikle temettuat defterlerinden coğrafyada yaşayan kişilerin isim, unvan, meslekleri ile birlikte üzerinde kayıtlı olan arazi, bağ, bahçe ve hayvanata ait bilgilere ulaşılmaktadır. Ayrıca mahalle ve köy isimleri buralarda kayıtlı kaç hane olduğu da yine defterlerden edinilen bilgiler arasındadır. Bu noktada çalışmamıza yön verecek olan da Yakova kazasına ait temettuat defterleridir.

Yakova Mahalleleri ve Hane Sayısı

Tablo 1: Yakova Mahalleler⁷⁰

SIRA	MAHALLE	HANE	NUMARA
1	Çarşı	136	136
2	Atik	218	218
3	Mahmut Paşa	124	126
4	El-Hac Ömer	228	230
5	Karisma	40	40
6	Çet(n)ek	143	143
7	El-Hac Yunus	70	70
8	Kosar	71	71
9	Baba Çirkin	56	56
10	Karadağ	80	80
11	İbrahim Çavuş	98	99
12	Göl	83	84
TOPLAM		1347	1353

⁶⁶ Münir Aktepe, "Kosova", *DİA*, C.26, İstanbul 2002, s.216.

⁶⁷ Machiel Kiel, "Prizren" *DİA*, C. 34, İstanbul 2007, s.349.

⁶⁸ *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti*, (Hz: H.Yıldırım Ağanoğlu, Sebahattin Bayram, Yılmaz Karaca, Ahmet Semih Torun, Mümin Yıldıztaş), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay.İstanbul 2007, s. 23

⁶⁹ *A.g.e*, s.25

⁷⁰ BOA, ML.VRD.TMT.d., Nr.12772.

Osmanlı arşivinde Yakova'ya ait 6 adet temettuat defteri bulunmaktadır. Bunlardan biri merkez diğerleri ise köylere (karyelere) aittir. Defterlerden bölgenin yaşam alanları saptanmaya çalışılmıştır.

Yakova merkezde İslam ahalisinin bulunduğu 12 mahalle vardır. El-Hac Ömer ve Atik mahalleleri hane sayısının en fazla olduğu yerlerdir. En az hane ise, Karisma ve Yaya Çirkin mahallelerindedir.

Yakova merkezinde 1 mahallede tamamen kıpti nüfus yaşamaktadır. Kebir mahallesinde sadece kıpti nüfusun kaydedildiği görülmektedir. 80 hane ile en yüksek kıpti hane kebir mahallesindedir. Ayrıca İbrahim Çavuş mahallesinde 21, Göl(Gel)⁷¹ mahallesinde 26 ve El-Hac Ömer mahallesinde 8 hane olarak kayıtlara geçmiştir.

Tablo 2: Yakova'da Kıptiyan Yerleşimi

SIRA	MAHALLE	HANE	NUMARA
1	Kebir	80	80
2	İbrahim Çavuş	21	21
3	Göl (Gel)	26	26
4	El-Hac Ömer	8	8

Gayrimüslim yerleşiminin olduğu mahalleler ise, Atik ve El Hac- Ömer mahalleleridir. Buradaki kayıtlar Latin ve reaya⁷² olarak ayrı yapılmıştır.

Tablo 3: Yakova'da Gayrimüslim Yerleşimi

SIRA	GAYRİMÜSLİM	MAHALLE	HANE	NUMARA
1	Ladin (Latin)	Atik	59	60
2	Reaya	El-Hac Ömer	49	49

Mahallelerdeki yerleşime bakıldığında nüfusun çoğunluğunu İslam ahalisi oluşturmaktadır. Kayıtlar hane hane tutulduğu için buradaki hesaplama da kişiler bazında değil hane esası üzerine yapılmıştır.

⁷¹ Kayıtlarda Müslüman nüfusun olduğu mahallede “Göl” olarak geçen mahalle adı, kıpti nüfusun yazıldığı yerde “gel” şeklinde geçmektedir. Muhtemel olarak kayıt tutan mahassılın yazım hatası yaptığı düşünülmektedir.

⁷² Arnavutluk Gegalık ve Toskalık olmak üzere iki bölgeden oluşmuştur. Toskalar Rumlar ile karışmıştır. Çoğunlukla Ortodoks olup, cizye ödemekteydiler. Ayrıca askerlikten muaf tutulmuşlardır. Gegalık Hristiyanları genellikle Katolik olup, cizyeden muaf tutulmuşlardır. Türkler gibi askerlik yapmışlardır. Kemalettin Kuzucu, “Layihalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk’un Sosyal ve siyasal Durumu(1860-1908)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* S.XII/2 (kış 2012), s.312. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/406856>

Yakova Köyleri

Osmanlı arşivinde Yakova köylerinin 5 adet temettuat defteri bulunmaktadır. Bunlardan 4'ü ayrı ayrı bölgelerin yerleşimini içermektedir. 12777 numaralı defterde ise, 12773 numaralı defterin içinde yer alan köylerin tamamının sadece adı ve yekûn vergi ile temettuatları geçmektedir. Hanelerin dışında birde farkı bir numaralandırma yapılmıştır. Bunun sebebi hem mahallelerde hem de köylerde bazı kişilerin evinin olmasından kaynaklanmaktadır.

Defter kayıtlarının bölgelere göre tutulduğu anlaşılmaktadır. 12773 numaralı defter “Has Nahiyesi Karyeleri”nin bulunduğu defterdir. Burada 63 köy bulunmakta olup, en fazla hane Dumyan, an az ise Has Kalemi Mombuç’tur.

Tablo 4: Yakova Köyleri⁷³

12773 numaralı defter Has Nahiyesi Karyeleri			
SIRA	KÖY	HANE	NUMARA
1	Firza	6	7
2	Mogaliça	12	18
3	Petrişan	7	9
4	Kosar	8	16
5	Gabarçine	19	27
6	Beştajin	5	10
7	Esmak	11	23
8	Ediz	9	20
9	Rogova	18	19
10	Maruşin	3	4
11	Dumyan	42	53
12	Zum	23	28
13	Kara Şikeç	17	23
14	Gevanofça	35	49
15	Gorojop	28	30
16	Kışay	22	22
17	Perud	13	14
18	Kuru Göl	5	5
19	Mozez	24	24
20	Krombe	22	25
21	Nikolik	25	27
22	Vilasne	20	20
23	Golan	18	18
24	Letan	7	12
25	Kâr	7	9
26	Dobran	7	9

⁷³ BAO, ML.VRD.TMT.d., Nr. 12773.

27	Zu'l-Makam	5	6
28	Şikeç	11	11
29	Daîva	15	18
30	Urgova	6	8
31	Goska	5	10
32	Berkofça	8	9
33	Jobra	3	4
34	Cordin	2	3
35	Has Kalemi Raçe	8	13
36	Has Kalemi Dul	14	26
37	Has Kalemi Liyoviç	17	30
38	Has Kalemi Koşaviç	4	7
39	Fişay	5	8
40	Has Kalemi Ramoviye	25	36
41	Lokopna	6	8
42	Has Kalemi Koştondin	20	20
43	Has Kalemi Kaban	10	10
44	Has Kalemi Lobşerde	34	35
45	Has Kalemi Deran	12	13
46	Peron	5	6
47	Has Kalemi Ayuronişte	19	22
48	Has Kalemi Zahariyan	10	12
49	Kızıl Göl	3	3
50	Hasan	20	21
51	Has Kalemi Bardos	6	6
52	Has Kalemi Kostor	23	23
53	Patika	6	6
54	Has Kalemi Gozin	7	8
55	Karalik	14	27
56	Has Kalemi Mazrek	14	14
57	Has Kalemi Kiyon	7	7
58	Palanya	21	21
59	Has Kalemi Şalkin	2	4
60	Has Kalemi Meyl	9	9
61	Has Kalemi Rom	5	5
62	Has Kalemi Keminay	8	8
63	Has Kalemi Mombuç	1	1
TOPLAM		803	999

12774 numaralı defterin ilk 6 sayfası olmadığı için eksik 1 ya da 2 köy adı okunamamaktadır. 7. Sayfadaki hane numarası 20 ile başlamaktadır. Ayrıca bölgenin adı da sayfalar olmadığı için çıkarılamamıştır. Yonik ve Çirnobrik bu bölgenin hane sayısının en fazla olduğu köylerdir. Dolan ve Poyan ise en az hane kaydının olduğu yerlerdir.

Tablo 5: Yakova Köyleri⁷⁴

12774 Numaralı Defter			
SIRA	KÖY	HANE	NUMARA
1	İlk 6 sayfa kopuk olduğu için köyün ismi görülememektedir.	40	44
2	Rašoviće	11	19
3	Lobrava	4	8
4	Palabariz	3	4
5	İjdirle/İserdirle?	5	9
6	Yanon	7	13
7	Ramoç	6	11
8	Dolan	2	4
9	Çirnobrik	42	46
10	Diranofça	21	21
11	Pobrik	20	20
12	Rokşik	22	22
13	Lukan	17	18
14	Prilep	25	35
15	Prekarlok	4	8
16	Yayan	20	39
17	Şabti	7	9
18	Garamoçil	25	27
19	Eskifyan	29	50
20	Trakovnik	12	13
21	Kerim	7	8
22	Loyak	20	46
23	Nevesile-i Bala	14	16
24	Nevesile-i Zir	10	26
25	Holaevski	21	30
26	Başaovski	13	14
27	Raças	10	14
28	Ropas	3	7

⁷⁴ BOA, ML. VRD. TMT. d., Nr., 12774

29	Madan	5	6
30	Paças	6	9
31	Hobrun	18	24
32	Şeramen	3	3
33	Poyan	2	3
34	Yonik	89	91
35	Herçi	7	8
36	Patoşa	44	44
37	Peravina	11	12
38	Movik	12	17
39	Eskople	8	12
40	Esmoliçe	14	20
41	Yaban?	29	30
42	Yahofça	4	5
43	Maîya	7	9
44	Yanoşofça	21	26
45	Yoyofça	9	11
46	Novakasin	8	15
47	Şişman	25	35
48	Karoniçe	13	17
49	Morin	16	16
TOPLAM		771	994

Arnavutluk toplum yapısının önemli unsurlarından biri adını dağ anlamındaki “Malisya” kelimesinden alan malisörlerdir. Debre ile bugünkü Kosova sınırları içerisinde kalan İpek, Yakova ve Prizren bölgesinde malisörlerin çoğu Müslüman bir kısmı da gayrimüslimdir.⁷⁵ Malisörler devlet kontrolünün zayıf olduğu dağlık bölgelerde kendi sorunlarını Lek Dukakin kanununa göre çözümlemeye çalışmışlardır⁷⁶.

12775 numaralı defter kapağında “Malisya” olarak geçmektedir. Bölgenin dağlık alanlarında yaşayan halkın kayıtlı olduğu defterdir. Yardik, Kul Ma’aşa ve Şebtan hane sayısının en fazla olduğu yerlerdir. Beyaz Sakal ve Roşo/Loşa? ise en az hane sayısı olan köylerdir.

⁷⁵ Kemalettin Kuzucu, *a.g.m.*, s. 312

⁷⁶ Özer Özbozdağı, Osmanlı Hükümetinin Kosova Arnavutları Arasındaki Kan Davalarına Çözüm Bulma Çabaları 1908 1912, *Belleten*, C. LXXII, S. 295, Aralık 2018, s. 981.

Tablo 6: Yakova Köyleri⁷⁷

12775 Numaralı Defter Malisya Kalemî			
SIRA	KÖY	HANE	NUMARA
1	Şebtan	94	94
2	Yardik	98	98
3	Luîn	18	18
4	Kul Ma'âşa	96	96
5	Kul Tahyiçe?	41	41
6	Yonyan	60	60
7	Malisya Kalemî Gâh? Hüseyin	70	71
8	Malisya Kalemî Tirepopoya	50	50
9	Petuce	73	73
10	Zugakî	10	12
11	Beyaz Sakal	5	6
12	Rahagon?	23	24
13	Viserçe	7	7
14	Roşo/ Loşa?	5	6
Toplam		650	656

12776 numaralı defter Raika bölgesinin köylerinin olduğu kayıtları içermektedir. Çerismiyan, İrzinik ve Viranofça en fazla hane kaydının olduğu köylerdir. Lokaî Bala'da ise tek hane kaydı geçmektedir. Ancak numaralandırmadaki diğer hane “*nefsi Yakova'da sakin*” denilerek hane reisinin yakova kazasında olduğu belirtilmektedir. Her ne kadar hane sayısı hesaplanmasa da numaralandırılan kayıtlarda vergi ve temettuat yükleri oluşturulmuştur.

Tablo 7: Yakova Köyleri⁷⁸

12776 numaralı defter Raika Kalemî			
SIRA	KÖY	HANE	NUMARA
1	Raika Kalemî Marmarofça	9	21
2	Pîr Hasan	3	18
3	Dublibara	12	24
4	İyoranik	5	6
5	Boç	16	31
6	Çerismiyan	30	48
7	Raika kalemî Kodrali	3	3
8	Raika Kalemî Netança	3	5
9	Raika Kalemî Maîça	3	8

⁷⁷ BOA, ML. VRD. TMT. d., Nr. 12775.

⁷⁸ BOA, ML. VRD. TMT. d., Nr. 12776.

10	Raşkofça	2	3
11	Rakovina	2	3
12	Kiralan	12	16
13	Raika Kalemi Yablinça	11	15
14	Barlovinik	5	8
15	Raibel	6	13
16	Mazinik	6	9
17	Girgofça	11	14
18	Ralonik	18	26
19	Rakofça	9	15
20	Rateşe-î Zir	2	8
21	Lombariz	6	9
22	İrzinik	21	23
23	Galokan	20	24
24	Daşnofça	6	7
25	Loka-î Zir	8	9
26	Pojar	4	6
27	Belek	13	18
28	Rataşe-î Bala	5	6
29	Viranofça	21	34
30	Daçan	11	13
31	Loka-î Bala	1	2
TOPLAM		284	445

SONUÇ

19. yüzyıl Osmanlı'da her alanda değişimin ve dönüşümün yaşandığı dönemdir. İdari, askeri ve mali alanda pek çok yenilik gerçekleştirilmiştir. Devletin yapmış olduğu bu düzenlemeler sonucu mali anlamda vergi yükünü hafifletmek amacıyla temettuat sayımları gerçekleştirilmiştir. Bu sayımlar her ne kadar vergi yükünün hesaplanması amacıyla yapılsa da günümüzde araştırmacılar bu defterlerden bölgelerin nüfusunu çıkarabilmektedir.

Konumuz olan yakova kazasının da temettuat defterlerinden kaza merkezi ve köylerindeki hane sayıları tespit edilmiştir. Kaza merkezinde 13 mahalle bulunmaktadır. Kebir mahallesinde diğerlerinden farklı olarak sadece kıpti nüfus bulunmaktadır. Ayrıca İbrahim Çavuş, Göl(Gel), El-Hac Ömer mahallelerinde kıpti nüfusun kayıtlı olduğu görülmüştür. Latin Atık mahallesinde ve reaya da El-Hac Ömer mahallesinde kaydedilmiştir. Bu durumda El-Hac Ömer Mahallesi İslam, reaya ve kıpti nüfusun bir arada yaşadığı mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Temettuat sayımlarının yapıldığı 1844-45 yıllarında Yakova, Prizren Kaymakamlığı'na bağlı kaza statüsündedir. Kazaya bağlı köylerin olduğu 4 defterde yine bölgelere göre ayrılarak kayıtlara geçmiştir. Defterlerde ayrıca kıpti ve zimni olarak hane kayıtları da belirtilmiştir. 12773 numaralı Has Nahiyesinin yazıldığı defterde 63 köy bulunmaktadır. Bu köylerin toplam hane sayısı 803'tür. 12774 numaralı defterin ilk 6 sayfası olmadığı için bölge belirlenememiştir. 49 köy bulunan defterde hane sayısı 771'dir. 12775 numaralı Malisya Kaleminin olduğu defterde 650 hane bulunmaktadır. 12776 numaralı Raika Kaleminin olduğu defterde 31 köy bulunmakta ve köylerin toplam hane sayısı 284 olarak tespit edilmektedir. Köylere ait 5. defter olan 12777 numaralı defter Has Nahiyesinin olduğu 63 köyün toplam temettuatını içermektedir.

Yerleşim bakımından Yakova kazası farklı bölgelere ayrılmış olup, merkezden ziyade köylerde hane sayısının daha yoğun olduğu görülmektedir. Aynı zamanda farklı din ve kültürlerin bir arada yaşadığı bölgelerden biridir.

KAYNAKLAR

BOA, ML.VRD.TMT. d., Nr.12772

BOA, ML.VRD.TMT. d., Nr. 12773

BOA, ML.VRD.TMT. d., Nr. 12774

BOA, ML.VRD.TMT. d., Nr. 12775

BOA, ML.VRD.TMT. d., Nr. 12776

BOA, ML.VRD.TMT. d., Nr. 12777

AKTEPE, M. (2002), "Kosova", DİA, C.26, İstanbul s.216-219.

KIEL, M. (2007), "Prizren" DİA, C. 34, İstanbul s.349-351.

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti (2007), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayını, İstanbul.

KUZUCU, K. (2012), "Layihalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk'un Sosyal ve siyasal Durumu (1860-1908)", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi S.XII/2, s.309-332. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/406856>

ÖZBOZDAĞLI, Ö. (2018), Osmanlı Hükümetinin Kosova Arnavutları Arasındaki Kan Davalarına Çözüm Bulma Çabaları 1908 1912, Belleten, C. LXXII, S. 295, s. 979-1010.

Küresel Göç ve Entegrasyon Sorunlarına Yönelik Değerlendirme

Dr. Gülşen Sarı Gersil, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
gulsen.gersil@cbu.edu.tr

ÖZET

Göç insanlığın başlangıcından günümüze süregelen bir olgudur. Göçün farklı nedenlerden kaynaklandığı bilinmekle beraber küreselleşme süreciyle artış göstermiştir. Küreselleşme olgusu tüm dünyada toplumların önemli değişim ve dönüşüm yaşadığı süreç olarak günümüzde de dinamizmi artırarak devam etmektedir. Küreselleşme, sermayenin ve işgücünün serbest dolaşımını sağlayan etmenlerden birisidir. Bu durum olumsuz çevresel koşullar ve demografik nedenler dikkate alındığında sınır ötesi göçü zorunlu hale getirmektedir. Küresel göçün en önemli sorunlarının başında sosyal entegrasyonun sağlanması gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, yoğun göç hareketleri nedeniyle toplumsal değişim ve dönüşüm sürecinde ülkeler arasında uzlaşmanın sağlanması ve küresel göç sorunlarının çözümüne yönelik değerlendirmelerde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Göç, Küreselleşme, Sosyal Entegrasyon.

Evaluation of Global Migration and Integration Problems

ABSTRACT

Migration is a phenomenon that has continued since the beginning of humanity. Although it is known that migration originates from different reasons, it has increased with globalization process. The phenomenon of globalization continues to increase the dynamism of societies as a process of change and transformation. Globalization is one of the factors enabling free movement of capital and labor. This situation necessitates cross-border migration due to negative environmental conditions and demographic reasons. One of the most important problems of global migration is social integration. The aim of this study is to make consensus among countries in the process of social change and transformation due to intensive migration and to evaluate global migration problems.

Keywords: Global Migration, Globalization, Social Integration.

GİRİŞ

Küreselleşme tüm dünyada değişim ve dönüşüm sürecinin başladığı ve devam ettiği bir kavram olmakla birlikte özellikle göç olgusunun hızlandığı bir dönemdir. Göç sorunu tüm ülkeler tarafından tartışılan konuların başında yer almaktadır. IOM; istatistiki verilerin elde edilmesi ve raporlanarak analiz edilmesi, göçmenlerin entegrasyonu, göç politikaları ve uygulamalarının geliştirilmesi vb. Göç olgusunun yönetilebilmesinde yetkinliğin geliştirilmesi anlamında teknik destekten yararlanabilecek ve geliştirmekte olan bölgelerdeki üye ülkeleri destekleme güvencesi vermektedir.

Göç olgusu barındırdığı sorunlar (entegrasyon, yerinden edilme, güvenli göç, sınır yönetimi vb.) nedeniyle önemli bir siyasi sorun olarak görülmektedir. Göç pek çok nedene dayanmakla birlikte son yıllarda özellikle doğal afetler ve savaş nedeniyle kitlesel göçler ortaya çıkmıştır. Sürekli değişen göç dinamiklerinin iyi analiz edilerek göçün nedenlerinin tespit edilerek göçmen entegrasyonunun etkili olarak uygulanması gerekmektedir. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği teknolojik gelişmeler göç hareketlerini kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır. Bu çerçevede, Ekonomik refah, iklim değişiklikleri, eşitsizlik, şiddet ve çatışma ortamları göçü etkileyen nedenler arasında yer almaktadır. Ancak kitlesel göçlerin en önemli nedenleri arasında zorunlu göçler yer almaktadır.

Bu çalışmada; Göçün kavramsal boyutları ile temel göç verileri ve eğilimleri dikkate alınarak ülkelerin göç yönetimi ve sosyal entegrasyon uygulamalarına yönelik tesbit ve öneriler yer alacaktır.

SOSYAL ENTEGRASYON KAVRAMI

Uluslararası Göç Örgütü, çalışmalarında göç yönetimi alanlarına odaklanmaktadır. Örgütün çalışma stratejisinin merkezine göç yönetimi yerleşmekte ve Örgüt bu temelden hareketle göçmenler için ülkeye giriş, ülkeden transit geçiş, ülkede kalış, ülkeye girişin önlenmesi, kaynak ülkeye geri dönüş ve göçmenlerin ülkeye entegrasyonu çalışmaları yürütmektedir.

Uluslararası Göç Örgütü çalışmalarında *göç yönetimi* alanlarına odaklanmaktadır. Örgütün çalışma stratejisinin merkezine göç yönetimi yerleşmekte ve Örgüt bu temelden hareketle göçmenler için; *ülkeye giriş, ülkeden transit geçiş, ülkede kalış, ülkeye girişin önlenmesi, kaynak ülkeye geri dönüş ve göçmenlerin ülkeye entegrasyonu* çalışmaları yürütmektedir. Bütün çalışmalar ulusal göç politikalarına ve yasalarına uygun bir biçimde ve göçmenlerin insan haklarına ve esenliğine saygı çerçevesinde yürütülmektedir. Örgüt göçe ilişkin kriz esnasında ve kriz sonrasında çeşitli projeler yürütmektedir.

Entegrasyon, Farklı ülkelerde ve bağlamlarda farklı kullanılan ve anlaşılan “entegrasyon” terimi, göçmenlerin hem birey hem de grup olarak toplumun bir parçası kabul edildiği süreç olarak tanımlanabilir. Genellikle göçmenler ve ev sahibi toplumlar arasında iki yönlü bir sürece atıfta bulunur. Ev sahibi toplumların göçmenleri kabul konusundaki gerekli somut koşullar, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Entegrasyon ile daimi yerleşimin kast

edilmesi gerekmez. Ancak göçmenlerin ve ev sahibi toplumların haklarına ve yükümlülüklerine, farklı türde hizmetlere ve işgücü piyasasına erişimine, göçmenleri ve ev sahibi toplulukları ortak bir amaç için bir araya getiren temel değerlerin tanımlanmasına ve bunların gözetilmesine ilişkin hususlara işaret eder. Yerel entegrasyon mültecilerin içinde bulundukları sorunlu duruma önerilen üç kalıcı çözümden biridir (IOM, Göç Terimleri Sözlüğü).

Uluslararası göç (international migration); Kişilerin geçici veya daimi olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere menşe ülkelerinden veya mutata olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları. Dolayısıyla, uluslararası bir sınırın geçilmesi söz konusudur (IOM, Göç Terimleri Sözlüğü)

Entegrasyon, (gümrük birliği, serbest ticaret bölgeleri gibi) piyasaların bütünleştirilmesi veya birleştirilmesi olarak *ekonomik* özellikli olabileceği gibi toplumsal iletişim ve değişimleri içeren, halkın ve elitlerin entegrasyonunu ihtiva eden *sosyal* (toplumsal) *entegrasyon* ve ortak bir politik birim zemininde devletlerin iradelerinin beyan olunmasıyla gerçekleşen ve genelde ortak çıkarların maksimizasyonunu içeren *siyasal entegrasyon* gibi türlere ayrılmaktadır. Amaçları noktasında çıkarların ve ihtiyaçların tatmin edilmesini kapsayan entegrasyon, ortak (siyasal, ticari ve sosyal) hedeflere ulaşılmasını, entegrasyon temelde öngörülen unsurların sağlanmasını hedeflemektedir. Yeni başlangıçlar çerçevesinde; vizyon, misyon, aidiyet ve gelecek umudunun sağlanması öngörülmektedir (Sayın, 2015: 97–98). Sosyo ekonomik politikalar reel ve esnek bir yönetime ihtiyaç duymakta sadece bir ihtiyacın karşılanmasından ziyade tüm unsurların dikkate alınarak ancak ideolojik etkenlerden uzak uzmanlaşmış ve teknik işbirliği sağlanması vurgusu yapılırken, tek bir ihtiyaca cevap veren, ideolojiden arındırılmış, uzmanlaşmış ve teknik işbirliklerinin olduğu bir entegrasyon (Karacasulu, 2007: 85) modeli dikkate alınmalıdır. Entegrasyon bir bütünleşme sürecidir. Bu bağlamda Karl Deutsch, entegrasyonun bütünleşik (integrated) devletlerin, farklılıklarını belirlemenin bir aracı olarak şiddet kullanımına gittiğini ifade etmektedir (Haas, 1964: 27).

Farklı nedenlerle yurtlarını terketme zorunda kalan göçmenler, her şeylerini yitirmiş ve geleceğe ilişkin hiç bir umutları kalmamış kişilerdir. Bu kayıp, yalnızca mülkiyet ile sınırlı olmayıp dahada önemlisi kişi olarak ait oldukları toplumsal statülerini de kapsamaktadır. Bu bağlamda, göçmenlere bunların hatırlatılarak yeni toplumsal koşullara entegrasyonlarını sağlayacak yeni statüler edinmelerine imkan vermek son derece önemlidir. Göçmenlere bu fırsatların verilmesi demek toplumsal uzlaşının en temel unsurunun sağlanmış olması demektir. Entegrasyon, bir yerden başka bir yere kalıcı olarak taşınan bireylerin ve grupların, yeni yaşam koşullarını maddi, ve manevi olarak kabullenmeleridir.

GÖÇÜN NEDENLERİ, YAKLAŞIM VE YÖNETİMİ

Göçün, nedenleri (zorunlu ve gönüllü göç), amaçları (çalışma, sığınma) ve hedefe varmakta kullanılan yöntemleri (yasal, yasa dışı) gibi farklı kriterlere uygun olarak tanımlamak mümkün olmakla birlikte “*farklı bilimsel disiplinler olarak ekonomi, sosyoloji, emografi,*

coğrafya, tarih, psikoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve diğer bazı ilgili disiplinler göçle ilgili konulara farklı bakış açılarıyla değinirler” (İçduygu ve Sirkeci, 1999:249).

- ✓ *Zorunlu Göç;* savaş, tabi afet, sürgün gibi nedenlerle insanların yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalmaları veya buna mecbur bırakılmaları sebebiyle meydana gelen göçtür.
- ✓ *Gönüllü Göç;* bireylerin göç etmeye kendilerinin karar verdiği, esas dürtü, insanların daha iyi yaşam şartları elde edeceklerini ummalarıdır.
- ✓ *İşgücü Göçü;* yaşadıkları ülkede iş imkanı bulamayan ya da yaptığı işten herhangi bir nedenden dolayı (ekonomik ve sosyal tatminsizlik, fırsat eşitsizliği) başka ülkelere iş bulabilmek veya halihazırda bulunduğu işte çalışmak amacıyla giden göçmenlerin yer değiştirmeleri olarak tanımlanmaktadır (Örneğin, 1960’larda başlayan, Türkiye’den başta Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri olmak üzere gelişmiş ülkelere yönelik iş gücü göçü). Bu tür göç hareketi, ayrıca, iş gücünün niteliği bakımından da incelenebilir: “beyin göçü” adı verilen eğitilmiş insan göçü ve kalifiye olmayan (hedef ülkelerdeki değerlendirilmeye göre) işçi göçü (Göç İdaresi Md.).

ILO’nun göç yönetimi yaklaşımı sürekli olarak değişen/dinamik bir yapıda olup, yıllar içerisinde oluşmuş 4 temel başlıkta gerçekleşmektedir;

- ✓ *Göç ve Kalkınma,* kalifiye vatandaşların ülkeye geri dönüşü, tecrübe alışverişi, göçmen havalere/para transferleri, diaspora ve yurt dışı topluluklar, mikro krediler ve beyin göçüne ilişkin proje ve programlar yürütülmektedir.
- ✓ *Göçün Kolaylaştırılması,* çalışanlar ve profesyoneller, öğrenciler ve kursiyerler, aile birleşimi, yerleştirme, dil eğitimi, kültürel oryantasyon ve konsolosluk hizmetlerine dönük proje ve programlar yürütülmektedir.
- ✓ *Göçün Düzenlenmesi,* vize, ülkeye giriş ve kalış sistemleri, sınır yönetimi, teknoloji uygulamaları, yardımlı geri dönüş ile yeniden entegrasyon, insan ticareti ile mücadele ve insan kaçakçılığıyla mücadeleye yönelik proje ve programlar yürütülmektedir.
- ✓ *Zorunlu Göç,* bu kapsamda, mültecilerin yeniden yerleştirilmesi, ülke içi yerinden edilenler, doğal afetler, eski savaşçılar, talepler ve tazminatlar ile seçimler ve referandumlara ilişkin proje ve programlar yürütülmektedir.

Göç hem olumlu hem olumsuz etkileri olan iki taraflı bir olgudur. Şayet göç iyi bir şekilde yönetilirse olumlu tarafları olumsuz taraflarının önüne geçmekte ve ev sahibi ülkeye ve toplumuna katkı sunmaktadır. Ancak göç iyi yönetilemezse ev sahibi ülkeye ve toplumuna yük oluşturmakta ve bu durum göçmenler açısından da olumsuz şekillenmektedir.

Entegrasyon, iki taraflı bir süreçtir. İyi bir entegrasyon politikası ev sahibi toplumu göçmen topluluğa; aynı şekilde göçmen topluluğu da ev sahibi topluma tanıtmayı ve her iki tarafın, barış ve uyum içerisinde yaşamalarını sağlamayı hedefler. Eğer göçmen toplulukları yeni toplumsal yaşama başarılı ve sağlıklı bir biçimde entegre edilmezlerse, ortaya başlıca şu olumsuz sonuçlar çıkar:

- ✓ *İzolasyon*
- ✓ *Marjinalleşme-gettolaşma*

- ✓ *Sosyal gerçeklikten kopma/sosyal gerçekliğin dışında kalma*
- ✓ *Radikalleşme*
- ✓ *Sosyal gerilimler*
- ✓ *Toplumsal barışın tehdit edilmesi*

Göç sonrasında yerleştikleri toplumun kültürünü, siyasal ve sosyal yapısını, kamu anlayışını, kamu hizmetlerine erişim yollarını, iş ahlakını, meslek edinme, beceri geliştirme, eğitim alma ve iş bulma yol ve yöntemlerini bilmeyen, bu konudaki kaynaklara erişim becerilerinden yoksun kalan göçmenler yeni toplum ile sağlıklı bağlar geliştiremez. Buna karşın, başarılı ve sağlıklı bir entegrasyon sürecinin şu konularda yararları büyüktür:

- ✓ *Mevcut toplumsal çatışma noktalarının çözülmesi*
- ✓ *Muhtemel gerilim ve çatışma noktalarının önlenmesi*
- ✓ *Hem göçmen toplumu hem de ev sahibi toplum için fırsatların oluşması*

SOSYAL ENTEGRASYON İLKELERİ

Sağlıklı ve başarılı bir entegrasyon politikasının belirli ilkeler çerçevesinde yürütülmesi gerekir. Bu ilkeler şöyle sıralanabilir:

- ✓ *Sosyal eşitlik ilkesi:* Entegrasyon politikalarında ev sahibi toplum ve göçmen kitlesi aynı anda gözetilmelidir. İkisinden birinin çıkarlarını aşırı ön plana çıkaran yaklaşımlar entegrasyonun sağlanmasına destek olmaz, tam tersine entegrasyona engel teşkil eder. Burada sözü edilen eşitliğin “hukuki” bir eşitlik değil, “sosyal eşitlik” ilkesi olduğunu belirtmek gerek.

Toplumsal uzlaşma ilkesi: “Asimilasyon”dan farklı bir kavram olan entegrasyon, iki taraflı bir sürece işaret eder. Yalnızca mültecilerin ev sahibi topluma entegre edildiğini düşünmek doğru bir yaklaşım tarzı değildir. Entegrasyon, bir tür “doku nakli” gibi düşünülerek, her iki tarafın da birbirini kabul etmesinin önemli olduğu kabul edilmelidir. Başarılı bir entegrasyon için yalnızca ev sahibi toplumun göçmenleri kabul etmesi yeterli olmayacağı gibi, yalnızca göçmenlerin ev sahibi toplumu kabul etmesi de yeterli olmayacaktır.

- ✓ *Hukukun üstünlüğü ilkesi:* Hukuk, yalnızca ev sahibi toplumlar için değil, herkes için vardır. Günümüzde, gerek ulusal düzeyde gerekse uluslararası düzeyde, mülteci, göçmen ve sığınmacıların haklarını, statülerini ve ev sahibi toplum ile ilişkilerini düzenleyen mevzuatlar söz konusudur. Kamu düzeni ve toplumsal barış için gerekli olan hukukun üstünlüğü ilkesi, ev sahibi toplumlar kadar göçmen, mülteci ve sığınmacı toplulukları da yakından ilgilendirir. Göçmenlerin hem insan olmaktan ötürü evrensel hakları vardır, hem de göçmen, mülteci ve sığınmacı hukuku nedeniyle hakları ve ödevleri vardır. Aynı şekilde ev sahibi devletlerin de göçmenlerle ilgili hak ve ödevleri vardır.
- ✓ *Ayrımcılık karşıtlığı ilkesi:* Göçmen, mülteci veya sığınmacı kitlesi ideolojik, etnik ve dinsel açıdan homojen olmayabilir. Tüm grupların aynı ölçüde muteber sayılması ve saygı gösterilmesi önemli bir ilkedir.

KÜRESEL GÖÇ VE BOYUTLARI

Uluslararası Göç Örgütü çalışmalarında göç yönetimi alanlarına odaklanmaktadır. Örgütün çalışma stratejisinin merkezine göç yönetimi yerleşmekte ve Örgüt bu temelden hareketle göçmenler için ülkeye giriş, ülkeden transit geçiş, ülkede kalış, ülkeye girişin önlenmesi, kaynak ülkeye geri dönüş ve göçmenlerin ülkeye entegrasyonu çalışmaları yürütmektedir. Bütün çalışmalar ulusal göç politikalarına ve yasalarına uygun bir biçimde ve göçmenlerin insan haklarına ve esenliğine saygı çerçevesinde yürütülmektedir. Örgüt göçe ilişkin kriz esnasında ve kriz sonrasında çeşitli çalışmalar yürütmektedir.

Evrensel olarak kabul edilmiş göç veya göçmen tanımı olmamakla birlikte yaygın kullanılan tanımlar bulunmaktadır. Küresel göç ve boyutları ülkeden ülkeye farklılıklar gösterdiği için gerek havramsal olarak gerekse tanımlarda farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, verilerin elde edilme yöntemleri açısından uluslararası göçmenlerle ilgili istatistiki karşılaştırmada sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Küresel ölçekte uluslararası küresel göçmen nüfusu dünya nüfusuna oranla artmış ancak bu artış istikrarlı sürmüştür.

Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Bürosu uluslararası göçmeni; *kısa süreli göçmenler*, normal ikamet ettiği ülkesini değiştiren herhangi bir kişi (normal ikamet ettikleri ülkeyi en az üç ay, bir yıldan az bir süre değiştirmiş olanlar) ve *uzun süreli göçmenler ise*, en az bir yıl boyunca normal ikamet ettiği ülkesini değiştiren herhangi bir kişi olarak tanımlamaktadır. Ancak, tüm ülkeler bu tanımı kullanmaz. Uygulamada bazı ülkeler, uluslararası ülkelerdeki göçmenleri belirlemek için farklı kriterler kullanmaktadır. Örneğin, farklı asgari ikamet süreleri gibi. Veri toplama yöntemlerinin yanı sıra kavramlar ve tanımlardaki farklılıklar, ülkeler arasındaki metodolojiler, ulusal istatistiklerin uluslararası göçmenlerle karşılaştırılabilirliğinin sağlanmasında karşılaşılan güçlüklerdir.

İstatistiki veriler dikkate alındığında son yarım yüzyıl içerisinde göçün önemli ölçüde arttığı görülmektedir. 2015 yılında yaklaşık 244 milyon olan küresel göçmen sayısı, her 30 kişiden birinin göçmen olduğuna (Tablo 1) dikkat çekmektedir; <https://www.iom.int>

Tablo 1:Uluslararası Göçmenler, 1970-2015

YILLAR	GÖÇMEN SAYISI	GÖÇMEN SAYISININ DÜNYA NÜFUSUNA ORANI (%)
1970	84,460,125	2.3
1975	90,368,010	2.2
1980	101,983,149	2.3
1985	113,206,691	2.3
1990	152,563,212	2.9
1995	160,801,752	2.8
2000	172,703,309	2.8
2005	191,269,100	2.9
2010	221,714,243	3.2
2015	243,700,326	3.3

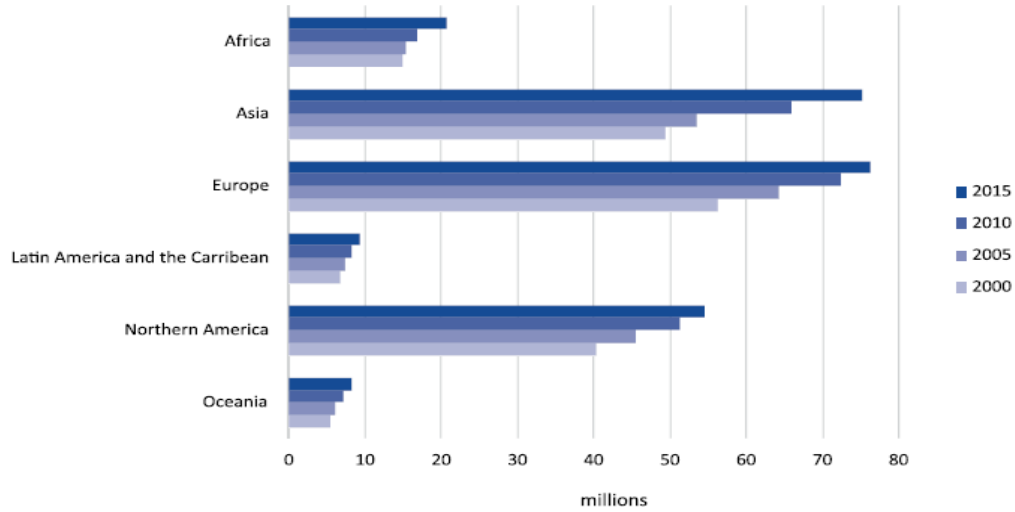
Kaynak: IOM 2018; <https://www.iom.int>

2015 yılında, Avrupa ve Asya yaklaşık 75 milyon göçmeni barındırmaktadır. Bu durum, nüfuslarının yüzde 62'sinin uluslararası göçmenden oluştuğunu göstermektedir (şekil

1). Bu bölgeleri 54 milyonla Kuzey Amerika izlemektedir. 2015 yılında uluslararası göçmenler veya küresel göçmen oluşumunun, yüzde 22'si Afrika, yüzde 9'u Latin Amerika, yüzde 4'ü Karayipler, ve yüzde 3'ü Okyanusyada gerçekleşmiştir.

Nüfusun büyüklüğü ile karşılaştırıldığında Her bölgede, 2015 yılında uluslararası göçmenlerin payları ile nüfuslarının Okyanusya'da yüzde 21, Kuzey Amerika'da yüzde 15 ve Avrupa'da yüzde 10 'nunu oluşturmaktadır (<https://www.iom.int>).

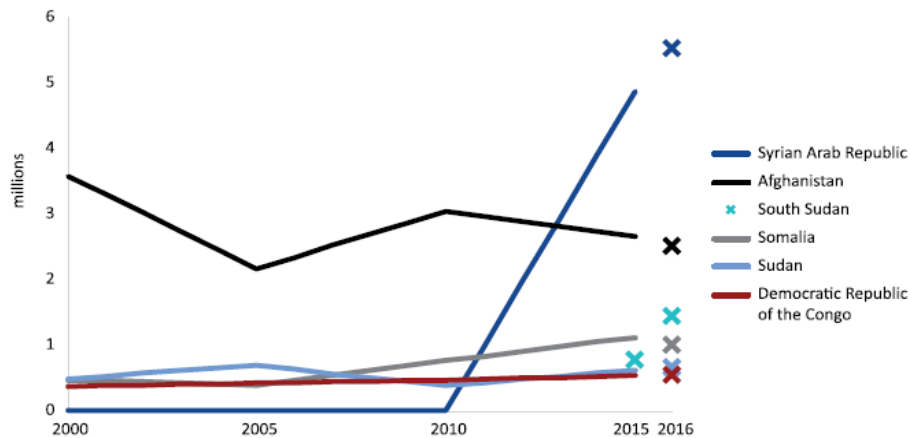
Şekil 1: Başlıca İkamet Bölgelerine Göre, Uluslararası Göçmenler, 2000- 2015 (Milyon)



Kaynak: UN DESA, 2015a. Datasets available from w.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates15.shtml (accessed 22 June 2017).

Buna karşılık, uluslararası göçmenlerin Asya (% 1,7) ve Afrika'daki payı (% 1,5) nispeten düşüktür. Bununla birlikte, Asya, yerleşik göçmen nüfustaki büyümenin olduğu bölgedir. 2000-2015 yılları arasında, yüzde 50'nin üzerinde (yaklaşık 25 milyon kişi, mutlak anlamda)oranı ile dikkati çekmektedir.

Şekil 2: 2016'dan itibaren menşe ülkelerinin mülteci sayısı (millions)



Kaynak: UNHCR, n.d. (accessed on 18 July 2017).

Note: Lines indicate five-year trends and crosses indicate a single year's data. South Sudan became a country in 2011.

ULUSLARARASI GÖÇ VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Uluslararası göç kapsamında ülkeler, “kaynak,” “hedef” ve/veya “geçiş” ülkesi olarak nitelendirilir ve bu doğrultuda o ülkenin göç politikası belirlenmektedir (Tekelioğlu, 2015). Göç, sosyo ekonomik ve doğal afet, savaş vb. nedenlerden kaynaklanabilir. Günümüzde eğitim ve ulaşım olanakları, istihdam, çatışma, savaş gibi zorunlu itici faktörler ile gelişmiş daha iyi imkanlara ve yaşam biçimine sahip olması nedeniyle çekici faktörler dünyada pek çok insanın gerek kendi ülkeleri içinde gerekse başka ülkelere göç etmelerine yol açmaktadır (Sencer, 1979: 28). Başta uyum olmak üzere bir çok sorunu beraberinde getiren bu hareketlilik karşısında devletler ve ülkeler, göç politikalarını revize ederek, yoksa politikalar üreterek yeni yasal ve düzenleyici tedbirlerle göç yönetimini gerçekleştirebilirler. Uluslararası insan hakları düzenlemeleri ve uygulamaları kapsamında da göç yönetiminin düzenlenmesine yönelik etkili uyum politikaları oluşturulması için yoğun çalışmalar yapılmaktadır. (Yerli, 2018:2082).

Uyum ötekileştirmeyi, ayrımcılığı ve kırılğanlığı azaltır; karşılıklı bağımlılığı ve ortak faydayı artırır. Uyumun bir maliyeti vardır ancak uyum sağlayamamanın sosyal maliyeti ve neden olacağı ekonomik maliyet çok daha fazladır. Ancak uyum faaliyetleri ile göç bir kriz olmaktan çıkartılıp, bir fırsata dönüştürülebilir. Uyumla desteklenen göç, hem toplum için hem de göçmen için kazan-kazan sürecidir ve uyum politikaları ile göç herkesin yararına yönetilebilir. Uyum göçmenlerin kültürel, sosyal, ekonomik, olarak yaşadıkları topluma dahil edilmesi, aidiyet hissinin geliştirilmesi, farklılıkların karşılıklı tanınması, bir arada yaşama inancının oluşturulması olarak tanımlanabilir(TBMM; 2018:243).

2011 yılından itibaren arka arkaya kitlesel göç alan Türkiye, 2019 yılı itibariyle 3.514.016 Suriyeliye dünyanın en büyük ev sahibi ülkesi konumundadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü). Ülkemize kitlesel akımla gelen Suriyelilere sağlanan koruma uluslararası literatüre göre “*Geçici Koruma*”dır. Türkiye açık kapı politikası ile ülke topraklarına kabul, Geri göndermeme ilkesi, Gelen kişilerin temel ve acil ihtiyaçlarının karşılanması ilkelerine riayet ederek “*Geçici Koruma*” statüsünü (04/04/2013 tarihli ve 6458 sayılı *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 91’inci maddesi ve bu maddeye dayanılarak çıkarılan 13/10/2014 tarihli ve 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği çerçevesinde*) sağlamaktadır (TBMM; 2018:247). Suriyelilerin küresel mülteciideki önemli payları ile diğer iki sınır ülkesi Ürdün ve Lübnan aynı zamanda ilk 10 ülke arasında yer almaktadır. Diğer iki önemli ev sahibi ülke ise, İran İslam Cumhuriyeti, Afganistanlı mültecileri barındıran ikinci büyük mülteci kabul edilen ülkeler arasında yer almaktadır.

Göçün en önemli yansımaları arasında aşırılık ve soyal dışlanma gelmektedir. Yapılan araştırmalarda görüldüğü üzere üzere, uluslararası göç tüm taraflar için fayda sağlayabilmektedir. Buna rağmen, günümüzde yükselen bir fikir akımıyla bazı siyasi liderler göçmenleri ve göçü şiddet içeren aşırıcılık ve terörizmle ilişkilendirmektedir.(TBMM; 2018:266) Bir ülkeye yeniden yerleştirilmiş göçmenler ve mülteci statüsü almış sığınmacılarda görülen radikalleşmenin sosyal dışlanmadan kaynaklandığına dair güçlü bir kabul bulunmaktadır. Ekonomik, politik, sosyal ve kültürel haklara eşit düzeyde erişememe durumu hem bireysel hem de toplumsal düzeyde dışlanmaya sebep olmakta ve bu koşullar sürekli hâle gelmektedir. Birçok göçmen, sığınmacı ve mülteci yaşamları süresince zor durumlara ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Dahası; genellikle ekonomik durum, sosyal uyum, ideolojik

inançlar ve kimlik özellikleri ile ilgili yanlış veya şüpheli iddialar tarafından da lekelenmektedirler. Kültürel veya ideolojik çeşitliliği ulusal güvenlik için ek bir tehdit olarak göstermek ve toplumda farklı olarak görülen bireyleri potansiyel teröristler olarak görmek sadece maruz kaldıkları ayrımcılık ve dışlanmaya katkıda bulunmaktadır. Bu durum, onları daha da yabancılaştırmakta ve böylece şiddet içeren aşırılıklara yönelmelerine sebep olabilmektedir. (eu) (TBMM; 2018).

Göç olgusunun birey, aile, ülke ve toplumlar üzerinde oluşturduğu etkilerin bilinmesi ve yönetilmesi, göçün sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, sosyo-politik, nüfus ve dinsel öğeler üzerindeki etkilerinin analiz edilebilmesi açısından bir ihtiyaç, dahası adeta bir zorunluluktur. Bu bağlamda gerek göç veren, gerekse de göç alan ülke açısından değerlendirildiğinde göç olgusu-nun iyi yönetilmesi gereken önemli ve öncelikli bir konu olduğu söylenebilir. Bu nedenle göç hareketlerinin yönetimi konusundaki politikaların etkinliği bu sürecin sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesini sağlamasının yanında, ülkelere büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında, ticaretin geliştirilmesinde, yoksulluğun azaltılmasında, beyin göçünün engellenmesinde, kamusal güvenliğin sağlanmasında, göçmenlerin topluma entegrasyonunda olumlu katkılarının olması söz ko-nusudur (Katseli, Lucas ve Xenogiani, 2006:5)

Tablo 2: MIPEX (2014) Göçmen Uyum Politikası İndeksileme Çalışmasında Türkiye'nin Puanları ve Bu Puanlarla 38 Ülke Ülke Arasında Yerleştiği Sıralamalar

Tablo 1: MIPEX (2014) İndeksileme Çalışmasında Türkiye'nin Puanları ve Bu Puanlarla 38 Ülke arasında Yerleştiği Sıralamalar.	
Politika Alanı	Türkiye'nin 2014 yılı MIPEX Puanı ve 38 ülke sıralamasındaki yeri
İş Gücü Piyasası Hareketliliği	15 puan (38. sırada)
Aile Birleşmesi	49 puan (32. sırada)
Eğitim	5 puan (37. sırada)
Sağlık	32 puan (28. sırada)
Siyasal Katılım	11 puan (36. sırada)
Daimi İkametgâh	27 puan (38. sırada)
Vatandaşlığa Erişim	34 puan (27. sırada)
Ayrımcılığın Önlenmesi	26 puan (38. sırada)
Toplam MIPEX Puanı	25 puan (38. sırada)

Kaynak: <http://www.mipex.eu/play/>

Uluslararası faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları tarafından kurulan MIPEX (Göçmen Uyum Politikası İndeksi), Avrupa'daki göçmenlerin entegrasyonu konusunda araştırmalar yapmaktadır. Göçmenlerin bulundukları toplumlara uyum sağlama süreçlerinde hedef ülkelerin toplumlarının yasal düzenlemelerle uyum konusuna ne kadar yer açtıklarını

inceleyen MIPEX; sekiz farklı alanda (işgücü piyasası hareketliliği, aile birleşmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, siyasal katılım, daimi ikametgâh, vatandaşlığa erişim ve ayrımcılığın önlenmesi) ülkelerin politikalarını birbirleri ile karşılaştırmaktadır. Göçmenlerin bulundukları toplumlara ne kadar entegre olduğunu, yani cari durumu ölçen bir çalışmadan ziyade uyum konusunda politikalarıyla söz konusu sekiz alanda ne kadarlık kolaylaştırıcı bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. 38 ülkenin dâhil edildiği indeksleme çalışmasına ilişkin en son değerlendirme 2014 yılında yapılmıştır.

Tablo 2’de görüldüğü gibi MIPEX verilerine göre genel olarak Türkiye’nin aldığı puanlar ve ülke sıralaması düşüktür. İş gücü hareketliliği, daimi ikametgâh ve aile birleşmesi açısından 38 ülke arasında son sıralarda yer almaktadır. Toplam MIPEX puanı açısından da Türkiye son sırada yer almaktadır.

MIPEX ölçeği ülkelerin bütün şartlarını eşit kabul etmektedir. Ülkeler söz konusu alanlara ilişkin politikalarını gerçekleştirirken kendine özgü durumlarının olduğu, göçün tarihçesi, ülkelerin demografik yapıları, sosyo-ekonomik koşulları ve politik bağlamları değerlendirmede dikkate alınmamıştır. Ülkelerin hiçbiri kendi koşullarını görmezden gelen bir politika izlememektedir. Toplamların içinde bulundukları şartların ve ayırt edici özelliklerinin standardize edilip o şekilde karşılaştırma yapılmasının, bütün şartların eşit ele alındığı bir analiz yapılmasından daha sağlıklı olacaktır. Ayrıca göç ve uyuma ilişkin geliştirilen politikalar ideal durumu göstermede ve hedefler belirlemede oldukça yararlıdır. Ancak geliştirilen politikalar kapsayıcı ve uzun vadeli olmalıdır. Politika üretmek, üretilen politikayı uygulamak ve söz konusu politikayı uygularken de belli hedeflere ulaşmak önemlidir. Fakat politikaları üretirken uygulanabilirliği, kabul edilebilirliği ve toplumla uyum sağlaması da önem arz etmektedir

SONUÇ

Göç farklı nedenlerle insanların bireysel veya kitleler halinde yer değiştirmesidir. Küreselleşmenin etkileriyle gerek iklim koşulları gerek savaş gereksede istihdam vb. nedenler göçün giderek artmasına yol açmaktadır. Göç nedenleri arasında özellikle zorunlu nedenlere dayanan kitlesel göçlerin etkileri çok daha fazla olmaktadır. Bugün Suriye’de meydana gelen olaylardan, Afganistan’da uzun yıllardır devam eden savaş ve istikrarsız duruma, ekonomik yönden az gelişmiş ülkelerdeki işsizlik ve geçim sorunlarına kadar bir çok nedenin yakın ya da öngörülebilir bir zaman içerisinde ortadan kalkacağına ya da azalacağına dair bir veri, bir ümit maalesef bulunmamaktadır. Yasadışı göçü önlemek, göçün niteliği ve kullandığı yöntemler açısından zor olsa da özellikle sığınmacı/mülteci göçü ile insanların kendi ülkeleri içinde yerinden edilmelerini (*IDP, Internally Displaced Person*) önlemek insan odaklı politikalarla mümkün olabilir (YILMAZ, 2014:1688).

Göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde olumsuz koşullarda çalışmak ve yaşamak zorunda kaldıkları bilinmektedir. Göçmen yada mülteci yada geçici koruma kapsamında bulunan göçmenlerin bulundukları ülkeye entegrasyonlarının sağlanması çok önemlidir. Göçün olumsuz etkilerinden en çok çocuklar ve kadınlar etkilenmektedirler. Kadınlar ve özellikle de çocuklara yönelik etkin koruyucu yasa ve uygulamalar sosyal entegrasyonun temelini oluşturmaktadır. Göçün insan odaklı ve sosyal özelliği nedeniyle ülkeler için çözülmesi gereken

en önemli olgular arasındadır. Ülkelerin göçü “güvenlik” unsuru olarak değerlendirmeleri ve sosyal özelliğini gözardı etmeleri nedeniyle çözümünde de zorlanmaları kaçınılmazdır. Hollifield’in (2000:137-138) belirttiği gibi uluslararası göç ile ilgili politikalar “kontrol”, “uluslararası ilişkiler (egemenlik, ulusal güvenlik ve dış politika ile uluslararası göç arasındaki ilişki)” ve “göçmenlerin uyumundan (göçün vatandaşlık, politik gelişmeler üzerine etkisi)” oluşan üç boyutta irdelenmesi gerekiyor. Bir başka deyişle, uluslararası göç konusu ele alınırken bu boyutlardan sadece birine yönelik politika geliştirilmesi çözüm için yeterli olmayacaktır. Çok yönlü ilişkiler ve etkileşimleri içeren göç süreci ile beraber ortaya çıkan sorunların, yine çok yönlü politikalar ve yaklaşımlarla ele alınması gerekmektedir.

İnsanlar, toplumlar ve ülkeler arasındaki ilişki ve etkileşimin ortaya çıkışında ve gelişiminde göçün ayrı ve önemli bir yeri bulunmaktadır. İnsanın bulunduğu sosyal ve doğal çevreden ayrılarak başka bir mekâna yerleşmesi, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel geçişkenliğe zemin hazırlamakta ve bu geçişkenliği hızlandırmaktadır. Göç, sosyal ve kültürel alandaki farklılıklar ile ekonomik alandaki menfaat çakışmalarının siyasal alana taşınarak, siyasal alanda karmaşık bir mücadele zemini oluşturmaktadır. Ayrıca göç, siyasal alandaki rekabette, kutuplaşma ve radikalleşmenin ortaya çıkmasına kaynaklık etmektedir. Tolumda uzun bir sürece yayılmış olan evrimsel değişimden hızlı devrimsel değişimlere geçişte göçün önemli bir etkisi bulunmaktadır(Ekici, Tuncel, 2015: 4).

Göç dünya döndükçe devam edecek bir olgudur. Göçün engellenmesi mümkün değildir. O hade ülkeler açısından göçün etkilerinin pozitif olarak yansımaları sağlamak gerekmektedir. Son yıllarda tüm ülkeler ve uluslararası kuruluşların üzerinde çalıştıkları konu göçün yönetimidir. İyi yönetilen göç süreçleri ile göç politikaları toplumların ve ülkelerin yaşadıkları sorunların aşılmasında, dinamik bir ekonomik oluşumun yaratılmasını pozitif etkiler. Göçün devlet tarafından yönetilememesi insan faktörünün içinde olduğu her şeyi olumsuz etkileyeceği unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Ekici, Süleyman, Tuncel Gökhan, (2015), “Göç ve İnsan, Birey Ve Toplum”, Bahar 2015 . Cilt 5 . Sayı 9, 1-14
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü; <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler> (Erişim T:29.09.2019)
- Haas, Ernst B., (1964), “Beyond The Nation–State: Functionalism And International Organization”, California: Standford University Press.
- Hollifield, James F. 2000. “The Politics of International Migration: How Can We Bring the State Back In”, Migration Theory Talking Across Discipline, Brettel and Hollifield (ed.). Newyork and London: Routledge
- IOM, Göç Terimleri Sözlüğü
- İçduygu, A., Sirkeci, İ. (1999), “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri, 75 Yılda Köylerden Kentlere”, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Katseli, L. T.; Lucas, R. E. B.; Xenogiani, T., (2006), Effects of Migration on Sending Countries: What Do We Know? Paris: OECD Development Centre. Working Paper No. 250., June.
- Karacasulu, N., (2007), “Avrupa Entegrasyon Kuramları Ve Sosyal İnşacı Yaklaşım”, Uluslararası Hukuk Ve Politika Dergisi, 3 (9).
- TBMM; (2018), “İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu Göç Ve Uyum Raporu Uluslararası Koruma, Geçici Koruma, Suriyeli Sığınmacılar”, 26. Dönem 3. Yasama Yılı, Mart 2018
- Tekelioğlu, M., Doğan, A., Çelebi F, (2015), “Disiplinler Arası Göç Politikaları Sempozyumu”, 26-45, İstanbul, İzu Yayını.
- Sencer, Yaşar (1979), “Türkiye’de Kentleşme”, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Sayın, Y., Usanmaz, A., Aslangiri, F. (2016), “Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 18 (31): 1-13,
- UN DESA, (2015a), Datasets available from w.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates15.shtml (accessed 22 June 2017).
- Yerli, Gülbaşak (2018), “Türkiye’deki Göç Politikaları Ekseninde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin Kuruluş Ve Fonksiyonları”, Social Sciences Studies Journal (Sssjournal) Vol:4 Issue:19 Pp:2080-2086
- YILMAZ, A., (2014), “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri Ve Etkileri”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/2 Winter 2014, p. 1685-1704, Ankara-Turkey
- <http://www.mipex.eu/play/>
- UNHCR, n.d. (accessed on 18 July 2017).

Türk Ceza Kanunu’nda Şantaj Suçu

Rabia Gökçe Koyuncu, Selçuk Üniversitesi
rabia-koyuncu@outlook.com

Neslihan Demirkol, Selçuk Üniversitesi
neslihan_demirkol@hotmail.com

ÖZET

“Şantaj”, herhangi bir çıkar sağlamak amacıyla bir kimseyi, kendisiyle ilgili lekeleyici, gözden düşürücü bir haberi yayma veya açığa çıkarma tehdidiyle korkutma anlamına gelir. Kişinin irade özgürlüğüne müdahale eden şantaj fiili Türk Ceza Kanunu’nda suç olarak düzenlenmiştir. Türk Ceza Kanunu’nun karşılığında yaptırım öngördüğü “şantaj suçu”, kavramın sözlük anlamında karşılığını bulan ifadelerden daha dar kapsamlıdır. Ceza Kanunumuz şantaj olarak nitelendirilebilecek her fiili değil, kanunda düzenlenen belirli tipteki eylemleri şantaj suçu olarak düzenlemiştir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun şantaj suçunu düzenlemekle koruma altına almak istediği asıl hukuki değer irade özgürlüğüdür. Ancak şantaj suçunun kanunda yer alan düzenlemesi bakımından irade özgürlüğünün yanında malvarlığı değerlerinin de koruma altına alındığı görülür. Bir kimseyi, bir şeyi yapmaya veya yapmamaya zorlamanın özel bir şeklini teşkil eden şantaj suçu Türk Ceza Kanunu’nun 107. maddesinde iki türü olan bir suç tipi olarak düzenlenmiştir. Çalışmamızda Türk Ceza Kanunu’nda hürriyete karşı suçlar arasında düzenlenen şantaj suçunun unsurları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şantaj, Tehdit, İrade Özgürlüğü, Türk Ceza Kanunu.

The Blackmail Crime in Turkish Penal Code

ABSTRACT

The "blackmail" means that threaten a person to disclose denigrating news about this person with the aim of provide any interest. The blackmail which intervening free discretion of person is regulated as a crime in Turkish Penalty Code. The scope of blackmail which is penalized in Turkish Penalty Code is narrower than its definition in the dictionary. Turkish Penalty Code regulated only certain types of acts as a crime of blackmail although there are many qualified acts as a blackmail. The main legal value that the Turkish Penalty Code wants to protect by regulating the crime of blackmail is free discretion. However, in terms of the regulation in the Turkish Penalty Code, it is seen that asset values are also protected. This crime is a private form of forcing someone to do something or not. The blackmail is regulated as a crime which has two types in article 107 of Turkish Penal Code. In this study, the elements of blackmail crime are examined.

Keywords: Blackmail, Threat, Free Discretion, Turkish Penalty Code.

GİRİŞ

Kişinin kendi iradesini oluşturabilme ve bu irade doğrultusunda hareket edebilme özgürlüğü olarak ifade edilen kişi hürriyeti (Önder, 1998: 2), temel hak ve hürriyetler kapsamında uluslararası metinlerde ve Anayasamızda düzenlenerek güvence altına alınmıştır. Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının “Kişilere Karşı Suçlar”ı düzenleyen İkinci Kısımının Yedinci Bölümünde de hürriyete karşı suçların yaptırımı düzenlenmiştir. Şantaj suçu da bu bölümde yer alan suç türlerindendir. “Şantaj”, herhangi bir çıkar sağlamak amacıyla bir kimseyi, kendisiyle ilgili lekeleyici, gözden düşürücü bir haberi yayma veya açığa çıkarma tehdidiyle korkutma anlamına gelir (www.tdk.gov.tr). Türk Ceza Kanunu’nun karşılığında yaptırım öngördüğü “şantaj suçu” ise kavramın sözlük anlamında karşılığını bulan ifadelerden daha dar kapsamlıdır. Ceza Kanunumuz şantaj olarak nitelendirilebilecek her fiili değil, kanunda düzenlenen belirli tipteki eylemleri şantaj suçu olarak düzenlemiştir (Karakaş, 2015, s. 1). Çalışmamızda Türk Ceza Kanunu’nda hürriyete karşı suçlar arasında düzenlenen şantaj suçu ele alınacaktır.

SUÇ TİPİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Bir kimseyi, bir şeyi yapmaya veya yapmamaya zorlamanın özel bir şeklini teşkil eden şantaj suçu Türk Ceza Kanunu’nun 107. maddesinde iki türü olan bir suç tipiolarak düzenlenmiştir (Koca ve Üzülmüş, 2018; 414; Üzülmüş, 2007: 131). TCK’nın 107. maddesi şu şekildedir:

“Hakkı olan veya yükümlü olduğu bir şeyi yapacağından veya yapmayacağından bahisle, bir kimseyi kanuna aykırı veya yükümlü olmadığı bir şeyi yapmaya veya yapmamaya ya da haksız çıkar sağlamaya zorlayan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

(Ek fıkra 29.06.2005 tarihli ve 5377 sayılı Kanun m. 14) Kendisine veya başkasına yarar sağlamak maksadıyla bir kişinin şeref veya saygınlığına zarar verecek nitelikteki hususların açıklanacağı veya isnat edileceği tehdidinde bulunulması hâlinde de birinci fıkraya göre cezaya hükmolunur.”

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun yürürlüğe girmesinden önce de benzer fiiller suç olarak tanımlanmış ve yaptırımı düzenlenmişti. Ancak 5237 sayılı Kanunla “şantaj suçu” başlığı altında ilk kez bir suç tipine yer verilmiştir (Karakaş, 2015, s. 2).

5237 sayılı TCK’nın kanunlaşan ilk hâlinde şantaj suçu tek fıkra olarak düzenlenmişti. İkinci fıkra, kanunun düzenlenen ilk haline yöneltile eleştiriler (Özgenç, 2005, s. 830)⁷⁹ doğrultusunda, 29.06.2005 tarih ve 5377 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda Değişiklik Yapılması

⁷⁹29.6.2005 tarihli ve 5377 sayılı Kanunla madde metnine eklenen ikinci fıkranın gerekçesi şu şekildedir: “Kişinin yarar sağlamak maksadıyla bir başkasının şeref veya saygınlığına zarar verecek nitelikteki hususları açıklayacağı veya isnat edeceği tehdidinde bulunması halinin tehdit suçuna ilişkin “sair kötülük” kapsamında değerlendirilmesinin daha az cezayı gerektireceği eleştirisi karşısında, madde metnine söz konusu fıkra eklenmiştir.” Bkz: TBMM, Dönem: 22, Yasama Yılı: 3, Sıra Sayısı: 901, s. 4 bkz. (Özgenç, 2005: 830).

Hakkında Kanunu'nun 14. maddesiyle eklenmiştir (Koca ve Üzülmmez, 2018: 415; Üzülmmez, 2007:132).İkinci fıkranın eklenmesiyle TCK'nın bugünkü hâlindeyer alan şantaj suçu 765 sayılı TCK'nın 188. maddesinde düzenlenen şartlı tehdit suçunun bazı unsurlarının, 192. maddesinde düzenlenen“tehdit ile menfaat sağlama suçunun” bazı unsurlarıyla birleştirilerek yeniden düzenlenmiş şeklini oluşturmaktadır (Koca ve Üzülmmez, 2018: 415; Arslan ve Azizağaoğlu, 2007: 890).

KORUNAN HUKUKİ DEĞER

Türk Ceza Kanunu'nda şantaj suçu hürriyete karşı suçlar arasında düzenlenmiştir. TCK sisteminde hürriyete karşı suçlar kişinin irade ve hareket serbestisini koruma altına alır(Özbek ve diğerleri, 2018: 414; Tezcan, Erdem ve Önok, 2018: 492). Hürriyete karşı suçları düzenlemekle korunan hukuki değer, bireyin tüm alanlarda serbestçe hareket edebilme özgürlüğüdür (Özek, 1964: 963).Bir görüşe göre, şantaj suçuyla, kişinin iç huzuru ve hukuki emniyeti, diğer bir deyişle maddi ve manevi özgürlüğü güvence altına alınmıştır (Taner, 2011: 122;Özbek ve diğerleri, 2018: 414).Başka bir görüşe göre, 107/2. maddeye bakıldığında, kişinin irade serbestisi ve hareket özgürlüğünün yanında şeref ve saygınlığı da korunmaktadır (Parlar ve Hatipoğlu, 2008: 1172; Özbek ve diğerleri, 2018: 414).

Doktrinde ifade edilen ve bizim de katıldığımız başka bir görüşe göre, şantaj suçuyla korunan hukuki değer öncelikle bireyin iç hürriyeti, yani kendi yetenek ve şartlarına göre irade oluşturabilme yeteneğidir (Koca ve Üzülmmez, 2018: 417). Şantajsuç, bireyin malvarlığı değerleri ve yarar sağlayan diğer değerleri üzerinde dilediği tasarruflarda bulunma, bu değerler üzerinde özgürce irade oluşturma ve bu irade doğrultusunda hareket edebilme yeteneğini korur. Şantaj suçunda, maddi bir çıkar elde etmek için mağdurun iradesinin zorlanması durumunda sadece zorlanan irade özgürlüğü değil kişinin malvarlığı değerleri de korunma altına alınmıştır (Özbek ve diğerleri, 2018: 414; Koca ve Üzülmmez, 2018: 417;Üzülmmez, 2004: 184). Failin maddi bir çıkar sağlamak amacıyla hareket etmesi bu suçu aynı zamanda malvarlığına karşı işlenen bir suç haline getirmektedir. Ancak Kanun koyucu mağdurun zorlanan iradesini malvarlığı değerlerinden üstün tutarak suçun oluşması bakımından egemen unsur olarak görmüş ve suçu hürriyete karşı suçlar arasında düzenlemiştir (Üzülmmez, 2004: 184).

SUÇUN UNSURLARI

Maddi Unsur

Şantaj suçundan bahsedebilmek için suçun kanuni tanımındaki hareketlerin yapılması yeterlidir ayrıca failin bu hareketlerle ulaşmak istediği amacın gerçekleşmiş olması aranmaz. Şantaj suçunun oluşumu için kanuni tanımda yer alan unsurlar bakımından netice aranmamıştır. Bu nedenle çalışmamızda suçun maddi unsurları olarak fail, mağdur, konu ve fiil incelenecektir.

Fail

Şantaj suçunun 107/1. maddede yer alan hipotezi açısından, bir hakka ya da yükümlülüğe sahip olan kişi bu suçun faili olabilir (Özbek ve diğerleri, 2018: 415; Koca ve Üzülmmez, 2018: 417). Burada kanunda bahsi geçen husus her ne kadar özgü suçlara ilişkin bir

çağrışım yapsa da bu suç herkes tarafından işlenebilir⁸⁰. Şantaj suçu fail bakımından bir özellik göstermez (Taner, 2011: 123; Koca ve Üzülmöz, 2018: 417; Meran, 2008: 420). Kanunî tanımında faille ilgili olarak belli özel ve objektif vasıflara yer verilen suçlara özgü suç denmektedir (Özgenç, 2013: 189). Soruşturulması ve kovuşturulması şikâyeteye bağlı olmayan bir suçun ihbar edilmesinde herkesin hak veya yükümlülüğü vardır. Bu durumda 107/1. maddede düzenlenen suç açısından özgü suçtan bahsedilemez (Taner, 2011: 123). Suçun 107/2. maddede düzenlenen şekli de herkes tarafından işlenebilir (Karakaş, 2015: 29; Koca ve Üzülmöz, 2018: 417).

Mağdur

Herhangi bir kişi şantaj suçunun mağduru olabilir. Kişi deyiminden anlaşılması gereken gerçek kişilerdir. Şantaj suçunda tüzel kişiler sadece suçtan zarar gören olabilir (Üzülmöz, 2007: 151; Koca ve Üzülmöz, 2018: 417). Öğretide bir görüşe göre suçun mağdurunun tüzel kişiler olabileceği ifade edilmektedir. Bu görüşe göre suçun mağdurunun tüzel kişi kabul edilebilmesi için failin fiili, tüzel kişinin temsilcisi olan gerçek kişiye yönelmiş olmalı ve failin isteğine göre hareket eden temsilci tüzel kişi adına hareket etmelidir (Soyaslan, 2014: 287).

Şantaj suçu bakımından, haksız çıkar sağlamak için iradesi zorlanan kişi ile failin yapacağı ya da yapmayacağı bir şeyden etkilenecek ya da yapılacak açıklamadan zarar görecektir kişinin aynı olması gerekmez (Tezcan, Erdem ve Önok, 2018: 492; Taner, 2011: 125). Failin, bir kimseden çocuğunun işlediği bir cinayeti ihbar edeceği tehdidiyle para istemesi olayında, suçun ihbar edilmesinden doğrudan zarar görecektir kişiyle malvarlığı değerleri ihlal edilen kişi ayrı kişilerdir. Ancak burada yine de şantaj suçu oluşur.

Konu

Şantaj kişinin özgürce irade oluşturabilmesini yani kendi geleceğini istediği gibi belirleme özgürlüğünü ihlal eden bir fiildir. Dolayısıyla bu suçun konusu, iradi karar verebilme ve bu karar doğrultusunda hareket edebilme hürriyeti ihlal edilen kişidir (Koca ve Üzülmöz, 2018: 418). Doktrinde ifade edilen bir görüşe göre, şantaj, birden fazla hukuki değeri ihlal eden bir suç olduğundan çok hukuki konulu bir suçtur (Soyaslan, 2014: 286; Üzülmöz, 2004: 184).

Fiil

107/1. Maddesindeki Suç Bakımından

Şantaj seçimlik hareketlerle işlenebilen bir suç olarak düzenlenmiştir (Meran, 2008: 421; Özbek ve diğerleri, 2018: 415). Fail bir hakkı veya yükümlülüğü kötüye kullanarak bu suçu gerçekleştirebilir (Koca ve Üzülmöz, 2018: 418). Şantaj suçunun 107/1. maddede düzenlenen ilk hipotezinde fail bir hakkın kullanılacağını bildirmektedir. Burada failin sahip olduğu ve kullanacağını bildirdiği hak, mağdurun kullanılmasını istemediği, kullanılması

⁸⁰ 107. Maddenin birinci fıkrasında düzenlenen suç bakımından, failin bir hakkı ya da yükümlülüğü olan bir kişi olması arandığı için suçun özgü suç olduğu yönündeki görüş için bkz. (Tezcan, Erdem ve Önok, 2018, s. 492).

hâlindebundan etkileneceğini bildiği bir haklıdır. Fail bu bildirimle, mağduru özgür iradesiyle yapmayacağı bir şeyi yapmaya ve belli bir şekilde davranmaya zorlamaktadır. Bu hakkın kullanılması mağduru istemediği bir durumun içine sokacak, onu olumsuz yönde etkileyecek bir durum yaratacaktır. Burada mağdur iki seçenek arasında bir tercih yapmak zorundadır. Ya failin isteği doğrultusunda hareket edecek ya da failin hakkını kullanmasının kendisi için yaratacağı olumsuzluğa razı olacaktır(Üzülmez, 2007:144; Koca ve Üzülmez, 2018: 419).

Şantaj suçunun bir hakkın kullanımıyla ilgili hipotezinde, hakkın kullanılmayacağını bildirilmesiyle işlenmesi de mümkündür. Örneğin bir gazetecinin, hakkında yolsuzluk yaptığı iddiası ileri sürülen bir iş adamından bu olayı haber yapmamasının karşılığında kendisine bir menfaat sağlanmasını istemesi şantaj suçunu oluşturacaktır (bkz. Maddenin gerekçesi).

107/1. maddede düzenlenen ikinci hipotez yükümlü olunan bir şeyin yapılması veya yapılmaması şeklindedir. Kendisine bir menfaat sağlanmazsa tanıklık yapmayacağını bildiren failin davranışı şantaj suçunu oluşturur. Zira tanıklık kamusal bir ödevdir (Taner, 2011: 132). Şantaj suçu bakımından en tipik örnek, işlenmiş olan bir suçu ihbar edeceğinden bahisle bir kimseyi kendisine menfaat sağlaması için zorlamaktır. İşlenmiş olan bir suçu bildirmek kişiler açısından hem bir haklıdır hem de bir yükümlülüktür (bkz. Maddenin gerekçesi).

Doktrinde ifade edilen bir görüşe göre, 107. maddenin birinci fıkrasında düzenlenen suç tipinin hareket unsuru bakımından failin bir hakka ya da yükümlülüğe sahip olması gerekir. Dolayısıyla burada tipik bir failin varlığından bahsedebilmek için failin bir hakka ya da yükümlülüğe sahip olup olmadığının araştırılması gerekir. Bu da hukuk düzenine göre belirlenir ve hangi hukuk alanından kaynaklandığı önemli değildir. Herhangi bir hak veya yükümlülüğü bulunmamakla birlikte varmış gibi mağdurun iradesini etkileyen kimsenin faili birinci fıkra düzenlenmiş suç bakımından tipik değildir (Koca ve Üzülmez, 2018: 419-420).

Birinci fıkra hareket unsuru olarak “zorlama” failinden söz edilmiştir. Suçun bu fıkra düzenlenmiş şeklinde tehdit suçunda olduğu gibi muhatabın bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya zorlanması söz konusudur. Buradaki zorlama failinin mağdurun belli bir şekilde davranmasını sağlamaya elverişli olması gerekmektedir (Koca ve Üzülmez, 2018: 420). Ancak bu zorlama mağdura ya da onun sahip olduğu bir değere saldırıda bulunulacağına dair bir irade zorlaması değil; failin hakkı olan ya da yükümlü olduğu bir şeyi yapacağından veya yapmayacağından bahisle zorlamadır. Görüldüğü üzere buradaki zorlama hareketi bir koşula bağlanmaktadır (Donay, 2007:173). Şantaj suçunun gerek birinci fıkradaki gerekse ikinci fıkradaki şekli bakımından zorlama ve tehdidin şekli özel olarak belirtildiğinden her iki fıkra bakımından da suçun bağlı hareketli bir suç olduğu söylenebilir(Özbek ve diğerleri, 2018: 415).

Şantajdaki “zorlamak” tehdit ve cebir suçlarının unsurları arasında yer alan zorlama eylemlerinden farklıdır. Cebir suçundaki zorlama fiziki zorlamadır. Tehdit suçunda ise zorlamanın bağlı bulunduğu koşul şantaj suçundan farklılık gösterir. Ancak yine de failin yapacağını ya da yapmayacağını bildirdiği hususlar, mağdurun gerçekleşmesini istemediği aleyhine olan durumlar nedeniyle mağdur kendisini belli bir seviyede zorlanmış hissetmelidir (Malkoç, 2013: 1969).

Şantaj yapılmakla, mağdur yükümlü olmadığı bir davranışta bulunmaya zorlanabilir. Örneğin periyodik atışlar sırasında bir polis memurunun kasadan mermi çaldığını gören fail ona “beni arabayla memlekete götürmezsen bu suçu ihbar ederim” demesinde şantaj suçu oluşmuştur (Yaşar, Gökcan ve Artuç, 2014: 3679).

Şantaj suçunun varlığından bahsedebilmek için mağduru zorlamaya elverişli fiillerin gerçekleştirilmesi yeterlidir. Suçun oluşumu bakımından mağdurun bu zorlamanın etkisinde kalarak kendisinden istenilen yönde hareket etmiş olması veya istenilen yararı sağlamış olması şart değildir (bkz. Maddenin gerekçesi).

107/2. Maddesindeki Suç Bakımından

107/2. maddedeki şantaj suçu, tehdit suçunun özel nitelikli bir şeklidir (Koca ve Üzülmöz, 2018:420). Bu fıkradaki tipik fiil kişinin şeref veya saygınlığına zarar verecek nitelikteki hususların açıklanacağı veya isnat edileceği beyanında bulunarak onu zorlamaktır. Suçun oluşması bakımından şeref veya saygınlığa zarar verecek nitelikte bir hususun açıklanacağı veya isnat edileceği tehdidi mağdurun iradesini zorlamaya elverişli olmalıdır (Koca ve Üzülmöz, 2018: 420; Üzülmöz, 2007:146).

Fail iki farklı şekilde davranarak bu fıkra düzenlenmiş suçu işleyebilir. Bu hareketler mağdurun şeref veya saygınlığına zarar verebilecek bir hususu açıklayacağını beyan etmek ya da yine böyle bir hususu isnat edeceği tehdidinde bulunmaktır. Bundan dolayı şantaj suçunun bu fıkra düzenlenmiş şekli de seçimlik hareketli bir suçtur (Üzülmöz, 2007: 146).

Failin açıklamakla veya isnat etmekle tehdit ettiği hususlar şeref veya saygınlığa zarar verebilecek nitelikte olmalıdır. Şeref, kişinin sosyal ve ahlaki değerlerinden oluşan bir bütündür (Önder, 1994: 221). Açıklanacağı veya isnat edileceği haber verilen hususların şeref veya saygınlığa zarar vermesi mümkün değilse bu suç oluşmayacaktır. Bu maddede şeref ve saygınlığa zarar vermek fiili, “bir kişiye başkalarının gösterdiği saygının dayandığı kişisel değeri ve onuru zedeleyecek, erdemlilik, gözü peklilik ve yeteneklilikle toplum içinde kazanılmış olan iyi şöhrete zarar verebilecek bir hususun açıklanacağı beyanında bulunmaktır”(Üzülmöz, 2007: 147; Koca ve Üzülmöz, 2018: 421). 107/2. madde bakımından zarar verebilecek nitelikte olan şey fiilin sonucu değil, failin hareketleridir. Failin zarar verebilecek nitelikte olan hareketini yapması suçun oluşması için yeterli olup bu hareketinin sonucunda zarar tehlikesinin doğmuş olması gerekli değildir (Taner, 2011:139; Meran, 2008: 423; Özbek ve diğerleri, 2018:417).

107. maddenin ikinci fıkrasında düzenlenen suç bakımından tehdidin konusu şeref veya saygınlığa zarar verebilecek bir hususun açıklanmasıdır. Bu nedenle tehdit daha önce yaşanmış bir olaya yönelik olmalıdır (Koca ve Üzülmöz, 2018: 421; Tezcan, Erdem ve Önok, 2018: 497). Örneğin daha önceki gayri meşru ilişkisini bildiği kişiye, kendisiyle de ilişkiye girmediği takdirde önceki ilişkisini kocasına açıklayacağını bildirmek bu nitelikte bir şantajdır (Meran, 2008: 423). 107. maddenin ikinci fıkrasında düzenlenen şantaj suçunun ikinci hipotezinde ise şeref veya saygınlığa zarar verebilecek nitelikte olan hususların isnat edileceğinin beyan edilmesi söz konusudur. Bu hipotezde gerçekte yaşanmış bir olay söz

konusu değildir(Koca ve Üzülmmez, 2018: 422; krş. Özbek ve diğerleri, 2018: 417; Tezcan, Erdem ve Önok, 2018: 497).

Failin, mağdurun şeref veya saygınlığa zarar vereceği tehdidi, mağdurun bilgisine ulaşmış olmalıdır ve mağdurun iradesini etkilemeye elverişli olmalıdır. Burada tehdidin ne tür bir yolla mağdura ulaştığı önemli değildir, önemli olan mağdurun duruma vakıf olmasıdır (Karakaş, 2015: 41; Koca ve Üzülmmez, 2018:422).

Manevi Unsur

Şantaj suçunun manevi unsuru kasttır. Ancak suçun oluşması için hem birinci fıkrada hem ikinci fıkrada düzenlenen türü bakımından bilerek ve isteyerek hareket edilmiş olması yeterli değildir. Genelkastın yanında belirli bir amaçla da hareket edilmiş olması aranır (Koca ve Üzülmmez, 2018: 423; Üzülmmez, 2007: 152). Öğretide 107. maddenin birinci fıkrasındaki suçun doğrudan kastla, ikinci fıkrasındaki suçun iseözel kastla işlenebileceği yönünde görüşler de bulunmaktadır (Meran, 2008: 424; Tezcan, Erdem ve Önok, 2018: 498). Başka bir görüşe göre ise, suçun oluşumu bakımından genel kast yeterli değildir. Birinci fıkra düzenlemesi bakımından kanuna aykırı veya yükümlü olmadığı bir şeyi yapmaya veya yapmamaya zorlamak ya da haksız çıkar sağlamak, ikinci fıkra bakımından ise kendisine veya başkasına yarar sağlamak özel kastıyla hareket etmesi gerektiği ifade edilmektedir (Özbek ve diğerleri, 2018: 418).

107. maddenin birinci fıkrasında fail hakkı olan veya yükümlü olduğu bir şeyi yapacağından veya yapmayacağından bahisle mağduru zorlarken, onun kanuna aykırı veya yükümlü olmadığı bir şeyi yapması veya yapmaması ya da ondan haksız çıkar sağlama amacıyla hareket etmelidir. Failin bu maksatlardan birini taşımadan yalnızca hakkı olan veya yükümlü olduğu bir şeyi yapacağından veya yapmayacağından bahisle hareket etmesi halinde şantaj suçu oluşmaz (Yaşar, Gökcan ve Artuç, 2014:3684).

107. maddenin ikinci fıkrası bakımından da failin, mağdurun şeref veya saygınlığına zarar verecek hususları açıklayacağı veya isnat edeceği tehdidinde bulunurken kendisine veya başkasına yarar sağlamak maksadıyla hareket etmesi gerekir. Mağdurun şeref veya saygınlığına zarar verecek nitelikteki hususların açıklanacağı tehdidi, failin kendisine veya başkasına yarar sağlamak amacı dışında başka bir amaçla yapılmışsa şantaj suçu oluşmayacaktır (Üzülmmez, 2007: 154;Koca ve Üzülmmez, 2018: 423).

Maddede yer alan çıkar kavramının açıklanması gerekir. Fail, bir menfaat elde etme amacına yönelik olarak, hak ve yükümlülüklerinin sağladığı yetkileri kötüye kullanarak hareket etmektedir (Malkoç, 2013:1969). Elde edilmek istenen çıkar, maddi bir çıkar olabileceği gibi başkaca bir yarar ya da hizmetin sağlanması şeklinde de olabilir. Yalnızca ekonomik değeri olan şeyler anlaşılmamalıdır (Üzülmmez, 2007: 154;Koca ve Üzülmmez, 2018: 424; Meran, 2008: 423). Doktrinde bu çıkarın maddi değeri olan bir şey şeklinde anlaşılmaması gerektiği, örneğin mağdurun cinselliğinden yararlanmanın da bu anlamda çıkar olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Nitekim Yargıtay da aynı görüştedir. Yargıtay bir kararında, sanığın mağduru telefonla arayarak “benimle olmazsan önceki ilişkilerini eşine

söylerim” demesi biçimindeki eylemin şantaj suçunu oluşturduğunu ifade etmiştir (Yargıtay 4.CD.,06.03.2007, 13082-2180 Karar için bkz. Parlar ve Hatipoğlu, 2008: 1175). Şantaj işlemekle elde edilmek istenen çıkar, failin kendisi için olabileceği gibi bir başkası için de olabilir (Soyaslan, 2014: 286; Koca ve Üzülmmez, 2018: 424).

Failin şantaj suçunu işlemekle elde etmek istediği çıkar haksız olmalıdır. Kişi, hakkı olan bir çıkarın sağlanması için hakkını veya yükümlülüğünü kullanacağını bildirmesi hâlinde şantaj suçu oluşmayacaktır (Üzülmmez, 2007:153;Koca ve Üzülmmez, 2018: 423; Tezcan, Erdem ve Önok, 2018: 494). Bu duruma örnek olarak kişinin uzlaşma kapsamında olan bir suçtan dolayı uğradığı zararın giderilmesi hâlinde şikâyetini geri alacağı, eğer zararı giderilmezse şikâyetini geri almayacağını bildirmesi hali gösterilebilir. Böyle bir olayda şantaj suçu oluşmayacaktır. Zira uzlaşma kapsamında olan bir suçtan dolayı uğranılan zararın ödenmesi haksız bir çıkar niteliğinde değildir (Taner, 2011: 134).

Hukuka Aykırılık

Şantaj suçunda hukuka aykırılık unsuru bakımından özellikle iki seçimlik hareketin incelenmesi gerekir. Bu hareketler hakkın ya da yükümlülüğün kullanılacağı ya da kullanılmayacağından bahsetmektir. Bir şahsın hukuk düzeni tarafından kendisine verilen hakları kullanması ve yükümlülüğü yerine getirmesi hukuka aykırı bir durum oluşturmaz (Üzülmmez, 2007: 154). Ancak şantaj suçunda fail hakkı olan veya yükümlü olduğu bir şeyi kötüye kullanarak mağdurun gerçekleşmesini istemeyeceği durumlar yaratmakta ve bundan yararlanarak haksız çıkar sağlamaktadır. Hakkın kötüye kullanılmasını hukuk düzeni hiçbir şekilde korumayacaktır(Özbek ve diğerleri, 2018: 418). Failin mağdurun iradesini zorlarken bir hakkına veya yükümlülüğüne dayanması fiilini hukuka uygun hale getirmemektedir(Özbek, 2008: 705). Dolayısıyla burada hukuka aykırılığın oluşumu bakımından hakkın ya da yükümlülüğün kötüye kullanılıp kullanılmadığının tespit edilmesi gerekir. Bu durumlar haricinde şantaj suçu hukuka aykırılık unsuru bakımından bir özellik taşımaz(Koca ve Üzülmmez, 2018: 424).

SUÇUN ÖZEL GÖRÜNÜŞ ŞEKİLLERİ

Teşebbüs

Failin zorlama fiilini gerçekleştirilmesiyle şantaj suçu tamamlanır. Suçun oluşumu bakımından mağdurun zorlama fiilinden dolayı iradesinin etkilenmesi ya da failin suçu işlemekle elde etmeyi amaçladığı menfaati sağlaması gerekli değildir (Özbek, 2008: 705). Bu nedenle şantaj suçu sırf hareket suçları arasında yer alır (Koca ve Üzülmmez, 2018:425). Şantaj suçunda hareketin bölünebilir nitelikte olduğu durumlarda teşebbüs mümkün olabilir (Meran, 2008: 424; Tezcan, Erdem ve Önok, 2018: 498). Örneğin, mağdura gönderilmek üzere hazırlanmış şantaj içeren ifadeler yer verilen mektubun mağdura ulaşmadan ele geçirilmesi durumunda bu suça teşebbüsten söz edilir (Üzülmmez, 2004: 192; Özbek ve diğerleri, 2018: 419).

İştirak

Şantaj suçu iştirak bakımından özellik göstermeyen bir suç tipidir. Bu suça müşterek fail, azmettiren veya yardım eden olarak katılmak mümkündür (Parlar ve Hatipoğlu, 2008: 1174; Özbek ve diğerleri, 2018: 419). Şantajın gerek 107. maddenin birinci fıkrasında düzenlenen türü bakımından gerekse ikinci fıkrasında düzenlenen türü bakımından suça iştirak mümkündür (Koca ve Üzülmöz, 2018: 425).

Birlikte suç işleme kararı kapsamında birden fazla kişinin şantajı oluşturan fiil üzerinde hâkimiyet kurmasıyla suçu gerçekleştirmesi hâlinde müşterek failer tarafından işlenen şantaj suçu oluşur. Burada failerin bir hakkın ya da yükümlülüğün kullanılacağından veya kullanılmayacağından bahisle hareket etmesinin söz konusu olduğu durumlarda suça katılan her bir müşterek failin bu hak ya da yükümlülüğe sahip olması aranır. Bu husus şantajın ikinci fıkra da düzenlenen türü bakımından da geçerlidir (Üzülmöz, 2007: 156; Koca ve Üzülmöz, 2018: 425). Failin şantaj suçunu işlemek için herhangi bir düşüncesi yokken suçu işlemesi yönünde karar verdiren kişi azmettiren olarak bu suçtan sorumlu olacaktır. Azmettiren kişinin faille arasında altsoy veya üstsoy ilişkisi varsa ve azmettiren bu ilişkiden kaynaklanan nüfuzu kullanarak failin suçu işlemesi için karar almasını sağlamışsa azmettirenin cezası artacaktır. Çocukların şantaj suçunu işlemesi için azmettirildiği durumlarda altsoy üstsoy ilişkisinin varlığı aranmadan azmettirenin cezası arttırılacaktır (m.38/2). Şantaj suçunu işlemeye teşvik eden, suç işleme kararını kuvvetlendiren, suçun işlenmesi için yol gösteren ve araçları sağlayan ve suç işlendikten sonra yardım vaadinde bulunan kimse de şantaja yardım eden olarak sorumlu olacaktır (Üzülmöz, 2007: 157; Koca ve Üzülmöz, 2018: 426).

İçtima

Şantaj suçunun 107/1. maddede düzenlenen şekli bakımından “*hakkı olan veya yükümlü olduğu bir şeyi yapacağından veya yapmayacağından bahsedilmesi*” hususu ceza kanunu sistemimizde yer alan başkaca bir suçun unsuru ya da nitelikli hali olarak düzenlenmediğinden bu fıkra açısından bileşik suç hükümleri uygulanamaz (Koca ve Üzülmöz, 2018: 426).

TCK m. 43/1’e göre şantaj suçunu işleme kararının icrası kapsamında, aynı kişiye karşı değişik zamanlarda şantaj içeren fiillerin gerçekleştirilmesi durumunda zincirleme suç hükümleri uygulanmalıdır. Örneğin hakkı olan veya yükümlü olduğu bir şey yapacağından veya yapmayacağından bahisle bir kişiden haksız çıkar sağlayan fail, belli bir zaman geçtikten sonra aynı kişiden aynı şekilde yine bir çıkar sağlamaya çalışırsa zincirleme suç hükümlerinin uygulanması gerekir (Koca ve Üzülmöz, 2018: 426). Yargıtay’ın görüşü de aynı yöndedir⁸¹.

⁸¹ “Katılan Yeliz A. ’ya yönelik hakaret ve şantaj suçlarını bir suç işleme kararının icrası kapsamında, değişik zamanlarda birden fazla işleyen sanık hakkında TCK’nın 43/1. Maddesinin uygulanması gerektiğinin gözetilmemesi” 4.CD.11/06/2013, 2010/25964-2013/18267.

Yine Yargıtay’a göre, suçun bir fiille birden fazla kişiye karşı işlendiği durumlarda da zincirleme suç hükümleri uygulanacaktır (m. 43/2)⁸².

Şantaj suçunun 107/1. maddede düzenlenen türünde kamu görevlisinin görevinden kaynaklanan bir hakkı olan veya yükümlü olduğu bir şeyi yapacağından veya yapmayacağından bahisle haksız çıkar elde etmeye çalışması durumunda irtikâp suçu oluşur. Kamu görevlisinin görevinden kaynaklanan bir hakkı ya da yükümlülüğü kötüye kullanmasının söz konusu olmadığı durumlarda şantaj suçu oluşur. Burada özgü suçlar ile genel suçlar arasında görünüşte içtima ilişkisinin bulunduğunu belirtmek gerekir. Özel norm – genel norm ilişkisi nedeniyle maddi şartları oluşmuşsa öncelikli olarak irtikâp suçunun oluşup oluşmadığı incelenmelidir (Üzülmez, 2007: 159).

Şantaj suçunun 107. maddenin ikinci fıkrasında düzenlenen türü bakımından da zincirleme suç hükümleri uygulama alanı bulabilir. “Bir kişinin şeref veya saygınlığına zarar verecek nitelikteki hususların açıklanacağı veya isnat edileceği tehdidinde bulunmak” fiili de bir suç işleme kararının icrası kapsamında, değişik zamanlarda aynı kişiye karşı birden fazla gerçekleştirilebileceği gibi birden fazla kişiye karşı tek bir fiille gerçekleştirilmesi de mümkündür (Üzülmez, 2007: 158; Koca ve Üzülmez, 2018: 426; Tezcan, Erdem ve Önok, 2018: 500).

Belirtmek gerekir ki, failin kendisine veya başkasına yarar sağlamak amacıyla hareket ederek bir kişinin şeref veya saygınlığına zarar verecek nitelikteki bir hususu açıklayacağı veya isnat edeceği tehdidinde bulunması halinde 107. maddenin ikinci fıkrasına göre cezalandırılacaktır. Failin yarar sağlama amacını taşımadan tehdit etmesi veya tehdidin konusunun şeref veya saygınlığa zarar verecek bir husus olmadığı durumlarda 106/1. maddede düzenlenen sair bir kötülük edeceğinden bahisle tehdit suçunun kapsamına girmesi nedeniyle bu maddeye göre cezalandırılacaktır (Koca ve Üzülmez, 2018: 427). Görüldüğü üzere TCK’nın 106. maddesinin birinci fıkrasıyla 107. maddesinin ikinci fıkrası arasında görünüşte içtima, başka bir deyişle özel norm- genel norm ilişkisi bulunmaktadır. Buna göre, bir olayda genel tehdit suçunun mu yoksa 107/2. maddede düzenlenen şantaj suçunun mu olduğu noktasında bir tereddüt oluşması hâlinde özel normun önceliği ilkesi uygulanacak, tehdit suçuna nazaran daha özel unsurları yapısında bulunduran 107. maddenin ikinci fıkrasına göre fail cezalandırılacaktır (Üzülmez, 2007: 158; Özbek ve diğerleri, 2018: 419; Tezcan, Erdem ve Önok, 2018: 500). Bu yönde Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nın da bir kararı vardır⁸³.

⁸² “Sanığın, mağdurlar Selim ve Süleyman S.’nin yokluğunda, ortağı ve amcası olan mağdur Mehmet Sarı tarafından iletilmek üzere, ‘söyle o işi hallederlerse halletsinler, yoksa Selim ile Süleyman’ın karısını dağa kaldıracam’ diye tehdit ettiğinin mahkemece kabul edilmesi karşısında; eyleminin aynı hareketle birden fazla mağdura yönelmesi nedeniyle TCK’nın 43/2. maddesi kapsamında değerlendirilmesi gerektiği gözetilmeden, ‘tehdit sözlerinin mağdurlara farklı zamanlarda ulaştığı’ biçimindeki gerekçeyle mağdur sayısınca mahkumiyet hükmü kurulmak suretiyle fazla ceza belirlenmesi” **4.CD. 11/03/2013, 2011/320-2013/6524.**

⁸³ “TCY’nın 106. maddesinde düzenlenen tehdit suçuyla, 107. maddesinde düzenlenen şantaj suçu arasında özel norm - genel norm ilişkisi bulunduğu düşünülebilir ise de, 107. maddenin 2. fıkrasında düzenlenen suçun tehdidin özel bir türü olduğu, bu nedenle bir olayda 106. maddedeki genel tehdit suçunun mu, yoksa 107. maddenin 2. fıkrasındaki şantaj suçunun mu gerçekleştiği konusunda tereddüt ortaya çıkarsa, olayın durumuna göre mağdurun şeref ve saygınlığına zarar verebilecek bir hususu açıklamakla veya isnat

YAPTIRIM VE KOVUŞTURMA USULÜ

Kanunda, şantaj suçunun hem birinci fıkrada düzenlenen türü hem ikinci fıkrada düzenlenen türü bakımından aynı yaptırım düzenlenmiştir. Bu suçu işleyen kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezasıyla cezalandırılır. Suç işlenmekle elde edilen gelirin müsadere edilebildiği durumlarda TCK'nın 52. maddesinde yer alan adli para cezasının beş günlük alt sınırından hareket edilerek bir miktar belirlenecektir. Müsadere uygulanmasının mümkün olmadığı durumlarda ise maddede belirtilen beşbin güne kadar olan sınırdan ceza hesaplanacaktır (Koca ve Üzülmüş, 2018: 428).

Şantaj suçu için hükmedilen hapis cezasının kısa süreli hapis cezası olması hâlinde 50. maddede belirtilen seçenek yaptırımlara çevrilmesi mümkün olacaktır. Kısa süreli hapis cezası adli para cezasına çevrilebilir. Bu durumda adli para cezası ertelenemez.

Şantaj suçunun işlenmesi sonucunda tüzel kişiler yararına haksız menfaat sağlanmışsa TCK m. 111 gereği 60. maddede düzenlenen tüzel kişilere özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.

Şantaj suçu kanunda ayrıca belirtilmediği için takibi şikâyetle bağlı değildir. Suç tipi re'sen soruşturulur ve kovuşturulur. Şantaj suçunda görevli mahkeme asliye ceza mahkemeleridir (Karakaş, 2015: 54).

SONUÇ

5237 sayılı TCK'nın şantaj suçunu düzenlemekle koruma altına almak istediği asıl hukuki değer irade özgürlüğüdür. Ancak şantaj suçunun kanunda yer alandüzenlemesi bakımından irade özgürlüğünün yanında malvarlığı değerlerinin de koruma altına alındığı görülür.

Şantaj suçu birden fazla hukuki değeri koruma altına alır ve TCK sisteminde bir tehlike suçu olarak düzenlenmiştir. Suç, seçimlik hareketlidir. Kanun koyucu şantaj olarak nitelendirilebilecek her fiili değil, kanun metninde ifade edilen belirli türdeki fiillerle sınırlı olarak şantaj suçu için yaptırım belirlemiştir. Bu yönüyle şantaj suçu bağlı hareketli bir suçtur.

Şantaj suçu, haksız menfaat elde etmek amacıyla veya yarar sağlamak amacıyla işlendiği için daha ağır cezayı gerektiren tehdit suçu görünümündedir. Zira şantaj suçu tehdit yoluyla işlenebilen bir suçtur. Bu nedenle şantaj suçu menfaat temin edilmesi amacıyla işlenen özel bir tehdit suçu olarak nitelendirilebilir.

etmekle tehdit edilip bir yarar sağlamaya zorlama var ise 107. maddenin 2. fıkrasındaki şantaj suçunun oluştuğu kabul edilmelidir. Buna göre TCY'nın 107/2. fıkrasında düzenlenen şantaj suçu, tehdit suçunun özel bir görünümü olup, koşulları var ise öncelikle TCY'nın 107/2. maddesinin uygulanması gerekmektedir."CGK. 18.10.2011 – 6/166-213.

KAYNAKLAR

- Arslan, Ç., & Azizağaoğlu, B. (2007). *Yeni Türk Ceza Kanunu Şerhi, 2.Bs.* Ankara.
- Donay, S. (2007). *Türk Ceza Kanunu Şerhi.* İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Karakaş, E. (2015). *Türk Ceza Hukukunda Şantaj Suçu (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koca, M., & Üzülmaz, İ. (2018). *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler.* Ankara: Adalet Yayınevi.
- Malkoç, İ. (2013). *Açıklamalı- İçtihatlı 5237 Sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu, İkinci Cilt.* Ankara: Sözkesen Matbaacılık.
- Meran, N. (2008). *Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Kişilere Karşı Suçlar.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Önder, A. (1994). *Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar .* İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Önder, A. (1994). *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler.* İstanbul.
- Özbek, V. Ö. (2008). *TCK İzmir Şerhi- Yeni Türk Ceza Kanununun Anlamı, Cilt 2, Özel Hükümler.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özbek, V. Ö., Doğan, K., Bacaksız, P., & Tepe, İ. (2018). *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler .* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özek, Ç. (1964). Türk Ceza Kanununa Göre Hürriyet Aleyhine Cürümlerin Temel Prensipleri. *İÜHFM, C. 29, S.4, 933-995.*
- Özgenç, İ. (2005). *Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi (Genel Hükümler), 2. Bs.* Ankara: Seçkin Yayıncılık .
- Özgenç, İ. (2013). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Parlar, A., & Hatipoğlu, M. (2008). *Açıklamalı- Yeni İçtihatlarla 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu Yorumu, 2. Cilt.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Soyaslan, D. (2014). *Ceza Hukuku Özel Hükümler.* Ankara: Yetkin Yayınları.
- Taner, F. G. (2011). Türk Ceza Hukukunda Şantaj Suçu. *TBB Dergisi, 118-156.*
- Tezcan, D., Erdem, M. R., & Önok, R. M. (2018). *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Üzülmaz, İ. (2004, S.1-2). Şantaj Suçu (TCK. m. 192). *AÜEHFD, 173-198.*
- Üzülmaz, İ. (2007). *Yeni Türk Ceza Kanunu'nun Hürriyete Karşı İşlenen Suçlar Sistemi Çerçevesinde Tehdit, Şantaj ve Cebir Kullanma Suçları.* Ankara: Turhan Kitabevi.
- Yaşar, O., Gökcan, H. T., & Artuç, M. (2014). *Yorumlu- Uygulamalı Türk Ceza Kanunu.* Ankara: Adalet Yayınevi.

Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Gelişimi

Hakan Yıldız, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
hyildiz013@gmail.com

Dr. Recai Aydın, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
recai.aydin@asbu.edu.tr

Günümüz dünyasında sağlık hizmetleri, devletlerin halkına sunduğu en temel hizmetlerin başında gelmektedir. Türk sağlık sisteminin temelleri Anadolu Selçuklu döneminde atılmış olup aynı sistem Osmanlı devletince miras olarak alınarak devam ettirilmiştir. Ancak Osmanlı devletinde sağlık hizmetleri imparatorluk yapısı nedeniyle daha çok saray ve ordu ihtiyaçlarını karşılamak üzere dizayn edilmiştir. Osmanlı devleti gerileme sürecinin başlangıcı ile sağlık hizmetlerinde de batıdan geri kalmaya başlamıştır. Sağlık hizmetlerindeki bu geri kalmışlıktan kurtulmak için Tanzimat döneminden başlayarak sürekli bir modernleşme ve batıyı yakalama çabası içine girilmiştir. Sağlıkta modernleşme adımlarının yanında sayısal olarak da bir gelişim ve sağlık hizmetlerinin yayılımı bu dönemde başlamıştır. Günümüze kadar olan bu süreç ana dönüm noktaları dikkate alınarak; Cumhuriyet öncesi dönem, 1923-1946 dönemi, 1946-1960 dönemi, 1960-1980 dönemi, 1980-2002 dönemi, 2002 ve sonrası olmak üzere altı döneme ayrılarak incelenmiştir. Bu çalışma yukarıda belirtilen dönemlerde gösterilen çabaları ayrıntılı olarak analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmetleri, Refik Saydam, Behçet Uz, Sosyalleştirme, Sağlıkta dönüşüm, Şehir Hastaneleri.

Development of Health Services from Republic to Present in Turkey

In today's world, health service is one of the most basic services offered by the states. The foundations of the Turkish health system were created in the Anatolian Seljuki period and it was inherited by the Ottoman State. However, due to the empire's structure in the Ottoman state health services were designed for the palace and army needs. With the beginning of the decline process in the Ottoman State, the level and quality of health services began to fall back compared to West. Authorities tried to overcome this situation by increasing their efforts for modernisation of the system starting from the period of Tanzimat. First governments of newly established Turkish Republic also tackled with the same issue. Considering the main milestones of this process until today; Pre-Republican period, 1923-1946 period, 1946-1960 period, 1960-1980 period, 1980-2002 period, 2002 and beyond to be divided into six periods. This study analyzes the efforts in the above-mentioned periods in detail.

Keywords: Health Services, Refik Saydam, Behcet Uz, Socialization, Health Tranformation, City Hospitals.

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlık; sadece hastalık halinin bulunmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir. Bireyin ve/veya toplumun sağlığının geliştirilebilmesi ve sürdürülebilmesi ancak kişinin yaşadığı çevredeki sosyal, ekonomik, biyolojik ve fiziksel şartların insanlar üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması ve gelişen teknolojiye ayak uydurulması ile mümkündür.

Selçuklu devletinden Osmanlı İmparatorluğu'na miras kalan sağlık hizmetleri Osmanlı döneminde “Hekimbaşılık Kurumu” tarafından yönetilmiş ve tanzimat döneminden itibaren sürekli bir yenilenme ve batıyı yakalama süreci içerisine girilmiştir. Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda salgın hastalıklar ile uzun yıllar süren savaşın yaralarının sarılmasına öncelik gösterilmiştir. Refik Saydam döneminde sağlık hizmetlerinde örgütlü bir yapı oluşmaya çalışılarak modern anlamda ilk sağlık politikalarının temellerini atılmıştır. Behçet Uz döneminde ise sağlık hizmetlerinin ülke geneline yayılması hedeflenmiştir. 1960 ihtilali sonrası sağlık hizmetlerinin bir hak olduğu Anayasada güvence altına alınmıştır. 1982 Anayasa'sında ise sağlık hizmetleri devletin temel bir görevi olarak tanımlamak yerine, devleti; düzenleyici ve denetleyici olarak tanımlamıştır. Sağlıkta Dönüşüm Programı doğrultusunda sağlık hizmetlerinin daha etkili, verimli ve organize edilerek sağlık hizmetlerinin düzeyi yükseltilmeye çalışılmıştır. Kamu Özel İşbirliği ile yapılan şehir hastaneleri ile sağlık hizmetlerine yeni bir boyut kazandırılmıştır.

Bu çalışmada Türkiye'nin cumhuriyetten önce ve sonrasında sağlık hizmetleri ve politikaları ana dönüm noktaları incelenecek olup; cumhuriyet öncesi dönem, 1923-1946 dönemi, 1946-1960 dönemi, 1960-1980 dönemi, 1980-2002 dönemi ve 2002'den günümüze olmak üzere altı ana başlık altında incelenecektir.

CUMHURİYET ÖNCESİ OSMANLI DÖNEMİ SAĞLIK HİZMETLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda sağlık hizmetleri Selçuklu dönemi tıbbının devamı niteliğinde olup Galenos ve İbn-i Sina'nın kuram ve kavramlarını uygulamışlardır (Said Hakim, 1988:114). Selçuklular döneminde önemli illerde (Kayseri, Sivas, Konya, Çankırı, Tokat, Amasya, Mardin, Malatya) *daru's-şifa* hastaneleri bulunmaktaydı. Osmanlı devletinde sağlık hizmetleri yükselme döneminden batılılaşmanın başladığı tanzimat dönemine kadar *Reisul Etibba* (Hekimbaşılık kurumu) tarafından yönetilmiştir (Akdur, 1999:48). Hekimbaşılık kurumu hekimlerin atanmalarını, yükselmelerini, sınavlarını, muayene açma izinlerini, hastane açma izinleri gibi günümüzde sağlık bakanlığının yürüttüğü görevlerin aynısını yapmaktaydı. Osmanlı devletinde sağlık hizmetleri İmparatorluk ihtiyaçları nedeniyle daha çok ordunun ihtiyaçlarını karşılamak ve saraya hizmet etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu yüzden halk sağlık ihtiyaçlarını ulaşabildikleri ölçüde ücretli olarak hekimlerden hizmet alabilmekteydi ancak daha çok doktor yetersizliği nedeniyle kendilerini iyileştireceklerini iddia eden doktor olmayan kişilere yönelmek zorunda kalmışlardır. Kurulan hastaneler daha çok İmparatorluğun başkenti olmuş taht şehirleri ve bazı büyük şehirlerde kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde yapılan birkaç hastaneyi sıralayacak olursak; *Edirne Cüzzamhanesi*

(1451), *Fatih Darü's-Şifası* (1470), *Edirne II. Bayezid Darü's-Şifası* (1488), *Karacaahmet Cüzzamhanesi* (1514), *Manisa Hafsa Sultan Bimarhanesi* (1539), *Haseke Darü's-Şifası* (1550), *Süleymaniye Darü's-Şifası* (1566), *Topbaşı Bimarhanesi* (1583), *Sultanahmet Darü's-Şifası* (1617) (Dirican ve Bilgel, 1993: 535).

Tanzimat döneminden sonra ise batılılaşma hareketi ile geri kalmış sağlık hizmetlerini modernize etmek amacıyla 14 Mart 1827 *Tıphane ve Cerrahhane-i Amire* okulunun kurulması sağlanmıştır. 14 Mart'ta açılan bu okul modern tıp eğitiminin başlangıcı olarak kabul edildiği için her yıl "Tıp Bayramı" olarak kutlanmaktadır. 1850 yılında *Mekteb-i Tıbbiye Nezareti* kurularak Hekimbaşılik dönemi sonlandırılmıştır. Batıdaki yeniliklerin ülkeye aktararak aradaki açığın kapatılabileceği düşünülmüştür. Tanzimat döneminde siviller içinde artık hastane yapılmaya başlamış ve bu hastaneler Guraba veya Hamidiye hastaneleri olarak adlandırılmışlardır. Bu dönemde yapılan bazı hastaneler; *Vakıf Guraba veya Bezm-i Alem Guraba-i Müslimin Hastanesi* (1845), *Şişli Hamidiye Etfal Hastanesi* (1899) ve *Cerrahpaşa Hastanesi* (1910) (Dirican ve Bilgel, 1993: 536). 1862 yılında çıkarılan bir tüzük ile hekimlik: İstanbul ve yurtdışından diploma alma ve tescil şartına bağlanmıştır. Bu tüzük ile hekimlik mesleğinin bir standarda bağlanması oldukça önemlidir. 1871 yılında "Sivil Tıp Hizmetleri Genel Yönetim Nizamnamesi", "Sıhhiye Müfettişleri" ve "Memleket Tabiplikleri" kurularak sağlık hizmetlerinin Anadolu'nun diğer il ve ilçelerine kadar ulaştırılması adına önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca bu düzenleme ile halka ücretsiz sağlık hizmeti götürülmesinin devletin görevleri arasında sayılması konuya verilen önemi ifade etmektedir.

1914 yılına kadar çeşitli isimler değiştirerek ve kurumlarla birleştirilerek yürütülen sağlık hizmetleri bu tarihten sonra "*Dahiliye ve Sıhhiye Nezareti*" kurumu adı altında faaliyetlerini devam ettirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu son yüzyılında yaşamış olduğu ekonomik darlık ve uzun süren savaşlar nedeniyle sağlık hizmetleri, bulaşıcı hastalıklarla mücadele niteliğinde yürütülmüştür. I. Dünya savaşından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2 Mayıs 1920'de kabul ettiği 3 Sayılı Kanun ile "*Sıhhiye ve Muavenatı İçtimaiye Vekaleti*"'ni yani sağlık için ayrı bir bakanlık kurarak sağlığa verilen önem gösterilmiştir (Akdur, 2016:1). Bakanlığa getirilen Adnan Adıvar geldiğinde ülkede sağlam kökleşmiş bir organizasyon yapısı yoktu. Bu nedenle bu dönemde daha çok savaşın yaraları sarılmaya ve mevzuat oluşturmaya odaklanılmıştır (Akdağ, 2008: 14).

CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE YAŞANAN GELİŞMELER

1923-1946 Dönemi

Cumhuriyet'in ilk sağlık bakanı Dr. Refik Saydam'dır. Saydam görev süresince sağlık hizmetlerinin gelişimine önemli katkılar yapmış ve bu dönemde bakanlığa bağlı birçok numune hastanesi kurmuştur. Refik Saydam döneminde, sağlık programlarının düzenlenmesi, planlanması ve uygulanması gibi görev ve sorumlulukları açıkça ortaya koyan birçok yasa çıkarılmıştır. Dikey teşkilatlanma modeline önem verilerek koruyucu sağlık hizmetleri; tüberküloz (verem), cüzzam ve sıtma gibi bulaşıcı hastalıklar kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Yeginboy ve Sayın, 2008: 3). Böyle bir düşüncenin altında yatan temel neden

ülkenin uzun süren savaşlardan yeni çıkmış olması ve savaşın yarattığı olumsuzlukların yayılmasını engelleme düşüncesi olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet kurulduğunda Osmanlı devletinden kalan sağlık kuruluşları ve sağlık hizmetlerini sunan personel sayısı Tablo 1’ de gösterilmiştir. Grafikte verilen sayısal verileri nüfus ile bir orantı kurarak değerlendirecek olursak yaklaşık 2.000 kişiye bir yatak, yine yaklaşık 20.000 kişiye 1 sağlık personeli düşmekteydi. Bu rakamlara bakıldığında sağlık hizmetlerinin ülkeye yeterince dengeli dağılmamış olması ve nüfusun sağlık hizmetlerine ulaşımının zorluğunu da eklediğimiz zaman sağlık hizmetlerindeki geri kalmışlık seviyesini daha iyi anlayabiliriz.

Tablo 1: Cumhuriyet’in kuruluşunda sağlık hizmeti sunan kurum ve personel sayıları

Sağlık Kurumunun Türü	Sayısı	Yatak Sayısı	Personel Türü	Sayısı
Devlet Hastanesi	3	950		
Belediye Hastanesi	6	635	Hekim Sayısı	554
Özel İdare Hastanesi	45	4520	Hemşire Sayısı	4
Özel, Yabancı ve Azınlık Hastaneleri	32	2402	Eczacı Sayısı	69
<i>Toplam</i>	86	6437		

Kaynak: Ahmet Saltık "Türkiye’de Erken Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri" çalışması ve Recep Akdur "Türkiye’de Erken Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri" isimli çalışmasından yararlanılarak düzenlenmiştir.

Refik Saydam’ın bakanlığı döneminde çıkarttığı önemli kanunlardan biri “Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun (1928)”’dur. Bu kanun ile 23 Ekim 1860 yılında sağlık hizmetlerini düzenleyen tüzük hükümlerinin yetersizliğini ortadan kaldırmak, ayrıca ebelik ve dişçilik gibi hizmetlere cevap verecek bir yapı oluşturulmak istenmiştir. Bu sayede sağlık hizmeti veren meslek guruplarının devlet kontrolü altında gelişmesi sağlanmıştır. Örneğin; kanunun birinci bölümünde “çeşitli kurumlarda görevlendirilecek doktorların nitelikleri, ameliyat yapma koşulları ve aykırı davranışı bulunan doktorlara uygulanacak cezalar belirtilmektedir”, İkinci bölümde dişçilerle ilgili, üçüncü bölümde ebeler, dördüncü bölümde sünnetçiler, beşinci bölümde hemşireler, altıncı bölüm ise genel hükümleri içerecek şekilde düzenlenmiştir (Aksakal, 2017: 222-223).

Bir diğer önemli kanun ise 1930 yılında çıkarılan “Umumi Hıfzısıhha Kanunu”’dur. Bu kanun ile birlikte sağlık hizmetleri devletin asli bir görevi olarak kabul edilmiştir. Bu kanunun en önemli özelliği askeri sağlık hizmetleri dışındaki tüm sağlık hizmetlerinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nca denetlenme yetkisinin verilmesidir. Genel sağlığı koruyucu hizmetler Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülürken tedavi edici hizmetler ise özel idarelere, belediyelere ve diğer yerel yönetimlere verilmiştir (Umumi Hıfzısıhha Kanunu madde 4). Sağlığı koruyucu hizmetler kapsamında bulaşıcı hastalıkların kısa sürede çözülmesi için trahom, sıtma, frengi ile mücadele örgütleri kurulmuştur. Ayrıca koruyucu sağlık hizmetlerinde çalışan doktorlara diğer doktorlara ödenen ücretten daha fazla ücret ödenmiştir. Hıfzısıhha kanunu maddelerinin daha çok bulaşıcı hastalıklarla ilgili olması da konuya verilen önemi göstermektedir.

Dönemin sorunları gereği yeterli sayıda personel sayısı ve yetiştirilen sağlık personeli ihtiyacı karşılamayacak miktarda idi. Dr. Refik Saydam döneminde sağlık personeli sayısını arttırmak ve tıp fakültelerinin cazibesini arttırmak için birtakım teşvikler uygulanmıştır (Bodur, 1991: 4). Maddeler halinde kısaca açıklayacak olursak;

- Öğrencilerin okuma, barınma ve giyinme giderleri karşılanmıştır,
- Kadın sağlık personeli yetiştirmeye ayrıca özen gösterilmiştir,
- Yatılı Tıp talebe yurtları açılmıştır,
- Tıp fakültesi mezunlarına mecburi hizmet zorunluluğu getirilmiştir,
- Hekim dışındaki diğer sağlık personellerinin yetiştirilmesi amacıyla okullar açılmış kurslar düzenlenmiştir,

1946-1960 Dönemi

Bu dönem Sağlık bakanlığı da yapmış olan Dr. Behçet Uz tarafından 1946 yılında açıklanan ve yoğun bir çalışmanın sonucu olan “Birinci On Yıllık Sağlık Planı” kanunlaştırılmadan Dr. Behçet Uz sağlık Bakanlığından ayrılmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2015). Daha sonraki sağlık bakanları da bu planı tekrar ele alıp yürürlüğe koymak isteseler de başarılı olamamışlardır. Dr. Behçet Uz 1954 yılında tekrar Sağlık Bakanı olarak göreve geldiğinde planı daha da geliştirerek “Milli Sağlık Programı” olarak yeniden gündeme getirmiştir. Milli Sağlık Planında Türkiye yedi sağlık bölgesine ayrılarak her bölgeye bir tıp fakültesi kurulması, hekim ve diğer sağlık personeli sayısının artırılması öngörülmüştü. Milli Sağlık Programında ise Türkiye’nin 16 sağlık bölgesine ayrılması öngörülmüştür.

Milli Sağlık Planı’na göre köylerde de sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması için her 40 köy için 10 yataklı bir sağlık merkezi kurulması, tedavi edici ve koruyucu sağlık hizmetlerinin birlikte verilmesi hedeflenmiştir. Bu sağlık merkezlerinde iki hekim, bir sağlık memuru, bir ebe ve bir ziyaretçi hemşire ile onar köylük gruplarda çalışacak köy ebesi ve köy sağlık memurları bulundurulması amaçlanmıştır. Bu planın diğer önemli hedefleri ise; mevcut sağlık personellerinin ve yetişmekte olan öğrencilerin günün ihtiyaçlarına göre yetiştirilmesini sağlamak, gerekli görülen bölgelerde yeni sağlık tesislerini kurmak, Milli sağlık bankası veya Milli Sağlık Sigortası Kurumu’nu kurmak da bu planda gerçekleştirilmesi düşünülen önemli hedeflerden bazılarıdır (Sağlık Hizmetlerinde 50. Yıl, 1973: 43).

Sosyal sigortalar kurumunun başlangıcını oluşturan işçi sigortaları kurumu 1945 yılında kurulmuş ve Emekli Sandığı’nın oluşumu ile ilgili çalışmalar da bu dönemde başlatılmıştır. Bebek ölüm oranını azaltmak amacıyla ana-çocuk sağlığı merkezleri açılmıştır. Çocuk ölümleri ve enfeksiyonlara bağlı ölümlerin fazla olması nedeniyle nüfus artırıcı politikalar da uygulanmıştır. Sağlık harcamalarının finansmanını sağlamak amacıyla tıbbi malzemelerin üretimi için çalışmalar başlamıştır. Bu bağlamda Biyolojik Kontrol Laboratuvarı (1947) kurulmuş ve verem aşısı ile boğmaca aşısı üretilmeye başlanmıştır. Sağlık hizmetleri tamamen Sağlık Bakanlığının görevi ve sorumluluğu haline getirilmiştir. Bu dönemde hâkim olmaya başlayan liberal görüş özel sektörün teşvik edilmesi görüşünü gündeme getirmiştir.

Zamanla daha da güçlenen bu politika yataklı tedavi kuruluşlarının Anadolu'ya yayılmasının hızını da kesmiştir (Akdur, 1999: 52).

Bu dönemde sivil toplum örgütlerinin ve bazı tıp mesleklerinin hukuki altyapılarını oluşturan kanunlarda çıkarılmıştır (Akdağ, 2008: 17);

- Türk Tabipler Birliği Kanunu
- Eczacılar ve Eczaneler Kanunu
- Hemşirelik Kanunu
- Türk Eczacıları Birliği Kanunu

1960-1980 Dönemi

1960'larda Türkiye, İnsan Hakları Beyannamesi'ni imzalayarak Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Anayasası doğrultusunda, 1961 Anayasası'nın 49. maddesinin "Sağlık Hakkı" başlığı altında: "Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir. Devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır" ifadesi ile sağlık hizmetlerinin bir hak olduğunu Anayasada güvence altına alınmıştır. 5 Ocak 1961 de Sağlık Bakanlığı Müsteşarı Dr. Nusret Fişek önderliğinde hazırlanan 224 sayılı kanun ile sağlık hizmetlerinde "Sosyalleştirme Dönemi" olarak adlandırdığımız dönem başlamıştır (Akdur, 1999: 53). Sosyalleştirme programının temel amacı sağlık hizmetlerinin yaygın ve sürekli olarak tüm bireylere sunulabilmesini sağlamaktır. 224 Sayılı yasa çerçevesinde kırsal bölgelerde daha kaliteli hizmet verilmesi amaçlanmıştır.

Sosyalleştirme uygulamaları kapsamında Muş pilot il olarak seçilmiştir. Bu kapsamda Muş ilinde 1963 yılından itibaren ilk aşamada 19 sağlık ocağı ve 35 sağlık evi kurulmuştur. Sosyalleştirmenin ilk beş yılında uygulama diğer illere de yayılamaya başlamıştır. Ancak ikinci beş yılda sağlık personel sayısındaki yetersizlikler nedeniyle programın yavaşladığı görülmüştür (Çamcı 2007: 55). Sağlık personeli eksikliği "Tam gün çalışma yasası" ile giderilmeye çalışılmıştır.

Bu dönem ayrıca Türkiye'de planlı dönemde başlangıcıdır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma planında; sağlık yönetiminin temel amacının sağlık düzeyini yükseltmek olduğu ve bu hedefi gerçekleştirebilmek için sağlık hizmetlerinin küçük topluluklara kadar yayılan bir yapı kurulması öngörülmüştür (Akdur, 2005, 29). Kalkınma planlarında genel olarak; tedavi edici sağlık hizmetlerinde özel sektörün daha fazla teşvik edilmesi, ilaç hammaddesi ve nihai ilaç üretiminde yerli sanayinin teşviki, sağlıkta finansman için genel sağlık sigortasının çıkarılması gibi konular kalkınma planlarında sürekli ele alınan ancak istenilen düzeyde hayata geçirilemeyen konulardan olmuştur. Örneğin; genel sağlık sigortası dönem boyunca birçok defa gündeme getirilse de gerekli yasal düzenleme yapılamamıştır.

1980-2002 Dönemi

1982 Anayasa'sının 60. maddesinde “Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar” denilmektedir. Anayasa'nın 56. Maddesinde ise “Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, iş birliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermelerini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimdeki sağlık ve sosyal kurumlardan yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.” hükümleri yer almaktadır. Bu maddeler ile 1982 Anayasa'sı 1961 Anayasa'sından farklı olarak sağlık hizmetlerini devletin temel bir görevi olmaktan çıkartarak devleti düzenleyici ve denetleyici olarak konumlandırmıştır. Ayrıca bu maddelerde “Genel Sağlık sigortası”nın kurulabileceğine dair hüküm de yer almıştır. Bu dönem yasal ve teorik olarak birçok yeniliğin getirildiği dönem olduğu için reformlaştırma ve tüm dünyada ve Türkiye’de devletçi politikalardan uzaklaşarak neoliberal politikalara yönelmesi itibarıyla aktif özelleştirme dönemi olarak tanımlanmaktadır.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1990 yılında “Sağlık Sektörü Master Planı Etüd” çalışması Price Water House ve Ankon Danışmanlık firmalarından da danışmanlık hizmeti alınarak Dünya Bankasının da desteği ile Birinci Sağlık Projesi, İkinci Sağlık Projesi ve Temel Sağlık Hizmetleri Projesi planları hazırlanmıştır (Mollahaliloğlu vd., 2007: 253).

Bu dönem yasal mevzuatta yapılan önemli bazı gelişmeler şöyle sıralanabilir;

- 1978 yılında düzenlenen sağlık hizmetlerinde tam gün çalışma yasası maddi külfet getirdiği gerekçesiyle yürürlükten kaldırılmıştır,
- Doktorların özel muayenehane açmalarının önündeki engel kaldırılmıştır,
- Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu 1987 yılında çıkarılmış ancak uygulamaya konulamamıştır,
- 1992 yılında sağlık hizmetlerinden muhtaç vatandaşlarında yararlanabilmesi amacıyla Yeşil Kart uygulaması başlatılmıştır,
- Sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanarak genel sağlık sigortasının kurulması hedeflenmiştir,
- Birinci basamak sağlık hizmetlerinin aile hekimliği çerçevesinde geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Getirilmesi düşünülen bu yeniliklerin birçoğu teoride kalarak pratikte uygulama alanı bulamamıştır. Bunun böyle olmasının bir nedeni dönemin çok parçalı siyasi yapıya sahip olması, koalisyon hükümetlerinin ömrünün çok uzun olmadığı için yapısal reformlar için ciddi adımlar atamaması gösterilebilir. Ayrıca bu dönemde, Dünya’da ve Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler, bu önemli reformların gerçekleştirilmesini engelleyen önemli bir unsurdur.

Sağlıkta Dönüşüm Programı

Sağlık Bakanlığı'nın 2003 yılında başlattığı "Sağlıkta Dönüşüm Programı", bu programdan önce kararlaştırılan plan ve projeleri değerlendirerek gelecekte ulaşılması hedeflenen sağlık sistemine geçişi kolaylaştıracak şekilde programlanmıştır (Mollahaliloğlu ve diğerleri, 2007: 268). Bu hedeflerden başlıcaları; sağlık bakanlığının yeniden yapılandırılması, sağlık kuruluşlarının tek çatı altına toplanması ve daha özerk bir yapıya sahip olmaları, aile hekimliği uygulamasının başlatılması, özel sağlık sektörünün gelişiminin sağlanması, nüfusun tamamını kapsayacak bir sağlık sigortası sistemi, sağlıkta e-dönüşüm projesinin hayata geçirilmesi, koruyucu hekimliğin yaygınlaştırılması başlıca hedeflerden bazılarıdır (SB 2008: 20).

Sağlıkta dönüşüm programı ile hayata geçen bazı önemli uygulamaları sıralayacak olursak (Liu, Çelik, & Şahin, 2005,14);

- 5502 sayılı kanun ile SSK, Bağkur ve Emekli Sandığı Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) çatısı altında birleştirilmiştir,
- Genel Sağlık Sigortası (GSS) resmi olarak hayata geçirilmiştir,
- SSK hastanelerinin Sağlık Bakanlığı'na devri gerçekleştirilmiş ve bakanlığa bağlı tüm tesislerin ortak kullanımı için bir protokol imzalanmıştır,
- Yeşil Kart hastalarının sağlık giderlerinin karşılanmasına dair çerçeve genişletilmiştir,
- Reçeteli ilaçlardaki KDV oranı %18'den %8'e indirilmiş, ilaç sektörü için lisanslama yönetmeliği çıkarılmış ve referans fiyatlandırma sistemi kabul edilmiştir,
- Hekimler için performans dayalı ödeme sistemi geliştirilmiştir,
- Aile hekimliği projesi pilot il olarak seçilen Düzce'de başlamıştır,
- Özel hastanelere, sağlık uygulama oranlarının %30'u üzerine kadar çıkabilecekleri bir fiyat tavanı uygulanmaya başlanmıştır,

Tablo 2: Dünya, Türkiye ve OECD ve AB'nin Bazı Temel Sağlık Göstergelerinin Karşılaştırması

	Dünya	OECD	AB	Türkiye
0-14 Yaş Nüfus oranları (%)	25,9	18	15,4	23,6
65 Yaş ve Üzeri Nüfus oranları (%)	8,7	16,8	19,8	8,5
Bebek Ölüm Hızı (1000 Canlı Doğumda)	29,3	6,1	3,5	9,1
Neonatal Ölüm Hızı (1000 Canlı Doğumda)	18,2	4	2,4	5,8
Beş Yaş Altı Ölüm Hızı (1000 Canlı Doğumda)	38,9	7,2	4,1	10,9

Kaynak: Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2017

Tablo 2’de Türkiye’nin Dünya ve bazı gelişmiş ülke gurupları ile 2017 yılındaki bazı önemli sağlık göstergelerinin karşılaştırması yapılmıştır. Türkiye hem dünya ile hem de diğer ülke gurupları ile karşılaştırıldığında nüfus yapısı bakımından daha genç ve dinamik bir nüfusa sahiptir. Tabloda gösterilen bebek ölüm hızı, neonatal (doğumdan sonraki ilk ayı kapsayan devre) ölüm hızı ve beş yaş altı ölüm hızı oranlarında ise; Türkiye, Dünya ile karşılaştırıldığında dünya ortalamasının oldukça ilerisindedir. Ancak aynı durum OECD ve AB ile karşılaştırıldığında Türkiye henüz OECD ve AB ortalaması seviyesine ulaşamamıştır. Türkiye’nin sağlık alanında muasır medeniyetler seviyesine gelebilmesi için ilerleyebileceği bir alan mevcuttur.

Kamu Özel Ortaklığı ile hayata geçirilen Şehir hastaneleri; sağlık tesisinin inşaatı ve finansmanı yüklenici firmaya ait olan sağlık hizmetlerinin sunumu ise Sağlık Bakanlığına ait olan bir yapıda planlanmıştır. Yüklenici firma 25 yıllığına işletme hakkına ve devletin garantör olduğu minimum doluluk garantisine sahiptir. Şehir hastanelerinin kurulması için devlet oldukça ağır bir yükün altına girmektedir. Ancak halkın sağlık hizmetlerinden daha kaliteli yararlanabilmesi için bu maliyeti göze almaktadır. Bugüne kadar; Yozgat, Isparta, Mersin, Adana, Kayseri, Elazığ, Manisa, Ankara Bilkent, Eskişehir ve Bursa illerinde şehir hastaneleri açılmıştır. Açılması Planlanan diğer şehir ve hastaneler ise; Ankara Etlik, Konya Karatay, Gaziantep, Tekirdağ, Kütahya, Kocaeli, İzmir Bayraklı, İstanbul İkitelli, Şanlıurfa Sağlık Kampüsü, Psikiyatri ve Yüksek Güvenlikli adli Psikiyatri Hastaneleridir.

SONUÇ

Sağlık hizmetleri Cumhuriyet henüz kurulmadan önce TBMM’nin aldığı 3 sayılı kanun ile sağlık hizmetleri ile ilgilenecek ayrı bakanlığın kurulması halkın sağlığına verilen ehemmiyeti ve aciliyeti göstermektedir. Uzun yıllar süren savaşlar, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum ve sağlık hizmetlerinin seviyesi salgın hastalıkların artmasına neden olmuştur. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında salgın hastalılara karşı dikey örgütlenme modeli benimsenerek büyük bir mücadele başlatılmıştır. Sağlık hizmetlerinde var olan ihtiyaçlar 1970’li yıllara kadar daha çok devlet eliyle çözülmeye çalışılmıştır. 1980’li yıllarda Anayasanın 60. maddesinde devletin sağlık hizmetlerinde düzenleyici ve denetleyici olacağı belirtilmiş ve artık özel sektörün sağlık hizmetlerinde daha fazla rol alması teşvik edilmiştir. Sağlıkta dönüşüm programı ile birlikte daha önceki yıllarda planlanan ama hayata geçirilemeyen reformlar uygulamaya konulmuştur. Önceki dönemlerle karşılaştırıldığında Sağlıkta dönüşüm programı ile sağlık hizmetlerinde büyük bir gelişimin yaşandığını söyleyebiliriz. Çünkü aslında geçmiş dönemlerde düşünülen ama çeşitli sebepler dolayısıyla hayata geçirilemeyen uygulamalar bu dönemde uygulanmaya başlamıştır. Şehir hastaneleri ile Türkiye, sağlık hizmetlerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Kullanılan eski hastanelerin yerine daha modern ve çağdaş bir anlayış ile inşa edilmiştir. Ancak aynı zamanda verilen garantiler devletin üzerine bir yük oluşturacaktır. Eğer aile hekimliği sistemi tam olarak uygulanmaya başlar ise hastanelerdeki yoğunluk azaltılabilir, hastaların ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilecek şekilde dizayn edilen şehir hastaneleri ise sağlık turizmi için Türkiye’nin dünya pazarından daha fazla pay alabilmesine imkan verir.

KAYNAKLAR

- Akdağ, R. (2008). Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı; İlerleme Raporu. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları No:749
- Akdur, R. (1999). Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Türkiye'de Sağlık Politikaları, Türkiye Bilimler akademisi, Türkiye Cumhuriyetinin 75. Yılında Bilim "Bilanço 1923-1993" Ulusal toplantısı Ayrı Basım, Ankara, Aralık.
- Akdur, R. (2005). Türkiye'de Sağlık Hizmetleri ve AT Ülkeleri ile Kıyaslanması. Ankara: AÜTF Halk Sağlığı Anabilim Dalı.
- Akdur, R. (2016). "Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Sağlık", http://www.recepakdur.com/upload/CUMHUR%C4%B0YETTEN_G%C3%9CN%C3%9CM%C3%9CZE__T%C3%9CRK%C4%B0YE.pdf, 23.06.2019
- Aksakal, H. İ. (2017). Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerini Modernleştirme Çabaları. *Firat University Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1).
- Bodur, S. (1991). Aile Sağlığı Eğitim Serisi. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, Mn Ofset.
- Çamcı, M. (2007), "Sağlık Yönetimi, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin
- Dirican R. ve Bilgel N. (1993). Halk Sağlığı (Toplum Hekimliği), Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme İktisadı ve Muhasebe Araştırma ve Uygulama Merkezi No:71, 2.Baskı, Bursa.
- Keyder, Ç., Üstündağ, N., Ağartan, T., & Yoltar, Ç. (2013). Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık Politikaları: Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Mollahaliloğulları S. vd. (2007). Türkiye'de Sağlık Reformları Süreci, Türkiye'de Sağlığa Bakış 2007, Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzısıhha Mektebi Müdürlüğü, Ankara, s.243-286.
- Said, Hakim M. (1988). Türkiye'de Tıp ve Tıbbî Kurumlar. *Erdem*, 4(10), 95-126.
- Sağlık Bakanlığı, İlerleme Raporu Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Programı Ağustos 2008, Ankara, T.C Sağlık Bakanlığı Yayın no: 749, 2008
- Sağlık Bakanlığı (2015). Sağlık Bakanlığı'nın Tarihçesi", <http://www.saglik.gov.tr/TR,11492/tarihce.html>, (Erişim Tarihi: 11.06.2019).
- SSYB; Sağlık Hizmetlerinde 50. Yıl, Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No:422, Ankara,1973.
- Umumi Hıfzısıhha Kanunu, Tarih: 24.4.1930, Sayı 1593, Madde 4, RG: 6.5.1930/1489
- Yeğinboy, E. Y., Sayın, K. Ş., (2008). Cumhuriyet Döneminden Günümüze Sağlık Politikaları ve Sorunları, 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008, İzmir

Hasan Aycın Çizgileri Üzerinden “Diriliş Çizgisi”ni Okumak: Sanat Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme

Dr. Murat Özkul, Balıkesir Üniversitesi
muratozkul35@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışmada karamizah çalışmalardan farklı olarak, “ilk insan”dan itibaren hakikat arayışında karşılaşılan engelleri, kayboluşları, ümit var oluşları, karanlıkları, aydınlıkları, aydınları, yolda oluşları ve yoldaki işaretleri kaybetmenin izi Hasan Aycın’ın çizgilerinde aranacaktır. O, insanlığın manevi kültür öğeleri diyebileceğimiz münevver/ulema kesimindedir. Aycın, bir toplum içerisinde sosyalleşse de bununla yetinmeyip fitri insana dair evrensel ip uçlarını Türkiye zaviyesinden değil, daha geniş bir açıdan meselelere bakmaktadır. Değerlerin soyut halleri yerine yüzyıllar içerisindeki âdemoğlunun iyi ve kötüyü; insan-insan ve insan-tabiat vs biteviye kovalayan bir ”sanatkar” ya da kendi tanımlamasıyla “çizgizar” olarak karşımızdadır. Sanatçının gözlemlerinin membaı ise medeniyet türlerinden vahiy medeniyetidir. Vahiy medeniyetindeki kurucu ana unsur ise mutlak hakikat marifetiyle yüzyıllar içerisinde değişen sosyolojik arka planın her daim yeniden akort edilerek düzenleyen Allah inancıdır ya da tevhiddir. Hakikat arayışı ile eşya (insan ilişkileri, hiyerarşi, toplum düzeni, değerler, güç ve iktidar ilişkileri, şehir, mikro ve makro kosmos ahengi, vs) arasındaki bağı ise daha çok yüzyıllar içerisinde örselenememiş ve melezleşmemiş vahiy medeniyetinden beslenen akıl ve vicdan inşa etmektedir. Bu nedenle modern dünyada “ölüm”e ve “haline terk edilmiş” insanın “diriliş” hikayesi de bir manevi kültür öğesi sanatkardan ve onun farklı alan ve konulardaki çizgileri (tabiat ve insan, şehir ve insan, iyi ve kötünün görünüşleri/halleri, eşya ve insan) üzerinden konu edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanat Sosyolojisi, Çizgi, Vahiy Medeniyeti, Diriliş, Fitri İnsan.

Reading the “Resurrection Line” through Hasan Aycın’s Lines: An Evaluation in terms of Sociology of Art

ABSTRACT

Different from the Black Humor, this study searches obstacles, the disappearances, the hopes, the darkness, the light, the intellectuals, being on track, and losing the traces of the signs on the road in the efforts from “the first human” in search of the truth in Hasan Aycın’s line art. He is from the intellectual sphere that can be called as spiritual culture of human kind. Aycın, although raised and socialized in a society, deals with inborn human from a larger perspective beyond Turkey. He is in front of us as an artist or “çizgizar-cartoon artist” with his own description who deals with the good and the bad, human to human or human to nature relationships through time. The source of his observation is the civilization of revelation which is one of the types of civilizations. The establishing main factor of the revelation civilization is the belief of Allah or Tawhid Faith that arranged the sociological background over the centuries. The link between the search for truth and the goods (human relations, hierarchy, social order, values, power and power relations, city, micro and macro cosmos, etc.) has been built by the wisdom and consciousness of the civilization of revelation, which has not been traumatized and hybridized during the centuries. Therefore, the story of “resurrection” of the “dead” and “abandoned” human is read through his art of line in different areas of life (nature and human, city and human, the states of the good and the bad, goods and human).

Keywords: Art Sociology, Line, Civilization of Revelation, Resurrection, Inborn Human.

GİRİŞ

Rönesansla birlikte geleneksel ve kadim medeniyet anlayışının terk edilmeye başlanması ve Kıta Avrupası'nın yeni tercihlerini bilimde, teknolojiye, kültürel alanda birer birer hayata geçirilmesi neticesinde eski dünyada hakim olan “eski” kodların yerine “yeni”lerinin ikame edildiği modern dönem başladı. Modern dönemin ihtiyaç duyduğu değerler kümesi ve insan tipolojisi de farklıydı. 16 ve 17 yüzyılları kapsayan döneme kadar medeniyetlerin kurucu unsurları semavi ya da toplumsal şartların ürünü “dinler”dir. Ardılı yüzyıllarda geleneksel özellikler varlığını muhafaza etmekle birlikte “kurucu” ve “değer üretici” vasfını kaybetmeye başlamıştır. Aydınlanma yüzyılı olarak bilinen 18 yüzyılın temelinde dinlerin boşluğunu doldurmak üzere eğitim ana unsur haline getirilmiştir. İnsandan kaynaklanan sorunların çözümünde ve insan doğasının iyileştirilmesinde “iç”e değil “dış”a meyledilmektedir. Örneğin, yeni paradigmat değişimle birlikte Hristiyan inancında olduğu üzere, insan doğuştan günahkar olduğu inancı etkisizdir ya da diğer monoteist inanç sistemi İslam'da şerri hükümlerin kamusal alandaki müeyyidesi giderek yüzyıllar içinde zayıflamıştır. Monoteist inancın metinleri varlığını muhafaza etse de siyasal alana, toplum yaşamına ve gündelik hayata yön verememektedir. Artık, insanı ilgilendiren sorunlar metafiziksel referanslarla çözüme kavuşturulmak yerine eğitim gibi fiziki dünyanın vasıtaları kullanılmaya başlanmıştır. “Sekülerleşme”nin artmasıyla birlikte dini değerler, yeni dünyanın şekillenmesinde söz sahibi ol(a)mayacaktır. Din-dışı etmenlerin yardımıyla insanın “kötü hal” ve “hareketler”i düzeltilerek “iyi” olması sağlanmaktadır. Edebiyat, sanat, iş hayatı, kamusal alan düzenlemeleri ve eğitim sistemi büyük oranda sekülerliğin etkisinde kalarak global ve yerel toplumsal hafıza modernliğin kurucu unsurlarıyla şekillendirilmektedir. Monoteist inancın tahrif edilmemiş hallerindeki “ilk mesaj”lar bir aşkın, varlığın etrafında yörüngeye girerken insanda bu tasavvurda Allah'ın yaratılıştaki verdiği özelliklere göre bir hayata başlar ve “had”ler içerisinde kalarak emaneti sahibine geri teslim eder. Fitri insanı anlatan değerler skalasında kalır ve benzer özellikte insanlarla birlikte hareket ederek aile, millet, kültür ve en nihayetinde medeniyet inşa eder. Oysa aydınlanma ile birlikte özne aşkın değil, insani niteliklere mündemiçtir. Dürüstlük, yalan söylememe, fedakarlık, diğerkamlık, ahlak vs. kavramlar gücünü ve kaynağını monetizmden almayacaktır. Somutlaştıracak olursak, Allah merkezli bir evren düşüncesi geliştirmeden de sevgi, görgü, şehirlilik, selamlaşma, birbirini düşünme, gönüllülük vs. gelişerek bir medeniyet dairesinde insaniliğin ve etğin kurumsallaştıracığı evrende teorikte ve pratikte inşa edilebilmektedir.

Kısacası Rönesans ve sonrası gelişmeler; köklerden kopuşa ve eksen kaymasına sebebiyet verirken, metafizik unsurların da arka plana çekildiği ve fizik unsurların insanı çepeçevre kuşattığı topyekün bir değişime yol açmıştır. Fitrat gereği çevresi ile uyumluluğu amaçlayan kadim medeniyet geleneğinden ve kurumlarından uzaklaşmış, insan haddelenerek modernleşme aşamalarından geçirilmiş ve maddi uygarlığın önemsendiği bir düzenin parçası haline getirilmiştir. Modernleşmenin neticeleri her insan topluluğunda aynı kadim medeniyette insanın canlılar ve nesneler dünyasına bakışı “bir” ve “aynı” iken, modernleşme süreçlerinden geçtikten sonra Allah merkezli vahdet düzeni parçalanmıştır. Varlığını sürdürse de sekülerliğin değer sisteminin egemenliğini altında varlığını muhafaza edecektir. Bu durum, semavi dinlerin varoluş gerekçeleriyle taban tabana zıttır. Modernleşen insan, bütüncül bakışı kaybettiğinden

özüne ve çevresine yabancılaşma sürecinde “uyum” yerine “çatışma ve ele geçirme”yi ilke edinmiştir. İnsan-çevre ilişkisinde, modern insanın yabancı olduğu her şey potansiyel bir tehdit olduğundan belirsizlikler denetim altına alınmıştır. Tabiat, şehir gibi unsurlar belirsizliklerin başında gelmektedir. “eski”ye ait tabiat algısının “yeni” insan tipi ile uyumlu hale getirilebilmesi için “çevre”yi var eden maddi ve manevi unsurların dönüştürülmesi gereklidir. Rasyonelleşme ya da aklileştirme marifetiyle insan çevresiyle giriştiği mücadeleli/çatışmayı da kendine izah etmiştir. İnsan-çevre ilişkilerindeki kötüleşmenin temelinde modernliğin zihniyet değişimi yatmaktadır. İnsan-perest bakış açısı zamanla insanı da özne konumundan uzaklaştırarak şeyleştirmiştir. Tek boyuta indirgenen insan, yeni sistemin merkezinde değil dış çeperindedir artık.

Kant’ta en iyi ifadesini bulan aydınlanma değerleri kısa bir süre sonra demir kafes, tek boyutluluk, kitle insanın standartlaşması gibi konularla eleştirilmiştir. Yeni insan tipolojileri ve arayışları artmış, tepki hareketleri homojen katmanları heterojenleştirmiş; “Rasyonel İnsan” yerini sırasıyla “Tek Boyutlu İnsan”, “Sıradışı İnsan” ya da “İrrasyonel İnsan”, “Hibrit İnsan” tartışmalarına bırakmıştır. Bununla da yetinilmeyerek günümüzde mütebedeyin muhitlerin lokomotif olduğu “Fitri insan” tartışmaları modernlik sonrası dönemin alternatif insan tipolojisi olarak teklif edilmiştir. Fitri İnsan daha çok monoteist inançta Kur’an-i Kerim merkezli değerlere dahil olup, vahiy medeniyetinde peygamberlerin inşa etmeye çalıştığı insan anlayışına tekabül eder.

Şaşmaz bilgi kaynağı ve hikmet bilgisinin mutlaklığının geniş bir coğrafyada uygulandığı, zihniyet ve değerlerin geçerli olduğu zeminde statü, fitri insanın tekrardan teklifi, günümüz medeniyetinin geldiği yerde yaşadığı tikanıklıkla yakından ilintilidir ve “O”na tekrardan dönüşü ifade eder. Sosyolojik boyuttan bakıldığında da çaresizlikten ziyade universal, kalıcı değerlere güveni ve bir dönem arkasından gidenlerle birlikte hem şahsi hem de kitlevi düzeydeki memnuniyete işaret etmektedir. Semavi/dini yaklaşımdan da bakıldığında mutlak uyulması beklenen bir bilgi ve inanç sistemine göre şekillenen iki dünyalı bir yapıya bağlanır. İnsan-insan, insan-çevre ilişkileri insanın “başı boş bırakılmadığı” cihetindeki ayet ve hadislerden hareketle şekillenir. Böyle bir duruşun gerçekleşmesi her yerde geçerliliğini muhafaza eden Transandantal (aşkın) bir varlıkla yeryüzü ilişkilerine çeki düzen verilmesinden hareket etmektedir. Aşkın varlığın yarattığı kainat düzeni vardır: İçinde kendine yer bulan insan ile birlikte bir çok yaratılmış varlığın ahenk içerisinde bir aradadır. Yaratılmış varlıkların fitrata uygun davranması ve kurulu düzeni muhafaza etmesi gerekir. Örneğin, yaratılmışlar arasından bir tür olarak insanın yasası ya da bir kaderi vardır. İnsanın kaderini aşkın bir varlık uhdesinde tutar. İnsanın hem cinsleriyle hem de diğer yaratılmışlarla münasebetini ilk hareketi ve canlılığı veren varlık belirler. İnsan, tabi olduğu düzen ve kanunları kendi türündeki insanlar arasından seçilmiş peygamberlerden öğrenir. Bunu yaşam süresi içerisinde tatbik eder. Aşkın varlıkla temas vahiy ve onun somut bir bedende şekillenmesini sağlayan peygamberler silsilesiyle sağlanır. İlk insandan başlayarak vahyin anlaşılabilirliğini sağlamak üzere görevlendirilmiş son peygambere kadar aslında; mekanda, zamanda, araçlarda, toplum tipolojilerinde değişimler olsa da sorumluluklar, beklentiler ve mesaj, bir ve aynıdır. Aşkın varlığa; Allaha bağlılık ve itaat esastır. Her şey “bir” varlığın bilinmesine ve “O”nun kurduğu düzenin bir parçası olduğunun fevkindeki insana hitap etmektedir. İnsanın kendi iç dünyası ve dış dünyası ile

kurduğu ilişkilerde de aşkın, varlığın rızası esastır: Ferdin kendini tanıması ve zeminini oluşturmamasından, cemiyet yaşamının parçası olmaya kadar genişleyen her yerde yapılması gerekenler vahiyde belirtilmiştir. Vahyin etrafında toplum ilişkilerine yön veren kültür ve ritüeller de zaman içinde oluşmuştur. Vahiy, kendinden öncesini tesviye ederek kadın ve erkekte ayrı ayrı roller meydana getirmiştir. Vahyinden zaman zaman uzaklaşma ve zaman zaman da yakınlaşma şeklinde geçen insanlık tarihi içinde insanlar arası ve insanın muhitiyle kurduğu ilişkilerde yapması gerekenler verilidir: Saadetli, huzurlu bir yaşam süresinin geçmesi için kadın ve erkeğin ayrı ayrı stereo tipleri oluşmuştur.

Vahiy eksenli değerler sisteminde “övülen”ler ve “yerilen”ler bellidir. Davranış örüntü ve kalıpları da tekrara düşerek fertlerin yaşamında beklentileri karşılamaktadır. Mensubiyet “riayet” ya da “ret” seçimleri kişinin iradesine bırakılmıştır. Hayatın sonunda verilen sürenin kullanımına dair bir hesap günü vaadi vardır. Vahiy ile ferdi ilişkiler kadar, cemiyet yaşantısını da imleyen ilişkilerin gözlemlendiği, somutlaştığı mekan ve kurumlar vardır: Vahyin aile, toplum yapıları, siteler, şehirler ve tüm öğelerin birlikte var olduğu daha karmaşık ilişkiler ağını vahiy medeniyeti temsil etmektedir.

ESKİMEYEN BİR ALTERNATİF İNSAN TİPOLOJİSİ: VAHİY MEDENİYETİNDEN MODERN DEVİRLERE FITRİ İNSAN’IN DİRENİŞİ VE DİRİLİŞ(i) DÜŞÜNCESİ

Vahiy medeniyetinin zuhur etmesinde, aşkın varlığın yaratışı ve yaratışa uygun bir düzenin kurulması fikri hakimdir. Yukarıda belirttiğimiz üzere insan da bu düzenin bir unsurudur ve bir başına “başı boş” halde değildir. Vahiy medeniyetinin kurulmasında “yaratan” kadar “yaratılan”ın tabi olacağı bir ahlak düzeni de işin içine girmektedir. Örneğin, insan bahse konuyla belli bir fitrat üzere doğan çocuk için doğum sonrası bir sistem üzere sosyalleşmesini destekleyecek ahlak ve terbiye gibi yeni kavramlara da ihtiyaç vardır. “Yaratılan”ın “Yaratıcısı”na olan bağlılığını ve münasebetlerini muhafaza etmesi bakımından kavram ve süreçler önemlidir.

Kuran-ı Kerim’in Rum suresindeki ayet doğrudan fitrat ile ilintilidir: “Kur’an-i Kerim’de fitrata atıf yapan ayetler ve gereği yapılmadığında fitrattan uzaklaşma ile ilgili ayetlere de yer verilmiştir: “Şu halde bütün benliğinizle, varlığınızı her türlü sapmadan uzaklaştırarak tümüyle doğru ve asıl dine yönel. Allah’ın fitratına... İnsanlık o fitrat üzerinedir. Allah’ın fitratında bir değişme göremezsiniz. İşte gerçek hayat dini budur. Fakat insanların çoğu bunu bilmiyorlar/bilincinde değiller.” (Kur’an-i Kerim, 30:30).

Nuh suresinin 27.ci ayeti ise fitrattan uzaklaşmayla ilgilidir : “Muhakkak ki eğer Sen, onları bırakırsan, Senin kullarını dalalete düşürürler ve facir kâfirden başka doğurmazlar” denmektedir (Kur’an-i Kerim, 71:27).

“Her doğan, İslam fitratı üzerine doğar. Sonra, anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar” (Heyet, 2014:17). Hadisin anlamı: ‘ Eşref-i mahlûkat olarak kabul edilen insan, İslam dinin kabullerini içselleştirip gündelik yaşamına uyarlayabileceği şekilde ve donanımda yaratıldığı şeklindedir. İslam dininin kabul edip ona göre bir hayat tarzını yaşayabilecek bir kabiliyette yaratılmış’ demektir. Fizik ve metafizik âlemlerle ilgili

kıyaslar yaparak delilleri aklın ve vicdanın süzgecinden geçirerek hakikati idrak eder. Geçici bir dünyadan kalıcı aleme geçmek için çetin imtihanlarla baş edecek, ibadetlerini yapabilecek donanıma ve uzuvlara sahiptir. İsterse Allah'ı bulabilir; isterse insan, bir deveye verilen kabiliyetlerin çok küçük bir kısmını kullanarak oruç tutabilir. Akıl edenlerden olursa namaza yönelebilir; buradan çıkan netice insana yüklenen sorumluluğa denk kabiliyetlerin yaşamlarımız başlamadan verilmesidir. İnsan, “fitrat üzere” yaratılmıştır. Maddi ve manevi potansiyellere sahip olmak, istikamet üzere yaratılmış olmak; aslında “fitrat üzere” olmak tüm mazeretlerin hayata başlarken elimizden alınması anlamına gelir. İnsanoğlunun yaşam süresi başladıktan sonra kişiden ve çevreden kaynaklanan gerekçelerle başta verilen donanım atıl kalmaktadır, kabiliyetlerimiz körelmektedir ya da yanlış istikametlere yönel(til)mektedir. Doğumumuzda verilen kabiliyetler; İslam dininin fitratla uyumlu evrensel kalıplarının kabulüne ve insanın idrakine mani değildir; bilakis hak dinin kabulünü ve yaşanmasını kolaylaştırmaktadır.

Fitri insan tipolojisi hayatımızda bir ayna görevi görür. Zaman içerisinde insanda “yitip giden” ve “yitip gidecek”lerin tahrif edilmemiş ilk halleri fitri insandadır. Modern insanda bulunanlarla, fitri insanda bulunanlar kıyaslanarak kayıpların ve kazançların farkına varılır.

Yukarıda konu edilen Nuh suresinde (Kur'an-i Kerim, 71:27) geçen ayetlerle yer verdiğimiz hadis-i şerif birbirleriyle örtüşmektedir: Anne ve babalar anlayışları ve zihin yapılarına göre çocuklarını yetiştirerek İslam fitratından zamanla uzaklaştırır. Aslında devlet yapıları, kamusal alan, çağdaşlaşma, seküler eğitim, kentlerin durumu anne ve babaların yapmaya çalıştıklarından çok farklı değildir; aldıkları kararlar uyarınca kurdukları siyasal, sosyal ve ekonomik sistemleriyle günümüz insanını meşgul ederken davet ettikleri yer fitri insanın değer sisteminden uzaktır. Bu sistemde ahlak düzen ve dinin değerleri İslam fitratı üzere değildir. Ahlak ve dinin yerini seküler düzende etik almıştır. Etik, İslam dinini kabullerinden yalıtılmıştır. Örneğin ahlakı; iş ahlakına ve cemaatin dayanışmasını iş bölümü üzerine yapılandırıp dönüştüren bir sistem değişikliği önerisidir. İş/meslek yaşamındaki başarı İslam dini etrafında değer bulmaktadır. İslam dininde meslek tek başına insan yaşamında kurucu özne olamaz. Fitri insanın taşıdığı kaygı ve sorumluluktan anladıkları ile aydınlanmanın ürettiği insan tipinin kaygı ve sorumlulukları aynı değerlere sahip değildir.

Allah tarafında bir yaratı(lı)ş, yani fitrat ile yaratılan insan Kur'an-i Kerim'de Necm suresinde şu şekilde tanımlanmaktadır. “Büyük günahlardan ve ahlaksızca fiillerden kaçınanlara gelince, ufak tefek kusurları işleseler de, kesin olarak bilsinler ki senin Rabbin engin bağış sahibidir. (...)” (Kur'an-i Kerim, 53:32). Mustafa İslamoğlu Hayat Kitabı Kur'an'da hem günah, hem ayıp, hem suç olan davranışları birlikte anmaktadır (Kur'an-i Kerim Meali, 2008). Fitri insanı ifade eden ilgili ayetin geçtiği surede farklı bir yere konmaktadır. “İbn Abbas'a göre Necm suresi, Hz.Peygamber'in Mekkelilere vahiyle ‘meydan okuduğu’ ilk suredir” (Kur'an-i Kerim Meali, 2008). Tevhidi inançla buluşan ve cahiliyeden sıyrılan Mekke'deki Müslümanların insani özellikleri fitri insana yaklaşmaktadır. Ortak yaşam ve davranışların bir toplum kalıbına döküldüğü Medine devrini beklemektedirler. Kölelikten, efendilikten, fakirlikten, varlıktan zenginlikten gelenleri aynı hizaya getirmiş ve bir güce

dönüştürdüğü zaman dilimidir, Mekke devri. Hz. Peygamberin hicretten (M.S. 622) bir yıl öncesinde İslam dinine göre eğitim verdiği, sosyalleştirdiği “fıtrat üzere” insanlarla meydan okumayı gerçekleştirmektedir.

DIRILIŞ DÜŞÜNCESİ ÜZERİNE

Fıtrat üzere olmak kadar önemli bir diğer konu diriliş düşüncesidir. Yeniden başlangıçlarda insan tipolojisi fitri insan olacaksa diriliş düşüncesine atıf var demektir. Dinlerin ilk geldikleri halleriyle medeniyete evrilmedikleri bir gerçektir. Bir düşünce geleneği ve kültürü oluştuktan sonra dinler medeniyet formlarını ortaya çıkarmaktadır. Yeni başlangıçlarda önceki birikime bir atıf vardır. Medeniyete giderken ilk aşama düşüncenin gelişimi sonra inancın dirilişidir: “İslam her şeyden önce vahiyi yüceltmekte ve onu her şeyin üzerinde ve en büyük otorite olarak görmektedir. Bu düşünce benzeri başka şeylere önem verilmediği ya da onlardan faydalanılmadığı anlamına gelmez; örneğin insan aklının kullanımı Allah’ın hediyesi olarak değerlendirilmiştir; ancak bu da, her zaman vahyin kontrolü altında yapılmalıdır” (Ronan, 2005:267). Hadislerde ve Kur’an-ı Kerim’de; kadın/ erkek tekine seslenilirken bir taraftan fert ve toplum yaşamında rol model olarak fitri insan önerilirken, diğer taraftan Kur’an-ı Kerim menşeli ilke ve değerlerin mevcut çevreye uyarlanması ve dönemin sosyolojisiyle temasın sağlanması vahiy merkezli medeniyetin gelişimini sağlayan iki ana unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kelime anlamına bakacak olursak “Diriliş”: Dirilme işi veya biçimi, dirilme, canlanma. 2) Kıyamette bütün ölülerin dirilmesi, yeniden hayata kavuşması (ba’sübadelmevt), bir hamle ile yeniden güç, kuvvet kazanma olarak tanımlanmıştır (Türkçe Sözlük,1995:674).

Diriliş; kopuş yaşadığımız, savrulduğumuz kavramlarla, süreçlerle yeniden irtibat kurma çabası ve *aslına rücu* girişimidir. Batı’da R.Guénon ve Türkiye’de S. Karakoç gibi isimlerin modern dünyanın geçirdiği sarsıntı ve *doğuda* meydana getirdiği hasarın görülmesinden sonra üzerinde durduğu en önemli kavramların başında *diriliş*, dirilişten türeyen *diriliş sitesi*, *manevi site* gibi kavramlardır. Karakoç’un İslam medeniyetinin ortaya çıkması, öncelikle diriliş düşüncesi ve diriliş sitesine bağlıdır. İslam medeniyeti, başka bir deyişle düşünce medeniyetidir. Düşüncede mesafe kat etmeden inançta diriliş meydana gelmez ya da inkişaf olmaz. İnanışta dirilişin gerçekleşmemesi de diğer alanları menfi yönde etkiler. Örneğin hislerin, değerlerin, şiirin, düz yazıda “diriliş”e geçiş olmayacaktır. Vahyin getirdiği toplum ve insan tipi diriliş düşüncesi anlaşılmadan İslami düzene ait müşterek değerler aktarılamaz. İslam medeniyetinin var olması ortak kullanılan sembol, değer, kültürel kodların bir yörünge üzerinde dizilmesiyle hayat bulmaktadır. Eğer, İslam düzenine ait müşterekler tespit edilemezse medeniyette ortaya çıkmayacaktır.

Diriliş, aslında insanoğlunun ve toplumun hayatındaki kırılmalara, yeknesaklığa ve kendini tekrara karşı dirençtir. Toplum hayatı da insandaki silkelenme ve üzerindeki cürufu atarak cevheri açığa çıkarma çabasından direnişten doğrudan etkilenir.

Fıtri insanın direnişi ve diriliş düşüncesinin kökleri; insanlığın ilk günlerine kadar geri gitmektedir. Peygamberler ve vahyin nihayet bulduğu son peygamber arasında paylaşılan

hakikat bilgisine yaslanır. “Hazreti Muhammed’e kadar bütün peygamberler içinden çıktıkları toplum ve ülkelerin en ölü, en umutsuz, en cansız zamanlarında gelmişler, onlara aşk ve umut, canlılık ve aksiyon, fikir ve medeniyet getirmişler, onların dirilmelerini hazırlamışlardır. Yıkıntı ve çöküntü halindeki topluluklardan fevkalade topluluklar kurmuşlar, çıkarmışlardır. Nuh Peygamberin her canlıdan bir çift kurtarıp, bir nevi ikinci yaratılışa yol açışı, Hz. Yahya’nın bizzat isminde ‘diriliş’in bulunuşu, Hz. İsa’nın ölüyü diriltmesi, Hızır’ın, ‘Ab-ı Hayat’ın, ebedi yaşamının, diriliğin sınırına erişi... Bütün bunlar, ilahi vazifeleri olan, halkların gerçek dirilişe ermelerine çalışmak şuuru ve mükellefiyetlerinin birer belirtisidir. (...) Diriliş, bir toplumu, normal gelişmenin tam önüne götürür. Normal gelişmeyi çalıştıracak bir noktaya götürür. Devrimin yıkıcılığını, olanca ekonomisiyle, sadece yıkılacak şeyler, yıkılması gerekli semboller ve yanlış kaynamış eklemeler, kireç bağlamış kökler üzerinde kullanılır. Ve bunlardan ayrı olarak, kendine mahsus dinamiğinde, toplumun ruhunu tazeler. Ölü yerleri canlandırır. Çürümeye yüz tutmuş lifleri ayıklar ve ayıklanan yerden yeni, canlı dokular çıkarır ve yapıyı yeniden örmeye başlar. Bir nevi ‘ikinci hilkat olayı’ akar gider sosyal oluşlarda. Yeni bir ‘insan’, yeni bir nesil gelir. Bu nesil idealist bir nesildir. Boyuna yılmadan, yorulmadan iskeleler kurar, köprüler atar. (...)” (Karakoç, 1988:72,73)

Sezai Karakoç’un şiirinde ve yazılarında diriliş, direniş ve medeniyet ilişkisi ilmek ilmek işlenmiştir. Metin Erol da Karakoç’tan hareketle, İslam medeniyeti ve diriliş arasındaki ilişkiyi benzer şekilde teyit eder:

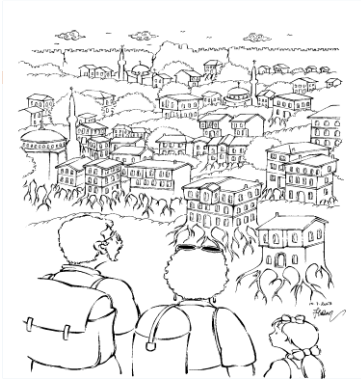
“ ‘Eserlerinde bir medeniyetin tarihi, bir medeniyetin şahsiyetleri, bir medeniyetin yıkılışı, bir medeniyetin direnişi ve bir medeniyetin diriliş düşüncesi vardır.’ Karakoç’un şiiri bir medeniyet inşasıdır. Şehir ile medeniyeti ilişkilendirmiştir şiirinde Karakoç. Alâattin Karaca Hoca şu tespiti yapar: ‘Şehir medeniyetin göstergesidir, Karakoç’a göre.’ Bu haseple şiiri medeniyet inşası olan bir Karakoç için şehir, şiirinin vazgeçilmez imgelerinden de biri olmuştur. Alâattin Karaca Hoca’ya göre Karakoç medeniyeti ikiye ayırır. Bunlardan ilki İslam medeniyeti, diğer ise İslam medeniyeti karşısında yer alan Batı medeniyetidir. Dolayısı ile Karakoç için şehirler de ikiye ayrılır. İslâm medeniyetinin şekillendirdiği şehirler ve Batı medeniyetinin şekillendirdiği şehirler. Karakoç için İslâm medeniyetinin şekillendirdiği şehirler ‘ilâhisite’lerdir. Batı’nın şekillendirdiği şehirler ise ‘inkâr kentleri’dir” (Erol, 2015). Sezai Karakoç’un etkisinde kalmış ve ona çizgi ithafları olan Aycın’ın çizgilerinde de “inkâr kentleri”ne yer verilmiştir. Şehirlerin yerlerine kurulan kentlerde örneğin camilerin eski ve yeni kıyaslaması yapıldığında eskinin şehirlerinde cami, hayatın merkezindedir. Hayatın can damarı camilerdir ve her şey onun etrafında şekillenir: Zanaat, ticaret, hanlar ve evler hiyerarşide caminin etrafında oluşurken sanayi toplumuyla birlikte kent merkezlerinin camilerin dışında “yeni” bir merkezi vardır. Buradaki ilişkilerin ana eksenini camiler, tarihi öneme sahip ve turistik amaçlı bir ziyaret yerine dönmüştür. Kentte alış veriş dükkanları ve tüketim kalıpları gereğince cafe, eğlence mekanlarını bir arada tutan AVM kültürü dini merkezli medeniyetin yerini almıştır. Toplumsal hafızadan çıkarmış ve “eski”yi unutturmuştur ya da dönüştürmüştür.

Modernliğin önceki geleneksel dünyanın medeniyetleriyle hesaplaşması ve onları hoş görmemesini fark eden bir diğer isim doğucu ve gelenekçi kanatta RenéGuénon’dur. “RenéGuénon da ölümünden kısa süre önce yayınladığı son yazılarından biri “Lâ cite divine”

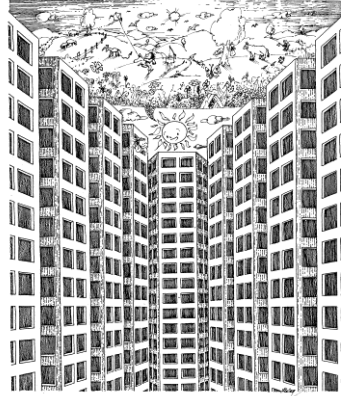
(ilahi site) ile ilgilidir. Guénon da, Karakoç gibi medeniyetin ortaya çıkışını ilahi ya da manevi sitenin kendini gerçekleştirmesine bağlamaktadır. Modern dünyayı da manevi medeniyetin karşısında konumlandırır : ‘bu manevi site gerçekleştiği ölçüde ancak ‘medeniyet’den söz etme hakkını bulacağız’. Buna şunları da ekliyordu. Bunlar son satırlardı. ‘işte modern dünya, bu adla adlandırılan her şey ve en üst düzeyde ‘medeniyet’ denilen şey, sadece bir karikatür olabilir ve hatta birçok açılardan medeniyetin tam karşıtı olur. Geleneğe karşı bir uygarlığın böyle bir ada layık olması şöyle dursun, aslında gerçek medeniyetin kesinlikle karşı tezi durumuna düşer” (Guénon, 1999:18). Çünkü bugünün modernlikten güç alan medeniyeti derinlik ve ciddiyetten uzaktır. Ahlak ve değer merkezli eski medeniyetlerin yerini “ilerleme” gibi değer içermeyen ve ne olursa olsun önceki durumuyla kıyaslandığında hacimsel ve maddi büyümeyi işaret eden bir maddi uygarlık düzeyi anlaşılmaktadır. Guénon’un direnç gösterdiği yer de tam da global düzeyde yaygınlaşan ve standartlara ulaşan körleşme halidir. Böyle bir evrenselleşme anlayışına rıza göstermemiştir. Alternatif olarak Doğu’nun içine düştüğü durumdan çıkmasını sağlayacak tüm ‘site’nin ihtiyaçlarını daha önceki inşa sürecinde muvaffak olmuş İslam’dan tedarik ederek, yeni bir ‘site’ inşası teklif etmiştir.

Kendi coğrafyamızdaki şartları gözden geçirecek olursak; İslam medeniyetinin en son cüzü Osmanlı İmparatorluğudur. 1700’lerle birlikte her yenileşme hamlesi “dışarı”dan transfer edilen organ ve kurumların içeri alınmasına ve bünyede eski ve yeni organlar arasında bir uyumsuzluğa yol açmıştır. Geleneksel eğitim ve sosyalleşme sürecinden geçen münevverlerin modern çağın getirdiği sorunlara çözüm bulmada haliyle kifayetsiz kalması, maddi uygarlığa ait zihniyetin gelişini hızlandırmış ve yönetici/bürokrat düzeydeki insan tipini modernleştirirken son safhada toplum katmanlarına da sirayet etmiştir. Tarihi seyrinde eski kurumların ve değer sisteminin etkisi azalmış ve yeni kurumların söz sahibi oluşuyla birlikte çatışma, yeni ve batılı tarzda seküler bir devletin kurulmasıyla son bulmamıştır. Yalnızca biraz durulmuştur. Anadolu topraklarında site yerine ikame edilebilecek kavramlar ise site, külliye ve benzerleridir. Adı külliye de olsa yeni bir inşa gereklidir ve kaynaklar da yine İslam menşelidir. Bu yönüyle Guénon yeniden diriliş için önerdiği “sitesi”yle Anadolu’daki site/külliye aslında bir ve aynıdır. Belki mimari gibi biçimsel unsurlarda bazı farklılar gözlemlense de benzerlikler fazladır. Örneğin, batıdaki standartlaşması tamamlanmış kitle insanıyla mukayese edildiğinde doğudaki düşünce yeteneğinin daha yaygın ve gelişmiş olduğu aşıkardır. Düşünce ve eylem bütünlüğünün tekrar sağlanması büyük ölçüde o toplum ya da insanın öz tabiatına yani fitratına bağlı olduğu bir gerçektir. Fıtrat ise İslam üzeredir. İlk insandan günümüze kadar mevcudiyetini muhafaza etmiştir. Fıtrata yaklaştığında nasıl iyi neticeler alıp, kimlik kazanıp medeniyetini kurabildiyse bundan uzaklaştığında ve toplumsal hafızasını başka değer ve sembollerle doldurduğunda da bir o kadar zeminini kaybetmiştir (Şekil 3).

Şekil 1
Aycın, 2009:7



Şekil 2
Aycın, 2008c:21



Şekil 3
Aycın, 2008a:75



Medeniyetin kendi küllerinden doğması, yani dirilişi için pek çok düşünür, sanatçı, bilim insanı, edebiyatçı yeniden İslam medeniyetinin imkanlarını ve fitri insanı tedavüle koymanın ve yeniden dirilişi başlatmanın derdindedir. Bu isimlerden biri de çizgi sanatını kullanarak çizgisiyle fitri insanı aynı yerde buluşturan Hasan Aycın'dır. O, fitrat üzere insanın yaşamını ve mekânının niteliklerini tersinden örnekler eşliğinde anlatır. Şehirlerin eski bölümlerine alternatif yeni yerler yapılarak “şehir”ler “kent”lere dönüştürülmektedir. Kentin yeni konseptinde yeri olmayan “eski” kısımları açık hava müzesine dönüştürülmektedir. Geleneksel şehir/kasaba yapılarının yeni ziyaretçileri turistlerdir. Bir yaşayan ve işleyen düzenden çok nostaljik yapılara dönüşmüşlerdir (Şekil 1). Fitrattan uzaklaşmanın beraberinde zihniyeti de çarpık hale getirmesinden hareketle modern şehirdeki insanın yeni tercihlerini ve akabindeki neticelerini göstererek neden bir diriliş sitesine ve insanını yeniden inşaaya girişmemiz gerektiğini çizgileriyle anlatmaktadır (Şekil 2).

Hasan Aycın, daha önce diriliş çizginin sorumluluğunu taşımış M.Akif, Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç'un etkisinde kalmıştır. Aynı çizginin, yani İslam Medeniyeti çizgisinin burçlarından. Örneğin, Sezai Karakoç'ta Hızır'la Kırk Saat'te geçen; miraç, tebliğ, peygamber yoludur. Karakoç'un başka bir kitabı “Yitik Cennet”te ise sadece “son peygamber” değil “peygamberlerdir”, isimleri geçen; Hz Muhammed ve diğer peygamberler de Hasan Aycın çizgisinde ifade edilmiştir. Hz. Musa'ya atfen çizgilerinde kullandığı; “sepet”, “firavunun sarayında gerçekleşen hak ve batıl mücadelesi” (Şekil 6), Sezai Karakoç'a atfettiği çizgisinde Hz. Nuh, Hz. Yunus, Hz. Musa ile sembolleşen “gemi”, “yunus balığı”, “sepet” *fitrata* uygun ve mücadele içinde geçen hayat elçilikleri gereği peygamberlerden gelmiştir.

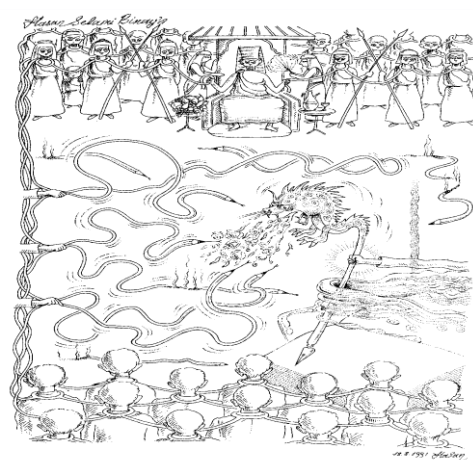
Şekil 4
Aycın, 2008a:51



Şekil 5
Aycın, 2007:18



Şekil 6
Aycın, 2007:19



Denilebilir ki, Karakoç'ta nasıl Hz. Peygamberi ve diğer peygamberleri şiirindeki ve düz yazılarındaki anlatımı; diriliş düşüncesinde bir şuurlanmayı hızlandırdıysa, Aycın'ın çizgileri de; Karakoç'un yazıyla yaptığı bilinçlendirmeyi çizgi sanatı vasıtasıyla yapmaktadır (Şekil 4).

HASAN AYCIN ÇİZGİSİNDE FITRİ İNSAN TİPOLOJİSİ

Aycın'da resmedilen fitri insan, Adem peygamberden beri gelen tüm insanlığı temsil etmektedir. Fitri insan bir cinsiyetle anılmaktan daha çok insana vurgu yapmaktadır; doğumdan sonraki insan çehresiyle daha çok benzerlik göstermektedir:

- Karmaşık çizgiler içermez. Sade ve basittir.
- Saçları yoktur. İnsanın anadan doğduğu haliyledir.
- Topluma ait ideolojik, kültürel yüklerden arınmıştır.
- Zaman ve mekânı anımsatacak işaretlerden arınmıştır; imasız ve işaretsizdir.
- Sıcak, samimi ve dürüst bir yüz ifadesidir. Kızgınlığı ve öfkesi fitrattan uzaklaşmayla neticelenen durumlarda belirir. Fitri insanın öfkesi ve zaman zaman şaşkınlığı, insanların zaman zaman bozduğu, tahrip ettiği düzene yöneliktir. Başkasıyla değil, kendisiyle yarış halindedir. Tabiatın iç yapısını tahrif edilmesiyle kendi fitratını bir tutmaktadır. İkisinden birinde meydana gelebilecek bir terslik fitri insan yapısını ve çevreyi bozacağından endişe eder; var gücüyle kötülükle mücadele eder. Örneğin ormandaki ağaçların kesilmesi gibi olağan dışı anlarda tepki vermektedir (Şekil 9).
- Fitri insan, sorumluluk sahibidir. Yeri gelir elinde ateşle dolaşır, yeri gelir karanlığa karşı tek başına korkusuz ve hesapsız yürüme cesaretini gösterir (Şekil 8).
- Giydiği elbiseler sade ve dikkat çekmeyecek şekildedir.

- Evrenle, gökyüzü ve yeryüzüyle uyumludur. Tabiatla yaşadığı şehirle ahenkli olduğunda huzurlu ve tebessümlü bir yüze sahiptir. Bunun dışındaki durumlarda hayret, şaşkınlık ve çevre ile ters düşülen her durumda tepkiseldir.
- Fitri İnsan, aşkın varlıkla yaptığı sözleşmeye sadıktır. Sözleşme metninde taşınamayacak bir ağırlık yoktur; sadece kendi seçimiyle bir bağlanması ve muhafaza etmeye söz verdiği emanetleri vardır. Aşkın varlığın kendisine yönelen her tehdit aslında fitri insana yönelmiştir. Modernliğin dünyası süje ve obje bütünlüğünü önemsemez; parçalayıp uzmanlaşmış bölmelere ayırarak her bir parçanın ötekine yabancılaşmasını artırmaktadır (Şekil 8). Süje ve obje bütünlüğü fitri insanda vardır: Eşyanın ve insanın zihin dünyası aynıdır. Örneğin çıkan bir yangın süje-obje bütünlüğü gereği önce fitri insanın canını acıtmaktadır. Çünkü tabiat-insan ilişkileri, fitri insanın dünyasında ayrıışmamıştır.

Bugün modern insan, çevresiyle çatışma halindedir. Tabiatı ele geçirmeyi ve denetim altına almayı, düzeni tesis etmek olarak anlamaktadır. Çevre düzenlemesini betonlaşma ve fitri yapısı kendisine benzemeyen canlıları tehlikeli bulduğundan onlara karşı hoş görüşüzdür. Diğer canlılarla yeryüzünü paylaşmak yerine müşterek hayatı paylaştıkları canlıları rakibi olarak görmektedir ve yok etmektedir. Hayvanlar ve tabiat, en son keşfedilen kıtalardaki yerli insanlar (kızıl dereliler ve aborjinler, güney Amerika yerlileri vs.). Fitri insanın yarışmak, ele geçirmek, hırslanmak yapısında yoktur. Yarışı kendisiyle ve iyiye ulaşmak içindir. Çocuk saflığıyla her şeye yaklaşmaktadır: Aldatmaz ama naifliğinden dolayı kolay aldanır (Şekil 7).

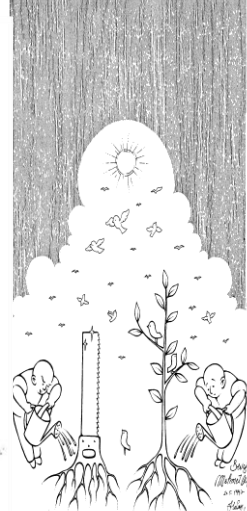
Şekil 7
Aycın, 2014:29



Şekil 8
Aycın, 2008c:120



Şekil 9
Aycın, 2008b:120



Şekil 10
Aycın, 2008b:96



Fitri insan, bazen tek bazen kendi gibi düşünen insanlarla el ele vererek karanlıklardan çıkmak ve kötülüğü ortadan kaldırmak için varını yoğunu ortaya koymaktadır. Öz olarak yabancı olmadığı gökyüzüne dönüş yine fitrat gereği geliştirdiği bir davranıştır. Tabiatın kendi içindeki ahengine dahil olmak arzusundadır. Güneş, bulut, kelebekler, kuşlar bir yaratılış ve düzen fikrini akla getirmektedir. Tek noksanı fitri insandır. İnsanın çevresini tabiat ve ögeleri

oluşturur. Fitri insanın ilişkisi de daha çok gökyüzü, güneş, bulut, kelebek, güvercin ve çizgi de gördüğümüz üzere çiçek üzerinden inşa edilmiştir. Bu ilişkiye baktığımızda fıtratta tezat düşen şeyler vardır. Fıtrata mugayir davranışlar genelde siyah renk kullanılarak karanlık ve kötülüğün içinde kalış anlatılmaktadır; ancak Hasan Aycın'ın çizgileri devingen ve oluş halindedir. Burada da karanlıktan aydınlığa çıkmak için mücadele sürmektedir. Tıpkı siyah ile beyazın mücadelesinin bir ömür sürmesi gibi bir çaba ortaya konmaktadır.

SONUÇ

Fıtri insan bir arayışın neticesidir; unuttuğumuzu hatırlama çabasıdır. Ahlaktan sanata, felsefeden sosyolojiye kadar geniş bir alanda temsil edilmektedir ve hayatımıza mündemiçtir. Ancak, fıtrat üzere hayat tarzı neredeyse beş yüzyıldır insana, eşyaya, evrene bakışını her türlü indirgemeler neticesinde daraltmıştır. İkili dünya anlayışını teke; çok boyutluluğunu tek boyutluluğa; donanımlarını ve değerlerini maddeye terk ederek fıtratının üzerini adeta örtmüştür. Bu örtüyü kaldırmak ve yeniden ona kendimizi ve muhitimizi, dünyamızı emanet edip yeni bir misvak yapma zorunludur. Kendine ve çevresine yabancılaşan insanın başta kendisi olmak üzere “verilen emanetler”e düşmanlık ve ihanet etmeden muhafaza etmesinin neredeyse imkanı kalmamıştır

Hasan Aycın gibi ustaların çizgileri, ilişkilerimizi bize hatırlatmak ve yeni başlangıç noktasını tayin etmek için bize imkan sunmaktadır. Madem sanat; reelin alanına yani “var olan”ın dünyasına “var olmayan”ı getirme gayretidir, o halde fıtri insan; yeniden tanıyarak sitelere, manevi dünyamıza ve külliyemize giden yolu insanı fıtrat üzere yapacak ve ayağını sabit kılacak zemini oluşturarak başlamalıdır.

KAYNAKLAR

- Aycın, H. (2007). *Gece Yürüyüşü*, İz Yayınları, İstanbul.
- Aycın, H. (2008a). *Ahzan*, İz Yayınları, İstanbul.
- Aycın, H. (2008b). *Asa*, İz Yayınları, İstanbul.
- Aycın, H. (2008c). *Bocurgat*, İz Yayınları, İstanbul.
- Aycın, H. (2009). *Nun*, İz Yayınları, İstanbul.
- Aycın, H. (2014). *Eyse*, İz Yayınları, İstanbul.
- Erol, M. (2015). <https://www.dunyabizim.com/kitap/sezai-karakoc-siirle-fikrin-son-buyuk-terkibidir-h20575.html> 15 Mayıs 2015 Cuma 15:17, Erişim tarihi 4.10.2019.
- Guénon, R. (1999). *Modern Dünyanın Bunalımı*, Verka Yayınları, (Çev: Mahmut Kanık), Bursa.
- Heyet, (2014). *Hadislerle İslam*, Cilt 4, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
- Karakoç, S. (1988). *Sezai Karakoç: Diriliş Çevresinde Yazılar*, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- Kur'an-i Kerim Meali. (2008). *Hayat Kitabı Kur'an*, Mustafa İslamoğlu, Düşün Yayıncılık, İstanbul.
- Ronan, C. A. (2005). *Bilim Tarihi: Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*, Tübitak Yayınları 4. Basım, Ankara.
- Türkçe Sözlük, (1995). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük - I (A-E)*, MEB Yayınları, Ankara.